

శ్రీ శ్రీ G.C.V. రమణరావు, M.A.

జ్ఞాపకార్థముగా వారి భార్య

G.నరోజినీదాయి చే

వివాహకృతము (2003)

అప్పకవి ఉదాహరించిన గ్రంథములు

అందులోని పద్యములు.

నల్లూరు వర్తమాన సమాజం
పుర మందిరము, నెల్లూరు

శ్రీ శ్రీ G.C.V. రమణరావు, M.A.
జ్ఞాపకార్థముగా వారి భార్య
G.నరోజినీదాయి చే
వివాహకృతము (2003)

అధర్వణాచార్యశాస్త్రము

విరాటపర్వము (2003)

క. ఆకర్ణదురాలాపము 5 155

తే. దాంధమిత 3 124

అ. ధర్మతనయ 3 141

క. శ్రీ కంఠ 3 141

అనంతనిఘండము:—

తే. ఆఱయనంగన (1. 101) 3 193

తే. ఒరులనమ్మయ్య (1. 120) 3 228

క. కాకుస్వరయతి (1. 95) 3 94

క. ధరనెక్కటి (1. 118) 2 237

అ. నాస్తియనక (1. 99) 3 175

ఉప. కిసాళికోదండము (2. 35) 2 131

తే. పేర్నిపొల్లనకారము (1.51) 5 156

గీ. మరునితండ్రి (1. 119) 2 238

క. యరలవలంతనులు (4. 124) 2 54

క. లళలకుభేదము (4. 125) 2 55

అష్టమహిళాకల్యాణము:—

ద్వి. ఇంతలమేల్పురి 3 174

అహోబలమాహాత్మ్యము:—

క. నినునాశ్రయించి 2 89

ఆదిపురాణము:—

మ. ఒకనాఁ డిందుధరుడు * 3 118

అమృతమాల్యద(విష్ణుచిత్తయము)

కా. అనిష్ఠానిధి (1. 84) 3 147

చ. కదళిగభీర (1. 88) 2 167

ఉ. కందరసీలవర్ణ (5. 158) 3 351

మ. గురుగుంఠెంచలి (4. 134) 3 139

మ. గృహసమృద్ధినమో (2. 91) 3 36

తే. తిరుగుడు (1. 41) 3 35

క. తునియలు (1. 35) 3 150

మ. దవధూమంపు (2. 84) 2 61

ఉ. పూనిముకుందు (1. 4) { 1 131

చ. మలచివయోజ (1. 52) 3 153

ఉ. వేలిసమేద (1. 62) 2 257

మ. స్ఫుటభూయోహృతి(4. 145) 2 102

చ. హితులుభిషగ్గ్రహ (4. 273) 3 31

ఉత్తరహరివంశము:—

కా. నాలోమార్కొన 3 319

కవికర్ణరసాయనము:—

మ. ఆమరీచిభ్రమ 3 295

తే. దానగుణకారి 3 318

కవిగజాంకుశము:—†

క. ఒడుగుచు 2 166

నీ. జిలుగుచందురు 2 398

* ఇది సోముని ఉత్తరహరివంశములోనిది.

† ఇది గౌరనపుత్రుడు ధైరవుడు వ్రాసినది; 8 కాటాకులు మాత్రమే గలది.

	అ. ప.		అ. ప.
కవిజనాశ్రయము:—		కాళహస్తిసూహాత్మ్యము:—	
క. ధరజ్ఞానము (సం. 72)	2 236	ఉ. తానుగుమార (1. 42)	3 151
క. సెతయంగా (సం. 4)	2 200	మ. ప్రణతుల్ సేయుచు (1. 109)	3 334
ఉ. మానుగవిశ్రమాక్షర (సం. 66)	3 184	సీ. విజమాడుదేవర	1 70
కవిలోకసంజీవని:		కూర్మపురాణము:—	
తే. తాయెతులు నుయ్యెలయు	2 187	తోటక. తాలిమిదూలిన	3 371
కళాపూర్ణోదయము:—		చంద్రభానుచరిత్రము:—	
మ. అకటాయేమని (4. 112)	3 251	సీ. ఒకయింతి (1. 99)	2 190
చ. అదికత (4. 56)	2 169	చంద్రికాపరిణయము:—†	
కా. అనామంగనదోయి *	3 374	ఉ. అంతటను కృభాసలు	3 133
ఉ. ఏయెడ (1. 92)	3 362	ఉ. జంగమరోహణా	3 129
కామత్ స్రవిజయము:—		ఉ. నాణెమునూడ	2 165
కా. మారుండద్భుత	3 376	చమత్కారమంజరి:—	
కావ్యచింతామణి:—		మ. ధరలోనకొ ద్విజరాజ	2 132
అ. కృష్ణాణిచ్చు	3 220	ఉ. బంగరుదుప్పటంబు	3 92
కావ్యాలంకారచూడామణి:—		చమత్కారరామాయణము:—	
ఉ. ద్వీపులందుంచు (7. 65)	3 143	క. పీఠశిముఖ	3 163
ఉ. భస్మండు విశ్వభూ (7. 68)	3 155	క. నిన్నుఁజెల	3 239
క. నీకరవాలము (7. 66)	3 160	చారుఁధేష్టచరిత్రము:—	
క. భావమెయించుక (2. 22)	2 69	గీ. అచ్చరలు	3 171
అ. అజ్ఞానాడియూగి (7. 46)	2 240	క. ఈలన	3 217
క. లరమటన (7. 44)	2 239	చిత్రభారతము:—	
కాశీఖండము:—		ఉ. ఆయమరాచలంబు	2 228
తే. అప్పటికి (2. 201)	3 219	చ. చదివినవారికి	2 168
ఉ. కంటికినిద్ర (1. 108)	2 99	క. తదనంతరంబ	2 85
క. త్రిణయను (2. 150)	3 335	తే. నకులనహదేవులార	3 67
సీ. నైవధాది (1. 13)	2 227		

* ఈ పద్యము కళాపూర్ణోదయమందు కనబడదు.

శృంగారకామంతలములో ఉన్నది. (మా. 2. 187)

† ఇది ఏచంద్రికాపరిణయమో తెలియదు. మాధవరాయప్రణీతమైన చంద్రికాపరిణయములో ఈపద్యములులేవు. వీటిలో మొదటిది చంద్రభానుచరిత్రలో కలదు.

కె.వి.ఆర్. రమణం పబ్లికేషన్స్

జ్ఞాపకార్థముగా వారి భార్య

G. సరోజినీదేవి

కవిత్వము (2003)

జైమినీభారతము:—

లే. తండ్రి తరమున

3 28

లే. మట్టిమాత్రంబె

3 176

లే. మానిజల్పిత

3 178

* త్రిపురాంతక దేవుని

యుదాహరణము:—

ఉ. ఆరణియాన

2 214

తైత్తిరీశంకర పాఖ్యానము:—

క. యుష్మకేతుద్విఘనకు

3 330

క. డుంతీశు

5 154

దేవకీనందనందనశతకము:—

మ. చతురంభాధిపరీత

3 209

దేవీవిజయము:—

లే. వాక్త్రీశత్రాంగ

3 320

నృసింహపురాణము:—

క. అది యట్లకాదె (4. 32)

2 84

లే. అదిరిపాటున (3. 69)

2 82

సీ. పా. ఏదేవులీల (2. 30)

3 30

చ. కడిదివరంబు (2. 135)

2 154

సీ. కూరకిల్బిష (2. 35)

2 67

మ. ధరణీమండలి (3. 141)

2 208

సీ. పరమాత్మ పదముల (1. 54)

2 201

లే. పొగడమ్రాచుల (2. 69)

2 202

లే. పొడవియొండొండ (3. 80)

2 83

ఉ. పొందవుదుఃఖముల్ (2. 31)

2 91

క. మీఱిన (1. 95)

1 216

సీ. వడిగాలిసుడిసిన (2. 14)

2 158

క. వేదములాదిగ

6 354

ఉ. శ్రీ స్తనకుంకుమ (2. 37)

2 108

చ. శ్రుతిమతధర్మ (1. 46)

2 68

చ. సురుచిరపాన (3. 97)

1 86

నైషధము:—

చ. అడిగిలినొక్కనాడు (2. 58)

2 183

గీ. అధికకోషకమయిత (2. 82)

3 165

సీ. ఒంటికాలసునిల్పి (1. 100)

2 81

క. కాదంబుర్రాపింతును (7. 120)

1 96

చ. కెడలనుహానివేమ (1. 50)

1 87

క. కైలాటరాయ (1. 110)

3 279

సీ. పా. చదలేటిబంగారు (2. 49)

2 130

చ. చిలుకలుగూయునో (4. 24)

3 370

మ. పవనంగంబున (3. 34)

2 113

మ. బలభేద్యహింసాపరీత

5 66

సీ. పా. విశతనవద్వయద్విష (1. 44)

3 144

పద్మపురాణము:—

క. శ్రీకరచక్రాంకితులగు

3 321

పరమయోగినిలాసము:—

సీ. పా. నిగమనోరకుని (2. 104)

3 66

పాండవరంగమాహాత్మ్యము:—

సీ. గీ. శుఖులుపరిహాసకులు (3. 10)

2 142

పారిజాతాపహరణము:—

ఉ. అంతటనొక్కనాడు (1. 43)

3 167

మ. అలినీలాలకనీవు (1. 60)

3 97

ఉ. తామరదోయలో (1. 10)

2 156

లే. దేహకాంతులు (1. 44)

2 129

క. మానవతి (1. 114)

2 77

ప్రభావతీప్రద్యమ్నము:—

క. ఇలసిధియను (1. 57)

3 367

సీ. సురకొర్రోని (2. 15)

2 70

గ్రంథకర్త గుండయ్యపిఠి; గ్రంథము అచ్చుపడలేదు. ప్రాతప్రతి తంజా

వూరు గ్రంథాలయములో ఉన్నది.

భౌగవతము:—

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును (2.200) 4 69

భారతము:—

అనుశాసనకపర్వము:—

క. అతిథినినుగోరి (1. 63) 3 206

ఉ. ఆనరనాయకు (1. 53) 3 249

అరణ్యపర్వము:—

ఉ. అంధకవృష్టి (4. 160) 3 347

క. ఆముషికన్యలు (3. 104) 3 360

చ. ఉరమునరెండు (6. 357) 3 210

క. ఎఱకలుగలకులశైలము (6.345) 3 194

చ. ఎఱిగితినిన్ను (7. 367) 3 200

చ. కనకగిరింబ్రదక్షిణము (4.38) 3 339

చ. కలిదమయంతికావ (2. 79) 2 188

క. కొరియనేకయుగంబుల (1.371) 3 101

క. జగములనెల్లను (7. 290) 2 154

చ. నగినగియేనియుక్ (4. 397) 3 157

మ. పఱచుందవుగ (6.327) 2 206

చ. ప్రతిబలదర్ప (1. 311) 3 90

సీ. కూరులుభృతరాష్ట్ర (1. 269) 2 94

ఆదిపర్వము:—

చ. అలసతనోరగా (4. 42) 3 95

క. ఆవన్నగముఖ్యుల (2. 42) 3 312

ఉ. ఆయముగర్వముక్ (5. 6) 3 187

క. ఎట్టవిశిష్టకులంబున (5. 58) 3 71

ఆ. కర్తబంధములను (5. 177) 2 78

తే. కామసుఖసంగములకు (8.74) 3 163

ఉ. కాదనకీర్తిపాటి (2. 200) 3 353

క. కాఱడవిఁబఱచు (4. 18) 2 210

క. గిఱపునెడనేయునెడ (5. 166) 2 93

మత్త. తీగయుయ్యెలనూగు 3 307

మత్త. దండితాపితవిర (3. 228) 3 127

మత్త. ధీరులీధృతరాష్ట్ర (8. 29) 3 103

క. నావచనముననపత్త్యము (5.135) 3 204

చ. నుకజలతూరితంబులగు (4.94) 3 89

ఉ. పాయకపాకకాసనికి (1.25) 3 170

ఉ. ప్రల్లదుండైనయొక్క (1.126) 3 99

క. ప్రస్తుతఫణిసత్త (2. 219) 3 125

ఉ. భూసుతకీర్తి (1. 157) 2 252

క. వనన్యకయట * 1 130

చ. వితతమఖప్రయోగవిధి (2.227) 3 240

క. వీరకంబఱతెంచి (8. 203) 3 303

ఉ. ఊత్రియవంశ్యులైన (2.173) 3 316

ఉద్యోగపర్వము:—

మ. అని నిస్తెచ్చి (3. 143) 2 88

చ. అనిమదినిశ్చయించి (4. 140) 3 211

ఉ. ఆఱడిపాకయు (3. 107) 2 211

క. ఎఱకలుచుచ్చుచు (3. 301) 2 80

తే. కొంచెమైననుదగ (2. 47) 2 177

క. కొడుకులుదానును (1. 220) 3 368

ఉ. డక్కెనురాజ్యమంచు (2.52) 2 152

క. తగనీలొనూహించుము (2.95) 2 155

క. తమతండ్రిభంగినికును (2.74) 3 205

చ. తఱియగునంతకుక్ (1. 176) 3 201

ఉ. దైన్యముదక్కిదూత (1.32) 3 31

ఉ. ద్రోణుడుభీష్మకుడుక్ (1.299) 3 333

క. ధనమును విద్యయు (2. 35) 2 87

క. పదపడిమస్తరమగు (1.9) 2 86

క. మీటుగలిరథికులను (4.407) 3 310

కర్ణపర్వము:—

ఉ. పాఱినజూచికారవ (3. 10) 2 215

ఉ. మ్రొగెడు (2. 355) 3 152

	అ. ప.		అ. ప.
మ. సమదాటోపత (2. 352)	2 97	కా. సింగంబాకటి (4. 95)	3 375
తే. సారవంతమై (2. 145)	2 164	ఉ. స్వాంతముబాహు(2.331)	{ 3 166 2 181
ద్రోణపర్వము:—		శల్యపర్వము:—	
ఉ. అంగదనాథు (1. 17)	3 130	క. కవచోనలునుగాండివము(2.334)	3 373
క. కటకటపేరిన (2. 251)	2 101	క. చావరునొవ్వరు (1. 14)	3 294
చ. డిగకుడువాహనంబులు(5.381)	2 151	శాంతిపర్వము:—	
మ. ధరణీచక్రముద్దిరు(5.377)	3 181	మ. అనుమానింపక (1. 287)	3 247
సీ. పా. మూకలువిరియించి(2.136)	3 305	క. పివానిబంధుమిత్రులు(1.52)	2 256
క. వింధ్యాద్రిహోలె (1. 135)	3 356	క. కౌరవులునేయునకమతి(1.13)	2 209
క. సింధురముమదోక్షక (1. 88)	3 350	క. జ్ఞానముకేవలకృప (4. 255)	3 57
భీష్మ పర్వము:—		చ. పరిమెయింబాటి (1. 505)	2 204
క. కొడుకులుదమ్ములు (1. 98)	3 369	చ. యజ్ఞసముదానకర్తములు(1.224)	2 164
ఉ. పాండునృపాల (1. 234)	3 128	చ. వినుమునరేంద్ర (1. 35)	2 114
మకాసలపర్వము:—		సభాపర్వము:—	
క. కాచికొనివచ్చి (1. 215)	2 244	సీ. పా. ఋత్విజుండని (2. 11)	3 24
క. మఱునాండ (1. 169)	2 198	క. జూదమిదియేల (2. 135)	1 95
విరాటపర్వము:—		క. వెలిచలువ (2. 305)	2 199
ఉ. ఆకమలాక్షీధూప (3. 32)	3 40	స్త్రీ పర్వము:—	
ఉ. ఎండకువానకొర్పి (1. 135)	3 357	క. పెరుగుటసగ్గుట (1. 24)	2 205
క. ఎఱుకగలవారి (1. 116)	2 95	భాస్కరశతకము:—	
చ. చిఱునగవొప్ప (5. 143)	3 197	ఉ. దక్షతలేనియింటికి	3 149
సీ. పా. తరుణులుంబతులు(2.238)	3 172	మధుసేనము:—	
క. ద్యూతక్రీడకు (1. 196)	2 243	క. పోనుదోర్గము	3 337
క. నాకొఱతదీర్చి (2. 271)	3 304	మనుచరిత్రము:—	
క. నీహకతెయిల (2. 256)	2 255	మ. అకలంకౌషధ (2. 16)	3 119
సీ. పా. నెగసినకొనలతో(1.162)	2 79	ఉ. ఇంతలుకన్నులుండ (2. 41)	3 216
చ. పరిజనుడంచె (4. 78)	2 203	క. ఇటసవ్వరూధినియు (3. 72)	2 97
ఉ. బాంధవశాత్రవా (1. 333)	3 348	ఉ. ఎవ్వతెనీవు (2. 39)	2 244
క. ముదమొదవరమ్మ (1.301)	3 355	సీ. తీర్థసంవాసులేతెంచి (1. 57)	3 29
క. మునువెఱుకు (5. 124)	3 159	క. ద్వివిసరుహబాంధవ (1. 76)	2 141
ఉ. వచ్చినవాడుగల్గును (4.234)	2 91	ఉ. పాటునకింతులోర్తురె (2.70)	2 103
సీ. పా. శక్రాదిసురలతో (4.210)	2 100	కా. నీలగంగులుముక్ (1. 55)	3 59
ఉ. శ్రీయనగౌరినా (1. 1)	3 188		

	ఆ. ప.
మరున్నం వనశతకము:—	
శా. శోపాటోపము	3 19
మార్కం డేయపు రాణము:—	
చ. ఘననిబిడాంధకార (4. 123)	2 115
యయాతిచరిత్రము:—	
సీ. పా. వలంబడ్డజక్కవల్	2 189
రంగనాథ రామాయణము:—	
ద్వి. అట్టి నామింద	3 248
ద్వి. ఎక్కడాగుండని	3 161
ద్వి. రాజివానద్రోహి	2 162
రాఘవపాండవీయము:—	
ప్రగ్ధర. ఆరాజన్యోత్తమం (2.93)	2 98
ఆ. ఎందువేటరాచ (1. 29)	2 136
ఉ. ఏయెడనగౌరవ (1. 4)	3 177
సీ. పా. పుడమిఁజేడేరితి (1. 19)	2 160
రగడ. పోణిమిగవకుళకుజ (2. 6)	2 163
శా. లోకత్రాణరతిం (పీ. 3)	3 322
క. వినియతనిందనపై (1. 25)	2 225
రాజశేఖరచరిత్రము:—	
క. విరికిబుద్ధిబలంబులు	2 245
మ. కలమాన్నంబు (2.127)	3 65
శా. కేళికాంచనసౌధవీధి (2. 4)	3 364
శా. డాకేలన్నిజకన్యకా (3.367)	2 150
రామాయణము:—	
సుగంధి. అంగనాలలామఁ (5.239)	3 253
సీ. పా. తేవమీరంగఁ (6. 18)	2 143
ఉ. పాలునునీరు నేలుపలుపం (1.8)	3 365
తే. రాచపాటునిజన్నంబు	1 92
రామాయణము:—	
ఉ. అన్నపుతండ్రియట్ల (యు.142)	3 207
శా. అన్పాల్కన్యకానిన్నుఁ (అర. 2. 111)	3 245

	ఆ. ప.
చ. ఎఱిగియెఱింగి (యు.784)	2 207
ఉ. విజనకాత్తజాక (యు. 41)	3 243
ఉ. పీకపీరులార (యు. 165)	3 208
చ. కడనొనివేడి	3 380
క. జనకజకుసుమిత్రా (అ. 258)	3 255
క. నేలుదురురిపుల (యు.)	2 213
క. దానవసుందరు (యు. 2323)	3 273
శా. సీకంతార్పిత (సుం. 448)	3 41
క. బలవంతుడైన (3. 614)	3 64
ఉ. మిఱినశోఱుక (యు.2032)	3 212
ద్వి. మూగిచరించు	3 308
చ. రణమునననుగ్ర (యు. 544)	3 336
శా. లాటిచందనచర్ప (3.526)	3 138
మ హారథోదండవిఖండ (సుం. 263)	3 162
రుక్మాంగదచరిత్ర:—	
ఉ. పీకరుణాకలాప	3 307
మ. ధననాథప్రియ (1. 8)	2 178
ద్వి. శ్రీకరగుణసాంద్ర	3 229
వజ్రసంజరశతకము:—	
ఉ. శ్రీగజగామినీ	3 257
వరాహపురాణము:—	
క. ఆచింతామణి	3 309
వసంతవిలాసము:—	
క. అత్తఱిటిటనాగరికులు	3 73
పాసిష్ఠ రామాయణము:—	
చ కడిసిననోరువోయి (1. 7)	2 170
ఉత్సాహ. మఱియొక బెక్కు	3 196
వసుచరిత్ర:—	
రా. పీలంబాలక (3. 162)	3 277
విక్రమార్కచరిత్రము:—	
చ. అనఘుండు సింగనార్కుణకు	3 226

విజయవిలాసము:—

మ. అనినక మీమది (2. 4)	2 179
ఉ. ఆణిమెటుంగు (1. 83)	3 25
క. శొమ్మపయినీవు (3. 56)	2 140
ఉ. చిత్తజుడర్దితూపు (3. 15)	3 82
ఉ. చెట్టతనంబునక	3 83
లే చెఱుకులిలుకాని (1. 158)	3 32
కా. తానైరింప (1. 114)	3 20
కా. దేవప్రాప్తా (1 85)	2 144

విజయ సేనము:—

ఉ. వల్లభుడేగు	3 254

నీధినాటకము:—

ఉ. కందుకకేశినత్వేడు	3 379
మ. కుసుమంబుద్దినచీరకొంగు	3 139

వైజయంతీవిలాసము:—

లే. దొంగవలెపచ్చి (4. 36)	2 153

శమంతకమణిచరిత్రము:—

ఉ. కాయపచోమనకస్థలన	3 237

శశిబిందుచరిత్రము:—

క. నాకొకసులైనను	2 145

క. నూపుంబువ్వున	2 254

ఉ. పయ్యెడఁబాపి	2 227

శారదాదర్పణము:—

లే. చభజర్పులకు	2 235

శృంగారషష్ఠము:—

క. అనుటయు గృష్ణద్వైపాయన	3 338

సీ. గీ. తత్తరముననాపాశన	3 164

లే. తల్లియుచుండ్రీ	3 146

లే. వలవదుభయంబు	3 150

ఆ. ప.

ఆ. ప.

శేషధర్మము:—

క. మెట్టఁడునారకమార్గం	3 214

శ్రీరంగమాహాత్మ్యము:—

ఉ. గంధపుఁగొండ	3 84

సర్వలక్షణసారసంగ్రహము:—

లే. అచ్చుపాల్లునుదేయ	3 198

లే. మహిమనెక్కటిపరులన	2 241

సాంబవిలాసము:—

క. వసుధాకళత్రునకు	3 331

చ. శరధిసుతాకళత్ర	3 156

లే. హలికినెదురేసి	3 148

సాంబోపాఖ్యానము:—

క. చతురాననందన	3 123

చ. మురసంహరునాటోప	3 102

సారంగధరచరిత్రము:—

సీ. పా. ఉమ్మెత్తపువ్వునా	1 120

చ. తలవరులేఁగలేఁగ (3. 117)	1 97

సూర్యకాండాయము:—

చ. వలఁబడియున్నజక్కవ	3 173

హరివంశము:—(సోముని)

కా. నాతోమార్కొనలేరు	3 319

హరిశ్చంద్రసికథ:—

ద్విపద. చీకటివిరియించు	3 275

ద్విపద ముందుమీరెఱిగిన	3 75

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము:—

కా. ఓరీరాజకులాధమా (2. 147)	3 246

చ. భనదునిపుష్పకంబునకు	2 90

సీ. పా. పల్లవారుణజటా (1. 8)	3 68

చాటువులు.

ఆ. ప.	ఆ.
అయ్యల రాజు రామభద్రుడు:—	వెద్ది రాజు రామరాజు:—
రాజమనోజా 3 41	క. ఇమ్మహిలోమహసీయ 3 232
ఆంధ్రకవితాపితామహుడు:—	క. ఇమ్మమదభీష్టంబులు 3 233
క. చేపట్టినధువు 3 230	పొట్టూరిగోపన:—
మ. సమరశోణినిగృష్ణరాయల 1 63	క. అన్నలుండురూపమున 3 224
ఎడవల్లి పర్వతన్న:—	ప్రౌఢకవిమల్లన:—
క. అంగజనంహరుండగు 2 377	క. గుడియన్ననృపతి 2 372
మ. రణరంగంబునసీతాసి 3 83	బడబానలభట్టు:—
ఏలూరి శేషమంత్రి:—	క. బడబానలభట్టారకు 2 374
చ. మునుపొక కేలరావణుడు 2 375	మేధావిభట్టు:—
కందుకూరిదుద్రయ:—	క. సాళువపెదతిమ్మ 2 371
చ. వెలగతువెల్లయంచు 5 114	రంగరాజులింగయ:—
గౌరరాజు:—	క. రవిశోటిధామమయమై 2 385
ఉ. ప్రాకటదర్శనై 3 158	రాచపూడి వెంకటయ్య:—
తెనాలిరామలింగము:—	క. వ్యాయామజనిత 3 236
క. చిన్నన్న ద్విపదకెఱుంగును 3 225	రావిపాటిలిప్పరాజు:—
క. బసవనకుంబుట్టినప్పుడే 2 379	మ. సరిబేనై నిపుడేల 3 60
నందితిమ్మన:—	నెల్లూరితిరుమలయ్య:—
క. ఇష్టటిదాతలసరిగా 3 222	చ. హయమదినీతపాత 2 376
కా. రాయగ్రామశిష్యురాయ 1 69	వేములవాడభీమకవి:—
పలకలూరిగోపన:—	చ. గరళపుముద్దలోహ 3 77
ఆ. గోలకొండమలక 3 231	ఉ. చక్కదనంబుదీవి 2 373
పావులూరిమల్లన:—	చ. చిసరుహగర్భ 3 91
ఉ. శ్రీవిభయై నశిష్టనను 3 55	హుళిశ్శిభాస్కరుడు:—
సింగళరామరాజు:—	క. అప్పులిడునతండు 3 223
ఉ. సింగళియేకచక్రపురి 2 378	మరియొకచాటువు కవిపేరులేదు:—
	క. ఇక్కలియంగళకులలో 3 234

ఉపోద్ఘాతము.

శ్రీ వావిళ్ల వారు 1910-వ సం.లో ప్రకటించిన అప్పకవీయము ప్రతి పది సంవత్సరములక్రిందట మేము * చదువుచున్నప్పుడు అక్కడక్కడ కావ్యభాషలో కానరాని 'చాలా' 'అయ్యేటి' 'వాటి' 'మొదలయినశబ్దములు కొన్ని మాకు కనబడినవి. అవి పరిష్కర్తలప్రమాదము వల్ల గ్రంథములోనికి చొచ్చినవా? లేక, అప్పకవే వాడినాడా? అనే సందేహము వుట్టినది. తర్వాత, తాటాకుపుస్తకములలో ఉన్న రంగ రాట్ ఛందస్సు, బాలసరస్వతీయము చదివినప్పుడు వాటిలో వివరణమంతా వ్యావహారికభాషను కనబడగా, అప్పకవికూడా తనగ్రంథములో అట్టివచనములు అట్టిభాషలో వ్రాసినాడేమో తెలుసుకోవలెనని అభిలాష మాకు వుట్టినది. విశాఖపట్టణమందున్న శ్రీపరవస్తువారి పుస్తకాలయములో తాటాకుపుస్తకము లున్నవని విని, అక్కడికివెళ్లి, మామిత్తులయిన శ్రీపరవస్తు లక్ష్మీనరసింహస్వామి అయ్యవార్లంగారిని అడిగి, వారివద్దనున్న తాటాకులపుస్తకము ఎరువు తెచ్చుకొన్నాము. అది ఇంకా మావద్దనే ఉన్నది. అందులో చూడగా అనేకవచనములు వ్యావహారికభాషలోనే కనిపించినవి. అచ్చులోమాత్రము అవి అన్నీ కావ్యభాషలో ఉన్నవి. ఈవ్యత్యాసము మాకు వింతగాతోచినది. దీనికి కారణము తెలుసుకోవలెననే కోరిక దృఢపడి, పూర్వముద్రణములప్రతులు, వ్రాతపుస్తకములు పరిశీలించుటకు మొదలుపెట్టినాము.

అప్పుడు మాకు దొరికినప్రతులు పరిశీలించగా పూర్వముద్రణములందు గ్రంథచ్ఛతులు, లేఖకప్రమాదజనితములైన తప్పులు, పరి

* వ్రాతప్రతులు సంగ్రహించుటలోను పాఠములు సంప్రదించుటలోను విషయవిచారణలోను మాతండ్రిగారు మ. రా. రా. శ్రీ, రావుసాహెబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తివంతులుగారు నాకు సహాయులుగా ఉన్నందున ఈషీక నేనే వ్రాసినా "మేము" అని బహువచనము వాడిఉన్నాను. (గి. వేం. నీ.)

మూర్తులు తమ ఇష్టానిష్టములబట్టి చేసినదిద్దుపాట్లు మొదలయిన లోప
ములు అనేకముగా కనబడినవి. ఈవిషయములన్నీ మామిత్రులయిన
బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారికి తెలియజేసి ఈగ్రంథము
మరల సంప్రదించి ముద్రింపించవలసినదని వారిని కోరినాము. అందుకు
వారు సమ్మతించి, తమతండ్రిగారు సంగ్రహించిన అప్పకవీయము ప్రతి
మాచేతికిచ్చి గ్రంథము వ్రాతప్రతులను బట్టి సవరించవలసినదని
మమ్ము కోరినారు. వారు కోరినట్లు గ్రంథము సాధ్యమైనంతవరకు
జాగ్రత్తగానే సవరించిపంపినాము. ఏనా, ఇందులో తప్పులులేవని చెప్ప
సాహసించలేము. మాకోరికప్రకారము వారు గ్రంథము మరల అచ్చు
వేయించి మాశ్రమ సార్థకమయినదానిగాచేసి, దీనికి పీఠిక వ్రాయ
వలసినదని మమ్మే కోరి గౌరవించి మాకుపకారు లయినారని కొని
యాడుతున్నాము.

పర్రాకిమిడి.
1922 సం. జూలై తే 13 ది.

గిడుగు వేంకటసీతావతి,
బి. ఏ., ఎల్. టి.

౧ రీ క.

కాకునూరి అప్పకవి.

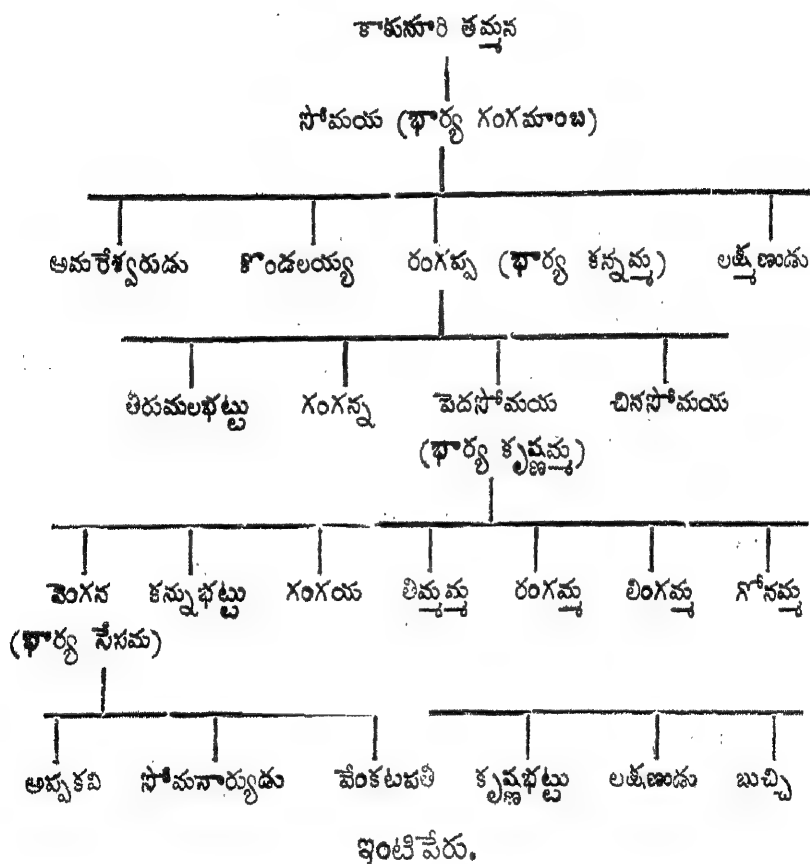
ఆంధ్రలక్షణగ్రంథములలో సవిస్తరముగాను సుప్రసిద్ధముగాను ఉన్న “అప్పకవీయము”ను రచించిన కాకునూరి అప్పకవియొక్క చరిత్ర—విమర్శకులకు తెలిసినంతమట్టుకు—కీర్తిశేషులయిన రావు బహదూరు కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారి ఆంధ్రకవుల చరిత్రలోను, ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వములోను ఉన్నది. తనచరిత్రను గురించిన విషయములు కొన్ని కవి తనగ్రంథమందు చెప్పకొని ఉండుటచేత జ్ఞానువుల పరిశ్రమ తగ్గినది.

కాలము.

ఈగ్రంథములోని వీరిక 38-వ పద్యమునుబట్టి శా. 1578 మన్తధనామ సం॥ శ్రావణ బ॥ 8 నాడు, (అనగా క్రీ. శ. 1656 సం॥ ఆగస్టు తే 3 దిని) తనకు కలవచ్చినట్లు కవిచెప్పకొనుటచేత, 17-వ శతాబ్దమధ్యమం దుండినవాడని స్పష్టముగా కనబడుచున్నది. కలగన్న మరునాడే ఈలక్షణ గ్రంథమును వ్రాయుటకు మొదలుపెట్టుట చేతను, తా నదివరకు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు రచించినట్లున్న శ్రీగిరిలో భోగవిభూషణుని పట్టపుకపీంద్రుడుగా ఉన్నట్లున్న పీ. 84, 85 లో చెప్పకొనుటచేతను, అప్పకవి 17-వ శతాబ్దారంభమున పుట్టి ఉండునని ఊహించవచ్చును. అప్పకవీయము “క్రీస్తుశకము 1656-వ సంవత్సరమునం దారంభింపబడి 1660-వ సంవత్సర పారంభమున కింతవరకు జేయబడియుండును,” అని విరేశలింగము పంతులుగారు ఆంధ్రకవులచరిత్రలో వ్రాసినారు; గాని క్రిందిగీటుగల వాక్యము లోని విషయమునకు ప్రమాణము ఎక్కడనున్నదో మాకు తెలియదు.

వంశావళి.

కర్తవ్యవంశావతార పద్యములఁబట్టి (పీఠిక 70-83) అప్పకవి భరద్వాజ గోత్రుడనిన్ని పండితవంశమునందు పుట్టినవాడనిన్ని స్పష్టమగుచున్నది. ఈదిగువను కనబరచిన వంశవృక్షమునకు ఆపద్యములే ఆధారము.

‘కాకునూరు’ అని తన ఇంటిపేరు వచ్చుటకు కారణము పీ. 72 లో చెప్పకొన్నాడు. అతనితాతకు తాతయైన సోమయ మధురాపురమునకుపోయి “వేదశాస్త్రపురాణాదివాదములను కాకునూరింటిఁజేసిన కారణమున కాకునూరింటివాడన ఘనతగాంచె” నని ఉన్నది. అయితే, దానితర్వాతిపద్యమందే అతడు “చరికొండసీమలో కాకునూరు అనే

* (పీ) లో “లక్ష్మణాఖ్యు బాలబుచ్చి” (పీ. 83) అని ఉండుటచేత ఈపేరు యిచ్చినాము. వ. లోని ‘బాలుఁగారిచే’ అనేపాఠము మూలమందుండుచినాము.

సర్వాగ్రహారము సంపాదించినాడని చెప్పుట చేత, ఈ ఇంటి పేరు గ్రామ నామమా లేక పౌరుషనామమా అన్న సందేహము పుట్టుచున్నది. ఆసోమయ “కాకునూరి తిమ్మనసుతుండు” అని (పీఠిక. 78) చెప్పుట చేత, అతని తండ్రి నాటికే ఈ ఇంటి పేరు ఉన్నట్లు ఊహించుటకు అవకాశమున్నది. లేదా, కొడుకు సంపాదించిన పేరు తండ్రికే పెట్టినాడని చెప్పవలెను.

సోమయ “అభినవచూతసద్ధామము” లో ఉండినట్లు పీ. 78-వ పద్యముబట్టి తెలియుచున్నది. ఈ గ్రామము పేరు కొత్తమామిడిపల్లె అయి ఉండును. “మామిళ్ల పల్లెయొకటి బాపల్లెతాలూకాలో నున్నది. మామిళ్ల పల్లి (అగ్రహారము) యొకటి నూజువీడు తాలూకాలో నున్నది” అని లక్ష్మణరావుగారు ఆంధ్రనిజ్ఞానసర్వస్వములో వ్రాసినారు.

అప్పకవి తాత పెద్దసోమయ రొంపిచెర్లలో పెద్దనూయి త్రవ్వించినా డనిన్ని గుడిపాటిలో వినుకొండమార్గమందు పెద్దతోట వేయించినా డనిన్ని పీ. 79-వ పద్యమందున్నది. “రొంపిచెర్ల నరసారావు పేటలో నున్నది..... సత్తెనపల్లి తాలూకాలో గుడిపూడి యనుపల్లె యున్నది. అదియే యిది కాబోలు” అని లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినారు.

అప్పకవి తండ్రి వెంగన, పల్నాటిలో తన పాండిత్య విశేషము చేత, “మాటట బ్రహ్మ” అనే పేరు పొందినాడని పీ. 82 లో ఉన్నది.

పెద్దసోమయ భార్య కృష్ణమ్మ; ఈమె తండ్రి వట్టెము పోతన (పీ. 80). వెంగన భార్య సేనమ (శేపమ్మ); ఈమె తండ్రి కృష్ణమ్మ సోదరుడయిన పెద్దిభట్టు అవునో కాదో స్పష్టముగా తెలియదుగాని, అయి ఉండునని ఊహించుటకు అవకాశమున్నది. అప్పకవి కామె పల్లిలో ఉండగా స్వప్నము వచ్చినట్లును, అది అక్కడి మాతృసంబంధులు విన్నట్లును కవి చెప్పకొని ఉన్నాడు. (పీ. 86). వట్టెమువారిది కామె పల్లి. గనుక, ఆమాతృసంబంధులు వట్టెమువారే అయి ఉండవచ్చును.

లక్ష్మణరావుగారు ఊహించినట్లు “అప్పకవి మేనమామల యింటిలోనే పెరిగి విద్యావంతుడయ్యెనని కూడ లోకవార్త వచ్చుచున్నది; కావున సీతని కుటుంబము మేనమామల బట్టియే కామె పల్లికి వచ్చెనని మనము నిశ్చయంపవచ్చును.”

నకు ఆకాలమందు తగినగౌరవము ఉండెనని ఊహించవచ్చును. కంకంటి పాపరాజు రచించిన “విష్ణుమాయావిలాసము” అను యక్షగానప్రబంధము తంజావూరు గ్రంథాలయమందు ఉన్నది.

చక్రబంధములో ‘కాకునూర్యపయ’ అనిన్ని ‘సోమయాజికవి’ అనిన్ని రెండుపేళ్లు కనబడుచున్నవి. మొదటిది గ్రంథకర్తవేరు. రెండవది ఎవరిపేరో తెలియదు (చూ. పు. 288.)

ఈలక్షణగ్రంథమందు అప్పకవి 48 పూర్వలక్షణ గ్రంథములను పేర్కొని అనంతసి ఘంధమునుండి 7 పద్యములను, కావ్యాలంకార చూడామణినుండి 5 పద్యములను, కవిగజాంకుశము, కవిజనాశ్రయము, లక్షణసారసంగ్రహములనుండి రెండేసి పద్యములను, కవిలోకచింతామణి, కావ్యచింతామణి, శారదాదర్పణములనుండి ఒక్కొక్కపద్యమును లక్ష్యములుగా ఇచ్చినాడు. తాను పేర్కొన్న లక్షణగ్రంథములు అన్నీ అతడు చదివినాడో లేదో తెలుసుకొనుట కష్టమే కాని, “సకలగ్రంథములను జదు, నక తెలియునె లక్షణ ప్రపంచబెల్లె” (I. 6) అనిన్ని “గ్రంథములన్నియు వెదకి వెదకి సారమెల్ల వివరింపంగన్” (I. 7) అనిన్ని చెప్పుకొనుటచేత, అతడు చాలాగ్రంథములు చదివి ఉండవలెను. అంతేకాక, సుమారు 100 గ్రంథములనుండి మొత్తముమీద 800 పద్యములకువైగా తన లక్షణగ్రంథములో ఉదాహరించినాడు. (చూ. ఉదాహృత గ్రంథముల నివరణము.) అయితే, పూర్వలాక్షణికులు తమ లక్షణగ్రంథములలో లక్ష్యములుగా ఎత్తి వ్రాసుకొన్న పద్యములే అనేకముగా ఇతడు ఉదాహరించినట్లు కనబడుచున్నది. అందుకు దృష్టాంతముగా, కవిలోక సంజీవని చూచినయెడల, ముద్దరాజు రామన్న ఎత్తి వ్రాసుకొన్న పద్యములలో సుమారు 60 పద్యములు అప్పకవి తనలక్షణగ్రంథములో ఉదాహరించినట్లు కనబడును. అయినా, అప్పకవి సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయముల పరిచయము విశేషముగా కలవాడనిన్ని, అనేకశాస్త్రములు పరిశీలించినవాడనిన్ని ఈలక్షణగ్రంథమునుబట్టి ఊహించుటకు అనకాశము విశేషముగా కలదు.

ఈ కామెపల్లి కొండవీటికి పడమటను శ్రీశైలమునకు ఈశాన్య
మందునుగల తంగెడుసీమలో ఉండెను. “కామెపల్లి యిప్పుడు గుం
టూరుజిల్లాయందలి పల్నాడుతాలూకాలో నున్నది. అప్పకవికాల
మున నది తంగెడుసీమలోనిది. ఇప్పుడు తంగెడు అను గ్రామము కామె
పల్లికి బల్లిమమున పల్నాడుతాలూకాలోనున్నది,” అని లక్ష్మణరావు
గారు వ్రాసినారు.

ఈ కామెపల్లి (VI. I) ఏలేశ్వరమునకు తూర్పున ఏడు యోజ
నములు దూరముగాను, కేతవరమునకు (V. I) నైరుతిదిక్కున మూ
డుయోజనములు దూరముగాను, “సహ్యాజాదక్షిణైకయోజననివేశ”
(V. 172) అనుటచేత కృష్ణకు దక్షిణమున ఒక యోజనము దూర
ముగాను ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది.

అప్పకవికి నివాసస్థానమయిన కామెపల్లి ఇప్పుడు లేదని శ్రీ.
అక్కిరాజు ఉమాకాంతంగారు చెప్పినారు.

పంశోత్కర్ష.

అప్పకవి పండితవంశమునందు జన్మించినవాడు. అతని తాతకు
తాతయైన సోమయ కాళిలో బ్రహ్మాదులచద్ద శాస్త్రములు చదివి
గొప్పపండితుడయి ఉండెను; మధురాపురమందు పండితులతో శాస్త్ర
వాదములుచేసి గెలిచినవాడు (పీ. 72, 73). అప్పకవి తాతయైన పెద
సోమయ క్రతువులు చేసినవాడు (పీ. 78). ఈ పెదసోమయకు అగ్రజు
డైన తిరుమలభట్టు కాలామృతము అనే జ్యోతిషగ్రంథమును రచించి
నవాడు (IV. 67). అప్పకవితండ్రి వెంగన తనపాండిత్యవిశేషము
చేత, “మాటట బ్రహ్మ” అని ప్రఖ్యాతిపొందినవాడు (పీ. 82). ఈ
క్షణగ్రంథము రచించకమునుపే, అప్పకవి శ్రీశైలములో “భోగవిభూ
షణునిపట్టపుకవీంద్రు”డయి ఉండెను (పీ. 84). సంస్కృతాంధ్రగ్రం
థములు కొన్ని రచించెను (పీ. 85). వీటిలో మనకు బక్కటైనా లభిం
చుకుండుట కడుశోచనీయము. “అంబికావాద” మను యక్షగానమును
సయితము పేర్కొనుటచేతను, యక్షగానములగురించి ఈగ్రంథములో
నాలుగవ ఆశ్వాసమందు వ్రాసి ఉండుటచేతను యక్షగానప్రబంధము

నకు ఆకాలమందు తగినగౌరవము ఉండెనని ఊహించవచ్చును. కంకటి పాపరాజు రచించిన “విష్ణుమాయావిలాసము” అను యక్ష గానప్రబంధము తంజావూరు గ్రంథాలయమందు ఉన్నది.

చక్రబంధములో ‘కాకునూర్యపయ’ అనిన్ని ‘సోమయాజికవి’ అనిన్ని రెండుపేళ్లు కనబడుచున్నవి. మొదటిది గ్రంథకర్తవేరు. రెండవది ఎవరిపేరో తెలియదు (చూ. పు. 288.)

ఈలక్షణగ్రంథమందు అప్పకవి 48 పూర్వలక్షణ గ్రంథములను పేర్కొని అనంతని ఛందమునుండి 7 పద్యములను, కావ్యాలంకార చూడామణినుండి 5 పద్యములను, కవిగజాంకుశము, కవిజనాశ్రయము, లక్షణసారసంగ్రహములనుండి రెండేసి పద్యములను, కవిలోకచింతామణి, కావ్యచింతామణి, శారదాదర్పణములనుండి ఒక్కొక్కపద్యమును లక్ష్యములుగా ఇచ్చినాడు. తాను పేర్కొన్న లక్షణగ్రంథములు అన్నీ అతడు చదివినాడో లేదో తెలుసుకొనుట కష్టమే కాని, “నకలగ్రంథములను జదు, నక తెలియునె లక్షణ ప్రపంచబెల్లె” (I. 6) అనిన్ని “గ్రంథములన్నియు వెదకి వెదకి సారమెల్ల వివరింపంగన్” (I. 7) అనిన్ని చెప్పకొనుటచేత, అతడు చాలాగ్రంథములు చదివి ఉండవలెను. అంతేకాక, సుమారు 100 గ్రంథములనుండి మొత్తముమీద 800 పద్యములకుపైగా తన లక్షణగ్రంథములో ఉదాహరించినాడు. (చూ. ఉదాహృత గ్రంథముల నివరణము.) అయితే, పూర్వలక్షణికులు తమ లక్షణగ్రంథములలో లక్ష్యములుగా ఎత్తి వ్రాసుకొన్న పద్యములే అనేకముగా ఇతడు ఉదాహరించినట్లు కనబడుచున్నది. అందుకు దృష్టాంతముగా, కవిలోక సంజీవని చూచినయెడల, ముద్దరాజు రామన్న ఎత్తి వ్రాసుకొన్న పద్యములలో సుమారు 60 పద్యములు అప్పకవి తనలక్షణగ్రంథములో ఉదాహరించినట్లు కనబడును. అయినా, అప్పకవి సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయముల పరిచయము విశేషముగా కలవాడనిన్ని, అనేకశాస్త్రములు పరిశీలించినవాడనిన్ని ఈలక్షణగ్రంథమునుబట్టి ఊహించుటకు అవకాశము విశేషముగా కలదు.

గ్రంథము పూర్తిగాకుండుటకు కారణమేమి?

అప్పకవి 8 ఆశ్వాసముల గ్రంథమును వ్రాయబూసినట్లు వీ. 96 వ పద్యముచుబట్టి స్పష్టము. అయితే, ఏప్రతిలో చూచినా 5 ఆశ్వాసములు మాత్రమే కనబడుచున్నవి.

చతుర్థాశ్వాసములో గర్భావిత్వమును గూర్చి వ్రాస్తూ (IV. 888) “ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాసినది”; (IV. 890;) “ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాసినాము”; (IV. 892;) “ఇది వళిప్రాస పరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాసినాము”; (IV. 893;) “ఇది యీ పద్యపరిచ్ఛేదము తుదను తెలియవ్రాయుచున్నాము”; (IV. 894;) “ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాయుచున్నాము.” అని మాత్రమే చెప్పి తత్సమ, దేశ్య, క్రియా పరిచ్ఛేదములతుదను తెలియజేయదలచిన పద్యముల గురించి చెప్పక పోవుటచేత, చతుర్థాశ్వాసము వ్రాసేసరికి పంచమాశ్వాసము గురించి ఆలోచనమే కాని, తక్కిన మూడు ఆశ్వాసముల గురించి ఆలోచన మున్నట్లు సూచనలేదు.

అప్పకవీయము వ్రాతప్రతులు.

1. మావద్దనున్న ప్రతులు:—

1. ప. విశాఖపట్టణముందున్న శ్రీ పరవస్తువారి ఆర్యపుస్తకాలయములోనిది, సంపూర్ణము. “రాక్షస సం॥ ఘాల్మణ శు ౧౫ గురువారంవరకు ఉప్పలూరి నృసింహులు, ఆత్మార్థం వ్రాసుకొనెను,” అని ఉన్నది.
2. ఓ. అనంతపురంజిల్లా కల్యాణదుర్గముతాలూకాలోని గంగవరమునందు కాపురముండిన ఓరుగంటి రామకవి వ్రాసుకొన్నదని మాకీపుస్తకమిచ్చిన బ్ర॥ వెండ్యాల. పేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు చెప్పినారు. రామకవి 90 సం॥ ల క్రిందట కాలముచేసెనని ఆయన మనుమడు చెప్పెనట. గ్రంథము సంపూర్ణము; గాని, కడపటి పత్రము లేదు.
3. వా. తిర్తిశేషులయిన బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలుగారు సంగ్రహించి వారు బందరులో కాగితాలమీద వ్రాసినది.

అనంతపూర్ణము. ఇది బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిల వారికి తిరిగి ఇచ్చి వేసినాము.

పె. (1) మొదటి ఆశ్వాసము మాత్రమే ఉన్నది. ఎవరు ఎప్పుడు వ్రాసినదో తెలియదు.

పె. (2) మొదటి ఆశ్వాసము మాత్రమే ఉన్నది. ఎవరు ఎప్పుడు వ్రాసినదో తెలియదు.

పె. (3) నాలుగవ ఆశ్వాసములో కొంతమాత్రము ఉన్నది. ఎవరు ఎప్పుడు వ్రాసినదో తెలియదు.

పె. (1) ఇందు నాలుగవ ఆశ్వాసము 'సుకేశర'వృత్తమునకు మాత్రమున్నది 186-వ అంకెగల తాటాకు మొదట నున్నందున దానిమీది 1-5 తాటాకులలో తక్కినమూడు ఆశ్వాసములున్న ఉండెనుగావలెను. 183-వ తాటాకుమీద నాలుగవ ఆశ్వాసములోని శేషించిన గ్రంథము "రెండోపుస్తకములో వ్రాసివున్నది" అని లేఖకుడు, సుంకరణము తరువతి వ్రాసినాడు. తార్ఖిలేదు.

ఈ నాలుగున్ను బ్ర. పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారే ఇచ్చినారు; మావద్దనున్నవి.

ii. మేము చూచిన తక్కిన ప్రతులు:—

1. అంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు స్తకాలయములోనివి మూడు. 528, 2807, 2816 నెంబర్లుగల పుస్తకములు. ఇవి అన్నీ అసమగ్రముగానే ఉన్నవి. కడపటిదానిలో పదితాటాకులుమాత్రమే కలవు. అన్ని పుస్తకములలోని తాటాకులున్న చూచినాము మావద్దనున్న పుస్తకములలో ఉన్నట్లే వచనములు న్యాయహరిక భాషలో ఉన్నవి. 515, 1609 నెంబర్లుగలవి అప్పకవీయ పుస్తకములని పట్టిలో వ్రాసిఉన్నదిగాని, కావు. ఒకటి కవిజనాశ్రయము; రెండవది అనంతని శందస్సు.

2. గవర్న మెంటువారి లిఖితపుస్తకభాండాగారములోనివి:—

1. నెం. 13-2-7 అసమగ్రము దానిలో పుటలు 164, 167, 178 చూచి తెపారు వేసినాము,

2. నెం. 14-3-91 అసమగ్రము. 65, 72. 77 పుటలలోని గ్రంథము తై పారు వేసినాము.

3. నెం. 13-3-2 అసమగ్రము. 128, 129, 130, 131 పుటల లోని గ్రంథము చూచినాము.

3. అడయారులోని థియోసాఫికల్ సొసైటీ వారి పుస్తకాలయ ములోనిది.

1. నెం. XXXII G. 33-23-న పుటలలోని గ్రంథము చూచి నాము.

2. డిటో D. 4. అక్కడక్కడ చూచినాము.

4. పితాపురము పరిశోధకమండలి వారి పుస్తకాలయములో కొన్ని ప్రతులున్నవనిన్ని, అందు వ్యావహారిక భాషలోనే అనేకవచన ము లున్నవనిన్ని మ. వంగూరి సుబ్బారావుగారు చెప్పినారు. అక్కడి ప్రతులలో, అల్లమరాజు సుబ్బనార్యుడు ప్రమాదీ చసం. ఫాల్గున బంగం వ్రాసినది మేము చూచినాము. ద్వితీయా శ్వాసము మాత్రమున్నది. దానిలోని వచనములు మావద్దనున్న పుస్తకములలోనున్నట్లే ఉన్నవి.

5. బ్ర. మండపాక పాఠ్యశిల్పరశాస్త్రిగారు కొన్ని వ్రాతప్రతులు చూచినారట. వాటిలో వ్యావహారికభాషలో రచించిన వచన ము లున్నవట.

వ్యావహారిక భాషా ప్రయోజనము.

అప్పకవి ఈ గ్రంథమందు రెండువిధములయిన తెనుగుభాష బుద్ధిపూర్వకముగానే వాడినట్లు స్పష్టముగా కనబడుతున్నది. ఒకటి కావ్యభాష, రెండవది వ్యావహారికభాష, అని ఆరెంటికి గలభేదము తెలియజేయుటకు వేళ్లుపెట్టవచ్చును. కావ్యభాష అనేది నన్నయమొదలుకొని కవులందరున్న కావ్యములలో గద్యపద్యములు రచించినప్పుడు వాడినది. వ్యావహారికభాష అనేది శిష్టజనులు వ్యవహారమందు సంభాషణలోనున్న వ్రాసెలలోనున్న వాడుకొనేభాష. అప్పకవి రచించినపద్యములన్నీ ఇంచుమించుగా కావ్యభాషలోనే

ఉన్నవి. *వచనములు, కొన్ని కావ్యభాషలోనున్న కొన్ని వ్యావహారిక భాషలోనున్న, రచితములయి ఉన్నవి.

చంపుశ్రులలోని వచనములవంటివి పద్యములవలెనే తప్పకుండా కావ్యభాషలో ఉన్నవి. ఉదా. ఆశ్వాసాంతగద్యము, కావ్యములలోని గద్యలకు లక్ష్యములు (చూ-iv24, 25). ఇవిగాక, “అనియివ్యధంబున” (I. 16.) “మదీయ స్యష్ట విధంబంతయుఁ దేటపడ నెఱుంగించిన” (1. 66) మొదలయిన వచనములు కావ్యభాషలో రచించినవి, మొత్తము మీదను గ్రంథమంతటిలో నున్నా, నూరుపంక్తులయినా. ఉండవు. తక్కినవచనములన్నీ వ్యావహారికభాషలో రచించినవే. అవి డెబ్బది కంటే అధికముగా ఉన్నవి; 550 పంక్తులకన్న ఎక్కువే. మొదటిఆశ్వాసమందు తద్భవస్వరూపమును వివరించిన పట్టున (చూ-పుటలు 30-37), ద్వితీయాశ్వాసమందు అక్షరరూపములు వివరించినచోట్ల (చూ-పు-48-55), చతుర్థాశ్వాసమందు ప్రస్తారవివరణముల లోను (చూ-పు-148-216) ఇట్టివచనములు మొదలుగానున్నవి. మూడవ ఆశ్వాసమందున్న అవతారికలో “అన్న అనేటందుకు” “అయ్య అనేటందుకు” (చూ-పు.1259) అని వ్యావహారికభాష కనబడుతున్నది. తెలివిడి, వివరణము, టీక, అవతారిక, వాక్యము అని ఇట్టివచనకు పేళ్లు. ఇప్పుడు శ్రాత్తగా ముద్రించిన ఈగ్రంథమందు ఈవచనములు వ్యావహారిక భాషలో రచితమయినట్లు కనబడుతున్నవి; గాని, ఇంతకుపూర్వము, 1859 సంవత్సరము మొదలుకొని నేటివరకున్న, ముద్రించిన పుస్తకములలో, ఎక్కడ నోతప్పిదారి పరిష్కర్తలు దిద్దమఱచినశబ్దములు విడిచితే పద్యములవలెనే ఇవిన్నీ కావ్యభాషలో రచించినవైనట్లే తోచును. † ఇప్పటి

1 నన్నయూడి ప్రాచీనకవుల గ్రంథములలో కానరాక ఉత్తరాంధ్రకవులభాషలో కనబడుతూ ఉన్నశబ్దములు కొన్ని అప్పకవి వాడి ఉన్నాడు. ఉదా. దాభినావు (ii. 30) రాశిమంచి (ii. 318) పలమాటి (ii. 265). ఎక్కుక, మంచుక, పందొమ్మిదోధందము (పు. 287), పీటికి (iv. 76), పీటిలో (iv. 266)

† చూ-1859-వ సం. ముద్రణలో (పుట31-32-34-35) ఇందుకు (54) పది హేనవయ్య (60) అందుకు (77) కాదంటేను. (81) వచ్చితేని (82) పోవద్దరా, (90) రెండోపారి, బజాటివాండ్లు, (205-206-207-208) చాలా ఎనిమిదిసార్లు 213 వదీనుంచి 214, అయ్యేటట్టుగాను, వాటిలోపల, —ఇవితత్వాలి ముద్రణములో కూడా నిలిచిఉన్నవి.

ముద్రణములో తిరిగి మార్పుజరుగుటకు కారణమేమి? అందుకు
మేమే ఉత్తరవాదులము; గనుక, కారణము విశదపర్చుచున్నాము.

1859-వ సం.నవంబరు నెల తే.25-దిన నూర్యలోకమనే ముద్రా
క్షరశాలయందు మొట్టమొదట అప్పకవీయము అచ్చుపడ్డది. అచ్చు
వేయుటకు గాను గ్రంథమును పరిష్కరించినవారు శ్రీ రేకము రామా
నుజసూరిగారు. “వారు గవర్న మెంటునార్తల్ కాల్జీలోఁ దెనుఁగుపండి
తులు.” ముద్రాక్షర శాలాధికారులయిన ఎగ్జలూరు పేణుగోపాలనా
యుడుగారు తెప్పించియిచ్చిన. లిఖితపుస్తకములు వారికిఁగౌరవయిన
వట. అవి ఇపుడు ఎక్కడనున్నవో తెలియదు. అచ్చుపడ్డ ప్రతిగ్రంథ
మునకున్న వ్రాతప్రతిమూలము. అప్పకవీయము అచ్చుపడక పూర్వము
ఆగ్రంథము వ్రాతప్రతులలోనేకదా లోములో విడితమై ఉండేది.
ఆ వ్రాతప్రతులకు మొదటిమాతృక అప్పకవి స్వయముగా వ్రాసినదే
అయి ఉండవలయును. అయితే, అదియిప్పుడు ఎక్కడయినా ఉన్నదో
లేదో ఎరుగము. గాని అచ్చుపడక పూర్వము కాగితాలమీదను తాటా
కులమీదను వ్రాసినపుస్తకములు అనేకములు ఇప్పటికిన్నీ దేశములో
ఉన్నవి. మేము 14 వ్రాతప్రతులు చూచిఉన్నాము. అన్నిటిలోనున్న
గ్రంథము ఇంచుమించుగా ఒక్కలాగునే ఉన్నది. లేఖకప్రమాదము
లుండుగాకేమి. ఇట్టిప్రమాదములచేత కలిగినమార్పులు ఎన్నిఉన్నా,
పూర్వపుముద్రణలోనున్నట్లు వ్రాతప్రతులలోకూడా గ్రంథముకనబడి
తేనేతప్ప, మేముచూచిన పుస్తకములలోని గ్రంథమే రామానుజసూరి
గారు చూచిన పుస్తకములలోకూడా ఉండుట అసంభావ్యము కాదు.
వారు అచ్చొత్తించుటకుగాను పరిష్కరించినప్పుడు గ్రంథము దిద్ది
ఉందురు. వ్యాసహరిక భాషగ్రంథరచనకు ఉచితమయినదికాదని పరవ
స్తుచిన్నయ్యసూరిగారు మొదలయినవారు ఆకాలమందు ఉపదేశించు
టచేత కాబోలును, రామానుజసూరిగారు ఈగ్రంథమందు అప్పకవి
వ్యాసహరికభాషలో రచించిన వచనములలో తమకుతప్పులుగాతోచి
న శబ్దములు తొలగించి, తమకు ఒప్పులుగాతోచినవిచేరి, బాసనూర్చి

ఈ విషయములలో వ్యాసహరిక భాషాశబ్దములు అచ్చుపడ్డప్పుడు
లలో యేమి మొదలగునవికూడా తమకు తప్పుగాతోచినవి దిద్ది మార్చివేసినారు.
(చూ. పుట 117 కుడవత్రిక)

వేసినారు. వారిదృష్టికి వారుచేసినమార్పు నిర్దుష్టమయినదే కావచ్చును; గాని, అప్పకవి వ్రాసిన గ్రంథమును అట్లేఁడనియక తమయిష్టానుసారము బుద్ధిపూర్వకముగామార్చి, అప్పకవే అట్లు మార్చినాడని పాఠకులకు తోచేటట్లు చేయడము ఎంతమాత్రమున్ను పరిష్కర్తలకు ఉచితము కాదు. అప్పకవివంటి లాక్షణికుడు ఇట్టి లక్షణగ్రంథములో ఇట్టి వచనములు కావ్యభాషలోనే రచించి ఁండునుగాని, వ్యావహారిక భాషలో రచించి ఁండుడు—అని, కావ్యభాషను రచించిన శిశుబోధలు బాలబోధలు చదువుకొన్న ఇప్పటితెలుగువారు ఁహింతురేమో కాని, అట్టి ఁహ నిరాధార మయినది. అప్పకవి కావ్యభాషలోనే ఈ వచనములు రచించిఁజేసే, లేఖకులు ఉద్దేశపూర్వకముగా వ్యావహారిక భాషలోనికి మార్చి, వాటిని వ్రాసినారనుటకు ఆధార మేమయినా ఉన్నదా? అప్పకవి కావ్యభాషలోరచించిన వచనములు కొన్ని ఉన్నవే; అవి లేఖకులు మార్చకుండా ఉన్నది ఉన్నట్టేవ్రాసినారే. ఇప్పుడు కనపడుతూ ఉన్నవ్రాతప్రతులన్నీ ఒక్క కాలములో, ఒక్కస్థలములో, ఒక్క లేఖకుడు వ్రాసినవికావు. కొన్ని ప్రతులు పండితులు స్వయముగా వ్రాసుకొన్నవి. మాటకు, మాఁదనమున్న అయిదుప్రతులలో ఓ. అనేది అనంతపురముజిల్లా కల్యాణదుర్గము తాలుకాలోని గంగవరమునందు 99-నం. క్రిందట కాలముచేసిన ఓరుగంటి రామకవి వ్రాసుకొన్నదట. అతడు నాలుగు ప్రబంధములు రచించినవాడట! శకటరేఫలు అరసున్నలు ఉంచి, తప్పులు జాగ్రత్తగా సవరించి, వ్రాసినప్రతులున్నవే. అట్టి వాటిలో ఈవచనములు వ్యావహారిక భాషలో ఉన్నప్పుడు, మూల గ్రంథములోనే అట్లున్నవని నిశ్చయముగా చెప్పడము తప్పుకాదే. ఇందే కాదు, అప్పకవికి పూర్వమందున్న పరమందున్న తమ వ్యావహారికభాషయొక్క ప్రయోజనమును పండితులు అందరున్ను అంగీకరించి, అనేక విధములయిన గ్రంథములను ఆభాషలో ప్రచురముగా రచించినారు; గాని, గ్రామ్యమని గర్హించి, తమభాషను త్యజించలేదు. ఇందుకు నిదర్శనముగా పండలకొండి గ్రంథములు వ్యావహారిక భాషలో వ్రాసినవి ఉన్నవి. సంస్కృతభాషలోనున్న వైశ్యము, బోధిషము, గణితము మొదలయిన విద్యలకు, కళలకు తెనుగుపండితులు వ్యావహారిక భాషలోనే టీకలు, వివరణములు వ్రాసినారు. అమరమునకు తెనుగుటీకలు,

సంస్కృత కావ్యములకు తెనుగుటీకలు, పనుచరిత్ర రాఘవపాండవీయ హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము మొదలయిన తెనుగు ప్రబంధములకు తెట తెలుగుటీకలు వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నవి. అవి వ్రాసినవారు గొప్ప తెలుగుపండితులు; అప్పకవికి పూర్వులు; ఇం తెందుకు? అప్పకవితన గ్రంథమున కాథారముగా “నకల కవితాస్వతంత్ర భట్టారక యెల కూచి బాలసరస్వతీ మహామహేశాపాధ్యాయ ప్రణీతంబయిన యాంధ్ర శబ్దచింతామణి టీకా గ్రంథ” మని పేర్కొని, “బాలసరస్వతులఁబాలు ప్రజ్ఞాటుగలరే?” అని కొనియాడినాడు. అట్టి పండితుడు బాలసరస్వతీయను నేలక్షణ గ్రంథమందు * వివరణమంతా వ్యావహారిక భాషలోనే రచించినాడు. పుస్తకభాండాగారములలో చాలా ప్రతులున్నవి. అప్పకవికి పిమ్మటను పుట్టిన లక్షణ గ్రంథములలో కూడా వివరణము, తెలివిడి, టీక, అవతారిక అనే పేర్లుగల వాక్యములన్నీ వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నవి; రంగరాట్టచందస్సు, లక్షణశిరోమణి, తిమ్మకవి సర్వలక్షణసార సంగ్రహము, కవిజనాంజనము మొదలయినవాటి వ్రాతప్రతులన్నిటి తోను, మేముచూచినంతవట్టుకు ఇట్లే ఉన్నవి.

వ్యావహారిక భాష కథలలోను, ధర్మ శాస్త్రములలోను, శైవవైష్ణవ మతవిషయములను గురించి వ్రాసిన గ్రంథములలోను, వేదాంత గ్రంథములలోను అవశ్యముగా వాడినట్లు కావలసినన్ని నిదర్శనములున్నవి. గాత్రపలకలమీద చెక్కించిన శాసనములలో వ్యావహారిక భాష దేవాలయములలో నేటికిని కనబడితూ ఉండనే ఉన్నది. పైన చెప్పినట్లే వ్యావహారిక భాష యొక్క ప్రయోజనము అనేకవిధములయిన రచనలలో అప్పకవి కాలమందేకాక, అతనికి పూర్వమున్నూ పిమ్మటనున్నూ పండితులు అంగీకరించినట్లు నిదర్శనముగా వేలకొలది గ్రంథములు పుస్తక భాండాగారములలో కనబడితూ ఉన్నందున, అప్పకవి

* ఈ గ్రంథము ఇప్పటికీ సరిగా అచ్చుపడలేదు. “సటికాంధ్ర శబ్దచింతామణి” అని పేరుపెట్టి కొంత గ్రంథము బాలసరస్వతీయములోనిది దొంగలించి బాలసరస్వతి ప్రయోగించిన వ్యావహారిక భాషాశబ్దములు తొలగించి, కావ్యభాషాశబ్దములు దూర్చి, కొందరు పండితులు తామురచించిన గ్రంథముగా ప్రకటించుకొన్నారు. ఇట్లే పనుచరిత్ర మనుచరిత్ర రాఘవపాండవీయాది కావ్యములకు పూర్వులు వ్రాసిన టీకలు మారు రూపుబొంది అచ్చులో నేడు కనపడుతున్నవి.

కూడా అట్టిభాషప్రాయడము సార్వత్రికమయిన సత్సంప్రదాయము నిన్ని సదాచారమనిన్ని మేమూహించుటకు తగినంత కారణమున్నది.

వ్రాతప్రతులలో వ్యావహారికభాష కొన్నిరచనలలో కనబడు తున్నదని అంగీకరించినా, అప్పకవే అట్లావ్రాసినాడని ఎందుకు ఊహించవలెను? అతనిశిష్యులు అతడునోటనుచెప్పిన టీకలు మొదలయి నవి వ్యావహారికభాషలో వ్రాసిఉండురని అనుకోకూడదా?—అని కొందరు వాదించినారు. వారివాదముచొప్పున శిష్యులు వ్రాసిన వయినా, గురువుగారు అంగీకరించినవే కావలెనుగదా. ఎట్లయినా, అవిగ్రంథములోనివే అనకతప్పదు. ఐతే, అప్పకవే వ్రాసినాడని ఊహించుటకు గ్రంథములోనే తగినంత ఆధారమున్నది. చూడండి. వ్యావహారికభాషలో రచితమయిన వచనములు ఒక్కొక్కటిచదివి పూర్వోత్తర సందర్భములు పరిణించిచూస్తే, గ్రంథకర్త తప్ప మరిఒకరు ఆవచనములువ్రాసి ఉండరని తెలియక పోదు. ఉదా. (1) 30-వ పుటలో “ప్రయోగమూలం వ్యాకరణం” అనేసూత్రమునకు వ్రాసిన తెలివిడిలో, “వాటికన్నిటికిన్నీ తెలిసేటట్లు అందులోపల నొకచంద్రశబ్దమునకు చెప్పుచున్నాము” అని ఉన్నది. ఇట్లుగ్రంథకర్తకాక ఇతరులు వ్రాసేరా? (2) దీనితర్వాత వ్రాసిన సూత్రము టీకకొనను, “అదియెట్లంటేను” అనిచెప్పి, ప్రాకృత సూత్రమును ఉదాహరించినవాడు లాక్షణికుడు కాకమరియెవడు? (3) 32-వ పుటలో టీకకొనను, “ఇందుకు ప్రయోగము నరసింహపురాణమునందు” అని చెప్పినవాడు ఒకడున్ను, పద్యముదాహరించినవాడు ఇంకొకడున్ను అనవచ్చునా? (4) నాలుగో అశ్వాసము 118-వ పద్యములో, “మగణమునకెల్ల వ్రాసితి మిగిలినట్టి గణములకు నిట్లు వ్రాసిన గ్రంథమధిక విస్తరంబగునని వ్రాయవెఱచినాడఁడఁ దెలిసికొనఁదగుఁ గవులు యాదులకునిట్ల.” అని చెప్పినవాడు లాక్షణికుడే కనుక మగణమునకు వ్రాసిన వచనములు ఎనిమిదిన్నీ అతడే వ్రాసినవనకతీరదు. ఇది నిశ్చయముకమయిన నిదర్శనము. ఇంతకంటే అమోఘమయినది మరిఒకటిచూస్తే, మామాట ఎవరికిన్నీ శంకించుటకు మరి అవకాశముండదు. (5) నాలుగో అశ్వాసము 133-వ పద్యము “తే. ప్రత్యయములాలు నీచెప్పుపద్యములను, తెలిసికొననంతవానికి నలవికామి, వరుసనన్నింటికిం డీక వ్రాయవలసె, దెనుఁగుమాటలఁ గడు తేట తెల్లఁ

గాఁగ." అని చెప్పినవాడున్ను, చెప్పినట్టుగానేటికలువ్రాసినవాడున్ను బిక్కడుకాడని వాదించేవారికి ప్రత్యుత్తరమేమి చెప్పవలయునో మాకు తెలియదు. ఈవచనములు అన్నీ గ్రంథమునకు అంగములు. అని లేకుంటే గ్రంథము అసంపూర్ణమవుతుంది. ప్రతిపక్షముచేసే ఆక్షేపము మరియొకటిఉన్నది దానికికూడా మేము సమాధానము చెప్పవలసిఉన్నది. వ్రాతపుస్తకములలోనున్న వ్యావహారికభాష పరిష్కర్తలు ఎందుకుమార్చివేసినారు? అంటే వైని ఒకచోట మేము సూచించినదే విడిచి చెప్పతున్నాము. పరవస్తు చిన్న యసురిగారు, శ్రీరేకము రామానుజసురిగారు, కరాలపాటి రంగయ్యగారు, నిశ్చింత శేవప్పెరు మాల్లయ్యగారు మొదలయిన క్షణిదేశపు తెలుగుపండితులు కొందరు వ్యావహారికభాష ఎట్టిగ్రంథములలో నైనా వాడనేకూడదని నియమము చేసుకొన్నట్టు వారు వ్రాసినవ్రాతలను పట్టిన్నీ వారు పరిష్కరించిన గ్రంథములను పట్టిన్నీ ఊహించవచ్చును. వారి మతమునకు విరుద్ధముగా, తెనుగుదేశపు పండితులు, అప్పటివారు, రావిపాటి గురుమూర్తిశాస్త్రిగారు, పుడూరి సీతారామశాస్త్రిగారు, పుసులూరి వైద్యనాథ సిద్ధాంతిగారు, జూలూరి అప్పయ్యపండితులుగారు, వైయాకరణము రామానుజాచార్యులుగారు, పురాణం హయగ్రీవ శాస్త్రులుగారు, వేదం వెంకటాచలశాస్త్రిగారు, వతం వాసుదేవ పరబ్రహ్మశాస్త్రులుగారు, స్వామినీని ముత్తునరసింహనాయుడుగారు, వెంకటగిరి మహారాజులయిన శ్రీవెలుగోటి సర్వజ్ఞకుమారయ్యచేంద్రుల వారున్ను, ఇంకా అనేకపండితులున్ను ప్రాచీనసంప్రదాయము చొప్పున కావ్యములు కావ్యభాషలలోను, వచనగ్రంథములు వ్యావహారికభాషలలోను వ్రాసేవారని వారివ్రాతలలోకనబడుతూ ఉండడమేకాక, కడపటవేర్కొన్న ముగ్గురుపండితులున్ను వ్యావహారికభాష యొక్క ప్రయోజనముకంటోక్తంగా విధించిచెప్పినారు.* అయితే సూరిగారివంటి పండితులు ఉపాధ్యాయులుగాను, అచ్చుకూటములో పరిష్కర్తలుగాను, కొంత అధికారమువహించి ఉండుటచేత వారిమతము వ్యాపించినది.

* చూ. పరబ్రహ్మశాస్త్రులుగారు 1851-వసం.లో రచించిన హిందూధర్మశాస్త్రము, నాయుడుగారు 1863-వసం. లో రచించిన హితసూచని, మహారాజులు 1886-వసం.లో రచించిన మనస్సాక్ష్యము

వారు పరిష్కరించిన గ్రంథములు చదివేవారికి భాషాపాండిత్యము లేక పరిష్కర్తల భ్రమప్రమాదములవల్ల కలిగే దోషములు కనబడవు. భారతాది ప్రాచీనగ్రంథములన్నీ ఇట్టి పరిష్కరణమువల్ల పాడయి ఉన్నవి. నానావిధముల ప్రయోజనముగల వ్యావహారికభాష అచ్చులో కనబడక రూపు మాసిపోయినది. పూర్వముద్రణములో ప్రచురముగా ఉన్న వ్యావహారిక భాష నేటిముద్రణలో కానరాదు. రావి పాటి గురుమూర్తి శాస్త్రిగారు 1884 సం. లో వ్యావహారిక భాషలో రచించి అచ్చు వేయించిన పంచతంత్ర 1870 సం. వరకున్నా చాలా మాట్లు ముద్రితమయి బడులలో పిల్లలు చదువుకొనుటకు ఉపయుక్తముగా ఉండేది. ఆపుస్తకము ఏపండితుడో గారడిమాయపన్నినట్లు కావ్యభాషలోనికి మార్చి అచ్చువేయించినాడు. 40 సం.లు వాడుకలో ఉన్న గ్రంథము మారురూపు పొందినదని ఇప్పటివారికి తెలియదు. ఇట్లు పరిష్కర్తలవల్ల పాడుపడి ఎన్నో గ్రంథములు ఉన్నవి. సామాన్యమైన వాటిమాటకేమి? చిన్నయ్యనూరిగారు రచించిన నీతిచంద్రిక నూరిగారు అచ్చువేయించినట్లు ఇప్పుడులేదు. ఎన్నో మార్పులు కలిగినవి. ఎవరుచేసినారో తెలియదు. గ్రంథములు పరిష్కరించి అచ్చువేయించేవారికి గ్రంథములోని విషయముగానీ భాషగానీ మార్చి సవరించుటకు అధికారములేదు. గ్రంథములో దోషములుంటే ఉండుగాక. అవి నిరూపించుటే విమర్శకులకు విహితధర్మము. విమర్శకునికి దోషముగా కనపడ్డది దోషము కాకపోవచ్చును. ఉద్దేశపూర్వకముగా స్వమతానుసారముగా ఇతరుల గ్రంథము మార్చుట కూటకరణము వంటిది. అది మహాపాతక మని వివేకులు అట్టి పని చేయరు.

అప్పకవీయమువంటి గ్రంథములో తెలివిడి మొదలయిన వచనములు గ్రంథకర్త వ్యావహారిక భాషలో వ్రాసినా, అచ్చులో కావ్య భాషనుండుట మేలు కాదా? ఆలాగున్నందువల్ల గ్రంథమునకు గౌరవము అధికముకాదా? అని అంటారు కొందరు. వ్యావహారికభాషలో పూర్వులదృష్టికి లాభువ మెంతమాత్రమున్ను లేదు. దానియందు అగౌరవము రామానుజనూరివంటివారు ఆపాదించి దేశమునకు అపరిమితమయిన నష్టము కలుగజేసినవా యైనారు.

అపరిమిత ప్రయోజనమయిన వ్యావహారికభాష పండిత పామర సామాన్యమై వాస్తవమయిన దేశభాషగా ప్రపంచమంతటా గౌరవము కలిగియున్నది. పరిమిత ప్రయోజనమయిన కావ్యభాష పండితులు రచించే గ్రంథములలో ఉచితముగా నుండును. సంస్కృతభాషా పాండిత్యము లేనివారికి అది సుబోధము కాదు; సుకరమున్ను కాదు. అల్పజ్ఞానముగల పండితమన్యులు వచ్చి రాని ప్రాచీనకావ్యభాషలో నిర్దుష్టముగా కావ్యభాష వ్రాయగలవారు మిక్కిలి అరుదు. వ్రాయబూని చేతకాక, కృతకభాషనృజించి, ఆంధ్రభాషకున్న వాఙ్మయమునకున్న హాని కలుగచేస్తూ ఉన్నారు. ఇట్టి కావ్యభాష దేశభాషగా నెలకొల్పవలెనన్న ఉద్దేశముతో గాబోలు వ్యావహారికభాష రూపు మాపి నిర్దులము చేయుటకు సమకట్టినారు. అట్టిపని వెట్టిపని; అసాధ్యము. నిరంతరకృషిచే పండితులు మాత్రమే దానిని సాధింపగలరు. వ్యావహారికభాషైతే అందరికీ సాధ్యము. ఈవిషయములో పూర్వుల సంప్రదాయమే మేలయినది. ఆ సదాచారము ఉద్ధరించుటకు ప్రయత్నించుట వెద్దలకు విహితధర్మమని మనవి చేయుచున్నాము. అది అట్లుండనీయండి.

పూర్వముద్రణములు.

పరిష్కర్తలు తమ ఇష్టానిష్టముల బట్టి గ్రంథము సవరించి లేని పాఠములు కొన్ని కల్పించుటచేతను, సరియైనపాఠము నిర్ణయించుటలో పరిశీలన చక్కగా చేయకపోవుటచేతను, వింతైన కొత్త తప్పులు కొన్ని పూర్వముద్రణములో కనబడుతున్నవి. మొట్టమొదట ఈగ్రంథము 1859 సం॥లో ముద్రించినప్పుడు, పరిష్కర్తలయిన శ్రీరేకము రామానుజసూరిగారు సరియైన వ్రాతప్రతులు దొరకకపోవుటచేతను, కొంతమట్టుకు పరిశీలన లోపముచేతను, చాలాతప్పులతో గ్రంథము అచ్చు వేయించినారు. తర్వాతి ముద్రణముల వారు పూర్వముద్రణములను మాత్రమే ఎదుటనుంచుకొని, స్పష్టముగా కనబడిన తప్పులలో కొన్నిటినిమాత్రము దిద్దినారు; గాని, వ్రాతప్రతులను సంపాదించి, జాగ్రత్తగా పరిశీలించి, గ్రంథము తప్పులులేకుండా అచ్చువే

* ఇట్లు గ్రంథమందున్న తప్పులు చూపించుటచేత గ్రంథమును ప్రకటించిన వారు చేసిన మేలు మరదికాదు. మేర మని తలచగూడదు.

యించినారు కారు. ఇందుకు దృష్టాంతముగా చూడండి.—ఈముద్రణములో (పు. 276.) ఉన్న సర్వలఘుసీసము “చిటుతయగు” అనేది మేముచూచిన వ్రాతప్రతులన్నిటను గలదు; గాని, తొలిసారి గ్రంథము ముద్రింపించినవారికి దొరికిన ప్రతులలో గ్రంథశైలిల్యముచేత కాబోలు, అది కనబడలేదు; గనుక శ్రీరేకము రామానుజసూరి గారు “కరివరద” అనేపద్యము క్రొత్తగా రచించి గ్రంథములో చేర్చినారు. ఈలాగున చేయవలసివచ్చినదని వారు పీఠికలో వ్రాసి ప్రకటించక పోలేదు. *ఆపద్యమే నేటికిని నిలిచి ఉన్నది. ఈగ్రంథము అనేక పర్యాయములు ముద్రితమైనది గదా. వ్రాతప్రతులు చూచి ఉన్న యెడల, పరిష్కర్తలలో ఎవ్వరికైనను అప్పకవి రచించిన పద్యము కనబడకుండునా?

ఈవిధముగానే 1859 సం॥ లో ముద్రితమైన ప్రతియందు స్పష్టముగా కనబడే తప్పులు తర్వాతి ముద్రణము లన్నిటిలోనున్ను నిలిచిపోయినవి. వాటిలో కొన్ని మాత్రము తార్కాణగా ఈదిగువను ఉదాహరిస్తున్నాము.—

1. బొం ధవ...గుయివె ♦ ట్టన్వెళ్ళ...III. 61

అనుస్వారసంబంధయతులకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన ఈపద్యము లో “గుయివెంటక” అని అప్పకవిమతమున ఉండవలెను; లేనియెడల ఈలక్ష్యమునకు ప్రయోజనములేదు.

2. వే! దండమండల చండతుండవిదారణాసి...(III. 127.)
“వే! దండదండవిదారణోరత, రాసిభాసి భుజార్గళా” అని అప్పకవి పాఠము; మావద్దనున్న వ్రాతప్రతులన్నిటను గలదు. ఉభయవభులకు ఉదాహరణము లిచ్చునప్పుడు అప్పకవి సర్వసాధారణముగా మొదట స్వరమునకున్ను తర్వాత వ్యంజనమునకున్ను లక్ష్యములు చూపిస్తున్నాడు. ఈవేదండ శబ్దములోని దకారము రెంటికిని చెల్లును అని ఈపద్యము స్వరమునకున్ను దీనితర్వాతనున్న శీఘ్రపద్యములోని పద్యము వ్యంజనమునకున్ను లక్ష్యములుగా ఇచ్చినాడు. గనుక,

* “సర్వలఘు సీసమును ప్రతులలో లేమింజేసి మాత్రముగ నేర్పఱువఁబడియె” పీఠిక. పుట 1 1859.

“వే! దండమండల చండతుండవిదారణాసి...” అనేపాతము తప్పు. రెండు పద్యములున్న వ్యంజనమునకే లక్ష్యములుగా, ఇచ్చి స్వరమునకు లక్ష్యము ఇయ్యకుండునా?

3. “ఙ్గి తొలంగు నైనికులు నేలకు...” III. 152

అనేక శబ్దమునకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన ఈపద్యములో ఆశబ్దమే కనబడనీయక పాతము మార్చివేసి అచ్చుపేయించుటచేత కవి హృదయమునకు విరుద్ధమయిన పాతము కనబడుచున్నది. ఈలక్ష్యమునకు ప్రయోజనము చెడిపోయినది.

4. “ధృతి యందు గతియుగక్షీతిపక్షబాహులు” IV. 187

ధృతియనే 18వ ఛందమందు (బాహు = 2, పక్ష = 2, క్షీతి = 1, యుగ = 4, గతి = 4) 22144 వృత్తములున్నవని అర్థమగును. ఆఛందము నందు 262144 వృత్తములు కలవు; గనుక, ఈపాతము తప్పు. “ధృతి యందు గతియుగ క్షీతి పక్షరసబాహు...” అని మావద్దనున్న వ్రాత వ్రతు లన్నిటను గలపాతము సరియైనది.

5. (పుట 214) సప్తమచ్ఛందః ప్రస్తారములో 6-37వృత్తముల గణము లన్నీ తారుమారయినవి. 1859 సం॥ ప్రతిలో ప్రమాదవశమున ఈతప్పు వచ్చియుండవచ్చును. ఈఅచ్చుతప్పు ఈచోటనే తర్వాతి ముద్రణములలోకూడా ఎందుకు కనబడవలెను?

6. (పుట 280) ఏకరూపగణములు

లలల మ ల|| ఖ || ల|| జ లల గగము

1859 సం॥ ప్రతిలోని అచ్చు తప్పు తర్వాతి ముద్రణము లన్నిటను నిలిచిపోయినది; చూచినారా? ఈవిధముగానే వ్రమితాక్షర గణములు తప్పుగా ముద్రింపించినారు.

7. (IV. 215) మనోహర వృత్తమును గూర్చి చెప్పిన వచనము లో“ఇది కవితాంత వృత్తవృత్తచ్ఛాయను...” అని ఉన్నది. ఇందులో రెండు తప్పులు కలవు. ‘కలితాంత’ గాని ‘కవితాంత’ కాదు. సమవృత్తములలో దీనిపేరు సరిగానే పేర్కొన్నారు. వృత్త అనే పదము రెండుసార్లు ముద్రిత మయినది. ఈతప్పులు తర్వాతిముద్రణములలో కూడా నిలిచినా.

8. (IV. 221) భృతమధ్యగూర్చి చెప్పిన వచనములో

“ఇది తోదకవృత్తచ్ఛాయను జేసిచరణములను దోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములను నడుచును” అని ఉన్నది. తోదక-దోదక-నామములు తారుమారయినవి; గనుక లక్షణము చెడినది.

9. “...బవడగీతియందుఁ బ్రాసముల్ సమకూలు
నవియె యాటవెలఁది యందుఁగలవు” (IV. 355)

1859 సం॥ ప్రతిలో శుద్ధ పత్రికయందు “గలవు” అసాధవనిన్ని “లేవు” సాధువు అనిన్ని చెప్పి పరిష్కర్త తప్పుదిద్దుకొన్నా, తర్వాతి ముద్రణములవారు కేవలము మూలములోనున్నదే ఎదుటనుంచుకొని శుద్ధపత్రిక ఉపేక్షించి తప్పుపాఠమునే తీసుకొన్నారు. అట వెలుదిలో ప్రాసములుండునా అన్న విచారమయినను లేక పోయినది.

10. “అవధరింపుము...పరమమూర్తి
పూతనా...” IV. 362

పరమమూర్తికి బదులుగా ‘పరమపూత’ అని ఉండవలెను. లేకున్న పునరుక్తి నియమభంగమగును.

11. “...జేడొకతె చక్రితోనెత్తమాడెననఁగ
సంధియగు.....” V. 11

అప్పకవి ‘విసంధి, మహావిసంధి, కుసంధి, దుస్సంధి’ అనే నాలుగు సంధిదోషములను పేర్కొని, ఈపద్యము “కుసంధికి” లక్ష్యముగా చెప్పినాడు. గనుక, ఈపాఠము అపార్థకముగా ఉన్నది.

12. “మాను పఱిచెను బులిబోను” V. 25

‘ను’ అంతమందు గల పదములలో ద్రుతప్రకృతులు గానివి. అప్పకవి ఉదాహరించినాడు. “మాను పరిచేను పులిబోను” అని మావడ్డనున్న వ్రాతప్రతులన్నిటను కలదు.

అచ్చుకూర్చిన పనివాండ్లలోపము ప్రతిముద్రణమందున్ను ఈ చోటనే రావలెనా? ఇది కేవలము పరిశీలన లోపముచేతనే వచ్చినది.

13. “పడఁతియబ్రవుటూరు లబ్రంపుటూరు

అతివచోద్యపుటూరు చోద్యంపుటూరు" V. 128.

ఈ పద్యములో అప్పకవి 'ఉరులు, ఆరు, కౌను, మేను' ఈనా
లుగున్న పేర్కొని, మొదటిచరణమందు 'అబ్రపుటూరులు' అనిన్ని,
రెండవచరణమందు 'చోద్యపుటూరు' అనిన్ని, మూడవచరణమందు
'సూక్ష్మపుగౌను' అనిన్ని, నాల్గవచరణమందు 'చొక్కపుమేను' అనిన్ని
ప్రయోగించినాడు. మొదటిచరణమందు, 'అబ్రపుటూరులు' అని
ఉండగా రెండవచరణమందు, మరల 'చోద్యపుటూరు' అని ఉడు
శబ్దమే ఏకవచనముగా ప్రయోగించి ఉండునా?

14. "జగతిఁ జప్పనికూరకుఁ...పచ్చని తోటకుఁ బచ్చ
దోట..." (V. 166.)

ఇందులో ఉదాహృతశబ్దములు కకారాది వర్గములలోని ప్రథ
మాక్షరములపరుసను పేర్కొన్నట్లు స్పష్టము.

"కూర, చాయ, టోపి, తావి" వీటిని పేర్కొన్నట్లు మావద్ద
నున్న వ్రాతప్రతులలో కనబడుచున్నది.

1859 సం॥ లో ముద్రితమైన ప్రతియందు తమకు తప్పలుగా కన
బడ్డ చోట్లనైనా వ్రాతప్రతులు చూడక తర్వాతి ముద్రణములవారు
కేవలము తమకు తోచినట్లు సవరించి వింతయిన తప్పలు ఉంచివేసి
నారు. ఇందుకు దృష్టాంతముగా ఒకటి ఈ దిగువను వివరిస్తున్నాము.

1L. 176 "అనుచునిట్లు భూతాద్రిక్రియాపదాంతముల విశేషణ
పదక్రియలను దక్క" అని 1859 సం॥లో ముద్రితమయిన ప్రతిలోనిపా
ఠము. ఇందు గణభంగమును మాత్రమే చూచి తర్వాతి ముద్రణము
లవారు "ములకునువిశేషణ పదక్రియలను దక్క" అని వ్రాతప్రతులు
చూడక దిద్ది అచ్చువేయించినారు. ఇందు అన్వయక్రమము చెడిపో
యినది "భావిక్రియలను దక్క" అని ఉండవలెను.

వీటిని బట్టి చూడగా పరిష్కర్తలు వ్రాతపుస్తకములు పరిశీలిం
చుక కేవలము 1859 సం॥ లో ముద్రితమైన ప్రతినే ఆధారము చేసుకొ
న్నట్లు స్పష్టముగదా.

పూర్వము ద్రణములలోని తప్పులు. పాఠకులు సులభముగా విమర్శించుకో దగినవి-ఈక్రింద పేర్కొని చూపిస్తున్నాము.

పీఠిక. 10 దరహాసమానసము

64 విశ్వశ్రేయయనుచు

71 తమ్ములను పేరుననె

74 విద్యప్రస్తుతమగుచుండ

108 ఇందోపలనీలునకు

I. 4 పిన్నకోటపెద్దన

33 అశ్లిష్టాభిధానమునకు

40 కరపరిణత

70 కాళహస్తిమహాత్మ్యము

98 కుక్కగోళము బవి

99 (మీదను) త్రిలింగదేశ

తద్భవము

II. 15 ఇమ్మక

39 దానిమొదలైన తలక

ట్లు వానినెల్ల

43 పద్యాదిప్రాణంబుల, నా

ద్యంతసములుగాను

132 భూమిని మింటనుజంచ

త్వామర

135 వ్యర్థకృతులను

426 దుష్టచంద్రోపబలములు

III. 55--బోలనార్యులను

60 మంత్రియయ్యెనినకొం

డక

IV. 75 (తర్వాత) అష్టగణ ల

క్ష్యంబులు

(అప్పకవి లక్షణము చె

ప్పబోవుచున్నాడు)

213 (అఱవఁగదమునకు ఇ

చ్చిన ప్రస్తారములో

31 వ వృత్తగణ

ములు) || || || ||

(|| || || ||

అని ఉండవలెను)

199 పదునొకంటఁ ద్రిష్టు

ష్టందన్ను (పదునొ

కండవ అని ఉండ

వలెను)

203 “ఇదిపదుమూడవజగతి

ఁదమునందు” (18 వ

ఁదము అతిజగతి

గాని జగతికాదు)

340 పోరులో

V. 148 భర్తవస్త్రాభిదానుక

ఁదోభంగములయినను కానినారుకారు చూడండి.-

I. 33. సీ. పా. వఱలు జాతి స్వభావంబుననగ,

ఇందు ‘తి’ గురువుకాదు.

38 (పంక్తి 8) సీ. పా. వరసవస్థాయీభావములలో నొగిఁజెప్పి

నరతియె భావాదిరంజనముల

ఇందు యతిభంగము.

39 (పంక్తి 10) జనుకావ్యములగని • సంబ్రశ స్తి-ఇందు
యతిభంగము.

III. 172 సీ. పా. తరుణులు బతులు వాతాయనమ్ములనల్ల
మల్లకలై వే బోక మలయ పవను
ఇందులో గణభంగము.

305 “మూఁకలు విరియించి వీక” “మూఁకలు” అనే పదములో
అర్థానుస్వారము ఉండవలెననియే మాకును తోచుచున్నది; గాని,
అప్పకవిమతమున లేదనుట స్పష్టము. ఉన్నదని అతడు ఎరిగి ఉన్నయె
డల ఖండాఖండప్రాసములకు ఇది ఉదాహరణముగా ఇచ్చి ఉండడు.
గనుక, ఇక్కడ ఈపదము అర్థానుస్వారము లేకుండానే అచ్చువేయిం
చవలసి ఉండెను. 1910 సం॥ లో వావిళ్ల వారు ముద్రించిన ప్రతిలో
ఈచోట (ఇదిపొరపాటు) అని ఉన్నది. గాని, ఏదిపొరపాటో తెలియ
జేయలేదు.

IV. 74 మృగములలోఁ గరి • ద్వేషిభాతిని జూడ—ఇందు
యతిభంగము.

IV. పుట 243 (త్రైహారములో) “ఋభుక్షనూను” అని
1859 వ ప్రతిలోను, “ఋభుక్షనూను” అని తర్వాతి ముద్రణములం
దను కలదు. అన్నిటను గణభంగము.

IV. పుట. 245 ఖచరప్లుతములో నాల్గవ చరణము “ర్యమవి
రామము తోడనభామ్న • స్వల్...”

ఇందు యతిభంగము.

IV. 219 “ందులఁ జరజ్రగంబులుఁ గుదిరింపఁగా” గణభంగ
ము; యతిభంగము.

IV. 243 ప్రథమమునను వృత్తము—ఇందు ప్రాసభంగము.

321 బూనిగొడ్రాలిఁ • బుట్టుకానుపువలన—ఇందు గణభం
గము.

329. “ధర్మముఁజెప్పి దుష్కృతుల డగ్గఱ” దడలకు మైత్రి,
అగ్రాహ్యమని చెప్పిన అప్పకవిమతమునకు విరుద్ధము గనుక యతిభంగము.

IV. 342. “నారశక్తిత్రయోపేతుఁడైముహూరి” ఈసీసపద్యమందు
ప్రాసయతినియమము కలదుగనుక, ఈపాతము లక్షణ విరుద్ధమయినది.

353. “ధరణిఁ బ్రాసంబు ననరు

నెత్తుగీతియందు” రెండవచరణము

గణభంగ మయినది.

V. 71. తే. గీ. కాంతులారమేము చూడఁ గలమనంగ. గణభంగము.

అర్థవిచారము సరిగా లేకపోవుట చేతను కలిగిన ప్రమాదములు చూడండి:—

I. 39 (పంక్తి 14) “శ్లోకము” విషయము అష్టరసముల గురించి గనుక, ఇది అసంగతము. “శ్లోకము” అని ఉండవలెను.

II. 196-197 రేఫభేదముల గురించి చెప్పిన సీసమాలికలందు న్ను అర్థముల పట్టికలలోనున్న తప్పులు మెండుగా ఉన్నవి. కొన్ని చోట్ల మాలికలలోని మాటలు అర్థముల పట్టికలలో కనబడవు.

మాలికలో “—గరిచెలిగరిగె” అనిన్ని, అర్థముల పట్టికలో “గరిచెడిగరిగె” అనిన్ని ఉన్నది. రెండుచోట్లను “గరిచేడిగరిగె” అని ఉండవలెను.

“చేరుద్రావుట చూరి చిన్నకత్తి” ఇదియే సరియైన పాతము. ‘చేరు’ అవశబ్దమనుకొని కాబోలు ‘చారు’ అని దిద్దినారు. అందువల్ల యతిభంగమగునని “చారుద్రావుట చిన్నచూరికత్తి” అని పాదమంతా అసంగతమయేటట్లు దిద్దినారు. ‘చూరి’ అంటే, ‘చిన్నకత్తి’ అని అప్పకవి ఉద్దేశము. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము సరిగానే ముద్రించినారు.

“తరము బడిత” అంటే, అర్థముకాక కాబోలు “తరముబలత” అని దిద్దినారు. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము సరియైన పాతమే ఉంచి నాగు.

“మరులు మోహము; బుద్ధి మరుపుట” అని ఉండవలెను. అరము తిన్నగా చూచుకోక “మరులు మోహపుబుద్ధి—” అని అచ్చు వేయించినారు.

అర్థముల పట్టికలో “మేఁకెరువు=మేఁక వెండ్రుకలు” అని అచ్చు వేయించినారు. ‘మేఁకెరువు’ అంటే ‘మేఁక వెండ్రికలు’ అని అప్పకవి ఉద్దేశము. ‘వె’ ‘వె’ వలె లేఖకులు వ్రాసి ఉండురు. అర్థము గ్రహించక, ‘వెండ్రుకలు’ అని చదువుకొని శబ్దసౌష్ఠ్యమునకై ‘వెండ్రుకలు’ అని పరిష్కర్తలు దిద్దినారు. అందువల్ల ‘ఎరువు’ అంటే, ‘వెండ్రుక’లయినది!!

II. 197 “ఉలుపదంబెల్లెడ నురుతరాధ” అని ఉంటే, అర్థము చక్కగా చేసుకోక, “ఉలుపదంబెల్లెడ నులుతెల్ల” అని అచ్చు వేయించినారు. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము సరియైన పాఠము కలదు.

‘తిలుగలి’ అని 1859 మొదలుకొని పూర్వముద్రణము లన్నిటను కలదు; గాని, ఈ శబ్దములోని రేఫము శకటరేఫము కాదు.—ఆ శబ్దమునకు బదులుగా అక్కడ ‘తులుగలి’ అని ఉండవలెను. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము ఈమాట కనబరచినారు.

II. 392 తర్వాత నున్న శారదాదర్పణ శ్లోకములో మూడవ చరణమందు “యవౌ” అని ఉన్నది; దానికింద నున్న టీకలో “యవర్ణలవర్ణములు” అని ఉన్నది. పాఠకులు ఏది ప్రమాణముగా తీసుకొని ఆచరించవలెనో స్పష్టముగా తెలుసుకోక పోయినయెడల, మాతృకార్చనము దుష్టమయి హాని సంభవించునేమో!

III. 121 ఉభయవర్ణులలో అప్పకవి పేర్కొన్నది నామాఖండయతిగాని నామకఖండయతి కాదు. తక్కినచోట్ల ఈవేరు సరిగానే ముద్రింపించినారు.

IV. 104 “మహినధినాయకురాశి

గ్రహమును గృతిముఖగణోడు • రాశిగ్రహముక
మిహిరేందులు దమగతిలో

సుహృత్తులై యున్న సరియ • చుట్టము గాదే.”

అని 1859 సం॥ మొదలుకొని పూర్వముద్రణములందు కలదు; గాని, అర్థము పొసగదు.

IV. 112 “శాంతంబునకుఁ జెల్లు నెనిమిదియును” ఇందు అర్థము చెడినది. తక్కిన రసములకు పగలుగానో వైరముగానో ఈనుగానో ఉన్నవి శాంతరసమునకు చెలులు, అని అప్పకవి ఉద్దేశము.

142. “పాడవులును నడ్డవరుసలు పొసంగనిలుప” ఇందు అర్థము పొసగదు. టీకలో మాత్రము ‘పాడవునకు అని సరిగా ఉంచినారు.

IV. 146. “విషమంబులనుబోలి వెలయు మఱొక్కటిం గలిపి” అర్థము చెడినది. చేసి సంఖ్య అయితే అర్థించుటకు పాలుపోదు గనుక, మరిఒకటి కలిపి అర్థించవలెను అని అప్పకవి ఉద్దేశము. టీకలో ‘పాలు’ అనే ఉంచినారు.

ఇవి కాక, నాల్గవ ఆశ్వాసములో ఏయేవృత్తములు ఏయే ఛందములలో ఎన్నవ వృత్తములయి ఉన్నవో తెలియజేసే సంఖ్యలు చాలాచోట్ల తప్పుగా ఉన్నవి. అవి అన్నీ ఈప్రతిలో సవరించడమైనది.

పూర్వముద్రణములలో అనవసరముగా చేసిన దిద్దుపాట్లు.

పద్యసంఖ్య. పూర్వముద్రణములలోని పాఠము.

వ్రాతప్రతులనుబట్టి ఈముద్రణములో ఉంచిన పాఠము.

పీ. 20	నినుంగరంప	నినుంగరంచ
21	పట్టియు	పట్టుక
47	నుడువు తెనుగులు	నుడువు తెఱగులు
76	వారెవ్వరనిన	వారెవ్వరం టేని
88, 89	మొ. ఆంధ్రము	ఆంధ్రము
II. 8	పిల్లగుడి	పిల్లగుడుగు
149	దాయబోయి	దాయదోయ
	దాయబోయి	దాయదోయ
263	అధోవర్ణములకు	అధోర్ణములకు
265	వలమైనవాకు	వల మాట్టివాకు
271	ప్రాణవర్ణములు	ప్రాణార్ణములు
II. 285	ఉత్తరాపాధనుండి	ఉత్తరాపాధనుంచి
II. 319	నక్షత్రరాశినుండి	నక్షత్రరాశినుంచి

II. 370	త్రాడు	తాడి
II. 388	తెలిసియు	తెలుసుక
V. పుట. 250, (బంధురవృత్తములో)	వ్రంతకు	వాగుకు
IV. 332	చేర్చునింక	చేర్చితింక
IV. 343	ఏగుదెంచితా	ఏగుదెంచితా
V. 97	అడాడ	అడాడి

గ్రంథము సంప్రతించినవారికి కొన్ని శబ్దముల స్వరూపమున్ను అర్థమున్ను చక్కగా తెలియకపోవుటచేత అనవసరమైన దిద్దుపాట్లు కొన్నిచోట్ల చేయవలసివచ్చినదని తోచుచున్నది.

‘అర్థము’ అనేశబ్దమును ఎరిగి ఉన్న యెడల వ్రాతప్రతులన్నిటను అది కనబడుతూ ఉంటే ‘వర్ణము’ అని దిద్దవలసిన అగత్యమేమి? II. 268 లో “జడ్డులుగల మాతృక తొలి, నిద్దనభోర్ణముల కెల్ల నేడికి మీదక” అని వ్రాతప్రతులలో పాఠము ఉండగా, అర్థశబ్దమునకు బదులుగా వర్ణశబ్దము దూర్చి, అట్లు చేయుటచేత కలిగే ఛందోభంగము తొలగించుటకై పాదము దూర్చి ముద్రింపించవలసిన అగత్యమేమి? ఆమార్పువల్ల “ఎల్ల” శబ్దముయొక్క అర్థవిశేషము అడుగంటినది.

ఈలాగుననే II. 271 లో “ప్రాణార్ణములుఁ బది+యాలును...” అని ఉండగా వర్ణశబ్దము దూర్చుటకై విశ్రమాక్షరము దూర్చి “ప్రాణ వర్ణములును+బదియాలు” అని దిద్దివేయవలసిన అగత్యమేమి? ఈ దిద్దుపాటువల్ల నముచ్చయార్థకమైన ద్రుతము ఉచితమైనచోటలేక అర్థము చెడినది.

పిల్లగుడుసు (II. 8) అపశబ్దమనుకొని ‘పిల్లగుడి’ అని దిద్దడము శబ్దస్వరూపము తెలియకనే కదా. ‘గుడుసు’ అంటేటందుకు శ్రీనాథుని ప్రయోగము చూడండి;—“గుడుసైన పూవింటఁ.” (నైషధము.) ‘గుడుసుకయిదువు’ అంటే విష్ణుచక్రము. (చూ. శ. ర.)

“నుడువు తెఱుగు” లంటే అర్థము సరిగా గ్రహించక, కవి హృదయమునకు భిన్నముగా, “నుడువు తెఱుగులు” అని దిద్దినారు.

హా రెవ్వరంటేని, ఏగుదెంచిలే—ఇటువంటి రూపములు గ్రామ్యప్రయోగములుగా భావించినారు కాబోలు. భారతములో 'అది యెట్లుంటేని' మొదలయిన ప్రయోగములు అనేకముగా ఉన్నవి. వీటిలోని క్రియారూపమును మధ్యమపురుషైకవచనముతో అన్వయించును.

పట్టుక (పీ. 21) వంటి క్త్వార్థకరూపములు జై మినిభారతము, భాస్కరరామాయణము, ఆముక్తమాల్యదవంటి ఉత్తమగ్రంథములలో కనబడుచున్నది. అప్పకవివాటికి ఇవి సాధురూపములయి ఉన్నవి; అప్పకవి చాలాచోట్ల ప్రయోగించినాడు. తక్కినచోట్ల దిద్దక విడిచి ఈ బిక్కచోటను దిద్దుటవల్ల ప్రయోజనమేమి?

ఆడాడి (V. 97) లో క్త్వార్థకేకారసంధి ఏర్పడినదని దిద్ది 'ఆడాడ' అని ముద్రింపించినారు. ఆమ్రేడితసంధులకు ఉదాహరణముగా ఇచ్చిన ఈపద్యములో "నందుపట్టి, అచ్చటచ్చట, ఆడి+ఆడి" అని అర్థమిచ్చునట్లు సందర్భానుసారముగా అప్పకవి వ్రాసినాడు. అది చూడక క్త్వార్థకేకారసంధి తొలగించడమే ముఖ్యప్రయోజనముగా భావించి 'ఆడాడ' అని దిద్దుటవల్ల అర్థము చెడినది. క్త్వార్థకేకారసంధి అప్పకవికి నమ్మతము కాదు. (చూ. V. 82, 83) అయినా, ప్రమాదముచేత కాబోలు రెండుచోట్ల ఈసంధిచేసినాడు; "గురైటిఁ గిష్టంబుగ. (IV. 320)" నెళవెటిఁగొదిగి. (IV. 343) వీటిలో IV. 320-వ పద్యమందు అప్పకవి మతమునకు విరుద్ధముగా ప్రాసములందు రేఫశకటరేఫల సాంకర్యముకూడా కనబడుచున్నది. వ్రాతప్రతులలోగానిపూర్వముద్రణములలోగాని పాఠాంతరములేదు. ఇది కేవలము ప్రమాదజనితమై ఉండును.

1859 సం॥ లో ఈగ్రంథము తొలిసారి ముద్రితమైనప్పుడు పరిష్కర్తలు గ్రంథము తుదను శుద్ధపత్రిక చేర్చి అందులో "ఇవ్వరు" అసాధువుగాను "ఇయ్యరు" సాధువుగాను చూపించినారు. 'ఇవ్వరు' అనేరూపము పరిష్కర్తల బుద్ధికి అసాధువని తోచినా, అప్పకవికి సాధురూపముగానే తోచినట్లు స్పష్టముగా కనబడుచున్నది. ఎందుచేతనంటే, రేఫాక్షరసీసమాలికలో రేఫములకు పూర్వమందున్న వర్ణములు అకారాదిగా వరుస ఏర్పడునట్లు అప్పకవి రేఫములుగల పదములను పేర్కొన్నాడు.

“దేవర వివరంబు తెరువరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వరనగ” ఈ క్రమాన ఉన్న పదములలో అప్పకవి “ఇయ్యరు” అని ప్రయోగించి ఉండెనో, “ఇవ్వరు” అని ప్రయోగించి ఉండెనో చదువరులు సులభముగా ఊహించగలరు.

ఆ శుద్ధపత్రికలో కొన్ని సాధురూపములు అసాధువులుగాను అసాధురూపములు సాధువులుగాను కనబరచినారు. “జనకునిఁ గొల్వ” ఇందులో అర్థానుసారముండవలెనని పరిష్కర్తలు తలచినారు గాని అది తప్పు; అప్పకవి నివేదించినాడు (చూ. V. 142) *

‘అవియ్యెవనిన’ అసాధువుగాను, ‘అవి యెయ్యెవనిన’ సాధువుగాను చూపించినారు; వారు అసాధువని తలచిన రూపమే సాధురూపము ‘అవి+ఏ+అవి’ అని అర్థము. ఇటువంటి తప్పులు ఆశుద్ధపత్రికలో ఇంకా అనేకముగా కలవు. ‘సుఖకర’ అసాధువట! ‘సుకకర’ సాధువట! ‘దోదకము’ అని వృత్తనామము ‘దోధకము’ అని ఉండవలెనట!

పూర్వముద్రణములలోని గ్రంథచ్యుతులు.

మాకు దొరికిన వ్రాతప్రతులున్న పూర్వముద్రణములున్న ఎదుటనుంచుకొని పరిశీలించగా, పూర్వముద్రణములందు చాలాచోట్ల గ్రంథము తృటితమయిపోయినట్లు స్పష్టమయినది. సాధ్యమయినంత మట్టుకు పోయిన గ్రంథము సంపాదించి ఈ ప్రతిలో చేర్చినాము. అప్పటికిన్ని, (బ) ప్రతి జాగ్రత్తగా పరిశీలించే సరికి ఈ గ్రంథము అచ్చుపడి పోయినందున ఈముద్రణములోకూడా కొన్నిచోట్ల ఇంకా లోపములున్నవి; అయితే వాటిలోను కొన్ని “పాతాంతరములు” అనే శీర్షిక క్రింద చూపిస్తున్నాము.

ఈదిగువను వివరించిన స్థలములలో పూర్వముద్రణములందు గ్రంథము పోయినది. అది పూర్వముద్రణములున్న ఈముద్రణమున్న ఎదుటనుంచుకొని చూచినయెడల మేము చెప్పినది స్పష్టముగా తేటపడగలదు.

ఈ ముద్రణములో V. 142 పంక్తి. 2. లో—‘నంతకునిఁజేర్చె’ అని ఉన్నది ఇందున్న అర్థానుసారము అచ్చు తప్పు.

I. 5, 83, 87, 96, 114, 124.

II. 172, 173, 196, 196, 197, 204, 219, 302, 305, 308, 325, 345, 353.

III. 103, 104, 107, 115, 121, 169, 186, 226, 231, 242, 257.

IV. 24, 45, 67, 187, 284, 312, 325 పీటిలో కొన్ని మాటలు, వాక్యములు పోయినవి.

ఈదిగువ వివరించిన స్థలములందు పద్యములే పోయినవి.

I. 16-18 18-వ పద్యములోని నాల్గవచరణము 16-వ పద్యములో 5-వ చరణముగా పూర్వము ద్రణములన్నిటను ఉన్నది; 17-వ పద్యమున్ను 18-వ పద్యముతో మొదటి మూడుచరణములున్న కన బడవు. అందువల్ల అర్థము పొసగదు.

I. 102 తర్వాత తుల్యాతుసమా అనే సూత్రమున్ను 103-వ పద్యమున్ను పోయినవి.

II. 235 తర్వాత ఒకవచనమున్ను కవిజనాశ్రయమునందలి పద్యమున్ను.

II. 101 తర్వాత ఒక శ్లోకమున్ను, ఒకపద్యమున్ను (ఓ. ప్రతిలో 6 శ్లోకములు, ఒకచక్రము, ఒకపద్యము కలవు.)

IV. ప్రమాణి, స్రగ్ధర పద్యములు.

IV. 187 తర్వాత “మఱియు వ్యత్యస్తోపజాతి” అనే శీర్షిక, దాని తర్వాతిపద్యము, దాని దిగువనున్న వచనము.

IV. 272; 312 లో 5 చరణములు, 368; 409 ఇవి కాక, బంధ కవిత్వమునకు సంబంధించిన గ్రంథమంతా విడిచి పెట్టినారు.

కొన్నిచోట్ల గ్రంథచ్యుతివల్ల విషయసంసర్భము చెడినది చూడండి:—

అంకెక్రింద గీటు ఉన్నయెడల, ఆసంఖ్యగల పద్యమందుగాని వచనమందుగాని, అనిన్ని లేనియెడల, దాని తర్వాత అనిన్ని అర్థము.

II. 114 తర్వాత “మార్కండేయపురాణమునందు” అని లేక పోవుటచేత 115-వ పద్యము ఏగ్రంథములోనిదో తెలియదు.

II. 139 తర్వాత “విజయవిలాసమునందు” అని లేకపోవుటచేత 140-వ పద్యము ఏగ్రంథములోనిదో తెలియదు.

II. 168 తర్వాత “కర్ణవర్ణమునందు” అని లేకపోవుటచేత “సారవంతమై...” అనేపద్యము ఏగ్రంథములోనిదో తెలియదు.

II. 202.—‘పరిగొనుటకు’ అనే శీర్షికయున్ను, దాని తర్వాత ఉదాహరణమునకుగాను విడిచిపెట్టవలసిన చోటున్ను కనబరచక “పరిగొనుట, పరిచనుదెంచుటకు విరాటవర్ణమునందు” అని అసంగతముగా ముద్రింపించినారు.

III. 197 తర్వాత, “లక్షణసారసంగ్రహమునందు” అనేశీర్షిక దిగుచును—అలక్షణగ్రంథములోని పద్యమున్ను, దాని తర్వాత “నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందు” అనే శీర్షికయున్ను విడిచి, “ఎఱుఁగవు గాక” అనేపద్యము ముద్రింపించుటచేత, ఈపద్యము లక్షణసారసంగ్రహములోనిదని భ్రమపడుటకు అవకాశము కలుగుచున్నది.

IV. 230 తర్వాత మధురవృత్తలక్ష్యలక్షణపద్యము విడిచి దానిగురించి చెప్పిన వచనము ముద్రింపించుటచేత, ఈవచనము ఉద్ధృతము గురించి చెప్పినదని భ్రమపడుటకు కారణమైనది.

అర్థానుస్వారము.

‘వాడు’ వంటి కొన్ని మాటలలో అర్థానుస్వారము ఉండవలెనని అందరున్ను అంగీకరించి ఉన్నారు. ‘మూడు’ వంటిమాటలలో కొందరు పండితులు, మొన్న మొన్న టివరకున్ను లేదని వాదించినారు. శబ్దరత్నాకరములో “మూడు”ను గురించి, “ఇది సార్థబిందుకమనుటకుఁ గవిత్రయము వారిప్రయోగములయందుఁ దగిన యుదాహరణములుఁ దొరకమి గాక యిది బహువచనమున మూళ్లని వాడఁబడుచున్నది” అని బ్ర॥ సీతారామాచార్యులంతటి పండితులు తప్పు వ్రాసినారు. నేడు; “మూడు”లో అరసున్న అందరున్ను అంగీకరించినారు; వ్రాతప్రతులు చూచినవారికి ప్రతిగ్రంథములోను కనబడకపోదు. అర

సున్న లేకుండా 'ఏగు' అనే మాట వ్రాతపుస్తకములో కనబడదు. వైకృతి చంద్రికలో వాసుదేవపండితుడు, "ఏంగచనా ప్రతిష్ఠతే" అని బిందువు విధించినాడు. అప్పకవికూడా 11. 116 లో "ఆగెలోఁ గెను. పేఁ గెను, డాఁగె నేఁగెవాఁగె"లో చిన్న బొట్టున్న పని చెప్పినాడు. అయినా, కొందరు 'ఏగు' లోని బిందువు ఇంకను విడిచివెట్టుతున్నారు. తూఁపు, పోతు, కలఁగుడు, అనవుడు, నావుడు, అనుడు మొదలయిన కొన్ని శబ్దములలో అరసున్న ఉండవలెనని అనేక పండితులకు ఇప్పటికీన్నీ తెలియదు. 'తూఁపు'లో అరసున్న ఉన్నదని, ఉదాహరణముగా ఇచ్చిన 11. 32-వ పద్యములో, అప్పకవి స్పష్టముగా చెప్పినా, 1859 లో ముద్రితమయిన ప్రతిలోను, దానిని చూచి ముద్రించిన తరువాతి ప్రతులలోను, 1910 లో ముద్రితమయిన ప్రతిలోకూడా, ఆపద్యములోనే ఆ మాటే అరసున్న లేకుండా పరిష్కరించినారు! శ. ర.లో అది అరసున్న లేకుండానే ఉన్నది. భారతములోనయినా, పరిష్కర్తలు ఆమాటలో నేటికిన్నీ బిందువుంచలేదు. తాటాకుపుస్తకములలో స్పష్టముగా బిందువు కనబడుతూనే ఉన్నది. "పోతు" లో అప్పకవి అరసున్న ఉంచినాడు. (11. 195) సీసమాలికలో "పోతు కటిమేక" అని ఉన్నది. తాటాకుపుస్తకములలో చాలాచోట్ల 'ఆబోతు' అని ఉండడము చూచినాము. (చూ. భీష్మ. 1-133 స్త్రీపర్వ. 11. 117. మొనటిదానిలో 'బో' తర్వాత అరసున్న అచ్చుపుస్తకములో కూడా ఉన్నది.) అయినా, పండితులకు భ్రమ వదలదు. మ|| కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారి పండితవారు మొన్న 'శివతత్త్వసారము' పరిష్కరించినప్పుడు వ్రాతప్రతిలో (చూ. 416.వ పద్యము)—'నా బొంతులు' అని ఉన్నా శ. ర. ప్రమాణముగా గ్రహించి బిందువు పేక్షించినారు *కలఁగుడు, కలంగుడు, కలఁగుండు—ఈరూపములు తాటాకుపుస్తకములలోను, తొలుతటి అచ్చుపుస్తకములలోను ఉన్నవి. అనుడు (111. 159, 373), అగుండు (111. 166) బిందువుతో (ఈ గ్రంథములోనే) వ్రాతప్రతులందు ఉన్నవి. ఈముద్రణ

* ఆంధ్రవత్రిక—ఉగాది సంచిక. (దుండుభి) లో శ్రీశతావధానులు శేషాద్రిరమణకవులు ప్రకటించిన "అనవేముని ఉప్పుగల్లుశాసనము" నందున్న 'వెలంగ' శబ్దమునుగురించి, "వృక్షవాచకమైనప్పుడు సార్థబిందుకముకాదు" అని వ్రాసినారు. శ. ర. లో సార్థబిందుకమైనందుకు ప్రమాణమున్నది. అర్థానుస్వారివివేక మిట్లున్నది.

మందున్న పొరపాటున విడిచిపెట్టడమయినది. శుద్ధపత్రికలో చూపించినాము. 'అవుండోరనకి' అని వైకృతిచంద్రికలో వాసుదేవపండితుడు చెప్పినాడు. పూర్వము ముద్రించిన భారతములోను వ్రాతప్రతులలో చాలాచోట్లను ఇట్టి శబ్దములందు బిందువు చూచి ఉన్నాము. అయితేనేమి? మరికొంతకాలమువరకూ పండితులు ఈమాటలలో బిందువు పెట్టరని తోచుచున్నది. మ|| లక్ష్మణరావుగారు కూడా శివతత్వసారము వ్రాతప్రతిలో కనబడ్డ 'పనుచుడు' (479) అంగీకరించి, 'దొరకొనుడు' (106) నిరాకరించినారు. (160) లో 'అనవుడు' అని వ్రాతప్రతిలో ఉన్నదేమో! పాతవ్రాతప్రతులలో ఉన్నట్లు భారతాదిగ్రంథములు అచ్చుపడితేనే కాని, అర్థానుస్వారివివేకము నిశ్చయముగా వీర్పడదు. ఇట్టి స్థితిలో మేము ఈవిషయము ఉపేక్షించుట నిందితము కాదని నమ్ముతున్నాము. దీర్ఘము మీదిదిగానీ, హ్రస్వము మీదిదిగానీ అరసున్న మొదట నిండునున్నే. నిండునున్న అరసున్న కావచ్చును. చేంతాడు, పూంచు, శ్రేంచు, అంబోతు, దాంగుండు, తాంజేలు, అని మనలలో కొందరు ఇంకా వాడుతున్నారు. ఒక్కొక్క మండలములో ఒక్కొక్క కాలమందు కొన్ని శబ్దములలోని అరసున్నలు అరసున్నలయినట్లు వ్రాతప్రతులలో కనబడుతున్నది.

ఆదేశములు.

ఇవికూడా ఇంకా నిశ్చయించశక్యము కాక ఉపేక్షించడమైనది. మా విచారణలో ప్రాచీనగ్రంథములందు గనకదవాదేశము రావలసినచోట్ల నిత్యమైనట్టేకనబడినది. ప్రథమమీదను, సంఖ్యార్థకశబ్దముల మీదను తప్పకరావలసినట్టే తోచినది. 'శ్రీవాలింప', 'శ్రీసిగుర్తోత్త', 'బండుగడ', 'ఎంతగుమతులయిన' మొ|| వాటిలో వైచరిత్య మేమీ లేదు. పూర్వకాలమున అట్టివాడుక సర్వసామాన్యము, ఉదా. పదిగోటులు, ఒండుసోట, ఇరుదెఱుగులు, వేపణములు, అంతగాలము, పెద్దగాలము, ఎటవోయె, ఎందువోయె, వేసేతులు, ఇంతసలము, కొంతదడవు, ఇంతపట్టు. ఈ ఆదేశము రాని చోట్లు కొన్ని నియతమై ఉన్నవి ఉదా. కైర్తికముమీదరాదు. తిమకవి ఇందుకు విరుద్ధము. శ్రీరాధరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకనందిక పు. 126 కడపటి పుట్టు.

ముగా ఉదాహరించిన “క్రూరాత్మం, ధైరీరలాలించి...” అనే ప్రయోగము స్త్రీ పర్వము II. 56 లో నిది. అనందముద్రణము లోగాని, వావిళ్ల వారి ముద్రణములోగాని, వ్రాతప్రతులలోగాని ఈ పాఠములేదు. “క్రూరాత్మం, ధైరీరంకలేక” అని ఉన్నది. వైద్యనాథ్య ర్వాచీనుల వాడుకలో కొంత భేదముండవచ్చును.

శకటరేఫము

లాక్షణికులు పెట్టిన చిక్కులు విడదీసి, ఏకవి ఏశబ్దములొ ఏ రేఫము వాడినాడో తెలుసుకొని, రేఫభేదములు నిర్ణయించుట బ్రహ్మ కై నా సాధ్యమగునో కాదో? అది శబ్దముల వ్యుత్పత్తినిబట్టి వండి తులు నిర్ణయించవలసి ఉంటుంది.

శబ్దరూపములు.

ఒకశబ్దము సరళాది అనిగాని పరుషాది అనిగాని అకారమధ్య మనిగాని, ఇకారమధ్యమనిగాని, ఉకారమధ్యమనిగాని నిర్ణయించుటకు లెన్నగా విమర్శ చేయవలెను. అట్టి విమర్శ చేయుటకు సరియైన పాఠము లుండవలెను. భారతాది గ్రంథములు పూర్వకాలపు వ్రాతప్రతులలో ఉన్నట్లు అచ్చుపడేదాకా ఈవి నెరవేరదు. ‘తలుగు’ ‘తలగు’ లలో ఏది సాధువో చెప్పలేము. ఇట్లే ‘నడచు’ ‘నడుచు’; ‘కలయు’ ‘కలియు’, ‘సారది’ ‘సారిది’ మొదలయినవి అనేకము ఒక్కొక్కకాల మందు ఒక్కొక్కలాగున ఉన్నవి. భారతాది గ్రంథములలో రాయడి, రాయడించు, వినుపించు, కనుపించు, ఎఱుంగించి, అగుల్చి, నిగు డించి, మగుడి, వెలుంగించి, మొదలయిన శబ్దములు తాటాకులమీద ను, మొదటికూర్పులలోను, కనబడుతున్నవి గాని, ఇప్పటి అచ్చులో కానరావు. మొన్న మొన్న అచ్చుపడిన చంద్రభానుచరిత్రమందైసా మాతృకలో నున్నట్లు ఇట్టి శబ్దములులేవు. ఇట్లు కొన్ని అపశబ్దములు అచ్చుపడ్డ గ్రంథములలోనికి పొచ్చినవి. అందుండి నిఘంటువులలోనికి ఎక్కినవి. ‘రావడు’, ‘కొత్తడి’ అనేశబ్దములు భాషలోలేవు. ‘వై వడు’ ‘కొత్తడి’ అని ఉండును. ఇందుకు ప్రమాణములు ఇక్కడ చెప్పటకు వల్లపడదు. వాడుకలో లేని ప్రాచీన కావ్యభాషాశబ్దముల సాధుత్వము అసాధుత్వము నిశ్చయముగా విమర్శించుటకు తగిన ఆధార

ములు నమకూరేపరకున్న ఆభాషలో గ్రంథములు రచించేవారు అప
శబ్దాలువాడి గుజగుజలాడుతూ గజబిజిపడక తప్పదు.

అప్పకవి పొరబాట్లు.

“కాళిదాస మయూరాది కవులకైన

గలవు తప్పలనంగ నన్యులకు లేవె ?

దిద్దఁ దగు పట్ల దిద్దుఁడు దిద్దరాని

యెడల నానేరములు ఊమియించుటొప్పు.”

(పీ. 28)

అని అప్పకవి చెప్పినాడు, గనుక, అతడు వ్రాసిన విషయము
లందు కొన్ని అంశములు ప్రమాదజనితములేమో అని మాకుతోచి
నవి వాటిలో కొన్ని ఈదిగువను వివరిస్తున్నాము.

I కేవలప్రమాదజనితములు:—

పీ. 70 వరగుణాస్థాని శ్రీభరద్వాజమాని.

III. 222 “లకారశ్లిష్టమునకు” అని ఇచ్చిన రాఘవపాండవీయ
మండలి పద్యములో లకారశ్లిష్టమైన ‘క్లప్త’ అనేపదము కలదుగాని
లకారశ్లిష్టమైన పదములేదు.

IV. 319 విషదుగ్ధయుగ్మకుచయై.

II వ్యాకరణవిషయములు:—

I. 118 మదిరాక్షి చెవులు.

ఈపద్యములోని విషయములు “తేలుఁగు” అనే మానవప్రి
కలో ఎక్కువగా చర్చించడమయినది. (చూ. సం. 1. సంచికలు, 7,
8,9,10—అంధ్రపండిత భిషక్కుల భాషాభేదము I. 3. 21-51) ఇం
దులో అప్పకవి ‘అనరాదు.’ అని సజ్జేధించిన ‘చెవులు’ మొదలయిన
శబ్దములు నన్నయూది మహాకవులు ప్రయోగించి ఉన్నారు. అప్పకవి
వచనము కేవలము సాహసమూలకము.

I. 180 “కనెనటయని గ్రామ్యపదముగాను వాగనుశాసనులు
ప్రయోగించినారు” అని “వనకన్యకయట...” అనే పద్యము ఆది
పర్వమునందలిదని ఉదాహరించినాడు, గాని, ఈపద్యము పినవీరభద్రుని
శృంగారశాకుంతలములోనిది. అప్పకవి పేర్కొలేదు. గాని శ్రీ తం.
లేవయ్యేరుమాళ్లయ్యగారు పరిశోధించి ముద్రింపించిన భారతవ్రతంలో

“తురగములు పటవనేరక

వరూహవదనంబునందు వంధ్యములయ్యెన్

సురసారధి ననుఁ గానక

హరినందన యెందుఁ బోయి తనెఁ గడు భీతిన్. (అర. IV. 69)

అనిఉన్నది. అయితే, మాపద్ధసున్న రెండువ్రాతప్రతులలోను “యెందు పోయితని కడుభీతిన్” అని ఉన్నది.

II. 132 ‘చంచు’

‘చెంచు’ శబ్దము తప్పు అని అప్పకవి అభిప్రాయము; గాని దీనికి మహాకవిప్రయోగములు మెండుగా గలవు.

1. చెంచువేల్పులమూకల సేవదేర్చి—ఎఱ్ఱాప్రగడ నృసింహ పురాణము I. 54

2. చెంచు.....జెలిమిసేసి—శ్రీనాథునినైషధము V. 136

3. చెంచునెంటికిఁ బోయి చెంచెతఁకుఁ బ్రియము—శ్రీనాథుని కాశీఖండము. V. 71

4. చెంచులు ...అలసానిపెద్దన మనుచురిత్రము. IV. 103

5. చెంచితలన్ బింఛవత్తచేలాంచితలన్. -బిచ్చెర పోతరాజు భాగ. X.

6. సిద్ధమును లిందుఁ జరియించు చెంచునెల్ల-శ్రీనాథుని కాశీ ఖండము. III. 59

II. 136 ‘పాండురాజు’ అనే పదము శుద్ధ సంస్కృతపదము గనుక, అందలి జకారము తాలవ్యమే కాని, దంత్యము కానేరదనిన్ని తాలవ్యము అర్థాంతరమునందు దంత్యముగా చెప్పరాదు అనిన్ని పింగళి సూరస అట్లు చెప్పడనిన్ని అప్పకవి అభిప్రాయము.

గాని “ఎందువేట రాచె” అనే పద్యముకాక మరి మూడు పద్యములలో ఇట్టి జకారము కనబడుచున్నది.

1. “పాండురాజీవరమాధుర్య” III. 5. ఇక్కడ భారతార్థము నందు “పాండురాజు+ఈ+వరమాధుర్య” అనిన్ని రామాయణార్థ మందు “పాండు+రాజీవ+రమాధుర్య” అనిన్ని పదవిభాగము.

2. 'ధర్మరాజితజయమహోత్సాహుడగుచు' III. 108. ఇక్కడ భారతార్థమందు "ధర్మరాజు+ఇత, జయ, మహోత్సాహుడగుచు+అగుచు" అనిన్ని, రామాయణార్థమందు, ధర్మ రాజిత..." అనిన్ని పదవిభాగము.

3. "ధర్మరాజిత రక్షమాపాల" IV. 209. ఇక్కడ భారతార్థమందు "ధర్మరాజు+ఇతర..." అనిన్ని రామాయణార్థమందు "ధర్మ+రాజిత..." అనిన్ని పదవిభాగము.

రాజు, పాండురాజు, ధర్మరాజు మొదలయిన శబ్దములలోని జకారము దంత్యమేకాని తాలవ్యము కానేరదు గదా. "ఇ-ఈ-ఏ-వలను గూడిన చజలు తాలవ్యములు" అంటే సిద్ధమైన పదములలోని చజల పట్ల చెల్లవలెను గాని, సంధివశమున వచ్చినవాటికి చెల్లగూడదు. రాజిక్కడ లేదు (రాజు+ఇక్కడ); చుంచీగదిలో ఉన్నది. (చుంచు+ఈ.) ఇటువంటి చోట్లగల చజలకు దంత్యోచ్చారణమే కాని తాలవ్యోచ్చారణము లేదు గదా.

ఈప్రయోగములు చూడగా సూరపరాజుగారికి ఈ విషయమున అప్పకవికి గల పట్టుదల లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

II. 189 "తవర, తీవి, లేవ, రావు, ధాక మొదలయినవి స్వదేశ్యములుగాని, వైకృతములు కావు. అని అప్పకవి వ్రాసినాడు. ఆతడే మఱియొకచోట "స్వర్ణాక్షరములందు బంచవర్ణములను సమములై యుండు నక్షరములు పది..... శుద్ధాంధ్రదేశభాషాపదముల వెదకి నను లేవు" (II. 59) అని వ్రాసియుండుటచేత, స్వమతవిరోధము కనబడుచున్నది. ఈపదములలో 'రావు' అనేది వైకృతవిశేష్యము, గ్రామ్యము అని శబ్దరత్నాకరములోనున్ను, హిందూస్థానీపదము అని గుప్తార్థప్రకాశికలోనున్ను, ఉన్నది. నన్నయ, తిక్కన మొదలయిన మహాకవులందరున్ను ఈశబ్దము వాడినారు. ఇది నిజముగా వైకృతము. సంస్కృతభాషలోని "స్థా" అనే ధాతువుతో సంబంధము కలది.

తిక్కన పదములు దేశ్యములని శబ్దరత్నాకరములో సయితము చెప్పి ఉన్నది. అయితే, శుద్ధాంధ్రదేశభాషాపదములలో వర్ణద్వితీయ చతుర్థవర్ణములు లేవని చెప్పరాదు.

II. 181-187 ఉయ్యెల, పయ్యెద, తాయెతులు - ఈశబ్దములం దున్న యెకారము పదమధ్యమని ముద్దరాజు రామన్న అన్నాడని అప్ప కవి ఆక్షేపించినాడు. 'ఉః+చ+(హేలా) ఏల=ఉయ్యెల' అని చెప్పట తప్పగా తోచుచున్నది. ద్రావిడభాషలో ఉః ధాతువుయొక్క కృదంతము "ఉఃసల్" దీనికి తెలుగు ఉయల, ఉయ్యెల, ఉయెల, ఉయ్యెల మొ॥ రూపాంతరములు లోకులవాడుకనుబట్టి వచ్చినవి. అప్ప కవి చెప్పిన 'తాయెతులు' అపశబ్దము కాబోలును. చంద్రభానుచరి త్రము (పరిషత్తువారి వ్రాతప్రతి) లో 1.89—'తాయెతులజుట్టి', III. 78—'తాయతచేరు', V. 158—'సంవెంగమొగ్గతాయిత' అని ఉన్నది. అచ్చులో పరిషత్తువారు శ. ర. ప్రమాణముగా చేసుకొని 'తాయెతు' లని పరిష్కరించినారు. ముద్దరాజు రామన్నగ్రంథమందు 'తాయెరు' లని ఉన్నది. కూచిమంచి తిమ్మకవి లక్షణమందు (అచ్చు ప్రతిలో) 'తాయెద' లని ఉన్నది. అప్పకవిచెప్పిన 'తాయె+ఎత్తు—తాయెతు' సాధువాకాదో ఎట్లు నిశ్చయించడము? పయ్యెదకు రూ పాంతరము పయ్యెద. రామా. యుద్ధ. లో ప్రయోగమున్నది.

II. 198 అఱుగుట (=పోవుట) అనేశబ్దములోని రేఫము శకట రేఫముగా సయితము ఉండవచ్చునని అప్పకవి మాసలవర్చము, I. 16-వ పద్యమును ఉదాహరించినాడు. ఆయితే, భారతము ముద్రిత ప్రతులలో గాని, వ్రాతప్రతులలో గాని ఈపద్యమందు ఈపదమే కన బడలేదు. "అఱిఁగె" ఉన్నదని అప్పకవి చెప్పినచోట "ఎఱిఁగె" అనే శబ్దము కలదు. సందర్భమును బట్టి విచారించినయెడల, ఆచోట "ఎఱిఁగె" అనే ఉండవలెనని తోచును.

II. 221 "జాతివాగల వోడ్డశబ్దమొక్కటి దక్క

సంస్కృతాంధ్రముల ముజ్జగములందు

శబ్దంబు మొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు

నోత్పంబులును గల్గ వొకటికైన "

అని అప్పకవి వ్రాసినాడు; గాని, సంస్కృతములో దురికొన్ని కలవు. అవి బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిలవారు తమ గుప్తార్థ వ్రకాశికలో ఉదాహరించినారు.

"వోలికా (ఓబ్బట్టు, పోలి), వోడు; (పితృగృహవాసియై పో

పింపబడిన ప్రాపిత భర్తృకాసుతుడు), వోధజః (గర్భిణీ స్త్రీని బెండ్లి
యాడిన పిదప బుట్టిన కొమరుడు), వోధా (కుమ్మరవాడు, సారథి),
వోటా (దాసి), వోధః (పోత చెట్టు), వోధః (గొనస సర్పము, మత్స్య
విశేషము) వోరకః (లేఖకుడు), వోరటః (కుండపుష్పము), వోరపట్టి
(మందుర— అశ్వశాల), వోరనః (ధాన్యవిశేషము), వోరుఖానః
(పాటలవర్ణాశ్వము) మున్నగు వోకారసహితశబ్దంబులు శబ్దార్థ కల్ప
తరు, సర్వశబ్దసంబోధినీ ప్రభృతి గ్రంథంబులలో గనబడుచున్నవి.”
పుట. II.

V. ‘27 తన్ను, నిన్ను, నన్ను... ఇవిద్రుతప్రకృతు లెపుడుగావు’
అని అప్పకవి వ్రాయుట వింతగా ఉన్నది. ‘వైకల్పికద్రుతప్రకృతు’ అని
కాబోలు అప్పకవి అభిప్రాయము ?

III. ఛందోవిషయములు.

II. 229-234 యతిప్రాసములకు రేఫఱకారముల సాంకర్యము
చేయకూడదని పట్టుదలతో చెప్పిన అప్పకవియే వీటిని యతిప్రాసము
లందు కూర్చినాడని కొందరు ఈ గ్రంథమునుండి కొన్ని పద్యము లుదా
హరించినారు.

1. తేనినామమునకుఁ * గ్రిందిపంకను II. 345
2. అరుదారనుఁధతమయ్యె
స్తటిసజయలుకొనసజ్జలుకొ IV, 230
3. పురుటింటకొ.....గు
రైటిఁగిప్టంబుగ..... IV, 320
4. కేరుచు నొయ్యన డగ్గఱ
జేరుచు నురుముట్టిహతికిఁ జిక్కకవేగం
దాటుచుహంకృతిఁ గ్రమ్మఱ
దూటుచు ధోతుజుడు మల్లుఁ ద్రుంచె ననంగకొ. V. 77
5. పరగఁగందము పథ్యము * మఱి విపులయు IV. 265
6. అఱుటులఁ.....లెల్లకొ, ధరనెఱునున్నలు..... V. 106

వీటిలో మొదటిదానికి “నృపునినామమునకు...” అని పూ.
ము. లలో పాఠాంతరము కలదు; గాని అది వ్రాతప్రతులందు కన
బడదు, 1859లో ముద్రితమైన ప్రతియందు “తేనినామమునకు...” అనే

ఉన్నది; గాని అందు శుద్ధపత్రికలో “నృపుని” అని సాధుపాఠముగా
ఇచ్చినారు. తక్కిన ముద్రణములు సంపాదించినవారికి మొదటి ముద్ర,
ణములోని శుద్ధపత్రికయే ఆధారముగా ఉన్నట్లు కనబడుచున్నది.
మొదటి ముద్రణము పరిష్కరించిన వారికి ఆధారమేమో తెలియదు.
రేఫ శకటరేఫల సాంకర్యము తప్పగదా అని వారు దిద్ది ఉందురు.
అయితే మరికొన్నిచోట్ల దిద్దక విడిచిపెట్టుటకు కారణము కనబడదు.

5-వ ఉదాహరణము అప్పకవి పాఠముకాదు. (చూ. పాఠాంతర
ములు.)

8-వ ఉదాహరణముకూడా అప్పకవిపాఠముకాదు. (చూ. శుద్ధ
పత్రిక.)

తక్కిన ఉదాహరణములకు మాత్రము పాఠాంతరములు కన
బడలేదు. అచ్చులో శకటరేఫములకు బదులు రేఫములే ఉన్నవి
గాని అప్పకవి మతమున అవి శకటరేఫములుగా ఉండవలెను; గనుక,
వాటిని శుద్ధపత్రికలో దిద్ది చూపించినాము. సరియైన పాఠాంతరము
లున్న యెడల అప్పకవిని ఆక్షేపించవలసిన అవసరముండదు.

II. 249-251.

లాతి వా జాతి వాకు ‘ప్రాసముందు నిలుచును; గాని, మొదట
పకారమగుటచేతను, ఆలాతివా జాతి వాకు యతిగా చెల్లుదు అనిన్ని

“లాతి జాతికి వడికి నిల్వ దగ దనుచు
సూత్రమునఁ జెప్పలేదని చూడ వలదు
నన్న యార్యుడు పంచమామ్నా యమునను
నిలుపు లక్ష్యంబులకు మాటు వలుక వశమె.”

అనిన్ని చెప్పి, అప్పకవి ‘భూనుతకీర్తిబ్రాహ్మణుడు పుట్టఁగ’ అనే
పద్యము లక్ష్యముగా చూపించినాడు. అతడు తాను చెప్పిన లక్షణము
నకు ఇది ఏలాగు లక్ష్యముకాగలదని అనుకొన్నాడో! తగదని చెప్పిన
దానికి లక్ష్యమెట్లు చూపుటకు పూనుకొన్నాడో!

వపలకు యతి చెల్లునని, అప్పకవి అభేదవర్గయతులక్రింద నన్న
యస్త్రయోగము లిచ్చినాడు, అతడిచ్చిన లక్ష్యములలో చాలావాటికి

పాతభేదము లున్నవి గాని, సంశయించుటకు ఎడమియ్యని లక్ష్యములు సయితము చూపిస్తున్నాము.

సీ. పా. వేణినరన్వతి* పెన్నయైరావతి. (సభా. I. 71.)

ఈలాగున పవలకు మైత్రి కుదిర్చిన నన్నయ లాఠి జాతి వాల మైత్రికి ఇష్టపడడని ఎట్లు అనుకోగలము? ఉచ్చారణలో పవలకంటె లాఠి జాతి వాలకు మైత్రి ఎక్కువగానే ఉన్నది. అయితే, నీటికి మైత్రి గల పద్యము నన్నయభారతమందు మాకు కనబడలేదు. గాని, అంత మాత్రాన నన్నయకు ఇది సమ్యతము కాదని చెప్పలేము. ఇందును గూర్చి చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణములోనిసూత్రము చూడండి:—
“యవలలు లఘ్వలఘువులు మైత్రిం బొరయు; రేఫంబులు పారయవు” (ప్రకీర్ణ. 24) ఇందుకు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు ఇచ్చిన ప్రయోగము:—

సీ. ఎలమావి కొన యెక్కి * తెలతెల వార్చికో

వెలపోటుఁ గూఁకలు * వెట్టెనేని (రాజశేఖరచరిత్ర.)

III. 125-126 “శకంధు కర్కంధులు ఆయాయదేశమందలి నూతులకర్థము గాని, కర్కంధు తేగుచెట్టుకు అర్థము కాదు. కర్కస్య అంధూః అని అప్పకవి వ్యాఖ్యివ్రాసి తేగుచెట్టు అర్థం వ్రాసినారు. అంధు శబ్దము ఉకారాంతము గాని ఉకారమంతమందు లేదు. అయినా, కర్కమనగా ఏమిటో అర్థము వ్రాయరయిరి.....కొన్ని సమాసములలో అచ్చులు కనిపించుటలేదు” అని కూచిమంచి వేంకటరాయడు “సుకవి మనోరంజనము” అనే లక్షణగ్రంథమందు వ్రాసినాడు. (ఇది అచ్చుపడలేదు)

అఖండవడి.

III. 203 “తెలుగు” అనే మానపత్రికలో (సంపుటము. 1. సంచిక 9-10, 1920 సం॥ మే జూన్—పుటలు 9-27) అఖండవడి గురించి విపులముగా ఒకవ్యాసము వ్రాయడమయినది. అది అంతా ఇక్కడ ఎత్తివ్రాయుటకు వలనుపడదు. గనుక దాని సారాంశము మాత్రము సంగ్రహించి వ్రాస్తున్నాము—ఈవడి అవ్రశస్తమని అప్పకవి అభిప్రాయము; గాని లాక్షణికులలో అప్పకవికి పూర్వులు—కవి

* ప్రథమావిభక్తిమీది పవర్ణమునకు వకారాదేశము రావలెనేమో?

జనాశ్రయకర్త, లింగమగుంట తిమ్మకవి, ముద్దరాజు రామన్న, చిత్రకవి పెద్దన్న అఖండవడి యతిభేదములలో వేర్కొని దానికి లక్షణము చూపించినారు. అప్పకవి తర్వాతి లాక్షణికులలో కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసారసంగ్రహములో దీనికి లక్షణము వ్రాసి కొన్ని మహాకవిప్రయోగములు చూపించినాడు. కూచిమంచి వేంకటరాయడు జగ్గకవి మనుమడు, గొప్ప పండితుడు, సుకవిమనోరంజనము అనే ఒకలక్షణగ్రంథములో అఖండవడిసాధువని మహాకవి ప్రయోగములు ఇరువై అయిదు చూపించినాడు.

ఇంతేకాదు; వేలకొలది ప్రయోగాలు చూపించవచ్చును. అయితే పండితమన్యులయిన పరిష్కర్తలు కవిహృదయము తెలియ నీయకుండా తమ ఇష్టానిష్టముబట్టి పాఠములు తారుమారుచేసి గ్రంథములు అచ్చువేయించుచుండుటచేత వ్రాతప్రతులలో కనబడుచున్న అఖండవళ్లు ముద్రితగ్రంథములలో కనబడకున్నవి.

అయితే, పరిష్కర్తలకు అఖండవడి అగ్రాహ్యమని ఎందుకు తోచినదంటే.—లక్షణగ్రంథము లన్నిటిలోను అప్పకవీయము మాత్రమే ముందుగా అచ్చుపడి ప్రచారములోనికి వచ్చియుండుటచేత చాలామందికి తక్కిన లాక్షణికుల అభిప్రాయము తెలియలేదు. స్వతంత్రించి లక్ష్యములు పరిశీలించి లక్షణము సరిచూచుకొనుట సుకరము కాదు; గనుక, అప్పటికి ముద్రితమై ప్రచారములో ఉన్న అప్పకవీయము మాత్రమే చదువుకొని అప్పకవిలక్షణములు వేదహక్యములుగా పండితులు శిరసా వహించినారు. గ్రంథములు అచ్చుపడుట ఎక్కువయినకొలదిని వ్రాతప్రతులు పరిశీలించుట తక్కువయినది. ఏ లక్ష్యములను చూచి సరియైన లక్షణము వ్రాయవలసి ఉండెనో ఆలక్ష్యములను ఒకానొకరు ప్రమాదపశమున చెప్పిన దుష్టలక్షణమును బట్టి దిద్దుటవల్ల సత్యము దూరమై పోవుచున్నది; అసత్యము బలపడి స్థిరమగుచున్నది.

అప్పకవి అఖండవడి అగ్రాహ్యమని తలచుటచేత స్పష్టముగా కనబడుచున్న అఖండవఖలకు గతికల్పించవలసి వచ్చినది. అందుచేత అతడు 12 విధములయిన ఉభయవఖలు వేర్కొన్నాడు. నాటినుండి

నేటివరకు అప్పకవీయమందు ఆదరణ విశేషముగా గలవారికి అఖండ వడి కనబడిన వెంటనే సాధ్యమయితే దిద్దివేయవలెననే కోరిక. దిద్దడానికి శక్యము కాక, అన్ని ప్రతులలోను ఆప్రయోగము ఒక్కలాగే ఉండి, అది మహాకవీశ్వరుని ప్రయోగమైనయెడల, ఉభయవలభేదము మరియొకటి సృజించవలెనన్న కోరికే కాని, అఖండవడి ఒప్పుకోవలెనన్న బుద్ధి ఇంకా పుట్టకున్నది.

“చ. అని మది నిశ్చయించి.....”

కొనరిన పైన్యముల్ పదునొకొంటికి.

(III. 211)

ఈపద్యములో “మూడవపాదంబునందుఁ బదునొకొంటికి ననియున్న చోట సంధిసూర్తి స్వరప్రధానపడిగాను సోమయాజులుగారు ప్రయోగించినారు.” అని అప్పకవిప్రాస్తే, అందుకు తగినట్లుగా, కూచిమంచి వేంకటరాయడు, తన సుకవిమనోరంజనములో అప్పకవి వాదము ఖండిస్తూ, “సమదాటోప (II. 96) అన్నపద్యములో ‘ఒక్క మొగిక్’ అనిన్ని, మనుచరిత్ర ‘ఒక్కొట’ (II. 97) అనిన్ని, రాఘవ పాండవీయము ‘లేడొక్కొడు (II. 98) అనిన్ని ఒక్కొక్క వివిధముగా వుంటుందని వర్ణయతి గలిగిన చోట్లనే చూపించినారు. ఇంకా అనేక లక్ష్యము లున్నవి. ఈకారణములచేత ‘పదునొకొంటికి’ అనునప్పుడు, అఖండవడి సిద్ధము. ఒక+ఒంటికి—ఒకొంటికి అని అప్పకవి గారి తాత్పర్యమని తోచుచున్నది. పదద్వయ విభాగమునకు ప్రసక్తి కనిపించదు. ఆయన ముఖ్యాభిప్రాయమొకటి; పైకి వ్రాసిన దొకటి, అఖండవడి యుండదని ముఖ్యాభిప్రాయము. అందుకు సఖండవఘలున్న చోట 5-6 చోట్ల దిద్ది పాఠములు వేరే కల్పించినారు. ఇక్కడ దిద్దడమునకు శక్యము కాలేదు. గనుక, ముద్దరాజు రామన్నగారిని ఆక్షేపించుటకై పయ్యెడ, ఉయ్యెల, తాయెతులు—వీటిలో పదద్వయ విభాగములేనిది వ్రాసినటులనే అఖండవడిని ఖండించుటకై వ్రాసినారు. స్త్రీవర్ణంలో “క. పాండవులవలనఁ గీడొ, క్కొండును లేదధిప నీదుఁకొడుకులు ధరణి.” అని ఉన్నది. దీని కేమంటారు? అఖండవడి అంగీకరించవద్దా! గాని యిది, నిజముగా వర్ణయతి” అని వ్రాసినారు.

ముద్రితగ్రంథములలో నిలిచిన అఖండవడి ప్రయోగములు
మాడండి.

1. సంభరణప్రౌఢనిజభు+జార్దశ....
2. ఆ, లోకనమాత్రమున ముక్తు+లుల్లసిలంగఁ.
3. తంత్రము లాలకించి వసు+ధామరముఖ్యులు
4. కై, లాటమునం ఖుటిలైసక+లార్దము.... కాశీఖండము.

శ్రీనాథుడు ఇంకా తక్కిన గ్రంథములలో సయితము అఖండ
వడి తరుచుగా వాడినాడు.

అచ్చుపడ్డ భాగవతములో సయితము చాలాచోట్ల అఖండవ
ళులు కనిపించుచున్నవి.

1. వెట్టదునేత్రంబులు నెఱ్ఱగావు నిజజా+టార్ధేందుడుఁ (VIII.)
2. కాంతాకారంబు జగన్నిమజ్జనముగ+న్నుఁ (VII.)
3. రత్నైకారంభకు భక్తపాలనకభా+సంరంభకుఁ (I. I.)
4. లోకైక శరణ్యయోయభయ+కారణ (X.)
5. కన్నులకఖిలార్థలాభగంబు+గలుగుచుండు. (X.)

భారతములో అఖండవల్లు లేవని కొందరికి భ్రమ. గాని, లేక
పోలేదు. అచ్చుపడ్డ ప్రతులలో చూస్తే కనబడవు; గాని వ్రాతప్రతు
లలో అనేకముగా ఉన్నవి. అచ్చుపడ్డవాటిలో కూడా కొన్ని కనబడు
చున్నవి. 'పదునొకంటికి' గలచోట "అని మది నిశ్చయించి" అనే
పద్యములో అఖండవడి సిద్ధము గదా.

"వీరలు దైవశక్తి బ్రభ+వించిన వారను తేమిసందియం
వీరమణియకాంతి సువ+మింపఁగ....."

ఇందులో ఇంచుగాగమ సంబంధియైన ఇకారము విరగదంఁటే
రెండవచరణములో అఖండవడి సిద్ధము; విరుగునంఁటే, మొదటి చరణ
ములో అఖండవడి సిద్ధము.

ఇరచుగాగమ సంబంధియైన ఇకారము విరగదని అప్పకవి అభి
ప్రాయము! గాని అతని అభిప్రాయమునకు విరుద్ధముగా మహాకవి ప్ర
యోగములు కలవు.

1. సీ. ఏను దియ్యమున న+టించిన (నృసింహపు. I.)
2. పాటించి ధరించి పొందు ఘటి+యించి (భాస్క. రా. యుద్ధ.)
3. ఇరువుగదా ధారగొని భుజించుట యొప్పుకొ (పద్మపు. II. 98)
4. ఎక్కడ బరించునంతకు వ+రించుట (పద్మపు. III. 170.)

భారతము వ్రాతప్రతులలో కనబడుతూ ఉన్న అఖండవల్లు చూడండి:—

1. సురధాజు నెడలో నిడుకొని యేకాగ్రబుద్ధి+నిష్ఠాత్మండై (ఆది. V. 120)

2. మేముకొ నీవిద్యలెల్ల జూపుదు

మీవీరులు సూచి మేలు+మేలని పొగడకొ. (ఆది. VI. 33)

3. సూచె మనంబునఁ దలంచు+చుండుదునేనుకొ (ఆది. VI. 35)

4. వినులమతీ నీకొడుకునట్టు+లలయంగ జనుకొ (ఉద్యో. II. 74)

5. ఘోస్తరుడగుచున్న వాని దివి+జారి (అర. VII. 357)

6. నామనమార దీని గని+నప్పుడె..... (సౌ. ప్రి. II. 96)

7. జనావళి పురిజనులు హస్తీ+నాపురమునకుకొ (ఆశ్వ. IV. 93)

ఇంకా అనేకముగా ఉన్నవి; గాని, పరిష్కర్తలు అచ్చులో కనబడకుండా తమ ఇష్టము వచ్చినట్లు దిద్దివేసినారు. కొన్నిచోట్ల అర్థము పాడయినది.—

సీ. నీలజీమూతంబు లీల నాక్షేపించి నల్లనైతోఁ తెంచు+నట్టి తనువు (ఆది. VI. 22)

అని ఉంటే, 'అట్టితనువు'కు బదులుగా నల్లగృహము అని అచ్చు వేయించినారు. దీనికి అర్థమేమి?

III. 271 అభేదవిరతులలో వబలకు, లడలకు, లశలకు, శడలకు, అభేదవర్గవిరతులలో వపభభలకు యతి చెల్లవచ్చుననిన్ని రలలకు మాత్రము యతి చెల్లకూడదనిన్ని అప్పకవి అభిప్రాయము. "రల యోరభేదః" అని కూడా సూత్రమున్నదే. లక్షణవిలాసమువారిని ఆక్షేపించి వారిచ్చిన రెండు పద్యములలోను, రేఖాశబ్దము రేఖాశబ్దముగా చదువవలెను, అని అప్పకవి విధించి చెప్పుటకు ఆధారము కన

బడదు. రూపాంతరము లున్నందున ఏదో ఒకరూపమునే విధించుటకు ప్రయోజనము తనమతము సాధించుకోవడమే కాని, మరియొకటి కా నట్లు కనబడుచున్నది.

రూపాంతరములులేని లక్ష్యములుకూడా ఉన్నవి.

1. రాయంచ కాళ్లు దొలకయమున్న (వసుచరిత్ర)

2. లీలాహాస్యకళాప్రసంగములను ద్రేకించి...

(కాశీఖండము VI. 20.)

III. 357 స్వవర్గజప్రాసమునకు అప్పకవి ఇచ్చిన లక్షణములో “ండ,ంట”లకు ప్రాసము చెల్లునని చెప్పియుండలేదు. అదిగాక, తిక్కన సోమయాజి “ఆకొండు” అనే ప్రయోగించి ఉండవచ్చును. “మార్కొండు” మొదలయిన శబ్దములున్నవి.

III. 366 లడలకున్న శడలకున్న ప్రాసము చెల్లునని రూపాంతరములు గల మాటలున్న పద్యములనే అప్పకవి ఉదాహరించినాడు.

వెడలి—వెలలి, దడము—దళము, వ్రీడ—వ్రీళ.

రేఖా—లేఖాశబ్దముల గురించి అతడు చెప్పినట్లే చెప్పి రలలయతి అతడు ఖండించినట్లే ఈ అభేదప్రాసము ఖండించవచ్చును; గాని, మాకు రెండున్ను సప్తతమే.

రూపాంతరములులేని పదములుగల లక్ష్యములున్నవి:—

చ. అలజడి బొంగగఁ దగని యట్టిది ద్రావిది మేరుకల్పఁ

గొడుకుల.....

(కాంతి. I. 202)

చ. పడి తెలివొంది లేచి పారిబాష్పజలంబులు మేనుగప్పఁగాఁ

బడఁతుక.....కోర్చిన

న్నలజడి

(మార్క.)

III. 378 “ధూర్జలైన కవులు కల్పనఁజేసి

యొప్పినంబు లనుచు జెప్పరాదు.” అని వీధినాటకమునం దొక పద్యమున్ను రామాయణమునం దొక పద్యమున్ను చూపించినాడు. వాటిలో తనమతము నిలబెట్టుకొనుటకు పాఠాంతరములనైనా చూపించలేదు. ఇంతకు ముందు “కర్ణాట” శబ్దమునకు శ్రీనాథుని వీధినాటకమందలి పద్యమున్ను, అనేకస్థలములందు రామా

యణమందలి పద్యములున్న డేదాహరించి ఈగ్రంథములు రచించిన మహాకవులను “ధూర్తులయిన కవులు” అనివ్రాయుట అతిసాహసము. సభాపర్వములో నన్నయయే ఇట్టి ప్రాస ముంచినాడు.

ఉ. మండిత సూర్యరశ్మి.....గట, న్యండిసుగంధి...”సభా. II. III.

ఈపాఠము అహోబలీయమందున్నది; కొన్ని వ్రాతపుస్తకములలో లేదు; అచ్చుపడ్డ ప్రతులలోను “మండిత సూర్యరశ్మి...” అని దిద్ది ఉన్నది.

IV. క్రంచపదము (పుట. 250)

క్రంచపదీవుత్తమునఁ జెన్నారంగఁ బలుకు దురిలఁగవి.

ఇందులో విశ్రమాక్షరములు అప్పకవి తాను III. 110-111 లో విధించినట్లు నిలిపినాడు కాదు. చూడండి.

“ఆ. ఒక్కపదములోనఁ బెక్కు విశ్రమములు
జటుగుచోట మొదల జడ్డలున్న
నడుగు పెడలు దనుక నందొక్కటియె కాని
యుండ దొకటనదియు నొకట నిదియు.” III. 111

IV. 223-224 అప్పకవి చెప్పిన శరభక్రీడలో నాలుగు పాదములున్న చంద్రశ్రీవుత్తచ్ఛాయనే నడుచుచున్నవి. విశాలవృత్తము సమవృత్తములలో పేర్కొలేదు. అది ఎట్లు నడుచునో చెప్పలేదు.

IV. కేతుమతి (216), వేగవతి (217), నియోగిని (218), పరావతి (219), వీణారచనము (219), ఉద్ధతము (230), మణిదీపిక (233) మొదలయినవాటికి వివరణవచనములు లేకపోవుటచేత అవి ఎట్లునడుచునో సులభముగా తెలియదు.

IV. 231 మూడవచరణములో గణభంగము. తుదిగణము యగణమై ఉండవలెను. మావద్దనున్న వ్రాతప్రతులలోను పూర్వముద్రణములందును ఇట్లే ఉన్నది. ఇటువంటి ప్రమాదములు మరికొన్ని కలవు; ఉన్నచోట పుట అడుగున చూపించినాము.

సీసములు.

IV. 335 ఈసీసభేదముల గురించి లాక్షణికులందరున్న ఒక్క విధముగా చెప్పలేదు. అందరిలోను ఎక్కువభేదములను పేర్కొన్నవాడు అనంతుడు; అతడు పదిభేదములను చెప్పినాడు.

1 సమసీసము:—(సామాన్యసీసము; విశేషలక్షణమేమీలేదు)

2 సర్వత్రప్రాససీసము:—(అన్ని చరణములలోను ఒకే అక్షరము ప్రాసయతులు గలది అనగా 24 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరము; అక్షరమైత్రివడి పాటించ నక్కరలేదు.)

3 అక్కిలి ప్రాససీసము:—(పెద్దపాదములందుగల 8 ఖండములలోను గీతి నాలుగుపాదములలోను రెండవ అక్షరములు ఒకే ప్రాసాక్షరము కలిగిఉండవలెను. ఇదిగాక సర్వత్ర అక్షరమైత్రివడి నియమము పాటించవలెను. అనగా, 12 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరముగల అక్కిలి వడి సీసము.)

4 (సమ) ప్రాససీసము:—(నాలుగు పెద్దపాదములందును ఎత్తు గీతిలో బేసిపాదముల రెంటును రెండవ అక్షరములు ఒకే ప్రాసాక్షరము కలిగి ఉండవలెను. ఇదిగాక, సర్వత్ర అక్షరమైత్రివడి నియమము పాటించవలెను. అనగా 6 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరముగల అక్కిలి వడిసీసము.)

5 వృత్తప్రాససీసము:—(పెద్దపాదముల నాల్గింట మాత్రమే వృత్తముల నున్నట్లు ప్రాస ముండవలెను. లక్ష్యమునుబట్టి సర్వత్ర వడి నియమము పాటించ నక్కరలేదు.)

6 అవకలిప్రాససీసము:—(అన్ని చోట్లను ప్రాసయతినియమము మాత్రమే కలది.)

7 అక్కిలివడిసీసము:—(అన్ని చోట్లను వడినియమమే కలది.)

8 వడిసీసము:—(అన్ని చోట్లను వడినియమ ముండవలెను; అంతేకాక, పాదాదినున్న వర్ణముతో మైత్రిగల వర్ణములే పాదము పొడుపునను యతిస్థలములందు రావలెను.)

9 విషమసీసము:—(ఉత్సాహ, గీతవద్యమున్న కలిసినది.)

10 సర్వలఘుసీసము:—(ఇందులో ఇంద్రగణములకు బదులుగా అయిదులఘువుల గణము లుండును.)

పీటిలో 1, 2, 4, 6, 7, 9, 10—సీసభేదములు అప్పకవీయములలో ఉన్నవి; అయితే, వేళ్లలో కొద్దిగా భేదమున్నది. అనంతుని (సమ) ప్రాససీసమునకు, అప్పకవి ఇచ్చిన వృత్తప్రాససీసము (పూ. ము. అక్కిలి ప్రాససీసము) సరిపోవును. అనంతుని అవకలిప్రాససీసమునకు అప్పకవి ఇచ్చిన అవకలివడిసీసము సరిపోవును. అప్పకవి, “ఆది నేవడి నిల్పి రావడేపద మెల్లఁజేయ నయ్యది వడిసీసమనఁగ” అని, అనంతుడు తన వడిసీసమునకు “మునుకైకొన్న యతిపాదమందెల్ల నడరిన వడిసీస మనఁగఁ బరగు” అని చెప్పినట్లే చెప్పి, అందుకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన పద్యములో ఆ లక్షణము పాటించలేదు గనుక, అప్పకవి ఇచ్చిన వడి సీసము అనంతుని అక్కిలివడి సీసమునకు సరిపోవును; గాని, అనంతుని వడిసీసమునకు సరిపోదు.

ఇంతమన్ను ఈసీసభేదములు కవులు ఎంతమట్టుకు తమకావ్య ములలో చూపించినారో విచారణీయము. “సప్తవిధము లివియ శబ్ద శాసనుండు, పంచమామ్నాయ ఫక్కిలోఁ బల్కెఁగాని, కడమ కవు లాటసీసము ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసపద్యమే చెప్పినారు” అని అప్పకవి వ్రాసినాడు; గాని ఇది సత్యమునకు మిక్కిలి దూరము.

నన్నయసీసభేదములు.

నన్నయ అనేక విధములయిన సీసములు వ్రాసినమాట వాస్తవమే కాని, అతడు పాటించిన సీసభేదములు అనంతుడు, అప్పకవి మొదలయిన లాక్షణికులు ఏర్పరచిన లక్షణములను అనుసరించి లేవు. అప్పకవి చెప్పిన ఏడువిధముల సీసములలోను సమసీసము, సర్వత్యప్రాససీసము, విషమసీసము, సర్వలఘుసీసము నన్నయభారతములో కనబడలేదు. వడిసీసము (అనగా, సర్వత్ర అక్షరమైత్రివడి నియమమే కలది), అవకలివడిసీసము (అనగా, సర్వత్ర ప్రాసయతినియమమే కలది). ఈ రెండువిధము లయినసీసములుమాత్రము నన్నయ తరుచుగా వాడినాడు. రెండుసీసములలో (II. 21; III. 27 అనందము.) అనంతుడు చెప్పిన వృత్తప్రాస సీసలక్షణము కనబడుచున్నది. ఆ రెండింటిలో ఒకదానియందు (III. 27) ఒకేప్రాసాక్షరము సీసపాదముల నాల్గిండును, ప్రతిపాదమందు నాలుగుచోట్లను (అనగా 16 చోట్ల) ఉన్నది; రెండవదానియందు (II. 21) ఒకే ప్రాసాక్షరము సీసపాదముల

నాల్గింటను ప్రతిపాదమందు రెండుచోట్లమాత్రమే (అనగా ఖండమున కొకటిచొప్పున 8 చోట్లు) ఉన్నది. ఎత్తుగీతులలో ప్రాసాక్షరములు భిన్నముగా ఉండుటచేత అప్పకవి చెప్పిన వృత్తప్రాసమునకు భిన్నముగా ఉన్నవి. అనంతుని వృత్తప్రాసమునకు సరిపోవుచున్నవి; గాని, అతడు చెప్పని విశేషనియమములు కూడా కలిగి ఉన్నవి.

నన్నయసీసములు ఎన్ని విధములుగా ఉండునో ఈదిగువను ఒక పట్టికలో చూపిస్తున్నాము.

1 సీ. యతి గీ. యతి	2 సీ. యతి గీ. ప్రాస	3 సీ. యతి గీ. యతి/ప్రాస	4 సీ. యతి గీ. ప్రాస/యతి
5 సీ. ప్రాస గీ. యతి	6 సీ. ప్రాస గీ. ప్రాస	7 సీ. ప్రాస గీ. యతి/ప్రాస	8 సీ. ప్రాస గీ. ప్రాస/యతి
9 సీ. యతి/ప్రాస గీ. యతి	10 సీ. యతి/ప్రాస గీ. ప్రాస	11 సీ. యతి/ప్రాస గీ. యతి/ప్రాస	12 సీ. యతి/ప్రాస గీ. ప్రాస/యతి
13 సీ. ప్రాస/యతి గీ. యతి	14 సీ. ప్రాస/యతి గీ. ప్రాస	15 సీ. ప్రాస/యతి గీ. యతి/ప్రాస	16 సీ. ప్రాస/యతి గీ. ప్రాస/యతి

ఇందుకు తెలివిడి:—

1. $\frac{\text{సీ. యతి}}{\text{గీ. యతి}}$

అంటే సర్వయతిసీసము; అన్నిచోట్లను వడి నియమమేకలది; అనంతుని అక్కిలివడిసీసమునకుగాని అప్పకవి లక్ష్యముగా ఇచ్చిన వడిసీసమునకు గాని సరిపోవును.

2. $\frac{\text{సీ. యతి/ప్రాస}}{\text{సీ. యతి/ప్రాస}}$

అంటే, సీసపాదముల నాల్గింటను ప్రతిదానిలోను మొదటిదశమందు యతిన్ని రెండవదశమందు ప్రాసమున్ను,

గీతపాదములు నాల్గున్ను రెండువరుసల నుంచగా మొదటిదశమందు అనగా ప్రథమ తృతీయచరణములందు యతిన్ని రెండవ దశమందు అనగా ద్వితీయ చతుర్థచరణములందు ప్రాసమున్ను ఉండును.

ఇట్లే తక్కిన సీసభేదములు తెలుసుకోవచ్చును.

ఈ 16 సీసభేదములలో 12, 14, 15 విధములయిన సీసములు మాత్రము నన్నయభారతములో కనబడలేదు.

నన్నయభారతములో ఉన్న సీసములన్నీ 251 వీటిలో ఎన్నెన్ని ఏయే సీసభేదముల ననుసరించి ఉన్నవో దిగువను వివరిస్తున్నాము.

(1) 158; (2) 4; (3) 2; (4) 2; (5) 3; (6) 33;

(7) 1; (8) 4; (9) 16; (10) 5; (11) 1; (12) 21; (13) 2.

ముద్రిత గ్రంథములలో చూచినయెడల కొన్ని పద్యములలో ఒకొక్కచోట క్రమముతప్పినట్లు కనబడును; గాని సరియైనపాఠములు చూచినయెడల అవి నియమమును అనుసరించి ఉన్నవని చెప్పవచ్చును. ఇందుకు దృష్టాంతముగా ఒక్కటిమాత్రము ఇక్కడ చూపిస్తున్నాము.

“సీ. ఇన్నలోపాఖ్యానమెప్పుడు.....(అర. II. 230)” అనే పద్యము సర్వయతిసీసము; మొదటి సీసభేదమునకు లక్ష్యము. అయితే, ముద్రిత గ్రంథములో మూడవచరణము “నుతచరిత్రుడైన ఋతు పర్ణః గీర్తింప” అని ఉండుటచే క్రమము తప్పినది. గాని, ఈపాఠము నన్నయపాఠముకాదు. తాళపత్రప్రతులలో “ఋతుచరిత్రుడైన ఋతుపర్ణః గీర్తింప” అని “ఋషిచరిత్రుడైన ఋతుపర్ణః గీర్తింప” అని ఉన్నది. ఈపాఠములు వావిళ్లవారి ప్రతిలో (చూ. పుట 76 సం. 2) కూడా సూచించినారు.

ఈవిధముగానే సరియైనపాఠములు చూచుకొని నన్నయచెప్పిన సీసములన్నీ పైనిచెప్పిన భేదములకు లక్ష్యములుగా ఉన్నవని గ్రహించవచ్చును.

అప్పకవి చతుర్థాశ్వాసమందు కనబరచిన వృత్తముల పట్టికలో గాని, లక్ష్యలక్షణ పద్యములలోగాని తానే ఇతరస్థలములందు వాడిన వృత్తములలో కొన్ని పేర్కొనలేదు. వాటి నిక్కడ పేర్కొని వాటి లక్షణము చూపిస్తున్నాము:-

1. సరోజవృత్తము (8-వధంబము) ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮
2. దరభస్వనితాళము (6-వ ,,) ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ (లఘ్వంతము,
3. రఠీ (8-వ ,,) ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮

వృత్తముల వివరణములో దీనికి “నాగరనామవృత్తము” అని పేరే వేరుకలదు.

4. సీలోత్పల (9-వ ,,) ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮
5. అంబా (11-వ ,,) ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮
6. షడ్జ (13-వ ,,) ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮
7. (నరక) పుష్పిణీ (14-వ ,,) ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮
8. వాణీ (17-వ ,,) ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮ ౮

పాఠాంతరములు.

పుట అడుగున చాలాచోట్ల పాఠాంతరములు చూపించినాము. అయితే, ఈ గ్రంథము ద్రణము పూర్తికాక మునుపు ఓరుగంటి వారి ప్రతి జాగ్రత్తగా పరిశీలించుటకు అవకాశము చాలనందున ఆ ప్రతి దొరికిన లాభము పూర్తిగా పొందలేకపోయినాము. గనుక, దానిలోని పాఠాంతరములు మొదలయినవి కొన్ని ఈదిగువను చూపిస్తున్నాము.

పద్యసంఖ్య	ఈ గ్రంథములోని	ఓరుగంటివారి
	ముద్రిత పాఠము	ప్రతిలోని పాఠము
పీ. 13	వన్నియును	వన్నెయును
46	ద్రాక్ష	దాక్ష
50	తెనుఁగుటిక	తెనుఁగుఁడీక
100	శ్రుత	శ్రుతి
101	గంగాసమనాగ	గంగానదిచెంత
I. 3	(తర్వాతిశ్లోకములో)	
	వాగర్థ	శబ్దార్థ
9	దెనుఁగు(న) కావశ్యకంబిది	దెనుఁగునకవశ్యకంబిది
81	(మూ.నూ.2)వాగర్థ	శబ్దార్థ*

* ఈపాఠ మేసరియైనది. క్రింది పద్యములా “కృతికి నెట్లు శబ్దార్థముల్ తెలుపబడు” అని అప్పకవి వ్రాసినాడు.

II. 425	దోడతెవులు	దొడ్డతెవులు
III. 188	చెల్వకు	చెల్వల
210	ను సముజ్వలదు	ఁగుల భూమిధరో
215	బాలింత	బాలెంత
281	భక్షించుచున్నాఁడు	భక్షింపుచున్నాఁడు
297	నుదంతిని	నుదంతను
304	దగు	గను
315	చేష్టలును నోట	చైదములు నోట
336(తర్వాత)	మధు సేవనము	మధు సేనము
348	చైత్య	శైత్య
360	హారులు నాతని	హారిమములతని
IV. 1	వానైకేశ్వర	వానైలేశ్వర *
77	గారాపు	గారాబు
120	శిషి	శివి
121	స్థిరాంబుదహన	ధరాంబుదహన
149	నలుబది	నలువది
పుట 247 (కరిబ్బంపితములో)	చిననాడుశకలుని	చిననాఁడయసురుల
IV. 248	చారుహాసిక	చారుహాసికి
	చారుహాసికల్	చారుహాసికుల్
24	సంబరము	సంబళము

265 ఈ తేటగీతికి బదులుగా ఓరుగంటి వారిప్రతిలో

“ఆ. పరగఁ గండము మఱి • పథ్యయు విపులయుఁ
జపలయుముఖచపల • జఘన చపల
యనఁగ నాటువిధము • లై కందపద్యంబు
లఖిల శుకవికృతుల • నల్లరుచుండు.”

* అప్పకవి పల్లెశ్వరుని ఉద్దేశించి ఉండును. ‘లై’ ‘వే’ వలె కనబడుట చేత
నే కాబోలు పూ. ము (1859) లో ‘వానై వేశ్వర’ అని ఉన్నది.

అనిఉన్నది.

IV. 300	నలివిరమణములు	నాటివిరామము
	నుజగణము	జకారము
	కలిరమణము	గోవిందా

336 ఇది (ఓ) లో చాలా భిన్నముగా ఉన్నది.

“సురపతులాటారిపై భా

స్కరుల్దట సీనదీర్ఘ • చరణమున కగుణ

జరణాది పంచమాదియు

విరమములై రెంటిరెంటి • వెలయగవలయుకె.”

342 సామంబుగా మించి—గావించి మైత్రికి • సావరింప

మైత్రికి • నామతింప

374 నారతమేతెందు నారతమునువచ్చె

378 మొదట రెండు చరణములు (ఓ)లో భిన్నముగా ఉన్నది.

“నానానననానున్నా

నూనను నిన్నన్న నేను • నున్నని నిన్ననై”

V. 17	లేకుండ నొకట	లేకుండునొను
29	జనియెనుమ్ము	జనియెఁజుమ్ము
69	పజ్జం	పంచం
	-స్తీరలు	-స్తీరును
72	కమికెడు	కైకెడు
87	గాననిది	గానయిది

* “మఱి” లోని రేఫము అప్పుకవి మతమున శకటరేఫమే కాని రేఫము కాదు గనుక, పూర్వము ద్రణిములోని పాఠమందు ‘రణ’ లకు చెప్పిన ప్రాసయతి స్వ మత విరోధములు సూచించుచున్నదని అమృతగ్రంథ చింతామణిలో (సం. 13. 1900. సం. 2) ఒకరు ఆక్షేపించినారు. సరియైన పాఠము దొరకనప్పుడు కవిని అన్యాయముగా దూషించవలసి వచ్చుననుటకు ఇది ఒక దృష్టాంతము. ఇట్లే (చూ, శుద్ధపత్రిక) IV, 245; V, 106 లో కూడాగో.

- 116 భూమిసురులు భూమిసురులు †
130 (తర్వాత)

పదమధ్యద్వితలోప బింద్యాదేశములు—దు తాదేశ బిందువు.

143	ప్రేపల్లెను నీరజగర్భండు	రేపల్లెను నీరేజగర్భండు
149	నరకపుష్పిణీ	పుష్పిణీ
158	శ్రీవాసు	శ్రీదేవి
162	వెలింగెడి	వెలుంగెడి

II. 804 (తర్వాతను) ఓరుగంటివారిప్రతిలో

ఆరుశ్లోకములున్న మరియొక చక్రమున్న ఉన్నవి.

ఆద్యగ్ని రుద్రనవలోచన వేదసంఖ్యా
మార్తండ దిగ్మతు గజేషుచ షోడశేషు,

దైవస్వతేషు తురగేషుచ వాసవేషు
శేషం త్రయోదశపదం విదధాతి విద్యాక్.

నామాద్యక్షర మారభ్య మంత్రాద్యక్షర గణ్యతే,
సిద్ధసాధ్యసు సిద్ధారీన్ ప్రాదక్షిణ్య క్రమేణతు.

సిద్ధ సిద్ధో యథోక్తస్తు ద్విగుణాత్ సిద్ధసాధ్యవాక్,
సిద్ధసు సిద్ధోర్ధ జపాత్ సిద్ధారి ర్హంతి బాంధవాక్.

ద్విగుణాత్ సాధ్య సిద్ధస్తు సాధ్యసాధ్యో నిరర్థకః,
సాధ్యసు సిద్ధోర్ధ జపాత్ సాధ్యారి ర్హంతి గోత్రజాక్.

సుసిద్ధ సిద్ధోర్ధ జపాత్ తత్సాధ్యస్యాధితో జపాత్,
గ్రహణాత్ తత్సు సిద్ధస్తు తదరిర్ జ్ఞాతిహా భవేత్.

అరి సిద్ధస్సుతంహన్యా దరిసాధ్యస్తు కన్యకాం,
పత్నీ మరి సుసిద్ధస్తు శత్రుశత్రు రథాత్మహా.

శ్రితి మంత్రార్హణాక్షర ఫలనిర్ణయః.

† కాశీఖండములో ఓతిసురలో,

౧	౫	౨	౬
అకథమా	ఉజువ	అఖదళ	ఉచప
౧౩	౯	౧౪	౧౦
ఓడవ	అమమ	కౌధశ	బ్రాహ్మ
౪	౮	౩	౭
కామన	బుజుభ	ఇగధత్	బుభబ
౧౬	౧౨	౧౫	౧౧
అతన	బతల	అంజమ	పిటర

III. 277 తర్వాతనున్న వచనము చివరను (ఓ) లో ఈవాక్యములున్నవి:—

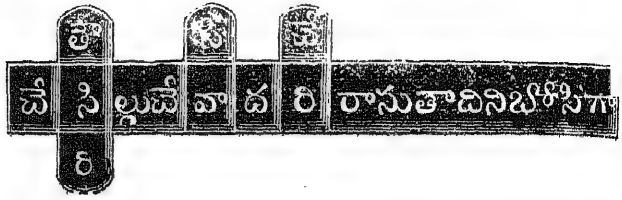
“లంబాలక మవలంబే తం బాలం తను విలగ్న జంబాలమ్” అని లీలాశుకుల ప్రయోగమున్నది; గనుక, లంబాలక శబ్దమే యిక్కడ సిద్ధము.”

III. పుట 180 గర్భకంఠము తర్వాత (ఓ) లో గర్భగీతి మరల విడిగా వ్రాసి ఉన్నది.

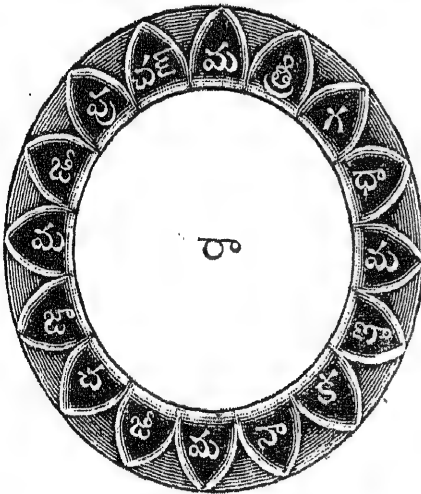
VI. 327 “నాభీల కంఠ సంహారుచుండు” అని (ఓ) లో 8-వ పదముగా ఉన్నది; దీనితో పద్యము పూర్తిగా ఉండును.

VI. పుట 292 మాలికా బంధము. 2. తర్వాత తురికాబంధమున్ను, పొడవదళచక్రమున్ను కలవు. అవి ఈ గ్రంథమందు పొరకాటున పొందుపరచలేదు; గనుక, ఇక్కడ చూపిస్తున్నాము,

తురికాబంధము.

సరోజవృత్తము. చేసితొసిరి సిల్లుచే
వాసివా శరిచేరిరా
రానుతా చిని బోసిగా
గాసి బి నితానురా

సోడశదళచక్రము. *

సింహరేఖావృత్తము.
రామరాత్రీరాగరాథా
రామరాణారాకరానా
రామరాజీ రాచరాజా
రామరాజీరాపురాచక్.

* ప్రతి చరణములో నాల్గవ అక్షరము దీర్ఘాంతముగానే ఉన్నదిగాని; అప్పు కవిచెప్పిన లక్షణము ప్రకారము హ్రస్వమై ఉండవలెను. (చూ. పుట, 224)

శ్రీ ర న్తు.

అ ప్ప క వీ య ము

కాకునూరి అప్పకవివరచితము.

రా వు సా హే బు

గిడుగు. రామమూర్తిపంతులు, బి. ఏ., గారిచేతను
శ్రీమూర్తి ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులుగారిచేతను
పరిష్కృతము.

(కొత్తకూర్పు.)

చె న్న తు రి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలుఅండ్సన్స్ వారిచే

ప్ర క టి త ము.

1922.

All Rights Reserved,

ప్రకాశక విజ్ఞప్తి

అప్పకవీయమువంటి ఛందశ్శాస్త్రము వేటొకటి గానరాదు. అప్పకవికిఁ దరువాతి మహాకవులందఱుద్దానినే ప్రధానముచేసికొని గ్రంథములు వ్రాసిరి, వ్రాయుచున్నారు, వ్రాయఁగల రనుట నిర్వివాదాంశము. భాండాగారములు, అచ్చుకూటములు లేని యాకాలములో నెన్నియో సద్గ్రంథముల సంపాదించి చక్కఁగా విమర్శించి లక్ష్యముల సంగ్రహించి కల్పద్రుమనదృశమగు శాస్త్రమును వ్రాసిన మహాకవి కెల్లరము కృతజ్ఞులముగావలయుఁగదా! దీనికిం బూర్వము ఛందశ్శాస్త్రములు లేకపోలేదు. వానియం దిన్నివిషయములు లేవని చెప్పకతప్పదు. కాఁబట్టియే యీ మహాకవి యోషికచే గ్రంథములఁ బరిశీలించి యాంధ్రలోకమునకు మహాపకార మొనరించి కృతకృత్యుడై శాశ్వతయశఃకాయవిరాజితుఁడయ్యెను.

ఈయప్పకవీయమును బలువురు ముద్రించిరి. మేమును గొంతకాలము క్రిందట ముద్రించితిమి. తరువాత దాశవత్తగ్రంథములఁ బరిశీలించి యాపాఠముల ముద్రించిన మేలని తోచినది. విశాఖపట్టణమున శ్రీవరసస్తువారియింట నొకప్రతియు, పెండేలవారి దొకప్రతియు, మాయంటఁ గొన్నితరములనుండియున్న ప్రతియు నీముద్రణమున కాధారములు. ఈమూఁడుప్రతులలో మాతండ్రిగారు పైతృకధనముగ గౌరవించుచున్న తాటియాకులప్రతియే ప్రాచీనతమము. ఈమూఁడుప్రతులలోఁ గలుగు పాఠభేదములను గ్రింద ముద్రించితిమి. ఈప్రతులను జక్కఁగా బరిశీలించినవారు బ్ర॥ శ్రీ శ్రీమాన్, ఉత్పల సరసింహాచార్యులవారును, మ॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిగారును నని సంతోషముతోఁ జెలుపుచున్నాము. వీరు కడుంగడు శ్రద్ధమై ఇందలి పాఠభేదములఁ బరిశీలించిరి. వీరి పట్టుదలచేతనే యిన్నిపాఠభేదములతో నీకూర్పు సాగినది. పూర్వముద్రణమునకు నిప్పటిముద్రణమునకుం గల భేదములు పాఠకులు గ్రహించి మాత్రమను సఫలముచేయుదురని వారకకోరుచున్నాము.

తండయార్చేట,
చెన్నపురి.
1922.

ఇట్లు,

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

విషయ సూచిక.

వృథమా శాస్త్రము.

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
1 పీఠిక.		1 28 దేశ భాషావిశేషములు.	27
2 బ్రహ్మది స్తవము.		3 29 భాషావ్యతీర్ణ తివివరణము.	28
3 కవిస్తుతి.		4 30 ప్రకృతివికృతిభేదములు.	30
4 గురుస్తుతి.		4 31 తద్భవస్వరూపము.	31
5 స్వప్నప్రకాశము.		5 32 ప్రాకృతవ్యాకరణనూత్రములు.	31
6 భగవద్వాక్యము.		6 33 త్రిలింగశబ్దతద్భవము.	33
7 గ్రంథప్రభావము.		7 34 ఆంధ్ర భాషాభేదచతుష్టయము	34
8 కర్తృవంశావతారము.		8 35 తజ్జలక్షణము.	35
9 కవివిచారము.		11 36 తత్సమలక్షణము.	36
10 పద్యంతములు.		12 37 దేశ్యలక్షణములు	37
11 భాషాపరిచ్ఛేదమాలనూత్రములు.	13	13 38 ఆంధ్ర దేశ్యభేదములు.	38
12 పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.	13	14 39 పూర్వకవిసమయనిర్ధారములు.	40
13 ప్రబంధమహిమ.		7 40 గ్రామ్యపదలక్షణము.	41
14 కావ్యభేదములు.		16 41 అగ్రామ్యపదలక్షణము.	41
15 శబ్దారలక్షణాలంకారసమాలిఖ.	17	ద్వితీయా శాస్త్రము.	
16 శబ్దారదోషసమాలిఖ.		19 42 పరిచ్ఛేదమాలనూత్రములు.	44
17 వాక్యలక్షణము		20 43 వర్ణసంజలు.	46
18 రసవివేకము.		7 44 వర్ణోత్పత్తిసానములు.	47
19 పంచవిధభావసమాలిఖ		7 45 శుద్ధాంధ్ర లిపిలేఖనక్రమము.	48
20 శృంగారరససమాలిఖ.		21 46 అనుస్వారనిర్ణయము.	49
21 అపూర్వరససమాలిఖ.		22 47 స్వరగణితము.	51
22 నాయకనిర్ణయసమాలి.		24 48 పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.	52
23 ముకవిమూహాత్మ్యము.		25 49 ప్రాకృతోన్నాత్రపరిగణనము.	55
24 సత్కవిలక్షణము.		7 50 ఆంధ్ర భాషావర్ణసంఖ్య.	56
25 సత్కవిధర్మములు.		7 51 క్రూరకాములు.	56
26 ముకవినిరసనము.		28 52 ముత్తాక్షరములు.	57
27 కవిత్వాప్రశంస.		7 53 వక్రభేదములు.	58

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
34 వ్యంజనలోపము.	58	81 వర్ణములకుఁ బ్రత్యేక ఫలములు.	101
5 ఓదాదేశ ప్రాప్త్యంబులు.	60	82 వర్ణంబులకు బీజచక్రము.	102
36 వక్ర భేదంబులు.	62	83 బీజాక్షరచక్రోద్ధారణము.	”
57 కవర్గాక్షర భేదంబులు.	”	84 షర్ణనక్షత్రాదులు.	103
58 చవర్గాక్షర భేదంబులు.	63	85 నక్షత్రాధిపతులు.	104
59 టవర్గాక్షర భేదంబులు.	66	86 నాయకాక్షరకూటంబులు.	106
60 తవర్గాక్షర భేదంబులు.	70	87 అక్షరకాంతికూటములు.	”
61 రేఫభేదంబులు.	75	88 అక్షరకులకూటము.	107
62 రేఫాక్షరసీసమాలిక.	”	89 స్నిగ్ధరూక్షాక్షరంబులు.	”
63 హ్రస్వాక్షరములమీఁది రేఫములకు రూపములు.	79	90 అక్షరచక్రకూటము.	”
64 దీర్ఘాక్షరములమీఁదిరేఫములకు రూపములు.	81	91 స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.	”
65 అకారసీసమాలిక.	83	92 అరిష్టరచక్రోద్ధారణము.	108
66 కుటుచలమీఁది అకారములకు రూపములు.	86	93 అక్షరదేహాగణకూటము.	”
67 నిడుదలమీఁది అకారములకు రూపములు.	90	94 గణనిర్ణయము.	109
68 అకారభేదంబులు.	95	95 యోనినిర్ణయము.	”
69 ఎకారభేదంబులు.	”	96 లింగనిర్ణయము.	110
70 లఘులఘుభేదంబులు.	”	97 అక్షరనక్షత్ర దూరము.	”
71 యేలోపము.	98	98 అక్షరరాశికూటము.	”
72 కారనదులకు లకారేకకారములకు గలభేదము.	”	99 రాశినిర్ణయము.	”
73 నూపులోపగువానిభేదంబులు.	99	100 అక్షరగ్రహకూటము.	111
74 సకారభేదంబులు.	”	101 రాశ్యధిపతులు.	”
75 హకారవివేకము.	100	102 గ్రహమైత్రీ నిర్ణయము.	”
76 కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులు.	”	103 కృత్యాదివర్ణద్వయయోగ లక్షణములు.	112
77 వర్ణాధిదైవతంబులు.	”	104 గ్రహకాంతికూటము	”
78 షర్ణలింగంబులు.	101	105 గ్రహవర్ణంబులు.	”
79 షర్ణములకు నల్పప్రాణ మహా ప్రాణంబులు.	”	106 బీజాక్షరకూటము.	113
80 వర్ణములకు దేవమనుష్య తిర్యగ్కారవగతులు.	”	107 బీజమైత్రీ నిర్ణయము.	”
		108 అరిష్టరఫోధనచక్ర కూటము.	”
		109 ప్రశస్తకూటంబులు.	”
		110 సంయుతాక్షరవివేకము.	”
		111 శ్రీకారప్రభావము.	114
		112 కృతిముఖప్రశస్తంబులు.	”

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
113 తత్త్వస్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరం బులు.	115	143 మువిభక్తియతులు.	136
114 దోషత్రభావము.	118	144 ముకారయతులు.	137
115 గుణావగుణభావశ్శ్రవితేషంబులు.	119	145 మవర్ణవిరామములు.	138
116 మాతృకార్చనావిధానము	120	146 ఋజుప్రత్యేకభిన్నయతులు.	139
117 మాతృకానిర్ణయము.	121	147 పెరియతి.	140
118 న్యాసప్రకారము.	122	148 ఏకతరయత్యభేదవిరతులు.	141
119 విప్రమాతృకాపూజామంత్రము.	123	149 అభేదవర్ణయతులు.	142
120 రాజమాతృకార్చనమంత్రము.	124	150 ఊర్ధ్వవిక్రమములు.	143
121 వైశ్యజాతిమాతృకారాధన మంత్రము.	125	151 సరసపడులు.	144
122 కూడ్రమాతృకారాధనమంత్రము.	126	152 సంయుక్తవిక్రమములు.	145
123 వాగ్దేవతాధ్యానముక్తం.	127	153 యతినియతి.	146
124 ప్రబంధోపక్రమశుభకాలంబులు.	128	154 అంత్యోన్నతసంధిపడులు.	147
125 సారస్వతౌపధంబులు.	129	155 వికల్పవిరమణములు.	148
తృతీయాశ్వాసము.	130	156 ఉభయవళులు.	149
126 యతిభేదములు.	131	157 పరమాపవరతులు.	150
127 స్వరవళులు.	132	158 ప్రాదియతులు : ఉపసర్గము.	151
128 స్వరమైత్రివళులు.	133	159 నిత్యసమాసవిక్రమములు.	152
129 స్వరప్రధానవళులు.	134	160 క్యక్ ప్రత్యయంతములు.	153
130 లుప్తవిస్మరస్వరవళులు.	135	161 దేశ్యనిత్యసమాసవిక్రమములు.	154
131 ఋవళి.	136	162 నిత్యయతులు.	155
132 ఋత్వసంబంధవళులు.	137	163 రాగమవిభాగనామాఖండవిశ్రమ ములు.	156
133 ఋత్వసామ్యవళులు.	138	164 పంచమవిభక్తివిరామము.	157
134 వృద్ధివళులు.	139	165 కామస్వరవళులు.	158
135 వ్యంజనాక్షరవిరతులు.	140	166 ప్లుతయుగవిక్రమములు.	159
136 ప్రాణివిరామములు.	141	167 ప్రాసయతులు.	160
137 వర్ణయతులు.	142	168 అగ్రహ్యసంబంధవళులు.	161
138 బిందుయతులు.	143	169 అగ్రహ్యవర్ణచతుష్టయవళులు.	162
139 తద్భవవ్యాజవిక్రమములు.	144	170 అగ్రహ్యభేదవర్ణయతులు.	163
140 విశేషవళులు.	145	171 ప్రాసపూర్వాక్షరనిర్ణయము.	164
141 అనుస్వారసంబంధయతులు.	146	172 ప్రాసాక్షరస్వరమైత్రి.	165
142 అనునాసికాక్షరయతులు.	147	173 ప్రాసభేదంబులు.	166
	148	174 ముకరదుష్కరప్రాసాదులు.	167

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
చతుర్థాశ్వాసము.		205 వృత్తప్రస్తారవిధము.	211.
175 ఛందః ప్రభావము.	182	206 ద్విగుణ ప్రస్తారలేఖనక్రమము.	212
176 ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము.	„	207 నట్టవృత్త ప్రస్తారము.	„
177 ఇతిహాసాదిస్వరూపము.	183	208 అఱవఛందమునకుఁ బ్రస్తారము.	213
178 ప్రథమ ప్రత్యయోద్ధారణక్రమము	185	209 ఉద్విషవృత్తనిర్ణయము.	214
179 సైసరికగణములు.	186	210 సప్తమచ్ఛంద ప్రస్తారము.	„
180 ఉపగణోత్పత్తి ప్రకారము.	„	211 మేరుచక్రోద్ధారము.	215
181 స్వభావగణ ప్రస్తారము.	187	212 శకలచక్రోద్ధారము.	„
182 నూర్వేంద్రచంద్రగణ ప్రస్తారము.	188	213 పద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలు.	216
183 గురులఘువర్ణనిర్ణయము.	„	214 పద్యవిధములు.	220
184 సర్వగణలక్ష్యములు.	189	215 తృతీయచతుర్థచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు.	„
185 గణాధిదేవతాఫలములు.	„	216 పంచమషష్ఠచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు.	221
186 అష్టగణలక్షణములు.	192	217 సప్తమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	222
187 దేవతాంకితనియమములు.	195	218 అష్టమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	223
188 నరాంకితనియమములు.	„	219 నవమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	225
189 గణయోగఫలములు.	„	220 దశమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	226
190 దోషాదోషబాహుళ్యఫలములు.	197	221 ఏకాదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	228
191 పట్టవృత్తయములు.	203	222 ద్వాదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	231
192 వృత్తసంఖ్యా ప్రత్యయము.	„	223 త్రయోదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	233
193 తత్తత్తచ్ఛందోవృత్తసంఖ్యాసీసమాలిక.	„	224 చతుర్దశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	235
194 ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య.	204	225 పంచదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	236
195 ప్రస్తారాది ప్రత్యయములు.	205	226 షోడశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	238
196 నష్టలబ్ధి ప్రత్యయము.	206	227 సప్తదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	240
197 వృత్తోద్దిష్ట ప్రత్యయము.	„	228 అష్టాదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	242
198 లఘుక్రియా ప్రత్యయము.	207	229 ఏకోనవింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు.	243
199 లగనిర్ణయశాటచక్రము.	208	230 వింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	244
200 అధ్యభాగ ప్రత్యయము.	209	231 ఏకవింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	246
201 సమవృత్తసంఖ్యాజ్ఞానము.	„	232 ద్వావింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్ష.	247
202 ప్రతిచ్ఛందోవృత్తములు.	210	233 త్రయోవింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు.	249
203 ఉక్తప్రభృతిచ్ఛందోజాతవృత్తసంఖ్యానివేకము.	211		
204 సర్వవృత్తసంఖ్య.	„		

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
234 చతుర్వింశతిచ్చందోజాతవృత్త లక్షణములు.	250	255 బంధకవిత్వము.	281
235 పంచవింశతిచ్చందోజాతవృత్త లక్షణములు.	251	256 గర్భకవిత్వము.	293
236 షడ్వింశతిచ్చందోజాతవృత్తలక్ష. ,,		257 కల్పితకల్పవల్లీప్రచారణకలిత.	294
237 ముఖ్యగణవృత్తాదిలక్షణములు.	252	258 కందగర్భముజగణనికరాదులు.	297
238 స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకము.	254	పంచమూర్త్యానము.	
239 పరస్పానాగ్రసమవృత్తవివేకము.	255	259 సంధిపరిచ్ఛేదమాలనూత్రంబులు	302
240 పరస్పానవిషమవృత్తవివేకము.	256	260 ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ.	305
241 సర్వపరస్పానవిషమవృత్తవివేకము.	257	261 కళాప్రదేశములు.	306
242 మాలికావృత్తవివేకము.	259	262 సంధివివేకము.	307
243 దండకాయలు.	260	263 స్వరసంధిలక్షణము.	,,
244 జాత్యుపజాతినీరూపణము.	262	264 ద్రుతప్రకృతికస్వరసంధిలక్షణము	308
245 కందపట్యాభిధానంబులు.	,,	265 వ్యంజనసంధి.	,,
246 పంచవిధాక్రంజులు.	261	266 అకారాదిసంధులు.	309
247 మంజరీప్రభృతులు.	265	267 భూతార్థక్రియాదిసంధులు.	310
248 నవవిధరగజలు.	266	268 తద్ధర్తార్థక్రియాదిసంధులు.	312
249 యక్షగానలక్షణము.	267	269 ఔపవిభక్తికములు.	318
250 ఉదాహరణలక్షణము.	268	270 అనాపవిభక్తికములు.	319
251 నీసలక్షణము.	274	271 మువిభక్తిలోపాలు.	,,
252 గీతులు.	276	272 కల్పితకల్పవల్లీసమాసలక్షణ నీసమాలిక.	327
253 బిరుదులు.	277	273 కరస్మృత కరుహేత్యాదిపద్య న్యాయము.	328
254 చిత్రకవిత్వము.	278	274 గర్భవృత్తములు.	330

శ్రీ రస్తు. అ ప్ప క వీ య ము.

వీ రి క.

యు న్భూమియు నాంగఁ బ్రాచిని బ్రతీచిక్ రుక్మిణీదేవి స
త్యాయోషామణియు న్నహోత్సుకత సేయ న్తుంగల న్నొడ్డు¹గే
ల్లోయిం దార్చ్యమరుత్సుతు ల్గొలువ శ్రీదుండేలున ప్పొలుమో
మై యాకామెపలి న్వసించు హరి నిత్యంబు న్నముం బ్రోవుతా². 1

తే. కమల యెందున దనరూపు గాంచి యలిగి

యాత్త తరళాంతరమున నిజాధినాథు

తను పతఁడు చూపఁ గని చిత్తమునఁ జెలంగు

నట్టికాస్తుభమణి హృదయమునఁ దలఁతు. 2

క. వననిధి నందన కుయ్యెల, యనువునఁ దనరారి వారిజాక్షునివత్తుం

బున నొప్పవై జయంతీ, వనమాలిక నా కొసంగు ³వాగ్దేవముక్త. 3

తే. కాస్తుభంబును వనమాలికయును దనకు, దిగువగా నొప్ప నొసలిపై దిద్దినట్టి

తిలకమునకు సమంబుగా జెలయునట్టి, చక్రశ్రీవత్సచిహ్నంబు సంస్మరింతు. 4

మ. ధరఁ గాళిందితటంబునం గలుగుబృందాకానవాంతంబునం

బరితోషాతిశయాశు మోహమున గోప స్త్రీమణుల్ గుంపు లై

హరిఁ జేరం జనుడెంతు రెందుఁ జనుడెం చానాద మాలించి న

త్వరయానంబులతోడ నట్టిమరలిక్ వర్ణింతు నిష్టాపిక్. 5

సీ. పాంచజన్యం బనఁ బరఁగి దైత్యారాతి⁴యెడమను పైకేల నెసఁగు నెద్ది

మొగి సుదర్శననామమునను ⁵మాధవుడక్షిణాగ్రహ స్తంబున నమరు నెద్ది

1 కే. 2 వాంఛితఫలముక్ (వా). 3 యడమను బయికిల నమరునెద్ది (వా).

4 కృష్ణుని (వా).

N. B. (పా) వావిళ్లవారిప్రతి. (ప) పరవస్తువారిప్రతి. (పె) పెండ్యాల

వావిళ్లవారిని గ్రహించునది.

అ ప్ప క వీ య ము

- కామోదకీసంజ్ఞ గని కృష్ణదాపలిశండువకరమున నుండు నెద్ది
నందకం బనుపేర నారాయణునికుడిక్రిందటిచే వెలుఁ గొందు నెద్ది
- తే. శార్ఙ్గ మనఁ దనరారి కేశవునివామ, బాహుయుగములమునఁ గనుపట్టు నెద్ది
యట్టిహరియొడుకైగువు లబ్జచక్ర, ఘనగదాఖడ్గచాపముల మనుచు మమ్ము. 6
- తే. కాలమేఘమునందుఁ బ్రకాశ మొందు, కాటుమెఱుంగు తెఱంగునఁ గైటభారి
యంసములపై వెలుంగుపీతాంబరంబు, బంగరుచెఱంగు మాకు శుభంబు లూసఁగు.
- క. బాలశ్రమాలాగ్రమునం, గ్రాలుశచీనాథుకార్తుకం బో యనఁ గా
నీలఘనదేహుఁ డగుగో, పాలుతలక మెఱయుబర్హి బర్హము నెంతుకా. 8
- క. భువనగకచ్ఛపకిరిమా, నవసింహాదిత్యభృగుజననరాఘవయా
దనబుద్ధకల్కు లనుకే, శవుపదిరూపములు మది నజస్రముఁ దలఁతుకా 9
- కా. శ్రీమన్మందకటాక్షవీక్షణము పైఁ జిల్కం బయోజేక్షణం
దామోదంబున నర్చగర్భసరసేష్టలాపముల వల్కఁగ
వేమాటుం దరహాసమానమున న్విప్పొందఁగాఁ గొల్పుశ్రీ
భూముల నిచ్చలు మా కొసంగుదురు సంపూర్ణంబు గా నిచ్చలకా. 10
- క. దాంతు హరిచరణవర్తి, స్వాంతు రసాతలనిశాంతు నత్యంతదయా
వంతు సమతీతవిధిక,ల్పాంతుఁ బరమశాంతు నయ్యనంతుఁ దలంతుకా. 11
- తే. నామదిఁ దలంచెద సుపర్ణ నామధేయు, మురహరవిధేయు నమరసమూహాగేయుఁ
గనకనిభకాయ భక్షితకార్ద్రవేయు, వక్త్రకాంతిజితాలేయు వైనతేయు. 12
- క. తిన్ననివేత్రము కలుముల, కన్నియ వన్నియను హస్తకమలతలమునం
జె న్నొందు జగము మనిపెడు, వెన్నునిదళవాయిఁ దలఁతు విష్వక్సేనుకా. 13
- ఉ. పాయక కొల్లు రామజనపాలుఁడు జానకీ జూడ నంపుచోఁ
దోయధి గోష్పదంబుక్రియఁ దోపఁ జిరాలున దాఁటి లంక క
త్యాగ్యతలీలఁ బోయి దివిజారుల దోమలఁబోలెఁ బట్టి బా
హయతశక్తిఁ గొట్టి సతి నారసి తద్విభుఁ గన్న మారుతికా. 14
౩. శుక భీష్మ విభీషణ శౌ, నక రుక్మాంగద వసిష్ఠ నారద బక దా
ల్పి కిరీటి పుండరీకులఁ, బ్రకటితహరిపాదపద్మభక్తులఁ దలఁతుకా. 15
- అని యివిధంబున.
- సాతతపాతి పరిజన, వ్రాతంబుగ శేషశయను వవరుహానయనుక
ఖ్యాతిగ “నహరేష్టు పర, స్త్రాత” యనుట చెలిసి కృతిమొదలఁదలఁచి వెనకా. 16

బ్రహ్మది స్తవము.

- చ. తనజనితారణం బయినతామరకుక్ హితుఁ డాటచే విక
 ర్తనునకు వేయిఘృష్ట లిడి దానికి శ త్రుఁడు గాన నేణచి
 హ్నునకుఁ బడేను జేసి యవియుక్ శిఖిభానుముఖామరాళిచే
 దిన మొక టప్ప గైకొనను డిద్దను జేయువిధాతఁ గొల్చెదన్ 18
- క. శారద విద్యాజాలవి, శారద ననుఁ బోచుకొఱకు సారె భజింతున్
 శారదసీరదనారద, పారద¹దరహరహీరపాండుశరీరన్. 19
- చ. కడుకతినంబు నదులు జగంబుల నందున సంభవించి పెం
 పడర నినుం గరంచ వశమా యని న న్నిపు డంటివే కదా
 పడిఁ గనకొద్ది చాపముగ పంచిననీకు హిమాద్రిజాత యా
 పడఁలఁ గరంచు తెంత యనుపార్వతి మెచ్చుశివుం దలంచెదన్. 20
- చ. పరిణయవేళయందుఁ దనపాదముఁ బట్టుక నన్నెకంటిపైఁ
 దిరముగ మోపి కంతునకుఁ దీరఁ గదా పగ యంచు నీలకం
 ధరుఁడు దరస్తితుం డగుటఁ దద్వలయాహిఫణాగ్రరత్నసుం
 దరముకురంబునం గని యెద స్తుద మందుభవానిఁ గొల్చెదన్. 21
- చ. తనుఁ గని యొక్కయెత్తుననె దత్తజయుని న్నిటలాత్తుఁడు స్తుదం
 బున నిరుచెక్కులుం గదిసి ముద్దు గొనంగ నొకింత నెమ్మెగం
 బనువుగ వెన్నెనుం దిగిచి యత్నవిహీనపరస్పరాస్యచుం
 బనములు దల్లిదండ్రులకుఁ బన్నుగఁ గూర్చు²గజాస్య నెన్నెదన్. 22
- చ. జనకునిఁ గొల్వ వచ్చునలచామరకర్ణనిలేజి నందివా
 హనుముకుటాహిఁ గాంచి భయ మంది పిఱిందికిఁ బోవఁజూచినం
 దనశిఖిమాపు దీకొలిపి దానిభయంబు హరించి పూర్వజా
 తునకు ముదం బొనర్చుగుహు దుర్ధరశక్తివహు న్భజించెదన్. 23
- క. హరిశిఖియమడైత్యాంబుప, మరుద్ధనపశివు లిభాజమహిషనరాంభ
 శ్చరహరిణపుష్పకవృష, ప్రరుచిరవాహనులు మమ్ము రక్షింతు రొగిన్. 24
- క. రవిశశికుజబుధసురుగురు, కవిభానుజరాహుకేతుగణములు నాకుం
 దవిలి ఘటంబున నుండుచు, †సప నిత్తురు గాత సకలసంపద లెపుడన్. 25

1 హరతార్య హరదరద. 2 గణేశు (వా). 3 శికి (వా). 4 నుండెడు (వా).

† సపక్ = క్రీడచే, 'సవోయజ్ఞః సవా క్రీడా' అభియుక్తవచనము.

క వి స్తు తి.

- నీ. వల్లీకభవుపాదవనరుహంబులు గొల్చి సాత్యవతేయుఁబూజనము సల్పి
 భట్టబాణునివచఁ ప్రాభవంబు గణించి కాళిదాసుని కిరుగేలు మోడ్చి
 పండితాగ్రేసరు దండి వక్కాణించి భవభూతివాక్యజృంభణము మెచ్చి
 జయదేవునకు నమస్కారంబు గావించి మల్లాణు హృదయసద్దమున నుంచి
 తే. చోరుఁ గడుఁబ్రస్తుతించి మయూరునెంచి, మాఘభూషించి భారవి మదిఁదలంచి
 హీరునకు మ్రొక్కి కవితావిహారమతుల, నితరవిద్వత్ప్రకాండుల నతులుచేసి. 26
- నీ. శబ్దకాసనుపాదజలజంబులు భజించి యుభయసత్కవిమిత్రు¹నభినుతించి
 శంభుదాసునకు నంజలి వేడ్క నొనరించి సహజపాండిత్యుని సంస్తరించి
 సకలవిద్యాసనాథకపీంధ్రుఁ గొనియాడి సౌజన్యజేయువాక్సరణిఁ బొగడి
 తగ²నాంధ్రకవితాపితామహు వర్ణించి సుజనవిధేయు హెచ్చుగ నుతించి
 తే. రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చాతుమస్తకలాపాదిహరివాక్య
 గౌరవము పెక్కుభంగుల గణన చేసి, పిదప నితరాంధ్రకవులకుఁ బ్రియమువలికి.
 తే. కాళిదాసమయూరాదికవుల కైనఁ, గలవు తప్ప లనంగ నన్యలకు లేవే
 దిద్దఁ దగుపట్ల దిద్దుఁడు దిద్ద రాని, యెడల నానేరములు త్తమియించు టొప్ప.
 వ. అని వర్తమానకవులం బ్రార్థించి. 29
- క. వినఁదగు వెండియుఁ బొత్తముఁ, గనఁదగు బుధజనుల నడుగఁగాఁదగుఁ గాకెం
 దును చెలియనిపట్టునఁ ద, ప్పన వల దని భావిజనుల కంజలి మోడ్కు. 30

గు రు ను తి.

- నీ. అదిని రెండవదంబు చెప్పినమార్తీసర్వన్నఁ గ్రమస్వరాదిఁ
 దరువాత శబ్దకాస్త్రముఁ జదివించినకాండూరిగిరిదేశికప్రకాండు
 నామిఁద సకలసిద్ధాంతము లెలిపినధీరవర్యుఁ బ్రధానిసూరభట్టు
 వెస నన్ను లక్షణవేత్తఁ గావించినఘను మంచికంటియోబనకపీంధ్రు
 తే. స్తార్తకర్తంబు లెఱిగించి సభలఁ బూజ్యుఁ, జేయవలకొలిచేలిమల్లశింగనార్యు
 నాగమము లుపదేశించినట్టిరాజ, యోగివర్యునిఁ దలఁచు విద్యాగురులను. 31
- క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి, యును సకలకపీంధ్రులనుతియును గురునుతియు³
 వినయమున సలిపి తెలుఁగూన, ఘనకౌవ్యం బొకటి నేయఁ గాఁదలఁచుతఱి

¹ నుచ్చరించి (వా). ² నంధ్ర (వా, ప). వా, తప్రతులలో నన్నిచోటలు
 'అంధ్ర' శబ్దమే కనబడుచున్నది.

స్వప్నప్రకారము.

- సీ. ధాతరెండవపరార్థమున నాదిదినంబుపగటి వరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థించ నైనమహాయుగమునఁ
గలిసమయంబునఁ నొలిచరణంబున మానితం బగుచాంద్ర మానమునను
కాలివాహననామశకమున గజశైలశరసుధాకిరణులసంఖ్య (1578) నడవ
- తే. నంగజాబ్దంబునను దక్షిణాయనమున, జలధరర్తువు మొదలిమాసంబునందు
బహుళమున దేవకికిఁ జక్రపాణి వుట్టి, నట్టియష్టమి సనుదేర నధికభక్తి. 33
- సీ. చక్రవాళాంతరత్వైమధ్యసంస్థితదైవతగోత్రంబు దక్షిణమున
లవణాబ్ధివేష్టితలక్షణయోజనసువిస్తారజంబూర్వీపతలమునందు
భరతవర్షంబున భరతఖండంబున మంగళోర్విని గర్త మహితభూమి
మలయవింధ్యాచలమధ్యమంబున గృష్ణయామ్యతీరమున బ్రహ్మేశ్వరమున
తే దండకాటవి¹ నాంధ్రాభిధానపుణ్య, దేశమున శ్రీగీర్ణాన్యదిశను గొండ
వీటిపడమటఁ దంగెడవిషయమునను, గామెల్లని గోపాలధామమునను. 34
- క. కల్పొక్తమార్గమున సం, కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పి మది నతనిపదములు, నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నిశ గడపునెడక 35
- సీ. మిగులఁ జేతులరెంట మేటిశంఖంబును జుట్టుగైదువయును బట్టువాఁడు
ముద్దులగుమ్మ లాముద్దియ లిద్దలు కైదండ లిడ నీటు గలుగువాఁడు
బంగారుచెఱుగులపచ్చనిహొంబట్టుదుప్పటి యొల్లెవా టొప్పనవాఁడు
హారకేయూరమంజీరతోటిరాదిభూషణంబులు చాలఁ బొనువాఁడు
- తే. నుడుటఁ గన్తూరిలిలకంబు వొదలువాఁడు
తలఁచి చూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
4 బాలుచు నాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను 5 గలను. 36
- వ. ఇట్లు నిలిచిన. 37
- క. కరములురెంటను దాల్చిన, పరికరములు చూచి యతనిఁ బరమేశునిఁ గాఁ
బరికించి లేచి వలగొని, మరియుచు సాష్టాంగదండము లానర్చి వెనకః 38

1 నంధ్రా. 2 భూషణంబులుఁ జాలఁ (వ). 3 బొదలువాఁడు(వా). 4 బోల్చు
(వా). 5 వెనను.

భగవద్వాక్యము.

త. మోడ్పుకేలు ఫాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁ, గరుణ నతఁడు నన్ను గాంచి పలికె
న న్నెఱింగి వందనం బొనర్చితి వాత్త, మెప్పు పుట్టె నీదు మెలఁకువకును. 39

ఉ. ఈయువతుల్ రమాధరణు లేను బయోరుహపత్ర నేత్రుడెక్క
నీయెడఁ గూర్చి గల్గి ధరణీదివిజోత్తమ వచ్చినాడ *శ్వ
శ్రేయస మబ్బు నీకు నీక సిద్ధము నన్నయభక్తి-¹యాంధ్రముం
జేయుము మాయనుగ్రహముచే గవు లచ్చెరు వంది మెచ్చగెక్క. 40

క. వినియును గనియును నెఱుంగని, ఘనభక్తిం దెనుఁగుఁ జేయఁ గా నెట్లగు నా
కన వలదు దానిలక్షణ, మును నీ కది గలుగుచందమును విను మింకన్. 41

గ్రంథ ప్రభావము.

తే. ఆంధ్ర శబ్దచింతామణి వ్యాకరణము, ముందు రచించి తత్సూత్రములఁ దెనుంగు
బాసచే జెప్పె నన్నయభట్ట దొల్లి, పర్వములుమాఁడు శ్రీమహాభారతమున. 42
వ. అసమయంబున. 43

తే. భారతముఁ ¹దెనుఁగించుచుఁ దా రచించి, నట్టిరాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచు నభక్తి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన మ్రచ్చిలి యడఁచె దాని.
వ. తదనంతరంబు. 45

ఉ. అదిని శబ్దకాసనమహాకవి చెప్పినభారతంబులొ
నేది వచింపఁ గాఁ బడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం
పాదసలేమిచేఁ దెనుఁగుపల్కు- మ టొక్కటిఁ గూర్చి చెప్పఁ గా
రా దని దాక్షవాటికవిరాక్షసుఁ డీనియమంబుఁ జేసినన్. 46

క. అమాఁడుపర్వములలో, నామాన్యుఁడు నుడువు తెఱుఁగు లరసికొని కృతుల్
దాము రచించిరి లిక్కను, ధీమణి మొదలైనతొంటితెనుఁగుకవీం ద్రుల్. 47

తే. రాజరాజనరేంద్ర తమాజుఁ డార్య, సఖుఁడు సారంగధరుఁడు శైశవమునందు
నన్నయ రచించునెడఁ బఠనం బొనర్చి, నన్య లెవ్వ రెఱుంగ రీయాంధ్రభక్తి.

క. అతఁడు దనకాళ్లుఁ జేతులు, మతి నెడి జనకుండు దరుగ మత్స్యేంద్రునిసం
గతి నవి గ్రుమ్మర మొలచిన, క్షితి సీద్ధులఁ గలనె యొక్కసిద్ధుం డయ్యెన్. 49

*నూ. శ్వసోవనీయ శ్రేయసః, 6-4-80 పాణిని అష్టాధ్యాయ. శ్వశ్రేయ
సం శివం భద్రం కల్యాణం మంగళం శుభం. అని అమరము.

1 యంధ్ర. 2 దెనుఁగించుచు. ముచ్చ.

- క. ఆలోకనుతుఁడు మొన్నటి, కీలకసమమునమతంగగిరికడ నొసఁగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ, డోలిఁ దెనుఁగుటిక దాని కొప్పుగఁ జేసెన్. 50
- క. ఆదిని భీమకపిం ద్రుఁడు, గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుత్తితమున నా
మీఁదట రాజనరేంద్ర, త్నైదయితునిపట్టి దాని మహి వెలయించెన్ 51
- క. ఇల నెనబదిరెం డార్యులు, గలిగి పరిచ్చేదపంచకంబునఁ దగునీ
విలసితఫక్కి మతంగా, చలవిప్రు నివలన నీదుసదనముఁ జేరున్. 52
- క. మును నారాయణధీరుఁడు, దనకు సహాయుఁడుగ సంస్కృతము వాగనుశా
సనుఁడు రచియించె దానిం, దెనుఁగింపఁ గ నీకుఁ దోడు నే నిపు డగుదున్. 53
- క. సురభాషయందు నల్పా, త్తరముల బహునూచితార్థసారము లిముడిం
తురు సూత్రంబుల నవి వి, స్తరముగఁ దెనుఁగింప కున్నఁ దరమే తెలియన్. 54
- తే. నారికేళపాకంబుగా నన్నయకవి, ప్రక్రియాకాముదిని ముట్టఁ బలికెఁ గానఁ
గేవలాంధ్రులు గాన రాత్రోప నీవు, గోస్తపాక మై యుండఁ గూర్చవలయు.
- ఆ. శబ్దకాసనుండు సంస్కృతగ్రంథంబు, గానఁ దెలుఁగుమాట గలయ రామి
లక్షణంబె కాని లక్ష్య మొక్కటియును, బలుక కునికిఁ దెలియఁ బడవు కొన్ని.
- తే. ఒక్కసూత్రంబువలన సముద్భవించు, శబ్దములు లెక్క పెట్టంగ శక్య మగునె
నలువ కై నను బలుకులేఁజెలువ కై న, నైననెఱుఁగింపు మొకకొన్ని యైన నీవు. 57
- చ. రమణను సత్కపిం ద్రులు పురాణచయం బితిహాసపం క్తికా
వ్యములును దొల్లి యైన నిపు డైనను ముంగల నైన దీని నూ
త్రములను దక్క వే తొకవిధంబున వాంఛముఁ జేయఁ జాలమిన్
క్షమఁ దెనుఁగింప దీన నవి సర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగున్. 58
- క. తాతనయు నూత్నదండియు, నీ తెనుఁగులక్షణం బొకించుక తెలియన్
జేతః ప్రాధిమఁ జెప్పిరి, త్నైతలమున దీని తెఱఁగు గావవి యెల్లన్. 59
- తే. ఆంధ్రభాషామహాకావ్యాంతరమున, సంతతంబును శబ్దావశబ్దసరణు
లెఱుంగ నేరక మది సంశయించు తెలుఁగు, కవులును పథంబులిందును గాంతరిలను.
- తే. కవుల కుపకార మగుటచేఁ గలుగు సుకృత, లాభ మందున నగు సద్యశోభివృద్ధి
దానఁనుమకూఱు నాకపదంబు దీనిఁ, దెనుఁగుఁ గావించుకంటె శోభనముగలదె.
- ఆ. ధరణి నీకు నిట్టచెన మెప్పుడుఁ గామె, పల్లె నున్నచక్ర పాణి యగుట
నంకితంబు దీని నతనికిఁ జేయుమా, విప్రవత్స మాకు వేఱు గలదె. 62

చ. అని యతఁ డాన తిచ్చి¹ చన నంతట మేల్కొని నాల్గుదిక్కులుం

• గనుఁగొని యద్భుతంబుఁ గుతుకంబును డెందమునం బెనంగ వేఁ
గినఁ గల కే దబద్ధ మని కేరుచు నుండెడువేళ నామతం
గనగనివాసి పు స్తకనికాయధరుం డొకరుండు వచ్చినట్.

63

క. ఆవిప్రు నతిథిఁ గా సం, భావించి భుజింపఁ బెట్టి భాషించునెడఁ

దా విశ్వశ్రేయం బను, నీవచనము సమన నెచటి దివి యన నతఁడుకా.

64

క. నన్నయభట్టియములో, నెన్నఁగఁ బ్రథమార్థ గాదె యీహృత్తములో

నున్నయవి యెనబదియొరెం, డన్న మహాద్భుతముఁ బొంది యపు డెల్లరకుకా.

65

ప. మదీయస్వప్న విధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాకర్ణించి సకలజనంబులు
నానందంబుఁ బొంది రందుఁ గొందఱు మాతృసంబంధు లగుమదీయబంధువులు
గూడఁ గులసింధు సౌగంధికబంధులును గృతత్రబంధులును నీతియుగంధరులును
గావున నా కి ట్లనిరి.

66

క. హరిఁ గాంచుటచే మోక్షము, సిరిచే నర్థంబు ధాత్రిచే భూమియు శం

ఖరథాంగముల విజయము, విరచించు మ టన్నకృతిని విద్యయుఁ గలుగుకా.

67

ఆ. శ్రేయ మబ్బు ననుచుఁ జెప్పె విష్ణుఁ డనంగ, మంచికల య టంచు నెంచనేల

అతఁడు నెప్పు మన్న దితనిచే నివ్వడు, గలిగె నిదియె సాక్షి గాదె మనకు.

68

ప. అదియునుంగాక.

69

కర్తృవంశావతారము.

సీ. శ్రీ విష్ణునాభిరాజీవసంభూతుఁ డేవసుమతీసురునకు వంశకర్త
రామాయణామరభూమిరుహాద్ధి యేవితథాగమాంతసంవేద్యగురుఁడు

కశ్యపాత్రివసిష్ఠగౌతమభృగువు లేనూన్యతభాషణుజోడువారు

పృథులశస్త్రకళాధురీణుండు ద్రోణుఁ డేగురుతపోరాశికిఁ గూర్చి పట్టి

తే. యతఁడు దనరారు సర్వలోకకయోగ్య, తారకాపథవర్తి విస్తారకీర్తి

దురితకర్త పరిత్యాగి పరమయోగి, పరగుణాస్థాని శ్రీ భరద్వాజహూని.

70

తే. అమృహామానిగోత్రాద్ధి నవతరించి, తమ్ములును దాను నన్యోన్యతను దనర్చి

తమ్ము లనుబోరుననిసోముఁడ్ర సరించు, నారసోమాహ్వయఁడుకౌకునూరిఘనుఁడు.

తే. అతఁడు మదురమ జాగవనూహములఁ దోడరి, వేదకాస్త్రపురాణాదివాదములను

గాకు నూరింట్టిఁ జేసినకౌరణమునఁ, గాకునూరింటివాఁ డన ఘనతఁ గాంకా.

71

నీ. బాలుఁడై కాకికాపట్టణంబున కేగి బ్రహ్మాంధ్రునొద్ద కాస్త్రములు చదివె

¹బ్రహ్మరాక్షసిచేతఁ గ్రమము చెప్పబడి కట్టినగండభాగంబు నొందె

చరికొండనీమలో సంశోభించెను గాకునూరన సర్వాగ్రహార మొకటి

నిడుదవెల్లిని బొద్దినేపల్లి నివరళపురిని మాన్యక్షేత్రములు గడించె

తే. నవని సర్వజ్ఞుఁడగుట గంగాంబికాభి, రాముఁడగుటను నిక్కంబు సోముఁడనఁగ
మనియె నిలఁ గాకునూరితిమ్మననుతుండు, సోముఁడభినవచూతసద్ధామమునను. 73

చ. అతఁడు భవత్పితామహున కయ్యెఁ బితామహుఁ డాఘనుండు భా

రతిని దపంబునం గని పరం బడిగెం దనయింట విద్య ప్ర

స్తుత యగుచుండ ²నందులకు సుమ్ము జగంబునఁ గాకునూరిసం

తతి యగువారు శోభనదినంబుల మున్నుగ వాణిఁ గొల్పుటల్.

74

తే. గంగయందుఁ గుమారునిగాంచె నొకని, సోముఁడని చెప్పటెల్లను జోద్యమగునె
కాంచెఁ బెక్కుకుమారుల గంగయందు, సోముఁడలకాకునూరివంశోత్తముండు. 75

ప. వా రెవ్వ రంటేని.

76

నీ. అమరేశ్వరుండు భోగాతిశయంబున నమరేశ్వరుం డన నతిశయిల్లుఁ

గొండలయ్య దలంప గురుధైర్యమహిమచేఁ గొండలయ్య యనంగఁ గొమరు మీఱు

రంగప్పఁ డాత్రితరక్షణ ప్రాధిమ రంగప్పఁ డన భాత్రి రంగు గాంచు

లక్ష్మణుం డగ్రజాలాపానువర్తి యై లక్ష్మణుం డన భూతలమున వెలయు

తే. నందులోఁ గాకునూరిరంగాహ్వాయుండు, గనియె నలుపురుతనయులఁ గన్న మాంబ
యందుఁ దిరుమలభట్టు గంగార్యవర్యు, నెలమిఁ బెదసోముఁ బినసోము నిందులోన

నీ. ఒకనివాకిలిఁ గాచి యుండఁ డెన్నటి కైన ను గ్రుండు గాఁడు దా నొక్కనాఁడు

కంట మంటలు రాలఁ గనుఁగొనఁ డెవ్వరి నేరఁ డెన్నటికిని నీరు మోవఁ

గుత్తుకందు విషంబు గూరిచి వర్తింపఁ డనిశంబు పరులను నడిగికొనఁడు

సంతతంబును జౌరుషము తృప్తి గాంచఁడు క్రతువులు దాఁ జేయుఁ గాని చెఱుపఁ

తే. డిన్ని నద్గణములు గల్గెనేని పూని, జోడు సేయంగ వచ్చు నాసోముఁ గాకు

నూరికులవారిజాతచకోరమదవి, రామునకు రంగఘను పెదసోమునకును.

78

నీ. కొట్టించె నెవ్వఁడు గురువాపి వప్రదక్షిణభాగమున రొంపిచెల్లలోనఁ

గట్టించె నెవ్వఁడు ఘనశిలాసాలంబు రంగుగా శంకరలింగమునకుఁ

1 బ్రహ్మరాక్షసుతోడఁ గ్రమము చెప్పచు బండిగట్టిన గండభాగంబు.

మోపె (వా). 2 నందునకు (వా).

బెట్టించె నెవ్వఁడు పృథుతరారామంబు గుడిపాటికడ వినికొండ్రోవఁ
బుట్టించె నెవ్వఁ డప్వరియామృదిశ గుంటఁ ద్రవ్వించి పశువులు ద్రావ జలము
తే. క్షీతిఁ దలంపఁగ సర్వజ్ఞ శేఖరుండు, సత్పథవిహారి ద్విజరాజచారులక్ష
జాన్వితం డెవ్వఁ డతఁడు సోమాభిధుండు, కాకునూరికులాఖ్య సాగరభవుండు.

ఉ. వట్టెముసోత నార్యసుతవర్యుఁ డనం దగుపెద్దిభట్టుతోఁ
బుట్టినకృష్ణఁ గైకొని సుపుత్రుల వెంగన గన్నుభట్టు బ
ద్దిట్టను గంగయ న్సుతలఁదిమ్మను రంగను లింగ గోనమక
రట్టడిఁ గాకునూరిపెదరంగయసోముఁడు గాంచె వేడుకక.

౨౧

క. వినుతమతిఁ గాకునూరిజననమణి యగుసోమునగ్ర నందనుఁ డగువెం
గన బుధుఁ డన నెగఁడె జగంబున సోమునినందనుండు బుధుఁ డగు టరుడే. 81

తే. పల్లెనాటను నూటతోంబదియు నాల్గు
గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి
వెంగనార్యుండు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్క మాటటబ్రహ్మ యనఁగ.

82

ఆ. కాకునూరివెంగఘనఁడు సేనమయందు, గాంచె మొదల నప్పకవిని నిన్ను
వెనుక సోమనార్యు వేంకటపతిఁ గృష్ణు, భట్టు లక్షజాఖ్యబాలుఁ గాంచె. 83

క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును, భోగివిభూషణునిపట్టపుకపేంద్రుఁడ నై
నాగీశవినుతకామెన, లీగరుడాసనకృపాకలితవాక్పాఠిక. 84

నీ. జగతి నావస్తంబకాభోక్తపట్కర్త వద్దతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్జునాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితాసుష్లోకసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధోక్తికావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుల్లేషనిరంజుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము

తే. లలితకవికల్ప కాఖ్యావలక్షణంబు, మహితసాధ్యేనాఘధర్మద్విపదము
నంతికావాదనానుకయ్యగాన, కృతియుఁ జేసితి కాకునూరికులయప్ప. 85

క. ఇట్టిమహాగోత్రంబునఁ, బుట్టిననీ కిట్టిశుభము వొందుట యరుడే
గట్టిగ నాదేవుఁడు నను, కట్టిపదముది తెనుఁగుఁ జేయఁగాఁ దగు ననివక. 86

క. పరమేశ్వరకతను వన్నయ, విరచించినభక్తి చాసి విప్రుని గాశీ
పురి కనిచి మదబాందవ. గురువిబుధులచే ననుజ్ఞ గొని చిత్తమునక.

కవివిచారము.

- క. లోకంబునఁ గలవిబుధానీకములో నెవరిఁ బోల నేరుతు నైనన్
నా కిచ్చె¹ నాంధ్రశబ్ద, వ్యాకరణముఁ దెనుఁగుఁ జేయు మని హరి కరుణన్. 88
- తే. మహిని వాగనుశాసనమయుఁడొనర్చు, నిమ్రహాగ్రంథ మనునావయొక్కి యాంధ్ర
శబ్దజలరాశి తరియించుజనుల కేను, గర్ల ధారుడ హరియనుగ్రహముదీవి. 89
- ఉ. ఎన్నఁగ నన్నయాఖ్యకవి యీకలి కాదిని జెప్ప దాని భీ
మన్న హరించె గ్రమ్మట మహాత్ముడు రాజనరేంద్ర పట్టి దా
మొన్న నొసంగె విప్రునకు మూల మతం దొనరించె² డీక నా
కన్నది మున్ను విన్నదియుఁ గాదు మహద్భుత మబ్బె నా కిలన్. 90
- క. మూలము చెప్పిననన్నయ, భూలోక బ్రహ్మ యతనిబుద్ధి దెలిసి వ్యా
ఖ్యాలక్ష్యంబు లొనర్చిన, బాలసరస్వతులఁ బోలుప్రాజ్ఞులు గలరే. 91
- క. ఎక్కడిమతంగపర్వత, మెక్కడికొమెపలి సుకవు లీలో లేరే
గ్రక్కున నిది దెనుఁగింపక, దక్కుట నను ధన్యుఁ జేయుతలఁపున నేమో. 92
- క. అతిక్మనముఖ్యకవి, వ్రాతముచేసి తెలుంగువ్యాకరణము ధా
త్రితలమునఁ గడు నంత, ద్రుష్టతం బై తెనుఁగు గాకపోవుట లెల్లన్. 93
- వ. మత్పురాతనజననఘనతరతపోవి శేషంబునలనన కదా యని చింతించి నితాంతసంతకు
హృంతరంగుండ నై. 94
- తే. తనయనుగ్రహమునఁ జెప్పమనుచు నిన్నఁ గలను వచ్చినహరి తానె కలఁడు నాకుఁ
దెలియనిపదంబు లెల్లను దెలుప నింక, శంక నేయంగ వల దని నమ్మతించి. 95
- వ. ముందు బృందారకభాష నశేషవిద్యాజలజాసనుం డగుశబ్దానుశాసనుండు సంక్షే
పంబుగాఁ గూర్చిన³ యాంధ్ర వ్యాకరణంబునందలి, సంజ్ఞా, సంధి, తత్సమ, దేశ్య,
క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లయిదునుం దెనుఁగుఁబలుకుల నేను విస్తరించి భాషాపరిచ్ఛే
దంబును, వర్ణపరిచ్ఛేదంబును, వళిప్రాసపరిచ్ఛేదంబును, పద్యపరిచ్ఛేదంబును,
సంధిపరిచ్ఛేదంబును, తత్సమపరిచ్ఛేదంబును, దేశ్యపరిచ్ఛేదంబును, క్రియాపరిచ్ఛే
దంబును ననునామంబుల నభిరామంబు లగువాక్యాసంబు లెనిమిదిగా నెలకూచి
బాలసరస్వతి సకలభాషాకవి మహాపాధ్యాయ ప్రణీతాంధ్ర వ్యాఖ్యానగ్రంథం
బాధారంబుగా రచియింపం బూని. 96
- క. దశమీశురగురువాసర, శశితారావజ్రయోగవృక్షరణయః
క్షతరాసనలగ్నంబున, శశిరకరాంశమున మొదలు నేసితిఁ గృతికిన్. 97

వ. ఇట్లు కృతప్రారంభండు నై మదీయేష్టదేవతం గాంచి నమస్కరించి వినుతించి యత
నిం గుఱించి షష్ఠ్యంతములు విన్నవించెద.

98

షష్ఠ్యంతములు.

క. సాయపవెంకటపతిభూ, సాయకదత్తాగ్రహారనగరస్రాగ్దే

శాయతజేవాలయమున, బాయక పసియించుగోపభామాపతికిఁ.

99

క. శ్రుతశాస్త్రాగమజతగీష్వతి వట్టెముపెద్దనార్యసంపాదితపు

ణ్యతరంగహారపూర్వ, క్షీతిజశమియామ్యమున పసింఱినహరికిఁ.

100

క. తంగెడనీమను నిర్జర, గంగాసమనాగనిమ్న గాపూర్వమునం

బింగళిపురదక్షిణమున, రంగుగ నెలకొన్న గోపరత్నంబునకుఁ.

101

క. కేతవరనామపట్టణ, దైతేయాశాసమన్వితనికేతునకుఁ

వాతాత్తజతార్చ్యసమ, స్వీతునకు సమస్తలోకవిఖ్యాతునకుఁ.

102

క. అలఘుతరశీలునకు మంగళగుణజాలునకు దనుజకాలున కిందో

పలసిలునకును గామే, పలిగోపాలునకు ఘోషపతిబాలునకుఁ.

103

తే. అంకితము గాంగ నేఁ జేయునట్టియాంధ్ర, శబ్దచింతామణి గ్రంథసౌరపాద

పంబునకు నాలవాలంబుపగిది నొప్పు, నట్టిభాషాపరిచ్ఛేద మెట్టి దనిన.

104

ప్రథమాశ్వాసము.

భోజితనూజాస

త్యాభామాసహిత తార్క్ష్యహనుమద్యుత భ

ద్రేభాధిపపోషణ తుల

సీభూషణ కామపల్లిశ్రీగోపాలా.

- క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రపరంబునఁ జెప్పినయాం, గ్రవచోవ్యాకరణమూత్రతతీఁ దెనుఁగింతుకా.
- క. భామనిరూపణం బా, ర్యాపట్కమునందుఁ దోలుత నాంధ్రకవిశిరో
భూషణ మగునన్నయ సవి, శేషంబుగఁ జెప్పె సంకుచితవాక్యములకా.

భాషాపరిచ్ఛేదమూలనూత్రంబులు.

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

విశ్వక్సేయః కావ్యం త దదోషా పరికృతౌ చ వాగర్థౌ
సా వా గ్యా రసవృత్తి స్సాధోహి రసో యథాతథం కవిభి.

స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సన్తో రసప్రలుబ్ధధియః
లోకే బహుమన్యస్తే వైకృతకావ్యాని చా న్య దపహాయ.

అద్యక్షకృతిః ప్రకృతి శాచిద్యే ఏషా తయో ర్వికృతిః
కేవలత యానుసర్ప స్యుజే చ యేయం యథాతథా భాషా

తజ్ఞా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా యం చతుర్విధా భవతి
ప యజ్ఞా తజ్ఞా తుల్యా తు సమా ప్రవాహిని దేశ్యా

సిద్ధిర్లోకా ద్దృశ్యా లోకా నన్యాయశ శ్చ సిత్యశ్చ
సంసారాత్ నియమానియమా భ్రామ్యం హి య త్త్వపరంకా

విరళాక్ష పేచోపాదికశబ్దాక్ష ప్రవ్యాహరంతు శబ్దజ్ఞాః

హతు ప్రవ్యాహర్యం సజ్జేతితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్.

ఇతి శ్రీ సకలభాషావాగనుకాసనసన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ భాషాపరిచ్ఛేదః ప్రథమః.

వ. ఈశ్లోకంబు లాఱునుం బండ్రెండు నూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు
వివరించెద.

పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.

తే. సంస్కృతమునకు నాంధ్రభాషకును దొల్లి, లక్షణములు శాకలైమల్లననుధీంద్ర
విన్నకోటపెద్దనకుకవిప్రముఖులు, క్షీతి నొనర్చిరి లోకోపకృతిగఁ బెక్కు. 4

వ. అవి యెయ్యెవి యనినం బ్రతాపరుద్రీయంబును, గువలయానందంబును, చంద్ర
లోకంబును, రసమంజరియును, సాహిత్యచంద్రోదయంబును, సాహిత్యరత్నా
కరంబును, వృత్తరత్నాకరంబును, జమత్కారచంద్రికయును, షడ్భాషాచంద్రి
కయును, షడ్భాషావివరణంబును, ద్రివిక్రమవృత్తియు, హేమచంద్రఘక్తిక
యును, గవిభల్లటఘక్తికయును, నధోక్షజఘక్తికయును, శబ్దానుకాసనీయంబును,
గవిరాక్షసీయంబును, గవికంఠపాశంబును, గవిమూషికమార్జాలంబును, గవిగ
జాంతుశంబును, గవిసర్వగారుడంబును, గవిజనాశ్రయంబును, గవిలోకసంజీవని
యును, గవికంఠాభరణంబును, గావ్యాలంకారచూడామణియును, గావ్యచింతా
మణియు, నధర్వణచ్చందంబును, గోకర్ణచ్చందంబును, శ్రీధర్వచ్చందంబును, ననం
తామాత్యచ్చందంబును, ఛందోదర్పణంబును, నలంకారసంగ్రహంబును, నలం
కారరత్నావళియు, నాంధ్రభాషాభూషణంబును, రేఫణకారనిర్ణయంబును, లక్షణ
విలాసంబును, సులక్షణసారంబును, సర్వలక్షణసారసంగ్రహంబును, లక్షణదీపి
కయును, కారదాదీపికయును, కారదామమటంబును, కారదాతిలకంబును, వాగీం
ద్రచూడామణియును, నరసభూపాలీయంబును మొదలుగా నీక్షింప లక్షణగ్రం
థంబులు లక్షోపలక్షలు గలవందు. 5

క. ఒకదానికంటె మఱి వే, తొకటి విష్ణుమురళిలమునకా
శకల్గ్రంథములును జదువక తెలియునె లక్షణప్రపంచం బెల్లకా. 6

ప్రబంధముహూమి.

క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి, యెదియేనియఁ జదువుబుద్ధి యెలా పొడముకా
బడఁచుడి గ్రంథము లన్నియు వెదకి వెదకి సార మెల్ల వివరింపంగకా 7

తే. పర్వతము లెల్ల నొక్కదర్పణమునందు, జూపడు తెలుగునను గవిత్వోపయోగ
లక్షణములన్నియును సరళంబుగాఁగ, నెఱుఁగఁబడు నిందుఁ బెలియనూహించిరేని.

తే. సారభాషకు శబ్దకాస్త్రంబుపగిది, దెనుఁగు(న) కావశ్యకం బిది దీనిఁ జదివి
చెప్పినప్రబంధము జగత్ప్రసిద్ధి నొందు, నురక రచించినది యప్రయోజక మగు.

క. రత్నములకు నిల సత్కృతి, రత్నములకు మఱి తురంగరత్నములకు స్త్రీ
రత్నములకు లక్షణములె, యత్నంబునఁ జూడవలయు నండు మనీషుల్. 10

క. ఈక్షీతిని రాజరాజును, భిక్షునిగాఁ దిట్టఁ గూటిపెదను యత్న
ధ్యతునిగాఁ దీనింపును, లాక్షణికుడె యెన్ని భంగుల సమర్థుఁ డగున్. 11

తే. ఉత్తముఁడు లక్ష్యలక్షణవృత్తవేది, పరఁగు మధ్యముఁ డన లక్ష్యపద్యవేది
సారిది నధముఁడు లక్షణశోకవేది, లక్షణజ్ఞుల కివి య పో లక్షణములు. 12

క. తొలుతను లక్షణసూత్రంబు లెఱింగి పిఱుంద లక్ష్యములు పెలియంగా
వలయును గావున లక్షణములు లక్ష్యంబులును బాతముగఁ జేయఁ దగున్. 13

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము:—

విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్. 1.

క. ధర్మములలోన నుత్తమ, ధర్మము కావ్యము నిజంబు ధర నెవ్వని కా
ధర్మము చేకుఱు నతఁడు ను, ధర్మను వసియించుఁ బెక్కు దైవతయుగముల్. 14

క. తనయుఁడు చెఱువును గావ్యంబు నిధానము గుడి వనంబు భూదేవస్థా
పనమును ననునియ్యెడును, జను కాస్త్రములందు సప్తసంతతు లనఁగన్. 15

తే. దుష్కృతము లెన్ని చేసినఁ దుదిని సప్త
సంతతులలోన నొక్కటి సలుపునతఁడు
కుతుకమునఁ దననూటొక్కకులమువారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడుపు నిజము. 16

క. ఇల సప్తసంతతులలో, పలఁ గావ్యము దక్క ధవభవనవాదుల
స్థిరము లగుఁ గొన్నివర్షంబుల కని చుంపువు రచించె భోజం డెఱుకన్. 17

తే. నిలిపి చెక్కడ నచట నె నిలిచియుండు
నగ్రహారాదిసంతతు లరసి చూడ
నవియుఁ గృతిముఖరచనచే నఖిలదిశల
నెగడుఁ గావునఁ గావ్య మన్నిటికిఁ దొడవు.

క. పురివఱదనరు గోదా, వరిఁ గలసిన యోగ్య మైనవడువున గడు దు
శ్చరితుం డైనను గావ్యాంతరమునఁ జెప్పియిడి పాసనపరిత్యజఁ డగున్. 18

- క. తీతి నెవ్వనినామము సత్కృతి నెన్నిదిసంబు లుండు దివి నాపుణ్య
 . వ్రతుఁ డంతకాల ముండును, ధృతి నిండ్రద్యుమ్ను నునికి దృష్టాంతము గాఁ. 20
- క. తనకు హితార్థము లెఱిగించు నథుంబు లడంచు ధనము శోభనము యశం
 బును గూర్పు నఖిలసురలకా, గనబడఁ గాఁ జేయు నెపుడుఁ గావ్యము కవికిఁ.
 తే. మేటిబ్రహ్మర్షి యయ్యె పల్కకభవుడు, గాంచె రవిని మయూరండు గడియలోన
 *హరిణోగము వాసె శ్రీహర్షణునకుఁ, గావ్యమునఁ జెందరానిసద్గతులు గలవె. 22
- చ. అలరఁ బురాణకావ్యముల నార్యులు చెప్పినవారు దక్కఁగాఁ
 డెలియఁ జతుర్యుగంబులను దీవుల నేడిటె నెందఁ జెందఱ్ఱో
 యిల జననంబు నొంది మని యేగిరి పుణ్యచరిత్రు లందులో
 పల నిపు డొక్కఁడేనియును బ్రస్తుతి కెక్కు టెఱుంగ మెక్కడకా. 23
- తే. శ్రీరామకథలోనఁ గపులు వారాశిఁ గట్టి, రనుచు వాల్మీకి చెప్పంగ నఖిలజనులు
 సేతు వనుచు నెఱింగిరి చెప్ప మన్న, నదియు నొకసోగఁదీవి య టుండు గాడె.
 క. వివరించె యజుర్వేదము, కవి యగువిప్రుండు శుచి జగంబుల నేత
 తృప్తివిమలకావ్యము మిక్కిలి, పవిత్ర మగుఁ గపిలగోవుపాల తెఱఁగునకా. 25
- తే. ఉపమ గలిగిన శయ్యల నొప్పియున్న, సంఘి భవునికావ్యంబు గ్రాహ్యంబు గాదు
 పాయసం బైన సంస్కారపక్వ మైనఁ, గాకజుష్టంబు హవ్యంబు గానియట్లు. 26

కావ్యభేదంబులు.

- నీ. ఉచ్చారణక్రియ నొప్పారు వర్ణంబు వర్ణసంచయమున వఱలుఁ బదము
 పదవితానముచేత భాసిల్లు వాక్యంబు వాక్యభేదమున నివ్వటిలు నర్థ
 మర్థవశంబున నమరును భావంబు భావసంగతిఁ గనుపట్టు రసము
 రసను ప్రశ స్తిచేఁ బొసఁగును బద్యంబు పద్యరాశిని గూర్చబడును గావ్య
 తే. మట్టికావ్యంబు ద్వివిధ మై యతిశయిల్లుఁ, బరువడిఁ బ్రబంధచాటుప్రబంధము లన
 సర్గములసంస్కృతముననాశ్వాసములను, దెనుఁగునఁ బ్రబంధమునునదితనరుఁ గృష్ణ.
- నీ. పురమును ఋతుపట్నమును బ్రయాణంబును తైలంబు వేటయన సాగరంబు
 మాసింద్రపుణ్యాశ్రమంబును మంత్రంబు ద్యూతంబు పిదప నద్భుతరణంబు
 విజయంబు మద్యపానజవితారంబును వనవిహారంబును వారికేళి
 కన్యాంగ సౌందర్యకథనంబు హిమక రాభ్యుదయంబు తిప్రలంభోదితంబు
 తే. పద్మ మిల్లోదయంబును బరిణయంబు, శురతిమును దాహ్యదంబును సుతజననము
 ననఁగ నిరుపదిరెండు వర్ణము గూర్చి, చెప్పవలయుఁ బ్రబంధంబు శ్రీ వివాహ. 22

* హరిణ=శ్యేత. హరిణోగము=శ్యేతరోగము. 1. నెరిగి.

క. కనుఁగొన సంఖ్యాబద్ధంబు నసంఖ్యాకంబు నాఁగ భువి నిరుజ్జ్వలఁ గ
తనరారుఁ బూర్వకవిమతమున నాచాటుప్రబంధములు జలజాతై. 29

తే. నాల్గు దెగలయువాహరణములుము క్త, కాదివంచా¹దశమును సంఖ్యాన్వితములు
గద్యరగడద్విపదదండకములు మంజురులును సంఖ్యారహితచాటువులు నృసింహ.

ము క్తకాదివంచాశ్తైట్టి దనిన.

సీ. ఒనరు ముక్తక మన నొక్కపద్యము ద్వికం బగు రెండు త్రికము మూఁడైనఁ బంచ
రత్నంబు లైదు వారణమాల యెనిమిది నవరత్నములు పద్యనవక మైన .

భాస్కరమాలిక పండ్రెండు శతకశ పదియాలు నక్షత్రపంక్తి యిరువ
దియు నేడు త్రింశదాహ్వయము ముప్పది రాగసంఖ్య వెండియు రెండు సాగ నేని

తే. వరుసఁ బంచా²దశాఖ్య మవ్వల శతకము, నష్టసమధికశతకంబు ననఁగ వెలయు
నేఁబదియు నూలు నూటిపై నెనిమిదియును, సప్తశతి సప్తతమైన కార్ద పాణి. 31

శబ్దానుశాసనమూలనూత్రము. —

త దదోషా పరికృతౌ చ వాగ్ధా. 2.

తే. కృతికి ¹నష్ట శబ్దార్థముల్ రెండు వలయు, నవి యలంకారయంతములు నఖిలదోష
రహితములు గాఁగఁ జూచి కూర్పంగ వలయుఁ, గా మెపలిబాలగోపాల గానలోల.

శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక.

సీ. సర్వలక్షణోసారశబ్దార్థయుగళంబు మహితశుద్ధసువర్ణ మణుభంగి
బదపద్యభూషణ ప్రచయరూపంబు లై లలిత గావ్యలక్ష్మీ నలంకరించు

కారణంబున నలంకారాఖ్యలను జెంది బహుభేదములను జూపట్టుఁ గృతుల;
నఖిలకావ్యములకు నాత్మలు రీతులు ప్రాణముల్ వానికిఁ బ్రాణదళక

మెలి వైదర్భికాగౌళికాపాంచాలికాలాటికాఖ్యానకలిత లైన
నాల్గునురీతు లెన్నంగ నర్థవృత్తి సౌకుమార్యజుప్రసాదోకాంతి

† మధురతౌదార్యసమాధిసామ్యశ్లేషములు పదియును బ్రాణములు దలంప
శయ్యాచమత్కారశబ్దస్ఫురణపదాప్యృత్తిరీతి ప్రాణవితు లెల్ల
శబ్దలక్షణము లై జగతిపైఁ బొగ డొందు సుభయవిస్ఫురణంబు నొప్పవట్ల

1 నెందు(వా.పె); మొదల (ప). 2 యుక్తసర్వార్థ (పె). 3 ఫణిలి

† ఈశబ్దము కావ్యగుణవాచక మైనయప్పుడు “మధుర్య” అని యుండ
దగు. అట్లున్నచో ఛందోభంగము “ధర్మధర్మిణోరభేదః” అను న్యాయము రస
పాచక మైనయప్పుడే చెల్లును. ఇచ్చట చెల్లుదు

వదలక మును గొన్నవర్ణంబు కృతులను బలుమాటు నుడివినఁ బ్రాస మయ్యె
 నది సుఖకర దుష్క రావసాన ద్వి త్రి చతు రను సంజ్ఞల సప్తవిధము
 లయ్యె ననుప్రాస మందులోపల ఛేకవృత్తిలాటము లన ముత్తైఱంగు
 లేకార్థశబ్దంబు లేక పద్యంబులోఁ బునరుక్తిదోషంబు పొందవండ
 నుడుగక వేమాటు ¹నుడువఁగ లాటాఖ్య జను ననుప్రాస మై జరుగుచుండు
 లాటంబులో శృంఖల న్యాయబంధంబు ప్రతిషేధశృంఖల బంధనంబు
 మాలికాదీపసమాఖ్యయు సారంబు నేకావళియు నన నెసఁగు నైదు
 పలుమాటు నొకభంగిపలుకులు పలుకుచో నర్థంబు వే టైన యమక మదియు
 నాదిగతంబు మధ్యగతంబు నంతగ తాఖ్యంబు నాదిమధ్యమగతంబు
 నాద్యంతగతము మధ్యాంతగతంబును జరణశ్రయగతంబు సర్వగతము
 నుపమానపదగోపనోక్తియు నన నవవిధము లై యమకములో విస్తరిల్లు
 సరిగమపధను లోవ్యన్యనిరోవ్యములు తఱకట్లును గుడులు శృంగములు నేక
 వర్ణంబులు నభీష్టవచన సంఘట్టనంబులు నాదిగా నిట్లు వొదలు టెఱుఁ
 జిత్తకవిత్వప్రసిద్ధనామంబు లై పెం పొంది వీనుల కిం పొనర్చు
 సరవి గూఢచతుర్థచరణవర్ణముఁ జతుర్విధకందమును బంచవిధనువృత్త
 పద్యంబు సీసరూపద్విపదాఖ్యయుఁ గందగర్భితమణిగణనికరము
 మొదలు గా నొకపద్యమానఁ బెక్కుపద్యంబు లిమిడి ఛందోర్థదోషములు లేక
 కనుపట్టునవి యెల్ల గర్భకవిత్వవిఖ్యాతిచే శ్రవణసుఖం బొనర్చు
 గోమూత్రికాచత్రగుచ్ఛకుండలి నాగకంకణమర్దలఖిలచక్ర
 పంకజసర్వతోభద్రమాలాతురప్రభృతిబంధంబు లేర్పడఁగఁ జెప్పు
 వృత్తము ల్బంధకవిత్వవిశ్రుతము లై కవులకుఁ జెవులపండువులు సేయుఁ
 బ్రాసాదిగాఁ జెప్పఁ బడిన వన్నియు శబ్దవితతి కలంకారవితతు లయ్యె
 ధర నలంకారప్రధానతాసురసప్రధానతావస్తుప్రధానతలును
 భాసిల్లు నారభటిసాత్వతీభారతీక కీనామధేయవృత్తు
 అర్థస్ఫురణసమాఖ్యయు లాంగలీఫలపాకమృద్వీఫలపాకములును
 గడు ముఖ్యగౌణలక్ష్యధ్వనివ్యంగ్యముల్ గణుతింప నర్థలక్షణము లయ్యె
 జర్పింపఁ గృతులకు జాతిగుణంబులు ద్రవ్యక్రియలు జీవితంబు లగుట
 నవి యేతెఱంగున నమరు నట్లన చెప్ప వఱులు జాతియు స్వభావంబు ననఁగ
 నది మొదల్కొని మూడుపదులపై నెనిమిది యెసఁగుతద్వేదంబు లెఱుఁగవలయు

జాతియు నుపమయు సద్రూపకంబును భ్రాంతిమంతంబు నపహ్నుతియును
 దీపకత్రయము నాక్షేపంబు క్లిష్టంబు నుత్పేక్షయును దుల్యయోగితయును
 వ్యతిరేకమును నుదారతయఁ జేయస్కంబు నెనఁగ విరోధ మావృత్తివిధము
 భావికాఖ్యానంబుఁ బరివృత్తియును సమాహితము నప్రస్తుత స్తుతిపరంబు
 వ్యాజస్తుతియును బర్యాయోక్తియును విశేషోక్తి వక్రోక్తి సహోక్తిసంజ్ఞ
 లూర్జస్వీయును సమాసోక్తి సమాఖ్యయు జగతి విభావనాసంకరములు
 రసవంతమును నిదర్శనమును నూత్నంబు లవనామకంబు హేతువుఁ గ్రమంబు
 నాశీర్వచనము నర్థాంతరన్యాసంబు నతిశయోక్తియు నుదాత్తాభిధంబు
 నన నొప్పు నిన్నియు నర్థంబులకు నలంకారభేదంబు లై కానఁబడును
 దోలుతటిరూపకాదులు తమలోఁ దాము కలసి సంస్కృష్టసంకరము లనఁగ
 ద్వివిధంబు లగు నందుఁ దిలతండులన్యాయసంస్కృష్టిఁ గృతులఁ బ్రశస్తమయ్యె
 సంకరంబులు రెండు జరుగు చుగ్గోదకన్యాయ సృకేసరిన్యాయములను

తే. క్షీతిని శబ్దార్థసంస్కృష్టిఁ జెందునట్టి, సంకరంబులు మఱియును జాలఁ గలవు
 వరుస నవి యెల్లఁ జెలియంగ వలయుఁ బూర్వకాస్త్రులక్షణలక్ష్యోక్తసరణివలన.

శబ్దార్థదోషసీసమాలిక.

సీ. కనుఁగొన దుష్ప్రయోగము వైరివర్గంబు ధర్మ దత్సమాసశబ్దక్రమంబు
 నపసంస్కృతాఖ్యంబు నప్రయత్నంబు విసంధి దుస్సంధి కుసంధిపదము
 లవల నకారశూన్యంబు హీనోక్తియుఁ గొఱలుదీర్ఘపుకాకుఁ గుఱుచకాకు
 సమసనభంగంబు ఛందోయతి ప్రాసభంగంబులు ననంగఁ బదియు నాఱు
 శబ్దగత ప్రదోషంబు లై యొప్పారుఁ గృతులు సాగవు వీని నెఱుంగకున్న
 న్యూనపదోపమయును నధికపదోపమయు నప్రసిద్ధోపమావిధంబు
 ననద్యుపోపమయు మహాధికోపమయును నీచోపమయు వ్యర్థవాచకంబు
 దేశసమయలోక దిక్కాలమైత్రీవిరోధాగమకళావిరోధములును
 వ్యాకీర్ణకము నసమర్థ మపార్థంబు విరసంబు నతిమాత్రవిశ్రుతంబు
 నశుభలజ్ఞానాగుస్సాక్షిలములు సంశయంబు సందిగ్ధ నేయార్థములును
 బ్రక్రమభంగం బపక్రమంబును గ్రమభంగంబు శ్రుతికటుపరుషములును
 క్లిష్టగూఢార్థం బపు షారకము నసంగతదోషము పదప్రకర్ణణంబు
 నధికపదంబు సమాప్తపునరాత్తంబు హీనపదంబు నిర్హేతుకంబు
 నవిమృష్టకవిధేయకాంశ ఘన్యార్థంబు నప్రతీతికము ననర్థకంబు
 భిన్న సంబంధంబు భిన్న లింగము భిన్నవచన మలంకారపరితంబు

క్షీతి నప్రయోజకశ్చిత్తంబు నేకార్థకంబును బునరుక్తకంబు ననగఁ
దొడరు నేబది యరదోషంబు లివి ముందు చెలియక కృతి సేయ నలవి గాదు
పదపడి యును బల్కుప్రాసాదులను గూర్చి చెవులకు నింపుగాఁ జెప్పిరేని
ధీరులు సద్గుణాధికతచే నవియ చేపట్టుదు రొక్కొక్కపట్టునందు
శ్రుతిసంస్కృతియు మధురతయు నస్పృహరమునకు నర్థవ్యక్తియును బదప్ర
కర్షంబునకు ధాత్రి హర్షవాక్యము నూక్తితంత్ర మశ్లిష్టాభిధానమునకు
గ్రామ్యునియును నెల్ల గాంతియు ననుచితార్థంబుల కెల్ల సుదాత్రతయును
సంధిదోషముల కూర్చన్వీయు శ్రుతిపరుషంబుల కెల్ల ను సాకుమార్త్య
మప్రతీతికమున కాప్రసాదంబుఁ బ్రేయస్కంబు బరుషసమాఖ్యమునకుఁ
గ్రమభంగమునకు సంక్రమతయు న్యూనాధికపదంబులకు సామ్యకల్పనంబు
వెండియు నిబ్బంగి వెదకి గుణాధిక్యమును గూర్చి దోషముల్ దొలగఁ జేసి
తే. రచన గావించుకృతి బుధరచనలందుఁ, దనరు నాచంద్రభాస్కరతార మగుచుఁ
గావున నలంక్రియాశాస్త్రకథితఫణితి, నరయఁ దగు వీని నెల్ల భూసురపురీశ. 34

వాక్యలక్షణము.

మూ. నూ:—సా వా గ్యారసవృత్తి: 3.

క. రసమునకు నిశాశ్రయం బై, యసదృశ మగు నెద్ది యది గదా శబ్దము రా
క్షునదక్షున రసికు లనఁగా, వసుమతిఁ దద్విధ మెఱుంగువారలు సుమీ. 85

రసవివేకము.

మూ. నూ:—సాధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభి: 4.

తే. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులు గూర్చి, కావ్యము లొనర్చువార పో కవులనంగ
నట్లు గావున నేభాష నైనఁ గవిత, పలుకువారికి సాధింపవలయు రసము. 86

పంచవిధభావసీసమాలిక.

సీ. రమణ మనోవికారము బహిర్వ్యాప్త మై భాసిల్లు నది సుమీ భావ మనగఁ
నది య విజ్ఞానసమాఖ్యచేఁ జె న్నొంది, యాత్మకు మనసుచే నబ్బుచుండు,
నామనంబున కింద్రియములచే నగు వాని కైదింటికని విషయములవలనఁ
గలుగు నావిజ్ఞానకలిత మాభావంబు తరుణులయందును బురుషులందు
నాత్మసముద్భూత మై నవరసముల సమరఁ జేయుచు, విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలచే నాల్గుచందంబు లగ్ర్యునందుఁ జను విభావ

1 ఁ జెప్ప (పె). 2 విందు (పె). 3 నాస్పదంబై (పె). 4 నడర (పా. పె).

మాలంబనోద్దీపనాహ్వయంబులు రెండు తెఱఱగుల ధాత్రి; సుద్దీపనాఖ్య
మాలంబనోక్తగుణాలంబనవిచ్ఛేదతాలంక్రియాత్త విహారలీల
లనఁ జతుర్విధములఁ దనరారు; ననుభావ మంగఁచేట్టేద్భూత మగుచు వెలయు
ధర మనోవృత్తి సత్త్వం బనఁబడు, నందు సంభవించినయది సాత్త్వికంబు;
గణుతింప నాసాత్త్వికము కంపఘర్త సంస్తంభ వైవర్ణ్యవైస్వర్యబాష్ప
విలయరోమాంచసంజ్ఞల నప్తవిధముల జరుగు; నవ్వల వ్యభిచారికంబు
స్థాయిభావమున నిత్యత్వంబు నొందక వ్యభిచరించుచు సాగరాంతరమునఁ
బొదలుభంగముభంగిఁ బొడముచు నడఁగుచు సంచారిభావసంజ్ఞ యును డాల్చి,
వ్యాధ్యనూయావేగహర్షలజ్జామర్ష దెన్యావహితనిద్రావిషాద
శంకామదగ్లానిచపలతాపస్తారసు ప్తిచింతాశ్రచూత్సుక్యమరణ
గర్వమోహాలస్యనిశ్చేదసంత్రాసద్యుతిజడతోగ్రతాస్త్రైతితర్క-
మతిసుసంబోధనోన్మాదనామంబులఁ జేర్చు ముప్పదిమూఁడుభేదములను.
బ్రకటంబు లై; స్థాయి భావంబు లన రోషశమజుగుస్సాభయోత్సాహాశోక
హాసవిస్తయరతు లనఁగ దొమ్మిది యొప్పు; నవరసోదయకారణంబు లగుచుఁ
బంచవిధంబు లై పరఁగు భావంబులు స్థాయిభావసమన్వితము లగుచు;
తే. వీని నన్నింటి నెఱిగి నవెనుకఁగాని, నవరసంబులు పుట్టుచందములు వాని
భేదములు లక్షణంబులు నాది గాఁగఁ, దెలియఁ బోలదు తం గడదేశ వాస.

37

శృంగారరససీసమాలిక.

సీ. వెన్నముద్దకుఁ బాకవిధిచే ఘృతత్వంబు దనరుభంగిని నవస్థాయిభావ
ములకు విభావప్రముఖ్యభావంబులవలన రసత్వంబు గలుగుచుండుఁ
దద్రుసం బంతయుఁ దనరుఁ గావ్యములందు నాట్యంబులందు ననారతంబు
వినునార్యులకుఁ గావ్యవృత్తంబులును గనుఁగొనురసజ్ఞులకు నర్తనములందుఁ
గలుగుఁ గాని రసంబు గలుగ దారోప్యంబు గావున నటియించుకాంతలందు
గరిమ నారసము శృంగారంబు హాస్యంబు రౌద్రంబు కరుణ వీరంబు నచ్చు
తంబు భీభత్సంబు భార్యుణంబును శాంతమును నాఁగ నవవిధంబుల మెలిగగు
వరనవస్థాయిభావములలోఁ జెప్పినరతియొ విభావాదిరంజనములు
నయ్యెను శృంగార మది సీలవర్ణంబు వెన్న నిమెవ సామ వేదవఁ
వర్మంబు గడు సౌకుమార్యంబు కైశికీవృత్తిని మధురతావిధమునందు
కుప్రసాదాభిధానప్రాచీఫణితిని విరచింప నొప్పుకవిత్యమనను

బెనుదాయ భిభత్సమున కది సంభోగభవమును విప్రలంభజము ననంగ
ద్వివిధ మయ్యెను బంచవిధభావకథితప్రపంచకపోష్య మై పరచగునట్టి
స్థందర్య నాలాపసంస్పర్శనాశ్లేషనఖరదక్షతచుంబునక్రియాద్య
మణినిపై సంభోగభవము తద్విప్రలంభజ మనునది మూడుభంగు లయ్యె
నంగ ప్రభూతం బయత్న సంభవమును నైసర్గికంబు ననంగ నందు
1 వింశతింగితములై వెలచుల కొప్పురు యావనగుణచేష్ట లందులోన
దనరారు నంగజాతము మూడుభేదంబు లై హావభావహేలాహ్వయములు
నప్రయత్నజ మనునది సుశోభాకాంతిదీప్తిప్రగల్భతాధీరతలును
మధురలోదారతాభిధములు నన నేడుచందంబు లయ్యె నైసర్గికము
కిలికించితవిలాసలలితలీలాఖ్యలు విచ్చి తిభిబ్బోకవిభ్రమములు
కుట్టమితంబును మోట్టాయితంబును విహృతంబు నన దశవిధము లయ్యె
భావంబు మొదలుగా భావోదయక్రియావింశతి యన నవి వినుతి కెక్కు
కుంభినిపై విప్రలంభశృంగారోపకరణంబు లై రసాకరము లగుచు
శ్రవణసందర్శనప్రణయవిరోధప్రవాసాదికలనలవలనఁ బొడమి
వెలచులకును బురుషులకును పరుసతో నొదవునవస్థలు పదియు రెండు
నయనసంప్రీతిమనస్సంగసతతసంకల్పప్రతాపజాగరకృత్య
విషయానుభవపరిద్వేషలజ్జాత్యాగసంజ్వరోన్మాదమూర్ఛామృతాహ్వ
యంబుల రతిరహస్యకళాప్రవీణులు జగతిఁ బ్రతాపంబు సంజ్వర్ణంబు
నను రెండుదశలును గొనక యవస్థలు పది య కా నెంతు రేపట్టునందుఁ
బ్రకృతికథాసమాప్తికరంబు నహితంబు నశుభప్రసంగంబు నగుటఁజేసి
ద్వాదశదశ పురాతనకథాక్రమమునఁ గాని వర్ణింపరు కావ్యములను
తే. గవులు దీని నెఱింగి శృంగారరసము, గులుకునట్లుగఁ గావ్యముల్ గూర్చుకన్న
ఖ్యాతి కెక్కునై రసికసభాంతరముల, సర్వతటిపిపురందరాశానివేశ.

38

అష్టరససీసమాలిక.

సీ. రసపోషణము లన నెనగువిభావముఖ్యంబులవలన సువ్యక్తభంగిఁ
బడయు నవస్థాయభావముల్ నిజగుణసత్త్వంబు లగుచు రసత్వ మొందు
నందు శృంగారరసాంతరభేదసంతతు లెల్లమున్న భాషితము లయ్యె
నింక హాస్యాదుల నెనిమిదింటను గల్గుభేదముల్ చెప్పెద వేఱువేఱఁ
బూర్వోత్తహాసంబు భువిని హాస్యం బయ్యె నది యల్పమృదువు సామాన్యవాయ

మర్జనచ్ఛవి కుంజరాననుచేరవఁ గరుణాభియాతి శృంగారభవము
 సౌం పొందు మధురతానుప్రసాదములను భారతివృత్తిని బద్ధములను
 మాఁడుభేదంబులు మొలచె నుత్తమమధ్యమాధమంబు లనంగ నందులోన
 హానితస్థితము లుత్తమాఖ్యలు విహానితప్రహానితంబులు మధ్యభావితములు
 క్షీణి నపహానితంబు నతిహానితంబును జనుఁ గావ్యములఁ గనినను బ్రశస్తిఁ
 బంచమభావసంభవమహాక్రోధంబు రౌద్రరూపము దాల్చె రక్తనిభము
 హరుని¹ యూడిగ మధర్వావ్యయప్రభవంబు శ్రుకుటిప్రయుక్త మద్భుతవిపంధి
 యుద్ధృతార్థము ప్రసాదాజంబులను గూర్చి యారభటివృత్తి నమరఁ జెప్పి
²వెనుకఁ జెప్పినశోకమున కయ్యెఁ గరుణఁ దా మహి నధర్వాన్నా యవిహితకులజ
 సమవర్తిదాసి కాసాయనన్నిభకాంతి హస్త్యాదికార్పరసాత్మజాత
 సౌకుమార్యమునఁ బ్రసాదమాధుర్యంబులను గైకివృత్తిఁ జను రచింప
 స్థాయిభావోదితోత్సాహంబు దా వీరరస మయ్యె నెఱుపు సాధ్యసవిరోధి
 కించిత్ప్రగల్భితోదంచిత మోజఃప్రసాదసాత్వతులను జరుగుఁ గవిత
 ప్రథమవేది సుపర్వభర్తరాణువ మాఁడువిధము లై యది ధాత్రి వెలయు నమర
 వీరంబు వితరణవీరంబు గారుణ్యవీరంబు నన భావవేద్య మగుచు
 విస్తయాహ్వయమున వెలయుభావము విభావాదులచే నద్భుతాభిధాన
 మున నొప్పు నాశ్వలాయననూత్రజము కమలాసను³దశవాని యరుణకాంతి
 రౌద్రరసాదివీరరసప్రసూతంబు స్వల్పమృదుత్వ మోజఃప్రసాద
 విధముల భారతివృత్తిఁ గావ్యంబులయందుఁ జెప్పఁగ నొప్పుఁ బొందుగాను
 నవభావభేదమధ్యవిభాషితజగుప్సభీభత్స మనఁగ నొప్పిదముఁ గాంచు
 నారభటిప్రసాదాజనవిధముల నొప్పుపద్యముల నత్కుద్ధృతంబు
 సన్నతాపస్తంబసంతతి శృంగారశత్రువు నందికేశ్వరునిబండు
 కాలవర్ణము ద్విప్రకార మై యది చెప్పఁబడు జుగుప్సాఖ్యభీభత్సరసము
 పెను పొంద వైరాగ్యభీభత్సరసమును ననఁగ నీభేదంబు లరయవలయు
 మునుపు తొమ్మిదిభేదములలోన నెన్నినభయము భయానకాహ్వయముచేతఁ
 బరఁగు యాజుషము భీభత్సంబుపట్టి ధూమాభంబు వీరరసాహితంబు
 ధర మహాకాళునిదశవాని సాత్వతి నోజఃప్రసాదసంయుక్తి నమరుఁ
 గవితల నీవత్ప్రగల్భంబు సర్వాంగకంపనవైస్వర్యకారణంబు
 శమము శాంతం బయ్యెఁ జంద్రసన్నిభము నిర్వైర మొందును బరబ్రహ్మలెంక

1 యూడిగే (శా. పె). 2 వెనక (ప. వా. పె). 3 బడవాలు (పె); పడివాని (ప); దశవాని (ప); బడివారి (అచ్చ).

క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షము లనుపూరుషార్థములను బొందఁ జేయు
 . నల్పమార్గము కావ్యములఁ బ్రసాదమాధుర్యభాషాఖ్యవృత్తులఁ బొసంగు
 తే. సీరసాంతరభేదంబు తెల్ల వరుస, నెఱిగి ననుయోచితములుగా హృదయములకు
 నింపు పుట్టంగఁ గృతుల వర్ణింపవలయు, శ్రీగీర్వాణ్యభాగధాత్రినివేశ. 39

నాయకనిర్ణయసీసమాలిక.

సీ. నవరసంబులకు జన సానములు నలుగురు ముఖ్యు లగునాయకులు దనర్తు
 రొగిధీరలలితధీరోద్ధతధీర ప్రకాంతధీరోదాత్యసంజ్ఞకు లనఁ
 గలరు వెండియు నొకనలుగురు శృంగారరససంభవాస్పదప్రథితగుణులు
 ధారుణి ననుకూలదక్షిణశతధృష్టు లనఁగ వీరలకు సహాయపరులు
 మహి(ని) నలుపురు పీఠమర్దవిదూషకవిటచేటకు లనంగ వెలయువారు
 మదనకళాకాన్త్రవిదులచేఁ బూరుషజాతులు నాలు గెంచంగఁ బడియెఁ
 బాంచాతదత్తకభద్రకకూచిమారాభిధానంబుల నవియుఁ గాక
 నుపజాతు లన వెండియును మూడు శశవృషహయనామకములఁ జెన్నామందు
 వసుధ నాయకుఁ డెంత రసికుఁ డైనను గాంత వెలి గాఁగ రసము సంధిలదు గాన
 నాయికాభేద మంతయు విస్తరంబుగాఁ చెలిపెద నవరసాధీన లైన
 యంగనలకు స్వకీయయుఁ బరకీయయు సాధారణీయు ననఁ జనుఁ ద్రివిధము
 లందులోన స్వకీయ యనుభామినికి గుణభేదములను మూడు భేదము లగు
 నుర్వి ముగ్ధయు మధ్యయును బ్రగల్భయు నన నొక్కచందంబున నుండు ముగ్ధ
 మధ్యాఖ్యఁ జనుతనుమధ్య ధీరయును ధీరాధీరయును నధీరాభిధయును
 ననుమూడు దెఱుగుల విగుతి గాంచుఁ బ్రగల్భ యనునదియును నట్ల నతిశయిల్లు
 ధృతివిశేషములచే ధీరాదికామిసమణులు జ్యేష్ఠామధ్యమాకనిష్ఠ
 లగుదురు వరుసతో నవని నాపరకీయ ద్విప్రకారంబులై తేజరిల్లుఁ
 గరపరిణీతయుఁ గన్యకయును ననఁ బరిణీత వర్ణింపఁబడదు గృతులఁ
 గన్యక పురుషాభిక్తోంక్షిత గాన నంగరసంబులను బరికల్పిత యగు
 శృంగారరసనిధానాంగన లెనమండు చర్చిరప హాసకసజ్జకయును
 నభిసారికయు ఖండితాఖ్యయు స్వాధీనపతికయుఁ బ్రోక్షితభర్తృకయును
 విగ్రహాంతరితయు విగ్రహోత్కలితయు విప్రలబ్ధయు నన వీరలకును
 దూతిక లాఠురు సాతివేశినియు శిల్పినియుఁ గారువును లింగినియు సఖయు
 ధాత్రితనుప్రభాతయు వీరు లేకున్న నేర్పుమై త్రియతంత్రములకుఁ
 దమకుఁ దా మైనను దగ దూతిభావంబు గైకొని నడపుట కార్యసరణి

గామశాస్త్రమునందుఁ గామినీమణులకు వెలయు జాతులు నాల్గువిధము లగుచుఁ
జింతింపఁ బద్ధిసి చిత్తి శంఖిని హస్తీను లన వీరి కందఱుకును
నలు వొంద ముత్తెఱంగుల నుపజాతులు హరిణీయుఁ దురగీయుఁ గరిణీయు నన
లలి భావరసనాయకులయందుఁ గలిగినభేదంబు లెల్లఁ దెల్పితి వరుసను
గ్రంథవిస్తారశంకను వానిలక్షణంబులు లక్ష్యములు నిందుఁ బలుకఁనైతి
తే. నట్లుగుట భావరసనాయకాదిభేద, సంచయమున కలంకారశాస్త్ర వితతి
వలన లక్షణలక్ష్యముల్ దెలిసి పిదప, రసము వర్ణింపఁ దగుఁ గవిరాజులకును. 40

సుకవిమాహాత్మ్యము.

తే. మణివలనఁ గంకణమును గంకణమువలన
మణియును బ్రకాశ మగునట్లు మదిఁ దలంప
సుకవివలన నాయకుఁడు నాయకునివలన
సుకవియుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంతుడు సకలదిశల. 41

తే. నాకుజాతునిచే రఘునాయకుండు, వ్యాసుచేఁ బాండవులు కాళిదాసుచేత
భోజుఁడు ప్రసిద్ధి నొందిరి భువిని దమచు, నడక లెల్లను గథలుగా నుడువుకతన. 42

క. ఇష్టహిని మునులచే వెల, నె మును గావ్యములు “నాన్యపిః కురులే కా
వ్య” మ్మనువచనార్థంబే, సమ్మతి గలివేశ సుకవిజనులే మానుల్. 43

సత్కవిలక్షణము.

క. ధరణీసురుఁడు ప్రశాంతుఁడు, గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వకపి
శ్వరవాక్ప్రయోగదత్తుఁడు, గరుణామతి యెవ్వఁ డతఁడు కవియనఁ బరఁగున్. 44

క. శ్రుతిశాస్త్రాంగపురాణ, ప్రతతియు నితిహాసకావ్యభరతాగమముల్
స్త్రుతిసంగీతరతికళా, గతుల నలంకృతుల నెఱుంగఁగఁ దగుఁ గవికిన్. 45

సప్తవిధకవులు.

ఆ. వినుతిఁ గాంతు రిల వివేకివాచకరావి, కార్థశిల్పభూషణార్థు లనఁగ
మార్దవానుగతసమాహ్వయుఁడు ననంగఁ, గవులు సప్తనామకములతోడ. 46

సీ. గణపరశబ్రాధ్రగుణదోషనికరంబుఁ బరికించి కూర్చుఁ గబ్బము వివేకి
బహుతరానుప్రాసపదబంధనియమంబు పదలక కృతినేయు వాచకుండు
మృదుమధురోక్తులు వెదకి కావ్యం బెల్ల రచియించుఁ బదపడి రొచికుండు
మితేశబ్రదులతోన నతివిపులార్థంబు నిమిడింపు నర్థాఖ్య నెఱుంగునతఁడు

తే. నెప్పు యమకంబు లెప్పట్లు శిల్పకుండు, పొందుపఱుచు నలంకృతుల్ భూషణార్థి
సరళపదవిరళార్థవిస్ఫురణముగను, జూపు రస మెంగు మార్దవస్ఫుటకరుండు. 47

కుకవినిరసనము.

తే. జల్లిపదములు నాలుగు సంతరించి, గురువు లిడుచోట లఘువులు గొన్ని గూర్చి
విరతి గూడక మీదులు వెఱకికొనుచు, నచ్చు పొల్లలపై నుంచునతఁడు కవియె. 48

తే. ప్రణమ గని నిర్మలాంగంబు వదలునెగ
యనఁ గుకవి తప్పుఁ గని యొప్పు నడచిపుచ్చు
జల ముడిగి పాలు ద్రావుహంసంబుకరణిఁ
దప్పు విడనాడి యొప్పు సత్కవి గ్రహించు. 49

తే. తనకుఁ దెలియని వన్నియుఁ దప్పు లనుచుఁ
గుకవి హాస్యంబు గావించు సుకవివరుఁడు
దడవు యోజించి తెలియు నంతటను తెలియ
కున్నఁ దద్దయుఁ బెద్దలయొద్దఁ తెలియు. 50

* క. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, పరులు కుకవు లనుచుఁ గృతులఁ బరిహాస మొన
ర్తురు గర్వమతు “అయోగ్యః, పురుషో నాస్తి” యనుమాట బుద్ధిఁ తెలిసియుక్.

క. భ్రష్టులు తామే సర్వో, తృప్తకవుల మనుచు సభఁ జరింతురు “బాణో
చ్ఛిష్టం జగత్తయ” మ్మను, నహ్మక్షరమునను గాదె యడఁకువ మదికి. 52

కవితాప్రశంస.

తే. విబుధలోకంబు “కవితైవవిద్య” యనుచు, జదువునచనార్థమునను సంశయముగలదె
విద్యలకు నెల్ల సుత్రమవిద్య కవిత, దానిఁ తెలియుట విశ్వ మంతయును గనుట.

క. ధారుణి నాకుజమారుతి, పారాశర్యులు చరించుభావుకశిష్ట
చార మవశ్యక మని కవి, తారతమతు లైరి కాళిదాసప్రముఖుల్. 54

మ. జననాథాగ్రణి యాత్మ రాజ్యమున నిచ్చల్ పూజ్యుఁ డాసీమఁ బా
సినఁ దా గవ్యయుఁ జేయఁ డన్నికడలక్ శ్రేష్ఠుండు విద్వాంసుఁ డా
యనకన్నం గవి పేటి యా “సుకవితా య ద్యన్తి రాజ్యేన కి”
మ్మనువాక్యంబు నిజంబు దీనిఁ గని కావ్యంబుల్ రచింపం దగుక్ 55

క. వనితయుఁ గవితయుఁ దా నై, చనుదెంచుట గలుగు నేని సరసం బగు ధా
త్రిని బల్చికొలు గావింపిన విరళం బగు నటంచుఁ జెప్పిరి విబుధుల్. 56

- క. ఛందోలంకారాదుల, యందలిపాఠైలఁ దుదిని వృథము గావే
సుందర మగువాక్యంబుల, పొం దెఱిగి రచించుబుద్ధి పుట్టక యున్నట్. 57.
- క. విరచించుక క్తి పుట్టని, పురుషునిచదువులు ప్రకాశములు గావు వసుం
ధరదీపరహితసదనాం, తరమున రేయిఁ బడియున్న ద్రవ్యముల క్రియక. 58
- తే. ఆశుధారాకవిత్వంబులందు శయ్య, లుపమ లుత్ప్రేక్షలును లేక యుండుఁ గాన
నెంత యోజించినను బద్యమంత సార,వంత మగుఁ గాన నిలుకడ వలయుఁ గృతికి.

దేశభాషావిశేషంబులు.

మూ. నూ.—స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సంతో రసప్రలుభ్ధియః,
లోకే బహుమన్యంతే వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ. 5

మ. నిజదేశంబులవేషభాషలపయి న్నిత్యాభిమానసు రై
ప్రజ మెచ్చ న్రసలుబ్ధబుద్ధు లగుచుం బ్రాజుల్ స్వదేశ్యంబులే
నిజ మంచుం గొని యన్యదేశములవాని నైచ్చ రేపట్టునక
గజరాజావన ప్రస్ఫుటార్థరసముల్ గా వంచు నెల్లిప్పుడుక. 60

క. తమతమబాసలకవితలు, దమతమదేశముల కొప్పిదము లగుఁ బరదే
శములకుఁ గూడ వొకింతయు, నమరొత్తులు సకలభూములందును వెలయుక. 61

క. తలఁపఁగ సంస్కృతకావ్యంబులు దమయర్థములు సకలభూజనములకుక
దెలిసినను దెలియకున్నను, బొలు పొందఁగ నిచ్చు నాల్గుపురుషార్థంబుల్. 62

క. హరికథ యైనను దమకర్థరసానుభవంబు లేనిరసవదేశాం
తరభాషాకావ్యంబులు, దొరకొని పతియింప ముక్తి దొరకునె దానక. 63

క. ఆయాదేశమువారికి, నాయాదేశంబుభాష నమరినకావ్యం
బాయతపురుషార్థంబులఁ, బాయక సమకూర్చు దేవభాషయ పోలెక. 64

క. సురభాషార్థము దెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును దమతమసీమం
బరగినమాటలఁ జెప్పిన, వరకావ్యము పతనమున కవశ్యక మయ్యెక. 65

క. క్షితి మ్లేచ్ఛభాష శ్రుతిగర్హిత మగు నట్లైన నాధర్మిని దానిక
మతి గోసి విడువఁ గూడదు, సతతము వ్యవహారహాని సంధిలుకతనక 66

క. నీతం బని దేశీయము, జాతీయంబును వచించుసమయమున నిజ
క్షతలభాషాకృతులను, భాషాగ్ర మున్నోళ్లు లాదిగాఁ గూర్చు రజా. 67

అంధ్రకవితాపితామహునిచాటుధార:—

మ. సమరత్తోజిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచ్ఛేద బడ్డదు

ర్దమదోర్దండబెడందకోట యవన వ్రాతంబు సప్తాశ్వమా

ర్గమునం గాంచి “శబ్దా సహా హరిహరంగా¹ ఖూబు ఖోడాకేలే

తుముకీభాయిలభాయిదేములికి” యందు ర్పిండికిం బోవుచున్.

68

నందితీమనచాటుధార:—

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్మరఖడ్గాహిచ్ఛేద

గాయం బూడ్చి కలింగదేశనృపతుల్² “కాసిర్పురీపోషణీ

మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే

మాయాగ్గేయమడే” యటండు దివి రంభాజారునిన్ యత్తునిన్.

69

కాళహస్తమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. బిజ మాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జెన్నారనాయిల్లు బిడారు నీకు

నాకు నీపాదార్చనము సేయ నడలింగమూర్తి సేకుటె వచ్చి మూర్త మాడి

యొడయచిత్తేశ నాయనికి నీమజ్జన మాడుశివార్చన మాడుచేకు

విచ్చేయు డిది బూది వీడియం బందుకో జంగమస్వామి నాసదనమునకు

తే. నోగిరంబులు మంచి మేలోగిరములు, నాపటించెదఁ బడుఁడు మీ³రారగింపఁ

బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక, తనువు షడ నొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ. 70

భాషాష్ట తివివరణము.

తే. భాష రెండువెలుగులఁ బరఁగుచుండు

సంస్కృతము ప్రాకృతము నన సంస్కృతంబు

ప్రకృతి యన నొప్పు ధానికిఁ బ్రాకృతంబు

వికృతి యగుఁ దంగె డావ్యయవిషయపాస.

71

తే. భారతీదేవిశైవభాషితంబు, ప్రాకృతము పంచవిధ మయ్యెఁ బ్రాకృతంబు

1 ఖూబు ఖోడాకేలే (ప); ఖూబు ఖోడాకేలే (నా); ఖూబుఘోడాకేలే (పె).

2 కాసిర్పురీపోషణీ, మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమటూ (నా); కాసిర్పురీపోషణామాయాభీకుముమీకులోమీకుహుమీ మాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమడే (ప); కాసిర్పురీపోషణీ, మాయాభీకుముటూకుటోటికుహుటీ మాయాసటాజోహరే, మాయాగ్గేయమటూ (పె).

3 రారగించ.

కౌరసేనియు మాగధీసంజ్ఞికయును, గ్రమతఁ బైశాచికయు నపభ్రంశ మనఁగ. 72
క. నామ మపభ్రంశం బని, సామాన్యముగాఁ దలంపఁ జన దది భాషా
భామాశిశుత్వభాషిత, మై మెలఁగుటచే సుశబ్ద మగు నెల్లెడలక. 73

ఆ. పద్మపత్రనేత్ర పైశాచికాభాష, యందు భేద మించుకంత గలిగి
సాంపు మీటుచుండు చూళికా పైశాచి, లెక్కలోనఁ దాను నొక్క టగుచు.

తే. ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జపదము లగుచుఁ
బలు తెఱంగులఁ దనలోనఁ గలసియుండు
కతన సీయాంధ్ర భాషయుఁ గవిమతంబు
నందుఁ బ్రాకృతభేదంబె యనఁగ నొప్పు. 75

క. క్షీతి భాష సంస్కృతప్రా, కృతసంజ్ఞల ద్వివిధ మయ్యె నెంచఁగఁ దత్సా
కృతము వెన నేడు తెఱంగుల, వితత మగుట నెల్ల నష్టవిధభాష లగుక. 76

తే. సంస్కృతము ప్రాకృతంబును కౌరసేని
జగతిపే మాగధియును బైశాచికయును
చూళికయు నపభ్రంశంబు సొరిది నాంధ్ర
భాషయును నివి చను నష్టభాష లనఁగ. 77

ఆ. వరరుచిప్రణీతవాక్యంబులను బతం, జలికృతోరుభాష్యములను వెలయు
పాణినియనూత్ర ఫక్కిని జనియించు, శబ్దజాల మెల్ల సంస్కృతంబు. 78

తే. ఇలఁ ద్రివిక్రమరచితవృత్తులను హేమ, చంద్రసూరిప్రణీతభాష్యంబుచేతఁ
దనరువాల్కిమూలనూత్రములవలనఁ, ప్రాకృతాదిష డ్భాష లుద్భవముఁ జెందె. 79

క. తెలుఁగునకుఁ బొడము లక్షణ, ములు బాలసరస్వతి ప్రముఖబుధకృతటి
కలవలనను దెల్లం బై, చెలు వగు సీయాంధ్ర శబ్దచింతామణిచేక. 80

సీ. స్వర్గలోక ప్రళస్తమ సంస్కృతము మహారాష్ట్రదేశీయంబు ప్రాకృతంబు
కౌరసేనాఖ్యుఁ బ్రస్తుతి కెక్కునాటను జను లాడునదియె పో కౌరసేని
మగధదేశోక్తులు మాగధీభాష విశాచసంజ్ఞికము లై జగతిఁ బొదలుఁ
1 బాండ్యకేకయ సాల్వ బాహ్లికా నూపగాంధార సేపాశకుంతలసుదేష్ఠ

తే. భోజకన్నోజకంబులఁ బొసఁగుమాట, లరయఁ బైశాచికాచూళికాహ్వయములు
వెన నపభ్రంశ మాభీరవిషయజాత, మాంధ్రధూమిభవం బాంధ్ర మయ్యె కౌరి.

తే. దేవభూసురమునీధరి త్రితలేంద్ర, సచివకంచుకిటవిదూషకవిరక్త
వారయోషిన్న పౌమాత్మ్యవసితలకును, జెప్పఁదగు సంస్కృతము సుధాసింధుశేయన.

నీ. య పణక జై నాదికర్త హీనులకును భామాజనులకును బ్రాకృతంబు
 క్షీతి వైశ్యశూద్ర ప్రభృతిమధ్యమాధమజాతుల కెల్లను శౌరసేని
 ధీవరలుబృహదీవిసీచజాతులమానవులకు నెల్ల మగధభాష
 మొగిల బిశాచాసురముఖ్యుల కెల్లఁ బైశాచికానామభాషాద్వయంబు
 తే. పతితచండాలయవనాదిపరమనీచ, జాతినరుల కపభ్రంశ మీ తెలుంగు
 సీమవారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ, గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ 83

ప్రకృతివికృతిభేదంబులు.

మూ. సూ.— అద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యై* త్వేషాతయోర్భవేద్వికృతిః. 6

తే. క్రమమునను సంస్కృతప్రాకృతములు రెండుఁ
 బరఁగు నాద్యప్రకృతియును బ్రకృతి యనఁగ
 వెలయు నీరెంటికిని దెల్లు వికృతి యనఁగ
 నందగోపాంగనాపుత్ర నలిననేత్ర.

84

తద్భవస్వరూపము.

మూ. సూ.— కేవలతయానుసర్ప త్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.

తే. ప్రకృతులను రెంటు రెండురూపముల నమరు
 తద్భవములు ప్రత్యేక మాంధ్రంబు లగుచుఁ
 జండునకుఁ జండురుం డని సంస్కృతమునఁ
 జండుఁ డని ప్రాకృతమున నీచందమునను.

85

ఇందునకు తెలివిడి. శబ్దసూత్రము:— ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్.

దీని అర్థము:— శబ్దశాస్త్రము లోకమునందు ప్రవర్తించు ప్రయోగములే
 మూలముగా కలది. ఇటున్నందుచేతను వ్యాకరణశాస్త్రము లోకవ్యవహారము నను
 సరించి చెప్పుచున్నది అనుట. అటుగాన లోకవ్యవహారనిధిమైనను తద్భవములకు
 లక్షణము తెలియవలెను. అది యెట్లు లనిన: తెలుఁగునకుం బ్రాకృతభాష ప్రకృతి
 అనిపించుకొనును. ఆప్రాకృతమునకు సంస్కృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును.
 అటుగాన ప్రకృతు లనఁగా సంస్కృతప్రాకృతముల రెంటికిని పేరు. ఆ రెంటియం
 దును కొన్ని తద్భవములు, ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్కదానను ఒక్కొక్కవిధమున
 పుట్టి రెండురూపములను దెలుఁగులలో గలసి యున్నవి. కనుక వాని కన్నిటికిని దెలి
 యునట్లుగా అందులోపల నొకచంద్ర శబ్దమునకుఁ జెప్పుచున్నాము. సంస్కృతము

* 13-వ పేజిలో ఈలోక క్రమము మఱియున్నది.

నందుఁ గల ద్విత్వాక్షరమునందు క్రిందను జడ్డ యై యుండెడు రేఘము ప్రాకృతభాషగాఁ బ్రతుకునప్పుడు లోపముగాను అవునుగనుక ఆరేఘము లోపము గాక ప్రత్యేకముగా ముందర ఒకయక్షరమై నిలుచుటచేతను దకారమునకుఁ బ్రాకృతమందు రాని కొమ్ము వచ్చుటచేతను జందురుశబ్దము శుద్ధసంస్కృతశబ్దముననే అయినతద్భవము గాని సంస్కృతము చెడి అయిన ప్రాకృతమువలనను అయినది గాదు.

చజ్ఞా తజ్జే ప్రాకృతే చ దంత్యా వేవ న సంశయః.

టీ. తజ్జే=తద్భవమునందును, ప్రాకృతే చ=ప్రాకృతమునందును, చజ్ఞా=చకారజకారములు రెండును, దంత్యా వేవ=దంత్యవర్ణములే అవును. తాలవ్యములు గావనట. సంశయః=సందేహము, న=లేదు. ఇటను అధోక్షజఫక్కికావచనముచేత ఇదియు సంస్కృతజాత మైనతద్భవము గనుక మొదల నున్నచకారము దంత్య మయి తెలుఁగు తత్వముచేయఁగా చందురుండు అని అయినది. ప్రాకృతమునె అయినట్లాయెనా దకారము క్రిందటిరేఘము లోప మానుగాని, ప్రత్యేకాక్షర మై యుండదు. దకారమునకుఁ బొల్లును రాదు. అది యె ట్లంటేని.

ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రంబులు.

కగచజటడతదపబమగకగిపశో రువర్యద్రే.

వృ. ఉపరి స్థితానాం స్వర్ణవర్గాద్యత్పతీయానాం మవర్ణజిహ్వమూలీయోపధ్వానీయానాం శషసానా మేతేషాం సంయుక్తోపరివర్తే లోపఃస్యాత్ నతు ద్రశబ్దే.

టీ. ఉపరిస్థితానాం=మీఁదనున్న ద్విత్వాక్షరములందు, స్వర్ణవర్గాద్యత్పతీయానాం=కచటతపగజడదబలకు, మవర్ణజిహ్వమూలీయోపధ్వానీయానాం (క-గ-ప-అని-కపలకు ముం దర్ధవిస్థగసద్యశము లయినవర్ణములు జిహ్వమూలీయోపధ్వానీయంబులనంబడు). మకారకగపవర్ణములకు, శషసానాం=శష సలకును, లోపః=అదర్శనము, స్యాత్=అగును. ఇందుచేతను జంద్రశబ్దమునందు రేఘమునకు మీఁద నుండెడిదవర్ణమునకు లోపమురాఁగా 'నతు ద్రశబ్దే'ద్రకారము గలశబ్దమునందు లోపము లేదు. ఇట న్నందువలన దవర్ణము లోపము కాదాయెను.

సూ:-రవలా మధ శ్చ.

వృ. అధస్థితానాం రవలానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=జడ్డలు గలయక్షరములయందుఁ గ్రింద నున్న, రవలానాం=రేఘవకారలకారములకు మూఁటికిని, లోపః స్స్యాత్=లోప మాను, ఈనూత్రముచేతను దకారము క్రిందనున్న రేఘము లోపముకాఁగా చంద్ర అనియుండెను.

నూ. శేషాదేశస్యాహోచోభోః.

ప్ర. హకారరేఫవర్జితస్యానాదే శేషస్యాదేశస్య చాచఃపరస్య ద్విత్వంస్యాత్.

టీ. హకారరేఫవర్జితస్య=హకారమును రేఫమునుగాక తక్కినటువంటి, అనాదే=మొదలిదిగానటువంటి, శేషస్య=లోపముకొఁగాచిక్కినదానికిని, ఆదేశస్య=ఆదేశ మైనదానికిని, అచః పరస్య=అచ్చుకంటె పరమైనదానికిని, ద్విత్వం=జడ్డ, స్యాత్=అవును. ఇందువలనను హవర్ణము రవర్ణముగాదు గనుకను శబ్దాద్యక్షరదకారమును రేఫమును సంయుక్తమైనటువంటి ద్రవర్ణమునం దధస్థితమైనరేఫము లోపముకొఁగాను చిక్కినవి గనుకను జకారముమీఁద నున్న అకార మచ్చుగనుక దానిమీఁద నున్నది గనుకను దకారమునకు జడ్డ వచ్చెనుగనుక చంద ఆయెను. ఇది ప్రాకృతభాష గనుక మునుపు చెప్పినయథోక్షజవచనమునను అది నున్నచకారము దంత్యవర్ణమాయెను. అది తత్సమము చేయఁగా చందుఁడని నిలిచెను. కాబట్టి యీ మాట సంస్కృతమునఁ బుట్టినప్రాకృతముననే అయినతద్భవముగాని శుద్ధసంస్కృతమున నైనది గాదు. ఈరెండుశబ్దములును అదిమకవిప్రయోగప్రసిద్ధములై కనుక ఇటువంటివన్నియుఁ బ్రకృతులను రెంటును రెండువిధములను బుట్టిన వని తెలిసికొను నది. ఇందునకుఁ బ్రయోగము.

నరసింహపురాణమునందు:—

చ. సురుచిరపానపాత్రమున నుందరి యొక్కతె కేల నిండుచం
దురుఁడు ప్రకంపితాంగములతోఁ దిలకించె దదాననాంబుజ
స్ఫుటితవికాసవైభవము సొంపు లడంకువ మ్రచ్చిలింపఁ జె
చ్చెరఁ జనుదెంచి కట్టువడి చేడ్పడి భీతి వడంకుచాడ్చునన్. (అ. ప. 97) ౨౬

నైషధమునందు:—

చ. కెరలి మహానివేమసహకృత్సరీ తద్భటకోటిచాతురీ
తురీ సమరాంగణంబులఁ జత్తురీదావరణంబులన్ యుగోం
బరముల¹ నేయించుండు బహుభంగులఁ బున్నఘనాఽటినిండుండు
దురునునుసోగవెన్నెలలతోఁ దులఁ దూగెడుతద్గుణంబులన్. (అ. ప. 50) ౨7

ఆ. తెలుఁగు లొక్కకొన్ని దేవతాభాషనె, తద్భవంబు లగుచుఁ దవరుచుండు
ధరణిఁ గొన్ని ప్రాకృతముననె యగుచుండు, దెలియవలయు² థాని తెలుఁగులెల్ల.

తే. ప్రాకృతము నంటక నిలింపభాషనయ్యె, దజ్జము సముద్రమునకు సంధ్రంబంటు
నాకసదృశ నంటక ప్రాకృతమున, నెన్నచో దానిని సముద్ర మనఁగ వలదె. ౩9

1 కైవడిక (పె). 2 నేచు (ప. పె). 3 దాని (పా. పె).

ఇందునకు తెలివిడి. కొన్ని తద్భవములు లోకమునం దాద్యప్రకృతివలననే యయినవి గాని ద్వితీయప్రకృతి నయినవి గావు. అవియెటువంటివనగా: అందు లోపల సముద్రశబ్దమున కొక్కటికి జెప్పచున్నాము. మొదలిప్రకృతియందు లోప మయ్యెడుదకారము క్రిందటిరేఫము లోపము గాక నిలిచినందుచేతను, సంద్రశబ్దము ప్రథమప్రకృతి నైనతద్భవముగాని ద్వితీయప్రకృతి నైనది గాదు అది తత్సమముచేయగా సంద్ర మయినది. రెండవప్రకృతినేఅయిన “కగచ జటడతదపబహుకృకృపశోరుపర్యదే” అన్నందునఁ జంద్రశబ్దమునకువలెనే సము ద్రశబ్దమునందలిదకారమునకు లోపముగా రాగా “సతు ద్రశబ్దే” అనుటవలన లోపము రా దాయెను. “రవలా మధశ్చ” అని మునుపు చెప్పినసూత్రముచేత దకారముక్రిందిరేఫము లోపముగాఁగా సముద అని నిలువఁగా “శేషాదేశస్యా హోచోఘోః” అనుదానివలనను మునుపటివలెనే దకారమునకు జడ్డ వచ్చె గనుక సముద్దయాయెను. అది తత్సమము చేసిన సముద్దము అని యుండవలెను. ఈమాట అదిమకవులు ప్రబంధములను వాడినవారు కారు సంద్ర మనియేచెప్పి కొన్నారు. అటుగనుక నిటువంటి వెల్లెను శుద్ధసంస్కృతమున నైనతద్భవము లని తెలిసికొనునది.

లక్ష్మీశబ్దమునకు:—

క. వాకులభాషను ముట్టక, ప్రాకృతమున లచ్చి దాఁ బరఁగు లచ్చి యనక

నాకోక్తి యైన లక్ష్మీకి, బ్రాకటముగ లక్ష్మిమి యని పలుకఁగ వలదే. 90

దీనికిం దెలివిడి. లోకమునందుఁ దద్భవములు కొన్ని ప్రాకృతభాషవలన నైనవే కాని దేవతాభాష నైనవి గావు. అవి యె ట్లన: లక్ష్మీశబ్దమునకుం జెప్పచున్నాము.

సూ. మనయానాం.

వృ. అధస్థితానాం మనయానాం లోప స్సాన్యత్.

టీ. అధస్థితానాం=ద్విత్వాక్షరములయందుఁ గ్రిందనున్న, మనయానాం= మకార నకార యకారములకు, లోపః=లోపము, స్సాన్యత్=అగును. ఇందువలన క్షకారముక్రింద నున్నమకారమునకు లోపము గాఁగా లక్షీయని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్షస్య ఛస్సాన్యత్

టీ. క్షస్య=క్షకారమునకు, ఛః=ఛకారము, స్సాన్యత్=అగును. దీనిచేత క్షకారమునకు ఛకారము రాఁగా లచ్చి యనురూపము సిద్ధించెను. తెలుఁగునందు పుర్య వర్గద్వితీయవర్గములు లేవు గనుక లచ్చి యని నిలిచెను. ఇది ప్రాకృతంబున నైనతద్భ

వము గాని, దేవభాష నైనతద్భవము గాదు. సంస్కృతమున నయ్యేనేని శ్రీంద
నున్నమకారము ప్రత్యేకము స్పర్శవర్గద్వితీయము ముంగల నొకయక్షర మై నిలిచె
నేని లక్షిమి యవును. ఆంధ్రమునందు షకారము లేదు గనుక అది లోప మై కకా
రమునకు ద్విత్వమురాగా లక్ష్మిమి, వికల్పమున జడ్డ లోప మైన లక్ష్మిమి యాయెను.
ఈరెండువిధములతద్భవములలోను బూర్వకవులు ప్రబంధములయందు లచ్చి యని
ప్రయోగించినారు గాని లక్ష్మిమి యని ప్రయోగించినవారుకారు గనుక నిట్టిశబ్దములెల్లను
తీయప్రకృతి నైన పని యెఱుంగునది. దీనికి ప్రయోగము:—

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. వచ్చినవాడు ఫల్గునుఁ డవశ్యము గెల్తు మనంగ రాదు రా
లచ్చికి నై పెనంగినబలంబులు రెండును గెల్వ నేర్చునే
హెచ్చగుఁ గుం దగున్ దొడరు లెల్లవిధంబుల కోర్పునట్లు గా
కిచ్చుఁ దలంచి యొక్కమెయి నితటి బొందగు నేతయెం దగున్. 91

(ఆ. 4. ప. 234)

రామాభ్యుదయమునందు:—

(తే. రాచపాఱునిజన్మంబు గాచినాడు, లచ్చిపుట్టిల్లు కోలకుఁ దెచ్చినాడు
చాలుపేరింటితొయ్యలి నేలినాడు, పుడమి ననుమించు ప్రాద్దువంగడమునందు.)
తే. శౌరసేన్యాదిపంచభాషలును బ్రాకృ, తంబులో భేదములు గానఁ దద్భవములు
వానియందును బుట్టును వర్ణభేద, ములును బంచవిధంబు లై తెలుఁగునందు. 92
తే. శౌరసేని జూదంబు వైశాచియందు, సాన చూళిక యనియెడుదాన రాచ
కొల మపభ్రంశభాషాక్రివలన మూఁగ, దనరు మాగధి జక్కులు తద్భవములు.

ఇందునకు తెలివిడి ద్యూతశబ్దమునకు:—

సూ. ద్యురోర్ధ్వః.

వృ. ద్యుకారస్య ర్యకారస్య చానయో ర్జ్వంధా స్స్యతి.

టీ. ద్యుకారస్య=ద్యు అనుఅక్షరమునకు, ర్యకారస్య చ=ర్య అను అక్షరమున
కును, అనయోః=ఈరెంటికిని, జకారాదేశ స్స్యత్=జవర్ణ మాదేశ మవును. ఇందున
ద్యుకారమునకు జకారము రాగా జాత మని యుండెను.

సూ. దస్తస్య శౌరసేన్యా మఖావచో స్తాః.

వృ. అనాదే రచః పర స్యాసంయుక్తతకారస్య దః స్యా చ్ఛౌరసేన్యాం.

టీ. అనాదేః=ముందటియత్తరము కానటువంటి, అచః పరస్య = అచ్చుకం
తెం బరమైయున్న, అసంయుక్త=సంయుక్తము కానటువంటి, తకారస్య=తవర్ణము
నకు, ద స్స్యాత్=దవర్ణ మాను, శౌరసేన్యాం=శౌరసేనియందు. దీనిచేత తకార
మునకు దవర్ణము రాఁగా జూద మాయెను. ఇది శౌరసేనిభాష నైతద్యవము.

ఇందునకుం బ్రయోగము సభావర్ణమునందు:—

క. జూద మిది యేల యడుగుము, భేదము దమలోనఁ బుట్టుఁ బెలుచన యుష్టి
దేదమునఁజేసి యె గ్గు, త్పాదిల్లు ధరిత్రిఁ బ్రజకు భయజననం బై. (ఆ. 2. 135)

నైషధమునందు:—

క. కాదంబరి ద్రావించును, జూదం బాడించుఁ గతల జొక్కులఁ బెట్టె
బైదలుల నియోగించును; వైదర్భతనూజమిడివల పుడిగింతున్. (ఆ. 7. 120) 98

శాణశబ్దమునకు:—

సూ. శషసాః శుః.

వృ. శషసాః శుసంజ్ఞా స్యుః.

టీ. శషసాః=శకారషకారసకారములు, శుసంజ్ఞాః=శు అనుసంజ్ఞ గలవి,
స్యుః=అగును.

సూ. శో స్సత్.

వృ. శషసానాం సకార స్స్యా నిత్వమ్.

టీ. శషసానాం=శకారషకారసకారములకు, సకార స్స్యాత్=సవర్ణ మ
వును, నిత్వం = నిత్వముగా. ఈనూత్రమువలన శకారమునకు సకారము రాఁగా
సాణ అని యుండెను.

సూ. నో ణనోః పైశాచ్యామ్.

వృ. ణకారనకారయోః నకార స్స్యాత్ పైశాచ్యామ్.

టీ. ణకారనకారయోః=ణవర్ణ నవర్ణములకు రెంటికెని, నకారః స్స్యాత్=
నవర్ణ మవును, పైశాచ్యామ్=పైశాచియందు. ఇప్పుడు చెప్పినదానను ణకారమునకు
నవర్ణము రాఁగా సానఅయెను. ఇది పైశాచకభాష నైతద్యవము.

రాజకులశబ్దమునకు:—

నూ. గజడదబఘుర్గుధధభాం కచటతపాః ఖఘతథపాః.

వృ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానాం తత్తత్ప్రథమద్వితీయాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానామ్=స్పర్శవర్గములయందు మూడవ యక్షరములకును నాలవవానికిని, తత్తత్ప్రథమ ద్వితీయాః=ఆయావర్గములయొక్క మొదలివర్ణములను రెండవవర్ణములను, క్రమేణ=వరుసగా, స్యుః=అవును. ఈనూత్రమున జకారమునకు చకారము రాగా రాచ యాయెను. కలమునకు కొలము అయెను. అది సమము చేసిన రాచకొలము. ఇది చూళికాపైకాచికాభాష నైనతద్భవము.

మూకశబ్దమునకు:—

నూ. అచోస్తావభౌ కఖతథవపాం గఘదధబభాః.

వృ. అచః పరేషా మసంయుక్తానా మనాదీనాం-కతపవర్గ ప్రథమద్వితీయానాం తృతీయచతుర్థాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. అచః పరేషాం=అచ్చుకంటె పరము లైనటువంటి, అసంయుక్తానాం=సంయుక్తాక్షరములుగానటువంటి, అనాదీనాం=మొదలివిగానటువంటి, కతపవర్గ ప్రథమద్వితీయానాం=కతపవర్గములయొక్క మొదలి యక్షరములకును, రెండవవానికిని, తృతీయచతుర్థాః=తమవర్గములయందలి మూడవనాలవయవి, క్రమేణ=వెంబడిగాను, స్యుః=అవును, ఇది అపభ్రంశభాష నైన తద్భవము. ఇందువలనను కకారమునకు గకారము రాగా మూగ అయెను.

ఇందునకుఁ బ్రయోగము.—

సారంగధరచరిత్రమునందు:—

చ. తలవరు లేగలేగఁ బులితండము నెత్తుటిజొత్తు.

హలిమెయి రాగ రాగలయునంటి వృకంబులు క్రొంబొదల్ రొదల్

చిలుకుచు సేగ సేగలును జీమలు దొంతర లై పయిం బయిం

బిలబిల మాఁగ మాఁగవలె బెగ్గి పల్కఁగ లేక వేదనక. (అ. 3. 117) 97

యక్షశబ్దమునకు:—

నూ. ఆదే రోఽజః.

వృ. ఆదే ర్యస్య జ స్సాన్యత్.

టీ. ఆదే=శబ్దాది నుండెడు, యః=యకారమునకు, జః=జకారము, స్సాన్యత్=

అవును. దీనను మొదలియకారమునకు జకారము రాగా జక్ష అని యుండెను.

నూ. త్మః.

ప్య. త్ ఇ త్యస్య జిహ్వమూలీయః స్యాత్.

టీ. త్ ఇత్యస్య=త్ అను నక్షరమునకు, జిహ్వమూలీయః=జిహ్వమూలీయము, స్యాత్=అగును. పాణినీయవ్యాకరణమునందు 'ఇతి జిహ్వమూలీయః' అన్నందుచేత, జిహ్వమూలీయ మనగాను దాపలివిసర్గము గల కకారమునకు చేరు గాన న్నక అనునది రారగా జన్మక యని నిలిచెను, మునుపు చెప్పిన అధోక్ష జపక్కికాపచనమువలన జాక్ష రము దంత్యాక్షర మాయెను. అంధ్రమునందు విసర్జనీయము లేదు గనుక నది లోపిం పంగా జక్కు అని యుండె అది తత్సమము చేయంగా జక్కులు ఆయెను. ఇది మాగధీ భాష నైనతద్భవము.

సీ. కుక్క గోలెం బోలి కూళ గుండము కంటి గుజ్జు కరాటంబు గజ్జి కట్టె
నిక చేత చిక్కంబు చిన్నె సింగము సెజ్జ లక్క లచ్చన సుద్ది లయ్య లాగు
ప్రోడ పొత్తము పోక పుడమి బన్నము బూది బీరంబు బికిరంబు పిట్టు పుటము
వదిసె వెన్నుడు వంక వడుగు వీడెము వన్నె రక్కసి రవణంబు రిక్క పగ్గె.

తే. పీట దయ్యము తోరంబు పెట్టె మట్టి
బత్తి జతనంబు జాతర ముత్తియంబు
దాది కుప్పన మిటికె నిద్దంబు పెరిమె
యివము దెస డిగ్గి యనగఁ దద్భవము లయ్యె.

98

దీనికివివరము:—కుర్కురశబ్దమునకు కుక్క, గోళశబ్దమునకు గోలెము, ఆలిశబ్ద మునకు ఓలి, కూరశబ్దమునకు కూళ, కుండశబ్దమునకు గుండము, గ్రంధిశబ్దమునకు కంటి, కుబ్జశబ్దమునకు గుజ్జ, కరండశబ్దమునకు కరాటము, ఖర్జూశబ్దమునకు గజ్జి, కావ్యశబ్దమునకు కట్టె, శిఖాశబ్దమునకు నిక, చేష్టాశబ్దమునకు చేత, శిక్యశబ్దమునకు చిక్కము, చిహ్నశబ్దమునకు చిన్నె, సింహశబ్దమునకు సింగము, శయ్యకు సెజ్జ, లాక్షకు లక్క, లాంఛనకు లచ్చన, నూక్తికి సుద్ది, లంజకు లయ్య, లంఘకు లాగు, ప్రౌఢకు ప్రోడ, పుస్తకమునకు పొత్తము, పూగకు పోక, పృథివికి పుడమి, భగ్నము నకు బన్నము, భూతికి బూది, బీరశబ్దమునకు బీరము, భిక్షకు బికిరము, పిష్టమునకు పిట్టు, స్ఫుటకు పుటము, వధూనికి వదిసె, విష్ణునకు వెన్నుడు, వక్రమునకు వంక, వటునకు వడుగు, వీటికి విడెము-వీడెము, వర్ణమునకు వన్నె, రక్షశబ్దమునకు రక్కసి, రమ్యకు రవణము, ఋక్షమునకు రిక్క, ప్రజ్ఞకు పగ్గె, విప్రరమునకు పీట, దైవము నకు దయ్యము, స్థూలమునకు తోరము-దూలము, పేటికి పెట్టె, మృత్తికకు మట్టి, భక్తికి బత్తి, యత్నశబ్దమునకు జతనము, యాత్రికు జాతర, మాత్రికమునకు ముత్తి యము, ధాత్రికి దాది, కూర్పానమునకు కుప్పనము, ఇష్టికకు ఇటిక, స్నిగ్ధకు నిద్దము, ప్రేమకు పెరిమె, హిమమునకు ఇగము.

నూ. వాస్యా త్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్వ్యవర్గసరళస్య.

అనియెడు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రమువలనఁ గకారమునకు వకారము రారాణా ఇవ మని యనవచ్చు. దీక్షకు చెన, దీర్ఘ కకు డ్గి. ఇట్టివి లోకంబున ననేక ములు గలిగి యుండు నవి యెల్లఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమువలనను సంస్కృతాది భాషా సప్తకంబున నుద్భవించి తద్భవముల వెలయు తెలుఁగువలకు లని తెలియవలయు.

త్రిలింగశబ్దతద్భవము.

క. శ్రీక్షీతిధరకాశేశ, ద్రాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడునీ
త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీక్షింపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కుకా. 99

తే. తత్త్రిలింగనివాస మై తనరుకతన
నాం శంబు దాఁ ద్రి గాఖ్య మయ్యెఁ
చెలుఁ గగుచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె
వెనుకఁ గొందఱు దానినే తెనుఁగు నండు. 100

అంధ్రభాషాభేదచతుష్టయము.

మూ. నూ. -తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి.
తే. చైత్యదమన ము మనఁ దద్భవ మన
మన గ్రామ్యభాష నాఁ చెనుఁగు నాల్గు
విధము లందుఁ దత్సమమును విడిచి మూఁడు
నాంధ్రములె యెందు నందు గ్రామ్యంబు నీరుగు. 101
తజ్జలక్షణము.

మూ. నూ. — ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా. 9.
తే. పలుసిద్ధాక్షరములలో వర్ణసమితి, దూలఁ బోఁ బట్క నరంబు దొడరుకొనుచు
సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాద్వయమున, నుద్భవించిన తెలుఁగులు తద్భవములు.
తత్సమలక్షణము.

మూ. నూ. తల్యా తు సమా. 10.
క. తెనుఁగువిభక్తులకడపల్క, దనరారెగ నిలుప సంస్కృతప్రాకృతముల్
గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాతుఁడు జముఁడు దనుజువరులకు ననఁగకా. 108

1. క్షీతిని (అచ్చు); క్షమను (పె.వా). 2 వెనక (పె. వా). 3 దిగును (ప); దిగుడు (పె.వా). 4 వరస. 5 దోఁపు (ప.పె).

దేశ్యలక్షణములు.

మూ. సూ.—ప్రవాహినీ దేశ్యా. 11.

క. ఏదేశముమానవులకు, నాదేశముభాష దేశ్య మయ్యె గరుత్త
తాని జనవ్యవహారము, చే దాని నెఱింగి కృతులఁ జెప్పఁగ నొప్పు. 104

అంధ్రదేశ్యభేదంబులు.

క. జలశయన యాంధ్రదేశ్యం, బులు రెండు దెఱుగు లయ్యె భువి శుద్ధాంధ్రం
బులు నన్యదేశజాంధ్రం, బులు నాఁ గా మెపలినామపురవరధామా. 105

తే. అంధ్రదేశపురస్థాయు లైననకల, జనములకును మఱుంగుదేశంబు లేక
తేటతెల్లమిగాఁ బల్కుమాట లెల్ల, నవని శుద్ధాంధ్రదేశ్యంబు లనఁగఁబడును.

క. పాలును బెరుగును నెయ్యిని, వాలాయం బుట్టిఁ బట్టి వంచుక త్రాగెక
తో లెక్కుక నీబిడ్డఁడు, జోలి యిఁకేమున్నదన్న శుద్ధాంధ్రంబుల్. 107

క. కేశవ యాంధ్రులు నానా, దేశంబులయందు నిలిచి తెలుఁగులె తత్త
ద్దేశోక్తు లంటఁ బలికిన, నాశబ్దము లన్యదేశజాంధ్రము లయ్యెక. 108

నీ. ఆలంబు చివ్వు కయ్యము పోరు బనరంబు దుర మని యొంటరి దొమ్మి కలను
వెలఁది యింతి పడంతి యెలనాగ చెలి బోటి పొలఁతి తొయ్యలి నాతిమెలఁతనెలఁత
మేను వేసవి మోవి గొను డెందం బక్కు వీను లుల్లము కేలు వెన్న నొసలు.
వావిరి యేదైత వఱలుట కొఱలుట నలి నొగి మొగిఁ బర్వి నలుపు పొలుపు

తే. నెల తునుక వాఁక వలవంత నెమ్మి నెఱక, లారజము సోయగము గొనయంబు చిలువ
పొల్ల చెచ్చెర మక్కువ తెల్లమియనఁ, దనరు నీటు లన్యదేశజాంధ్రములు పెక్కు.

క. నెలకొనుసంస్కృతతత్వము, ములు దొరలక తజ్జదేశ్యములమాటను సర్ప
ధిలి కేవలాంధ్రములు నా, నలరుఁ గృతుల నచ్చతెనుఁగు లంఁడు తెలుఁగునక.

క. తెలుఁగుమఱుంగులు ప్రాఁదెనుఁ, గులు తద్భవదేశ్యములును గూర్చి న్మృదుపదం
బులు గాఁగ నచ్చతెనుఁగులు, మెలఁకువతోఁ జెప్పఁ దగు శమిప్రాంతగృహ.

తే. అబ్బిమేఖల కుదయించినట్టిసీతఁ
జేకొనియె రాఘవుం ధని చెప్పుచోటఁ
గడలిమొలనూలిచేడియ గనినపడుచుఁ
దెచ్చుకొనె రాముఁ డనఁగను దెనుఁగుమఱుగు.

క. తొల్లింటిజనులవాక్యము, తెల్లను బ్రాచెనుగు లయ్యె నిప్పటివారల్
చెల్లుబడి నాడునవియే, ¹చెల్లమిగా నింకఁ బ్రాత తెనుగులు నృహరీ. 113

క. పుడమియు నిరియును బడఁతులు, వెడవిలుతుఁడు పసిడికడుపు వేల్పును గొడుకుల్
గడలి విడిమట్టు పాపల, నడుచు ²గుఱముసామి కనఁగ నచ్చ తెనుంగుల్. 114

పూర్వకవిసయసిద్ధపదంబులు.

మూ. నూ.—సిద్ధి ర్లోకా ద్దృశ్యా లోకోఽనన్యాదృశశ్చ నిత్యశ్చ. 12.

క. కవులకు దేశ్యము లోక, నృవహారములనఁ చెలియ నగు నాలోక
వ్యవహారము నిత్యంబును, భువి నిజదేశమున యోగ్యమును నగుఁ గృష్ణా. 115

తే. అవనియందు లోకవ్యవహార మనఁగ, నాప్త దేశంబులను బెద్ద లైనవార
లాడుభాషావిశేషవాక్యములలోన, ³వాడుకకు వచ్చునవి దుగ్ధవార్ధిశయన. 116

ప. అవి యెయ్యవి యనిన. 117

సీ. మదిరాక్షి చెవులు తొమ్మిదిలెక్క లన రాదు ముద్దియకనులు తమ్ము లన రాదు
శుకవాణిబుగ్గులు ముకురంబు లన రాదు చెలిపండ్లు మల్లెమొగ్గ లన రాదు
గజయానచండ్లు బంగరుపండ్ లన రాదు సలిబొడ్డు సుడిని మెచ్చ దన రాదు
సరసిజాననముడ్డి పైకతం బన రాదు హరిమధ్యకా ల్లిగు శ్లనఁగ రాదు

తే. క్రమత వీనికి వీనులు కన్నుదోయి
చెక్కులును బలువరుసలు నిక్కుఁజన్న
గవయుఁ బొక్కిలి పిఱుఁడు చొక్కంపుటడుగు
లనుచు మును వాడి రవియ చేకొనఁగ వలయు. 118

తే. రణము ⁴వరించుచో వీరరసమునందు
యుద్ధపంచకమునఁ దిక్కనొజ్జ సారెఁ
గా శ్లేటంచు రచించుట గాంచి కవులు
చెప్పకొనిరి మీఁగా శ్లేని చెలఁగి కృతుల. 119

సారంగధరచరిత్ర మునందు సీసపాదము:—

సీ. ఉ మైత్తపువ్వు నా ⁵నొర వైనకుచ్చిట్లు ⁶చెలఁగి మీఁగా శ్లేపెఁ జిందులాడ.

1 చెల్లమిగా నెంతఁ బ్రాత తెనుగులు నృహరీ (హ); మిచెల్లమిగా వింకఁ
బ్రాత తెనుగులను హరీ (ప). 2 గుతురు (పె). 3 వాడికకు (ప. వా. పె).
4 వరింపుచో (హ). 5 నొకటై (శ); నొరవైన (పె). 6 చెలికి (ప. వా. పె).

గ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—సంస్కారాఢో నియమో నియమా ద్యామ్యం హి య
త్వపభంశః. 15

తే. ఉత్తలక్షణవంత మై యుండునట్టి, ¹కావ్యముల నెఱుంగవలయు సంస్కారమనుచు
హీనలక్షణకావ్యంబు నెఱుంగవలయు, గ్రామ్య మనుచు నపభ్రంశకంబు ననుచు.

క. లక్షణవిరహితకావ్యము, పక్షిగమన గ్రామ్య మనఁబడు నది పెద్దల్.
వీక్షింపరు లక్షణయుత, మీక్షితి నగ్రామ్య మని గ్రహింతురు ప్రీతిక. 121

తే. క్షితి నపభ్రంశపదములు కృతులయందు, గమలలోచన చెప్ప నర్హములు గావు
గాన నాంధ్రకవీంద్రులు వానిఁ దెలియ, వలయు నీకాస్త్రమునఁ దమతలఁపు నిలిపి.

తే. చులుకఁగా గ్రామ్యజనములవలకునట్టి, తెనుఁగుమాటలు. గ్రామ్యంబులనఁగఁ బడియె
నర్థలోపంబు నొంది కావ్యములఁజొరపు, పరులఁదెగఁడెడుచోనొప్పుఁ బాలదొంగ.

తే. అక్షరవిలోప మై యుండునట్టిపలుకు, గ్రామ్య మననొప్పు నదె యపభ్రంశకంబు
ననఁగఁబడుధాత్రి నాకడ కాడ యనుచు, నడుమ నున్నకొరంబు నుడువకున్న.

క. వస్త్రాఁడా హరి సొమ్ములు, దస్త్రాఁడా గొల్ల ²డంట దిట్టక కరుణక
జాస్త్రాఁడా కాఁగిలి నేఁ, డిస్త్రాఁడా చెప్ప మన్న నివి గ్రామ్యాత్మల్. 125

అగ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—విరళాః పేచోషాదికశబ్దాః ¹ప్రత్యాహరన్తు శబ్దజ్ఞాః,
ఇహ తు ప్రత్యాహర్యం నష్టేతితస్య ప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 14

నీ. ధరణిపైఁ బుట్టి మధ్యమపురుషంబున బహువచనంబునఁ బరఁగుచుండు
నట్టిపేచోషశబ్దాదులు కడు నప్రసిద్ధంబు లగు నైన శేషశయన
వేదంబునందు వానిఁ బ్రయోగంబులు ⁴గలవు నవార్తకంబులును “నో²ధ
నాస్త్యప్రయుక్త”యటంచు మహాభాష్యమునఁ బతంజలి యుక్తమాలయటంచు

1 ఈ పాదమున రెండవగణము అయిభుమాత్మలుగల వలలము. వ్రాతప్రతు
లందును అచ్చుపుస్తకములందును ఈపాద మిట్లే ఉన్నది. 2 డెండు (ప);
దంట (వా. తె). 3 ప్రత్యాహరన్తు...ప్రత్యాహర్యం (ప). 4 గలవు గావున
వార్తకంబునొద్ద “నాస్త్యప్రయుక్త” (ప); గలవు నవార్తకంబులును “నో²ధ, నస్తు
ప్రయుక్త” (వా).

తే. బలంకుటను సంస్కృతమున శబ్దజాలప్ర, సిద్ధశబ్దంబులను గూర్చి చెప్పవలయు
రాంధ్రమున సుప్రసిద్ధంబు లైనపూర్వకవిసమయసిద్ధపదములుగాని చొరపు. 126
వ. కేచయన్నందుకు ధాతువు 'డుపచప్పకే' యనునది. 'ఊప' యన్నందుకు ధాతువు
'పస నివాసే' యనునది.

127

ఆ. గ్రామ్య మైన వాంధ్రకవులు సంకేతిత, సుప్రసిద్ధ మనుచు నూత్రమునను
గలిమి బూర్వసుకవికావ్యోక్తములు ప్రసిద్ధంబు లైనఁ గూర్చఁదలఁతు ¹రెపుడు.
వ. అది యె ట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైకపచనంబునందు వర్ణనాప
ము చేసిక నెనఁటయని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించినారు గనుక
నది సాధనము చేసికొని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనె
నని చెప్పె నవి యెవ్వి యనిన.

129

¹ఆదిపర్వమునందు:—

క. వనకన్యక యట నే నట, వన న గాంధర్వమున వివాహం బట నం
దనుఁ గనె నట మఱచితి నట, వినఁ గూడునె యిట్టిభంగి వివరీతోక్తుల్. 130

విష్ణుచి త్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె ²కాంచి యజాండభాండముల్
వానసు మీఁదఁ బోప ³నడువం గొనెఁ ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠలె సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు నైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. 131

కందగీతిగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్య గీ
ర్వరగిరిశస్త్ర మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దర పురుషాగ్రణీ భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్షణా.

132

గర్భకందము.

క. హరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బంధురసుగుణా
గిరిశస్త్ర మురహరా, సురపూజితముఖ్యపాద సుందరపురుషా.

133

1. రెడను (వా); రెలిమి (పె). 2 ఈ పద్యము పినవీరభద్రుని శృంగార
శాకుంతలమునందుఁ గనఁబడునుగాని. ఆదిపర్వమునందుఁ గనఁబడదు. (మా. పు. 95
శ్లో. కా.) 3 దాల్చి (పె). 4 నడవం (ప. వా. పె)

గర్భగీతము.

తే. వనజనాభ రమాభవ శంకహస్త, దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్య
మరహరా సురపూజితముఖ్యపాద, భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్ష.

184

అశ్వాసాంత గద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్ర, భారద్వాజసగోత్ర, కామెపల్లిపురమందిర, నందనందనచ
రణారవిందవంద నాభిలాషమనీషప్రభావ, వెంగనార్యతనూభవ, విద్యావిశేషసురా
చార్య, కాకునూర్యప్రకవివర్యవీరచితం ధైర్యాంధ్రశబ్దచింతామణి యేనువ్యా
కరణకాస్త్రంబునందు గోవింద, కాస్తుభ, వైజయంతీ, శ్రీవత్స, మురళీ, పంచాయుధ,
పీతాంబర, బర్హిబర్హ, లక్ష్మీ, క్షమా, నంత, గరుడ, విష్ణుకేసన, మారుతి, పరమభా
గవత, విధాత్య, కారదా, శివ, భవానీ, గణేశ, గుహ, లోకపాల, గ్రహ, పు
రాతన వర్తమానభావికవిగురునమస్కారంబును, స్వప్నప్రకారంబును, భగవ
ద్వాక్యంబును, గ్రంథప్రభావంబును, గర్భవంశావతారంబును, గవిచారం
బును, పవ్యంతములును, మూలనూత్రంబులును, పూర్వగ్రంథనామ సంగ్రహం
బును, బ్రబంధమహిమయుఁ, గావ్యభేదంబులును, శబ్దార్థలక్షణాలంకారదోషం
బులును, వాక్యలక్షణంబును, రసవివేకంబును, పంచవిధభావంబులును, శృంగార
రసస్వరూపంబును, అప్టరసప్రపంచంబును, నాయకనిర్ణయంబును, సుకవిమా
హత్త్వంబును, తల్లిక్షణంబును, సప్తవిధకవులును, కుకవినిరసనంబును, గవితాప్ర
శంసయ, దేశభాషావిశేషంబులును, భాషాష్టకోత్పత్తివివరణంబులును, బ్రకృతి
వికృతిభేదంబులును, దద్భవంబులును, అంధ్రభాషాభేదచతుష్టయంబును, బూర్వ
కవిసమయసిద్ధపదంబులును, గ్రామ్యగ్రమ్యంబులును గలభాషాపరిచ్ఛేదం బను
ప్రథమాశ్వాసము.

185

ద్వితీయాశ్వాసము.

మహితకొండపీటీ

నామకరమ్యగిరిదుర్గనగరాభిమత

శ్రీమకరవాహనవారి

దూభిమిసితకామెపల్లిపురవరశరణా.

క. అపధారు శబ్దకాసమఁ, దేవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, భ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతుకా.

క. శిష్టార్యావింశతి వి,స్పష్టముగా నత్తరప్రపంచము లోకో
త్కృష్టుఁడు నన్నయ సుకవుల, కిష్టాపత్తిగ వచించె నెంతయుఁ బ్రీతికా.

వర్ణపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు ఆర్యావృత్తస్లోకంబులు.

ప్రాణా స్సమాసతోఽచో బిందు రనుస్వార ఏ జథో వక్రః,
వక్రతమ ఐఙ్గుల స్పృశ్య స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాభ్యో వః,
కచటతపాః పరుషాభ్యా గజపదబాస్తు సరళాః స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంక్షా స్సర్వా జ్ఞత్వా వశా త్వేవ ర్తయే దత్ర.
బాలేందుపరిధిశృంగావ ర్తకుశ గ్రంథిదాత్రవరశుసమా,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా సద్దీర్ఘా శ్శూలసన్నిభా వన్యా.
సిద్ధ స్సాద్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః,
ప్రాస్వా త్పూర్ణోపి భవే ద్దీర్ఘా చేభ్యం ఘండ ఏవ స జ్ఞేయః.
దరశార్ణ్యపిపులదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమా త్పరుషా,
స్తంభవిరేఖాధికైః స్త ఏవ వర్ణద్వితీయవర్ణాద్యాః.

- కీరతదిహ స్తిమ సకశు క్తితులాననవితర్దిసీరనమాః,
అంత స్థా శ్చోష్టాణో దంత్య చజౌ గురురలా చ బిందుయతౌ. 6
- ఆద్యాయాః పశ్చాశ ద్విత్యాః ప్రకృతే స్తు తే దశోనాస్సుప్తః,
స ప్రత్రింశ దిహ న్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7
- ద్వీవిధా దిదుదేదో తో చో వక్రతమా వనుస్వారా,
కగచజయుగటడణతదన పబుమయరయః గలయుగవసహ శ్చ హలః. 8
- వికృతివదాదా ప్రథమా న్తస్థ తృతీయానునాసికా న స్తః,
అయిగపుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా. 9
- వా స్యా త్కృచి ద్వకారో నాదిగ త్ స్యాద్వ్యవర్గసంశస్య,
అ ద్వివృతాలవ్య శ్చ ర్విక్రః స్యాద్విధ స్సవర్ణ శ్చ. 10
- లఘువో లఘువ శ్చేతి ద్వేధా న్తస్థా నివిద ని శాసారః,
అన్యే న్యవ్యాకరణస్పష్టా ర న్త్రవత్ గృహ్యతే ద్వీవిధః. 11
- అద్యః క్రియాసు భూతాద్యర్థసముద్యోతితం వినా సర్వః,
యశ్చితి మార్యా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్. 12
- కృచి దపి న స్త ఉదోతౌ దంతోవ్యభవస్య వికృతిశబ్దాదా,
నా న్యేషాం వైధర్మ్యం లఘులఘూనాం రయోస్తు నిత్యం స్యాత్. 13
- శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదా,
గ్రాహ్యః పురాత్రురసగిరుద్రేవ్యకచటహమాత్మకానింద్యాః. 14
- *ఆద్యోపలి ద్వితీయౌ వర్ణః ప్రాసో త్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్పర్శేషు చైక ఏవ స్యాత్. 15
- వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వీవిధం పద్యం గణై ర్నినగ్రాఖ్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యాదుపగణమాత్రాభిరన్వితౌ జాతిః. 16
- శాస్తార ఏకమాత్రాం లఘూ ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి,
గౌ తౌ గగలలనంజ్ఞా గ్లో హగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 17
- గత్రితయం లత్రితయం మననంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాంత్యాల్లాః,
గురవ శ్చే ద్భజనగణా లఘువో యది యురతసంజ్ఞికాః క్రమతః. 18

1 కీరణాహస్తి (ప. వా.). 2 భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినా.

* 15 90 శ్లోకముల వివరణము తృతీయాశ్వాసములో ఉన్నది.

మిత్రై నగలా వింద్రా నలనగనలభరతా శ్చంద్రా మ లఘుః,
రలరగతలతగనవనహ భలభగనలలనలనగగనవనహః.

19

దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః.

20

ఇతి శ్రీనకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవీరచితాన్ధ్రశబ్ద
చింతామణౌ వర్ణపరిచ్ఛేదో ద్వితీయః.

వ. ఈశ్లోకంబు లిరువదియును నలువదిరెండు మాత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు
వివరించెద.

తే. కాంచనాంబర కవితాప్రపంచ మెల్ల, వర్ణరూపంబు గాన నావర్ణములకుఁ
గలుగుభేదంబు లెఱుంగక కవిత వలుక, వలను గామి వచించెద వానినెల్ల.

వర్ణసంజ్ఞలు.

క. మాతృకలు వర్ణములు మఱి, భూతలమున వర్ణములు లిఘులు హ్రాలు ననక
దైతేయవిభంజన విఖ్యాతము లగు నక్షరాహ్వయము లివి యైదుకా.

సీ. ఆదులు పదియాఱు నచ్చులు స్వరములు ముప్పదిమూడు కా మొదలు గాఁగ
నవనిపై హల్లులు వ్యంజనములు నయ్యె నీవ్యంజనములలో నిరువదేను
స్పర్శము ల్లాదలియత్కరములు పయినాల్గు నంతస్థములు యకారాదికములు
పిదప శవర్ణంబు మొదలుగా నూష్ణంబు లయ్యె నాస్పర్శంబు లైమనైదు

తే. వర్ణములు గూడ నొక్కొక్కవర్ణ మగును, వర్ణవర్ణంబుతుద లేనువర్ణములును
ధరణి ననునాసికము లనఁ బరఁగుచుండు, జమ్మికడఁ గామెపలి నున్నచక్ర పాణి.

సీ. అత్వం బకారంబు ననఁ దలకట్టు నిక్కము దానిదీర్ఘ మాకార మయ్యె
నిత్వం బికారంబు నిది పిల్లగుడునుపే రీకార మన గుడి నెనఁగుదీర్ఘ
మమరు సుత్వము సుకారము ననఁ గుఱుచకొ మ్మాకార మన దీర్ఘ యుక్తశృంగ
మొనరు వట్టువ ఋత్వమును ఋకారము నన దీనిఁ జూపిన ఋత్వదీర్ఘ మనఁగ

తే. నేత్వ మేకార మైకార మైత్వ మయ్యె, నోత్వ మొకార మాకార మాత్వ మయ్యె
వసుధఁ బ్రత్యేకలిప్త లైవ్యంజనముల, పైనిఁ గూడిన నిమ్మాడ్కిఁ బలుకఁబడును.

తే. అత్తు నాత్తు మఱి యిత్తు రిత్తు సుత్తు, మాత్తు నేత్తు వెన నైత్తు సోత్తు నాత్తు
వరుసతో నివి షవి యు పరగ్రామైస్స, ముంగలఁబ, ముంగయలఁ వెలి ముంగవళి ను.

క. నిడుదలు నెఱయక్కరములు, పాడవులు చాఁపులును దీర్ఘములు నన నొకకై
వడివ్రాలు కుటుచ లలరును, గిడుసులు గుజ్జలు ననంగ పీఠి హస్తలిపుల్. 10

క. సున్న యన బొట్టనంగా, నెన్న ననుస్వారసంజ్ఞ లిలవలపల రెం
డున్న వి విసర్గ మనఁ జనుఁ, బన్న గపతిశయన ధవళపంకజనయనా. 11

ల. గజడదబలు మొదలుగా వర్గవర్గంబు, నందు మూడు మూడు హ యొకండు
యాదిలిపులు నాల్గు నన్యవర్ణ యుతంబు, లైనశసలు ఘోష లనఁగఁ దనరు. 12

తే. ఒత్తు జడ్డయు ద్విత్వసంయుక్తములును, మహిని సంయోగవర్ణనామంబు లయ్యెఁ
బైస్వరము లేక కడుఁ దేలఁ బలుకఁబడిన, వ్యంజనంబులు పొల్లు లనం జెలంగు. 13

మూ. సూ.—ప్రాణా స్సమాసతోఽచోఽబిస్తు రనుస్వార ఏ జఘో వక్రః,
వక్రతమ ఐజ్ఞుల స్స్వస్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః.
కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబాస్తు సరళాస్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా వశ్చ త్ప్రవర్తయే దత్ర. 1

సీ. అచ్చులు ప్రాణంబు లని చెప్పఁబడు ననుస్వారంబు బిందువ్రశస్థిఁ గాంచు
నేత్వంబు నోత్వంబు నెసఁగు వక్రము లన వానిమీఁదివి రెండు వక్రతమము
లిలఁ బ్రాణు లనుపేర నేపారు హల్లులు ద్రుత మనంగ నకార మతిశయిల్లు
వర్గాదులను గలవర్గంబు లైదును బరుషనామంబు లై ప్రణుతి కమ్మఁ

తే. బంచవర్గతీయముల్ పరమపురుష, సరళముల్ శేషహల్లులు స్థిరము లయ్యె
శబ్దాస్త్రంబు గాన సిసంజ్ఞ లెల్లఁ, దెలిసి యీ గ్రంథమునఁ బ్రవర్తించు టాహ్వా.

వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులు.

క. ఇమ్మహి ద్విస్థానోద్భూతములు వక్రయమవక్రతమయుగ్తవక్
రములు మఱియేకస్థల, ఇమ్మ లితరవర్ణములు భుజంగశయానా. 15

సీ. ఉదయించు నత్వంబు మొదలుగా రెండురెండమ్ములు పరుసతో నటుతఁ దాలు
వుల నోష్ఠముల నవుదల దంతములఁ గంతతాలువుల గళోష్ఠతలములందు
బొట్టు నాసను గళంబున విసర్గంబును గాదివర్ణము లైదు నైదు గూడి
తగఁ గంతతాలుమ స్థకరదోష్ఠముల నంతస్థము ల్లామ స్థకరదముల

తే. సూర్ధ్వదంతాధరంబుల నూష్ణలిపులు, క్రమతఁ దాలుశిరోదంతకంఠములను
బలువువ్రాయి శిరంబున బండిరాకు, సానభేదంబు లేదు దంతములఁ జజులు. 16

క. బలువువ్రాయి యనఁగా దొడ్డశకార మనుట. 17

తే. అలఘుఱశదంత్యచజలకు హ్రస్వవక్త, ములకు నిందుఁ బ్రత్యేకించి పలుకనియెడఁ గ్రమతః దత్తప్రధానవర్ణముల కెవ్వి, యవియె వానికి నని తెలియంగ వలయు.

తే. అచ్చు లొకవర్ణ మయ్యె స్పర్శాక్షరంబు, లయిదువర్ణంబు లయ్యె యాద్యష్టకంబు దలఁప నొకవర్ణ మింకఁ గొందఱమతంబు, నూన్ములు నొకవర్ణ మై యొప్పుచుండు.

శుద్ధాంధ్రలిపి లేఖనక్రమము.

క. మొదల నకారాద్యచ్చులు, పదియాఱును వానిపిఱుండ బాణాసురరు

ర్తదహర కాలిపులు ము, పదిమాడును బుట్టి వాక్ప్రపంచం బయ్యెన్. 20

మూ. సూ.—బాలేందువరిధిశృంగావర్తకుశగ్రంథిదాత్రవరశుసమూః,

ఆద్యా ఇథకరశుల్యా నదీర్హా శ్శూలనన్నిభా వన్వో. 2

సీ. విదియచంద్రునిమాడ్కి వెలయు నత్వము దానికుడివంక శృంగంబుకొన గుణింపఁ

బ్రభవించుఁ దక్కినప్రాణంబు లెల్లను నడిమికి గుడిఁ జాట్టి విడువ నిత్తు

కుడి నావుకొమ్ముకెవడి ల్రాయ నుత్వంబు క్రిందను నుడి నిల్చు బుత్వ మయ్యె

వలపల. మీఁదికి మెలి గొన్న ఇన్వర మెడమ నెత్వం బొప్పుఁ గొడవలిక్రియ

తే. యామ్యమున గండ్ర గొడ్డలియ ట్టొనర్పఁ గ్రాలు నోత్వ మిన్నింటిదీర్ఘములు కుడిని

గరికరాకృతిఁ దనరు డాకడవలపల, నమరు నైత్వైత్వములు త్రిశూలములకరణి.

*వీనికి రూపములు.

*-ఇది అకారము, -ఇది అకారము, -ఇది ఇకారము, -ఇది ఈకా

రము, -ఇది ఉకారము, -ఇది ఊకారము, -ఇది ఋకారము, -ఇది ౠకారము,

కారము, -ఇది ఇకారము, -ఇది ఋకారము, -ఇది ౠకారము, -ఇది ఏకారము, -ఇది

ఏకారము, -ఇది వికారము, -ఇది ఒకారము, -ఇది ఓకారము, -ఇది

ఔకారము, “అనుక్త మన్యవత్” అనున్యాయము చేత నీశబ్దానుశాసననూత్రము

నందుఁ జెప్పిన యనుస్వారమును, విసర్జనీయమును, సకలదేశ ప్రశస్త మైన నాగరలిపి

యందు, నెటువలెనో, యటులఁ దెలిసికొనునది. తత్స్వరూపంబులు - ౧౦ - అం - ఇది

పూర్ణానుస్వారము, ౧ - అః - ఇది విసర్జనీయము, ఇవి యచ్చులనంబడు.

అనుస్వారసిద్ధయము.

మూ. సూ.—సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః,

ప్రాస్వా త్పూర్వోఽపి భవే ద్దీర్ఘా చ్చేష్ఠిండవన స జేయః.

*. ఈరూపములు సరియైనవికావు. పూర్వకాలపు వ్రాత ఎట్లుండెనో తెలియ

గోరువారు బర్మెలువ్రాసిన ‘సాందియెన్-పేలియా, గ, ఫీ’ అనేపు సకముగాని అంధరి

విజ్ఞానసర్వస్వముగాని చూడవలెను.

సీ. పాసఁగ దీర్ఘఖండపూర్ణంబు లనుపదంబులు సంజ తా గట్టిబొట్టులకును
హ్రస్వఖండార్థంబు లనుశబ్దములు మూడడు నరసున్నలకుఁ బేరు లగుచు నుండు
శబ్దంబుతోడనే జనియించుచుండువు సిద్ధంబు నాఁగఁ బ్రసిద్ధ మగును
బుడమి నకారంబు చెడి యైనయాయనుస్వారంబు సాధ్యసంజ్ఞ మన వెలయు.

తే. నిక్క మీసిద్ధసాధ్యంబు లొక్కటొకటి, ఖండపూర్ణంబు లన ద్విప్రకార మయ్యె
నవియొక్క మ్మఱి హ్రస్వదీర్ఘక్షరముల, మీఁద రెండుతెఱంగులై మెఱయుఁగృష్ణ.

అ. వెలది చెలఁగి నిన్నుఁ దలఁచిన నన సిద్ధ, ఖండబిందు వయ్యెఁ గమలనాభ
పొంక మెనయింతిపొందు సొం పగు నన, సిద్ధపూర్ణబిందు విద్ధచరిత 23

క. భువిఁ గొలిచెదఁ గాళిందీ, ధవు ననుచును వికృతులను ద్రుతంబులు చెడి బిం
దువు లైన వెల్ల సాధ్యోద్భవఖండము లయ్యెఁ గామెల్లనివేశా. 24

క. కెందమ్ములు చెంగలువలు, ముందర చెంగాచివీర ముంగొం గన నీ
చందములెల్లను నందిత, బృందారక సాధ్యపూర్ణబిందువు లయ్యెన్. 25

మూ. సూ:—హ్రస్వా త్పూర్ణోఽపి భవే దీర్ఘాచ్చే శ్చండ ఏవ విజ్ఞేయః.

తే. జగతిపై సిద్ధసాధ్యసంజ్ఞలఁ బాసంగు
ఖండములు హ్రస్వలిపులపై నుండెనేని
వానిఁ బూర్ణంబులను జేయ నచ్చుఁ గృతులఁ
బూర్ణములు ఖండములు సేయఁ బాసఁగ వెందు. 26

క. కొలఁతులకుఁ గొలంకులు నాఁ, దలఁపులకుఁ దలంపు లిట్లు తగ సిద్ధము లై
చెలు వందుఁ జిఱుతెనున్నలు, వెలయును బూర్ణంబు లగుచు విషధరతల్పా. 27

క. జలజాతుఁ గొలుతు ననుచో, జలజాతుం గొలుతు ననుచు సాధ్యార్థము భూ
తలమున నెరసున్నయ నై, చెలు వగుఁ గామెపలివాన సిద్ధోల్లాసా. 28

తే. నిడుద లగునక్కరములపై నిలిచినట్టి, యర్థబిందువు లన్నియు నరసి చూడ
ధరణి సిద్ధంబు లైన సాధ్యంబు లైన, ఖండములై కాని పూర్ణములై గావు సుమ్ము.

అ. లోఁగ వించు కైన జాఁగతనంబున, దోచి వలువ లెల్ల దాచినావు
గీజాబూర కొమ్ము నేఁ జన వలె నన్న, నిడుదమీఁద నున్న నిలుచు నగము. 30

తే. హల్లులను బంచవర్గంబులందు మొదలి, వర్గములకును మూడవవర్గములకుఁ
దక్క నితరాక్షరములకు దాపలికడ, నాంధ్రపదమధ్యమునఁ బుట్టదయ్యె బొట్టు.

సీ. కొంకక వీరకమై కొమ్మతోఁ జనుదెంచి ముంగల నాఁగినమురు వధించె

మించి చె య్యారచక మేదినుతుఁ ద్రుంచి నెంజలి రోజుకన్నియలఁ గొనియె
మింటితోటను గలమేటివృక్షము దెచ్చి మెండుగా వేడిన మెలత కిచ్చె
వింతనేతల గోపకాంతల వలపించి పాం దూది బహువిధంబుల రమించె

తే. కంపుతూపులు గలవన్నె కానిఁ గాంచెఁగంబమునఁ బుట్టె దాఁజేటికరణినొప్పె
నార హరి యనఁ బూర్ణంబు లర్థములును, బరుషసరళాదులను గనుపట్టు నిట్లు. ౩౩

తే. సగముజాబిల్లివలె వ్రాయ సగమునున్న, నిండుజాబిల్లివలె వ్రాయ నిండునున్న
యయ్యోనీభేదములెఱింగి యాంధ్రకృతుల, వ్రాయఁదగుబిందువులుపొండవేయపక్ష.
వ. ౯ ఇది యర్థబిందువు, ౦ ఇది పూర్ణబిందువు. ఇంకను అచ్చులన్ని వరుసకు వ్రాయు
చున్నాము.

మూ. సూ:-దరశార్ఙ్గపిష్టలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమా త్పరుషాః,

స్తంభ విరేఖాధిక్తై స్త వచ వర్గద్వితీ మనన్తాద్యాః. ౧

సీ. శంఖశార్ఙ్గద్విపాశనదళాంకుశపన్నగాకృతులను మీఁద నడ్డరేఖ

వలవల నొక్కటి నిలుపంగఁ బరుషంబు లైదును వరుసఁ జెన్నారుమండుఁ

గ్రిందఁ గంబముపోల్కి గీటొక్క టిడిన నాద్యములు చెండవలిపు లై పొసంగుఁ
లైనున్న గీటు లిబ్బడి నేయఁ బ్రథమాక్షరంబులు సరళవర్ణంబు లగును

తే. గంబమొక్కటి రేఖాయుగంబుక్రింద, వ్రాసినఁ దృతీయమును జతుర్థంబు నగును
నిలువుగీటులు చెండునుం గలసి తమ్ముఁ గదియ దొల్లింటి వనునాసికంబు లగును.

హల్లులకు రూపంబులు.

క - ఇది క్కారము, ఖ - ఇది ఖ్ కారము, గ - ఇది గ్ కారము, ఙ -
ఇది ఙ్ కారము, చ - ఇది చ్ కారము, జ - ఇది జ్ కారము, ట - ఇది ట్ కారము, ఠ - ఇది ఠ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, ణ - ఇది ణ్ కారము, త - ఇది త్ కారము, థ - ఇది థ్ కారము, ద - ఇది ద్ కారము, న - ఇది న్ కారము, ప - ఇది ప్ కారము, భ - ఇది భ్ కారము, బ - ఇది బ్ కారము, మ - ఇది మ్ కారము. ఇవి స్పర్శము లనం
బడును.

1 పాం దూది (ప).

మూ. నూ:—కీర¹తరిహ స్తిను న్నకశు క్తి తలాననవిత్తరీసీరసమా,
అంతస్థా శ్చోష్ణాహో దంత్యచజౌ గురరలౌ చ బిందుయుతౌ. 6

‘తరి’ అనగా నావకు పేరు.

తే. శుకతరిమతంగభవకుంభశు క్తి సన్నిభంబు అంతస్థములు తులాభ ద్రవీత
వేదికాహాలసిభములు శాదిలిపులు, దంత్యచజగురరలకుఁ దనరు బొట్లు. 35

శ్రీ - ఇది యేకారము, ర - ఇది ర్కారము, ర - ఇది ట్కారము. ఇ -
ఇది ల్కారము, వ - ఇది వ్కారము. ఇవి యంతస్థము లనంబడు.

శ్రీ - ఇది శ్చవర్ణము, హ - ఇది హ్కారము, హ - ఇది హ్కారము, క్ - ఇది
క్కారము, ప్ - ఇది ప్కారము. ఇవి యూపము లనంబడు.

క. పొల్లు లయి తాము వుట్టియు, హల్లులు ప్రాణములతోడ నంబుధితయా

వల్లభ కూడి కదా తల, ముళ్లు గుడులు శృంగములను మొదలుగఁ దాల్చుక. 36
వ. అది యెట్లనిన. 37

క్కారముతోడ నచ్చులుగూర్చి గుణించెడివిధము.

క్ - ఇది క్. క్కారమునకు తలకట్టు ఇచ్చిన క. తలకట్టున దీర్ఘమిచ్చిన కా.
క్కారమునకు గుడిఇచ్చిన కి. గుడిలోదీర్ఘమిచ్చిన కీ. క్కారమునకు కొమ్మిచ్చిన
కు. కొమ్మన దీర్ఘమిచ్చిన కూ. క్కారమునకు వట్టువనుడియిచ్చిన కృ. వట్టువనుడిని
దీర్ఘమిచ్చిన కృ. క్కారమునకు ఇత్వమిచ్చిన క్. ఇత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన క్. క్కారమునకు
ఎత్వమిచ్చిన కె. ఎత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కే. క్కారమునకు ఒత్వమిచ్చిన
కొ. ఒత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కౌ. క్కారమునకు విత్వమిచ్చిన కై. క్కారమునకు
ఔత్వమిచ్చిన కా. క్కారమునకు అరసున్న పెట్టిన కగ్. నెరసున్న పెట్టిన కం. క్కారమునకు
విసర్గములు పెట్టిన కః. ఇటువలెనే హల్లుల కెల్లను వ్రాయవలయునని తెలిసి
కొనునది. 38

ఇది స్వరగుణితము.

తే. ఎన్ని హల్లులు జడ్డలై యున్న నేమి, పొల్లులకు మీఁద నుండెడు హల్లులెల్లఁ
గడపటను వ్రాయద్విత్వ మొక్కటియె తాల్చు, దానితలకట్టు మొదలై నవాని నెల్ల.

వ. ప్రద్యుమ్నఁడు — బ్రాహ్మకృత్యుల టాయ ఇటువలె గ్రిందను
వ్రాసినయొత్తులకే తలకట్టు మొదలైనవి వ్రాయునది. ఈ లిఫియందు రేఫమునకు
నొత్తులు వ్రాయునదిగాని పలపలగిలక లేదు. అది యెట్లనిన.

40

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని

జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు

ముందు జడ్డయు వెన రేఫమునకు బదులు

గిలక¹ లిఖించియు వచింతు రిలఁ గుమతులు.

41

వ. స్వర్గ మనుటకు — హా² కౌ³ బ్రాహ్మ యిటుల వ్రాయునది.

42

క. పద్యాది ప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములుగ నజ్ఞులు కృతులం

జైద్యహర వ్రాయుదురు తము, విద్యాధికు లెల్లఁ జూచి వికవిక నవ్వక.

43

క. ఇరు లీలగ లుటుత లూ శ్చెప్పరు నేమిటి కొక్కఁ డోపు వానికి ననున

కరణిపదంబుల మొదలివి; స్వరము లనుచుఁ దెలిసి వ్రాయఁ జనుఁ బద్యాదిక.

44

క. బలుబొట్టులపైవర్ణం, బులక్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ

డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందురు, విలిఖింపరు వాని నెందు ద్విత్వము లార్చుల్.

45

అ. హల్లమీఁద గున్నహల్లు దానికి ద్విత్వ, మొందుఁ గాని వేఱె యొకటి గాదు

సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచో, బాప రెందు దాని బ్రాజ్ఞు లెల్ల.

46

పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.

మూ. నూ. ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతేస్తుతేదశోనాస్సుప్తిః,
సప్తత్రింశదిహస్యేచానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

తే. అయిదుపదులగు మురభాష కక్షరము

లందుఁ బది ప్రాకృతమునకు నడఁగిపోవు

¹దొలఁగి-చనుఁ బదియును మూఁడు దెలుఁగుభాష

కనఁగుఁ దత్సమపదముల నేఁబదియును.

47

వరరుచివచనము.

శ్లో. ద్విత్వాక ఏహో నుస్వాగో విసర్గ ష్టాడశ స్వరాః,

స్పర్శాః అతిస్థితోష్ఠాః శ్చతుస్త్రింశద్ధల స్ప్రతాః.

1 విభజించియు లిఖింతు రిలఁ గుమతులు.

2 దొలఁగిచనునవి షదమూఁగు.

టీ. ద్విధా=రెండువిధములైన, అకః=అకస్మాత్త్యాహారము, అక్ష్మలనగా=అ ఇ ఉ ఋ ౨, అనెడి ఈ యయిదక్షరములకుఁ బేరు. అది యే ట్లనగా.

పాణినీయసూత్రములు:—

హలస్త్యమ్.

వృ. ఉపదేశే న్యం హ లి త్సాత్.

టీ. ఉపదేశే=సూత్రమునందు, అంత్యం=తుదదిఅయినటువంటి, హల్=వ్యం జనాక్షరము (తుదపొల్ల), ఇత్=ఇత్తనుసంజ్ఞ గలది, స్యాత్=అగును—ఇందుచేత ని త్తనఁగ సూత్రముకొన నున్న పొల్ల అనుట.

అది రంత్యేన సహేతా.

వృ. అంత్యేన ఇతా సహితః అదిః మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞా స్యాత్.

టీ. అంత్యేన=కడపటనున్న, ఇతా=ఇత్తుతోడ, సహితః=కూడుకొన్న, అదిః= మొదటిఅక్షరము, మధ్యగానాం=నడుమనుండెడు నక్షరములకును, స్వస్య=తనకును, సంజ్ఞా స్యాత్=పేరగును. కడపట నున్న ఇత్తుతో కూడుకొన్నటువంటి మొదటి అక్షరమునడుమనుండెడునక్షరములకును దనకును పేరగును. ఇటున్నందుచేత తుద నున్న కకారమునకు పొల్లు పనిలేదాయెను గనుక.

సూ:—తస్య లోపః.

వృ. తస్యేతో లోప స్యాత్.

టీ. దానికొన నున్న ఇత్తునకు లోప మవును. ఇందున్న కవర్ణము పొల్ల లోపముకాగాను జిక్కిన యయిదక్షరములును హ్రస్వములుగాను దీర్ఘములుగాను నుచ్చరించిన అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ౨, ౩, అని పదిఅయ్యెను. ఏచః= ఏ, ఓ, ఐ, ఔ, ఛ అను ఏచ్ఛప్రత్యాహారమునందు మానుపటివలె కొన నున్నచకారము పొల్లగనుక మిగిలినవి నాలు గాయెను.

సూ:—“ఏజ్ హ్రస్వో నాస్తి”

అను సూత్రముచేత ఈయెచ్చనకు హ్రస్వము లేదు గనుక ఏ, ఓకారములు గీర్వాణభాషయందు కుఱువలసేవు. అనుస్వారః=పూర్ణబిందు వొకటి (సంస్కృతము నందు పూర్ణమేకాని ఖండము లేదు.) విసర్గః=విసర్జనము మొకటి ఇవన్నియు కూడంగను, స్వరః=అచ్చులు, పోడశః=పదియాలు, స్పర్శః=స్పర్శములు ఇరువదియైదు, అంతస్థానోష్ఠాణః=అంతస్థములు నాలుగును దోడశకారమును, ఊష్మములు నాలుగు ను, హలః=వ్యంజనములు, చక్షువ్రీంశ్చిత్=మృదునాలుగు, అచ్చులు పదునాలుగు, హల్లులు మృదునాలుగు, ఉభయములుకూడ నేబది వర్ణము లాయెను.

లే. అచ్చు లొకపదియొలును వ్యంజనములు
పాండుపుత్ర సహాయ ముప్పదియలు మూడు
దొడ్డకా యందులోపలఁ దొరల నయ్యె
నమరభాషకు నేబది యక్షరములు.

49

సీ. ఏకనశము దేవహేళనంబు నటంచు యాజుషామన్నాయంబునందు లేదొ
కాళనాళవ్యాళగోళహింతాళంబు లనుచు సంస్కృతభాషయందు లేదొ
గయ్యళి త్తుల్లు నంగల్లు వజ్రపుతల్కు తాలియటంచు నాంధ్రమున లేదొ
పాళం బెటుంగనికూళ విరాళి పిసాలించు ననుచు దేశ్యమున లేదొ

లే. యగమజ్జాలు దొడ్డుబీజాక్షరంబు, లందు లేకున్ని సన్నంబు నదియుఁ గూడ
నొకటిగాఁ జేసి బీజోపయోగి గాన, త్తాను జేకొని రది శబ్దసరణి గాదు. 50

వ. అగమజ్జాలు పంచాశద్వర్ణంబులలో నున్నక్షకారమును గూడుకొన్నందునకు మ
హవిద్యలోనిశ్లోకంబులు. 51

శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం స్వాధిష్ఠానం తు మేహనం,
నాభి స్తు మణిపూరాఖ్యం హృదయాబ్జ మనాహతం,
తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజం,
నహసారం బ్రహ్మరంధ్రం మిత్యాగమవిదో విదుః.

శా. ఆధార స్తు చతుర్దశో రుణరుచి ర్వాసాంతవర్ణాశ్రయః
స్వాధిష్ఠాన మనేకవైద్యుతనిధం బాలాంతపబ్బుత్రకం,
రత్నాభం మణిపూరకం దశదశం డాద్యం ఫకారాంతకం
వత్తైర్ద్వాదశభి స్తనాహతపురీ హైమి కథాంతాన్వితా.

శా. ద్వ్యష్టారం స్వరషోడశైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజం
హం తేత్యక్షరపద్మపత్రయుగళం రత్నోపమాజ్ఞాపురీ,
తస్మా దూర్ధ్వ మధోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం
నిత్యానందమయీ సదాశివపురీ శక్త్యై నమ శ్శాశ్వతం.

లే. కాకు ష జడ్డ యైన క్షకార మగుట, దలఁప కేబదిలిపులలోఁ దానిఁగూర్చి
తొలుత భిన్నాక్షరం బైనదొడ్డకాను, విడిచిపెట్టె ననంతుండు వెట్టి గాఁడె. 52

వ. ఛందమునందు ననంతుండు చెప్పినవిధము.

53

క. యరలవ లంతసులు వాఁ, బరలగును శపసహలు దేటపడు నూన్ లనక
సారిది త్తకారము గూడుక, సరి నేబది యయ్యె వర్ణసంఖ్య ధరిత్రిక. 54

క. అశలకు భేదము లే దను, పలుకున శా దొలగి యొడుపడు లగు వర్ణం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి, తెలుగున అశ లనఁగ రెం డధిక మగుఁ గృష్ణా. 55
ప్రాకృతోనాత్మరపరిగణన హేమచంద్రాచార్యవచనము.

శ్లో. ఋగ్వల్క్లౌ ప్రాస్వదీర్ఘౌ వైజాద్యా వనునాసికౌ,
శషాచ దశ తే న్యూనాః ప్రాకృతోక్తిషు సర్వతః.

టీ. ప్రాస్వదీర్ఘౌ=ప్రాస్వమును దీర్ఘమును వివక్షించి, ఋగ్వల్క్లౌ=ఋకార
ఋకారములును, అనఁగా ఋ, ఋ, ఋ, ఋ అనునవి ఈరెండును, విచ్=విభేలు
ను, ఆద్యౌ=మొదటి వైవక్షించి రెండును, అనునాసికౌ = అనునాసికములును,
అనఁగా మొదటియనునాసికము లైనజకార ఇకారము లనునవి, శషాచ=శవర్ణ
షకారములును, తే దశ=అపదివర్ణములును, ప్రాకృతోక్తిషు=ప్రాకృతపదముల
యందు, న్యూనాః=తక్కువ. అనఁగా సంస్కృతభాషకు చెప్పిన యేబదిటిలో
ఋ, ఋ, ఋ, వి, ఔ, జ, ఇ, శ, ష, అనునీపదివర్ణములు ప్రాకృతభాష
కు తక్కువ యగుచున్న వనుట.

తే. సప్తమస్వరముఖచతుష్టయము ద్వాద, శస్వరంబును లోకసంఖ్యాస్వరంబు
సర్వ నాద్యనునాసికయుగము శషలు, ప్రాకృతంబున నిక్క మీపదియు లేవు.
వ. లోకసంఖ్యాస్వర మనఁగా గణితకాస్త్రోక్తసంఖ్యను జతుర్దశలోకములు గనుక
పదునాలవస్వర మనుట. ఔకారమునకు పేరు. 57

ఆంధ్రభాషావర్ణసంఖ్య.

మూ. సూ.—ద్వివిధాదిదు దేవోతోచో వక్రతమా వనుస్వారౌ,
కగచజయుగటడణతదనపబగుయరయుగలయుగవసహశ్చహల.

సీ. అచ్చులలో సప్తమాత్మరం బాదిగా షరుస నాలుగు దుదివర్ణ మొకఁడు
స్పర్శాత్మరములందుఁ బంచవర్ణములను సమము లై యుండునాత్మరములు పది
మొదలివ్వంజనవర్ణములను రెంటును దుదిఁ గనుపట్టుననునాసికద్వయంబు
నూన్ వర్ణము లన నొప్పునాల్గిటిలోనఁ బ్రథమద్వితీయాత్మరములు రెండు
తే. నెన్న నీయొండు కడమగా నిరుపదియును, జగతి శుద్ధాంధ్రదేశ్యభాషాపదముల
వెదకినను లేవు తత్సమపదములందుఁ, దనర్థ నిన్నియు నది సంస్కృతంబు గాన.

క. తుదలను వికృతివిభక్తులు, గదియుటచేఁ జెలుగులందుఁ గలసెను గా కొ
యదువర తత్సమపదముల, మొద లాద్యప్రకృతిశబ్దములు జెలుఁ గగునే. 59

నీ. దేవతాభాషను దీర్ఘంబులే కాని కల సైనఁ గుఱుచలు గాక యుండు
హరవిశ్వదివససంఖ్యాచ్ఛులు జెలుఁగులఁ గడు హ్రస్వములును దీర్ఘములు నగును
సంస్కృతంబునఁ దాలుజననమాత్రమే కాని జగతి నన్యస్థానసంభవంబు
చర్చింప నెఱుఁగనిచజ లాంధ్రమునఁ దాలుజాతంబులును దంతజములు నగును
తే. దలఁప నేక ప్రకారమై దైవతోక్తు, లందు భేదంబు లేనిరే ఘాతరంబు
రేఘము అకారమును నన రెండు జెఱుఁగు, లగుచు వికృతులఁ దనరు దుగ్ధాభిశయన.

వ. హరవిశ్వదివససంఖ్యాచ్ఛు లనఁగాను గణితకాస్త్రోక్త సంజ్ఞను, హర యనఁ బదు
నొకొండవయచ్చు ఎకారము, విశ్వ మనఁగాఁ బదుమూడవయచ్చు ఒకారము,
దివస మనఁగాఁ బదునేనవయచ్చు అఁ అనునది. యీమూడవచ్చులకును జెలుఁగున
హ్రస్వమును దీర్ఘమును గల వసుట. అం అనుదానికి దీర్ఘముగాఁగా అం అయె
ను. ఇంతమాత్రమున కచ్చులమొదల నకారంబును ఆకారంబును రెండును
ఉన్న విదానికిం జెప్పరాదా దీనికిఁ జెప్పవలెనా అనఁగా, ఇవి ఆకారమునకు
చెప్పట గాదు. అనుస్వారము ప్రత్యేక ముచ్చరింప శక్యము కాదు గనుక బాణి
న్యాయ్యులవ్యాకరణమునందు అం ఇత్యనుస్వారః అని ఆకారముతోఁ గూర్చి
చెప్పినాఁడు గనుక అం అనఁగాను బిందువునకు సంజ్ఞ. ఆబిందువునకు హ్రస్వ
దీర్ఘము లెటువలెకలుగు ననఁగా ముంగలిపద్యముచేతను చెలిసికొనునది. 61

అ. బిందువునకు రెండు భేదంబు లగు హ్రస్వ, దీర్ఘ రూపములను జెలుఁగులందు
హ్రస్వమనఁగ నొప్పు నర్థబిందువు దీర్ఘ, మనఁగఁ బూరబిందు వయ్యెఁ గృష్ణ. 62

క. తక్కువపదియును దొమ్మిది, యెక్కువలిపు లాఱు నయ్యె నేఁబదిలో నీ
లెక్కును ముప్పదియును నే, డక్కరములు నిలిచె శుద్ధ మగునాంధ్రమునకా. 63

వ. తత్తద్వర్ణభేదాభేదంబు లెఱింగించెద. 64

మూ. నూ:—పిశృతిపదాదా ప్రథమాంతస్థశృతీయానునాసికా న స్తః.

క. తెలుఁగున యణకారంబులు, గలుగవు శబ్దాదులను యకారముపగిదిక్
బలుకఁబడునవి స్వరము లగు, ఖలపూర్వామరవినాశ కామెపలికా. 65

కారకొమ్ములు.

నీ. క్రుక్ష క్రుధ క్రూర శిగు శ్రుతి విశ్రుతి శ్రుక్రాష నిశ్రుతి శ్రు క్షుప్తములు.
భూణ భ్రుకుంశ బ్రు ట్ట వాణంబులు భ్రుకుటిత భ్రూలతా ప్రకటితములు.

క ద్రువ ద్రుపద ద్రుమ ద్రుహిణ ద్రుహి సౌరద్రు విద్రుమ శ త్రువులును
ద్రువమును ద్రుతమును భువిఁ గ్రారకొమ్ము లై తనరారుఁ గాని ఋత్వములు గావు
తే. వట్టువలు లేవు తెనుఁగున వానిపగిదిఁ, బలుకులిపు తెల్లఁ గ్రారకొమ్ములు నిజంబు
దునుము నిందాఁకఁజైద్యుఁడు ద్రుశ్లననఁగ, రోహిణీభ ర్తచరమా ద్రిఁగ్రుంకెననఁగ.

నృసింహపురాణమునందు :—

సీ. పా. క్రూరకెల్లిపక్షైలకులికనిపాతంబు ఘనకలుషోరగగరుడమూ ౨. (అ. 2. 35.)
వ. మఱియు.

చ. శ్రుతిమతధర్మ యోగములు చోద్యపుమూల్యము లప్పరంబునక
జతురతఁ బుణ్యవస్తువులు సారవిముక్తిపదంబు లమ్మనా
రతులితవిష్ణుకాసనసమాహితు లైనమహాత్ము లంచితో
ద్ధతిఁ గొనువారు భూరివిహిత వ్రతపారగు లై నబోధమల్. (అ. 1. 46.) 68

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. భావమె యించుక వదనా, వ్యావళితవికాస మైనహావము శృంగ
రావిర్భావనిదానము, భూవల్లిమందచలనమున నెఱుంగఁబడుక. (అ. 2. 22.)

ప్రభావతీప్రద్యమ్నమునందు:—

సీ. పా. సురటి చేకొని భద్ర శుశ్రూష గావింప. (అ. 2. 15) 70

అ. అద్రువ విద్రువ ననుక్రియాపదంబులయందుఁ, దగిలి వట్టునుడులపగిది నుండు
వ్రాలు తేలఁ బల్కఁ గ్రారకొమ్ములు గాని, వట్టునుడులు గావు వనజనాభ. 71

ఋత్యాక్షరంబులు.

సీ. ఋష్యమూకాద్రియు ఋష్యశృంగండును ఋక్షమృగేంద్రుండు ఋక్షపదము
ఋతము ఋత్విక్కు నైర్మతి ఋతుషట్కమ్ము ఋతుపర్ణభూపతి ఋతుమతియును
ఋషభవాహనుఁడును ఋషియు ఋగ్వేదంబుఋభురాజఋణమును ఋద్ధిఋజువు
ననునిపదంబుల కాదివర్ణంబులు సప్తమస్వరము లై జగతి వెలయుఁ
తే. గృష్ణ వృత్రాంతకా హృషీకేశ మదన, జనక పృథ్వీకుమారభంజన యటంచు
హల్లులందును వట్టువ లమరి యుండు, సంస్కృతంబున యదువంశ సారథౌమ.

వక్రభేదంబులు.

అ. ఏక మోక మిట్టు లేత్వంబు నోత్వంబు, నమరభాషి నమరభాషి
ప్రాస్వలిపులు గావు హల్లుపై నట్టన, యగును గేకికొకిలాలి యనఁగ. 73.
అ. పెక్కు లేల కృష్ణుఁ డొక్కఁ డోపఁడె పసి, నెలవు నేల యరసి పొలము వోప
ననఁ నిట్టు చెనుఁగులందు వక్రయుగంబు, ప్రాస్వములును నిడుద వ్రాలు నగును.

వ్యంజనలోపము.

ఆ. పూనె నెగనె బొదవె బొనరె బొందె నటన్లు, పలుకులందు మొదలఁగలుగునట్టి
వ్యంజనంబు లడఁగి హానిపై స్వరములు, నిలుచు వలసినపుడు నీరజాత్తు. 75

పూని యనుటకు విష్ణుచి త్రియమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందువాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె కాంచి యజాండభాండముల్
వానసు మీఁదఁ బ్రోవ నడవం గొనె ద న్నన నగ్ర నిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠ లె సమస్తజగంబులవాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కునైన్యపతికొంచనవేత్తము నాశ్రయించెదఁ. (ఆ. 1. 4) 76

హల్లు లోప మై ఊనె అనుటకుఁ బూరిజాతాపహరణమునందు:—

క. మానవతి యిట్లు మావని, మానకొధములచేత మరలిచి చింతా
ధీనగతి నుండ మదిలో, నూనినప్రేమమున నంబుజోదరుఁ డనియెఁ. (ఆ. 1. 114)

నెగనె అనుటకు ఆదిపర్వమునందు:—

ఆ. కర్తబంధములను గ్రక్కునఁ బాయుడు, బుణ్యగతికి నెగయుపురుషునట్లు
బంధనంబు లెల్లఁ బాయుడు భీముడు, నీదిలోననుండి నెగయునెంచె. (ఆ. 5. 177)

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. నెగనివకొనలతో నింగి యంతంతకు నవలఁబోవఁగఁ దనరారుదాని. (ఆ. 1. 162)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము, దెఱచుచు వ్రే గడఁచి సొగసి త్రెల్లి వివశుఁ డై
యఱచిన నోడకు మని హతి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచి యెత్తె నెగయఁగఁగృపతోఁ.
(ఆ. 8. 301)

వ్యంజనలోప మైనందులకు శృంగారనైషధమునందు:—

సీ. పా. ఒంటికాలున నిల్చి యూర్తి మారుతములఁజిగురు తెక్కల రేకులెగయుచుండ;
(ఆ. 8. 69)

పొదవె నన్నందుకు నృసింహపురాణమున:—

తే. అదరిపాటున వేస విచ్చి పొదవికొనినఁ, దొలఁగి పోవఁగఁ గూడకమలయపవనుఁ
డిందుఁడలఁదూర్చుకొనియెనోయిప్పుడనఁగ, నమరుఁదాశవృంతములమందానిలంబు.

1 దాల్చి. 2 లఁజేత మాటిచి (అచ్చుర్రతి). 3. కేసని. 4 గలఁగి తలఁగి పోవే
రక. 5 నా నింపానర్ప (అచ్చుర్రతి).

అందే:—

తే. బొదవి యొండొండ దివియును భువియు దెసలుఁ

బొదవికొని యుండుచీకటి పోవువలన

మిక్కుటంబుగఁ గాటుక గుక్కినట్లు

కరవటం బన జగదండ ఖండ మమరె. (అ. 3. 80)

88

అందే:—

క. అది యట్ల కొదె నిప్పునఁ జెద లంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశుఁ

మదినుంచుకొన్న వానిని, బొదవునెయాపదలు రవిని బొందునె తమముల్. (అ. 4. 32)

అచ్చునకుఁ జిత్రభారతమునందు:—

క. తదనంతరంబ గ్రవ్వుఁ, యదువిభుఁడు కృపావిధేయుఁడై వాణీశ

త్రిదశేశుల కాశ్చర్యం, బొదవ మనిచె

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. పదపడి దుస్తర మగునీ, పదుమూడవయేడు గడవఁబడుట యరిది ద

మైదు శఱుఁగకుండ నాపద, లొదవఁగ నైరించి రిట్టి యునికియుఁ గలదే. (అ. 1. 9)

పొనరె నన్నందుకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

క. ధనమును విద్యయు వంశంబును దుర్మదులకు మదంబుఁ బొనరించును న

జ్ఞున లైనవారి కడఁకువ, యును వినయము నివయ తెచ్చు నుర్వీనాథా. (అ. 2. 85)

అందే:—

మ. అని ని నైచ్చి వృకోదరుం డతఁడు కార్యం బింత తేల్లంబుగాఁ

బొనరం బబ్బునె యంచుఁ బేరెలుఁగు సొంపుం జెంద వక్త్రంబుపా

ల్పున దర్పం బొలయంగ నంగములకుం బొం గారుతద్భృంహిత

ధ్వని యై మించుమహోగ్రసింధురముచందం బొందిపాల్చెం దగఁ. (అ. 3. 143)

ప కారములోనిస్వరమే నిల్చినందుకుఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడు చెప్పిన

అహోబలమాహాత్మ్యమునందు:—

క. నిను నాశ్రయించియును నే, ననఘా కడ లేనివనట యనువననిధిలో

మునుఁగుడునె ప్రతికారం, బొనరింపఁ గదయ్య దీని కూహించి కృపఁ. 89

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నందు:—

చ. ధనదునిపుష్పకంబునకుఁ దా నెన వచ్చు నటంచు లోకముల్

వినుతి యొనర్పఁ బొ ల్పెనగి విద్రు మహాక్షిక నిలవజ్ఞు కాం

చనయతము స్సవేగహయసంఘటితంబును నైనతేరు సాం
పొనరగ నెక్కి మిక్కిలి సముత్సుకతం బురబాహ్యవీధులకా.

90

పొందె ననుటకు శంభుదాసునిలక్ష్మీనృసింహావతారకథయందు:—

ఉ. పొందవు దుఃఖము ల్భయము పొందదు పొందదు దైన్య మెచ్చెయిం
బొందవు తీవ్రదుర్దశలు పొందు బ్రయంబులు పొందు సంపదల్
వొందు సమగ్ర సౌఖ్యములు బొందు సమున్నతకీర్తి లెందు గో
విందపదారవిందపదపీపరిధద్ధగరిష్ఠచిత్తులకా. (అ. 2. 31)

91

ఓదాదేశహస్యంబులు.

తే. కాంను హస్యద్వితీయవక్రంబు నంద, తొక్కడనువీనిరెండవయక్కరంబు
హస్య మగుఁ జోటనుపదంబునందుమొదలి,వర్ణమును గబ్బములను గావలసినపుడు.

‘అందొంబు’ అనుట కాదివర్వమున:—

క. బిలుపునెడ నేయునెడ వడి, బిలుపునెడం బెనఁగునెడ నపారబలంబుల్
మొలయునెడభీమునకునం, దొంబుగీడ్పడఁదొడగిరుద్ధతులురాజనుతుల్. (అ. 5. 168)

అరణ్యవర్వమునందు:—

సీ. పా. కూరులు ధృతరాష్ట్రనుతులు దుర్యోధనాదులు దురాధర్షు లందొంబును మనకు.
(అ. 1. 269)

ఒత్వము రానందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఎలుక గలవారి కైనను, గజపక దక్క రుచితప్రకారము శుభముకా
గొలుపొందు లట్లగుట నం, దజకునుజెప్పంగ వలయుఁ దగియెడుబుద్ధుల్. (అ. 1. 116)

ఒక్కొక్క యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

మ. సమదాటోపత వాయునందనుఁడు ధృష్టద్యుమ్ననైనేయు లే
కమనోవృత్తి గడంగి తో నడువ దోర్లర్పంబు శోభిల్ల కా
ర్యము సాం పార నిలింపకోటి వొగడకా రారాజునైన్యంబు లా
క్కొమొగిం బెల్లగిలంగ బెట్టదిమె సత్కీర్ణాంతరంగంబునకా. (అ. 2. 352)

మనుచేరిత్రమునందు:—

క. ఇట నవ్వరూఢినియు నొక్కటఁ గలిపయసఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ
గటకర్షుశంఝశరవపద, కటకసమాకృష్టకేళికలహంసిక యై. (అ. 8. 72) 97

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సగ్ధర. ఆరాజన్యోత్తమం డిట్లనుదితరభనుం డై భవత్సత్వరవ్యా
హారం బిట్టోర్చి యుం టన్యముగఁ గొనకు మాత్తాంగనాశుల్కతాదృ
క్సారోగ్రేష్ఠాస మట్లశ్రమజిత మగు టెంచంగ నాచేతికాటం
గ్రూరేష్వాసంబు లే దొక్కొడుగులుగునె మద్భోరయుద్ధంబునెపక్. (అ. 2. 98)

ఓకారము రానందులకుఁ గాశీఖండమున:—

ఉ. కంటికి నిద్ర వచ్చునె, నుఖం బగునే రతికేళి, జిహ్వకుక్
వంటక మిందునే, యితరవైభవము ల్పదివేలు మానసం
బంటునె మానుషంబు గలయట్టిమనుష్యున కెంతవానికిక్
గంటకుఁ డైనకా త్రవుఁ డొకండు తనంతటివాఁడు గల్గినక్. (అ. 1. 108) 99

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. శక్రాదిసురలతో సంగ్రామ మొనరించి ఖాండవం బేర్చె నొక్కరుఁడు గాఁడె.
(అ. 4. 210)

చోటు అనుటకు ద్రోణపర్వమునందు:—

క. కటకటపేరినపెన్నె, తుట జొత్తిలి యున్న మోముతోడను గొడు క
చ్చటఁ బడి యున్నాడో య, చొప్పటఁ జూపెడువారు లేర చూచెద వానిక్.
(అ. 2. 251)

విష్ణుచి త్రియమునందు:—

మ. స్ఫుటభూయోహృతిశంక వార్ధిరవిరత్తు ల్లిన్నుఁ జేర్పం దటి
చ్చటగార్యంబుగఁ గాటుకొంచు ఘన మై తృధిర వర్షింప న
చొప్పటునం ద్రోచి గ్రసింపఁ బోలుఁ గలశీనూనుండు గాకున్న నొ
క్కొటఁ దారాగ్రహభాస్కరేందుమణిశుక్తుల్ వ్యక్త మై తోచునే.
(అ. 4. 145)

హస్తము గానందులకు మనుచరిత్రము:—

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోయ ని
చ్చట భవన్న ఖాంకురము సోకఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
గ్పాటలగంధి వేదన¹నెపం బిడి యేడ్చె² గలస్వనంబునక్
లాటిన విచ్చుగల్గి చనుమిట్టల నశ్రులు చిందు పందఁగాక్. (అ. 2. 70) 103

వక్రభేదంబులు పాణినీయసూత్రము.

సూ.—తద్ధితే వ్యచా మాదేః.

వృ. ఇతి జితి చ తద్ధితే పరే అచా మాదే రచో వృద్ధి స్యాత్.

క. హైయంగవీనమునకు, నైయంకపశబ్దమునకు నైయగ్రోధ
స్త్రియజితాదుల కాదని, ప్రాయంగా వలయు బ్రథమవక్రతమంబుల్. 104

క. నైయర్థత్రైయంబక, నైయాకరణాగ్రగణ్యవైయా ఘృపదీ
నైయాత్యంబుల మొదలను, ప్రాయం దగు బుధులు ప్రథమవక్రతమంబుల్. 105

క. యావనయావతకాస్తుభ, సావర్ణకయావరాజ్యసావీరమహీ
దావారికశబ్దంబుల, దావుకొను ద్వితీయవక్రతమములు మొదలకొ. 106

క. సావగ్రామికకౌవన, సావర్చనసావిదల్లసావస్యలన
తస్వరశబ్దముల మొదల, వావిరినిలుచుకొ ద్వితీయవక్రతమంబుల్. 107

నృసిరహాపురాణమునందు:—

ఉ. శ్రీ సనకుంకుమద్రవనిషి కృభజాంతరభాగవిస్ఫుర
త్కాస్తుభనూతనార్కరుచిగర్భితనాభిసరోజసారభ
ప్రస్తుతమత్తభృంగరవరాగరసోల్పణభోగిభోగత
ల్వాస్తరణం దలంచుసుకృతాత్మ లపాస్తసమస్తకల్పమల్. (అ. 2. 37) 108

క. మేఘచ్చ లగుకబ్బములలో, నచ్చతనుగుపల్కులందు నైత్యైత్వంబుల్
వచ్చిన నొం డగు రెం డగు, విచ్చలవిడి వలసె నేని విబుధస్తుత్యా 109

మూ. సూ:—అయిగవుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా
క. క్రమమున వక్రతమములకు, నమరు నయిక్కును నవుక్కు ననియెడునాడే
శములు వికల్పరించున దైత్యమదాపహ యాంధ్రభాషయం చెల్లెడలకొ 110

అ. లోకహితముకోటికుఁ డైకొని దుష్టుల, లయ మొనర్చి శిష్టు లయిననృపుల
నేతి యేల నిలిపె గౌ లిచ్చి నలుచెనఁ, దవిలి కృష్ణరాయఁ డవుర యనఁగ. 111

కవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—హాస్యాత్పృచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసంశస్య.

సీ. పరుగులు పరువులు పగడంబు పనడంబు పగలుట పవలుట పగలు పవలు
నగుబాటు నవుబాటు నలుగురు నలువురు తగులాట తవులాట తొగులు తొవలు

త్రాగుట త్రావుట ప్రేగులు ప్రేవులు ప్రోగులు ప్రోవులు సోగ సోవ
యిగ మివ మగు నవు నిగురాకు లివురాకు లీగు లీవులు మ్రానిచేగ చేవ
లే. తీగియలు తీవియలు పయిఁ దిగిచెఁ దివిచె
ననుచు నిబ్బంగి నొకవేళ నాదివర్ణ
ములకుఁ దక్కంగఁ గొన్ని మాటలను గృతులఁ
బ్రథమసరళంబులకు జకారములు వచ్చు.

112

పూర్వనైషధమునందు:—

మ. పవినంగంబునఁ దాప మొందినశచీ ప్రాజేశుకెం గేలికిం
జివురంగైదుపజోదువైద్య ముపదేశించెన్ రహస్యంబుగా
నవనిహారిపయోమిశనల్లయజస్నానార్ద్రపర్యంక మై
యినతాళించునిదర్శరాజతనయాహృద్యస్తనద్వంద్వమున్. (అ. 3. 84) 113

శాంతివర్షమునందు:—

చ. వినుము నరేంద్ర విప్రుఁ డలివెన్ జమదగ్నిసుతుఁడు కాప మి
చ్చె నమరభర్త పంచనము చేసె వరం బని కోరి గొంతి మా
స్సె నలుక భీష్మఁ డర్ధరథుఁ జేసి యలంచెఁ గలంచె మద్ర రా
జనుచిత మాడి కౌరి విధి యయ్యె నరుం డనిఁ జంపెఁ గర్ణునిన్. (అ. 1. 85) 114

మార్కండేయపురాణమునందు:—

చ. ఘననిబిడాంధకారరిపుఁ ఖండనచంధముయూఖరాజిచే
ననుదినముం బ్రభాతములయం దమృతాంశుమరీచు లేఁగఁగా
ననజము లుల్లసిల్లిఁగఁ దోవ బ్లిడుంగం బ్రథమాద్రిఁ బొల్పున
ద్దినమణికి న్నభోమణికి దేవశిరోమణి కేను మ్రొక్కెదన్. (అ. 7. 123) 115

తే. ఆఁగె లోఁగెను వీఁగెను డాఁగె నేఁగె, ఛాఁగె నమృనిబి మొదలగుభాక్యములను
బొదలునక్షరములు చిన్న బొట్లపైఁ గ, కారములు గాని యును నానీకములు గావు.

చవరాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—అద్వంద్వ స్తాలవ్య శ్చుర్వక్రీః స్యాన్ద్విధ స్సవర్ణ శ్చ. 6

అ. ధరణి ద్వంద్వములును తాలవ్యములు నన, వికృతీచజలు రెండువిధము లయ్యె
నీధిఁ దెలియ కున్న విశ్రమభంగంబు, దొడరి కావ్యములను దోష మొదవు. 117

అ. దంతజంబు లెల్లఁ దలకట్టులును వాని, యందు దీర్ఘములును బొంది యుండుఁ
దాలుజాక్షరములు దనరారు వ్రాస్వాది, వక్రయంతము లగుచు వనజనాభ. 118

ఇ. చలము మాని కుడుపు చట్టకేశవ ప్రాదు, చాల నయ్యెఁ బసివ్రజంబు వెడలె
జతలు గూడి వచ్చి సఖులు చీరద రేల, జా గనంగ దంతజంబు లయ్యె. 119

అ. చెప్ప రానిక్రొవ్వుచేఁ గంసుపంపునఁ, జెలఁగికొనుచుఁ దన్నుఁ జేరి పెనఁగ
జెట్టి మట్టుబెట్టెఁ జిటుతయే నందుని, పట్టి యనఁగఁ దాలుభవము లయ్యె. 120

అ. చేతఁ జీర లైదు చేరెడువరహాలు, జేసెఁ దంత జిత్తు చేక టాకటి
చేయకొనియెఁ గృష్ణఁ జేర్చుక యన నిట్లు, వఱలుఁ గొన్ని దీర్ఘ వక్రలిపులు.

తే. దంత్యముల నరవంకలు దైవభాషఁ, గనము తాలవ్యములఁ దలకట్టు లేవు
ప్రాకృతమునందుఁ దదృశవపదమునందు, దంత్యములె కాని తాలుజాతములులేవు.
వ. వక్రమునకుఁ దదృశము వంకలు, అరవంక లనఁగాను గుఱుచయెత్వములు అనుట.
దీర్ఘమునకుఁ దదృశములు తీగలు. 123

అ. చందమామ గాయఁ జక్కెరనిలుకాడు, జాజిపువ్వుటంపజల్లు గురియఁ
జామ గాక కొర్వఁ జాలక హరి వచ్చు, దనుక బడలె ననఁగ దంత్యచజలు. 124

తే. చంద్రమశ్శబ్దమునకుఁ దజ్జంబు చందమామ జాతికి జాజి శ్యామకును జామ
శర్కరకుఁ జక్కెరయు జలము (?)

వ. చంద్రమశ్శబ్దతదృశవంబు చందమామ, జాతికి జాజి, శ్యామకు చామ, శర్కరకు
చక్కెర, జలమునకు “లశయో రభేదః” అనునూత్రముచేత జళము, దానికి
“లడయో రభేదః” అనుదానిచేత జడ మాయెను. అది ప్రాకృతముచేసిన నాది
వర్ణము దంత్యమాయెను. అది తదృశముచేసి బహువచనముచేసిన జల్లు. 125

క. తొడరు జటాశబ్దమునకు, జడ యనునది తదృశవంబు చదలును జానుం
గడు నచ్చలెనుఁగు లివి పద,పడి మూఁడును దంత్యములుగఁ బలుకఁ దగు హరి.

వ. జటాశబ్దతదృశము జడ. 127

అ. జడలు మెఱయ వచ్చి సంయమిశ్రేష్ఠుఁడు, చదలుమానిపువ్వు కౌరి కిచ్చె
సరస సున్నదనుచు జా నొప్ప భీష్మక, తనయ కిచ్చె నతఁడు దగ వెఱింగి. 128

పారిజాతావహరణమునందు:—

నీ. గీ. దేహకాంతులు బాలచంద్రికల నీన, జడలు మోక్షద్యుపల్లవశంకఁ జేయ.

(అ. 1. 44) 129

1 లకాలచంద్రికల (అచ్చు పారిజాత.)

పదమునందు:—

పా. చదలేటిబంగారుజలరుహంబుల తూండ్లు, భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుబోడి.
(అ. 2. 49)

అనంతనిఘందమునందు:—

ఉపజాతి. పినాకికోదండము బిట్టు ద్రుంచెక, జా నొప్ప గల్పె న్జను.

ఘనుం డితం డుర్వి ననంగ రెంటక, జా నైవృత్తం బుపజాతి యయ్యెక. 181
క. భూమినిఘంటునఁ జంచః, పామరజాతీయ యనుట పరికించి బుధ

గ్రామణులు చంచు లని వెనఁ, దా మేత్వం బిడరు వడికి తలక ట్టగుటకా. 182

తే. ప్రాసముల రెండు నొకటిగాఁ బలుకవచ్చు
వడికి స్వరమై త్రి లేకున్న నుడుగ రాదు
పొట్టియెత్వములకు దంత్యములకుఁ దక్క
భేదములు లేవు చజలకు వేదవేద్య. 183

ఆ. రాచనెలతలందు నేచెలియకు భోజ, రాజతనయనంటియోజ గలచె
చక్కదనము గాక సద్గుణంబును గాంచెఁ, జెఱకుఁగోల ఫలముఁ జెందినట్లు. 184

తే. దంత్యతాలవ్యచజలకు ధరణి వ్రాయు, తఱిని శుద్ధాంధ్రలిపిని భేదంబుకలిమి
ద్వ్యర్థకృతులను దలకట్టు లనుచునొకట, నిదియునొకదాన నదియునునిడఁగరాదు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఆ. ఎందు వేఁట రాచె యితరు లేమన నుతో
దారసంగసుఖము తప్పఁ ద్రోచి
తకట పాండురాజయశ మెన్న వై తతి
కూరదశరథేకకులము రోయ. (అ. 1. 29) 186

వ. ఈపద్యములోను రామాయణార్థమునందు అజయశ మని సమాసము చేసి పలుక
జకారము తాలవ్యమాయెను. భారతార్థమునందు పాండురాజ యని సంబుద్ధిగాఁ
బలుక ఆవర్ణమే మరల దంత్యం బాయెను. ఇటువలెనే యాదిమహాకవిప్రయోగం
బులు చూడఁగాను, దాలవ్య మర్థాంతరమందు దంత్యముగా చెప్పరా దని యెట్లంటి
వోయి యనఁగా ఆద్యప్రకృతియందు దంత్యచజలు లేవు గనుక శుద్ధసంస్కృత
మైనపాండురాజశబ్దమునందు గల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్యము కానే
రదు. ఇది తెలియక కేవలాంధ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతు రది లాక్షణిక
మతము కాదు. అట్లగుటం జేసి కవితాప్రవర్తకులైన సూరపరాజుగారు ఇంతవ
ట్టును విచారించి ప్రయోగించిరి. 187

పాణినీయసూత్రము.

నూ:—చే చ.

. వృ. హస్వస్య, చే పరే తుగాగమ స్వాస్య తస్మిహితాయాం విషయే. 'హ లంత్య' మితి నూ లేణ కకారస్య ఇత్సంజ్ఞా. "తస్య లోప" ఇతి లోపః తు, "ఉప దేశే జనునాసిక" ఇతి ఉల్లోపః.

నూ:—స్తో శ్చనా శ్చు.

వృ. స్తోస్యకారతవర్గయోః శకారచవర్గాభ్యాం యోగే శకారచవర్గో స్తః. 1 శివచ్ఛాయా.

నూ:—అజ్ఞాజో శ్చ.

వృ. ఏతయో శ్చే పరే తుగాగమ స్వాస్యత్. అచ్ఛాదయతి, మాచ్ఛినత్. 'పదాంతా' ద్వేతి వికల్పపవాదః.

నూ:—దీర్ఘాత్.

వృ. దీర్ఘా త్చే పరే తు క్వాస్యత్. ప్రీచ్ఛతి, మ్లేచ్ఛతి.

నూ:—పదాన్తాద్వా.

వృ. దీర్ఘా త్పదాన్తా త్చే పరే తు గ్వా స్వాత్, లక్ష్మీచ్ఛాయా, లక్ష్మీఞాయా.

సీ. చాగవుచ్చచ్చటాచ్చందోయదృచ్ఛాపితచ్చత్రపద్మచ్చదచ్చలాచ్చ
విచ్ఛిత్తికచ్ఛాపకచ్చపరిచ్ఛేదప్పచ్చచ్చవిచ్ఛిరతుచ్చగుచ్చ
పదములు మొదలైన త్రిదశభాషాశబ్దముల నాదిమధ్యాంతములను గలుగు
సప్తమవ్యంజనాక్షరము హ్రస్వముమీఁదఁ దనక్రిందఁ దాన ద్విత్వ మగుచుండు
తే. నిడుద అగునక్కరయులకుడిన నిలుచు, నప్పుడ వికల్పకంబున నట్లైన యగు
బంధురవిలాస చంద్రికాభదరహాస, భర్తమయవాస శ్రీకామెపలినివాస. 138

టపరాక్షరభేదంబులు.

ఆ. తవర తీవి తేవ తావును ధాకయు, మొదలుగా ద్వితీయములు చతుర్థ
వర్ణములును గలుగువాక్యంబులును స్వదేశ్యములు గాని వైకృతములు గావు. 139
విజయవిల్లాసమునందు:—

క. కొమ్మపయి నివు పక్షము, లిమ్మెయి నెరవును వి దేల యేచెద నకటా
కమ్మగ నవాతుచక్కర, గ్రమ్మగ మాటాడు తవర కలకంఠనరా. (ఆ. 3. 56) 140

1 శివ (కుక్+కు+త్+చ్). చ్ఛాయా.

మనుచరిత్రమునందు:

క. దివి బిసరుహ బాంధవసైంధవసంఘం బెంతదవ్వు దగ లే కరుగున్
భువి నంతదవ్వు మేమును, తవతవ లే కరుగుదుము హుటాహుటినడలన్. . 141
(అ. 1. 76)

పాండురంగమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. గీ. సఖులు పరిహాసకులు పెంటఁ జనఁగ యవత్తిభు క్తనిర్దుక్తపరిధానయుఁ ట్టుడగుచు
నగర ఘంటాపథంబున నగుచుఁ దిరుగు, నొఱపుగలతీవి జాతిమా త్రోవజీవి. 142
(అ. 8. 10)

రామాభ్యుదయమునందు:—

సీ. పా. తేవ మీఱఁ దటిన్నటిపంక్తిఁ బ్రేరించి కోపుగా పెఱుములు గొనఁగఁ జేసి.
(అ. 6. 18)

సుభద్రాపరిణయమునందు .

కా. దేవబ్రాహ్మణభక్తిప్రోవు ప్రియవక్తృత్వంబుకాణాచి వి
ద్యావైకేష్వముదిక్కు— ధర్మ మనకుం దార్మాణ మర్యాదకున్
తా పాచిత్యముజేవగట్టి హితశిష్టవ్రాతసంతోషణ
శ్రీవజ్రాంగి యజాతకత్తుడు మహిభృష్టాతుఁ డే చూడఁగన్. (అ. 1. 86)

శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నాకాకసు లెనను నీ, ధాకకు నిల్చెదరె కటకటా మముఁబోట్లం
జేకొని సంరక్షింపక, నీ కిటు లుచితంబె యురవణింప నరేంద్రా. 145

సీ. త్వేలంబు త్వేడంబు చోళుఁడు చోడుఁడు తాళంబు తాడంబు దళము డడము
క్రొళంబు క్రొడంబు నాళంబు నాడంబు నీళంబు నీడంబు గౌళి గౌడి
వ్యాళంబు వ్యాడలంబు చూళిక చూడిక నళి వడి పేళి సర్వజ్ఞ పేడి
జలకేళి జడకేడి వెలలంబు వెడలంబు కేళంబు కేడంబు పాళి పాడి

తే. నేవళము నేవడం బిట్లు నిర్జరాంధ్ర
భావలను రెండు గొన్నిశబ్దంబులందు
నరయ “లడయో రభేద” యటన్నమాత్ర
మున శకారంబునకు డత్వములు ఘటించు.

146

1. తేవ మీరంగఁ దటిన్నటి ప్రేరేచి క్రొవ్వుగా పెఱుపులు గొనఁగఁజేసి
(పూ. ము.).

సీ. డిండిరదీప్తి పోడిమి మోటు నీకీర్తి డిండిరపాండిమఁ దెగడు నవ్వు
 డంభ మిచ్చటను గూడదు కృష్ణ నీ వేగి డంభంబు మిత్రవిందకడఁ జేయు
 డాడిమిఫలమియ్యెడకు నేల కొనిపాము డాడిమిఫలము సుదంత కిమ్ము
 డోలిక నూగువేడుక నీకుఁ గల్గిన దోలిక లక్షణతోడ నెక్కు

తే. మనుచు నీపద్యమునఁ జరణాదులందు, నిలుపుపదముల మొదలును గలుగువ్రాలు
 డత్వదత్వంబులందు రెంటును బొసఁగు, శాబ్దికమతంబునను వనజాతనయన. 147

తే. డంభడిండిరదోలికా డాడిమాది, శబ్దముల కాదివర్ణంబు సఁస్కృతమున
 నుపరివర్గతీయ మై యొప్పునట్ల, తెనుఁగున డకారము దవర్ణ మొనరుచుండు.

తే. దాక దగ్గిర దిగ్గియ దాయ దోయ, దాపలను దిగ్గు మను వైకృతముల మొదల
 డాక డగ్గరి డిగ్గియ దాయ దోయ, దాపలను దిగ్గు మని డాకడంగి నిలుచు.

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

క. డాకేల న్ని జకన్యకామణులు కంఠశ్రేణి గీలించి వీ
 డ్దాకంబాతము లాత్త పాద నఖిరేఖం దార్చిఁ సంగీతవి
 ద్యాకాశల్యము గాన రా మదికి నాహ్లాదంబు సంద్రిల్ల గౌ
 రీకల్యాణము వాడి రప్పుడు పురంద్రీరత్నముల్ వేడుకక. (అ. 3. 167) 150

దోగపర్వమునందు:—

చ. డిగకుడు వాహనంబులు గడిందిమగంటిమి గోలుపోన మీ
 రు గడఁక దక్కి పెట్టుకుడు రూపణ నాయుధము ల్లహస్త్రశ
 క్తి గెలుతు నేన మత్కులిశత్రుశరంబులై భవంబు భూ
 రిగదవిహారభంగియు సరి ప్రకరంబులు పిచ్చలింపఁగక. (అ. 5. 381) 151

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. డక్కెను రాజ్యమంచు నకటా యిటు తమ్మునిభాగ మొక నీ
 వెక్కటి మ్రొంగఁ జూచెద వ దె ట్లరుగుక విను మీను లోలతక
 గ్రక్కున నామిషంబుచవి గాలము మ్రొంగినమాడ్కి సువ్వె యి
 ట్టుక్కిపు డైననీకొడుకునుల్లము ని న్నిటు లాడఁ గూడునే. (అ. 2. 52) 152

1. దవర్ణమునకు వచ్చు (ప); దవర్ణము నగుచుండు (వా). 2. దక్కిటిల్లనుఁ
 దు (వా); . దక్కిదిల్లనుఁడు (ప). 3. జంపఁ దక్కులిశ (వా); జామద
 త్కులిశ (ప); గోత్రభిత్కులిశ (అచ్చు). 4 భూరిగను విహారభంగుల (వా).
 5 గూలునే (వా).

వై జయంతీవిలాసమునందు:—

తే. దొంగవలె వచ్చి యిక్కడ¹ దొంగినా వ, దేమయా బాపగారు పెద్దామె కోప
గించినందులకొ బళి² పుంచివాడ, వేమనందును ముసలాపె యేవినేకి. 153

(అ. 4. 36)

ప. డంభడిండిరాదిశ బ్ధములవలె నేయన్నందుచేతను రెండునుగలవు గనుక దకారమునకు.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. జగముల నెల్లను నిండిన, పొగ డ్డుకును వెలితి చేసి పాలయొడలికి నై
తగు నేజన్తవ్రతములు, దిగ విడువగ నిపుడు నాకుఁ ద్రిభువనదీపా.* (అ. 7. 290)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. తగ నీలో నూహింపుము, దిగ విడువక ధర్మతనయు దృఢమతి వై పొం
దగుచందముకొడుకులకును, బ్రగడలకును జెప్పి³ తీర్పు పెంపేర్పడగక. (అ. 2. 95)

పారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. తామర⁴దోయలోఁ దవిలి దాఁటిడు తేఱులువోలెఁ బెన్నెఱుల్
వేమఱుఁ జేతులం బిడిచి విప్పి విదిర్చి నఖాంకురంబులక
గోమలలీల దువ్వి తెలిగొజ్జగిని రటు చల్లి చల్లి గం
ధామలకంబు వెట్టె నొకయంగన కాలియనాగభేదికిక. (అ. 2. 10) 156

తే. పడఁతుక వడంకుగుబ్బలిపడుకచెంతఁ, గడము మ్రాఁతులకడ నుండుఁ గడఁకతోడ
వేడుకొనఁ దగు నాపువ్వుబోడి ననఁగఁ, గడలిపులు గావు సరళముల్లాని కృష్ణ.

నృసింహపురాణమునందు:—

సీ. పా. వడిగాలి నుడిసిన మిడుఁగురులందందఁబొదవినఁ దాలిమి⁵వదలనక. (అ. 2. 14)

అందే:—

చ. కడిఁదివరంబు వారిరుహగర్భనిచేఁ గొనినాఁడు వాఁడు మీ
యెడ ననిశంబు పెన్నగయు నీసును రోపము నెమ్మనంబులో
జడి గొని యుండుఁ గావున నసాధ్యుఁ డవధ్యుఁడు దైత్యనాథుఁ డే
వడువునఁ జారుషంబు గొని వాని జయించుట ప్రేగు చూడగక. (అ. 2. 135)

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సీ. పా. పుడమి తేఱిదీరిగడఁగి డెందముమృగ వ్యాపారభలననుభవించి. (అ. 1. 19)

* అచ్చుప్రతిలో పాఠాంతరము లున్నవి.

1 దొంగి (ప.వా). 2 తీర్పు. 3 దోయలో. (ప). 4 ప్రిదల (అచ్చు).

తే. పోడిమియు నరువడియును నాఁడెమునను

బలుకులఁ దృతీయసరళముల్ వలసినపుడు

భువి స్వకీయానునాసికంబులును గాఁగఁ

బలుకఁబడు నాదికపులకబ్బములకలిమి.

రంగనాథునిరామాయణమునందు ద్విపదము:—

రాణివాసద్రోహి రావణుఁ బట్టి, పోడిమి చెఱుపవా బుధులు నుతింప. 162

రాఘవసాండవీయమునందు ద్విరదగతి రగడము:—

పోడిమిగ వకుళకుజపూగములఁ బూగముల, రాణఁ దనరారినపరాగముల రాగముల.

(అ.2.6)

కర్ణవర్ణమునందు:—

తే. సారవంత మై కర్ణునినైన నమరవ, జించుఁ గా కేమిటికి నిల్చు నృపవరేణ్య

పూని చేయంగ¹ఁ దగినవిగానకార్య, మతని సమయించుటయె నాకు నదిభరంబె.

(అ.2.148)

శాంతివర్ణమునందు:—

*చ. యజనము దానకర్తములు నధ్యయనంబు తప స్సహింసయుక్

బ్రజ కనురాగ మైనపరిపాలన శాంతియు సంగరంబున

న్యజితవిభీత మై యురవణించుటయు న్నృప ధర్తముల్ కురు

వ్రజతిలకాయమాన సమరంబు సుధర్తము వీనిలోపలకా. (అ.2.224) 164

చంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. నాఁడెము నీనాడ నున్న దిలినందను లందఱు నొక్కరాశిమ

స్పృణుండు వీఁ డొకండు నొకరాశి యజుండు జగంబు గాల్చు గ

ల్యాణవిదూరు లొకడమయందఱు పుణ్యజవాఘ్నులు జ్ఞగ

త్ప్రాణసమాఖ్యుఁ డీఖిలుండు నైరి సుఁడీ విపరీతలక్షణుల్.

165

తవరాక్షరభేదంబులు.

అ. వెతకి వాని కలికె జటికిలఁ బడి యావుఁ, వితుక చీర లులికె గొతికె ననుచుఁ

బలుకుచోఁ దకారముల దకారములును, వలనె నేని నిలుప వచ్చు గృతుల. 166

* అచ్చప్రతిలో పాఠభేదములున్నవి.

1 వలయుఁ బ్రధానకార్య, మతనిసమయించుటయు (అచ్చు). 2 నూదగొన్న

(ప). 3 విపరీతలక్షణా (చా).

కవిగజాంకుశమునందు:—

క. ఒదుగుచు లక్షణ మెఱుంగక, గొడుగుచు బ్రాసంబు వడియఁ గూడక మీఁదుల¹
వెడకుచు బదసంధులు చెడ, నదుకుచు వెడకవిత చెప్ప నతఁడుం గవియే. 166

అము క్రమాల్పదయందు:—

చ. కదలిగభీరపుష్పపుటికాచ్చటఁ జేతుల నిప్పపిండి పైఁ
గురురుగ నిల్చి యోత్తుగతి గూనల నూనియనించి త్రాట ము
న్నదికినకాటి వేల నది వొక్కటఁ గ్రుంకిడి పత్తు రెండ తే
వదలక యాతనింట శనిచారమునం² బరదేశ³ వైష్ణవుల్. (అ. 1. 88)

చిత్రభారతమునందు:—

చ. చదివినవారికి న్వినినసభ్యుల పున్నది వాంఛ నేయుబ
ల్లిదులకుఁ గల్గు విప్రులకు లేఁగలతోఁ గనుపట్టులక్షపె
న్నొదవుల నిచ్చునట్టిఫలము స్వయమేధము నేయుపుణ్యముకా
గొదకక ధాత్రి యంతయు నకుంతితదాన మొనర్చుశ్రేయముకా 168

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

చ. అది శతతాశదఘ్న మనుసార్థకనామముతోడ సుత్రమ
ప్రాదములలోఁ బొగడ్డఁ గనినట్టిది యందునఁ బడ్డవానికికా
బ్రదుకులె యంచు (అ. 4. 56) 169

వసిష్ఠ రామాయణమునందు:—

చ. కదిసి¹నోరువోయిమఱి కబ్బపుదొంతులసత్పదార్థముల్
గదుకుచు నెట్టివారిఁ బొడగన్న ను గుఱినిన్నేహసౌఖ్యముల్
మదికి² ససహ్యమా శునకమార్గమునం³ జరియించుచున్నత
త్పదకవు లెల్ల మత్కవిత తప్పలు పట్టక యూర కుండుడీ. (అ. 1. 7) 170

అంతస్థభేదములు:

శబ్దానుశాసనమూలనూత్రము.

మూ. నూ:—లఘవో లఘవ శ్చేతి ద్వేధా న్తస్థా న్నదన్తి శాస్తారః,
అన్యేన్యవ్యాకరణస్పష్టా ర స్తవ్త్ర గృహ్యతేద్వివిధః. 12

1. బరదేశి (అచ్చు). 2. నోరువోవుదురు; నోరువోయియొరు. 3. ససహ్యమై.

4. జరియింపకున్న సత్పద; జరియింపుచున్న సత్పద.

- క. అలఘులఘునామకంబుల, నలరు నిరుదెఱంగు లగుచు నంతస్థము లీ
తెలుఁగున నయ్యెను రేఫము, యలవలు సెప్పబడి యుండు వ్యాకరణములకా.
- క. అద్యంతాంతస్థంబులు, చోద్యం బగుపాణినియనూత్ర మువలనకా
హృద్యము లై యాగమసం, వేద్యా లఘులఘులై లన ద్వివిధము లయ్యెకా. 172
- వ. యవలు రెండువిధము లయినందునకు.

పాణినీయసూత్రము.

సూ. హలి సర్వేషామ్.

వృ. భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య లఘులఘూచ్చరణస్య యకారస్య లోప
స్సాన్యిద్ధలి సర్వేషాం మతేన; భోదేవాః, భోలక్షీః, భోవిద్వద్భృంద, భగో
నమస్తే, అఘో యాహి, దేవా నమ్యాః.

- క. పలుకులఁ బ్రాకృతసూత్రము, వలనను ద్వివిధంబు లగుచు వసుమతిలోన
స్వైలయుఁ దృతీయాంతస్థము, వలమును గొంచెంబు ననఁగ వనజదళాక్షా. 173
- వలమనఁగా: దొడ్డు అనుట, కొంచెమనఁగా: సన్నమనుట.

లకారము రెండువిధము లై నందునకు వాల్మీకిసూత్రము:—

సూ. లోళఃపై శాచ్యామ్.

- వృ. లకారస్య శ స్స్యత్, ముకులస్య, ముకుళః, గలస్య, గళః. ప్రలయస్య, ప్రళయః.
క. అంతస్థంబులలోపల, వంతున కనఁగా ద్వితీయవర్గం బీగ్రం
థాంతరమున నిరుదెఱంగు గగుఁ, గంతుజనక రేఫమున అకారం బనఁగాకా. 174

రేఫము ద్వివిధ మైనందునకు.

మూ. సూ.—ర స్త్యైత్య గృహ్యతే ద్వివిధః. 13

రస్త్య=రేఫమన్ననో, అత్ర = ఈ యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు, ద్వివిధః=
రెండువిధములుగా, గృహ్యతే=గ్రహింపబడును.

యకారభేదంబులకు.

మూ. సూ.—అద్యః క్రియాను భూతాద్యర్థసముద్యోతితం వినా నర్యః.

నీ. ఆంధ్రోక్తిమొదల నాద్యంతస్థ ముండను ప్రాణ మై యది గనుపట్టుఁ గాని
సుడుస్థులనథుమను గడను యా కందును దలకట్టు దక్క నెత్వంబు లేదు
యాకు భూతాదిక్రియాద్యోతితములఁ జూపట్టునెత్తము దలకట్టు గాదు
తలకట్టు వక్రము ల్లాల్పబురెండును నలఘుయకారంబు లనఁగఁ బరఁగు

తే. నిప్పు డీపంకఁ గనుగొంటి నింతలోన, నెచ్చటికి నేఁగె ననఁగ నాద్యచ్ఛ లయ్యెఁ
గయ్య మైనను గానియు గాయకమునఁ, గాయ వలె శౌరి ననఁ దలకట్టు లయ్యె.
సీ. ఎక్కడఁ గనఁబడియెడుఁ జక్రి చెలులార యింక నెవ్వరు చనియెదరు వెదుక
నివేశ నెటకుఁ బోయెద వన్న మిన్నక యేగె న న్నే మనియెదరు మీరు
హేమాంగదము లిడియెదఁ జెప్పరే వాని నేరితిఁ బొడఁగనియెదము మనము
హితము దలంపఁ దాయెను నన్నుఁ గని నగియెడు సపతుల కిది హేతు వయ్యె
తే. ననుచు నిట్లు భూతాదిక్రియాపదాంతముల విశేషణభావిక్రియలను దక్క
మొదలియంతస్థమున కేత్వములు త్రిలింగ, దేశభాషను బుట్టవు దితిజభేది. 176

ఆదియకారమునకు సుద్యోగపర్వమునందు:—

తే. కొంచె మైనను దగఁ బం చితుడువ మేలు, పనులయెడదుఃఖమార్పి యల్పంబునుఖము
ననుభవించుట హితముశత్రునకునైన, నిచ్చుటయె లెస్స యడిగినయెడ నృపాల.
(అ. 2. 47.)

మధ్యయకారమునకు రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

మ. ధననాథప్రియకంఠకౌళిమము మోదం బొప్ప వీక్షించి చ
య్యన జంబూభల మంచు డాసి నిజహస్తాగ్రంబు వే సాచి యే
పునఁ బల్కాటును బట్టి రాఁ దిగుచువేల్పుంబ్రోడ విన్నేశ్వరం
డనుమోదంబునఁ జేయు మత్స్యైతి నత్యంతంబు నిర్విఘ్నముకా. (అ. 1. 8.)

విజయవిలాసమునందు:—

మ. అనిన న్నిమదిలోఁ దలంచునది మే లౌ సిద్ధసంకల్పు లీ
రని యావేశనె చిత్రవాహనుడు కొల్వె యుండఁగాఁ బోయి యా
యన రా ర మ్మని గారవించి సుముఖుం డై రాజుగా రిప్పు డే
మనినా రెయ్యెని వార్త లంచుఁ బయిపై నాసక్తితోఁ బల్కుఁగకా. (అ. 2. 4.)

వ. భూతాదిక్రియార్థంబులు జెలుపని కడపటియకారమునకు. 180

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధము గాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలి నాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి ¹దరియం జని యారసి నెజ్జఁ గాంచి య
తంతముదావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సాఁపఁగాకా. (అ. 2. 381.)

1 కదియకా (ప.)

శ్రుతుత్కారమంబియందు:—

మ. ధరలోనక ద్విజరాజనామమన సత్సంగంబున న్సత్కళా
నిరతి నిచ్చించియు నుత్పలప్రియుఁ డన నిత్యంబు రాజీవసం
హరణం బే కరజాలములో సానిపి చేయుఁ బూను నీచంద్రుఁ డో
నెంత చేసిన దయాదాక్షిణ్యములో గలుగె.

182

క్రియాప్రధాంతయకారమునకు శృంగారనైషధమున:—

ప. అడిగితొక్కొక్కనాఁడు కమలాననుతేరికి వారునంబ నై
నడుచుచు నుర్విలో నిషధనాథున కెవ్వతె యొక్కొ భార్య య
య్యెడు నని చక్రఘోషమున నించుక యించుక గాని యంత యే
ర్పడ విన నైతి నీ పనుచుఁ బల్కినచందము దోచె మానినీ. (ఆ. 2. 58.) 183

తే. ధరణి నుయ్యెల పయ్యెద తాయెతులను, గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు
ముద్దరాజురామన వానిమూఁటిని బద, మధ్యయా లని చెప్పె నివ్వాట మిథ్య. 184

తే. ఊచు నెలకా కగుటచేత నుయ్యె లయ్యెఁ
బయిని యెద కున్ని వక్రోక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ
దల్లి కాపునకై కట్టఁ దగినసరులు
తేలఁ బల్కుఁగఁ దాయెతు ర్దేశ్యమునను. 185

ప. పేలాశబ్దమునకు దద్భవము ఏల. అది కుటుచకాకుచేముఁగా హ్రస్వముగాఁ బ
లికిన ఎల ఆయినది. ఊచెడిఎల. గనుక ఊయ్యెల. హృదయశబ్దమునకుదద్భవము ఎద
ఆయెను. దానికిచేసిన నుండెడిది గనుక వక్ర సమాసము. పయ్యెద యాయెను. ఎత్తు
లనఁగా దక్షిణదేశీయమునందండలకుపేరు. దానిజడ్డను తేలఁ బలికిన ఎతు లాయెను.
తాయి యనఁగా తల్లి, ఆతాయి శిశువులకు శరీరరక్షగా కట్టునది యెతులు గనుక
తాయెతులు. అటుగనుక శబ్దాది నున్న ఆచ్చులు గాని హల్లులు గావు. సంధిచేతను ల
ఘుయకారము లైనవి. ఇవిమూఁడును ప్రత్యేకపదములు గాని యేకపదములుగావు.
వీనిని తెలియక ముద్దరాజురామన కవిలోకసంజీవనిలోను చెప్పికొనిన పద్యము.

“తే. తాయెతులు స్థయ్యెలయుఁ బయ్యెదయును దక్కఁ

గలుగఁ చెత్వంబు మధ్యయకారమునకుఁ

దుదిని గ్రీయఁ దక్కఁ నెత్వంబు గదియ దాది

మొందదు డనుఁగన నబ్జనాథ.

187

ఉయ్యెలకు సరణ్యవర్వమునందు:—

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టి పొరింబారిఁ బాయ నోపఁదా
లలనను దీర్ఘ సౌహృదబలంబున నిట్టుట రెంటియందు న
న్నలుండు విహేహరజ్జులు పెనంగ గోతంగతకోయఁ డయ్యె ను
య్యెలయును బోలె నూఱడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినీశ్చితార్తుఁడై: (అ. 2. 78)

పయ్యెదకు యయాతీచరిత్రమునందు:—

సీ. వలఁ బడ్డజక్కవలో ఎరె నున్న జలుగుపయ్యెదలోనిగుబ్బ పాలిండ్లు మెఱయ. 189
తాయెతులకుఁ జంద్రభానుచరిత్రమునందు:—

సీ. పా. ఒకయింతియొరఁగినసికమీఁదముడిపువ్వు పెత్తులు¹దొరయుతాయెతులుచుట్టి.”

లఘుయ కారమునకు.

మూ. నూ:— యశ్శృతి మార్యా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం
ప్రాణమ్. 15

తే. తొలిపదము తుదిసర్గంబుతోడఁ దమకు, సంధి లేనిపదాదిగ స్వరము లెల్ల
లఘుయకారంబు లై భూతలమున వెలయు, దేవకీపుత్ర జాంబవతీకళత్ర. 191

క. సురనది యాత్మజ కాశో, దరపతి యాసనము మరుండు తనయుండు రతిసుం
దరి యన్న ననుఁగుఁగోడల, సిరి² యొంగనయల్లియరుపు శ్రీహరి కెపుడుకా. 192

రేఫభేదంబులు.

తే. రేఫము అకారమును నన రెండు వెఱఁగు, లగుచు వికృతిపదంబుల నమరియొండు
పాని సంస్కారపూర్వకవ్యప్రయోగ, సరణుల నెఱుంగవలయు సజ్జనవిధేయ.

వ. సంస్కార మనఁగా లక్షణవంత మనుట. ఇందులో³పలనే భాషాపరిచ్ఛేదమునందు
జెప్పఁబడియున్నది. 194

తే. ప్రకృతి శబ్దానుశాసనోభయకవినఖి, శంభుసేవకసోమభాస్మరుతచేత
భారతాదుల విభజింపఁబడియొ దొల్ల, కరివరద రేఫములును అకారములను.

రేఫాక్షరసేవమాలిక.

శ్రీకౌమేపల్లిపురిగోపికాజార యసురసంహార నీ కంకేతముగ
నాదికపింద్రకవ్యము లెల్ల శోధించి క్రమత హాస్యములు దీర్ఘములు నేన

1 చొరయు (వ). 2 యల్లియపాటిఁ బరపు (పూ. ము).

యచ్చులమీఁదను హల్లులమీఁదను గలుగు రేఫఱకారములు వచింతుఁ
 దాళ్లపాకాన్వయోదధిపూర్ణధవళదీధితి¹ పెద్దతిరుమలదేశికుండు
 మొదలైనవారలు మునుపు రచించినయవి యెల్లఁ జాలవా యనఁగ వలదు
 వెండియు నొకకొన్ని పెదకి కూర్చితఁ గవిరాజులు మేలని ప్రస్తుతింప
 నిట్టి వెట్టియు నని యిట్లు క్రిందను జడ్డలుండెడులిపు లెల్ల బండితాలు
 వీనిద్విత్వము లొకవేళఁ బోయినఁ బోవు జెఱిపొఁతు కఱిమేఁక గొఱియ యనఁగఁ
 జనిరి కాంచితిరి చేకొనియెద రనియెడునవి మొదలైన క్రియాపదముల
 తుదలను సంస్కృతపదములందును దద్భవములయందును ఱకారములు లేవు
 కచ్చుట బ్రతుకుట గ్రాలుట మొదలగుకారము లేఫవర్ణములె యగును
 జేకూటె ననుటకుఁ జేకుటె నని యిట్లు పొడుగు లెల్లను హ్రస్వములుగఁ జేసి
 పలికెడువేళ రేఫములును తాలును మునుపటియట్లునే తనరుచుండు
 రా దక్క సకలాక్షరములమీఁదను గ్రార కదియ నకారక్షకారము లన
 నట రవర్ణమున కొక్కటికిని బై నిఫ యని నిల్చుటను రేఫ మనఁగఁ బరఁగ
 నరదంబు సేనాంగ మరుగుట పోవుట యిరి కప్ప మరసగ మరుదు వింత
 యరయుట వెదకుట యిర వొందు టమరుట యిరుపదంబు యుగార్థ మిరవు నెళవు
 కలనఁ బెట్టురుముట గద్దిక పేయుట యురజించు టురు² లొడ్డు టురులఁ ద్రోయు
 టురువడించుట³ పిక నొత్తుట యురువడి యురియాడుటయు డెంద మురియఁ జేయు
 పెరగలి చిచ్చు మేఁకెరు వెరమానుట యెర గాఁగ భోజనం బిడి యెరియుట
 యెరు లొండొరులసొమ్ము లొరయుట⁴ యెరిమె కేకరివాడితూపులుకరి సెముక్కుషి
 కరువలి పుత్తడి కరఁగి యీకరజిని గురుగునఁ బోసి యొక్కరుండు చేసెఁ
 గరవాలు ముక్కర కరకరలో కరకరి కరిగోరుటలు కనికరము వాన
 గురియుట తొలుకరి కొరఁ బ్రాణములు కరకరఁ గ్రాలి కర మొప్పఁ గెరలి పడుట
 గరిత బంగరుమేను గరు దాల్చెఁ గరిచేడి గరిగె చేబట్టుట గరువతనము
 గిరిగిర వ్రాయ వేగిరపడి జేగురుకొండపై గురుపోతు గురును పట్టి
 గురువులు బారుచు గురువుగా గురుగాకు గురుగులఁ బెట్టి ముగ్గురును వండి
 చెరుచుటయును మరి చెచ్చెర చేటును జెరుగుట చెరువులోఁ జొరువఁ జేసి
 చొరక యచ్చెరువుగా చిరుగనికొకలచెరఁగులు చించుట చెరగు మనుట
 తరచి యాడుటయుఁ జిత్తరుబొమ్మ తరఁగలు తరిచినమజ్జిగ తరము బడిత
 తరము శక్యము మూడుతరములచుట్టంబు తరలఁ బారుట తరతర దిరుగుట
 నినకూడు మార్తరమేనిసెత్తురు తెరలఁ గాఁగిన నెయ్యి తెరవ్వుతోడు

1 మేటి(ప); పెద(పూ.ము). 2 లొగు (ప). 3 మీఁగ (ప). 4 యెరిమి(వా).

తెరతెర వచ్చుట తెరలు గట్టుట చెండు* తెరగులవారిలో దొరలుకొనుట
 తొరితొరి చెవుట దొరగుట బెదరుట దరి దొక్కి జూడరి దరికొలుపుట
 దురము సేయుట దురదురఁ బోయి కుదురుట దొరయుట సరియకాట దొరకొనుటయు
 దొర రాజు దొరకొలు దొరుసుట బొసగుట నర 1 వెండుకలు పెద్దనరము నరుగు
 నెరయఁగాఁ జల్లుట నెరనులు పరుసంబు పరువులు వెట్టుట పరపు నిడుపు
 పరిచనుచెంచుట పరిగొని పరిపరి పరపుట నించుట పరువడి యనఁ
 బరిమారుచుట పెనుపరి నేరుపరి దొడ్డపరి చప్పరంబు చెప్పరము పరగఁ
 బరికింప పరసు పొంపిరి వోవఁ బరిగొని పురపురఁ బొక్కుట పురిటితగపు
 పురుడిడు పురికొలుపుట తుట్టెపురుగులు పెరగుట నిక్కుట పెరుగు పెరడు
 పెర తేనె పారిపారి పారుగునఁ బారిగొని పారిగడుగుట పారపొచ్చెము పార
 పారలుట చీపురు పారకలు బరికటె బరుజాలు గజ్జెలు బరవసంబు
 బరు లుబ్బుఁగా నానవాలు ద్రావుట బరిమేను గంధపుచెక్కమీడిబరడు
 బిరుదు లబ్బరము గొప్పెరకొయ బెరయుట బురబురఁ బొంగుట బురుదనేల
 మరులు మోహముబుద్ధి మరుపుట తామర మరియాద క్రమ్మర మరలి చనుట
 మిరియంబు మురిపెంబు మురియలు తునియలు మురమురలాడుట మొర మెరయును
 మొరపనేలయుఁ దేంట్లు మొరయుట మొరడును ర మ్మని పిలుచుట రచ్చ రంగు
 రంకెలు రజాలు రమణ రక్కసి రహి రిచ్చలు రిత్తయు రెట్టు చెండు
 రేవర వివరంబు తెరువరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వ రనఁగ
 వరిచేను వరుజాలు వరుసయు వరపును నోవరి విరవిరఁ బోవు టనఁగ
 విరిసినవిరు లెల్ల విరియఁ జల్లుట కొలువురు పలువురు నలువురు పదువురు
 వెరువరి 2 వెరువాక వెరుసు దూసరియొడ్లు సరకు లమ్ముట సరి సరకు కొనమి
 సిరికి నై సురియల సురుగుట సిరిబడి 3 సారిది మోహరములు హరుపు గనుట
 మొదలుగా నొక కొన్ని పదముల హ్రస్వాక్షరములపై రేఖంబు లమరియుండు
 4 నారెకు ల్లలనరు లారాట మారటం బారఁ గూరినశోక మారఁ గాఁగి
 నట్టిపా లారనియనల మార్గఁగ ధర్త మారసెఁ దనకమ్మలారఁ జూచె
 శ్రమ మారఁ బొంగారఁ జల్లారఁ దనరారె సిరికె లెత్తుట యిగురు వెట్టు
 టిరేడు జగము లీరెలుఁగు హీనస్వర మీ రన నిమ్మ పేరూరు పల్లె

1 వెండుకలు (ప. వా). 2 వెరువార్ (ప. వా). 3 సారిది (ప. వా) కాని

శ. ర. లో సారిది అనియేకాని సారిది అనిలేదు. 4 అరికు.

* శ. ర. లో, తెలుగు అనియేకాని తెరఁగు అనిలేదు.

† శ. ర. లో, బురద అనియేకాని బురుద అనిలేదు.

యూరారోళ్ళ టూరట యూర కుండుట నొంగ లేరీ యనుట యిది యేరి కనుట
 యోగోరి యనుమాట కొరుచుకొనుటయు నోర వోయినగోనె లోరనిలుట
 *కొరులు కల్లులు కొరు మెలుంగులు పటుకొరు ముక్కొరుపంట రిపులు
 కొరు కొరించుట కడు నొప్పి పెట్టుట కారాకు కారాట కొరియంబు
 కూరుట పొరులుట కూరుకు నిద్ర చెకూరుట కూరిమీ కూర దినుట
 యెమ్ములు గూరగా నేయుట గాతంబు గూరుట దానికి గూరుతు ననఁ
 గోరిక గోరుట కొరిప్పనము పంది కొరాడె కొరడి కొర గిన్నె
 గారెలు భక్ష్యములో గారాము బంగారు గోరు గారాబంబు గారవంబు
 చీరికి గాన కైదుచీరలు చేరుట చేరువ చెంతల జేరఁ డనఁగఁ
 జీరుట పిలుచుట చూరనఁగాఁ జోడి చేరు ద్రావుట చూరి చిన్ని కత్తి
 తా రెల్ల నేగిరి తీరనీకినుకతోఁ దూరుపునాటికి దేరు లెక్కి
 తేరద మనుచు నేతేర తేరకు తేర తేరోరి సొమ్ములు తోరముగను
 దూరులు వలుకుట నారచీరలు వింటినారి విన్నూరు కన్నూర మనఁగ
 నీరు ద్రావుట పోర నీ రయి పోవుట నేరుపు నేరేడు నోరు వడుట
 పూరేడు జగడంబు పేరుట పే రాఖ్య పేరిన నేతులు పేరురంబు
 పోరామీ పోరచి పోరోరి యనుటయు పోరుట పోరాట పోరితంబు
 బారు గట్టుట దైత్యు బారికి దప్పట బారేడు బీతంబు బూరటిలుట
 బూరుగుచెట్లలో బూరగ యూదుట బూరెలు బేరంబు బేరజంబు
 బోరనిప్రాముట బోరుగోండ లనంగ బోరలు క్రిందుగా బోరగిలుట
 మారటమా ర్త రై మూరిమనంగుట మారేడు వేమారు మారుతు రన
 మీరలు మేరలు మారతోపు లనరగ రాయంచ రాయారి రాయడి వడి
 రాణ రాణిరిచుట రాయలు రాణువ రాపొడి రాముల్లు రాను రావి
 రాడుట రాణుట రాయుట రాలుట రాగిలుటయును రారా యనుటయు
 రాము పొ మ్మనుటయు రారాపు వలచు పోరా వీనురా యేలరా చలంబు
 రీతి గా దనక నిరీతి రూపించుట రూపుట రూపరి, రూపు రూక
 రేయి గేదంగిపూ రేకులు రేయెండ రోజు రోకలి రోలు రోవెలంది
 ఘనులార బాలురు తొలారి జాలారి లేరు కొలారి తలారి కైకొండ్లు
 వారువ ముళ్ళంబు వారనికోపంబు వారిండుకొనుటయు వారకులను
 వారక వార లెవ్వారును చెలియనివారు గా రిది యెల్ల వారకంబు

* శ. ర. లో శకట రేఫ మేకాని లఘు రేఫము లేదు.

1 కాండు (పూ. మూ); కొంట్ల (ప).

వీరలసాటి లే రీరాజ్యమున నన సారల జూదంబు సారె సారె
 సైరణ లేక వేసారుట నూరెలు సోరణగండ్లును నేరుపనపు
 లే. సౌరు సౌరంబు నోడభేహరి వింత, హోర యనునటు నాదిగా నొక్కకొన్ని
 తెలుఁగుపలుకులలోపల దీర్ఘ లిపుల, పైనిఁ దనరారుమండు రేఫములు కృతులు.

హ స్వాక్షరములమీది రేఫములకు రూపములు.

అరదము=సేనాంగము	ఉరవడించుట= వీరకన్యా	కనికరము=పాడి
అరుగుట=పోవుట	ఉరువడి=బిగ్గర	వాన గురియుట
అరి యనఁగాఁ దనకంటెదో	ఉరియాడుట=డెంద ము	తొలకరివానలు
డ్డరాజునకు బెట్టెడుపన్ను	యఁ జేయుట	కొరఁబ్రాణము
అర, అనఁగా సగము. దీనికి	ఎరగలి=చిచ్చు	కరకరఁగ్రాలుట
లక్ష్యము:—	మేఁకెరువు=మేఁకపెట్టిక	కరమొప్పుట=మిక్కిలి యొ
అరగంటఁజూచుట=సగము	ఎరమానుట=ఎరపరికమువి	కెరలుట
కంటఁజూచుట, అరవా	డుచుట, ఎరగా నాహా	గరిత=పతివ్రత
యి=సగమునోరు, అర	రముఁబెట్టుట	బంగరు=వైడి
గొఱత= సగముతక్కు	ఎరియుట.	మేను గరు దాల్చుట=గగు
ప-ఇవి మొదలైనవి	ఒరులు=అన్యులు	రుపొడుచుట
అరును=వింత	ఒండొరులు=ఒకరొకరు	గరిచేడిగరిగె= పెండ్లివేళ చే
అరయుట=వెదకుట .	సొమ్ములొరయుట=ఒరగం	తఁబట్టుకొనియుండెడిమంత
ఇర వొందుట=అమరుట	టును వాయుట	గరవతనము = సరకు సేయక
ఇరు=అనఁగా. రెండు దీనికి	ఒరిమి = కలిపికొలుతనము,	పోవుట
ఇరువాగు, [లక్ష్యములు	ఒరిమి యనియుం గలదు	గిరగిర వ్రాయుట
ఇరువంక,	కేకరి=వాఁడితూపులు	వేగిరపడుట
ఇరువురు=ఇద్దఱు,	కరిసెము=కృషి	జేగురుకొండ
ఇరువాయి=రెండునోరులు,	కరువలి=గాలి	గురుపోతు
ఇరుగేలు=రెండు చేతులు,	పుత్తడి కరఁగుట= కంసాల	గురుసులవరపు గురుములు
ఇరుమేను, ఇవి మొదలైనవి	ఈకరణిని=ఈరీతిని	గురువులు బారుట = గమన
ఇరవు=నెళ్ళవు, [చుట	కరుఁగునఁబోయుట = పో;	విశేషము
ఉరుముట=జగడమునగద్దిం	ఒక్కరుఁడు [త్రఁబోయుట	గురువుగాను= దొడ్డగావన
ఉరఁగించుట [పని	కరవాలు=ఖడ్గము	గురుగాకు=గురుగుహార
ఉరు లొడ్డుట=వేలుకాని	ముక్కర=ముత్యము	గురుగులు=పిడతలు
ఉరులఁ ద్రోయుట = కోలు	కరకరలు	ముగ్గురు
లు మొదలయినవి పడఁ	కరకరి	చెరుచుట
గొట్టుట	కరి గోరుట	చెచ్చెర

చేటను చెరుగుట	దురదురఁ బోవుట	పెరుగుట=నిక్కుట
చెరువు=తటాకము	కుదురు సేయుట	పెరుగు
చొరవఁ జేసికొనుట	దొరయట=సరి వచ్చుట	పెరడు=ఇంటివెనుక
చొరక=చొరకపోవుట	దొరికొనుట	పెర=తేనెతెట్టి
అచ్చెరువంచుట	దొర=రాజు	పొరిపొరి
అచ్చెరువు	దొరకొలు	పొరుగు
చిరుగనికొక	దొరసుట=పొసఁగుట	పొరిగొనుట
చెరఁగులు=అంచులు	ట నర వెండు కలు	పొరిగడుగుట
చెరగుమునుట=తరచియాడు	పెద్దనరము=జీవనరము	పొరపొచ్చెము
చిత్తరువు=బొమ్మ	నీటినురుగులు	పొర
తరఁగులు=కరళ్లు	నెరయఁ జల్లుట	పొరలుట
తరచినమజ్జిగె	నెరసులు	చీపురు
తరము=బడిత	పరుసము	పొరకలు
తరము గాదు, అనఁగా శ	పరువులు వెట్టుట	బరిగట్టె
కృముగాదనుట	పరపు నిడుపు	బరుజులు=గజెలు
మూఁడుతరములచుట్టము	పరిచనుచెంచుట	బరవసము
దేహము తరలఁ బారుట	పరిగొనుట	బరులు=వళులు
తరతర	పరిపరి	బరిమేను=దినుమొల
తిరుగుట=సంచరించుట	పరపుట=నించుట	గంధపుచెక్కమీఁది బరడు
తిరిసినకూడు	పరువడి	తాఁట
మార్పురు=పగవాఁడు	పరిమారుచుట	బిరుదులు
మేనినెత్తురు	పెనుపరి	అబ్బురము
తెరలఁ గాఁగిననేయి	నేరుపరి	కొబ్బెరకాయ
తెరువు తోడు	దొడ్డపరి	పెరయుట
తెరతెర వచ్చుట	చప్పరము	బురబురఁ బొంగుట
తెరలు గట్టుట	చెప్పరము	బురుదనేల
రెండు తెరఁగులు = రెండు	పరగ	మరులు=మోహము
తెగలు	పరికింపుట	బుద్ధి మరుపుట
తొరలుట=కలయుట	పరసు	తామరపువ్వు
తొరితొరి	పొంపిరి వోవుట	మరియాద
చెనుట దొరిగుట	పిరిగొనుట	క్రమర
బెడరుట చింత్యము	పురపురఁ బొక్కుట	మరలి చనుట
దరి ద్రొక్కుట	పురిటితగవు	మిరియము
జూదరి	పురుడు...ఈడు	మరిపెము
దరికొలుపుట	నేయుట	మురియలు=తునియలు
దురము సేయుట = జగడము	తుట్టుపురువులు	మరుములాడుట=కోడలు

మదిలో మెరమెర
మెరపనేల
తేంటు మెరయుట=కూ
యుట
మెరడు=మోటు
రమ్మని పిలుచుట
రచ్చ రంగు
రంకలు తైచుట
రజ్జులాడి
రమణ
రక్కసి
రహి
రిచ్చపడుట
రిత్తు రిత్త
రెట్టపడుట
రెండుచేతులు
దేవర
వివరము
తెరువరి
తలవరి=తలారి
ఎవ్వరు
దానమివ్వరు
నవ్వరు
వరిచేను
వరుజాలుగట్టుట
వరుపు=వాన లేకుంటు
వరుస
ఓవరి
విరవిర బోవుట
విరియుట=విప్పట
విరులు=పువ్వులు
విరియఁ జల్లుట
కొలుపురు=కొల్పలము
పలుపురు
నలుపురు
పడుపురు

వెరవరి
వెరవాక
వెరుసులు వేయుట
దూసరివడ్డు
కేసురులు
దినసురులు మొదలయిన వన్ని
సురకు ఆమ్ముట
సరి
సురకు గొనమి=పరవ సేయక
పోవుట
సిరి=లక్ష్మి
సురియలు=చూరుకత్తులు
సురుఁగుట=చచ్చుట
సిరిబడి
సారిది=చాలు
మోహరము = దండునకుఁ
బెద్దమొన
హరువు=ఉపాయము
ఇని ప్రాస్వాక్షరముల
మీఁది రేఫములు.

దీర్ఘాక్షరములమీఁది
రేఫములకురూపములు.
ఆరెకులు=తలవరులు
ఆరాటము
ఆరటము
ఆరఁ గూరినశోకము =
నాడినదుఃఖము
ఆరఁ గాఁగినపాలు
ఆరనియనలమ్మ= శమింపని
యగ్ని
ఆరగ ధర్మము
ఆరయుట=పరామర్శించుట
తనకన్నులారఁ జూచుట=క
న్నులనిండుగఁ జూచుట

శ్రమమారుట బడలిక
దీరుట
పొంగారుట=పొంగుదీరుట
చల్లారుట=చల్లదనము నిం
తనరారుట [డుట
ఈరిక లేత్తుట= ఇగురువెట్టు
ఈరేడుజగములు [ట
ఈరెలుఁగు=హీనస్వరము
ఈరు=ఇమ్ము
ఊరు=గ్రామము [పుట
ఊరార్చుట = దుఃఖ ముడు
ఊరకుండుట=చాలించుట
దొంగ లేరని యడుగుట
ఇది యేరికి=ఎవ్వరి కనుట
ఓరి యని పిలుచుట
ఓరుచుకొనుట
ఓర వోయినగోనెలు
ఓరసిలిపోవుట
కారులు=కల్లులు
కారు మెఱుంగులు
పటుకారు
ముక్కారుపంట
రిపులుకారు
గారిండుట=జొప్పిచేయుట
కారాకులు
కారాటము=వ్యాపనము
కారియము=కర్జము
కూరుట=పొరులుట
కూరుకు=నిద్ర
చేకూరుట
కూరిమి
కూరదినుట
ఎమ్ములు గూరఁగా నేయుట
యెమ్ముకలు నాట నే
యుట
గాతము కూరుట=నాటుట

దానిఁ గూతురు ననుట	వింటినారి	మారుట=మార్చి
కోరికె	విన్నారు	మారి మనంగుట
కోరుట	కన్నారము	మారేడు
కోరు అంపునము	నీరు ద్రావుట	వేమారు
పంది కోరాడుట	పోర బ రయి పోవుట = చ	మారుట
కోరడి=ఆవరణము గా వేసిన	చ్చుట	మారుతురు=పగవారు
పాడిమట్టిగోడ	నేరుపు	మీరలు=మీరును
కోరగిన్నె	నేరేడు-చెట్టు	మేరలు
గారెలు=భక్త్యములు	నోరు వడుట	మోర త్రోపు
గారాము	పూరేడుపిట్ట	రాయంచ
బంగారు	జగడము పేరుట	రామాలి
గోరు=నఖము	పేరు=నామము	రాయడిపడి
గారాబము	పేరిననేతులు	రాణ
గారవము	పేరురము = పెద్ద తొమ్మ	రాణించుట
చీరికిఁ గొనక	పేరాముదపు గింజలు	రాయలు
అయిదు చీరలు=కోకలు	మొదలయినవి	రాణువ
చేరుట	పోరామి	రాపాడి=రాచినపాడి
చేరువ=సమీపము	పోరచి=కూర	రామల్క-పండు
చేరడు	పోరోరి=పోరా యోరియను	రాను=యథార్థము
చీరుట=పిలుచుట	పోరు	రావిచెట్టు
చూరు=పాడి	పోరాటము	రాచుట
చేరుద్రావుట	పోరితము	రాజుట
చూరి=కొంచెపాటికత్తి	బారు కట్టుట	రాయుట
తా చెల్లరు=తమరందలు	వానిబారికిఁ దప్పట	రాలుట
తీరనికినుక=శమింపని కోప	బారెడు	రాగిలుట
ము	చీరము	రారా యని పిలుచుట
తూరుపునాడు	బూరటిలుట	రాను పొమ్మనుట
తేరులు=రథములు	బూరుగుచెట్టు	రారాపు
తేరెదము అనుట	పెద్దబూరుగ యూడుట	వలదుపోరా
ఏతేరిన వచ్చి తేని అనుట	బూరెలు=పిండివంటలు	వినురా
తేరకు తేర, తేతేర యని	ఓడబేరము	ఏలరా చలము
యందు గల్గదు	బేరజము	రీతి గాదు=నడితి గాదు
తేరోరి=సాములు తేరోరియ	బోరని మోయుట	
త్రోరము	బోరుగొండలు	రూపించుట
దూరులువలుకుట	బోరలు క్రిందుగాను బోర	రూపుట=ఒకరిని తెలుపుట
నారచీరలు	గిలుట	రూపరి

రూపుచేడుట	జాలారి	వారకము
బంగారురూక	వేరు	వీరలసాటిలేరు
రేయి=రాత్రి	కోలారివాడు	సారెలజూదము
గేదంగిపూరేకులు	తలారికాడు	సారెసారె
రేయెండ=వెన్నెల	వారువము=గుఱ్ఱము	సైరణ లేక
రోజు పుట్టుట	వారనికోపము = శమింపని	వేసారుట
రోజులి	కోపము	మూరెలు
రోలు	వారిండుకోనుట	సోరణగండు
రోవెలది=లంజ	వారకలు	వేరుపసుపు
ఘనులార-సంబోధనము	వారక	సారు
బాలురు-ప్రథమాబహువచనము	వారలు	సౌరంబు
కాలారి	ఎవ్వరు	ఓడ బేహరి
	తెలియనివారు గారు	వింతపహారలు

ఇవి దీర్ఘాక్షరములమీఁది రేఫములు.

అకార సీసమాలిక:—

అఱవఱ అనఁ దునియలు నోట నఱచుట యఱిముఱి యఱగొఱ అఱము టబ్బు
 1 టఱకటఱ బెట్టుట యఱచేత నఱకాల నఱవలు ద్రావిడు అఱపు డఱిసె
 లఱిగిపోవుట కొంచె మగు టఱవఱ సేయు టఱ లేక చను టఱ గఱపుకొనుట
 అఱవది కోట్లఱ పొఱఱడు గు జ్జాక్కఱి రూపఱి పొలపఱి యేపఱచుట
 పెంపఱి సిగ్గఱి బిట్టఱి బెల్లఱి నఱయిల్లు క్రచ్చఱ యక్కఱపడి
 2 యఱకమ్మ టమ అంటులఱ టఱకం బిఱియుట కదియుట యిఱియుటయును నన
 నిఱులు చీఱటిబండియిఱును క్రిక్కిఱియుట యిఱుకటం బిఱుకన్న మిఱిసిచెడుట
 యుఱఱడు గైకొనఁ దేరి నుఱుకుట వే చను టఱపదం బెల్లెడ నురుతరాధ
 ముఱు వన్నలా పను టఱిది బెట్టిద మయ్యె నఱక మానక మొగు లొడ్డి యిఱిమె
 నుఱుకఱి బలముఱి యిఱియని బ్బఱియుట యుఱునికోపంబున నుఱుతపట్టి
 యెఱపఱికంబున నెఱగుట మొక్కుట యెఱుపు కెంపెఱుకువార డెఱికెఱెప్ప
 బెఱకలు నా టెక్క లెఱుగుట తెలుసుట యెఱుసొమ్మొకరిది యెఱిచి మాంస

1 టఱకట పొదుగుట (ప); టఱకటఱ బెట్టుట (పా). శ. ర. లో అఱకడ అనియేకాని అఱకట యనిలేదు. 2. అఱకమ్మ టమఱటులఱకువ యిఱియుట కది యుట యిఱియుట కలనుటయును (ప).

మొఱలుట విలపించు టొఱవ దేహం బొఱగాల నుండుట యొఱ కత్తిమూత
 యొఱకటంబునఁ బోవు టొఱపులు నాఁ దెక్కు¹లొఱుగుబిళ్ల తలాడయొఱగువంక
 కఱపుట నేర్పుట కఱతలు పోకిళ్లు కఱదలు బుద్ధులు కఱటి మంకు
 కఱుకు కాతిన్యంబు కఱపు దుర్భిక్షంబు కఱ కప్ప మెకములఁ గఱచుఁ గుక్క
 కఱపుట కఱయును క్కఱయుఁబక్కఱయును గుఱుమాపుకుఱుగండ్లకుఱుచకుఱులు
 కుఱువలిగొనుటయుఁ గుఱు కుఱ కుఱకలు కుఱుగొని కుఱుగడ²కుఱుపు ప్రణము
 కొఱుకొఱులాడుట కొఱుత తక్కువ పండ్లు గొఱుకుట కొపంబు కొఱుడు వడుట
 కొఱ యనఁగాఁ బని కొఱులుట నిండుట కొఱువిఁ జాఁడుట సొమ్ముకొఱుకు ననుట
 గఱికె నట్టులు గఱగఱికెలు గఱుగులు గఱినె డగ్గఱ నంపగఱి పగఱలు
 గిఱిగొనుటయు మోటగిఱుకయు గిఱుమిట్లు గిఱులు వ్రాయుటయును గీఱుటయును
 గుఱక వెట్టుట గుఱగుఱ గుఱ వెట్టుట గుఱుకొని గుఱి గుఱు కొండి గుఱుతు
 గుఱుములు గింజలు గొఱుగుట వపనంబు గొఱవంక పిట్టలు గొఱక కట్టె
 వా చఱచుట గొడవలి కాచి చఱచుట కరమునఁ జఱచుట గట్టుచఱులు
 చిచ్చఱపిడుగులు చిఱుతయుఁ జఱునవ్వు చిఱి³కొట్టి చిఱిమి ముచ్చిఱితనమునఁ
 జఱుకు పుట్టఁగ మేను చుఱచుఱ గాల్పుట చెఱువున భుజియించి చెఱక బట్టు
 చెఱలాట చెఱుచుట చెఱుముట చెఱుగుట చెఱసాల చెఱుకులు చెఱినగంబు
 జఱిజఱి పూజఱి జాజఱి జఱిగొని జఱపుట జఱజఱ జఱిగ ననుట
 చేతుల వెజఱుట జఱజఱఁ ద్రిప్పట జాంజఱువెంట్టుకల్ బొజొజొ యనఁ
 దఱుగుట వెలితియుఁ దక్కువయును గోసి వైచుటయును నగువలసినపుడు
 తుఱగలి బేహరి తఱుగనిసంపద తఱిగొలుపుటలు ముత్తఱులు తఱుచు
 తఱి వేళ పయనంబు దఱుటలు పుచ్చినతఱకలు శతుల దఱియఁ బొచ్చెఁ
 దఱుముక వచ్చుట తఱిగొని నడచుట తఱుగ రెండవపారి తఱిఁబెనుచుట
 తఱుగలి తఱుము వాతెఱ మోవి యేదైతె తెఱలినవాసన తెఱకొలుపుట
 తెఱపి నేయుట కన్ను తెఱచుట పాపుట తెఱవలు తెఱకున తెఱగను విధము
 తొఱులుట కలయుట తొఱుగుట ముందఱ నందఱు నెందఱు కొందఱింద
 టిద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గద్దఱి యద్దితా కట్టెదుఱును
 నఱుజాకొంచెము మాను నఱుకుట నిఱుపేద నఱుముగా నుఱుపుట్కనెఱువుపొడవు
 నెఱి యనఁగా బాగు నెఱవొడ్డు గొప్పయు నగు నెఱి యనఁగను మిగుల ననుట
 సిటుల నెఱుపుట నెఱి లేనిమితుడు నెఱుసుట నిండుట నెఱికకానె
 నెఱుకు లాయంబులు నెఱులు కేళంబులు పఱపఱఁ జించుట పఱునదనము

పలుచుట సేయుట ప్రవహించుటయు వేగ నులుకుటయును నగు నుచితభంగిఁ
బటికలు పటియలు పటివోవు టంపఱ పఱ తెంచి పటిగొని పటి పటియలు
పఱు వై నపువ్వు చూపఱఁ బరిమార్చుట తెంపఱ పెంపఱఁ దెప్పిటిలుట
పిఱుఁదను వెనుకను బిఱుఁచు నితంబంబు పిఱుసనుటయు దొడ్డ పిటికితనము
పుటియ కపాలంబు పెటికలు గోనెలు పెటిగినమీసముల్ పెఱుకుకొనుట
పెఱ యితర్థార్థంబు పెఱుసనిపోవుట బఱబఱ నీడ్చి దబ్బఱ పలుకుట
బిఱబిఱఁ ద్రిష్ణుట బిఱుగులు బుఱుజాలు మఱన మృద్భాండంబు మఱుఁగుచాటు
మఱచుట మఱునాఁడుమఱుఁదలు మఱఁదియుమఱియు నేమఱుటపల్లఱుమఱుగుట
మఱుపడి క్రమ్మఱు మఱు లేక క్రమ్మటి పడమఱ మఱుఁగాలు పెడమఱలుట
మిటిచూపు మిటిమిట్లు ముటిముటి చీకటిముటి మొంగి మఱిముటి మెఱములిడుట
1 మెఱుపులు మెఱుగుట మెఱుఁగు లీనుట కను మెఱుఁగుట దాఁగుట మెఱుకవెలితి
మెఱులుపెట్టుట మెఱు మెఱులుగా మెఱుయుట మెఱుగుడుకుక్కలు మెఱుకుతనము
ఱట్లు ఱంపిలుట ఱవ ఱంకు ఱవికలు ఱవఱవల్ ఱంపము ఱంతు ఱవిలి
టిక్కలు వైచుట టివ్వున ఱువ్వుట టెక్క టెప్పలు టెల్లు 2 టెమ్మ టొమ్మ
3 వఱతయు వఱదయు వఱడు గూయుట వంగవఱగులు వఱలుట విటిగిచనుట
విటివోవు విటిగాలి విటివిడి కంబము విఱుగుట వెఱ బొమ్మ వెఱ చఱుచుట
వెఱుచుట వెఱుఁగు నివ్వెఱ సుఱ స్రుక్కుట యసు ఱుసు ఱను టివి యాది గాఁగ
గొన్ని తెనుంగుఁబల్కుల హ్రస్వములమీఁదఁ దప్పక బండితా లాప్సచుండు
వెల్లంకితాతన బొల్లెను బండితా నిడుదపైఁ గలుగదు నిక్క మనుచుఁ
గావున నేను దీర్ఘములపైఁ గలపెద్దతా లొకకొన్ని యేర్పఱతు నింక
నాఱు సంఖ్యాపద మాఱడి యాటికెపంట చి చ్చాఱుఁ బాపంబు లాఱు
నాఱనితేజ మూటాటినముత్రెంబు తడియాఱు శ్రమ మాఱు దాప మాఱు
నాఱపు లాడె నో టాఱు దేహం బెల్ల నూఱడి చాలించు టూఱుగాయ
లుదకంబు లూఱుట యొక పండ్లఱుట యేఱువనీనులో నేఱు దాఱి
కాఱుపోతులు హొంతకాటి కాఱడవులు కాఱిమఱ బెట్టుట గాసిలుటయుఁ
గాఱుట జాఱుట కోఱులు పండ్లు గీఱుట నాఱుటయును దీఱుటయు నయ్యెఱ
జేఱుడు మాడలు చీఱుట రెండు గాఁ జేయుట యుయ్యెలఁ జేఱు లనఁగఁ
జాఱ యెల్లరిని దోచుట చోఱమీనులు చాఱబెట్టులి చాఱపప్పు . .
జాఱుపయ్యెదలు బజాఱికన్నియలు మాజాఱంబులోన దుజాఱు లనఁగఁ

1 శ-ర. మెఱుపులు. 2 శ-ర. లో రెమ్మ అనియేకాని టెమ్మలేదు. 3 శ-ర.

లో చ-గ అనియేకాని చ-తలేదు.

దాటు మెకంబు లీతీటున దీటిను దీటుట పొదలలో దూతీచనుట
 దేటి చూచుట గడి దేటుట ధర్మంబు దేటుట యింతకు దేటుదు రన
 సొన్నాటి నాటు వైచుట నాటు విడుచుట నీటు నిష్ఠలమీడినిండుబూది
 పసపు నూటుట నూటుపదులు నన్నూటు మున్నూటు అన వెన దొమ్మన్నూటును ననఁ
 బాటుండు బ్రాహ్మణుఁ డేటు పాటుట యింకఁ బాటుట వెన్నిచ్చి పాటుటయును
 బడఁతిదేహము గలు పాటుట పీటుట చీటుట పోఁజుండు చిన్న వాఁడు
 బీటు వోవక యినుమాటు మా అడుగుట మాటి మసంగుట మాటుపడుట
 మాటుమా టాడుట మాటుమొగంబు వేమాటు పెద్దలమాట మీటి చనుట
 తాచు నీలపుతాయి తాఁగ వెన్నెలతేఁడు తేసి తేసున గంగ తేవుతెప్ప
 తేఁగుకుక్కలు తేల తేఁగు ప్రేతేఁచుట తోఁయుట వెదకుట తోఁత వడుట
 తే. వేటు వడుటయు వీటిడి వే తొకటియు
 నాదిగాఁ గొన్ని యాంధ్ర వాక్యములయందుఁ
 బాదుకొను దీర్ఘములమీఁద బండితాలు
 వీని నెఱుంగక కృతినేయు వెట్టి గలఁడె.

197

కుటుచలమీఁది అకారములకు రూపములు.

అఱవఱు=తునుకలు	అఱ లేక చనుట=అపోహ క్రచ్చుట	
నోట నఱచుట=కూయుట	ము లేకపోవుట	అక్కఱపడి
అఱిముటి=బడిబడినియనుట	పెండ్లియలుగు	అఱకమ్మట [లు
అఱగొఱలు	అఱపుకొనుట = దక్కించు	అఱంటులు=అఱటికంబము
అఱముట=అబ్బుట	కొనుట	అఱటులు=త్రిలు మెడను
అఱకటఁ బెట్టుకొనుట =	అఱువదికొట్లు	గట్టుకొనెడుపూసలు
పొదిగిటఁ బెట్టుకొనుట	అఱపొఱుండు= పొట్టివాఁడు	అఱకము= అన్న మఱుగకుం
అఱచేయి	ఉక్కటి	డుట
అఱకాలు	రూపటి	ఇటియుట=కదియుట దీని
అఱవలు=ద్రావిడులు	పాలుపటి	కి లక్ష్యములు:—
అఱువుడు=కుప్పసము	ఏపఱచుట	ఇటిచను=చిన్న చనుగవ
అఱిసెరి=అప్పములు	పెంపటి	ఇటికికొనిపోవుట=కదియిం
అఱిగిపోవుట=తక్కు నయి	సిగ్గటి	చుకొని పోవుట ఇవి
పోవుట	బిట్టటి	మొదలైనవి
అఱమఱ సేయుట	అఱమూఁత యిలు	ఇటియుట=నలిగిపోవుట
		ఇఱులు=చీకటలు

బండియిలుసు [కదియుట
క్రిక్కిరియుట = మిక్కిలి
ఇలుకటము = కుసిలి
ఇలుకు = కొంచెము
అన్న మిఠినిపోవుట = కది
యబడి ముద్ద కట్టుట
ఉలుడు = కుచేర్చునైన
నుగ్గొనడు [వుట
ఉలుకుట = వేగముగ బో
ఉలు అనగా మిక్కిలియ
నుట దీనికి లక్ష్యములు:-
ఉలునట్టిపరము ఉలుత
నదుకైవలయగ ఇవి
మొదలైనవి.

ఉలుపు = లావు
ఉలుది = బెట్టిదము
ఉలుక = మానక
మేఘ ములుముట
ఉలుకఱి
బలముటి
ఉటియ = దిట్ట
ఉటియుట
ఉలుని = తెగున
ఉలుతపట్టి
ఎలుపటికము
అడుగుల కలుగుట = మొ
క్కుట
ఎలుపువన్నె
ఎలుకువాడు
ఎటికె = చెప్పట
ఎలుకలు = టెక్కలు
ఎలుగుట = తెలిసికొనుట
ఎలువుసాము = మఱొకరి
సాము
ఎలుచి = మాంసము
ఒలులుట = శోకించుట

ఒలువ = దేహము
ఒలుగాల నిలుచుట
ఒలు = కత్తిమీడిమాత
ఒలుకటపుదోననుబోవుట
ఒలుపులు = ఎమెలు
ఒలుగుబిళ్
ఒలుగు పంక
కలుపుట = నేర్పుట
కలుతలు = పోకిళ్లు
కలుదలు = బుద్ధులు
కలుటి = మంకువాడు
కలుకు = కఠినము దీనికి ల
క్ష్యములు:- కలుకెక్కుట
కలుకులాడుట ఇవి మొ
దలైనవి.
కలుపు = దుర్భిక్షము
కలు = కష్ట దీనికిలక్ష్యము
లు:- కలుకంతుడు
పోకకలు
తమ కలు
నీలకలు ఇవి మొదలైనవి.
కలుచుట దీనికిలక్ష్యములు:-
పండిత గలుచుట వేళ్లు
గలుచుట పూరి గలుచుట
పింజపింజ గలుచుట ఇవి
మొదలైనవి.
కలుపుట
కలుయుట
ఉక్కులు = పిండివంట
పక్కులు
కులుమాపుచీర = కొంతమా
త్రము మాసినచీర
కులు = కంటు
కులుచ = కొంచెము
కులులు = వెంట్రుకలు
కులువలిగొనుట

కులుకులు
కులుకులు
కులుగొని
కులుగడ
కులుపు = వ్రణము
కొలుకొలులాడుట
కొలుత = తక్కువ
పండ్లు గొలుకుట
గులుపుకొలుడ [డుచునది
కొలుడు = ఆకాశమున బా
కొలు = పని దీనికి లక్ష్యము
లు:- కొలుగామి కొలు
గాదు కొలుమారుట కొ
లు అవుట కొలుగలవాడు
ఇవి మొదలైనవి.
కొలులుట = పూర్ణమవుట
కొలునిగాల్పుట
వానికొలుకుచతుర్థి
గటికెనట్లులు
గలుగుకాయలు
గటిసె
డగలు = సమీపము
అంపగటి
పగలు = పగవాడు
గిటికొనుట = కుప్ప వడుట
మోటుగిలుక
గిలుమెటు = గిలుక చెప్పలు
గిలులు వ్రాయుట
గీలుట [రము
గులుక పెట్టుట = నిద్రాపికా
గులుగులు
గులుపెట్టుట
గులుకొని
గుటిగడచుట = మేరదప్పుట
గులుకొండి
గులుతు

గుణములు=గింజలు

తలఁగొనుగుట

గొణవంకపిట్టలు

గొణక కట్టె

నా చణుచుట

కొండవలికొండచణుచుట అడ

చుట దీనికిలక్ష్యములు:-

చేతఁ జణుచుట వీఁచు

జణుచుట నేలఁ జణ

చుట గోడ గున్నము

జణుచుట యివి మొద

లైనవి.

గట్టుజణులు=కొండచరులు

చిచ్చుణ = ఇంగలము దీనికి

లక్ష్యములు:- చిచ్చుణపి

డుగు చిచ్చుణకన్న చి

చ్చుణకొల = ఆగ్నేయా

స్త్రుము ఇవి మొదల

యినవి.

చిణుత = కొంచెము దీనికి

లక్ష్యములు:-చిణుతప్రా

యము చిణుతనడుము చి

ణుతగండు ఇవి మొద

లైనవి.

చిణు=పిన్న ఇందుకు లక్ష్య

ములు:- చిణునవ్వు

చిణుచెమట చిణుదొడ

మొదలయినవి.

చిటికొట్టి

చిటిమి

ముచ్చిటితనము

చుటుక్కుట్టుట

మేను చుటుచుట గాల్పుట

చెఱువు

చెఱకబట్టుట

చెఱలాడుట

చెఱుచుట

చెఱుముట=రాచుట

చెఱుగుట

చెఱసాల

చెఱుకులు

చెఱిసగము

జటిజటి

పూజటి

జాజటి

జటిగొని

జణుపుట = ఆలస్యముచేయు

జణజణ

జణుగుట=పోవుట

వెజణుట

జేజేజేఁ ద్రిప్పుట

జొంజొలువెంటుకలు

జొజొజొ

తణుగుట = వెలితిలపుట

దీనికి లక్ష్యములు:-

నెయ్యి తణుగుట, మ

తీయు, తణుగుటఅనఁగా

తక్కువగుట. దీనికిలక్ష్య

ములు:-ధారణ తణుగు

ట కొంత తణుగుట ఇవి

మొదలయినవి. కొన్ని

చోట తణుగుట, అనఁ

గా కోసేవైచుట, దీని

కి లక్ష్యములు:- తల

తణుగుట కూర తణుగుట

ఇవి మొదలయినవి.

తణుగటి = నిర్ణయించెడి

వాడు

తణుగని సంపద

తటి గొలుపుట

ముత్తణులు=నకులు

తణుచు=దట్టము

తటి=వేళ

పయనముతణులుట

పుచ్చినతణుకలు

శత్రువులను దటియఁ జొ

తణుముకవచ్చుట వచ్చుట

తటిగొని నడచుట

తిణుగ=రెండవసారి

తిటి=పెనచుట

తుణగలి=కొంటి

తుణుము

వాతెణు=మోవి

వడెణు

తెఱువినవాసన

తెఱుకొలుపుట

తెఱుపిసేయుట

కన్న తెఱుచుట = పాపుట

దీనికి లక్ష్యములు:-

నోరు తెఱుచుట, తలుపు

తెఱుచుట ఇవి మొద

లైనవి.

తెఱునలు=స్త్రీలు

తెఱుకున

తెఱుగు=విధము దీనికిలక్ష్య

ములు:- తెఱుగెట్టిద

కో, తెఱుగొప్ప, తెఱు

గులేమి, ఇతెఱుగున ఇవి

మొదలయినవి.

తొణులు=కలయుట

తొణుగుట

ముందణు

ఆందణు

ఎందణు

కొందణు

ఇందణు

ఇద్దణు

పదణు

పెద్దటికము

గద్దటికాడు

అద్ది

కట్టెదులు

నఱుజా=కొంచెము - దీనికి

లక్ష్యములు:—నఱుజా

పేలు నఱుజాము లైములు

మొదలగునవి.

మాను నఱుకుట

నిఱుఁ బేద

నుఱుమా=నుగు

ధాన్యము నుఱుపుట

కోకనెఱువు=పొడవు

నెఱి=బాగు దీనికి లక్ష్యము

లు:—నెఱి దప్పి వడుట

నెఱి చెడుట నెఱిఁ బ

డుట నెఱిమొగము నె

ఱికుఱులు నెఱినొచ్చుట

నెఱిద్రోవ నెఱిచక్క-

ద్రోచుట ఇవి మొద

లైనవి.

నెఱి యనఁగా దొడ్డ దీనికి

లక్ష్యములు:—నెఱితన

ము నెఱిగూఱుట=దొడ్డ

నాటుట నెఱినారసము

నెఱిసఱి నెఱివాదులు

నెఱిదాతలు నెఱివిరుదు

లు నెఱిపంటలు నెఱి

చందురుఁడు ఇవి మొ

దలైనవి.

మఱియు నెఱి యనఁగా గొ

ప్ప దీనికి లక్ష్యములు:—

నెఱిమంట నెఱిచెవులు

నెఱివెంటుకలు మొద

లైనవి.

నెఱియను=మిగులను

నీటులు నెఱుపుట

నెఱిలేనిమి తు ఁడు చుట

నెఱినుట=అంతట విస్తరిం

నెఱిక=కాస

నెఱికులు=అయములు

నెఱిలు=తలవెంటుకలు

కోక పఱపఱ చించుట

పఱుసదనము

పఱుచుట = సేయుట దీనికి

లక్ష్యములు:—పఱచిన

పాట్లు చిక్కు పఱుచుట

సిగుపఱుచుట భంగపఱ

చుట ఇవి మొదలైనవి.

కొన్నిచోట్ల పఱుచుట య

నఁగా ప్రవహించుట దీ

నికిలక్ష్యము:—నెత్తురు

కాలువలైపఱుచుట.

ఒకచోట పఱుచుట - యన

వేగ నుఱుకుట దీనికి

లక్ష్యములు:—వెనుకొ

ని పఱుచుట గుఱుమా ప

ఱుచుట శత్రులఁ బఱ

పుట అమ్ములఁ బఱుపుట

ఇవి మొదలైనవి.

పఱికలు

పఱియలు సేయుట ట

పఱివోవుట = ముంచుకొను

అంపఱక=ఓపక

పఱిలెంచుట=నచ్చుట

పఱిగొనుట=నిండికొనుట

పఱిపఱియలు సేయుట

పఱు వైనపువ్వు

పూపఱ పొగడను

పఱిమార్పుట

లెంపఱ

పెంపఱ

తెప్పిటిలుట

పిఱుఁదను=వెనుకను దీనికి

లక్ష్యములు:—వానిపిఱుఁ

దనె చొచ్చుట విఱిగి

పిఱిఁదికిఁ బాఱుట ఇవి

మొదలైనవి. ట

ఒకపట్టు పిఱుఁదు=కటిస్థల

పిఱిసనుట

పిఱివోవుట=వెనుకదీనుట

దొడ్డపిఱికితనము

తలపుఱియ=కపాలము

పెఱికలు=గోనెలు

పొడవు పెఱుగుట

అమ్ములు పెఱుకుట=పీకుట.

పెఱి యన మఱియొకటి. దీ

నికి లక్ష్యములు:—పెఱి

మూకలు పెఱిచేతలు

పెఱివారు పెఱివోట

ఇవి మొదలైనవి.

పెఱుసనిపోవుట

బఱిబఱి సిద్దుట

దబ్బఱుమూటలు

బిఱిబిఱి ద్రిప్పట

బిఱిగు గాల్పుట

కోటబురుజులు

మఱుఱ=మంటికుండ

మఱుఱు=చాటు దీనికి. బ

క్ష్యములు:—మూట మ

ఱుఱు పెట్టుట కనుపు

ఱుఱుచోటు బలవంతుని

మఱుఱుచొచ్చుట, మై

మఱుఱు=కప్పవము కొం

దఱు మఱు ఆని యుని

ఇవి మొదలైనవి.

మఱుచిపోవుట

మఱునాఁడు

మఱదలు	అనిలి	అఱడిపోవుట
మఱది	టిక్కలువైచుట	అటికెపంట
మఱియు	టివ్వున నెగయుట	చిచ్చాటుట
ఏమటిసాటు	తొళ్లను అువ్వుట	పాపము లాటుట
పలుమఱు	చిలుక తొక్కలు	అఱని లేజము
నుఱుగుట=నుచ్చిక యవుట	కను తొప్పలు	ఊటాటి నముత్యములు
నుఱుపడి	తొలుగడ్డి	కోకతడియాటుట
క్రమఱ=తిరుగ	పూతొమ్ములు	శ్రమ మాటుట
మఱులేక= మఱుగులేక	బలుఱొమ్ము	అఱపులు
క్రమఱుట=తిరుగుట	వఱత వెల్లి	దేహమంతయు నోటాటుట
పడమఱ=దిక్కు	ఏటివఱద	ఊఱడి విశ్రమించి
మఱగాలు	వఱడుగుాయుట	ఊఱుగాయలు
పెడమఱులుట	వంగవఱుగు	నోరూటుట
మిటిచూపుట	వఱులుట	ఓకపండ్లెటుట
మిఱుమిట్లుగొనుట	దండు విటిగి చనుట	ఏఱువనీమ
ముటిముటి చీకటి	విటివోవుట	ఏఱుజాటుట
ముటి=మొండెము	విటిగాలి	కొఱుపోతులు
ముటిముటి=బడిబడిని	విటివిడి	హంతకాటి
పిల్ల మెఱుములు వైచుట	కంబము విఱుగుట	కొఱడవులు
మెఱుపులు మెఱయుట	వెఱబొమ్ములు	కాటియర బెట్టుట=గాసిపెట్టుట
మెఱుగు లీనుట	వెఱచఱుచుట	కొఱుట=జాఱు
కను మెఱుగుట=దాగుట	వెఱచుట	కోఱులు=నోటిపండ్లు
మొఱక=	వెఱగొంగుట	గీఱుట=నాటుట
మొఱ పెట్టుట	నివ్వెఱపడుట	పండ్లు గీఱుట=తీవుట
మొఱ మొఱ లాడుట	నుఱునుఱ సుక్కుట	చేతెడుమాడలు
మొఱునుట=కోపవికారము	అను అను అనుట	చీఱుట=నడిమికి రెండుగాఁజేయుట
కుక్కలు మొఱుగుట	ఇవి కుఱుచలమోది	ఉయ్యాలచేఱులు
మొఱుకుతనము	అకారములు.	చూఱ=అందఱినిదోచుకొనుట
ఱట్టువొందుట	నిడువలమోది అకారములకునూపములు.	చోఱమిను=చేఱ
ఱరపిలుట	అఱు=లెక్క దీనికి లక్ష్యములు=అఱుచవులు అఱుములు అఱుమాట విషయముదలెనవి.	చాఱలబెట్టులి
పజ్రపుఱులు		ఱపప్పు
ఱంగువోవుట		పయ్యెదజాటుట
పట్టుఱవి		బజాటిచాండ్లు
ఱనఱువలు=కోపము		
ఱంపము		
ఱంతు		

హజాఱము = పెద్దకొలుపు	ఇనుమాఱు	అరుగుట=పోవుట
సావడి	మాఱడుగుట	చెఱుచుట
తుజాటి=ధనముగలవాఁడు	మాటి మసంగుట=గావు ప	తెఱుగుట
తాఱుట=పఱువెత్తుట	ట్టుట	తొఱుట
యీతీఱున తీఱుట = సేయ	మాఱుపడుట	తొఱుగుట
వలసిన పనితీఱుట	మాఱుమాట	నెరయుట=విస్తరించుట
తీఱినమిట్టగుడ్డు	మాఱు మొగము	పరిగొనుట
పొదలలో దూఱుట	వేమాఱు	పరిచను చెంచుట
లేటిచూచుట	పెద్దల మాట మీఱుట	పరిమెయి-పరయొకటి
లేటికొనచూచుట	తాచుట	పరిమార్చుట
గడిదేఱుట	నిలపుతాయి	పెరుగుట
ధర్తముదేఱుట	వెన్నెలతేఱుడు = చంద్రుఁ	క్రమర
ఇంతకుం దేఱుదురు	తేసి	మరలుట
సాన్నాటి = అగసాలవాఁ	తేసున	ఇవికుఱుచలమీఁది రేఫ
వంగనాఱు వైచుట	గంగతేవున	అకారములు రెండు
నీఱు అనఁగా నిప్పుపెగిప్పి	తేవు	నగును.
యుండెడుబూడిద	తేచుకుక్కలు	
పసపు నూఱుట	తేల	
నూఱుపడుట	తేగు	అరుట=శమించుట
పాఱుడు=బ్రాహ్మణుడు	ప్రేతేచుట	తీరనికినుక
ఏఱు పాఱుట	తొయుట=వెదకుట	తీరుట
ఇంకఁ బాఱుట	తొఁరవడుట	పోర నీరయి పోవుట
వెన్నిచ్చి పాఱుట	వేఱు వడుట	మారిమసంగుట
దేహము గఱుపాఱుట	వీఱుడి	వేమారు
వీఱుట=చినుగుట	వేఱొకటి	ఇవిదీర్ఘములమీఁది రేఫ
పోఱుడు=చిన్న వాడు	ఇవి నిడుదలమీఁదిబండి	అకారములు.
బీఱు వోవుట	తాలు ఉభయ రేఫలు.	

కుఱుచలమీఁది రేఫఅకారములు రెండును అయినవానికి లక్ష్యములు.

అఱుగుట, పోవుటకు మౌనలపర్యమునందు:—

క. మఱునాడె యగుట లెస్సగ

నటిగె; నినుం డవుడు వేడి యడరినదీపుల్

కుఱుగల్గి గొని పక్కిమగిరి

చటికి ననతిదూరం డె విశదం డె తోచెకొ.

చెఱుచుటకు సభాపర్వమునందు:—

క. వెఱచఱుప నింతకంటెను, దఱుచుగ బాణంబు లేసి తడయక పగఱం

జెఱుకు నని యిసుముఁ జల్లుచు, నుఱక ధనంజయుఁడు రణజయొన్నతి నరిగెన్.

(అ. 2. 305)

తెఱుగునకుం గవిజనాశ్రయమునందు:—

క. నెఱయంగా నీచందము, తెఱుగ గెఱుంగక కవితఁ జెప్పఁ దివురునతఁడు ద

బ్బఱుచీకు చీకుగుఱ్ఱముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపదనిరతుఁ డగున్.

200

(అ. 1. 4)

తొరఁగుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

నీ.పా. పరమాత్తు పదములఁ దొరఁగి పాఠెడునేటి, తరఁగలపై లీల దాటి బాటి,

(అ. 1. 54)

అందే:—

తే. పొగడ మాఁకులమొదలను బుప్పరసము

¹తొఱఁగి నెఱావి యందున నెఱయ పొప్పెఁ

బూచుకొఱకును మున్ను నింపులు దల్లిర్పఁ

గడఁగి వనలత్తియుమిసిన కల్లయనఁగ. (అ. 2. 69)

202

పరిగొనుటకు.

పరిచనుడెంచుటకు వీరౌటపర్వమునందు:—

చ. పరిచనుడెంచె గోగణముఁ బట్టె నన న్నిని పిన్న గాన మీఁ

దరయక రాజనందనుఁ డహంకృతితోఁ బఱుతెంచి నైన్యవి

స్ఫురణముఁ జూచి భీతిఁ దనబుద్ధి గలంగినఁ బాఱు జొచ్చె న

పురుషునిశౌర్యసంపదయు భూరిబలంబు నెఱుంగఁ డేమియున్. (అ. 4. 78) 203

పరిమెయి యన్నందునకు శాంతిపర్వమునందు:—

చ. పరిమెయి బాటి పాఱు గని పట్టి వెసం బెడకేలు గట్టి తే

చ్చి రమరభర్త నూచి యిటు సేరఁగఁ జేవల దీకృతఘ్ననిం

బారిగ్గాని వేలినుం డనినఁ బోకడ మాలినవార మయ్య యి

ద్దతితకరీరముం దినఁగ ¹దోసము మా కని వార లొల్లమిన్. (అ. 8. 505) 204

1 అచ్చుపడ్డనృసింహపురాణముందు 'తొరఁగి' 'నెరయ' రెంటును లఘురేఖ మున్నది. 2 గూడునె (ప. వా.) ఈపాఠమున యతిభంగము.

పరిమార్చుటకు.

పెరుగుటకు స్త్రీపర్వమునందు:—

క. పెరుగుట స్రగుట చపలం, బొరయట యరచంబు గాఁగఁ బుట్టుట సావం
బెరయుట పాయఁ బదాశో, త్కరములనెజంబులెల్లఁ దప్పింప నగున్. 205
(అ. 1. 24)

క్రమముకు అరణ్యపర్వమునందు:—

మ. పఱచుం దవ్వగఁ జేయలంతి నిలుచుం బట్టిక యాసాసలం
బిటువోవుం బొదలందు డిందుఁ బొడనుం బిట్టుల్కి వే దాఁటుఁ గ్ర
వ్వుటి చూచుం జెవి దార్చి నిల్చు మలయు న్నట్టాడుఁ గ్రోడాడు నే
మఱిన ట్లందుఁ దృణంబు లాను నలయున్ మాయామృగం బిమ్ములన్. 206
(అ. 6. 327)

మఱిద లనుటకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

చ. ఏటిగి యెటిగి ము న్నతఁడె యె గ్గొనరింపఁడె దానికై కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బిదప నీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పఱ బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగుదు సుధి చేసినన్. (యుద్ధ. 784.) 207

నెరసె ననుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

మ. ధరణీపండలి దిద్దిరం దిగిఁ బాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె ని
ర్జరనాథ ప్రముఖాఖిలామరసివాస్త్రిణులం దోలిమై
నెరయం బంకజసంభవాలయమున న్నిండార నవ్వేళ క్రి
కరదైతేయతనూభవోద్భవకథాకల్యాణ ముద్భవ మై. (అ. 8. 141) 208
నిడుదలమీఁదిరేఫఱకారములు రెండునులయినవానికి లక్ష్యములు.

ఆరుటకు శాంతిపర్వమునందు:—

క. కారవులు సేయునవమతి, కారణముగఁ గోప మెత్తెఁ గర్ణనివదనాం
భోరుహము గనుగొనఁగ¹ శ్రమ, మారు న్నావశము గాక యాతనిబుద్ధిన్. 209
(అ. 1. 18)

ఆదిపర్వమునందు:—

క. కాఱడవిఁ బఱచుమృగముల, నూఱడకం దిగిచి డప్పి యున్నతనిశ్రమం
బాఱంగా నెదఁదాపము, దీఱగఁ బైవీచె నన్న దీపవంబుల్. (అ. 4. 18) 210

కాటులకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. అఱిడిపోకయు వలము నందుటయుం గని పల్క నేరమి
 వ్వాటలనోటిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్ప కే
 గాటులు ¹ప్రేరెద నివసుడు కర్జము నెగ్గును గాన నల్క మే
²వీటిడి యైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గ నేర్చునే. (అ. 8. 107)

211

తీటుటకు రామాయణమునందు:—

ఉ. మీఱినకోటలు నిగిలి మింటికె బర్వినపల్ల¹వెండు కల్
 తీవినమిట్టగుడ్డు నతితిగ్గ తరం బగునటిపాహసం
 బాటని తేజము న్దిశల నంటినచేతులు లోకరాజులో
 నేటినమేటిరూపముల నెంతయు నేర్పిరి రాక్షసు ల్వడికె.

212

తేటుటకు యుద్ధకాండమునందు:—

క. తేటుదురు రిపుల నక్కఱ, మీటుదురును నిపుడు మూర్ఖ మెయి నిట్లున్నా
 రాటనితేజంబులతో, నీటు పయం గవినీ యున్న నిప్పులువో లెకె.

213

నీటనుటకు.

త్రిపురాంతక దేవుని యుదాహరణమునందు:—

ఉ. అఱిడియాస నీరసధనాధిపలోకమునిండ్లవాకిఱుల్
 మాటుట మాని శ్రీనగముతూరుపువాకిట దూటి పాపముల్
 నీటుగఁ జేసి గంధవతి నీళ్లను గ్రుంకి మనంబులోనిచి
 చ్చాటఁగఁజేయు టొప్పఁ ద్రిపురాంతకదేవునకై నమస్కృతీల్.

214

మాటి యనుటకుఁ గర్ణ పర్వమునందు:—

ఉ. పాటినఁ జూచి కౌరవనృపాలుఁడు సూతతనూజుతోడ నీ
 కాటియ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్రసంపద
 న్నీటిననీవు గల్గఁగ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బాండవు
 'ల్లాటి తలంప నీదగుబలంబును జేవయుఁ జూపు మిత్తటికె. (అ. 8. 10)

215

వేమూ అనుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

క. మీటినహాసులకినుకకు, మా అలుగక యున్నమీసమగ్రక్షమ వే
 మాటు గొనియాడఁగాఁ దగు. గీటునె పాఠింకులబుద్ధిఁ గిల్చివచ్చయముల్.

216

(అ. . 95)

1 చీరద (ప. వా). 2

(ప. వా). 3 వెంట్రుకల్ (ప. వా).

4 మాటె (వా).

క. తెలిసితి నన్నయభట్టా,దులకావ్యములందు నాకు దొరకినరేఖం
బులు తాలు మఱియు నెందుల, గలిగిన దగ వనక యవియుఁ గైకొనుటొప్పుకొ.

క. తొలుతటివారలు వాడని, తెలుగులపలుకులను గలద్వితీయాంతస్థం
బులు గూర్చు తద్దేదం,బులు దెలియమి బుధులు ప్రాసములకు యతులకుకొ. 218

లకారభేదంబులు:—

తే. దురితసంహార నిర్జరోక్తులనె కాదు, వెలయుదొడ్డశకాంబు వికృతయందు
నెళవు దళవాయి మేళంబు నీ శ్లవంగ, బల్లెరం బనఁ గక్కులకల్లె మనఁగ. 219

ఆ. ప్రథమమీద నుండుపంచమవర్గాది, వర్ణమునకు బదులు వచ్చి నిలుచు
లాఁతి యనువకార మూతమై తెలుఁగునఁ, బరువు పెట్టి చిక్కువడియె ననఁగ. 220

మూ. నూ.—కన్వించిన న్నడదోతా దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదా.

సీ. జాతివా గలవోధృశబ్ద మొక్కటి దక్క సంస్కృతాంధ్రముల ముజ్జగములందు
శబ్దంబుమొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు నోత్పంబులును గల్గి నొకటి కైన
వాకు శృంగములకైవడి నోత్పములభంగి శబ్దాది గలయవి స్వరము లగును
రెండును లాఁతుల నుండుఁ గృష్ణుఁడు గిన్న వుట్ట మొదినఁ జెట్టు వొలిసె ననఁగ
తే. నడుమఁగొమ్ములు సంస్కృతాంధ్రములరెంట,బలసిజాత్యక్షరములకే గలిగి యుండు
భావుకము నీవు భవుకంబు భవుఁడనంగ, బొడవు దీవులు సవురంబు పువ్వులనఁగ.

లఘులఘుభేదంబులకు:—

మూ. నూ.—నాన్యేషాం వై ధర్మ్యం లఘులఘూనాం రయో స్తు నిత్యం
స్యాత్. — 17

క. వైకృతకావ్యంబులలో, గాకోదరశయన లఘుయకారము హస్తై
కైకొనఁ దగు ప్రాసములకు, జోకయె స్వరమాయలు వడికిఁ జొప్పుడు టరుడే.

తే. ప్రియుఁడు రాఁదాయె సత్యభామయెడఁ గాఁగ
నెన్నిమాయలు పన్నెనో యెఱుంగరాదు
గాయఁగాఁ జొచ్చె శశి మింట నాయనంగుఁ
డేయఁగాఁ జొచ్చె సఖి చక్రి యేడి యనఁగ.

223

రెండర్థంబులపద్యము, లుండెడినో నొకటి యచ్చు నొకయర్థమునకొ
నిండుచూచు నగు యార, ఖండన పలననను లఘుయకారము కృతులకొ

224

రాఘవసాండవీయమునందు:—

క. విని యతనిం దనపై నిడు, కొని యేగినియమికిఁ దగనిఘోరార్తి యొన
ర్చినవాడ మీకు దండుడ, నవి తనుఁ డెలుపుదును వారి కప్పనఁ జేసెన్. 225

(౨. 1. 25)

సీ. త్రైయక్ష పానియ పీయూష వైయాత్య హైయంగవీన వైయానిక త్వ
దీయ స్వకీయా స్తదీయ మదీయ ప్రభృతులను గియ్యలు పెట్ట రాదు
క్షయ్యజయ్య న్నాయ్య సాహాయ్య సాన్నాయ్య ధాయ్య హేయ్యములని కాయ్యములను
గ్రయ్యశబ్దమునను గియ్యలు గల వని తెలిసి ప్రాసములకు నిలుప వలయు
తే. పైయెద సయాటయు నొయారి బలుగయాలి, మనుపదంబులఁ గొన్నిటివరసిచూడ
దొలఁగు నిలుచును గియ్యలు డెలుగులందు, సత్యభామాముఖాంభోజచంచరీక. 226

శశిబిందుచరిత్ర మునందు:—

ఉ. ఫయ్యెదఁ బాపి గుబ్బలను బాహులఁ బట్టఁగ నిచ్చి మోవిపైఁ
దియ్యనిమోవియు న్ననను దీరఁగఁ గ్రోలఁగ నిచ్చి యిప్పు డో
తొయ్యలి నీవి ముట్టినను ద్రోచెద. వేనుఁగు నిచ్చి యంకుశం
బియ్యక కయ్య మాడఁ దగునే ననునిగతి నేఁచఁ బాడియే. 227

చిత్ర భారతమునందు:—

ఉ. ఆయనురాచలంబు ధను వై విలసిల్లఁగ విష్ణుఁ డమ్ముగా
వేయువిధంబులం బరిధవిల్లెడుకింజని గూర్చినట్టిహ
లాయుధు నొక్కమాత్రమున నంగము ప్రయ్యఁగ మోది మించి తోఁ
దీయనివింటనే వెనుకఁ దీయనివీరమున న్ననోభవా. 228

రేఫమునకు:—

తే. జ్ఞాతి వైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు, విశ్రమములందుఁ దమలోన వేఱు గలిగి
దేవదానవు లట్లన తెనుఁగులందు, మించి రేఫఁకారముల్ మెలఁగు గృష్ణ. 229

క. భ్రమయ్యక రేఫములకు, రేఫములకు తాలకును తాలుఁ ద్రాగుములను వి
శ్రమములను జెప్పఁ దగు నీ, క్రమ మెఱుంగక రెండున్నం గుకవి గూర్చున్నతిశా.

ఆ. సారిది భోజకన్య నరదంబుపై నిడి, రేయిఁ దెచ్చె వనఁగ రేఫ మయ్యె
మఱుద్ది యనక సిగ్గు పఱిచి రుక్మిని జాలి, అట్లు చేసె వనఁగ తా మాకుంద. 230

తే. చెల్లు నని ముందు భీమన చెప్పె ననుమఁ గలుపుదురు రేఫములను అకారములును
దువ్వకవు లవి యొక తొనఁ దొంటిపెద్ద, లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు.

క. వలసినరేఫణకారము, లలవడుఁ దా మొకటి కొక్కటని భీమనయే
పలుకుట గలిగిన నాతఁడు, గలిపినలక్ష్య మొకటైనఁ గనబడ కున్నే. 233

ఉ. బహిరపోతరాజకృతభాగవతంబు సలక్షణంబు గా
కిన్నహి నేమిటం గొడువ యెంతయు నారసి చూడఁగాను రే
ఫములు తాలుసుం గలసి ప్రాసము లైనకతంబునం గదా
యిమ్ము నాదిలాక్షణికు లెల్లను మాని రుదాహరింపఁగన్. 234

శారదాదర్పణమునందు:—

తే. చఛజఛలకు మొదలియూహములు మూఁడు, సరసపడి నిల్పఁగా నేకజాతి యైన
బండితాకు రేఫము పడికుండ రాదె, ప్రాసవర్ణంబులకుఁ గూర్చ రాదు గాని. 235

* ఈపద్యంబు లక్షణవేద్యంబును సుకవిహృద్యంబును గా దది యెట్లనిన:—

కవిజనాశ్రయమునందు:—

క. ధరజఞానను నీ రెండ, త్నరములు విన్నయదిలేదు శబ్దము మొదలన్
మరయలవములను నేన, త్నరములు తమతమకె వల్లు కమలాధీశా. 236

అనంతను ఛందమునందు:—

క. ధర నెక్కటివకులై తగు, లరమణులు దానితోఁ దొలంగక లాకు
న్మరి శా యని విశ్రమవే, శ రమాధవ రెండునుం గలసి వర్తింపున్ 237

ల. మరునితండ్రి లోకమహితుండు యాదవ, రాజసింహమూర్తి రక్షకుండు
తాఁగ వేలు ఘనఁగ అంపిల్లు నెక్కటి, వల్లు నాఁగ నిట్లు వనజనాథ. 238

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. లరమణుల లేకతరవకు, లరయఁగఁ దమతమకె కవులయనుమతి వకులై
పరఁగుఁ బదాంతముకారము, పొరి నూడిన దూరి చనినఁ బుపుబుఁభువు లగున్. 239
(ఆ. 7. 44)

లక్ష్యము.

ల. అజ్ఞా లాడి యాగి తాపడి సభలోన, తేనిపోరిలోన తిచ్చుఁ బొరసి
తెన్న మూడుగుపుడమి తేండ నేల నుతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరి యుండ.

సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. మహిమ నెక్కటివకు లన మరవణులలు, రహిని దమతమకయ యేగు రమ్యచరిత
వనధిగంభీర సద్గుణవాస యనఁగ, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 241

రేఫలోపము.

క. నేరు పనునట్టిలపితము, లో రేఫం బచ్చుతోడ లోపం బగు రా
ధారమణ వలసినప్పుడు, భారతమున సోమయాజి పలుకుటవలనక.

242

విరాటపర్వమునందు:—

క. ద్యూత క్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం గపటమున నొప్పనిజనంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁ గొని పరిభూతి యొనర్చిన విరక్తి పొడమి వెడలితిక. (ఆ. 1. 196)

మానలపర్వమునందు:—

క. కొచి కొని పచ్చి తగ నా, నేచినయ ట్టచట నిచట నిలిపితి మునినా
థా చేటును భంగంబును, నై చిత్తము శోకమునకు నగ్గం బయ్యెక. (ఆ. 1. 215)

లోపము రామికి రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

క. ఏరికి బుద్ధి బలంబులు, కారణములు గావు సువ్వె కలరె ధరిత్రిక
నేరిచి బ్రతికినవారలు, నేరక చెడ్డటివారు ఏరజనేత్ర.

245

కారవడులకు.

తే. క్రిందు గ్రద్దయుఁ దోవయుఁ ద్రిష్టులుటయుఁ
బ్రోచుటయు బ్రతికించుట మ్రొక్కుటయును
వేలుటయు మ్రొక్కుటయు వన వీనిమొదలి
వ్రా లిటులఁ గొన్నిటను గ్రారవడులు చెందు.

246

లకారమునకు.

క. విరమణములకును బ్రాసా, క్షరములకును లళలు దొడ్డసన్నములును మ
చ్చరము తెలుంగక చెల్లును, వారనుత “లళయో రభేద” యనునూత్తమునక.

ఆ. గంగకొడుకుమాట గాదని సఖను బె, భుపడ నెల్ల నృపులలోన హరిని
గొల్లి డనుచుఁ జాలఁ ద్రుల్లి చేదివిభుండు, వొలిసెఁ బలుచి బలము నెళవుఁ జేర.

వకారమునకు.

తే. పాలుపడి నిల్చు లాతిపా స్రాసమునకు, జాతిపాకు సవర్ణ మై శంక లేక
యతికిఁ బరసమవర్గాద్య మగుటఁ జేసి, చెల్లుదు వకారమునకు లక్ష్యభుజంగ.

తే. అవనితనయునిచేతఁ బట్టు వడి యున్న, పడుచుకొమ్మల హరి చెట్ట వట్టి యేలఁ
దవిలి పదియాఱువేపురు దమకుఁ దాము, మేలువాఁ డని తను నిచ్చ మెచ్చుకొనఁగ,
తే. లాతి జాతికి వడికి నిచ్చఁ దగ దనుచు, నూత్తమునక జేప్ప లే దని చూడ వలదు
న్న యాద్యుఁడుపంచమాన్నా యమునను, నిలుపుతిత్సంబులకుమాఱు వలకవళ మే.

అదిపర్వమునందు:—

ఉ. భూసుతేత్తి బ్రాహ్మణుడు పుట్టగఁ దోడనె పుట్టు నుత్తమ
జ్ఞానము సర్వభూతహితసమృతబుద్ధియుఁ జిత్తశాంతియు
జ్ఞానమదప్రహారము సమత్వము సంతతవేదవిధ్యను
జ్ఞానము సత్యవాక్యము దృఢవ్రతముం గరుణాపరత్వమున్. (అ. 1. 157) 252

క. నువు నువ్వు నూవు నూఱు, వైవఁ డెవ్వఁ డెవ్వఁ డేవఁ డీతఁ డనంగఁ
బువు పువ్వు పూవు పూఱు, గవురా వికసించె ననఁగ నగు వలయునెడన్. 253

నూ వన్నందుకు శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నూవుంబువ్వును సంచెగ, పూవు గెలిచి బిరుదుముతైపుంజల్లి దగ
న్దా వైచె ననఁగ ముంగరతో వనరుహనేత్రనాస తుల లేకొప్పన్. 254

ఏవఁ డన్నందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఏ వొకతె యేల యిలఁ బది, వేపురు నేవలచి పట్టి వెడ్డఁగ నడ్డఁగి
తైవచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు లేమి నెఱుంగవు కంటే. (అ. 2. 256)

శాంతిపర్వమునందు:—

క. ఏవానిబంధుమిత్రులు, జీవధనంబులును నొప్పి జెందుదురు గృశం
గా వాని నెన్నఁగాఁ దగు, గేవలతనుకార్యయుతుఁడు కృశుఁడె నరేంద్రా.
(అ. 1. 52)

పూ వన్నందుకు ఆముక్తమాల్యదయందు:—

ఉ. వేచినమేడవైవలభి వేణికఁ జంట వహించి విప్పఁగాఁ
బూవులు గోళ్ల మీటుతఱిఁ బోయెడు తేలుల మ్రోత కామిశల
కావహ మాఁ గృతాభ్యసన లోటను దంతపుమెట్లవెంబడిం
జేపడి వీణ మీటుటలుఁ జిక్కెడలింనుటలున్. ¹సమంబుగన్. (అ. 1. 92) 257

వ. కడమవి ప్రసిద్ధములు గనుక లక్ష్యములు వ్రాయలేదు.

సకారభేదంబులు,

క. శస లెఱుంగక చదువంగఁ, బొసంగ ద చెట్లనిన శకలము సకృత్తమనో
వసుధ సకలము శకృత్తన, రసికులు నవ్వుదురు గాన రాక్షసవైరి. 258

సీ. వికృతిపదాదిని వెలయు నాఱవహల్లు మొదలివిభక్తిపై గదిసెనేని
మరయఁ దృతీయాష్ట మగు శౌరి సీరలు దాచి గోఘక్రీడి నేఁచె ననఁగఁ

- ప్రథమోష్ఠ వర్ణంబుఁ బరికింపఁ దద్భవాద్యంధ్ర దేశోక్తులయందు లేదు
నింగంబు సింగిడి సెనమును సెలగోల వీసెడు పసి గొనఁ జేసి రనగ
తే. భీష్మ సన్నత యిచ్చి తృతీయోష్ఠ లిపులు, గాని ప్రథమోష్ఠ వర్ణము త్థావు వీసిఁ
చెలియక రచించు కృతులు ధాత్రీతలమునఁ, బ్రాసభంగంబులై నగుబాటుఁజెందు.
క. తెలుగుపదంబుల నెత్వము, గలమూడవయూష్ఠమును శకారముఁ గాగం
బలుగుదురజ్జ జనంబులు, సెలగోలలు సెనగ బాటునేదులు ననుచోక్ష.

260

హకారవివేకము.

- సీ. బహ్వర్థ విహ్వల జిహ్వ హ్వ లాహ్వన గహ్వ రోపహ్వర ప్రహ్వ కహ్వ
శబ్దంబులు వకారసహితంబు లగుఁ గాని బిందుపూర్వములు దా మెందుఁ గావు
సంహతి సంహూతి సంహితా సంహార సంహన నాంహా నృసింహ రంహ
బృంహణ పదములు బిందుపూర్వకములు గాని వకారయుక్తములు గావ
తే. మాముడులు నిల్చు బ్రహ్మజహ్మగపదములఁ
జిహ్వా మనుచోట నాముడిఁ జెందియుండుఁ
గియ్య లగు లేహ్య గృహ్య ప్రగృహ్యములను
బ్రాసముల వీని నెఱిగి చెప్పంగ వలయు.

161

కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులు.

మూ. సూ..శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త వీవ కావ్యాదా
గ్రాహ్యః.

16

- తే. లిపుల కధిదైవతంబులు లింగములును, బ్రాణగతి ఫలబీజంబు లాసనములు
నమృతములు విషములును దగ్ధాదిభములు, దెలిసి కావ్యముఖింబున నిలువ వలయు.
క. జడ్డలు గలమాతృక తొలి, నిడ్డ వధోర్ణములకెల్ల నేటికి మీఁదక
దొడ్డదొరబిడ్డకెవడి, నొడ్డ కనుపడ్డ వ్రాల కూహింపఁ దగుకా.

268

వర్ణాధిదైవతంబులు.

- తే. హరిధరలు కంతురమ లంబికామరాంబ, లలకుమారవరాహశక్తులు పసుత్రి
దివభిషక్కులు మధుచిత్తభవులు కాలి, కార్యలు మారాభివులు పతు లచ్చులకును.
సీ. స్వర్ణవర్ణములకుఁ జతురాస్యపవమానకరిముఖగణపతివరమృగేందు
లింద్రావరజగుహాద్రింద్ర జాభైరవజను లంతకాస్రపశివమహేశ

వాణులు ఫణిసాధవాసుకీనందికేశ్వరపద్మమిత్రశంకరులువీర

భద్రకేశవద్రుభద్రకాలీశూలధారులు నింక నంతసములకు

ఆ. మారుతాగ్నిపూర్వమాతంగవరుణులు, కాదివర్ణములకు శ్రీదివేశ

నాక్ష్మినాకధరులు పల మాటిశాకు భూతములు సాగమోక్షదైవతములు. 265

తే. కృతిముఖాక్షర దేవత పతికి సుకవి, వరునకును లేఖకునకును వాచకునకు

శ్రోతృజనములకును శుభాశుభఫలంబు, లెలమిఁ గల్పించుచుండు మహీశ్వరమున,

వర్ణలింగంబులు.

క. పుల్లింగంబులు ప్రాణము, లెల్లను శ్రీలింగములు మహిని స్వరములతో

హలులు నపుంసకంబులు, పాల్ల లగుఁ గకారముఖ్యములు నలినాక్ష. 267

తే. చిరవిభూతి పతికి శ్రీలింగలిపు లిచ్చు, భంగపఱుచు పండలింగలిపులు

భూరిష్టై భవంబుఁ బొందించుఁ బులింగ, లిపులు తొలుత నిలిచి లేఖవినత. 268

వర్ణంబులకు నల్పప్రాణమహాప్రాణంబులు.

ఆ. స్వర్ణవర్ణజాతసమలిపు ల్పూఁడవ, వర్ణమునను విషమవర్ణములును

నాలు గూష్ఠములును నలిమహాప్రాణంబు, అల్పసంజ్ఞకంబు లన 269

క. తొలుత మహాప్రాణంబులు, నిలిచినఁ గృతినాయకుండు నీలును నెలలో

పల నల్పప్రాణాక్షరములు గూర్చినఁ బెక్కువర్ణములు జీవింతు. 270

వర్ణంబులకు దేవమునువ్యతిర్యగ్రారవగతులు.

నీ. ప్రాణార్ణములుఁ బదియాఱును పంచమాక్షరములఁ బాసిసస్వర్ణములును

ప్రాస్వంబు లగుతటి నాదిత్యగతు లగుఁ జాపు లైసపుడు భూజనగతు లగుఁ

జింతింప ననునాసికాంతసవర్ణంబు లరయ నెప్పుడును దిర్భగతు లగు

శషసహాక్షరచతుష్టయమును దొడ్డక్కరంబును గూడ రౌఢవగతు లగుఁ

తే. గృతిమొదల నిల్చిసురగతు ల్క్లిర్తిజేయు, మనుజగతులువిరోధినాశనముఁ జేయుఁ

గినిసి తిర్భగతులు చాలఁ గీడుఁ జేయు, బతికి రౌఢవగతులు పాపంబుఁ జేయు.

వర్ణంబులకుఁ బ్రత్యేకఫలంబులు.

ఆ. శుభకరంబు లాఱు విభవనాశదములు, నాల్గ కీర్తిదములు నాల్గు హని

దములు రెండు పరుస దప్పక కౌన్యంబు, మొదల నిలుపఁ బ్రాణములు ముకుంద.

నీ. ధనధాన్యమతరాజ్యకనకంబులును యశోనాశనారోగ్యదైన్యత్రతాప,

మరణంబులును దుష్కలిమానభంగద్రవ్యరోగభద్రములును భోగయుద్ధ

ధైర్య తేజఃపరితాపంబులును శౌర్యభీతిహోగసంప్రీతివంశ

నాశనంబులును మానక కాదివర్గంబు లైదు నొసంగ కల్యాణదాహ

తే. భేదదీర్ఘాయువులు యకారాదు లిచ్చు, జయభయ శ్రీ సుఖంబు లూష్ణము లానర్హు
నాయు వల్పంబుగా దొడ్డల యొసంగు, గవికి బలికిని బద్ధ్యాది గదియునపుడు.

వర్ణంబులకు బీజచక్రము.

సీ. నిలువుగీటులు పది నిలిపి రేఖాపట్టు మడ్డంబుగా గీచి యాదిలిపులు
తొలిదొంతిక్రిందుక్రిందుల రెండురెం డిడి రెండవదాన నొండొండు గూర్చి
కడపలిప్రాణంబు కడగ మున్న లిఖించి హెచ్చులా దానిమైయింట నిలిపి
తరువాతిదొంతులధామంబులను గాదు లొక్కటొక్కటి క్రమ మొప్ప వ్రాసి
తే. యడ్డముగఁ జూడ నయ్యె వాతాగ్నిభూమి, జలభవీజంబు లివి కావ్యములకు మొదల
నిలుప భేదార్థనవార్ష నిర్ధనంబు, లాసఁగఁ గర్తకు భర్తకు నుదధిశయన. 274

బీజాక్షరచక్రద్వారణము.

అ	ఎ	క	చ	ట	త	ప	య	వ	ఇవిగిరియు	{ వాయుబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన భేదమును జేయును.
ఇ	ఈ	ఐ	ఊ	ఋ	ౠ	ఌ	ౡ	ఇవిగిరియు	{ అగ్ని బీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ఆర్థిని జేయును.	
ఉ	ఊ	ఋ	ౠ	ఌ	ౡ	ఋ	ౠ	ఇవిగిరియు		{ భూమి బీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ధనమును జేయును.
బు	బు	బు	బు	బు	బు	బు	బు	ఇవిగిరియు	{ జల బీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన హర్షము జేయును.	
గ	గ	గ	గ	గ	గ	గ	గ	ఇవిగిరియు		{ గగన బీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన నిర్ధనమును జేయును.

ఘోర్ధ వ్యముఖాధోముఖపార్శ్వ వ్యముఖంబులు,

తే. వట్టగుడు లార్ధవ్యముఖములు వక్రములును
గుడుగులు వధోముఖంబులు గడవపదియఁ

బాహ్యముఖములు వరుసతోఁ బ్రాణహాని
భేదసంపద లాసగుఁ గావ్యాదినిలిచి.

275

వర్ణంబులకు నమృతవిషంబులు.

క. పరువడి హ్రస్వము లమృతాక్షరములు కృతిమొదలఁ గూర్చ గదము లడంచుకొ
ధర నిడుపులు వివలిపు లవి, గరళముగతి మ్రింగుఁ బతిని గావ్యాది నిడకా.

276

వర్ణంబులకు దుష్టనక్షత్రంబులు.

క. పలికెడుకబ్బమునకు మొన, దల నెలకొనునక్కరంబు తారకదగ్ధ
దుల నైదింటను దొరలక, వెలసిన నాయకున కింద్రవిభవం బబ్బుకొ

277

దగ్ధజ్వలితధూమితతారలు.

తే. కూరభేటము విడిచినతార దగ్ధ, యపుడు వనియించునది జ్వలితాఖ్య దాని
ముంగలివిధూమితంబివిమూఁడుగృతికి, మొదలఁగదిసినమృతిదుఃఖగదములోదవు.

మృతజీవరోగభంబులు.

తే. నైహికేయగ్రహస్థితర్షంబుమిఁది, తార మొదలుగఁ బదుమూఁడిదనుక జీవ
యుతము లవతలి వన్నియు మృతము లిట్లు, త్రివిధముగఁజెప్పఁబడియె విరించిజనక.

ఆ. తమ్మిచుట్ట మున్న తారక మొడలుగ, మృతము లేడు ప్రాణయుతము లర్క
పరిమితములు రోగభంబులు గూడంగ, నిది వశిష్టమతము యదుకులేక.

280

క. కృతిమొదల నిలిచి చంపును, మృతనక్షత్రంబు చాల మే లానరించుకొ
సతతంబు జీవతారక, పతికిఁ చెవులు సేయు రోగభము నెలలోనకొ.

281

అవకాద్యర్థన్వరనిర్ణయము.

రరుచినంహితోక్తవచనంబులు.

శ్లో. స్వరాః పంచవిధాః ప్రోక్తా ఆ, ఈ, ఊ, ఏ షితి క్రమాత్
తై ర్యుక్తా అవకాద్యర్థా ఏకైకం పంచధా భవేత్
అవకవాడా మటపరతా నయబజఘా శ్చార్ధ గనదచలాః,
వర్ణా ఏతే భానా మేకైకం పంచధా క్రమశః
ఐత్వ మాత్వ మనుస్వారో విన్ద్యో వా భవే ద్యధా,
నర్వన్వరాణాం మాతృత్వా దేతేషా మన్వరో భవేత్

1 ధరనిడుపు విషమ లిఖిలవి (పా). 2 గదసిన (ప పా). 3 లాసగు (ప).

4 భవేద్యది (ప).

అ ప్ప క వీ య ము

'బు డ్దైత్వయో ర్నిధో హస్వదీర్ఘయో రైక్య ముచ్యతే,
యామశో క్త మిదం జ్ఞాత్వా వదే త్వర్వబలాబలం.

- క. తలకట్టులు గుడుసులు కొమ్ములు వెన నేత్వములు నోత్వములు ననఁ బ్రాణంబులు పంచవిధములై హల్లుల నెల్లను గూడుకొని నిలుచుఁ దారలకుఁ. 282
- తే. అవకహడలును మటవరతాక్షరములు, నయబజఘగసదలచవర్ణములు వరుస నిరువదియు స్వరపంచకాన్వితము లగుచు, గృత్తికాదుల నాగ్నేసిహ త్రియుండు.
- తే. పాణిపోడశమునకు నాద్యస్వరంబు, జనని యగుటను బిందువిసర్గవక్ర తమములకుఁ దాన యగునిడుదలకు నెల్లి, గుఱుచలగు వట్టునుడులకుగుడుసులగును.

నక్షత్రాధిపతులు.

- సీ. అశ్వినీప్రభృతుల కైదింటికిని దస్రయమకీలిధాత్మసిహారకీరణు
లాద్దాదులకు శంకరాదితిత్త్రశిఖండిసంభవభుజంగమశీతలును
నిజముపూర్వాఫలసిముఖ్యములకు భగార్యమార్కత్వప్రహరిణహయులు
మఱి విశాఖకు శతమఖవహ్ను లిద్దఱు పిదప నమారాధ మొదలుగాఁగ
- తే. నాలుగింటికి మిశ్రేంద్రనైర్వతాంబు, లుత్తరాషాఢనుండి యష్టాడువులకు
విశ్వవిధివిష్ణువసుతోయ విభువిరించి, పాదహిర్బుధ్విపూషులు పతులు కృష్ణ.
- క. ఏతారకు నెవ్వఁడు విభుఁ, డాతనినామంబు రెల్ల నాతారకుఁ బ్ర
ఖ్యాతముగాఁ జెప్పంబడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రంబునందు నుమనఃస్తుత్యా. 286
- వర్ణంబులకు నక్షత్రంబులును రాసులును నెఱుంగు తెఱంగు వివరించెద.

కాలజ్ఞకల్ప కల్లోకంబులు.

- శ్లో. అకారః కృత్తికా మేష ఈ, ఊ, ఏకృత్తికా వృషః,
ఓ, వా, వీ, పూ, ధాతృవృషా వే, వో, మృగవృష స్తథా.
కా, కీ, మృగశిరాయుగ్ధం కూ, ఘం, జం, ఛ, శివాయుగం,
కే, హ, కొ, అదితిద్వంద్వం హీ, సురాంబోకుశీరకాః.
హూ, హే, హో, డా, పుష్యకర్కీ డీ, డూ, డే, ఙో, హీ కర్కటః,
మూ, మీ, మో, మే, సుఖాసింహో మో, టూ, టీ, టూ, భగేధభుక్.
ఘే, ఉత్తరాభవర్యక్షో, టో, పా, పీ, ఉత్తరావధూః,
పూ, వ, ణ్నా, థా, హస్తాన్యా వే, ఫో, చిత్రా కుమారికా.

రా, రీ, చిత్రా, తులారాశీ దూ, రే, రో, తా, మరు త్తులూ,
 తీ, తూ, తే, వై శాఖితాలీ తోవిశాఖా సరీస్వపః.
 నా, నీ, నూ, నే, మైత్రికీటో నూ, యా, యీ, యూ, స్వరా షవిః,
 యే, యో, బా, బీ, దైత్యచాపో బూ, భా, భా, షా, జలం ధనుః.
 బే, విశ్వేదేవరోదండ్రో భో, జా, జీ విశ్వవాశ్చరః,
 జూ, జే, జో, ఖాభిజన్మరో ఖీ, ఖూ, ఖే, ఖో, హరిగ్రహః.
 గా, గీ, ధనిష్ఠామకరో గూ, గే వసువయోధరః,
 గో, సా, సీ, సూ, శతభిష గ్లుటరాశి రుదాహృతః.
 సే, సో, దా, అజరాట్కుంభో ధిలజైకవదో ఝుషః,
 దూ, శా, ఝూ, దా అహిర్బుధ్నైతారాక్షేత్రం తిమింగిలః.
 దే, వో, చా, చీ, పాష్టతారా రాశిః పాతీనసదిజ్జికః,
 చూ, చే, చో, లా అశ్విని భా లీ, లూ, లే, లో భరణ్యజః.

ప. వెండియు వీనికి నాదేశంబు లగునక్షరంబులు గల వవియును జెప్పెద. 288

శ్లో, ఘోరార్ధగ్రీర్ష ద్వితీయేంఘ్ర వహిర్బుధ్నైతృతీయకే,
 డకారో జలభ స్యాంతే తద్ద్వితీయే ధ కారకః.
 భవర్ణక స్తత్త్వతీయే ఏతే వర్గ చతుర్థకాః,
 ద్వితీయే హిర్బుధ్నైతృతీయ ప్రథమోష్టాక్షరం విదుః.
 రాద్రాహిర్బుధ్నైతృతీయార్కనక్షత్రాణాం యనీషిభిః,
 ద్వితీయాదిత్రిపాదేషు యే వర్ణాః కీ ర్తితాః పురా.
 తేషా మేకైకవర్ణ స్సాన్యత్సర్వస్వరసమన్వితః,
 మాతృత్వా దస్వర స్తేషా మేక ఏవ ప్రకీర్తితః.
 ఆద్యద్వితీయవర్గానునాసికాక్షరయో ర్నిధిః,
 భేదో నాస్తిమిథ స్తద్వద్దంత్యవర్గసమార్థయోః.
 యత్ర తిష్ఠంతి నామాదౌ సంయోగవ్యంజనాక్షగాః,
 తత్రాదివ్యంజనం గ్రాహ్య మి త్యుక్తం బ్రహ్మమానుశే

1 అజరాట్కుంభో (ప. కా).

2 ఘోరార్ధగ్రీర్షద్వితీయర్ధవహిర్బుధ్నైతృ (అచ్చుత్రతి).

రేసాన్వితాక్షరో యత్ర నామాదౌ నృవభృత్యయోః,

ధనధాన్యాయ దంపత్యో స్థాగ్రహ్యో రేఫస్తు నేతరః.

తే. హరునిర్జక్క రెండవకాల నవలిభాద్ర, మూడవపదంబునను సలిలోడువునకు
నల్లినేత్రకృశ్ణానుసంఖ్యాంఘ్రిలందు, గ్రమత వర్గచతుర్థాక్షరంబు లమరు. 289

క. జలరవిశివోత్తరాభా, ద్రులతోలిపాదములఁ దక్కఁ దక్కినమూటలై
గలలిపుల కేస్వరంబులు, తల నిలచిన నొకటి గాఁగఁదలఁపఁగ వలయుకొ. 290

క. మించి ప్రథమానునాసిక, మెంచఁ జనగ్రాంత్యమునకు నెల్లెడఁ జెల్లుకొ
బంచమవర్గచతుర్థము, వంచించక స్వద్విత్వీయవర్ణమున కగుకొ. 291

క. పతినామాద్యర్థమునకుఁ, గృతిముఖమున నుండువ్రాయకిని గీర్వాణ
స్తుత ద్విత్వము లున్న నధోగతము లుడిగి మీఁదిమాతృకయ కొను టొప్పకొ.

క. నామాది నుండువర్ణము, దామోదర రేఫసంయుతం బై యున్నకొ
యామళమునందు రేఫం, బే మిక్కిలి గ్రహ్య మనుచు నెన్నంబడియొకొ. 293

నాయకాక్షరకూటంబులు.

తే. నేత్యనామాది నుండెడిమాతృకకును, గావ్యముఖవర్ణమునకును గాంతిజాతి
చక్రగణయోనిలింగనక్షత్రయోగ, రాశిఖగమైత్రులెఱిగి కూర్పంగ వలయు. 294

క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారింపుగతికొ
గృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు నుకపు లివి తొమ్మిదియుకొ. 295

1. అక్షర కాంతికూటములు.

తే. ప్రథమదశమచతుర్థస్వరంబు లెఱుపు, అసితరుచులు తృతీయఃస్థావ్యమములు
పంచమైకాదశంబులు పచ్చనన్నె, లిందునిభములు తక్కినయెనిమిదియును. 296

సీ. శ్యామలశుభ్ర శోణార్జునకృష్ణంబు లసితవిరిలారుణాంజనాభ
కాళిమ అరుణశుక్లచ్చవిశీతనేతరరక్తంబు లిందుకాంతి
హరిణమేచకహరిద్రాభపాండురములు నితకృష్ణధవళలోహితసుపర్వ
పతిశిలాభంబులు స్పర్శవర్ణములకుఁ గృష్ణారుణానితక్షీరరుచులు

తే. నాలుగంతస్థములకుఁ గుండనఁపుతేట, గెంపుటాచాయయును బవడంపుజిగియు
మొల్లివిరిమిసిమియు నూన్మములకుఁ దెలుపు, నెఱ శకారంబునకునువన్నియలువరుస.

అ. విభుశరీరకాంతి వీక్షించి తత్కాంతి, గలుగునక్షరములు కావ్యములను
మొదల నిలుపఁ దేజ మొదవు వేఱొకచాయ, వర్ణ మిడినఁ దెవులు వచ్చు నిజము.

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమునఁ బీతరక్తములకు నభేదం
బై తనరుఁ గృతులయందును, నీ తెఱఁగున చెలియ వలయు నిభపతివరదా. 299

2. అక్షరకులకూటము.

సీ. అదిబోడశమును గాదిపంచాదశవర్ణరంబులును ద్విజాన్వయభవములు
తపవర్ణమాతృకాదశకసమాంతసములు రాజగోత్రసముద్భవములు
తలపోయ నంతసములలోన బేనులు నూన్తరంబులును విట్కులోద్భవములు
రదనజాతచజాక్షరములును గురుజశల్ జగతి సంప్రజవంశసంభవములు
తే. వీనిఁ చెలిసి కావ్యవిభుని దేజాతి త, జ్ఞాతియక్షరంబు సత్కవీంద్రు
లరసి కృతిముఖంబునందుఁ బొందించిన, నెనఁగు సకలశుభము లిరువురకును. 300

స్నిగ్ధరూక్షోక్షరంబులు.

ఆ. అధిపుకులమువ్రాయి యల్పాను వైనను, స్నిగ్ధ మయ్యో¹నాదిసిరు లాసంగు
నన్యజాతిలిపి మహాప్రాణ మై రూక్ష, మనఁగ మొదల నిలిచి యునికిఁ బాపు. 301

3. అఙంబక్రకూటము.

సీ. అయి దూర్ధ్వరేఖిలయందుఁ దిర్యగ్రేఖి లై డిడి యిల్లులయందు
యధిపనామాద్యక్షరాదిగా నచ్చులు హల్లులు గురుళకారాంతములుగ
నాద్యగ్నిహరనిధిహస్తవేదాదిత్యదిగ్రసకరిన్యపతిమనుబాణ
తైలవాసరవిశ్వసంఖ్యాలయంబుల లిఖించి యామీఁదిలిపులు మరల
తే. వెనుకటట్టుల నిలిపి తక్కినవి రెండు, పదియు మాఁడవతావునఁ గురుదుపటిచి
జగతి నరివర్తకోధనచక్ర, మిట్లు, వ్రాయఁగాఁ దగు నేబదివర్ణములను. 302

4. స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.

సీ. ¹నాల్గిండ్లు పైని గ్రిందను బ్రక్షణముగా జత గూడి యొక్కొక్క చవుకమయ్యె
నట్టిచాకములు నాల్గి చక్రమంబున సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారిసంజ్ఞము లగు
నవి గాక యొక్కొక్క చవుకంబునను గల్గునిరవులు నాల్గును వరుసతోడ
క్షీతి సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారు లన నొప్పుఁ గావునఁ గడచవుకంబునందుఁ
తే. గలగృహంబులు నాల్గింటఁగడమమూఁడు, చవుకములయందుఁ గడవలి,
ద్వముఖివర్ణములు గనుపటెనేని, పతికి నేటువంటిహితుఁడైనఁ బగరయగును. 303

అరివర్ణచక్రోద్ధారణము.

౧ ఎటర	౨ అంణవ	౩ విఠల	౪ ఆతన
౫ భబఠ	౬ గధఅ	౭ జభఠ	౮ ఘనఅ
౯ జౌఠశ	౧౦ ఖదశ	౧౧ ఓడవ	౧౨ కధవ
౧౩ ఇయబూ బ్రూ	౧౪ చఫఠ	౧౫ ఝమబూ	౧౬ జపఇ

ఎఱ్ఱాప్రగడ తనకును, అరణ్యపర్వశేషము మొదలిపద్యమునకును, అక్షరచక్రము చూచుకొన్నందునకు తెలివిడి.

తెనుఁగున శబ్దాదిని యకారము లేదు గనుక నెఱ్ఱాప్రగడనామాద్యక్షరమచ్చుగనక, ఎకారము అది మొదలుకొనియు వ్రాయఁగా పద్యాదిపర్ణము, 'స్ఫురదరుణాంశు' అన్నాఁడు గనక ద్విత్యాక్షరమునందు మీఁదటియక్షరమే కారణము గనక సకారము సాధ్యపుచుకమునందు సాధ్యపుయింట నిలిచెను గనక సాధ్యసాధ్యము మంచిది, యెవరికిఁ జూచినను ఇటువలెనే.

304

*శ్లో॥ అద్యగ్నిరుద్రగ్రహనేత్రవేదరవిద్విశర్తువనుషాడశశ్చ,
మన్వంతరే బాణతురంగవాసరస్త్రయోదశాస్యః పదవర్ణమాహ.

ఉ. చేరక నిట్లువ్రాసి తగ సిద్ధము సాధ్యము నా సుసిద్ధమున్
వైరియుఁ గావ్యనాయకుని వర్ణగృహదీఁ బ్రదక్షిణంబుగా
నారసి చూచి శత్రులిపులన్నియు పీడ్కొని భద్రమధ్యహా
దారతపత్రదంబులని తక్కినమూఁటి నెఱుంగఁగా నగున్

305

5. అక్షరదేవారిగణకూటము.

క. అరయ నామాద్యక్షర, తారాగణమును దదిశ తారాగణమున్
వెరము నొందిన భరకు, ఘోరార్తి ఘటించు మేత్రిఁ గూడిన నొప్పన్.

306

* (వా) లోనే యున్నది

తే. అధిపతికి నేండ్లు ముప్పది యైనదనుక, నతఁడు వృత్తినరిక్కియు నంతసుండి
నామధేయంబు మొదలివర్ణమున నైన, చుక్కయును జేకొని బలంబుఁజూడవలయు.

క. జనియించినతార యెఱుంగ, గనిజనులకు నామతారకయ చేకొనఁగాఁ
జను నని సంహితలోపల, ననియె వశిష్ఠుండు గోచరాధ్యాయమునకొ. 808

గణనిర్ణయము.

సీ. నవతార లొక్కగణం బగు నట్టిగణంబులు మూఁడువిధంబు లయ్యె
హయమృగాదితిపుష్యహస్తమారుతమైత్ర రేవతీశ్రవణములో దేవగణా
లగ్నీంద్రవరుణచిత్రాహిమాలలు విశాఖాపసుమఖిలు రాక్షసగణములు
పూర్వత్రయవిరించిశర్వోత్తరత్రయయామ్యములో నృగణంబు లనఁగఁ జెలఁగు
తే. నుత్తమము రెండుగణములు నొకటియైన, మధ్యమము సురనరగణాహ్వయములైన
నధమ మాదిత్యగణము దైత్యంబునైన, నాశనము దానవంబు మానవము నైన. 809

ఆ. మురవిభేది కాన్యముఖవర్ణతారకా, యోని నాయకర్త యోనితోడఁ
బొందు గూడెనేని పూర్ణాయు వగు పైర, మొందెనేని హాని చెందుఁ బలికి. 810

యోనినిర్ణయము.

సీ. వాజశలోడు లశ్యములు యామ్యాంత్యభంబులు కరు లగ్నీజ్యములు గొఱియలు
బ్రహ్మాండు లహులు సర్వపునర్వసులు పిల్లు లిల మఘాఫలను రెలికెహన
లుత్తరాహిర్బుధ్న లూహింప గోవులు వాయుహస్తంబులు వాహరిపులు
దలఁప నింద్రాగ్నిచిత్రలు పులు లింద్రానురాధ శేణంబులు రాక్షసార్ధ
తే. లడవికుక్కలు జలభంబు హరియఁ గపులు, విశ్వతారాభిజిత్తులు వేటముంగు
లజపదంబు ధనివ్రయు నరసి చూడె, బాలకంతీరవంబులు పుద్గనాభ. 811

ఆ. ఏకయోను లైన నెంతయు మంచిది, కొంతమేలు భిన్న జంతు లైన
వైరజాతు లైన వర్జనీయము వాని, తెఱఁగు గౌతమార్క్తి చెలియ వలయు. 812

సీ. అశ్వంబునకు హరివ్యాఘ్ర పైరిభములు కరటికి శార్దూలతురగహరులు
మేఁతకుఁ గపిపుండరీకహర్యక్షంబు లురగంబునకుఁ బిల్లియను నకులము
మార్జారమునకు సింహవ్యాఘ్ర శునకంబు లాఖివునకు బిడాలాహిబభ్ర
లర్పగోకాసురై జాలికిఁ గేసరిద్వీపులు పులికి హా నేద్రిషంబు
తే. గుక్క లేటికి సింగంబు గొల్పులియును, బభ్రుకపులకు శునకడింభంబు నరులు
గట్టితనమున మృగరాజుఁ బట్టునట్టి, జంతువులు లేవు దానిచే నునుయ్య. 813

ఇభరాజభయనివారణ, ప్రభుతారాలింగమును బ్రబంధాదిమన

ర్ణభలింగంబును గలనుక, శుభదంబులు గాఁగ నుకవి చూడఁగ వలయున్. 814

లింగనిర్ణయము.

అ. ప్రథమయోని¹ పురుషభం బొక్క టైనను, యువతిభంబు మిథునయోగ మైన నుత్తమంబు స్త్రీభయుగ మైనమధ్యంబు, పురుషభద్వయమునఁ బోరు వుట్టు. 815

క. నెలఁతలకుఁ బురుషతారలు, తలఁపఁగఁ బురుషులకు యువతితారలు నై సం ధిలునపుడు లింగదోషంబులు పని లే దనిరి కశ్యపుండును భృగువున్. 816

అక్షరనక్షత్రదూరము.

అ. కృతిముఖంబు వ్రాయరిక్కకు విభుతార, పదియు మూటిమీఁదఁ బొదలునేని భర్త వర్షశతము బ్రతుకు లోపల నున్న నల్పకాలమునఁ గృతాంతుఁ గాంచు. 817

అక్షరరాశికూటము.

క. అక్కజ మగుకబ్బముతోలి, యక్కరపుంజుక్కరాశి యారభ్యముగా రెక్కింప నధిపురాశికి, నిక్కు శుభాశుభము రెటిగి నిలుపఁగ వలయున్. 818

రాశినిర్ణయము.

తే. క్రమతఁ గావ్యాది నుండునక్షత్రరాశినుంచి రెక్కింప భూరామయుగశరాద్రి కరితపనసంఖ్యలను గృతీశ్వరునివాసు, రాశి దనరిన నతులసామ్రాజ్య మొదవు.

తే. మేషమునకు వృశ్చికమును మిథునమునకు, నక్ష్రమునుసేంహమునకు మీనంబునహితు రెనిమిదవయవి శుభదంబు లనుచు వీనిఁ, గైకొనుటగూడదనిచెప్పె గశ్యపుండు.

తే. విదితముగ రెండు నాలు లొ మిదియుఁ బదియుఁ

బదునొకొండు నె పదిరాశి పరఁగు నేని

నిర్ధనంబుఁ గళ త్రహానియు నపత్య

నాశనంబు దుఃఖంబు దైన్యంబు గలుగు.

821

అ. కన్యకాకుశీరకార్పిజలగ్రహ, వృషతిమింగిలంబు లెంచునపుడు

వృశ్రాసు లైసజాయకు దీర్ఘాయు, ననుచు నక్షపానుఁ డానతిచ్చె.

822

3. రాశి యొక్కటి రెండు తారకలు నైన, రాముగతిఁ గృతిపతి శత్రు రాజి నడచు రిక్క యొకటియు రాసులు రెండు నైన, రిపులచే గృతిపతి సంహరింపఁబడును.

1 పురుషభంబు బిందుకమది (ప. వా).

క. మును దూషించినరాసులు, గనుగొన నేకాధిపత్యఖగమైత్రము లా
దినఁ దద్దోషము లెల్లను, జను నని నారదుఁడు నెప్పె సంహితలోనన్

అక్షరగ్రహకూటము

ఆ. కర్తృరాశి పతికిఁ గావ్యాదివర్ణము, రాశి కీశుఁ డైన గ్రహమునకును
నూఁడు గలుగఁ జెప్పవాఁడు కాలయముండు, గాని కవివరుండు గాఁడు పతి!

కూటము

క. ధరణీసుతభృగుబుధశశి, సరసిజహితసౌమ్యకవిరసాభవసుమనో
గురుమందపంగుజీవులు, తిరముగ మేషాదిరాశ్యధిపతులు వరుసన్

32

ప. మఱియు నొక్కవిధంబు.

చ. హరిపతి హేళి, కర్కివరుఁ డంబుజశత్రుఁ, డజాల్నిభర్త గ
హ్వరితనయుండు, యుగ్మవనితాధిపుఁ డిందునుతుండు, చాపమ
త్య్వరిమణుఁ డింద్రమంత్రి వృషతౌలివిభుం డుశనుండు, నక్రపు
ష్కరధరరాశివల్లభుండు సారసబంధుకుమారుఁ డమృతా.

క. జ్యోతిశ్శాస్త్రము గా దని, మాతృకలకు ధైరవుండు మఱియొకచందం
బై తనరఁ జెప్పె గ్రహసం, ఘాతము రాశిపతి దక్క గ్రహ మొరుఁ డగునే.

తే. అధిపతులకంటె గణముల కర్ణములకు, గ్రహములే బలవంతు లామహిమఁ గాడె
యడుగుదాకినఁగవిభానుఁ డలిగి మూఁడు, గడియలకుఁ దొల్లి శిల పొడిగాఁగఁజెట్టె.

గ్రహమైత్రీనిర్ణయము.

నీ. భానున కాపులు భామేజ్యసోములు శత్రులు భృగుపుత్రశనులు, శశికి
సఖులు బుధార్కులు శత్రుఁ డొక్కఁడును లేఁడు, కుజానకుఁ జాట్టలు గురురవీందు
లరి రాహిజేయుఁడు, హరిజాంకసుతునకు హితులు భార్గవమందు లీసు తండ్రి,
గురునకుఁ జెలులు భాస్కరచంద్రకుజులు వైరులు కావ్యసౌమ్యులు, బలిగురునకి

తే. బంధు లినతనయజ్ఞులు పరులు మిహిర, తుహినకిరణులు శనికి విందులు కవిజ్ఞు
లహితు లారార్కతారేశు లందఱకును, సములు చిక్కినహరిపదచారు లెల్ల.

క. సమమిత్రము లైనను భద్రము సేకురుఁ బతికి సుహృదరాతిగ్రహములే
సమనూడిన భయ మొదవను, సమకా తఃపు లైనఁ గీడు చాల ఘటించున్. 332

తే. ఈశుఁ డొక్కఁ డైన నిద్రఱి కిచ్చ మొర, మంచిది సమత్వ మైనను మధ్యమంబు
 వైర మైనను వర్జింప వలయుఁ గాని, తగదు సేకొన నవియొఁ బితామహుండు.
 తే. రవియుతుఁడు సీచగతుఁడు పరాజితుఁడు, నహితరాశిసీతుఁడు నై యప్పు డుండు
 గ్రహము వర్ణంబు గణమును గావ్యమునకు, నాది నుండిన లేవు శుభాశుభములు.
 తే. శారదాదర్పణంబున జ్యోతిషంబుఁ, బట్టి గ్రహమైత్రి మాత్రంబువలకఁబడియె
 దానిఁ గని విస్తరించిరి తద్విధంబు, భైరవాదులు తెనుఁగునఁ బనికిమాలి. 335

కృత్యాదివర్ణనవ్యయోగలక్షణములు.

అ. గరిమ యోనిలింగగణతారకాదూర, రాశిభేటతత్ప్రకాశబీజ
 చక్రకూటములు విహారించి కావ్యాది, వర్ణయగము నిలుపవలయు సుకవి. 336
 తే. అదిలిఫి కన్యయును ద్వితీయాక్షరంబు, పతియుఁ గాఁ జేసి యీరెండువర్ణములకు
 నిపుడు చెప్పినకూటంబు లెల్ల నరసి, కూర్చినప్రబంధము నిలింపకుజము పతికి. 337
 క. మొదలను సంయుక్తార్ణము, గదిసిన పిరెంటికిని సకలకూటంబుల
 పదిలముగఁ జూడ వలయును, బదరక యామీదిలిఫికిఁ బని లేదు హరీ. 338
 క. క్రిందను జడ్డక్కరములు, పెందనిలిపు లాది నున్న సిద్ధముగాఁ జూ
 డం దగుఁ గూటము లెల్లను, బొందుగఁ బ్రథమద్వితీయములకు ముకుందా. 339
 తే. త్రిదశసుత యోని లింగంబు మొదలు గాఁగ
 నాఱు మును జెప్పఁబడి యుండు నవలిభేట
 కాంతికూటము మొదలుగాఁ గ్రమత మాఁడు
 దెలియఁ బలికెద నిక్కఁ దేట లెల్ల గాఁగ. 340

గ్రహకాంతికూటము.

క. మొన నున్న మాతృకౌద్వయ, మానకు న్గణయుగ్మమునకు మును జెప్పినచో
 ప్పవన నైన భేదరంబుల, తనుకొంతులవలనఁ దెలియఁ దగుఁ దత్ఫలముల. 341

గ్రహవర్ణంబులు.

క. రవిభాములు రక్తాంగులు, కవిజైవాత్మకులు ధవళకాయులు సోమ
 ద్భవగురులు పీతగాత్రులు, దివాకరసుతుండు పిలదేహుం డరయన్. 342
 తే. పొండుపీతాంగు లెల్ల శుభగ్రహములు, రక్తమేచకతనులు క్రూరగ్రహములు
 పద్మహితుఁగూడి శశియును బాపి యగును, గ్రూరసంగతి బుధుఁడును గ్రూరుఁడగును.
 తే. రెండునుఖిలగ్రహములైన మృత్యువగును, సౌమ్యుఁడుసొకండునైనను శర్మమగును
 బాపశుభ భేదరము లైన బవర మగును, శోభనక్రూరు లైనను శోక మగును. 344

అ. ¹తేనినామమునకుఁ గ్రిందివంకను మీఁది, వంకయందు నుండువర్ణములకు
గణములకును బాపఖచరంబు లైయున్న, జెడక యుండువాఁడు శివుఁడో వారియొ.

బీజాక్షరకూటము.

క. కమలాప్రమదాప్రియ కావ్యముఖంబున నుండురెండువ్రాలకు నగుబీ
జము లు క్రక్రమమున మీ, త్రము లైనను బతికి శుభము దామోక్షును టరుదే. 346

బీజమైత్రీనిర్ణయము.

తే. చదలు గొడ్పులమొంగల జగతి పుడమి, సరస నేలయు నీరును జలముమీఁద
క్షీతియు నప్పను నిప్పును జిచ్చుచెంత, నుదకమును గృతిముఖమున నున్న మైత్రీ.
అ. కీలిమీఁదిగాలి కృతిముఖంబున నిల్చి, యేటిలోనఁ బొత్త మెల్లఁ గాల్చు
గాలిమీఁదికీలి కర్తవ్యుండుర మెల్ల, నిర్దహించు నాటునెలలలోన. 348

అరివర్ణశోధనచక్రకూటము.

క. నిక్కము మొనరిగి రెండవ, యక్కరమున కరిగృహంబునం దుండినయా
వెక్కురుకబ్బం బొడయనిఁ, జిక్కు వడఁగఁ జేయుఁ బగరచే రణభూమిన్. 349

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షీతిసురుల కాలు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు కూద్రాంత్యవర్ణజాలకు
మూఁడు రెండునుశుభకరంబులయ్యయున్న, జాలుననియెసంహితలోనశానకుండు.
తే. విప్రులకు గ్రహమైత్ర్య ముర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన కూద్ర
నిచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తంబు లిది వృద్ధగర్లమతము.
క. కూటము లెఱుంగవు మాతో, సాటికిఁ బద్యములు చెప్పి చదివెద విది బో
చేటు సుమీ యని పెద్దలు, ¹నేటించినఁ గుకవి కడఁ గినిసి జగడించుక. 352

సంయుతాక్షరవిశేషము.

సీ. క్షీరహరిద్రారజంబులు గూడఁగఁ దమశుభ్రపీఠవర్ణములు వీడిచి
రక్తవర్ణంబు లై రాణించుచాడ్చున నశుభప్రదంబు లైనట్టివ్రాలు
జగతిపై సంయుతాక్షరము లై కనుపట్టి నిజదుష్టఫలము లిన్నియును బూని
సకలసంపత్ప్రదాయకము లై తనరారు పంచదారయు వానవాలు గల్గిసి
తే. తొంటికంటెను మిగుల మాధుర్యరుచుల, నొప్పగతిశుద్ధలిఫులుసంయుతములగుచు
నధికమంగళకరము లైయమరు ననుచు. బ మదపతి మాత్యహానిగానమునఁజెప్పె
న్యపుని (పూ.ము). 2 మాటికిఁ బల్కినను వినవు మౌనజగడించున్ (వా).
15

శ్రీ కారవభావము.

- లే. వేదముల కెల్ల నోంకార మాది యైన, కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీ కార మాది
గానఁ గవివరు లెల్లను దానిఁ దక్క, నితరవర్ణంబు లిడరు సత్కృతులమొదల.
- క. ఎంతయు శ్రీ కారము లా,ద్యంతంబుల నుంచి లేఖి అంపిన నగున
త్రాంతంబు గార్యసిద్ధి ము,రాంతక కావ్యాదిఁ గూర్చ నరుచె శుభంబుల్. 355
- క. పదపడి శ్రీ కారము కృతి, మొదల నిలిచి దోషపుంజము నడంచి శుభం
బాదలించుఁ బరుస మినుమును, కదిసి సువర్ణంబు నేయుకరణిఁ ధరణిఁ. 356
- క. శుభదేవతాత్రయంబును, శుభఖచరత్రయము గలిగి శుభవాచక మై
యభినుతి గాంచినకతమున, శుభములు శ్రీ కారమునను జొప్పడు టరుదే. 357
- వ. దీనితాత్పర్యము శకారమును, రేఫమును ఈస్వరమును ఈమూఁడును గూడఁగా
శ్రీ కారమామెను. అందులోను శకారమునకును ఈకారంబునకును అధిదేవత లక్ష్మీ
దేవి గనుక రేఫమున కగ్ని దేవుఁడు అయిన నేమి. “క్రియ మిచ్ఛే ద్ధుతాశనాత్”
అని పురాణవచనము గలుగుటం జేసి అతఁడును లక్ష్మీప్రదుం డే. అటుగనుక మూఁడు
వర్ణములకును శుభ దేవతలేఅయిరి. మొదలిశవర్ణమునకు గ్రహము గురుఁడు రేఫము
నకును ఈ యనుస్వరమునకును శుక్ర డొక్కఁడే. అటుగనుక మూఁటికిని శుభ
గ్రహములే అయిరి. “కమలా శ్రీ ర్హరిప్రియా” అని లక్ష్మీనామ మగుటం జేసి
శుభవాచకమును ఆయెను. అటుగనుక గృతిముఖమునందుఁ బ్రయోగించిన శ్రీ కార
మువలన శుభము గలుగుట యాశ్చర్యము గాదు నిశ్చయమేయనుట. 358
- నీ. మొదలితాలుభవోన్మములకు నభోబీజరారవగతి మహాప్రాణములును
దిగువరేఫమునకుఁ దిర్గగమనదాహ ఫలపీఠహోత్రాధిపత్యములును
గనుఁగొన నారెంటికిని మర్త్యదానవగణబృహస్పతిశుక్రఖిచరములును
బ్రథమాక్షరమునకుఁ బలికిని వైశ్యబాహుజకులగోవ్యాఘ్రయోనిభములు
- లే. నగుకతంబున శ్రీ యనునక్షరమున, నిండి యుండుదోషంబు లిన్నియు నెఱింగి
సంయుతం బనియును శుభశబ్ద మనియు, నదియు నిలిపె నన్నయ భారతాదియందు.

కృతిముఖప్రశస్తంబులు.

మూ. నూః—శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్తవ కావ్యాదా

గావ్యాః.

19

కదిసి (ప్ర.వా).

తే. అమరవాచకములు మంగళార్థవాచకములు నైశకబ్రహ్మములు కావ్యములమొదల
నిలిచి దుర్వర్ణదోషము ల్లాలగఁ ద్రోచి, కర్తకును భర్తకును భావుకంబుఁజేయు.

క. శ్రీవాణీకీర్తిసతీ, జైవాత్మకహర్షమేఘసాగరధరణీ
భావుకనీరోగాయు, ర్గావాఖ్యానములు శుభకరము లాది నిడక. 361

క. మోదంబున సత్కవి ప్రతి, సాదింపఁగ వలయు శుభముఁ బడయుటకై కా
వ్యాదిని వరునకు నాశీ, ర్వాద మయిన దేవతాభివాదన మైనక. 362

క. గాయకపుకవులు కొందఱు, నాయకకల్యాణగుణగణము లొండె నభి
ప్రాయతవస్తువు లొండెను, బాయక కీర్తింపుదురు ప్రబంధముమొదలక. 363

ప. అమరవాచకంబులకు నేకావళియందు “పాల్లేయాచలకన్యకా” యనియును,
కల్పితకల్పవల్లియందు, “హేరంబ మవలంబే” యనియును రామాయణమునందు
“రాముని శుభచరితములు” అనియును మంగళార్థవాచకంబులకు క్యామలాదండ
కంబునందు “జయమాతంగతనయే” యనియును త్రిసలీదండకమునందు “విజయ
నగరహేమకూటంబునన్నిల్చి” యనియును ఆశీర్వాదంబునకుఁ గృష్ణవిజయంబు
నందు “పాయా దపాయా” త్తనియును సాహసాంకంబునందు “అవ్యాత్సనా”
యనియును దేవతాభివాదంబునకు ఛపన్నంబునందు “ప్రణమ్య లోకకర్తార”
మనియును నాయకగుణంబులకు నైషధమునందు “సువర్ణదండైకసితాతప త్రితజ్వల
త్ప్రతాపావళీకీర్తిమండల” యనియును అభీష్టవస్తువులకు పృతరత్నాకరమునందు
“సుఖసంతానసిద్ధిర్థి” మనియును లక్ష్యంబులు గలిగియుండును. 364

తే. క్షీబలింగశబ్దంబులు కృతికి మొదలఁ, గూర్చ నాయకుధన మెల్లఁ గొల్ల వోవు
సరవి స్త్రీలింగపులింగశబ్దము లిడ, సంకుదలు కై భవంబులు చాలఁగలుగు. 365
అతిశుభదపదయుగాంత, ర్గత మై పతిపేరు కృతిని గనుపట్టిన నీ
క్షీతి వజ్రపంజరాంత, ర్గతుమాడ్కి నభేద్యుఁడగు నరాతుల కల్లక 366

త త్రతే స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులు,

మూ. - పురాస్త్రురసగిరిరుద్రే ష్వకచటహ మాతృకానింద్యాః.

అదిస్వరమును బ్రథమై, కాదశష షార్థములు కకారాదులలో
నాదలు. దంత్యోష్ఠము లిడ, రాదు పురశరర్తుగిహరసానములక. 367

మూఁడవతావున మొదలిటి, మూఁడుసరశివర్ణములును మూఁడవస్వరముక
మూఁడవయూషాక్షరమును, గూడదు కదియింప నెట్టికూళకు నెనక 368

తే. వ్యంజనాన్వయమున జొప్పవాలలోన, పోడకాక్షర మాటవచోట నిలిపి
 నుచ్చరంబునఁ దనుఁ జంప వచ్చినట్టి, చెడుగునకు నైనఁ బద్యంబు నుడుగ వలదు.
 నీ. గడియలోపల మూడుకంద్రిక లై తాడి ధరఁ గూలఁ దిట్టె మేధావిభట్టు
 కినిసి యొక్కముహూర్తమున బ్రహ్మదండిముండెల్ల డులంగఁ దిట్టె మల్లఘనుడు
 మూడునాడికలకు ముట్టడి వైచినమారని భీమన మడియఁ దిట్టె
 నరజామునకుఁ జెఱు వంతయు నింకంగఁ దిట్టెను బడబాగ్ని భట్టసుకవి
 తే. వాసరత్రయమునకుఁ జావంగఁ దిట్టె, శ్రీనగము దోచుతుక్కని శేషమంత్రి
 తురగచోరకుఁ బడఁ దిట్టెఁ దిరుమలయ్య, పద్యగతదుష్టవర్ణప్రభావములను. 870

వీరలు చెప్పినలక్ష్యంబు తెవ్వి యనిన మేధావిభట్టు ఆటవచోట
 తకారము నిలిపి గడియకుఁ ద్రాటిచెట్టు విలుగఁ దిట్టినచాటుధారః—
 క. సాళువపెదతిమ్మమహీ, పాలవరుడు వీడె వచ్చె బద్యము వ్రాయన్
 గేలను లే దా కొకటియుఁ, దాళమ మత్తునియ లగుచు ధరచై బడుమా. 871

ప్రాధకవిముల్లన మూడవచోట ఆకారమును నిలిపి రెండుగడియ
 లకు బ్రహ్మదండిచెట్టుముండ్లు రాలఁ దిట్టినచాటుధారః—
 క. గుడియన్ననృపతి బొడంగన, నడవంగాఁ గొండపల్లినగరిపడమటం
 గుడియడుగుమడమ గాఁడిన, చెడుముందుల్లు బ్రహ్మదండిచెట్టున డుల్లున్. 872

వేములవాడభీమకవి పదునొకండవచోట హకారంబు నిలిపి
 మూడు గడియలకు రామగిరిదుర్గమున స్ఫుత్రిక దిగినమారని జావఁ
 దిట్టినచాటుధారః—
 త. చక్కఁదనంబుద్దీవి యగుపాహినిమార్గఁడు మారుతవడిన్
 బొక్కి పడం గలండు చలము స్థలముం గలయీచకుక్కపుఁ
 జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁ డయి చూడుల మంటలు రాలఁ జూచినన్
 మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీదికి వచ్చిన రిత్త వోవునే. 873

బడబాసలభట్టు ఏడవచోటను టకారంబునిల్పి త్రిపురాంతకము
 నుండి శ్రీకైలమునకుం బోవునప్పుడు దెలుగురాయఁడు గట్టించిన
 చెఱువునీళ్లన్నియు నాలుగుగడియలకు విడి గోను దిట్టినచాటుధారః—

చ. బడబాసలభట్టారకు, కుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బున నర్జును
బిడువేశ నూడి నీలోఁ, బడియొడటాకంబ నీటిఁ బాయుము వేగఁ. 874

ఏలూరిశేషమంత్ర యొడవచోట కకారము నిలిపి శ్రీశైలముం
వోచిన తుక్కరుసును మూడుదినములకుం జోవం దిట్టినచాటుధార:—

చ. మును పొకకేల రావణుడు మోదమున న్రజతాద్రి యెత్తినం
తనె హరుఁ డప్పుడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచెఁ గా
వనమయగోరితుక్కసచివా యలశ్రీగిరి గడ్డపారలక
గనలుచుఁ ద్రవ్వి సర్వమును గైకొన నీ కిపు డాతఁ డోపునే. 875

వెల్లూరి తిరుమలయ్య ఆటవచోటను తకారంబు నిలిపి తనగుట్టమును
దొంగిలించిన శ్రీపతిరాజు పోతరాజును నేడుదినములకుం జావఁ దిట్టిన
చాటుధార:—

చ. హయ మది నీత పోతవనుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ జాహ్నువి వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కనునిచావును నేడవనాఁడు నూడుడి. 876

వ. మఱియును గొన్నియుదాహరణంబు లెడవల్లి పర్వతన్న పంచమస్థానం
బునను హకారము గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

క. ఆంగజశంకారం డగు, సంగరభీముండు ప్రళయనమయోగుల్లడై
యిందలపుఁడంటఁ జూచిన, బంగటకామయ్య మేను భస్మం బయ్యెఁ 877

పింగళిరామరాజు పంచమస్థానంబున కకారంబును వ్యవస్థానమున
చకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

ఉ. పింగళి యేకచక్రపురి పెంపుగ నందు వసించి యున్నయా
తంగడకొండఁడే బతుడు తథ్యము మానవులార వానిభా
ధంగడ ముట్టఁ జేసె మును ధర్మజాతముండు భీముఁ డిప్పు డీ
యెంగిలిముచ్చుఁ జంపుటను నీశ్వరు వేడుండు భీముఁ డయ్యెడిక 878

తెనాలిరామకృష్ణయ్య పంచమస్థానంబున కకారంబును తనముంబున
టకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:

క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె, పసరము గోవిందరాజు పసరం బైతే
గన వేటికిఁ దినఁ డంటే, గనవుం దిను శత్రు లాజిఁ గవిసినవేళకా. 379

రంగరాజులింగయ తృతీయస్థానమునందు కకారము గూర్చి గూఢ
ముగాఁ దిట్టినచాటుధారపద్యము:—

క. రవికోటిధామమయ మై, నవకొంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగ్గి
భువిని శివాన్విత మగు నీ, భవనము జూపల్లిలెంగ భవగుణసంగా. 380

తే. ఆదిపర్వంబుమొదలిపద్యంబునందు, సప్తమస్థానమున శబ్దశాసనుండు
జమిలియక్కరమును విశేషము దలంచి, పాదుకొలిపె జవర్గంబు భయము దక్కి.

దోషప్రభావము.

క. ఇప్పటినియమము లన్నియు, నొప్పుగఁ గావ్యంబుమొదల నొకపద్యము దాఁ
జెప్పినను జాలు నవతలఁ, దప్పిన దోషంబు లేదు దర్పకజనకా. 382

క. గట్టిగ దోషము లెఱుంగక, తిట్టిన నది దీవన యగు దీవించినచోఁ
దిట్టగు నది చెలుసుక మఱి, తిట్టిన దీవించినను బతికి నిక్క మగుకా. 383

క. గుడ్డి యగునెద్దు జొన్నను, బడ్డపగిది లక్షణంబుపథ మెఱుంగనియా
యెడ్డ కవిత్వముఁ జెప్పిన, నడ్డం బై బుధు లదల్ప నది యే మగునో. 384

గుణావగుణబాహుళ్యవిశేషంబులు.

తే. ఇపుడు చెప్పినదోషంబు లెల్ల మాని, గుణము లన్నియుఁ గలుగంగఁ గూర్చ నగునె
స్తవ్య కై నను స్వల్పదోషంబు నధిక, గుణము లగునెద్దిదానిఁజేకొనఁగ వలయు. 385

క. ఇల సద్గుణనికరములో, పల నొకదోషం బడంగుఁ బదియాటమృతాం
శులలోన నొకకళంకము, జలజారికి నెన్నఁ బడనిచందమున హరీ. 386

తే. విభలము సకంటకంబును విషధరాశ్ర
యంబు వక్రంబు పంకభవంబు నైన
మొగలి పరిమళమున యోగ్య మగు తెఱగుఁ
సద్గుణం బొక్కటియ దోషమితిఁ జెఱుచు. 387

*పూ.ము.లో 'పసరంబైనకా'... 'డనగా' అనిఉండెను. గాని వ్రాతప్రతు
లలోమాత్రము 'పసరంబైతే' 'అంటే' అనుప్రయోగములే కనబడును.

1 నపు డ మగునో (వా); నపు డేమియగుకా (పు).

క. తెలియఁగ నీశుభలక్షణ, ములు కురుకురుకవులకావ్యముల లేవు సుమీ
తొలుత మహాకవివర్యులు, పలికిననత్పుతులఁ దక్కఁ బన్న గళయనా.

388

మాతృకార్చనావిధానము.

చమత్కారచంద్రికాయామ్:—

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంతపర్ణాః స్యుర్మాతృకావ్యయాః,

సాహిత్యరత్నాకరేః.

శ్లో. ప్రభూ నుద్దిశ్య పద్యం నా ప్రబంధం వా కదాచన,
న వక్తవ్యం న వక్తవ్యం మాతృకాపూజనం వినా.

లక్షణదీపికాయామ్:—

శ్లో. నాయకేన ప్రయుక్త స్సక్తా దంతథావనపూర్వకమ్,

పుణ్యనిర్మలతోయేన మంగళస్నాన మాచరత్.

శుచి ర్ధాతాంబరధనో గంధమాల్యై రలంకృతః,

పూజాగృహం వ్రజేత్తాం గీతవాద్యాదినిస్వనైః.

శుభాసనే సుఖాసీనః ప్రాజ్ఞుభో న్యాసపూర్వకమ్,

విప్రాదిమాతృకా సత్తద్వర్ణద్రవ్యైః ప్రపూజయేత్.

ఆ. కవులు మొదల మాతృకాపూజ సలుపక, కావ్యమొండె జాటుకావ్యమొండె
జెప్పిలేని తమకుఁ ద ప్పగుఁ బలికిని, హాని వచ్చుఁ గృతీయు నడఁగి పోవు.

389

నీ. ప్లక్షకావ్యంబునఁ బలుదోమి మంగళస్నాతుఁడై శుభ్రవస్త్రములు కట్టి
మలయజకర్దమం బలఁది భూషణములు మైఁ దాల్చి కుసుమదామములు చుట్టి
కవితాక్షణికలేఖక గ్రంథవాచకకాద్దికతార్కికసహితమంగన

గానతతానదధనునసుషిరస్వనంబులు సర్వదిక్కుల భోరుకలుగ

తే. వచ్చి దక్షిణపాదపూర్వకముగాఁగ, హాని యై మాతృకార్చనమందిరంబుఁ

జొచ్చి పూర్వాభిముఖముగా సుకవినరుఁడు, చిత్రకంబళమునసుఖాసీనుఁడగుచు.

శ్లో. విఘ్నరాజ నమస్తుభ్యం లహోద్ధర గజానన,

నిర్విఘ్నం కురు మే దేవ సర్వకార్యేషు సర్వదా.

క. ఈమం త్రంబున మున్నుగ, సామజముఖు నేకదంతుఁ జామరకర్ణుక్

ధూమధ్వజఁ బ్రమథగణ, స్వామిని బూజించి గుకవి సమధికభక్తిన్

391

నీ. జ్యోతిర్విదుక్తమునూర్తకాలంబునఁ బ్రసవంచకమాత్రపాండుకాలి

తండులంబులను వాస్తవ్యయస్మాంసముచతుర్క్రికసంఘిలంబు

గావించి సాల్గుచోక పుటిండ్లు రచియించి వామదేవునిమూలగీమునందు
విప్రమాతృకలను వీతిహో శ్రునితావుమందిరంబున రాజమాతృకలను
అ. దనుజుచాయభవమున వైశ్యమాతృక, అను సమిరభాగముననుగలుగు
సదమునను శూద్రజాతిమాతృకలను, వరుస దప్పకుండ వ్రాయ వలయు. 892

మాతృకానిర్ణయము.

శారదాదర్పణః —

శ్లో. స్వరాః కచటవర్గా శ్చ ధరణీసురమాతృకాః,
తపవర్గా సమాంతస్థా బాహుసంభవమాతృకాః.
యశాశాదిహకారాంత వర్ణాశ్చోర్ధ్వస్థమాతృకాః,
దంత్యై చ జౌ గురు అశౌ జఘన్యభవమాతృకాః

అ అ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఋ ఋ, ౠ ౠ, ఏ ఐ, ఓ ఔ, అం అః, ఈస్వరే
ములు పదునాలుగు క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, ట ఠ డ ఢ, ఈకచటవర్గాక్షర
ములు పదునేనుగుడ ముప్పదియొకటియు విప్ర మాతృకలు; ఇవి యీశాన్యమూల
యింట వ్రాయ వలసినది. త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, యీతపవర్గాక్షరములు పది
యును అంతస్థములలోన సరియక్షరములైన రేఫవకారములు రెండును గూడఁగా
బండ్రిండును రాజమాతృకలు; ఇవి యాగ్నేయదిక్కుననుంచవలసినది. యవర్ణఅనేరములు
రెండు శ ష స హ లు సాల్గును గూడ నాలుగు వైశ్యమాతృకలు; ఇవి నిర్మతిభాగ
మున నిలుపునది. దంత్య జ చలు రెండును అకారశకారములు రెండును గూడ నాలు
గును శూద్రమాతృకలు; ఇవి వాయవ్యకోణమున లిఖించునది.

సీ. అస్వర, మృదుదలి యా ఫాల మిద్వరణ శ్రవణముగ్గం బుకారములు రెండు
గన్నులు ఋత్వయగరలు చెక్కులు యవర్ణ ద్వంద్వ ముభయదంతచ్ఛదములు
వక్రముల్ భుజములు వక్రతమాక్షరంబులు కక్షములు సున్న అలితగళము
పటువిసర్గము అంతోభవమాచకంబులు కచవర్ణములు పాణికరరుహములు
తే. టాడు రైదొను గూడఁ బృథ్వము చతుర్థ, వర్ణముదరంబు పంచమవర్ణజములు
జఘన మంతస్థనిపులు నూచ్ఛములు సంఘ్రి, తేవధూమణి కట్టివాద్దేవిఁ గొలుతు.

క. అని వారిజాతసంభవు, వనితకుఁ బ్రణమిల్లి నుకవివరుఁ డీపద్మం
బున్ద జెప్పినట్లు న్యాసము, తనకుడికడ మొదలుగాఁ బదపఁ జేయ నగు. 894.

స్వాసప్రకారము.

అం శిరస్, అం తలఁపే, ఇం దక్షిణకర్ణే, ఈం వామకర్ణే, ఉం దక్షిణనెత్రి,
ఊం వామనెత్రి, ఋం దక్షిణకవీరే, ఌం వామకవీరే, ౠం దక్షిణస్థోమే, ౡం

అధోష్ఠే, ఏం దక్షిణభుజే, ఓం వామభుజే, విం దక్షిణకక్షే, ఔం వామకక్షే, అం గళే, అః దక్షిణోత్తరస్తనాగ్రయోః, కం ఖం గం ఘం జం దక్షిణహస్తాంగులిషు, చం ఛం జం ఝం ఇం వామహస్తాంగులిషు, టం తం డం ఢం ణం పృష్ఠే, తం థం దం ధం నం ఉదరే, పం ఫం బం భం మం జఘనే, యం రం లం వం దక్షిణపాదే, శం పం సం హం వామపాదే విన్యసేత్.

విప్రమాతృకాపూజామంత్రః.

విధిప్రదీపికాయామ్:—

శ్లో. శ్వేతమాల్యాంబరధరాం శ్వేతరత్నవిభూషితామ్,
శ్వేతాబ్జవాసినీం విప్రమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్
అనేన వాగీశ్వరీధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రరహస్యే ద్రవ్యవ్యమ్.

వ. ఆకారము మొదలు ముప్పదియొక్కమాతృకలను ఈమంత్రముచేత వేటేవేటే పూజించునది.

895

సీ. వెలిపట్టుబుట్టుబు మలయజగంధంబు మాక్తికామలవజ్రమయములైన
భూవణంబులు దెల్లపువ్వులు కర్పూరధూళిధూపంబు మధూకతైల
నీరాజనంబు ఖర్జూరపాత్రంబు సమన్వితశర్కరామస్థణధేను
దుగ్ధాన్నమును భక్తితో సమర్పణ చేసి శ్వేతాబ్జకర్ణికావిభ్రరస్థం
తే. దారకాకుండమందారధవళదేహం, బుద్ధకసువర్ణవల్లభీహస్త విప్ర
మాతృకను గవి కాస్తోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలధి గలుగు టరుదె.

రాజమాతృకార్చనమంత్రః.

శ్లో. రక్తమాల్యాంబరధరాం రక్తరత్నవిభూషితామ్,
రక్తాబ్జవాసినీం రాజమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన వశ్యమాభీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం ప్రప్రదంసారే ద్రవ్యవ్యమ్.

వ. ఈమంత్రముచేత బండ్రెండుమాతృకలను పూజనేయునది.

897

కవిగజాంకుశే—

సీ. జలుగుచందురుకాచీరయుఁ గుంకుమగంధంబు పద్మరాగప్రవాళ
ఖచితంబు లగుపరిష్కారంబులును గెంపువన్నియ గలపరువంపువిరులు
ప్రస్తుతాలక్తధూపంబులు తిలబీజతైలదీక్షికయును బామ్రుచుప్పక
పూరితగోమృతాహారంబు భక్తితో నర్పించి రక్తతో యజనియ్యం

తే. గోకనదనిభలోహితఁ గోమలాంగిఁ, బ్రసవశాణేతుకోదండపాణి రాజ
మాతృకను గవి కాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలభి గలుగు టరుడె.

వై శ్యజాతిమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. పీతమాల్యాంబరధరాం పీతరత్న విభూషితామ్,
పీతాబ్జవాసీనిం వై శ్యమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన సిద్ధలక్షీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం మంత్రార్ణవే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ప్రతిమాతృకారాధనము నిమంత్రము చదువుచును జేయునది.

391

సీ. అతతబహురత్న పీతకాశేయంబు నవహరి ద్రాలేపనంబు పుష్ప
రాగ గారతత్త రత్న కీలితమండనంబులు పచ్చక్రొన్న నలసరులు
సాంద్ర సౌరభహరిచందనధూపంబు బస్తాజ్యసహితదీపంబు రీతి
ఘటపరిపూరితత్వే ద్రోపహరంబు గడు భక్తి నర్పించి కనకనలిన

తే. కర్ణికాపీతకాసీన గౌరగాత్రి, వనజకుట్టలాన్నితకరద్వంద్వ వై శ్య
మాతృకను గవి కాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలభి గలుగు టరుడె.

కూద్రమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. నిలమాల్యాంబరధరాం నిలరత్న విభూషితామ్,
నిలాబ్జవాసీనిం కూద్ర మాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన త్వరితాధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రదర్పణే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. కూద్రమాతృకల నన్నిటిని బూజచేయునప్పుడు ఈమంత్రమే చెప్పవలసినది.

సీ. నిలవర్ణదుకూలచేలంబును అవంగమృగమదగంధంబు నగవిరోధి
రత్న విభూషణరాజియఁ గృష్ణపుష్పములు కాలాగురుసాలమూల
రచితధూపంబు నేరండబీజన్న హసితరాజనంబును జారుకాంస్య
మయచపకాన్నితమధ్యనైవేద్యంబు నొసఁగి సద్భక్తి పెం పొంది మదిని

తే. క్షామపద్మ నివిష్ట మేచకశరీర, శరధనుఃకాండధృతపంచకాఖ కూద్ర
మాతృకను గవి కాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలభి గలుగు టరుడె.

వ. ఇది ప్రబంధోపక్రమం దింక నాశుదారాకవిత్వమున కెట్లనిన.

408

తే. సభలను సమస్య లొసఁగినసమయమునను, మాతృకాపూజ కవుల కేరీతి నబ్బు
నవును నాగ్దేవతాధ్యాన మార్తఁ జేసి, యాశువుగఁ జెప్ప నొప్పుఁ బద్మంబు లెల్ల.

వాగ్దేవతాశ్వాసము

- సీ. ¹త్రయివేణి మీమాంసతల వైద్యశాస్త్రంబు నుదురాగమంబు కన్బొనులనడుము
కడపలి ప్రాచుల్య కణతలు శ్రౌతంబు తగుకుఁజెక్కులు నిరుక్తంబు శ్రుతులు
న్యాయంబు చిబుకంబు జ్యోతిషం బతులు శిక్ష గంధవహంబు స్మృతి రదములు
కౌవ్యంబు జిహ్వ వ్యాకరణంబు పెదవులు గీతంబు గళ మలంకృతి కుచంబు
తే. లలపురాణంబు నడు మితిహాస మక్కు, కల్పము కరద్వయము రతికళ జఘనము
ఛంద మూరులు నాట్యలక్షణము పదము, లేవధూమణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు. 405
- ఆ. అనుచు శారదాంబ నధరనిర్జితబింబ, భ్రమరవేణిఁ బద్మభవునిరాణి
సుకవిరాజకీరసురమహీరుహలతఁ, గొలిచి యాశుకవితఁ గూర్చ వలయు. 406

ప్రబంధోపక్రమశుభకాలంబులు.

- క. వెన నయనమాసపక్షిది, వసవారభయోగకరణవర్జ్యవిలిగ్నా
భ్రుసరేక్షణము లరసి సద,వసరమునను మొదలు నేయ వలయుం గృతికి. 407
- తే. సింహమున గురుఁ డున్నరాజీవబంధుఁ
దార్ద్రమొదలంగఁ బదితారలందు నడుప
జీవకవు లస్తమయమును జెంది యున్నఁ
గావ్యసముపక్రమము నేయఁగాదు పతికి. 408
- సీ. అబ్బంబు మొదలిడినాప్తకం బయనర్తమాసాదులను బంచవాసరములు
కవిబృహస్పతులు గ్రంథకముందుఁ బొడిచినవెనుకను మును ప్రొద్దుమనుయుగాదు
లగుదినములు సంక్రమాది రెండుపగళ్లు గ్రహణంబుతోలునాడు కౌమదహన
మునకు మీఁదను మూఁడుదినములు తిథ్యాదిఘటికాత్రయంబు ఋతుంబుమొదల
తే. నాడికాయుగ్మమును విలగ్నమున కాడి, వెలసిననవాంశ మొకటియు విడిచిపెట్టి
చిక్కినపప్పుడు శుభములు నేయ వలయు, ననుచు చ్యవనుఁడు సంహితయందుఁజెప్పె.
- సీ. వృష్యంతమున నొక్కసంవత్సరము హయనాంతఁబునను బక్షి మయనమునకుఁ
గడపల దివసాష్టకము ఋతుమాసాపసానంబునను దివసంబు లైదు
రవికీగ్రహణాదివివిధమహోత్సాతముల కల్లఁ దరువాత మూఁడునాళ్లు
సంక్రమాంతమున వాసరము తిథ్యంతంబునందు నాడీత్రయంబు రిక్కు
తే. కొవను బదిగడియలు లగ్నమునకుఁ దుదిని,గదియుసార్ధనవాంశంబు వధలి కౌవ్య
మునకుఁ దొలుతటిపద్యంబు మొగి రచింప, వలయు సత్కవి తక్కినవానియందు.

- క. ఉదగయనంబునఁ జెప్పిన, సదమలకౌవ్యంబు పతికి సంపద లిచ్చుకొ
బదపడి యామ్యాయనమున, మొదలుకొనినఁ బ్రాణమునకు మోసముఁ దెచ్చుకొ.
- తే. శ్రావణజ్యేష్ఠకౌర్తికచైత్రమాఘ, మార్గశీర్షకఫాల్గునమాధవముల
సకలశుభకర్తములు సల్పఁ జను నటంచుఁ, జెప్పిరి పరాశరాత్రివసిష్ఠమునులు. 412
- తే. నింద్యములుభాద్రపదమును నెలయుశుచియు, సరవిర్భుషచైత్రకర్కటశ్రావణములు
నధికమాసంబు బువ్వంబు నాశ్వయుజముఁ, గార్తికాది నేకాదశఘ్నములును.
- క. కౌవ్యమునకు నారంభము, కౌవ్యుడు నితపక్షమునను గావించిన నా
ధివ్యాధు లడఁగు విభునకు, ద్రవ్యక్షయ మగునీతేతరంబున నైనకొ. 414
- క. దశమిద్వాదశ్యేకా, దశులను బంచమిని విదియతదియల హిమధా
మశకాంకకుతబృహస్ప, త్యుశనోవారములఁ గావ్య మొనరింపఁ దగుకొ. 415
- . ఉభయపక్షములందుఁ ద్రయోదశియును, సప్తమియు దిననాథవాసరము నంత
రాయ మొనరించుఁ గృతిసమారంభమునకు, నితరతిథివారములు గూడ వెంచిచూడ.
- క. లిపులను బూర్వాష్టాంబున, సుపక్రమించిన శుభంబు లాసఁగును గావ్యం
బపరాష్టాంబున సంధ్యల, ఊపలను దొరకొనిన సాధ్వసం బొనరించున్. 417
- నందయు భద్రదినంబును జయయు రిక్తయును బూర్ణయు ననఁ గ్రమత నైదు
భంగుల దివసముల్ పదియేను నొప్పారు భూమిబీజాక్షరంబులకు నంద
వనబీజలిపుల కెల్లను భద్ర శిఖిబీజరాజికి జయ వాయుబీజములకు
రిక్త నభోబీజరేఖకుం బూర్ణయు నాదిగాఁ బంచసంఖ్యాస్వరములు
- తే. చెందు విన మొక్కటొక్కటి శిశుకుమార, రాజ్యవృద్ధిమృతాఖ్యలఁ బ్రమదవిత్త
విజయభయలయదంబులై వీని నెఱుఁగవలయుఁ గృతిపతినామాదివర్ణమునను. 418
- క. బాలాదిస్వరములకును, గాలము నాఁకునీనాడికలు చేసి కృతుల్
వాలాయము నందాదుల, మే లగువేళల సుపక్రమింపఁ దగుఁ గృతుల్ 419
- మరుస భూజలవన్ని వాయునభ సత్త్వములు దంతిగతకాస్త్రభూతకైల
పరిమితఘటికలఁ బగలును రేయును దినమున కేనుమాలు దిరుగుచుండు
మారేందుభౌమజ్ఞవారంబులను ధరాంభోగ్నివాతము లాది యగుఁ గ్రమమున
గురుశుక్రమందవాసరముల నాకాశతత్త్వంబు మొదలుగాఁ దనరు నైదు
- తే. కౌవ్యములఁ దత్త్వమున సుపక్రమము సేయ, ధనముదకతత్త్వముననుభవనలతత్త్వ
మున భయంబు మరు తత్త్వమున గదార్తిగగనతత్త్వంబునమృతంబుగఁ బులికి.
నాడికాత్రయము వినాడికావింశతిమాత్రకాలములఁ గ్రమంబుతోడ
సత్త్వరజ సమస్పంజల వేళలు త్రివిధంబు లై పద్ధతిను రేజ్గు

- దినముల సత్త్వాఖ్యయును భౌమభృగువారముల రజోవేశయు జలజమిత్ర
బుధమందవాసరంబులఁ దమోవేశయు నాదిగా సూర్యోదయమున నుండి
తే. పదియు నెనిమిదిమాటులు ప్రతిదినంబుఁ దిరుగుఁ గావున నివి యెల్లఁ దెలిసికవులు
భర్తరాశికి మైత్రి చొప్పడనివేశఁ, జెప్పదురు కబ్బములు వానిఁ జెలుచుకొను.
తే. సత్త్వపరిపంథులు మలీరచాపమీన, కన్యలు రజోభియాతులు కార్పివృషభ
మేషతులలు తమోరులు మిథునసింహ, ఘటమృగంబులు చుట్టలు కడసు లెల్ల. 422
- తే. వెష్ట వత్త్రయమునను బూర్వత్రయమున, మిత్రపూషాశ్వినుల భాస్కరత్రయమున
ధాతృషట్కునికాచరతారకలను, గావ్యసముపక్రమముఁ జేయఁ గలుగు శుభము.
తే. వజ్రకూలవృత్తిపాత్రవైధ్యతులను, గండపరిఘాతిగండవిష్కంభములను
బదియు మూడవదానను బ్రతుకునాన, సేయువారు శుభంబులు సేయఁ బోరు.
క. బన మొదలగునాటింటను, గవి కబ్బముపక్రమింప ఘనతరవిభవం
బవు భద్రాదుల నేనిటఁ, దివిరి మొదలు సేయఁ దోడ తెవులు జనించుకొ. 425
- తే. వ్యప్తలత్రలు క్రాంతయోగావయోగ, దుర్దుహూర్తములును ద్యాజ్యదోషములును
దుష్టచంద్రోడుబలములు దొరలునవుడు, కృత్తికి దొరకొనునట్టిదుర్తతియుఁ గలఁడె.
తే. తనకు భర్తకు నష్టమద్వాదకారి, జన్తములు గానిశుభభేటనదనములను
మొదలు సేయఁగఁ దగుఁ గబ్బమునకు గ్రహము, లప్తమంబున లేకుండ నరసి సుకవి.
తే. పాపు లాటింట మూడును బదునొకొంట, సౌమ్యులు ధరాగ్నిగతిదికాజలజగర్భ
మునిగృహంబుల నుండంగ మొదలుకొనినఁ, గబ్బములు గడతేలు విఘ్నములులేక.
క. బుధుఁ డినుఁ గూడనివేశను, బుధదినమున బుధవిలగ్నమున బుధదృష్టికొ
బుధహారను గావ్యములకు, బుధవర్య లుపక్రమింపఁ బూనుదు రెపుడున్. 429

సారస్వతౌషధంబులు.

- తే. బ్రాహ్మి బోడతరంబు పిప్పలియువనయు, శుంఠియు సమంబులుగఁ దూచి చూరుఁజేసి
ప్రతిదినము రేపకడ సగ బాలు లేనె, గలిపి రూకెత్తు దినననూత్తులు ఘటించు. 430

బ్రాహ్మి యన మండూక బ్రహ్మికి పేరు.

- నీ. కరకకాయలమీఁదఁ గలుగుబబ్బరయును బిప్పలిమూలంబు లెప్పటిఁగ.
బ్రాహ్మియు శుంఠియు బావంచిచి త్తనమ్ములు నపామార్గము మొదలివేళ్లు
వాయువిశంగంబు లాయష్టిమధుకంబు సన్న పిప్పలియు. నచ్చపుసముద్ర
పొడవి తనంబులు బోడతరంబును వలమాటితుంగము నలును వనయు

తే. సమములుగఁ దూఁచి పొడి చేసి సంతతంబు, ప్రొద్దునను లేచి నేతితో ముద్దఁజేసి
కర్ణమాత్రంబు భక్షింపఁ గలిగెనేని, గడియ కొకపద్యకతకంబు నుడువు టరుచె.

స. చెంగల్వకొఱ్ఱను జిటుతపిప్పలియును మంచియోమపుఁబొట్టు మ్రానిపసపు
మైపుఁతపసపును మధుకంబు సైంధవలవణంబు చిత్రమూలంబుబరడు
జీలకఱ్ఱయు శుద్ధి చేసినశుంఠియు సమభాగములు గాఁగ సంతరించి
చూర్ణంబు గావించి శుభ్రపటంబుపై రాచి యాక్రిందను రాలినట్టి

తే. పొడుము నూతనఘటములో నిడి ప్రభాత

సమయమునఁ బ్రత్యహంబు నాజ్యమున మెదపి

నేసరక చిన్నమెత్తు నేవించునరుని

నాలుకను గాపురం బుండు నలువచెలువ.

482

కందద్వయరుగ్గవతీకమలవిలసితగర్భక్రౌంచపదవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజితనూరా, సురవరమణినిభసురుచిరజేహ.

483

గర్భవ్రథమకందము.

ద్వారవతీనాథా సదు, దారా తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా సుకు, మారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా.

484

ద్వితీయకందము.

సారసనేత్రా సత్యవిచారా శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజిత, నూరా సురవరమణినిభసురుచిరజేహ.

485

గర్భరుగ్గవతీవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, మారమణీధామా సుకుమారా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శూరకులా తేజోజితనూరా.

486

గర్భకమలవిలసితవృత్తము.

తరుణధవళకరధరనుతనామా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశమ్మా
శరరుహభవముఖసకలసురేశా, సురవరమణినిభసురుచిరజేహ.

487

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్రభారద్వాజగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనంద
నందనచరణారవిందవందనాభిలాషమనీషప్రాభవవేంగశార్యతనూభవ విద్యావిశేష
సురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివిరచితం చైనయంద్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకర
ణశాస్త్రంబునందు మూలనూత్రంబులను వర్ణసంజ్ఞలును వర్ణోత్పత్తిసానంబులును
శుద్ధాంధ్రకలిపివిలేఖనక్రమంబులును బంచాశద్వర్ణనిర్ణయంబును బ్రాకృతోనా
క్షరపరిగణనయు నంద్రభాషావర్ణసంఖ్యయుఁ దత్తద్వర్ణభేదంబులును గాఢ్యాది
గ్రాహ్యవర్ణంబులును నాయకాక్షరకూటంబులును గృత్యాదివర్ణద్వయయోగఫలం
బులును సంయుతాక్షరవిశేషంబును శ్రీకారప్రభావంబును గృతిముఖప్రశస్తంబు
లును దత్తతోస్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులును దోషప్రభావంబును గుణావగుణ
బాహుళ్యబలంబును మాతృకార్చనవిధానంబును శుభకాలంబులును సారస్వతో
షధంబులును గలవర్ణపరిచ్ఛేదం బనుద్వితీయాశ్వాసము.

త్ర్య

కైలభ్రమరాంబా
ధీశైలానవిదిజ్జహీతలవిలస
త్కాశీసమతంగెడనగ
రీశమదాశానివేశరిపుజననాశా.

1

క. ఆవధారు శబ్దశాసనుఁ, దపనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ద్రవచోవ్యాకరణనూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. ఇముగ వర్ణపరిచ్ఛేదమునఁ జెప్పంగఁబడియోఁ దగ నేకశ్లో
కమున ముఖ్యవళి ప్రాసములు సంక్షేపములుగ సామజవరదా. 3

మూ. నూ:—ఆద్యో వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్పర్శేషు చైక ఏవ స్యాత్. 21

వ. ఈశ్లోకం బొక్కటి యొకనూత్రం బయ్యె నది యెల్ల నిండు వివరించెదను. 4

క. చరణచరణమున కాద్యక్షరములు వళు లయ్యె నవియే క్రమ్యుఁడ దత్త
చ్చరణములలోనఁ జెప్పిన, యిరవులఁ బొందింప వలయు నెల్లకృతులలోన్. 5

లే. విరతి, విక్రాంతి, విక్రామ, విశ్రమములు, క్రాంతి, విరమణ, విరమ, విరామ, యతులు
ననఁగ నివి తొమ్మిదియు వళి కాఖ్య లయ్యె, భవ్యసక్తుఫలాయామ్యభాగగేహ. 6

భీమన పది చెప్పెననం, తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువది, నా;
ల్లామీఁదఁ గొందఱు కవి, గ్రామణు లిరువదియ నేడు గావించి రొగిన్. 7

పూర్వకవులలక్ష్యములు గూర్చి సత్కవి, జనము లవు నటంచు సమతీంప
విశ్రమంబు లేను, విరచింతు నాలుగు, పదులమీద నొకటి విదితముగను. 8

యతిభేదములు 4.

క. స్వరయతులు వ్యంజనాక్షర, విరతు లుభయవళులు ప్రాసవిక్రాంతులు నాఁ
బరికింప నాలుడైఁగల, విరమణములు పలుకుదుండు వినాగతుగంగా.

అశ్వమేధి
శంకరుఁడు
కావ్యమున
12

అందు స్వరవళు లెట్టి వనిన:—

స్వరవళులు. 7

తే. రసను స్వర మైత్రివళులు స్వర ప్రధాన
వళులు లు ప్రవిసర్గకస్వరవళులును
ఋవళి ఋత్వసంబంధంబు ఋత్వసామ్య
వృద్ధులన స్వరవళు లేడువిధము లయ్యె.

10

స్వరమైత్రివళులు. 1.

తే. అద్వయమునకు వక్రతమద్వయంబు, అద్వయమునకు ఋయుగంబు నెద్వయంబు
నుద్వయమునకు సంత్యవక్రద్వయంబు, జెల్లు స్వరమైత్రివళు అన శేషశయన. 11

అకారయతులు.

ఆ. అబ్జపత్రనేత్ర ఆర్ద్రావనచరిత్ర, ఆతతాయిజైత్ర వింద్రమిత్ర
విందవప్రగోత్ర ఔర్వశేయస్తోత్ర, యమమః కెప్పసోప్ప యతులు కృష్ణ. 12

ఇత్వవళులు.

ఆ. ఇందువంశసోమ క్షశ్వరీనుతనామ, క్షడితాంగధామ ఋషభభీమ
ఋక్షజాభిరామ ఎటులైన మాభామ, ఎడఁ గటాక్ష ముంచి ఏలు మనఁగ. 13

ఉద్విరామము.

ఆ. ఉరగరాజశాయి ఉర్ధ్వవిష్టపదాయి, ఉర్జితోరుకీర్తి ఒడలి కార్తి
ఒడవ కుండఁ బ్రోచి ఓలి దాసునిఁ గాచి, చేరి కనకకళిపుఁ జీరి తనఁగ. 14

స్వరప్రధానవళులు. 2.

క. తెలిసి పదాంతగతాక్షర, మలతోఁ దైశబ్దమాతమ మొదలఁ గలుగున
చ్చులు గూర్చినసంధుల క,వ్వల స్వరమాలె నిలుచు నుభయవళులను దక్క. 15

తే. అతులగుణధామ భానువంశాద్ధిసోమ, ఇనతనూభవమిత్ర లంకేశజైత్ర
క్షరుగుణకలాప శకలికృత్తోగ్రచాప, నాఁగ నిట్లు స్వరప్రధానవళు లొప్పు.

లు ప్రవిసర్గస్వరవళులు. 3.

తే. దైవభాష నదంతసాంతములమీఁద, నత్తు మొదలను గలకబ్బ మతుకువేళ
నమరు నోత్పంబునకుఁ జెల్లు నయహలిపులు, జగతి లు ప్రవిసర్గకస్వరవళు లన. 16

తే. అంబుదశ్యామ తప కింకరొహ మనఁగ, యామినిచరగర్వతమౌర్క యనఁగ
హరిసుకుండును ఏవు నన్నోన్నమిత్రు, లయి ప్రవ ర్తింతు రనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె.

మరున్నందనశతకమునందు:—

కా. కోపాటోపము కుప్పిగంతులు నిజాకుంతీభవచ్ఛార్వరే
ఖాపాండిత్య మయారె నీకును నమస్కారంబు లంకాపురీ
పాపగ్రంథికులాంగ నాకుచతటీతైతాపతద్ధాహబా
హాపాటచ్చర రామదాస తప దాస్తోహ మ్మరున్నందనా.

19

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

కా. తా పైరింప కపర్ణ యుండగ భవద్గర్భంబునం దాల్చి తే
జ్జోసమ్యక్ శరజమ్మ గాంచి యలసిహారక్షమాభ్యుత్కమా
రీసాపత్న్యము గన్న మోహపుణ్యురంధ్రీ రత్నము న్నివ కా
దే సర్వజ్ఞాన కేల నిన్ను దలపై నెక్కించుకో జామ్నవీ. (1-114)

20

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. దైన్యము దక్కి మాత యుచితంబుగఁ బాండున్యపాలుపాలు రా
జన్యవరుండు ధర్మజుఁడు సమ్మతి వేఁడెడు నన్న లోకసా
మాన్యవిధిం దగంగ గరిమంబున నిచ్చినఁ బుచ్చికొంద మ
న్యోన్యవిరుద్ధభాషణము లాడినఁ దత్ఫల మాతఁ డెడదెడికొ (1-82)

21

ఋషి: 4.

క. ఇత్యైత్వంబులఁ దొలగక, ఋత్వంబును ఋషి యనగ రేఫముతో మి
త్రత్వంబు నెఱపు నెట్టిమహత్త్వమొయట్ల నగుఁ గామలం దున్న పుడుకొ. 22
క. రతివల్లభజనక వినిర్మితకనకవిలోచనాఖ్య ఋగ్యజూరాది
శ్రుతిచయగోచర వాపీ, కృతభేదరకులలలాను రిపుజనభీమా. 23

నభాపర్వమునందు:—

సీ. పా. ఋత్విజం డని విచారించి పూజించితే ద్వైపాయనుం డుండ ధర్మయుక్తి.
(2.11)

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. ఆణి నెఱుంగుము తైపుటోయారపు ముగ్గులు రత్నదీపికా
శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్యనిరంతరవాద్యహోషము
ప్రాణాబ్రాసంగఁ బోలు మిగులం గనువిం దొనరించు నిత్యక
ళ్యాణముఁ బచ్చితోరణము నై జను లందఱు నుల్లసిల్లఁగాక. (1.88) 25

1 రత్నమాదీవ (వా). 2 గళయక (పూ. ము); బెరయక (వా).

హ, య (హ, య, య, య, య) : పృ.
ఋత్వసంబంధవశులు. 5.

తే. సారిది గాదులఁ గలవట్లు సుడుల కెల్ల, ఋత్వమిత్రంబు లగునచ్చు లెనయ నెదుఁ
జెల్లు, హాయలును స్వరమై త్రిఁ జెందునపుడు, వెలయునివి ఋత్వసంబంధవశులనంగ.
అ. ఇనతనూభవుండు పృషదశ్వసుతు నేనె, ఋభుసదీసుతుండు కృష్ణు నేనె
నేమి చెప్ప నపుడు దృఢశక్తి శల్యుండు, హీనబలునిఁ జేసె వృష్టికులుని. 27

జై మినిభారతమునందు:—
సీ.గీ. తండ్రి తరమునఁ బెనిమిటితరమునందు, వీనమంతయుఁ బుణ్యంబుఁ జేసి యెఱుంగ
చార్ధకంబున నిం కేల వట్టితొడును, కృష్ణు దర్శింప కున్న నాకేమి చిక్కు. 28

(2.109)

మనుచరిత్రమునందు:—
సీ. తీర్థసంవాసు లేతెంచి నా రని విన్న నెదురుగా నేగు ద వెన్గెంత యైన
నేగి తత్పదముల కెరఁగి యింటికిఁ దెచ్చుఁ దెచ్చి సద్భక్తి నాలిభ్య మిచ్చు
నిచ్చి యిష్టాన్న సంత్సృపులఁగాఁ జేయుఁ జేసి కూర్చున్నచోఁ జేర వచ్చు
వచ్చి యిద్దరఁ గల్గుననభిపర్యతసరి తీర్థమాహత్మ్యము లెలియ నడుగు. (1.67) 29

నరసింహపురాణమున:—
సీ. పా. ఏదేవులీల లై యెసఁగుజగంబులు స్మృతిరక్షాసమాపేక్షఁ బరఁగు. (2.80)

ఆము కమాల్యదయందు:—
చ. హితులు భిషగ్గ్రహజ్ఞబుధబృందకవీంద్రపురోహితుల్ హితా
హితులు ధనార్జనాదిన్యపకృత్యనియుక్తులు వెండి కేవలా
హితులు దళాదళార్చితసమృద్ధిరమాచరఃశేఫ్సు లాట నా
హితమును నట్ల కాఁ జతురస్పత్తిఁ జరించుట నీతి శోనికికా. (4.278) 31

సుభద్రాపరిణయమునందు:—
తే. చెఱుకువిలుకానిబారికి వెఱచి నీదు, మఱుంగుఁ జొచ్చితిఁ జేపట్టి మనుపు నన్నుఁ
బ్రాణదానంబుకన్నను వ్రతము గలదె, యెఱుంగవే ధర్మ పరుఁడవు వృషకుమార.
(1-158)

ఎడవల్లిపర్యతిన్న చాటుధార:—
మ. రణరంగంబున నీకితాని యరినోరం బూరి గైకొన్నఁ దా
నణుమాత్రంబును నానిపైని దెగ దాహ చిత్ర మాహింపఁగాఁ
దృణమే కావలె దారికట్టు మొన క ట్టిద్రారుణీమండలికా
బ్రణుతప్రాభవ కందనోలిపురగోపాలాక్షమావల్లభా.

1 జేచ్చు (భా. మ).

అ ప్ప క వీ య మ్ము $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
 ఋత్వసామ్యవళులు. $\frac{1}{2} = \frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2} : \frac{1}{2}$.

తే. వట్టువలు చెంది తమలోన వ్యంజనంబు, లన్ని యనుగూడుఋత్వసామ్యవళులనగ
 వృషీవంశాధిసోమఁడై పృథివిఁ బుట్టి, మృతనిఁ గావించెఁ గంసునిఁ గృష్ణుఁడనగ.

విష్ణుచి త్రీయమునందు:—

సీ. గీ. తిరుగుదు రయార మరపురి మరల మఱిగి, బహుళహలహలభరితకల్పరిగనగర
 సగరపురివరపరివృధజవనయవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ. (1-41) 35

లందే:—

మ. గృహసమార్జనమో జలాహరణమో శృంగారోపల్యంకికా
 వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్మీఖీలభ్యధ్వజ
 గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో ద్రాగీపికారోపమో
 నృహరీ వాదమ లేల లేరె యితరుల నీలీలకుం బాత్రమల్. (2. 91) 36

వృద్ధివళులు. 7. $\frac{1}{2} : \frac{1}{2} = \frac{1}{2} : \frac{1}{2}$ (వృద్ధి)

క. తలకట్టులపై సంస్కృత, ములఁ గదియుపదాదివక్ర, ములకు నిరుసతో
 నెలకొనునక్రతమంబుల, కీల నుభయముఁ జెల్లుచుండు వృద్ధివళు లనన్. 37

తే. ఇభిభయవిదార సర్వలోకైకవీర, అఖిలభువన ప్రశస్త జితేణవాస్త
 క్షదధిజాక్రీతవత్ భక్తాఘరత్, హతపరానిక నంద ప్రజ్ఞోక యనగ. 38

మునకు విష్ణుచి త్రీయమునందు:—

మ. గురుగుం జెంచలి తుమ్మి లేదగిరిసాకుం దిం త్రిజీపల్లవో
 త్కరముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావిత్తుటారిణో
 గిరము లెక్కి తమిం బను ల్పాలమువోఁ గ్రేపుల్ మెయి న్నాక మేఁ
 కైరువుంగుంపటిమంచ మెక్కిరి శ్రుభుత్వైకా ప్తి రె డ్లజ్జడిన్. (4-134) 39

శ్చిత్రమునకు విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. లకమలాక్షిరూపమహిమా తిశయంబు మన వారలఁ
 గకపేరాయణు ల్పురుషు లంగజాఁడ ప్రతిమానచేష్టిత
 స్వీకృతలోకుం డ ట్టుగుటఁ జేటు పురంబునవారి కెమ్మెయిన్
 గా కటే లుండు నిట్టియవగాఢపుబొత్తు మనంగ వచ్చునే. (8-82) 40

ఓకారమునకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

కా. నీకంఠార్పితకాలపాశము శిరోనిరాతపాతంబులం
కైకస్సంచయకాలరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహిక
న్యాయకారాగతమృత్యు వీజనకకన్యస్వేగ నొప్పించి లో
కైకత్రాణుని రామునిం గనుము నీ కీబుద్ధి గా కుండినక. (సుం. ప. 448) 41

ఓకారమున కయ్యల¹రాజు రామభద్రునిచాటుధార:-

క. రాజమనోజా విద్యా, భోజా దీనార్థికల్పభూజా రిపుసం
జాజా వైభవవిజితబి, ద్వాజా రవితేజ గుత్తియప్పలరాజా. 42
ఇవి యేడును స్వరయతిభేదంబులు.

వ్యంజనాక్షరవిరతులు.

సీ. క్రమమునఁ బ్రాణి పర్ణజ బిందు తదృశవ్యాజ విశేష సమాహ్వయములు
మహి ననుస్వారసంబం ధానువానికాక్షర మువిభక్తి ముకారయతులు
మొగి మన రణ్ణరామములు ఋణా ప్రత్యేక భిన్నైకతరము లభేదవిరతు
లోలి నభేదవ ర్గోష్ఠవిక్రతులు సరస సంయుక్తవిక్రమములును
తే. గరిమ సంతోష్యసంధి వికల్పసంధి, విరమములు వాగ వ్యంజనాక్షరవిరతులు
నిఖిలనుకవిప్ర యోగము త్నైమకి చూడ, నేకవింశతిభేదంబు లెఱుంగ వలయు. 43

ప్రాణివిరామములు. 3.

తే. ప్రాణములు నాగ స్వరసమాహ్వయము లయ్యె
నవి కలిమిఁజేసి హల్లులు ప్రాణులయ్యె
బొల్లుహల్లుల నచ్చులు పొంద కునికె,
ప్రాణు లని పల్కుఁ గూడదు వాని నెందు 44
తే. వ్యంజనంబులు స్వరమైత్రీవలనఁ దమకుఁ, దాము ప్రాణివిరామాభిధానములను
జెంది మూఁడు లెఱంగులై చెల్లుచుండు, వాని నెఱుంగక కృతి నేయ వలను గాదు.
క. చెల్లులు తలకట్లు నాచా, పులు నైత్వోత్పములు మిత్రములు గుడిగవయుక్
¹సుడిగవయు నేత్వయుగమును, జెలు వగుచుట్టములు ద్వివిధశృంగోత్పముల్. 45

1 విటరాజరామభద్రుని (వా); బలరామభద్రుని (ప). 2 సుడీ (ప); సులి (వా). లడలశ్రావణ. అప్పకవికినను తమే (ఆ. 3-866).

సీ. కలకాభిగంభీర కాంచనాచలధీర కాలియారగజైరి కైటభారి
 కైలాసపతిమిత్ర కాళికస్తుతిపాత్ర కిల్బిషాద్రిసురేంద్ర కీర్తిసాంద్ర
 కీలాలరహనాభ కృష్ణజీమూతాభ కృతవర్తతో నేగి కెలయ లాగి
 కెరలి చైద్యుడు నూడ గేకయు ల్గానియాడ గుండెనేశునిపట్టి గూడ ముట్టి
 తే. కూర్చి ఎలకేల సింగంపుగొడమలీల, గొని శతాంగంబుపై నుంచికోర్కె మించి
 ద్వారకకు వచ్చునీవై భవంబు బొగడ, శక్యమే యన గాకు లక్ష్మ్యంబు లయ్యె.

వర్గజయతులు. 9.

- అ. శబ్దసూత్రమలను జగతి నేకసాన, సంభవంబు లగుచు సంధివేశం
 గలనవర్గ సంజ్ఞల దలపోసి యతులకు, గూర్చి వచ్చు మాటియు గొన్ని కృతుల. 48
- క. తమతమయ్యనునానికవర్గములు విడిచి వెనుకలిపులు నాల్గును దమలో
 దమకు నర లేక నిలిచిన, నమరాహితదమన వర్గయతు లనఁ బరఁగుక. 49
- ఆ. కంధిమధ్యగేహ ఖండితారిసమాహ, ఖంజనాభదేహ గానమోహ
 గరుడపక్షివాహ ఘనవాహజన్నేహ, భర్గవినుత యనిన వర్గయతులు. 50
- వ. తక్కిననాలుగువర్గములకు ఈలాగుననే తెలిసికొనునది. 51

బిందుయతులు. 10.

- క. పనిఁ బూని నిలుచుఁ దమతమయ్యనునానికములకు బిందుయతులను వెనుకక
 గనుపట్టు నాల్గులిపులను, బెనుసున్నలు డాసి తమకుఁ బిఱుఁడఁ గజియువోన్.
- తే. జ్ఞానబేద్యాయ తత్త్వకాంచనవిభూష, జాయ మేచకవర్గ కంఠప్రియాయ
 నగధరాయ నమోస్తు సౌందర్యవిజిత, మనసిజాతాయ గోపడింభాయ యనఁగ. 53

తద్భవవ్యాజవిశ్రమములు. 11.

- సీ. విజ్ఞానమునకు భావింప విన్నాణంబు విజ్ఞాపనమునకు విన్నపంబు
 సంజ్ఞకు సన్న యజ్ఞమునకు జన్నంబు నాజ్ఞప్తి కానతి యాజ్ఞ కాన
 యని యిట్లు సంస్కృతవ్యవహారమధ్యావసానంబుల ద్వితీయసరళమునకు
 నడుగునఁ గల తాలుజానునానికములు తద్భవంబున ద్రుతత్వంబు గాంచి
 తే. వెలయుటను దద్భవవ్యాజవిశ్రమమున, జరిగి నలలకు రెంటికి జా తనర్చు
 జ్ఞానిచేతోంబుజాతశోణకర యనఁగ, జ్ఞాతివిద్వేషిన్యపనాశనకర యనఁగ. 54
- గ. శీతమునందుఁ బావులూరి మల్లన్న:-
- ఉ. శ్రీనిధి యైనశివ్వనను జిమ్మననుకొ మటి సూర్యదేవునికొ
 ధీనిధి బోలనారులను దేజమునకొ రవితుల్కులైనయా

నూసుల నల్వరం బడసె నూరిజనుతుసత్యభారతీ
జానులఁ బద్ధగర్భవదనంబులు న్నాలుగుఁ బోలె వారిలోకా.

55

విశేషవర్ణము. 12.

తే. ప్రౌఢకవులు కొందఱు జ్ఞకారంబునకును, బ్రహ్మవర్ణంబుతోలియుక్కరములు న్నాలు
నిడుమరు ప్రబంధముల నొక్కయొడ విశేషవర్ణులనుచు సోమయాజులు వాచుకొనె.

శాంతిపర్వమునందు:—

క. జానము కేవలకృప న, జానికి నుపదేశవిధిఁ బ్రకృశము సేయం
గా నది సకలధరిత్రీ, దానంబునకంటె నధికతరఫలద మగుకా. (4-255) 57

అనుస్వారసంబంధయతులు. 13.

అ. అదిపూర్ణయుతము లై టతవర్ణాక్షరములు తుదను గలుగు వ్రాలు దక్కఁ
బానుగు నొకటి కొకటి భవి ననుస్వారసంబంధయతులు నాఁ బ్రబంధములను.

మనుచరిత్రమునందు:—

కా. శీలంబుం గులము నృమంబు దమముం జెల్వంబు లేఁబ్రాయముం
బోలం జూచి యితండు పాత్రుఁ డని యేభూపాలుఁ డీవచ్చినకా
సాలగ్రామము మున్ను గాఁ గొనఁడు మాన్యక్షేత్రము ల్పెక్కుచర్చ
ద్వారం బండు నొకప్పుడుం దఱుఁగ దింట్లం బాడియుం బంటయుకా. (1-55) 59

రావివాటికిఁ బురాజుచాటుధార:—

మ. సరిబేసె రిపు డేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్రా ననుర్
ధరనం దొక్కఁడు మంత్రి యయ్యె 'వినుకొండ' నా మయామాత్యభా
స్కరుఁడో యా నయితే నహస్రకరకాఖి లే వదే యున్నవే
తిరమై దానము సేయుచో రిపుల హేలి స్వేయిచో వ్రాయుచో. 60

ఆము కమాల్పదయందు:—

మ. దవోధూమంపుతమంబులోఁ దమరసద్రవ్యంబు పంకేజభార్త
ధవభాను ప్రతతుల్ హరింపఁ గుయి వెంట నెల్లఁగూనోర్చుకూ
పవిత్రానంబులఁ జూడఁజూడఁ బుడమిం బాటిల్లి పై విప్ప లై
యనసం బంచుల నాడఁగా నెగసె వాల్మీకి న, జన్మకృముల్. (2-48) 61

అనునాసికాక్షరయతులు. 14.

తే. అల ద్రుతంబునకును మధ్యమానునాసి, కమునకును జెల్లు ననునాసికయతు లనగ
హపలను బూర్ణములు గల్గటతడధలును, దధదధలును గ్రమంబున దానవారి. 62

క. మనుసంతతిమండన భంజననిర్జితకార్తవీర్యవరనాయకఖం
డన పక్షిస్యందనసంధన చందనశక్రవారణలసత్కిరీ. 68

కిష్కిళ్ళాకాండమునందు:—

క. బలవంతుఁ డైనవారికిఁ, దలఁకుదుఁ గిష్కింధ వెడలి త్వరతో నలుది
క్కులకుం బాటి మహిమృదల మెల్లను జూచినాఁడ న్నాఁడు నరేంద్ర. (ప. 614)

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

మ. కలమాన్మంబు ఘృతంబుఁ బాయసము కాక వ్రాతముల్ పిండివం
ట్లు బాల్తేనియ జాన్తు వెన్న యిడి యానా లుక్కెర ల్పిక్కెరల్
ఫలము ల్పానకము ల్రసాయనము లంబ ఖూరుబిం ధ్నూరుగా
యలు బజ్జ ల్దిపిండిఖండములు నం దావిర్భవించె స్వేదక. (2-127) 65

పరమయోగివిలాసమునందు:—

సీ. పా. న్నిగమచోరకుని ఖండించినయలతయో యబ్ధిలోగిరిమోచినట్టియలత. (2-104)

చిత్రభారతమునందు:—

తే. న్నకులసహదేవులార భంజనపటిష్ఠ, లార సౌందర్యలక్ష్మీకుమారులార
పోయితర మీరు నేఁడు నాపొందు వీడిచి, యనుచు విలపించు నలుదిక్కులాలకించు.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

సీ. పా. పల్లవారుణజటాపటలభారముతోడ నవ్యపలాశదండంబుతోడ. (1-8) 68

మువిభక్తియతులు. 15. 'ము' = అశ్శక్తి గలపవ
15+16 ఋక్ష్మోక్తము

తే. పున్న పుంసకతత్పమంబులకడపల, దత్పమానాంధ్ర దేశ్యశబ్దములకుదలఁ
గదినెనమ కారశృంగముల్ కావ్యములను, బొసంగమువిభక్తియతులనలుపుబులు.

తే. పుష్కరము నూత్నమధ్యమముగ నొనర్చి, పుల్లపంకేరుహము వక్త్రముగ నొనర్చి
బొంబుమల్లెలు దరహాముగ నొనర్చి, భోజనృపనందనకు నిక్కముగ నజాండు.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ఎట్టివిశేషకులంబునఁ, బుట్టిన సదసద్వివేకములు గలిగినఁ దాఁ
గట్టినకర్తృఫలంబులు, నెట్టన భోగింపకుండ నేర్తురె మనుజుల్. (5-58) 71

"మొక్కపై నొకటి పై మోసకారి" (కావ్యము).
"మొక్కపై నొకటి పై మోసకారి" అనఁచును

18, 19, 20 ల - ఏదో పాఠ్యము కాదును మఱి నాకు గాని 20 వేళ్ళకు గాని పాఠ్యము లేదు.

138

అ వృ క వీ య ము

ఋజుయతులు. 18. చు = హ.

తే. మొదలియంతవరంబు తుదిని బొదలు, నూన్ మును ఋజుసంజ్ఞ చే నొకటికొకటి యుతు అగు వపారకూరసంహార యనఁగ, హరముభార్పితపాదతో యజ యనంగ.

ప్రత్యేకయతులు. 19.

తే. ఉత్తరపదాద్యలిపి లోప మొదవ కుండు, తఱిని ప్రత్యేకయతి నాఁగఁదనరుమండు వరయ కార్తంబు హరిచేతియదియు నాఁగ, దివ్యచాపంబు కూలిచేతిది యనంగ. 80

అయ్య = ఇంచు గగ్గితము. X భిన్నయతులు. 20. ఇంచు = ఇంచు
హయ్య = ఇంచు గగ్గితము. 28 'రించు' అ.

తే. గుడునుచే గ్రీయవడును నాగుడును వచ్చి
భిన్నయతి యగు రానిచో బేయతి యగు
నైదను అచ్చిని హరి ధరియించె ననఁగ
రిపుల నెల్లను జోర హరించె ననఁగ.

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. చిత్తజ్ఞుడల్లిత్రాపు మొనఁ జేసినఁ జేయఁగ నిమ్ము పై ధ్వజం
బై తిన నెత్తిమ్ము వచ్చియించెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా
నత్తరళాయతేక్షణకటాక్షవిలాసరసప్రవాహముల్
కుత్తుకబంటి తానురలకుం దలమున్నులు గండుమీలకుళ్. (8-15)

82

అందు:—

ఉ. చెట్టతనంబునన్ జనకుజీవన మంతయు నెల్లి వుచ్చి లోఁ
బుట్టినయాపెయి ల్విటిచి పుట్టినలిడ్డనికిం బగైన నీ
యిట్టినికాటకృత్యమాన కెప్పుడు రోయక నమ్మతింను నీ
నెట్టితదోషవేళ జనియించినవాడవో గాక చంద్రమా.

83

పెరియతి.

ఆగమము రానందులకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. గరిదపుఁగొండనె త్తమలఁ గందువమేలిమిలేవయిండ్లలోఁ
గొండలిరాకుపాన్పున నుఖించి నితాంతరత్తిక్రమంబునం
జెందినచెంచుగు బృథలచెక్కులఁ జిమ్ముజవాదివాసనల్
విందులు నేయును నైలఁగు నేయనఁ గోమలగంధవాహముల్.

84

ఏకతరయతులు. 21.

తే. మహిని రేఘాక్షరంబును మఱి శతాంగ

నామకఁకారమును సవర్ణంబు లయ్యుఁ

గావ్యములయందు నొకటి కొక్కటి గలయక

దమకుఁ దా మయె యగు నేకతరయతు లన.

85

ఆ. రార బాలకృష్ణ రచ్చలగమిఁ గూడి, తాఁగ యనుచు నిన్ను జన్మబైట్టు

వాండ్రయిండ్ల కేగి వా దేల దెచ్చెద, వనిన నేకతరము లై పొసంగు.

86

అభేదవిరతులు. 22.

తే. వేదముఖమున వబయో రభేద యనుట, వలన వుబ లొక్కటొక్కటి నిలుచు విరతి

కవని లక్షలకు లక్షలకు నట్లు కలిమి, జేసి తమలోన నిదియును జెల్లుచుండు. 87

ఆ. వసుమతీకళత్ర బకతైత్ర గానక, లాలసత్కలాపాడంభ గోప

లలితదేహ పింగళపురదక్షిణగేహ, యన నభేదవిరతు లప్రమేయ.

అదిపర్వమునందు: —

చ. నుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటిటికంటె నూన్యత

న్రత యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూటిటికంటె నొక్కన

త్కృతు వది మేలు తత్కృతుశతంబునకంటె నుతుండు మేలు త

త్సతశతకంటె నొకనూన్యతవాక్యము మేలు చూడఁగఁ. (4-94)

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ప్రతిబలదర్పభంజనుఁడు పార్థుఁడు దారుణబాణవర్షము

న్నతి నతిధీరుఁ డై ఘరిసినం బరముండు మహాంబువృష్టి ప

ర్వతము ¹గ్రసించునట్లు తనబాహుల వాని గ్రహించి పోర న

క్షితతనుఁ డయ్యె వాని నతిగర్వితుఁ బార్థుఁడు చూచి యాత్మలోన్. (1-811) 90

భీమనచాటుధార:—

చ. *బిసరుహగర్భప్రాతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రవజ్రముక

దెసలను రాము బాణము యుధిష్ఠిరుకోపముఁ గాలుదండముక

1 డంబ (పూ. ము). 2 గ్రహించు (పూ. ము). 3 కాపమును (వా);

పాశమును (ప).

* పాతాంతరము.

చ. బిసరుహగర్భప్రాతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రవజ్రముక

దశరథనూను బాణమును ధర జాకోపము హానికాపముక

- మనక పుపాముకాటును గుమారునిశక్తియు హానిరోపమాణ
బసవనిరౌతుకూలమును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే.

91

చమత్కారమంజరియందు:—

ఉ. బంగరుదుప్పటంబు వలెవాటుగ నొప్పు హస్తఖాబుడై
రింగున నారిఁ గోల నమరించి తటాలునఁ ద్రుంచె నాధను
శ్చంగుడు గోపయావతభుజంగుడు మోచితసంగుడుం గృహ
పాంగుడు దృఢదర్పబలిభంజనయంత్రము మత్స్యయంత్రముకా.

92

తే. పెద్దభామను దనకు నభేద మగుట, లళలకు నభేద మట్లన కలుగుకతన
క్షీతిని మూడవసరళంబు యతులఁ బ్రాస, ములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

అనంతను ఛందమునందు డళలకు:—

క. కాకుస్వరయతి యగు నితఁ, డే కదలిక జలధిఁ బవ్వలించె ననఁగఁ బ్ర
శ్నాకలితద్విరమున నితఁ, డే కవ్యడిరథముఁ గడిపె నిమ్ముల ననఁగఁ. (1-95)

94

లళలకు నాదిపర్వమునందు:—

చ. అతిసత నోరఁగాఁ దరుణి యమ్మునిపుంగవుమ్రాల సున్నయా
మిలితనుగంధబంధురసమీరవశంబునఁ దూలి బాలపై
వలు వెడల న్భయల్పడియె వల్లకుచంబులుఁ గత్తియుగ్మమున్
లలితకృతోదరంబుఁ దరళ త్రివలీయుతరోమరాజియుక. (4-42)

95

నిర్వనోత్తరరామాయణమునందు:—

కా. చేసేతం బృథివీశు లందుకొనఁ గాకిపుణ్యతోయంబునకా
జేసె న్నజ్జనముం గుటంబున హరించెక బల్లవోర్వీశును
ల్లాసం బై తగ ఫాలలోచనమలీలం గట్టెఁ గావేరి కే
లాసాధ్యాఖిలదిట్టబుండు కలికాశ్వావిధుం డల్పఁడే. (1-26)

96

పారిజాతావహరణమునందు:—

మ. అలిసిలాలక నీవు నీపతి రహస్యకీడ వర్తింతువే
శ్చలతారతాయుధుసంగరంబునకు సులూసంబు గల్పించును
జ్వలదీపాంకుర మైరతిశ్రమతనూసంజాతధారాశఘ
రలవంబుల్ దోలఁగింపఁగా మరటియై రంజిల్లు నిచ్చారతిక. (1-60)

97

మనక పుపాముకాటును గుమారునిశక్తియు హానిరోపమాణ
బసవనిరౌతుకూలమును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే.

అభేదవర్గయతులు. 23.

క. తన కరలేని¹ బకారంబునకు స్వవర్గము లైన మొదలిలిపులరెం
టను బైలిఫి నొకటను నా, యనువ్రాయి యభేదవర్గయతి నా నెనయున్. 98

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. ప్రల్లదుఁ డైనయొక్కకులపాంసనుచేసినదానఁ దత్కులం
బెఱును దూషితం బగుట యేమి యపూర్వము కావున న్నహీ
వల్లభ తక్షకాధమునెపంబున సర్పము లెల్ల నగ్నిలోఁ
ద్రెళ్లఁగ సర్పయాగ మతిధీయుత సేయుము విప్రసమృతిన్. (1-126) 99

అందే:—

క. ఉరగక శేబర మంసాంతరమునఁ బడి వ్రేలుచునికిఁ దలఁపక యచల
స్థిరుఁ డై పరమధ్యానో, పరతేంద్రియవృత్తి నున్నవాని శమియన్. (2-172) 100

అరణ్యపర్వమునందు:—

క. కొరి యనేకయుగంబు ల, పారతపోయుక్తు లైనవారికిఁ బడయన్
దూరము నీసభ సమిసి, కారణ్యమునంతకంటె గడుద వ్వెందున్. (1-871) 101

ఫకారమునకు సాంబోపాఖ్యానమునందు:—

క. మురసంహరునాటోప, స్ఫురణమునకున్ సదాశివుం డైన రణ
స్థిర నిలువఁ గలఁడె బాణా, నురునకుఁ దోడుపడ వచ్చి సొలయుట వినరే. 102

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్తకోకిల. ధీరు లీధృతరాష్ట్రపాండు లతిప్రళస్తగుణు ల్పూసి
ద్ధోరుకీర్తులు నాకు నిద్దఱు నొక్కరూప తలంపఁగా
వీరు వారసునట్టిబుద్ధివిభేద మెన్నఁడు లేదు గాం
ధారిపుత్ర శతంబునందుఁ బృథాతనూజాయందునున్. (8-29) 103

ఉష్ణవిశ్రాంతులు. 24. శ = చ = స

తే. అంత్యవర్ణంబుఁ బాసి యూష్ణైత్తరంబు, లూష్ణవిశ్రాంతు లనఁ జెల్లు నొకటి కొకటి
శతమఘోపలభూ సామపంగ యనఁగ, వడ్డయుత వేణునాదత్ర సంగ యనఁగ. 104

సరసవళులు. 25.

క. హయ లత్పమునకు, శవసలు, నయవ రైన చుభజర్జులకు, నలి మధ్యమృత
ర్మయతానునాసికము నిశ్చయముగ ద్రుతమునకుఁ జెల్లు సరసవళులనన్. 105

తే. హరిహరయాదిగురాధ్యక్ష అంబుజాక్ష, యతిజనమనోంబుజవిహార అఘవిదూర
 నరకదైత్యవిరోధి ఘృణాపయోధి, యనఁగ సరసాఖ్యవశ్యుదాహరణము అగు. 108
 తే. కటదానవసంహరి చక్రధారి, పట్టదశ్యామమూర్తి స్వేచ్ఛాప్రవర్తి
 స్వర్ణపటపరిధాయి భుజంగకాయ, కరుణ ననుఁ బోవు మన నయ్యె సరసవళులు.

సంయు కవిశ్రామములు. 26. :

అ. ఒకటి రెండు జడ్డ లుండెడువర్ణంబు, విశ్రమశులమున వెలసెనేని
 యవళ దాని కెద్దియైన సంయు క్తవి, శ్రామసంజ్ఞ చేఁ బొసంగుచుండు. 108
 తే. త్వాధరం బాతప త్రంబుగా ధరించె, త్వాకుమారుని బోరను సంహరించె
 త్వారుహంబునకై నిలింపపతి నొంచె, జక్రి యనిన సంయు క్తవిశ్రామములగు. 109
 యతినియతి. స

క. ఏకపదంబున విరతు ల, నేకంబులు గలిగి యుండునేని పదాదిం
 జేకొన్న లిపియె యన్నిట, బ్రాకటముగ నిలుచు సేనపదములఁ దక్క. 110
 అ. ఒక్కపదములోనఁ బెక్కువిశ్రమములు, జఱుగుచోట మొదల జడ్డ లున్న
 నడుగు వేడలుదనుక వం దొక్కటియొకాని, యుండ దొకటనదియు నొకటనిదియు.

జయభద్రరగడ:—

త్వపుత్రికాలోట కమనీయగుణజాల, ఘనశిల యని చెప్పఁగా బహువిరతు లొప్పు
 త్వాపాలకలలామ కంధిగర్వవిరామ, సంగ్రామభీమ యన మహిని రెంటికిఁ దప్పు.
 తే. ఒంటియడుగున బహుయతు లుండునపుడు, నడుమ నొకదాన జమిలివర్ణంబు గదియ
 నందుఁ జరజాదికి నవర్ణ మయ్యె నెద్ది, దానికయ నిల్పు విరతి ముందరను గృతుల.

విజయమంగళరగడ:—

శైరిమదతమగపతంగ స్వజనపోషితాంతరంగ
 ప్రజనధూభుజంగ యనఁగ వలయుఁ బెక్కు వడులయెడల
 దారితక్షమాకుమార ద్వారకాపురీవిహార
 వ్యాససన్నతప్రచార యనఁగఁ దప్పుకడకు వెడల. 114

అంతోష్ఠనంధివడులు. 27.

పాణినీయసూత్రము.—

నూ, ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్.

పు. ఝయః పరస్య హస్య పూర్వసవర్ణో వా స్యాత్. వాక్ హరిః, ఘోషనత్త్వాది
 గుణవతో హస్య వర్గచతుర్థః పూర్వ సవర్ణ స్స్యాత్. వాగ్గురి.

సీ. కైరవకామధుగ్గురవాహకవికుండమైరణ్యగర్భవాగ్గరిసబ్బుండ
డిండిరభోగిరాడ్డిమకైలకైలాసమరిధవశాంబురుడ్డరినివాస
దేవాశ్వసురసరిధీరముక్తాకాశహరిచందనైభృద్ధాద్విశ
సారదప్రాక్కుశుభ్యస్తీకంబుక్షీరహలధరకారదాబ్జయపటిర

తే. పాండుసత్త్విర్తి యని యిట్లు వర్గహల్లు, పొల్లులకుఁ బైనాకారంబు పొందునపుడు
కంధిబంధన యంతోష్ఠ సంధివిరమ, జాఖ్యచే దాని కెయ్యెది యైనఁ జెల్లు. 115

వికల్పనిరమణములు. 28.

పాణినీయసూత్రము:—

నూ. యరో నునాసికే నునాసికో వా.

గృ. యరః పదాన్తస్యానునాసికే పరే అనునాసికో వా స్యాత్. ఏతన్తురారిః, ఏతన్తు
రారిః, మయటి నిత్యమ్ వాచ్యమ్, చిన్తయః.

తే. వ్యాకరణసూత్రముల సంధు లతుకునపుడు, రెండువిధముల రూపంబు లుండెనేని
వసుధ నయ్యక్కరముల కవ్వల వికల్ప, సంధి విరమణ మన రెండు సాగుచుండు.

తే. నందనుకుమార గూఢసాన్తదవిహార, దలితశిశుపాల గోత్రభిన్నజీవీల
నాగపర్యంకకాయ సన్తారయాయి, ధాతృనుతనాను యోగిప్రాన్తద్వధామ. 117

అదిపురాణమునందు:—

మ. ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీనర్తి

న్నికటానేకవనప్రదేశముల దైత్యేంద్రకన్యాపురో

నికురుంబంబులు, సారిజాతకుసుమానకంబు పైఁ జల్ల ద

ర్పకబాణంబుల కెల్ల నెల్ల యగుసాభాగ్యంబు శోభిల్లఁగాన్. 118

మనుచరిత్రమునందు:—

మ. అకలంకావధన త్వముం దెలియ మాయాద్వారకాపంతికా

శికురుక్షేత్రగయాప్రయాగముల నే నేవింప కుద్దండగం

డకనేదండవరాహ వాహరిపుఖిడవ్యాఘ్ర మిష్టంచుకొం

డ్డకురాఁ జెల్లునె బుద్ధిబాఙ్యజనితోన్పాదు ల్గదా శ్రోత్రియుల్. (2-16) 119

తే. హలధరానుజ మయటి నిత్య మ్మటంచుఁ, బలుకువాక్యంబుచే మయప్రదము గూడు
నమ్మ డనునానీకంబై నిత్యమయి నిల్చు, న్నలినలోచనుమేను చిన్తయ మధంగ. 120

ఇవి వ్యంజనాక్షరవిరతిభేదంబులు.

1 అదిత్యపురాణము (ప) ఇది సోమనిత్యతరహరిపంశములో ఉన్నది. ఇందు
ధరోసాఖ్యానమందు మొదటిపద్యము.

ఇక నుభయవళు లెట్టివనిన వివరించెద.

- సీ. సర్వేశ యుష్ప దస్త చ్చబ్దయతులును బరరూపవిరతులు ప్రాదియతులు
 షెండి నిత్యసమాసవిక్రాంతిదేశ్యనిత్యసమాసనిత్యాభిధానములును
 రాగమసంధివిభాగ నామాఖండపంచమివికృతివిభక్తియతులు
 కాకుస్వరప్లుతాక్షరయుగవిక్రామములు నన నుభయాఖ్య వెలయువళులు
- తే. క్రమత శబ్దానుశాసనప్రభృతిపూర్వ, కవిజనంబులకృతుల లక్ష్యములకలిమిఁ
 విదియు రెండువిధంబు లై పరఁగుచుండుఁ, దద్విధంబులు దెలియంగఁ దగుముకుంద.

యుష్ప దస్త చ్చబ్దయతులు.

- క. ఊతి నస్త ద్యుష్ప త్పద, యతు లనఁ గావ్యముల యుష్ప దస్త చ్చబ్ద
 ద్వితయమునకుఁ బైఁ బ్రాణము, లతికిన నుభయంబుఁ జెల్లు నభయవిహారా. 122

సాంబోపాఖ్యానమునందు. —

- క. చతురాననందన ది, వ్యతపోధనవర్య యుష్ప ద్దాగమనమునకా
 గృతకృత్యుడ నైతిని నే, నతిపాపన మయ్యె నస్త దన్వయ మెల్లకా. 123

అధర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు. —

- ఆ. ధర్మ తనయ యుష్ప ద్దాజ్ఞానిగళవిని, బద్ధ మగుచుఁ జిక్కువడియెఁ గాక
 విజయమ త్తగజము విడివడ్డచో నడ్డ, పాటు గలదె విప్రపత్రయమున. 124

ఆదిపర్వమునందు. —

- క. ప్రస్తుతఫణిసత్రభయ, త్రస్తాతుల మైనయస్త ద్దాదుల కెల్లకా
 స్వస్తి యని పలుక నవసర, మస్తీకున కయ్యె నిష్ప డంబుజనేత్ర. (2-219) 125

2. పరరూపవిరతులు.

వ్యాకరణసూత్రము. —

నూ. అచోఽన్త్యాది టి.

పు. అన్త్యాచో త్రభృతిశబ్ద ప్రిసంజ్ఞ స్సాన్యత్. శకంధ్వాదిషు (టే) పరరూపం
 వాచ్యమ్. (వా)

శ్లో. శకంధ్వు రథ కర్కంధూః కుద్దాలోఽల క్తపర్కటీ,

లాంగలీషా హలీషా చ మనీషా చ పతంజలిః.

కుత్తీలోఽష్టిషమంజీరమ స్తిష్కకులటాదయః,

తథా వృకంధునీమస్తా శకంధ్వాదిగణే స్త్యుతాః.

శకానాం దేశానా మంధుః కూషః శకంధుః, శకంధు వనఁగాను, శకదేశమందలి బావిపేరు. కర్కసాంధూః, కర్కంధూః. 'కర్కంధూర్బదరికోశీ' త్యమరః. కర్కంధువనఁగాను రేఁగుచెట్టు. కం శిరః, ఉష్ణవీర్యత్వా దుద్దాలయతీతి కుద్దాలః; కుం భూమిముద్దాలయతీతి వా. దశ విశరః ఉ దిత్పుపసర్గః. 'కుద్దాలో బహువారక' ఇత్యమరః. కుద్దాలమనఁగాను విరిగిచెట్టు. పాద మలతీ త్యలక్తః. అల భూషణే- 'యావో లక్ష్మోద్రుమా మయ' ఇత్యమరః. అలక్త మనఁగాను లత్తుక పేరు. పర్వతేపరస్పరం స్పృశ్యత ఇతిపర్కటీ. పృచిసంసర్గే. 'పక్షో జటిపర్కటీ స్యా'దిత్యమరః. పర్కటీ యనఁగాను జువ్విచెట్టు. లాంగల స్యేషా లాంగలీషా, 'ఈషా లాంగలదండస్సాన్య'దిత్యమరః. హల స్యేషా హలీషా. ఈరెండును వృషికోలపేట్లు. మనస ఈషా లాంగలదండవ త్సంబద్ధా మసీషా. 'బుద్ధిర సీషా ధిషణే' త్యమరః. ముషీష యనఁగా బుద్ధిపేరు. పతక్ అంజలిః పతంజలిః. పతంజలి యనఁగాను వ్యాకరణమునకు మహాభాష్యము చేసిన నాగమపేరు. కో ర్భూమే రుత్క్రి-లః కుత్క్రి-లః. 'అగ కుత్క్రి-లజీమూత సానుమన్నగపర్వతా' ఇత్యమరః. కుత్క్రి-లమనఁగాను గట్టుపేరు. ఉష్ణస్య ఈషః, ఉష్ణీషః. ఉష్ణీష శ్చిరోవేష్టకిరీటయో రితి నానార్థే. ఉష్ణీష మనఁగా దలపాద పేరు. మంజు రుచ్య మీర యతీతి మంజీరః ఈర స్యనే. 'మంజీరో నూపురో శ్రోయా' మిత్యమరః. మంజీరమనఁగా గాలిగజ్జె. మస్తం శిర ఇమంతి ప్రాప్నోతీతి మస్తీష్కం; ఇష గతా. 'తిలకం శ్లోమమ స్తీష్క' మిత్యమరః. మస్తీష్కమనఁగా దల మెదడుపేరు. కులం విటమల మటతీతి కులటా, అట గతా. 'అసతీ కుల టేత్వరీ' త్యమరః. కులట యనఁగా లంకపేరు. అదిశబ్దముచేత వేదండసారంగములు మొదలైనవి మఱి కొన్ని గలవు. వేదః సామవేదః అండః జననకారణం యస్యసః వేదండః, సామోద్భవ ఇతి ప్రసిద్ధిః. 'సామజ స్సింధురోపి స' ఇత్యమరః. వేదండమనఁగా నేనుచుపేరు. సారాణ్యంగాని యస్య సః సారంగః. 'సారంగ శ్చాతకే భృంగే కురంగేచ మతంగజ' ఇత్యమరః. సారంగ మనఁగాను చాతకాదులపేరు. వృకస్య అంధుః వృకంధుః వృకంధువనఁగాను వృకదేశమం దున్న బావిపేరు. నీమ్నః అంతః నీమంత్రః. నీమంత మనఁగా బ్రాపటపేరు. ఇవి శకంధుశబ్దము మొదలుగా గలవి గనకను శకంధ్యాదిగణ మనఁబడును.

క. విరతికి వ్యాకరణమునను, వరరుచిచే జెప్పఁబడినవాక్యమువలనక

బరరూపము నిత్యం బై, పరఁగుశకంధ్వాదులకు నుభయముం జెల్లెక.

126

వేదండశబ్దమునకు నాదిపర్వమునందు.—

మత్తకోకిల. దండితాపితవీర నూరినిధాన దానవిసోద కో

దండపార్థ పరాక్రమప్రియధాను దిక్పరిపూరితా

ఖండపాండుయశోనిధీ పరగండభైరవ శైరిశే

క్షండదండవిదారిఘోరతర్వాసిభాసిభుజార్థః. (3-228)

127

భీష్మపర్వమునందు:-

ఉ. పాండున్యపాలనందనులు పావని ముందుగఁ దాడనట్లు భీ

ష్మండు గడంకమై నడుచుచోటికిఁ జక్కటిగాఁగఁ ద్రోచి యొం

డొండ గడంగి సేన తమయుబ్బున కుబ్బుగ నన్యసైన్యజే

దండముఖాంగము తృణవిత్తానముఁగఁ గొని నిర్వికారు లై. (1-231) 128

సారంగశబ్దమునకుఁ జంది కావరిణయమునందు:-

ఉ. జంగమరోహణాద్రి సదృశంబులు తత్పూరి గల్గెభద్ర సా

రంగవరేణ్యము ల్పయికి హస్తము లించుక సాచి యవియ

దాంగర్పురంబు పీల్చి మఱి తద్వసుధుప్రకరంబు దప్పి వా

యంగ నొసంగు రంగుగ నిజాఖ్య వహించినచాతకాళికిఁ.

129

ద్రోణపర్వమునందు:-

ఉ. అంగద నాథుమ్రంగినవృకావలి ద న్నెసఁ జుట్టుకొన్న స

ర్వాంగములుం జలింప బెగ డందుచు దిక్కులు చూచుచున్న సా

రంగియ పోలె నుండె గురురాజ భవత్సుతుసేన భీష్మ నా

జం గబళించి పాండవులు జృంభితవిక్రమలీలఁ బొల్పుటఁ.

(1-17) 180

3. ప్రాదియతులు : ఉపసర్గలు.

శ్లో. ప్ర పరా ప్రతి ప ర్యత్యధ్య భ్యవానూప సం న్వవ,

ని వి ని ర్దు రుద ప్యాజీత్యవసర్గాస్తు విఠశతః.

ప్ర, పర, ప్రతి, పరి, అతి, అధి, అభి, అవ, అను, ఉప, సమ్, సు, ఆప, ని,

వి, నిర్, దుర్, ఉత్, అపి ఆజ్, ఇవి యిరువదియును సుపసర్గలు.

వ. ప్రకాశోపసర్గం బాది యగుటంజేసి ప్రాదు లనంబడును.

181

తే. ఆంధ్రమునకుఁ జేరనిపరాజపులు మూడు, గాక తక్కినయుపసర్గకమలతలల

స్వరము లతికిన వాని కవ్వలను నిలుచున వృత్తియన హల్లయినఁ ప్రాదియతి యనంగ.

తే. అబ్బయ్యోని రజోగుణ ప్రా ప్తిఁ దనరు, బద్ధ నాభుడు సా త్త్విక ప్రా ప్తిఁ దనరు

రజతగిరిచుందిరుడు, తమఁ ప్రా ప్తిఁ దనరు, ననఁ నిర్భంగిఁ బ్రాదుల కమరుయతులు

భ. కడమ ముపసర్గములకు అన్నిటికిని ఇటువలెనే రెండుయం జెలు నని తెలిసికొనునది.

4. సమాసవి శ్రాంతులు.

తే. ఒక్కసమసమున శబ్దయగము గూడి, పదము లేర్పాటుగాఁ గానఁ బడనిప్రాణ సంధులకు నిత్యసమసనశ్రాంతులును నఖిండవిశ్రమములు నన రెండుఁ జెల్లు. . 135

క. లోకంబునఁ గర్ణాటవ, నాకోద్వీపాంతరీపనా సిపదార్థా
సేకాశ్యాన్యజనార్దన, నాకాదులు నిత్యసమసము లంద్రు బుధుల్. 136

ప. అదిశబ్దముచేత మందారవారికేశశబ్దాదులు మఱియు అనేకములు గలవు. 137

కర్ణాటశబ్దమునకు రామాయణమునందు:—

క. లాటిచందనచర్చ చోళమహిళాశాఙ్గసామగ్రి క
ర్ణాటిగీతకశ్శాసరస్వతి కళింగాంతకపురీమల్లికా
నాటిమంజరి గౌళవామనయనావఱ్ఱోజహారాళి యై
పాటింపం దగు నీదుక్తి రథినిపాలాగ్రణి సాహితీ. (కెష్కిం. 826) 138

శ్రీనాథునివీధినాటకమునందు:—

మ. కుసుమం బద్దినచీరకొంగు వొలయం గ్రోవ్వారు¹పాలిండ్లపైఁ
త్రిసరంబు ల్పాలుపార వేణి యవటూదేశంబుపై రాయఁగాఁ
బస నెవ్వఁడో యొకండు రాత్రి రతులం బల్గాని గావించిన
న్యసివాళ్ళొడుచు వచ్చుచున్నయది కర్ణాటాంగనం గంటిరే. 139

ప. వనాకశబ్దమునకు వనే కాననే, ఓకః స్థాన మస్యేతివనాకాః. 140

అధర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

క. శ్రీకంఠఁ డెదురునపుడు వ,నాకోధ్వజ మింద్రమకుట మరునతురగా
నికము దివ్యతాంగము, నాకవ్వడి కబ్బియున్న నతఁ డే మగునో. 141

ప. దానియంద.

క. ఆకర్ణదురాలాపము, లాకర్ణింపఁగ నసహ్య మై ద్రోణునితో
నాకనదీసుతుఁ డనియె వ,నాకోధ్వజ మెఱుంగ వచ్చునరుఁ జూపి తగళ్. 142

ద్వీపశబ్దమునకుఁ గావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచువిశ్వజగతిపతి యుత్తమశక్తిజాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్మగఁ జేయుటయుం బ్రసన్నయై
గోపతిధేను వవ్విభవకుం దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిది నహించి రుర్వతళ్. (7-65) 143

నైషధమునందు:-

సీ. పా. వితతనవద్వయద్వీపసానాజయశ్రీవధూతీసమాశ్రిష్టభుజాఽడు. (1-44) 144

వ. అంతరీపప్రతీపశబ్దములకును ఇటువలెనే. 145

నాస్తిపదమునకు శృంగారవృత్తమునందు:-

సీ. గీ. తల్లియును దండ్రి దైవంబు తలఁప గురుడ

కాఁడె యితఁ డేమి చేసినఁ గనలఁదగునె

నాస్తికాధమ యోరి యన్యాయవృత్తి

“నాస్తి తత్త్వం గురోః పర” మ్మనఁగ వినవె. 146

విష్ణుచిత్తీయమునందు:-

క. అనిష్టానిధిగేహసీమ నడురే యాలించిన స్త్రీయు నెం

తే నాగేంద్రశయాసుపుణ్యకథలం దివ్యప్రబంధానుసం

ధానధ్యానము “నాస్తి కాకబహుతా, నాస్త్వైష్ణతా, నాస్త్వైశ్వా

పో, నాస్త్వైదనసౌమ్యం చ, కృపయా భోక్తవ్య” మన్వల్కులుక్. (1-84)

పదార్థశబ్దమునకు సాంబవిలాసమునందు:-

లే. హలికి నెదు రేగి నకలపదార్థములు ను, పాయనము వెట్టి నిమద్దుపట్టితోడ

జాంబవంతునిద హిత్తు కోరిపుత్తు, సాంబు నొప్పించి బ్రతికించు నకలజనుల.

భాస్కరశతకమునందు:-

ఉ. దక్షత లేనియింటికి బదార్థము వేటొకచోటనుండి వే

లక్షలు వచ్చుచుండినఁ బలాయన మై చనుఁ గల్గ గాదు ప్ర

త్యక్షము వాగులు న్యూద లన్నియు వచ్చిన నీరు నిల్చిన

యక్షయ మైనగండి చెగినట్టితటాకములోన భాస్కరా. 149

అనేకశబ్దమునకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:-

క. తునియలు తొమ్మిది యటల పదు, నెనమం ద్రులు మోచువా రనేకపక్షితికూ

ర్చనగాహు లేటిలావరు, లనితాపకబాహు వొకటి యవని భరించె. (1-85) 150

కాళహస్తిమూహాత్మ్యమునందు:-

ఉ. తాను గుమారజంగమసుధాకరహాలియఁ గూడి మాడి యిం

పైనరత్నిప్రసంగముల నర్థనిమిలితనేత్రపద్మమల్

సీమానని చుంబనం బలర సీమాటలసొమ్ములు వీడి వీడిపో

నీనికవుంగిలించెలు ననేకవిలాసములుం జెలంగఁగా. (1-42) 151

కర్ణ పర్వమునందు:—

ఉ. మ్రొగ్గుడునాహనంబులను మోములు ద్రెళ్లగ బారువాఱులు
డిగి తొలంగునై నీకు లనేకులు గవ్వపుఁపాటు చొప్పడన్
1 మ్రొగుసిడంబులుం గులము మాటికి నేటి యెదిర్చి యొంటిమై
మ్రొగ్గుడువారు నై కురుధరావరు సైన్యము రూపు మాయఁగాన్. (2-855) 152

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. మలివి పయోజనోశములమాడ్కి నొనర్చినపద్మరాగపుం
గలశపు టెట్టిదాల్పొమ్మిడికంబులతో నపరంజయోడుబి
ల్లల నలకై జయంతముఁ జలంబున గెల్వఁ దదంశితంబు లై
నిలిచినభంగి మాడువు లనేకము లల్లసిలం బురంబునన్. (1-52) 153
ఎ. అనాది అనంత అనంగ అనూరుశబ్దములు మొదలైననానాసమాసముల కన్నిటికిని
ఇటువలెనే రెండునుం జెప్ప వచ్చును. 154

అన్యోన్యశబ్దమునకు గావ్యాలంకారచూడామణియందు:

ఉ. ధన్యుఁడు విశ్వభూవిభుఁడు ధారుణి నేలఁగ భూజనంబు ల
న్యోన్యహితత్వసంపదల నొందిరి దంపతు లింపు నింప న
న్యోన్యసుఖానుకూలతల నోమిరి విప్రులు వేల్పుపిండు న
న్యోన్యసుపుష్టితుష్టికుశలాదుల నొందిరి నాఁడునాఁటికిన్. (7-68) 155

జనార్దనశబ్దమునకు:—

వ. జనా నర్దయతి సుఖయతీతి జనార్దనః. అర్థ గతౌ యాచనే చ. 'విష్వక్సేనో
జనార్దన' ఇత్యమరః.

సాంబవిలాసమునందు:—

చ. శరధిసుతాకళత్ర నవసారసనేత్ర బలాంతకాదినీ
ర్జరసుతనామ పాతకవిరామ విహంగమయాన చారుక
ర్బురపరిధాన సాండవవిరోధివిభంజన నిర్తలాత్త కా
యరుచిజితాభ్రఖంజన జనార్దన కైటభదైత్యమర్దనా. 156

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. నగినగియేనియు న్విను జనార్దన యెన్నఁడు బొంతు వల్క ము
త్యగజితవిక్ర మోరుబలధైర్యసమ గ్రుల మట్లుగాక కా
లగతి దొలంగఁ ద్రోవఁగఁ దలం బగునే యగుఁ గాక నీకు మె
చ్చుగ నిదె పొని మిచ్చెదము మ్రక్కము చావున కాత్త నేమియున్. (4-897)

- న. నాకశబ్దమునకు, న విద్యతే అకం దుఃఖ మత్రేతి నాకః. 'స్వ రవ్యయం స్వర్గనాశ్రిదివత్రిదకాలయా' ఇత్యమరః.

గౌరవాజుచాటుధారః—

ఉ. పాక్రికటదర్శులై సకలరాయని లక్ష్మన్మపాలు నాజిలో
దాతువిరోధినైన్యము ముదం బొదప న్వరియింప నచ్చుచో
నాకస మెల్లఁ గ్రమ్ముకొను నంచితదివ్యవిమానసంచర
న్నాకవిలాసిసీచరణహంసకభూరియుణంయుణధ్వనులో.

158

విరాటపర్వమునందు:—

క. మను వెఱుతు నేయ మీరలు, నను నేసినఁ గాని యనుడు నాకేశసుతుక్
ధనురాచార్యుఁడు డెబ్బది, సునిశితబాణముల నేనెఁ బాపఱు వొగడన్. (5-124)

కావ్యాలంకారచూడామణీయందు:—

క. సకరపాలముపా లై, నాకంబున కేగి రాజి నారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టిచనువో, నాకవిటో త్తమలఁ దూల నడఁతురు కడిమిక్. (7-66)

ప. నక్షోసమాసశబ్దము లెన్ని యన్నను అన్నిటికిని ఇటువలెనే అని తెలిసికొనునది.

విశ్వామిత్ర శబ్దమునకు రంగనాథునిరామాయణమునందు:—

ద్వి. ఎక్కడా గురుఁడని యెఱుంగనినకు, నక్కటా గురుఁడు విశ్వామిత్రుఁడయ్యె. 161

రామాయణమునందు:—

మ. హరికొదండవిఖండనుండు జనకత్సాధీశుజామాత భా

స్మరవంకా గ్రణి బానకీప్రియుఁడు విశ్వామిత్ర యాగాహితా

సురసంహరి విరాధకాలుఁడు ఖరాసుధ్వంసి మారీచనం

హరుఁ డవ్యప్ర మదాపరాజులుఁ డయోధ్యానాయకుం డాదటక్. (సుం. 269)

అపోశనశబ్దమునకుఁ జమత్కారరామాయణమునందు:—

క. ఓశశిముఖి లోపాము, ద్రే శుడు కలశభవుఁ డుండు నిట నతఁడు తపో

రాశి మహాత్ముఁడు మను పా, పోశనముగఁ గొనియె సాగరాంబువు లెల్లక్. 168

శృంగారవృత్తమునందు:—

సీ. గీ. త త్తరమున నాపోశన మెత్తఁ బోయి, భూసురుం డెత్తు నుత్తరాపోశనంబు. 164

స్వాంతభిబ్దమునకు శృంగారిన్నే వృధమునందు:—

గీ. అధికతోషక మయితస్వాంతుఁ డైన, నరపతికి విన్నవింపకు నాయనన్

ప్రైత్యద్గోపదయంబునఁ బరుస నైన, జిహ్వకును బంచదారయఁ జేడు గాద.

(2-82)

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వమునసంతమసాంధముగాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలి నాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి దరియం జని యారసి నెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సాఁచఁగాఁక. (2-331) 166

ఏకాంతశబ్దమునకుఁ బొరిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు ధవళాంబుజనేత్రుఁడు వచ్చి రుక్మిణీ
కాంతగృహంబులోన శశికాంతశిలామయవేదిమీఁద నే
కాంతమునందుఁ గొందఱు మృగాయతనేత్రులు గొల్వ జూద మ
త్యంతవిసోదకేళిమెయి నాడుచు నుండఁగ నమృతంబుగాఁక. (1-48) 167

ఆదిపర్వమునందు:—

సీ. గీ. కామసుఖసంగములకు నేకాంతగృహము, పాలించిపాలించియు ధర్మార్థములకునిదియ
యాస్పదంబన వర్గత్రయామరమ్ము, లైనజనుల కెంతయునొప్పు నవ్వరంబు. (8-74)
చ. సిద్ధాంత రాధాంత లతాంత పాఞ్చింత నిశాంతాదిశబ్దముల కన్నిటికిని ఇటువలెనే
రెండును నడచును. 169

చ. నారాచూళబ్దమునను, నారాః ఆపః ఆయనం స్థాన మస్య నారాయణః. 'విష్ణు
ర్నారాయణః కృష్ణ' ఇత్యమరః.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. పాయక పాకకాసునికి భారతఘోరరణంబునందు నా
శాయణునట్లు దానును ధరామరవంశవిభూషణుండు నా
కూయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁ డీకృతి కిష్టుఁడు నృపా
ధ్యాయుండు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగాఁక. (1-25) 170

వాతాయనశబ్దమునకుఁ జారుద్రేష్టచరిత్రమునందు:—

గీ. అచ్చరలు నందనంబునఁ దెచ్చుకొనును, రాగసుమములు హర్తవ్యావాతాయనముల
చెంతఁ గా లూఁది తత్పురశ్రీలకొనఁగి, వేడికొనిపోవుదురు కప్రవీడియములు. 171

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. తరుణులుఁ బతులువాతాయనముల నల్లమలయవేఁబోకలమలయవనము. (2-238)

ఉ. పాయనశబ్దమునకుఁ సుదక్షిణాపరిణయమునందు:—

చ. నలఁ బడి యున్న జక్కనకవం బురుణింపుచు సన్నపైఁటలో
పల బిగిగుబ్బిదోయి కనుపండువు నేయఁగ మోముఁజేతు లె

దలను ఘటించి మొక్కిడి పదంపడి మెల్లన డాయఁ బోయి తొ
య్యలి విరిబంతి దోయిట నుసాయన నూయన కిచ్చి యిట్లనుకొ.

173

అష్టమహిమీకల్యాణమునందు:—

ద్వి. ఇంతుల మేల్బంతియిడిన సేవంతి, బంతి చేదోయి నుసాయన మిచ్చి.

174

రసాయనశబ్దమునకు ననంతనిఘండమునందు:—

అ. నాన్తి యనక మహి ననంతసంపదలు నా, రాయణుం డొసంగు రమ్య మగుర
సాయనంబు బాధుల కతఁ డన నిత్యసమాసయతులు రెంటి నంటియుండు. (1-21)

జై మినిభారతమునందు:

సీ. గీ. మట్టిమాత్రంబై పిల్లలమట్టిపేరు, పేరువలెఁగాదు కారదాపీతకంబు
వారిలోపలఁ చినవీరువాక్యసరణి, సరసులకు నెల్లఁ గర్లరసాయనంబు. (1-22) 176

రామాయణశబ్దమునకు రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నరగౌరవసమృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం దిరం
బై యనవద్యతం బరఁగ నంధ్రవచస్పతి భారతంబు రా
మాయణముకొ రచించినమహాతుల నాత్మఁ దలంచెద న్జగ
దేయుల నన్న పాఠ్యునిని దిక్కన నెఱుగ భాస్కరాఖ్యునికొ. (1-4) 177

జై మినిభారతమునందు:—

తే. హనిజల్మిత మైనరామాయణంబు, స్వరలయగ్రామమూర్ఖనాసరణు లెఱిగి
గానశక్తుల మెఱసి సాక్షాత్కరింపఁ బాడిరాలాపయలఁ ద్రిసప్తములు ముట్ట. (౧-96)
వ. పరాయణ, పలాయన, బాదరాయణ, సాంఖ్యాయన, కాకటాయన, కాత్యాయన,
వాత్సీయన, బోధాయన, దక్షిణోత్తరాయణాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే కాం
డును గలవు. 179

మార్తాండశబ్దమునకు శృంగారవృత్తి మునందు:—

సీ. గీ. వలనను భయంబు వా రెంతవార లైన, నట్టివారలు మన కగ్గ మైనవారు
వారు నిరయంబునకుఁ గాఁపు వచ్చువార, లనుచు బుద్ధిగఁజెప్పెమార్తాండసుతుఁడు.

ద్రోణపర్వమునందు:—

మ. భరణీఞ్చక్రము దిద్దిరం దిరిగె మార్తాండుండు కుంతీభవ
త్కిరణుం డయ్యె దికావితానము వడంకె నిన్నదచ్చెన్నహీ

1 దృఢంబై (ప). 2 దిక్కునుగీయణి నెఱుగెత్కవికొ (అచ్చుప్రతి). 3 మిన్నె
దిచ్చె (వా); మిన్న మొనెక (ప).

ధరసంతానము లోన గ్రక్కదలె నుద్భ్రాంతంబు లై యంబుధుల్

పొరలె న్గట్టులమీఁద బెట్టుసినుగుల్ ¹మోసె న్నితాంతధ్వనిక. (5-877) 181

వ. బ్రహ్మాండాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే అచ్చును హల్లును జెప్పదగును. 182

ఉపనర్గసంధికిఁ జంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. అంతట రుక్ బాహువసుధాధిపనందన యొక్కనాడు శు

ద్ధాంతగృహంబు వెల్పుడి విహారరతిం జనుచెంచె నెచ్చెలుల్

చెంతలఁ గొల్పు గుఱజదళిశింజితరంజితమంజుల

ప్రాంతగళత్ఫలానువరతాంగజహోటికిఁ బుష్పవాటికిఁ

183

కవిజనాశ్రయమునందు:—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరసమంచిత మై స్వర మూడినం దదీ

యానుగుణాక్షరంబ కొని యొనను జెప్పఁగ నొప్పు నీక్రియక

భానునమా స్రభాసి వృషభాధిపుఁ డన్నటు లర్థయు క్త మై

పూనినచో నఖండపడి పొల్పుగు నాదికవిప్రణీతమై. (సం. 66)

184

వ. ద్వారశబ్దమునకు, ద్వే అరే పార్శ్వ యస్య తత్ ద్వారమ్. 'పృషోదరాదీని యథోపదిష్ట' మితి నూత్రేణ ద్విశబ్దాంతస్య ఇకారలోపః అకారాదేకః.

ఉ. వారక వారకామినులనరులచారుకుచోపగూహముల్

గోరక కోరకోల సితకుంజములం జగురాకుపానుపుల్

చేరక చేరకేరళకలింగకులింగనరేంద్రమందిర

ద్వారవిహారులై సిరుల నందక నందకపాణిఁ గొల్పురో.

185

హల్లులకు నిర్వచనోత్తరరామాయమునందు:—

ఉ. వారలు వారిహూసిపరివారముతోన విమాన మెక్కి రాఁ

గా రఘునందనుం డరిగి కాంచనతోరణవిత్తమైన త

ద్వారనికాయ మొననిజపట్టణ ముత్సుకవృత్తిఁ జొచ్చె నిఁ

డానుమునంబున స్ఫరతునాకృతి బాలికవృత్తిఁ గ్రాలఁగాక. (1-84)

186

కృజ్ ప్రత్యయంతములు.

వ. కుమారవ దాచరితా శక్తిః కుమారాయితశక్తిః కుమారాయితయా శక్త్యా కాలత ఇతి కుమారాయితశక్తిశాల్. కుమారసమానపరాక్రమద్యోతనా నిత్యర్థః.

1 నుత్క్రాంతంబులై (మద్దరాజ రామన్న కవిసంజీవని). 2 మ్రాసెన్మమో హోగ్రతక; మఱికొన్ని పాఠభేదములును గలవు.

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. ఆయము గర్వము న్విడిచి యన్యపతు ల్పని సేయ నిట్లు గాం

గేయభుజాశ్రయంబున నికృతవిరోధిసమాజుఁ డై కుమ్రా

రాయితశక్తికాలి ధృతరాష్ట్రుఁడు రాజ్యము సేయుచుండె న

త్యాయితకీర్తితోఁ దనకు హస్తీపురం బది రాజధానిగాక. (5-6)

187

వ. భద్రవ దాచరితా మూర్తి ర్యస్య తత్ భద్రాయితమూర్తిః శోభనమూర్తిమ దితి
యావత్, ఆయ మపి క్యజ్ ప్రత్యయా న్తః.

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. శ్రీ యన గౌరి నాఁ బరఁగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భ

ద్రాయితమూర్తి యై హరిహరం బగురూపము దాల్చి “విష్ణురూ

పాయ నమ శ్శివాయ” యని పల్కెడుభక్తజనంబువై దిక

ధ్యాయిత నిష్ఠఁ బొల్పుపరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్ఠసిద్ధికి. (1-1)

188

వ. ఈరెండుపద్యములయందును నన్నయ తిక్కనగార్లు కుమారభద్ర శబ్దములు క్యజ్
ప్రత్యయంతములు చేసి సంయుక్తవిశ్రామంబులుగాను బ్రయోగించిరి. అది గనుక
గొందతా రెండుశబ్దములమీఁదను, అకారము లున్నవి నిత్యసమాసవిశ్రాంతు అని
భ్రమయుదురు. శబ్దసూత్రమువలన వానికే దీర్ఘములు వచ్చినవి గాని అందులో
పల అక్షరము లేవు.

189

5. దేశ్యనిత్యసమాసవిశ్రాంతులు.

తే. శబ్దకాసనముఖకవీశ్వరకృతప్రబంధములలక్ష్యములఁ గనుపట్టుకతన

దేశ్యనిత్యసమాససంధికిఁ బొసంగు, వడి స్వరం బైన వ్యంజనవర్ణ మైన.

190

క. రూపఱఁ బెంపఱఁ బెల్లఱ, యేపఱచుట గ్రిక్కిఱియుట నిలఁ గ్రచ్చఱయుం

జూపఱి యుక్కఱి మొదలుగ, త్సపఱి యివి దేశ్యనిత్యసమాసనపదముల్.

191

వ. కొందఱు వీనిపేరే దేశ్యాఖండములును అందురు.

192

అనంతనిఘండమునందు:—(వే. 81)

తే. అఱ యనంగను బోవుట కర మైన, సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు రెంటు

నగురవియుల నల్ల నుక్కఱు వధించి, భౌనుకులుడు రావణుని దేవఱచె వనఁగ

ఆరణ్యపర్వమునందు:—(3-345)

క. ఎఱకలు గల్గుట శైలము, ¹తెఱఁగున మై యుము మఱయ దివిక నెగనె టి

ఋణముజలధరముక్తియ ను, క్షణ దద్దన మెల్ల న ద్రువ నార్జుచుఁ గడిమిన్.

యుద్ధకాండమునందు:-

చ. ఎఱిగియెఱింగి మున్నతఁడె యెగ్గొనరించినదానికై కదా

చెఱఁ గొని వచ్చితిం బిదప నీత వృథాకథ లింక నేల పెం

పట బ్రతు కింత తీయసె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ

మఱఁదలబన్న మేపగిది మానిని యిగుదు సంధిఁ జేసినన్. (784)

195

వశిష్టరామాయణమునందు:-

ఉత్సాహ. మఱియుఁ బెక్కుయోనులందు మహితచిత్తగతులఁ బెం

పట జనించి దుఃఖభాజి యై చరించి వెండియున్

నటలువిత్తవరునియింట హనుదేవుఁ డనఁగఁ దా

నెఱుక గలిగి పుట్టె వేల్పుఁటేటితీరభూములన్.

196

విరాటపర్వమునందు:-

చ. చిఱునగ వొప్ప గాండివము చెచ్చెర సజ్యముఁ జేసి నేన లు

క్షణ రభసంబుమై నడఁర గవ్వడి ద్రాణియు నీడువోక య

త్తఱిఁ దఱుమంగ నస్త్రములు దందడి దార్కొని మండుచుండఁ జి

చ్చుపిడుగు ల్వడిం దొరఁగుచాడ్చున వంబరవీధి నుగ్ర మై. (5-148)

197

లక్ష్మణసారసంగ్రహమునందు:-

తే. అచ్చుహల్లునుదేశీయమనియెడి వడియెన్న నొక్కొక్కవోట గ్రిక్కిరియెగ్గుతుల

సరసలక్షణకవులు గ్రచ్చరసౌనర్ప భంజితామరసముదాయ యాంజనేయ. 198

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:-

చ. ఎఱుంగవు గాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబు ని

త్తఱి నుడి వోవ మండ నుచితంబుగ జక్కవదోయిఁ బోలి క్రి

క్కిటిసినచిన్ని చన్నుగవ యిం పెసలారఁగ నాచుచిత్తమ

న్వటలుసరోవరంబున నవారణకేళి యొనర్చు కోమలి. (5-14)

199

ఆరణ్యపర్వమునందు:-

చ. ఎఱిగితి నిన్ను నేను విబుధేంద్రుడ వీవు జగత్త్రయంబు గ్ర

చ్చుట భవదీయరక్షణమనంద వెలుంగుచునుండు నట్టిని

న్నుఱువుగ నేను వేడుకొన నుత్తుడఁ గాక మొఱంగి నన్ను న

క్షణపడి నీవు వేడు టిది కర్తమె నిర్లితదైత్య చెప్పమా. (7-867)

200

ఉద్దోగపర్వమునందు:—

చ. తటి యగునంతకు నిపునుదగ్రత నైచుట నీతి నీవు నా
కటపినయట్లు నేయుము తగం జని యాతనిఁ గాంచి నన్ను నె
త్తెఱుగున నైనఁ బొందఁగ మదిం గలదేనియు నింత యేల క్ర
చ్చులు మునివర్గవాహనుడవై చనుచె మ్మను మంతఁ దీతుడుకొ. (1-176) 200

ఉ. నన్నయముఖ్యసత్కవిజనంబులకౌవ్యములందు లేఖకుల్
గొన్నియుఁ బాఠకౌఠములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టి తక్కు వై
యన్నడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దినతప్పత్రోవ తే
ల్ల న్నిజ మందుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సమతీతులే. 201

ప. అది యె ట్లనిన సులక్షణసారంబునందు లింగముగుంటిమ్మనప్రాసినయప్రళప్తంబు
లగులక్ష్యంబులకు నాశ్చర్యంబు నొంది బహుపు స్తకంబులు నిరీక్షించి వానినెల్లను
బ్రక్షిప్తంబులుగా నెఱింగినవాడ నై లక్షణవంతంబు లగుపురాతనకవిప్రోక్తం
బులు వివరించెద. 202

ఆదిపర్వమునందు:

క. నావచనమున నపత్యము, గావించును నీకు గొంతి కడు నెయ్యమునకా
నీవగచినయాయర్థము, నూవె మనంబునఁ దలంతు నుందరి యెపుడుకొ. (5-185)

ఉద్దోగ

క. తమత క్రిఁ జేసి సజ్జననుతమా
ర్థముః ప్రకొడుకుల టరయఁ జనుకొ. (2-74) 205

ఆనుశౌ

క. అతిథి పడక యోలమాస పడక నీ
వతనికిఁ బ్రియంబు సలుపుము, సతికిం బతిపనుపు నేయఁ జను నెల్లవియుకొ. (1-68)

రామాయణమునందు:—

ఉ. అన్నపు తండ్రియట్ల విను మంతియ కౌ దటమీఁద రాజ వే
మన్నఁ గొఱంత లేదు మణిహారము లాదిగఁ బెక్కుకొనుక
ల్పన్నగ సీత నిచ్చి జనలోకపతిం గని మమ్మఁ బ్రోవు మీ
సన్నపుకౌర్యము ల్వలదు సంధియ మే లటు గాక తక్కినకొ. (యు. 142) 207

మఱియు, దానియందే:—

ఉ. ఓకపివీరులార సుగుణోదధి నీరఘరాము సర్వలో

కైకశరణ్యునిం గొలుప నిప్పుడు వచ్చితి నొండు గాదు నా

రాక మహాపరాధి యగురావణులముడ నే విభీషణా

భ్యాకుడ మీరు నాసచివు లర్కకులాగ్రజితోడఁ జెప్పరే. (య.165) 208

దేవకీనందనశతకమునందు:—

మ. చతురంభోధిపరీతభూవలయరాజన్యాలికోటిరరం

జితమాణిక్యవిరాజితచ్చరణరాజీవుండు ధర్మాత్తజం

డతికార్పణ్యముతోడ మత్స్యపతిఁ దా నానింపఁడే 'నీదుకా

శ్వతకారుణ్యము గల్గనంతకును గృష్ణా దేవకీనందనా. 209

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ఊరమున రెండు గన్నులు పృథూదరదేశమునందు నోరు ప్ర

స్ఫురితభుజద్వయంబును సముజ్జ్వలదున్నతభావముం గరం

బరుదుగ ను గ్రమైనవికృతాకృతితోడ నశేషసత్త్వసం

హరుఁ డగుచున్నవాని దివిజారిఁ గబంధుని గాంచి రచ్చటకా. (8-367) 210

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

చ. అని మది నిశ్చయించి తగ నందఱఁ బిల్వగఁ బంచి వారితో

ననిచినమాటలాడి వినయంబునఁ బ్రార్థన చేసి మీరు మా

కొనరిన సైన్యము ల్పదునొకొంటికిఁ బ్రాధన మాచరింపఁజొ

చ్చిన సకలంబు నొప్ప నభిషేకముఁ గైకొనుఁ డుత్సవంబునకా. (4-140) 211

వ. దీనిమూఁడనపాదంబునందు “పదునొకొంటికి” నని యున్నచోట సంధి గూర్చి

స్వరప్రధానపడిగాను సోమయాజులు ప్రయోగించినారు. ఇది తెలియక కొందఱు

మూఁడులు దేశ్యనిత్యసమాసపడి యని యనుకొందురు. 212

6. నిత్యయతులు.

క. ఏని యనుసాంధ్యశబ్దము,తో నతికినపూర్వపదము తుదివ్రాయకి న

చైచ్చనను వ్యంజనవర్ణం, బైన రచింపుదురు నిత్యయతు లనుమఁగవుల్ 213

శేషధర్మములయందు

క. పెట్టెడు సారకమార్గం, బెట్టిమహామౌరకర్తుఁడేనియుఁ దుద ని

ట్ట ట్టనక నెఱ్ఱనంబున, నెట్టన హరి తలఁపు గలిగెనేని మహాత్మా. 214

7. రాగమనంధివళులు.

తే. అ లనుపదంబుమొదలను రాగమంబు, వచ్చునంధికి నుభయంబు వలికిఁ జెల్లు
నతివ జవరాలు బాలింతరాలు ముద్దరాలు ధర్మాత్తురా లన రాక్షసారి. 215

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఇంతలు కన్ను లుండఁ దెరు వెవ్వరి వేఁడెదు భూమిరేంద్ర యే
క్షాంతమునందు నున్నజవర్జాండ్ర నెపం బిడి పల్కరించులా
గింతియె కాక నీ వెఱుంగవే మును వచ్చిన త్రోవచొప్ప నీ
కింత భయంబు లే కడుగ నెల్లిద మైతిమె మాట లేటికిఁ. (2-41) 216

చారుధేవ్యచరిత్రమునందు:—

క. ఈలన నేలుపుంజవర్జాలో యచ్చరయె కిన్నరవధూమణియో
వ్యాళాంగనయో కా కీ, భూలోకశ్రీల కిటిపొంకము గలదే. 217

8. విభాగవళులు.

క. తులసీభూషణ సుంఖ్యకుఁ, దెలుఁగునఁ బరిమాణసంజ్ఞ దేటపఱచుప
ట్టుల నేసి యనుపదమునకు, నలరు విభాగవడి యనఁగ నచ్చును మాల్లక. 218

కాశీఖండమునందు:—(2-104)

తే. అప్పటికి నియ్యకొంటిఁ గా కంబుజాక్షి, ఋషులపాలిటివే యింతలేసిపనులు
కొతుక కాబోతు నాబోతుఁగుమ్మలాడ, నడిమియాఁ బెయ్యి దెన వచ్చె నాకుఁజూడ.

కావ్యచింతామణియందు:—

అ. కృష్ణుఁ డిచ్చ నాలుగ్గేసిచీరలు కూర్చి, నింతులకును నాలుగ్గేసిమణులు
శ్రీవిలోడ వోసె డేసిమాడలు కడు, నిం పెనంగ గంపెడేసిసాము. 220

9. నామాఖండవిశ్రమములు.

అ. అప్ప అయ్య అన్న ¹అర సవ్య అమృక్క, ఆయి యనుపదంబు అదుకుసంధు
లుభయమునకుఁ జెల్లుచుండు నామాఖండ, పరు లనంగ నూఁదఁబడక నైన. 221

అప్ప యాగుటకు నందితిమ్మన చాటుధార:—

క. ఇప్పటిదాతల సరిగా, జెప్పకురా భట్టకర్ణ శిఖిచరులక
జెప్పము మూర్తిఘనునివెం, కప్పకు దానమున నిర్భయంబున సభలక. 222

హూలిక్కి భాస్కరునిచాటుధార:—

క. అప్పు లిడునతడు ఘనుడా, యప్పు డొసగి మరలఁ జెందునాతడు రాజా
చెప్పగ వలె సాహజిమా, రప్పను దానమున ఘనుడు రాజా నటంచుకొ. 223

అన్న అనుటకు పొట్టురిగోపన:—

క. అన్నలుడు రూపమున సిరి, యన్న కళాయుక్తి భరతునన్న కరుణచే
నన్న సముద్ర పువెదచి, నన్న కుమారుండు వెంగళామాత్యుఁ డెలకొ. 224

తెనాలి రామలింగము:—

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱుంగును, బన్నగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱుంగు
న్ని న్నంది మొరసె నరసిం, గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిక్ 225

తేలఁబలుకుటకు విక్రమార్కచరిత్రమునందు:—

చ. అనఘుడు సింగ వార్యునకు నబ్బయ గోపయమంత్రి చిక్కనా
రనయును గల్గి రాత్తజాలు రాములు మువ్వరు దోచినట్లు పెం
పున వెలయంగ నబ్బయకుఁ బుత్రులు పుట్టిరి రామరాజుఁ గే
సయును బాచిరాజు గుణసంగుడు లింగనయుం గ్రమంబునకొ. 226

అయ్య అనుటకు.

కాశీఖండమునందు:—

సీ. గీ. నైష నాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాడపు మాకు నాశ్రేతుడ వనఘ
యపుడు నెప్పడోడంగిన యాప్రబంధ, మంకితము నేయు వీరభద్రయ్యపేర. 227
(1-18)

ఊడఁబడక ఉన్నందునకు ననంతనిభందమునందు:—

తే. ఒరల న మ్మయ్య యశువోట నూడఁబడక
ద్వివిధ మగుఁ బ్రభునామాంతవిరమణంబు
మహి నయోధ్యకు రాజా రామయ యనంగ
నతనిపట్టంపుదేవి సీతమ యనంగ. (1-120) 228

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:

ద్వి. శ్రీకరగుణసాంద్ర చిరయశోరుంద్ర
అకారచంద్ర, రామయభాస్కరేంద్ర. 229

అరుసు అనుటకు ఆంధ్రకవితాపితామహానుడు:—

క. చేపట్టిన ధృవు లగుదురు, కోపించిన రంభఁ గూడుకొందురు జగతికై
స్థాపింపఁ బాడవఁ జాలని, యాపందలు సాల్పకోన మరుసున కెనయే. 280

పలకలూరిగోపన:—

ఆ. గోలకొండమలక గోవుల భక్షింపుఁ, గొండపీటివిప్రకులము నెల్ల
బాచుమరుసు చేరి భక్షింపుచున్నాఁడు, మలక మేలూ బాచుమరుసు మేలూ. 281

అన్య అనుటకు.—

... ..

అమ్మయ అనుటకు ఈవనిపెద్ది రాజురామ రాజుచాటుధార:—

క. ఇమ్మహిలో మహనీయగు, ఇమ్మల నీపాటి గలరె నానావిధదే
శమ్మల శ్రీ రామనిసీ, తమ్మా మామమ్మ నిత్యహర్షము లిత్తూ. 282

క. ఇమ్మా మదభీష్టంబులు, కొమ్మా మామొక్క లెల్ల గురుమతితో మా
యమ్మా రఘునందనుసీ, తమ్మా సాభాగ్యసిద్ధిదాయిని నమ్మా. 283

అక్క యనుటకు: జాటుధార:—

క. ఇక్కలియుగశక్తులలో, లెక్కింపకు భట్టశంక లేక ధరిత్రికై
మిక్కిలి మల్లేశునియు, బక్కకు సరివేల్పు గలచె యమస్థలిలోకై. 284

క. చొక్కపు శ్రీ గిరినియుని, మస్కన మనిలో నెటింగి మనుజులఁ బోవక
దిక్కయి నిల్చినమాయు, బక్కకు సరిగలచె సకలభాగ్యస్ఫురణకై. 285

ఆయి యనుటకు రాచపూడి వెంకటయ్యచాటుధార:—

క. వ్యాధామజనితమాయో, పాదుసమస్తాఘములు నివారణ మగు చు
స్కాయంబు పూత మగు గం, గాయని బొడగన్నఁ దాన మాడినమాత్రకై. 286

వణుకూరిగర్వరాజు శ మంతిక మణిచరిత్రమునందు:—

ఉ. కాయవనోమనఃస్థలనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నాయెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్చి లిక్
బాహుక కొల్లు రామనరపాలనిరంతరసౌఖ్యదాయి నీ
తాయీ సమస్తకోభనవిధాయి మహత్ఫలసిద్ధిదాయిగకై. 287

1 మహాఫలసిద్ధి అనియుండవలెను. లేకున్న 'మహతాం ఫలసిద్ధిః' అని వష్టి
సమాసము చేసికొనియొనఁ దృప్తిఁజెందనగును.

10. పంచమీవిభక్తివిరామము.

ఆ. తత్సమంబుఁ జేయుతఱిసి బంచమి కన్న, నంటె ననువిభక్తు లనుకుసంధి
మెల్లఁగుఁ గృతులఁ బంచమీవిభక్తివిరామ, మనఁగ నచ్చునకును హల్లునకును. 238

చమత్కారరామాయణమునందు:—

క. నిన్నుఁ జెఱఁ గొన్న హైశేయు, కన్నకొ దోర్వీర్య మెక్కు డగుభార్యపు లీ
ల నిర్జించినరాముని, కన్న ను కూరుండు ముజ్జగంబులఁ గలఁడే. 239

అదివర్ణమునందు:—

చ. వితతమఖ ప్రయోగవిధివి త్రము లు త్రమధీయుతు ల్జగ
న్ను తనుమహాతపోధను లనుగ్రహనిగ్రహశక్తియుత్తు లీ
క్రతువున బుత్విజు ల్కమలగర్భసమానులు పూర్వదిక్పతి
క్రతువున యాజకోత్తములకంటెఁ బ్రసిద్ధులు సర్వవిద్యలకొ. (2-227) 240

11. కాకుస్వరవళులు.

క. పలుకులతలఁ గలవ్రాలకు, వల నగుచోఁ బుతము నిలిపి వానికి రెండుకొ
పళులుగఁ జెప్పినఁ గావ్యంబుల నది కాకుస్వరంబుఁ బుతవళియు నగుకొ 241

ఆ. ఏకమాత్రప్రాప్య మినుమడించిన దీర్ఘ, మయ్యె భూడుమాత్ర లయినఁ బుతము
భీతశోకతర్కగీతమారాహ్వన, సంశయార్థములను జరుగుఁ బుతము. 242

భీతిప్లుతమునకు భాస్కరునిరామాయణమునందు:—

ఉ. ఏ జనకాత్తజ న్దశరథేశ్వరుశోడల రామభార్యఁ జం
డోజనులార యడ్డపడరో సురలార సురారి కంచు నం
భోజదళాక్షి కైలవనభూమాలు దాటుచు భీతి నేఁగుచో
నిజలరాశిఁ జూచి నది నెంత దలంకెనో యేమి నేయదుకొ. (యం. 41) 243

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఎవ్వతె వీవు భీతహరిణేక్షణ యొంటిఁ జరించె దోట లే
కివ్వనభూమి భూసురుడ నేఁ బ్రవరాఖ్యుడఁ ద్రోవ దప్పితిం
గ్రొవున నిన్న గాగ్రమునకుం జనుడెంచి పుర్లంబుఁ జేర నిం
కైవిధిఁ గాంతుఁ జెప్పఁగదవే తెను వేది శుభంబు నీ కగుకొ. 244

శోకప్లుతమునకు రామాయణమునందు:—

క. అన్నా లక్షణ నిన్నుఁ బుణ్యనిధి నే నజ్ఞాన నై పక్కితి
న్న న్నా పాపము వచ్చి ముట్టుకొనియె న్నా పాలిడ వంబ నె

యిన్నిచుం బరిమార్చ వేగఁ బఱలేవే నన్ను రక్షింపు మీ

యన్నం గ్రహ్మనఁ జీరవే యరుగవే యత్యుగ్రశీఘ్రంబునఁ. (అర. 2-111)

తర్కపుత్రమునకు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు. —

శా. ఓరీ రాజకులాధమా నృపులు లేరో వేట రాఠో మద

క్రూరాభీలమృగావళిం దునుమఠో ఘోరాటవు లేవో నా

యారామంబు గలంచి జంతుతతి మాయం జేసి యస్తత్కుమా

రీరత్నంబులు వేడ వచ్చినను వారి న్నించినా వేమిరా. (2-147)

246

శాంతిపర్వమునందు. —

మ. అనుమానింపక తోడఁబుట్టులనె కాదా తున్ని తూఁటాడె నెం

దునుఁ గొన్నెత్తురు లేఱులై పఱవ నింద్రుం డుగ్రతఁ దైత్యులఁ

మును లవ్వీరు భజంపరో క్రతువు లామోదంబుతో నమ్మ హా

త్తునిఁ జేయింపఱొ యూర్ధ్వలోక మది కాదో నాక మూహింపుమా. (1-287)

రంగనాథునిరామాయణమునందు. —

ద్వి. అట్టినామోద నీవా యలిగెదవు, పట్టి చెట్టులు వాపి పాఱి వైచెదను. 248

అనుశాసనికపర్వమునందు. —

ఉ. అనరనాయకుం డొకమహాధ్వర మెంతయు వేడ్కఁ జేయఁగాఁ

బూని మహీసురావలికిఁ బూజ యొనర్పఁగఁ దాను బ్రాహ్మణుం

డై నయ మారఁగా ననలుఁ డాతనిపాలికి వచ్చి నాకు నీ

వే నృప నీదుపుత్రఁ గృప యొర్పడ దానముగాఁగ నావుడుక. (1-58)

249

దూరాహ్వనపుత్రము. —

తే. అదితేయార్చితాంఘ్రిపద్మా యనంగ, ద్వారకాపురమధ్యపద్మా యనంగ

నసురకులవైరివీరులారా యనంగ, రసికచిత్తాబ్జవాసులారా యనంగ. 250

కళాపూర్ణోదయమునందు. —

మ. అకటా యే మని దూరుదాన నిను నాథా వేఁగుజా మయ్యెఁ బొం

ద్వికగాఁ బాదము లొత్త ర మనుట గాన్తి యొంటి యేమో కదా

ద్వికటతో జికిఁ జేర ర మనుట గాన్తి కొంత నెయ్యింపుపూ

నికటోఁ గన్నుల విచ్చి చూచుటయ కానీ లే దొకిం లేనియుక. (4-112)

251

సంశయపుత్రము. —

అ. హరి యనంగ నాతఁడా నిన్ను గంసు నడంచెఁ గృష్ణుఁ డీతఁడా యశోద

శంతభాగఁడుమఱి వేవోటి నావోటి. నెలఁత కటా గలుగు నే తలంప. 252

రామాభ్యుదయమునందు:—

సుగంధి. అంగనాలలామఁ గానవా లతాకుడుంగమా

తంగమా భుజంగమా పతంగమా కురంగమా

బుంగమా అవంగమాతులుంగమాధపీనట

ద్భ్రంగమా వనీరమా కరీరమా సమీరమా. (5-239)

253

విజయ సేనమునందు:—

ఉ. వల్లభుఁ డేగు దుర్లభుఁడు వానిదెసం దగు లూఁది యిమ్మైయిక్

దల్లడ మంచె దేల యుచితసిత్తికి న్ననుఁ బాపఁ జూపినక్

దల్లియు బంధులోకమును దండ్రియు నే మనువా రెఱింగిరే

నుల్లమ యిట్లు నీకుఁ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా.

254

రామాయణమునందు:—

క. జనకజకు సుమిత్రానందనునకుఁ బ్రణమిల్లి సముచితసిత్తి దర్శ

సనమున నుండఁగ రఘుపతి, యనుజన్తుని జూచి సేమమా ¹జనపలికిక్. (అ.258)

12. పుత్రయుగవిశ్రామములు.

క. తా మేవర్ణము లైనను, త్నచుండలమునను బ్రాణమైత్రి గలిగినక్

దావాదర పుత్రయుగవిశ్రామము అనఁగాఁ బ్లుతాత్మరద్వయ మమరుక్. 256

వజ్రపంజరశతకమునందు:—

ఉ. శ్రీగజగామినీమణిని సీతనుగా నిరపాయిగాఁ ద్రిలో

కీగృహమేధిగా గరుడకేతనుగా భవరోగవైద్యుగా

నాగురువాన నిన్నె మది నమితి వేటొకవేల్పుఁ గొల్వ నీ

వేగతి కావవే రఘుపతి శరణాగతవజ్రపంజరా.

257

ఈపండ్రిండును నుభయవలిభేదంబులు.

ఇంకం బ్రాసయతు లెట్టి వనిన:

ప్రాసయతులు.

గీ. గీతముల సీసములను సంగీతములను, విరతి విడనాడి యొక్కొక్కచరణమునను

రెంటికిని బ్రాసవర్ణంబు నంటఁ బలుకఁ, బ్రాసవిశ్రాంతు అండ్లు కబ్బముల వాని

అ. దేవకీకుమార గోవర్ధనోద్ధార, తోయజాత్ పాండవేయపక్ష

ఘనవిలకాత్ర మునిజనుత్తులిపాత్ర, యదుకులాభినోమ కదనభీమ.

259

అగ్రాహ్యవిరామంబులు:—

అ. వికటకవులు కొన్ని వింతలు గల్పించి, కవిజనాశ్రయమునఁ గలిపినారు

వానిఁ గైకొనంగ వల దప్రయుక్తంబు, లేల సెప్ప భీముఁ డెఱిఁగియొటిఁగి. 260
వ. అవి యెవ్వి యనిన.

క. వెలయఁ గకొరాదులు భూతలమున నైదెదువళులు దా మగు వనుచుకొ
లలనామదనుఁడు రేచన, నలినభవనిభుండు గుణవతంసుఁడుచెప్పెన్. 262

వ. ఈపద్యములోఁ జెప్పినయందువర్గములయందును మొదలినర్ణములు నాల్గింటికి వ
ర్గవర్గ గనుకఁ జెల్లుబడి యవి యన్నియు దాపలఁ బూర్ణబిందువు లేకుండిన నను
నానికములకుం జెల్లువు. ఆబిందువు లున్నట్లాయెనా బిందుయతులు గనుక నవియు
చెల్లును. ఈభేదము చెప్పనందుచేత నీపద్య మగ్రాహ్యము. 263

అగ్రాహ్యసంబంధవళులు.

క. దడలకు భేదము లెంచక, వడియును బ్రాసంబు నిలుప వచ్చును గృతులం
దది యె ట్లన్నను శ్రీహరి, దొడిబడి దానవులఁ జంప డులి యాయె ననక. 264

వ. ఈచెప్పినదడలకు పదాదినున్న చతుర్థవర్గసరళము ఆదేశమై వచ్చునప్పుడు ఆదేశ
యతిగాఁ జెప్పవచ్చును. అదియుఁ గాక ఆరెంటికిని దాపలించి నెఱుఁగునున్నున్న
ప్పు డనుస్వారసంబంధయతులు గనుక అటువలెను జెప్పవచ్చును. అవి గలుగఁ
జెప్పలేదు గనుక నిదియు సమతము గాదు. 265

అగ్రాహ్యవర్ణ చతుష్టయవళులు.

క. యరలవ లనునీనాల్గును, వరుసం దమలోన వర్ణ రయమునఁ జెల్లుకొ
ధరశపసహవర్ణంబులు, సరవి నొకటి కొకటి చెల్లు హరినిభరేచా. 266

వ. ఈమొదలను జెప్పినయరలవలకు నాల్గింటికిని చెల్లుబడి గాదు. కపసహలలోపలను
తొలుతటివిమూఁడును ఊష్ణవి శ్రాంతలు గనుక చెల్లును. వానికి హారము చెల్ల
దు. ఇవి తెలియక చెప్పినకతంబున ఇదియు అప్రయుక్తమే అయెను. 267

అగ్రాహ్యభేదవర్గయతులు.

క. ధరఁ బభుభమాక్షరములు, పరువడి నీయేనుగూడ వాతోఁ జెల్లుకొ
సరి సంభావన వడి యన, మరుదీపము లేను కీరవాణి యనంగక. 268

వ. పంచమవర్గాక్షరము లైదింటిలోనున్న వబల కభేదయతి గనుకను ప్రథమద్వితీయ
చతుర్థవర్ణములు వకారమునకు నభేదవర్గయతులు గనుకను అవియు నిలుచును. మ
కారము నడవదు. ఇది విచారించక చెప్పినాఁడు గనుక నిదియు అబద్ధమని తెలిసి
కనునది. 269

తే. భరితభువనార్థంబుతో వ్రంత సరియె, రమ్యమణిరాజరాజుతో లక్క సరియె
లలితవీణారవంబుతో ధక్క సరియె, యనగఁ జెల్లు నభేదాఖ్య నమరుపళ్లు. 270
వ. ఈమూఁటిలోపలను భకార వకారములకు నభేదవర్గవిరతి గనుక ప్ర యోగించ వ
చ్చును. అవర్ణధవర్ణములకు నభేదవర్గయతులును గావు. కనుక ప్ర యోగించరాదు.
రేఫమునకును లకారమునకును గ్రాహ్యంబు గాదు. వానికిని లక్షణవిలాసమువారు
తెలియక *కొన్ని యుదాహరణంబులు వ్రాసినారు. అవియును వివరించెద. 271

శృంగారశై వ్యధమునందు:—

క. కె లాటరాయ యభినవ, లీలామకరాంక చంద్ర రేఖాంకురచూ
దాలంకారపదాంబురు, హేలింగితసుఖతనిర్త లాంతఃకరణా. (1-110) 272

రామాయణమునందు:—

క. దానవసుందరు లత్తతీ, జానకి నందలముమీఁద సమృద మొదవక
గా నిలుప కారదాశ్ర వి, లీనత నేపారుచంద్ర రేఖయ పోలెక. (యు. 2328) 273

వ. సంస్కృతమునందు రేఖారేఖాశబ్దములు రెండును గలవు గనుక ఈరెండు పద్య
ములయందును చెప్పినరేఖాశబ్దము మొదల ద్వితీయాంతస్థ మని యెఱుఁగునది. 274

హరిశ్చంద్రనికథయందు:—

ద్వి. చీకటి విరియించుఁ జిలునవ్వు పసిఁడి, రేకులతో నెదిరించుచెక్కులును. 275

వ. కొండలు రేకులతో మురాళించుచెక్కులును అని చదువుదురు అది వ్రాతతప్ప
గాని కవిహృదయము గాదు. 276

వసుచరిత్రమునందు:—

కా. లోలంబాలక యోల యోల యన నో లో లంచు మేలంబునక
లో లంబాలక యోర్లు గ్రుంకి బిసవల్లు బ్బిన్తి తూటాడి కెం
గేలం బూని తటాలున న్నెగసె నక్షీణాంబువాధాంబుజా
క్షీలోకంబు జయించి వారలయశఃక్రీఁ జెచ్చుచందంబునక. (3-162) 277

వ. ఈపద్యము రెండవచరణము మొదలను లోలంబాలక గ్రుంకి యనికవిహృదయము.
ఇది గానక కొండలు “ఇందిందిర శృంపరీకో రోలంబో బంభరోపిచ” అని నిఘం
టున ఉన్నదని రోలంబాలక యని చదువుదురు. ఇట్లని రామరాజభూషణము తలం
పుగాదు. 278

క. నణ అనురెండక్కరములను వడి ప్రాసంబుఁ బెట్టుకొన వచ్చుఁ గృత్తిక
విను అరల కిట్లు పెట్టం, జను లశల కభేద మరయ సర్వజ్ఞునిధీ. 279

* (వా) ప్రతిలో ‘సుపూర్వానునిర్ణయము’ అని ఈతావున ‘తలనీల’ కలదు.

వ. ఈ చెప్పినమూఁటిలోపలను మొదలం జెప్పినవణలకును సరసపడియు కడను జెప్పిన
లశలకు అభేదవిరతియుఁ గనుక వీరెండును గూర్చవచ్చును. నడుమను జెప్పినరణలకు
“రయోస్తునిత్యంస్యాత్” అని శబ్దశాసనమూర్తముకలిమింజేసి యేకతరయతు ల
గుటనుం గూర్చరాదు అటుగనుక ఈపద్యమును బ్రశస్తము గాదు. 280

ఇవి నలువదియొక్కటియు యతిభేదంబులు.

ఇంకఁ బ్రాసస్వభావం బెట్టి దనిన.

మూ. సూ. — ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు, కించ ప్రాస
స్పర్శేషు చైక ఏవ స్యాత్. 22

తే. ప్రథమపాదద్వితీయాక్షరంబు ప్రాస, మయ్యెఁ బదపద్యముల నడుగడుగునందు
నదియు రెండవవర్ణ మై యుమరు నీన, గీతదండకమంజరీకృతులఁ దక్క. 281

ప్రాసపూర్వాక్షరనిర్ణయము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యది, మురహర తొలిచరణమునకు మొదల నిలుచు ని
ద్ధర నాపై నిడుఁబ్రాసాక్షరములఁ బూర్వమున నదియ కడియింప నగున్. 282

ఆ. దాసపారిజాత వాసవావరజాత, ఘనఘనాఘనాంగ దనుజగర్వ
భంగ యనుచు నిట్లు ప్రాసాదులను గూర్చవలయు నొక్కభంగివ్రాలు కృతుల.

అ. క్రింద జడ్డలును బిటుంద బిందువులును, నూది ప్రాసములకు నుండెనేని
ప్రాస్వ మొకటి నిడుదయక్కరం బొక్కటి, వానిమొదల నిలుప వచ్చు నెందు.

ఆ. పక్షిరాజపత్ర రాక్షసతృణదాత్ర, దంతిభయవిరామ శాంతిధామ
యింద్రవీలమూర్తి సాంద్ర పాండురకీర్తి, యనఁగఁ బ్రాసమాతృకాదు లూహ్య.

అ. వేదవేద్య యసమవృత్తపాదములను, ప్రాసనియమరహితపాదములను
వలసినిట్లు మొదలివ్రాలు నెప్పుఁగ నొప్పు, నొక్కదానగురువు నొకట లఘువు.

స్వస్థానార్థసమవృత్తివజాతివృత్తము.

క్షమాకళత్రుఁ వనజాతనేత్రుఁ, గామేపలీశుం ద్రిజగత్ప్రకాశుఁ
దమాలిని నృమదారశీలుఁ, హేమాక్షవైరి నృజియంతు కౌరిక. 287

ఆ. వారిజాతగర్భవామదేవసహస్ర, నయనముఖ్యపుణ్యనామ యనుచుఁ
ప్రాసనియతి లేనిసీసాదిపదముల, మొదల రెండు నిట్లు గదియుచుండు. 288

ప్రాసాక్షరమైతి.

తే. ప్రాసముల కెల్లఁ దుల్యాక్షరంబు లైనఁ, జాలు స్వరభేద మైన దోషంబు లేదు
చరణములకడఁ గూర్చప్రాసముల కెల్ల, నన్నియు సమస్వరంబులై యమరవలయు.

ఆ. సరసిజాతనేత్ర దురితగుల్మలవిత్ర, హరితనూజమిత్ర గరుడపత్ర
ధారుణీకళత్ర, వీరదానీతగాత్ర, యనుచుఁ గూర్చ వచ్చు నచ్చు లెల. 290

క. దురితద్విపహర్యతా, నరకమురాసురవిపక్ష నాశీకృతా

శరధిసుతాలయవతా, కరినాయకరక్ష హరముఖసురాధ్యతా.

291

తే. *వట్టువయు ద్విత్వమును గలవ్యంజనంబు, ప్రాస మై యుండునెడఁబెఱ ప్రాసములకు
వ్యంజనంబు సమాక్షరం బైనఁ జూచు, వానిపై నేస్వరం బైనఁ బూన వచ్చు. 292

ఆ. సకియ పూర్వజన్త సుకృతఫలంబునఁ, గాక్ష తనువిభానిరాకృతాభు)

నిక్త్య పాపయోధి దక్కఁగఁ గొనుటకుఁ, దరమె భోజనుతకుఁ దక్క ననఁగ.

శల్యవర్షమునందు:—

క. చావరు నొప్పురు పొండవు, లేవురు నని నీవు నెప్పు నిప్పులుకులు దుల్ల

ఖావేశకరము లై చే,తోవృత్తి గరంపఁ జొచ్చె దుర్భరభంగిఁ. (1-14) 294

కవికర్ణరసాయనమునందు:—

మ. అమరీవిభ్రమరీతిలోలనయనాహస్తాబ్జదోదూయమా

నమణిదండక చామరాగ్రపవమానాస్పందనాంజోళన

క్రమశోభాన్యపకుంతలప్రకర ముత్కర్షార్థ మయ్యెం దదీ

యమృదుస్పర్శ సుఖోన్నతిం బరవశం బై తూఁగుచందంబునఁ. (1-64) 295

క. విరమము స్వరప్రధానము, ధరఁ బ్రాసము వ్యంజనప్రధానము నగుటఁ

స్వరసంధిఁ జెందునపుడును, బ్రుచిరముగ హల్లు దాన ప్రాసము లయ్యెఁ. 296

క. అనలు వెట్టిన నిలువకఁ, దా నూరక యలిగి యాసుదంతిని జేరెఁ

దానవసంహరుఁ డేక్రియ, చే నిరఁ జనుచెంచు నాకుఁ జెప్పవె యనఁగఁ. 297

ప్రాసభేదంబులు. 17

సీ. ఆర్థ బిందుసమాహ్వయముఁబూర్ణబిందుఖండాఖండములు4సంయుతాక్షరంబు

ధర సంయుతాసంయుతము రేఫయుతలఘుద్విత్వవికల్పముల్ వెస నుభయము

ననునాసకప్రాసమును ప్రాసమైత్రియుఁ బ్రాసవైరంబు స్వవర్గజంబు

ఋప్రాసలఘుయకారప్రాసములు నభేదంబును సంధిగతంబు ననఁగఁ

తే. బదియు నేడు బెఱంగులఁ బరిధవిల్లుఁ, ప్రాసములు పూర్వసుకవిప్రబంధములను

గ్రమత లక్షణలక్ష్యయుక్తంబుగాఁగ, డేటపఱచెద వాని నికాటదమన. 298

సమప్రాసములు

తే. పూర్వమున నరమైనను బూర్ణమైన, దిగువ జడ్డక్కరం బైనఁ దగిలి మొదలి

ప్రాస ముండినయెడ సమప్రాస మనఁగఁ, బిదప నన్నియు నట్లనఁ గదియవలయు.

నైతికము (ప. వా).

సమప్రాసములం దర్థబిందుప్రాసము.

అ. వీరక బజ్జిముఖుని దాడి కోసలవల్ల, భుండు బూసురాంతకుండు సెలంగ
నవని గూల్చి ననుట నర్థబిందుప్రాస, మిట్లు గూర్చ వలయు నెల్లకడల. 300

పూర్ణ బిందుప్రాసము.

క. పొందింప వలయు నెల్లడ, బృందావనచారి పూర్ణ బిందుప్రాసం
బిందీవరాక్షి భీష్మక, నందనక జేకొనియె నందనందనుఁ డనఁగఁ. 301

ఖండాఖండప్రాసములు.

క. నిడుపులు నరసున్నలు దమ; కెడమను గలకచటతపల కిలఁ బ్రాసము రై
దొడరును నిర్బిందువు లా, క్కడ ఖండాఖండసంజ్ఞ నివశశివయనా. 302

అదిపర్వమునందు:—

క. వీరక¹ బజ్జ తెంచునిరుగడఁ, దాడినఁ గడు నలిగి ఘోరతరకరమాతి న
మాకలు విరియఁగ నర్జునుఁ, ²దాడతమున నేసె నుగ్రుఁ డై రణభూమిక. (8-208)

విరాటపర్వమునందు:—

క. నాకొఱత దీర్చి వచ్చితి, నీకొఱతయ యింక నూతుని నైగఁ జూడ
నోకము వంచింపఁగ దగు, చీడటిరే యొదవె నేమి నేయుదో చెపుమా. (2-271)

ద్రోణపర్వమునందు:—

*నీ. పా. మాకలువిరియించి వీరకనాచార్యాదియోధుల కెల్లను నొక్క దెనను. (2-186)

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఓకరుణాకలాప వికచోత్పలలోచన యిప్పు డియ్యెడఁ
గానులు చంప కుండ ననుఁ గైకొని కాచినసిక్తపాగుణం
పే కలిగె న్వసింపఁ దగునే తొలిపుట్టువునందు భ ర్తవై
గాడలు నేనినట్టిఘనకల్ప మము ల్వివ నీనుఁ జెప్పెదఁ. (4-99) 306

అదిపర్వమునందు:—

మ త్త. తీరగయయ్యెల నూగుఁ జలనిత్యుమామిడిమోకలం
దాఁడుఁ బువ్వులతేసెనోనలఁ దారుఁ గేతకె జేరుఁ బు

1. బజ్జ తెంచినల్లడ (పూ. ము). 2. దాడతమున (ప. వా. పె). 3. నీకొద
వయ (వా. సు). * మాకశబ్దము శబ్దరత్నాకరములో సార్థానుస్వారముగఁ జేర్చి
యానీసపాదమునే యువాహరించి నాడు; కాని యప్యకవిమతమున సార్థానుస్వార
ము గాదు.

న్నాగపూగమహాగపీధుల నాట్యము ల్పచరించు నా
భోగనాగలతాగృహంబుల భోగము ల్లనువేడుకన్
రామాయణమునందు:— 307

ద్వీ. మూడి చరించున మ్మొకరితు మ్మెవలు, బా గొప్ప గొప్పనల బరచినబాని. 308
చరాహపురాణమునందు:—

క. ఆచింతామణి ముని తన, పీచ మడచుదాక నీక పృథులోభముచే
దాచుకొనుఁ గాక నాచే, నీచే నిక మోసపోవునే నరనాథా. 309

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. మీటుగతి రథికులను నొక, నాటికి వేపుర వధింతు నరుశరములు నో
నాటి పడవైచునంతకు, వేటాడెదఁ బ్రతిబలంబువీరుల నెల్లన్. (4-407) 310

ఆ. బోటి యొక తె పెండ్లిపాట పాడఁగఁ జొచ్చె నాప రానివిరహతాపమునను
జేరు గూర్చి తాను బెండ్లికూతురు గాఁగ, గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకు గాఁగ.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. అపన్నగమూర్ఖులఁ దన,వీఁపునఁ బెట్టుకొని పఱచి విపినములు మహా
ద్వీపములు గిరులు సకలది,కాపాలపురములుఁ జూపెఁ జని వారలకున్ (2-42) 311

సంయుతాక్షరప్రాసము.

తే. సంయుతాక్షరప్రాస మై జగతి వెలయు, గర్గుఁ డెచ్చించుదైవంబు భర్గుఁ డనఁగఁ
బక్షరేక్షణకానతిసూక్ష్మ మనఁగఁ, జుద్ర వంశ్యుఁడు భోగదేవేంద్రుఁ డనఁగ. 312

సంయుతాసంయుతప్రాసము.

తే. రలు తమక్రింద జడ్డలై గ్రామవాసు, సాసర్థులు లై వానిఁ బాసియొనఁ
గూడియొనను బెఱయడుగులను నిలుచు, సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞఁ దనరి.

తే. పాడి ద్రచ్చుగ నిమ్మ నాతండ్రి కృష్ణ
వేడుకొనియొద నందాకఁ బండ్లు దినుచు
దుండగ పుచ్చెప్పలును నోటిగాండ్రతనము
మెండుగాఁ జొచ్చె నీకు నై దేండు కనఁగ. 315

రేఫశ్లోకమునకు నాదిపర్వమునందు:—

ఉ. క్షత్రియవంశ్యు లై ధరణి గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ
క్షత్రియవైశ్యకూర్మ లనఁగాఁ దగునాలుగుజాతుల న్నగ్నచా

1 నిలుగల, మీటులగు (అచ్చు భా).

రిత్రముఁ దప్ప మండఁగఁ బరిక్షితుకాచినయట్లు రామమాం

ధాతృరఘుక్షితిశులు ముదంబునఁ గాచిరె యేముగంబునక. (అ. 2-173) 316

వ. మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతము గనుకఁ దకారముక్రింద నున్నది వట్టువ
సుడిగాని క్రొరవడి కాదు. అందులకు. 317

కవికర్తరసాయనమునందు:—

సీ.గీ. దానగుణకాలి భూసముద్ధరణదత్తుఁ

దనిశమఘదీక్షితుండు మత్తారిహరిణ

విహృతినిరతుండు యువనాశ్వవిభుసుతుండు

ఘనుండు మాంధాత నృపుఁ డైనకాలమునను. (2-58) 318

సోమునిహరివంశమునందు:—

కా.నాతో ముక్కిన లేరు నిర్జరపురీనాగేంద్రబృందారకా

రాతు ల్లున్నుగ దేవసంఘములు పోర స్థిరసంగ్రామకుం

డీత్రైలోక్యమునందుఁ గల్గెడు రణం బెచ్చోట లేకుండఁ గాఁ

జేతు లేవయు వృథాభరం బగుచు వచ్చె నేన యీమేనికిక. 319

దేవీవిజయమునందు:—

తే. వాక్రిణేత్రాంగనాశచీశక్తు లధిక

సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభదైత్య

హంత్రిఁ బూజింపుదురు త్రయీమంత్రములను

స్తోత్రములు చేసి మంగళారాత్రిక లిడి. 320

పద్మపురాణమునందు:—

క. శ్రీకరచక్రాంకితు లగు, లోకులు శుద్ధులును బుణ్యులును నగుదురు వా

రీక్రియలు లేక యుండిన, బ్రాకృతు లనఁ బతితు లనఁగఁబడుదురు జగతిక. 321

లకారశిష్టమునకు రాఘవపాండవీయమున:—

కా.లోకత్రాణరతిం దదాదిమమహీలోకప్రవేశోత్క-భా

హాకృత్తప్తప్రథమద్వితీయపదగుంజన్తంజుమంజీరగ

ర్జాకల్పమలరామభారతకథాసర్గంబుల నించువా

ల్లీక్షిన్యాసులఁ గొల్పెదం దదుభయశ్చేషార్థసంసిద్ధికిక. (పీఠిక. 3) 322

రేఫయుతప్రాసము.

అ. సుదుల్గు తెలుగులందుఁ బాడమ వాడెవడి, వ్రాలుకొమ్ము క్రొరవడులు గాన

* 'కృత్త' లో 'కృ' లకారశిష్టముగాదు. అప్పకవి యీపద్యములను లకార
శిష్టమున పదావరణముగ నిచ్చుట ప్రమాదము.

రేఫయుతసమాఖ్యఁగృతులఁ బ్రాసము లగు, సావిదిఁ దమకుఁదాము నుడులఁబాసి.

క. సంగ్రామరంగమునఁ బెలుచుం గుప్తుఁబుచున్న సాల్వజగతీనరుమే
నం గుచ్చిపార నాటిం, చెం గూర్చాత్త్రములు నాల్గు శ్రీకృష్ణుఁ డొగిన్. 324

క. ఈకార్గర పలుకునకు మొదలై కార్మిలునుఁ దేలిపొస మగుఁ దనతనకే
శ్రీకృష్ణుడిసొందర్పము, వాక్కువ్వం దరమె యరగవరునకు నైనన్. 325

లఘుద్విత్యప్రాసము.

తే. భువి లఘుద్విత్యసంజ్ఞకంబు లయి కొన్ని
యూఁదఁ బడనికార్గరలతోడ నొకటి కొకటి
ప్రాసముల కగుఁ దమలోనఁ బత్రయుగము
విదుచె వినతాత్తజాడు దిక్కు లరువ ననఁగ. 326

వికల్పప్రాసములు.

తే. పంచవర్గంబులను గనుపట్టునట్టి
పొలు లనునానికాక్షరంబులను గదిసి
తమదుపంచమములుఁ దృతీయములు నగుచు
నమరుఁ బ్రాసంబులకు వికల్పావ్యయముల. 327

తే. ప్రాజ్ఞగసమానధృతి నుధారుజ్ఞిభాస్య, స్రజ్జీచయసక్తకంఠ దావాగ్నిపాయి
వాజ్ఞనోహరసుత యనధృజ్ఞహత్త, దిజహితకీర్తియజ్ఞనయుగభేది. 328

ఉభయప్రాసము.

అ. ధాత్రిఁ బాణినియనూత్రములను దృతీయోష్ఠమును ద్రుతంబు నొక్కచోటఁ
గ్రమత సాక్షరము నాకారము నై ప్రాసములకు నుభయసంజ్ఞఁ బొసఁగు రెండు.

త్రైశంకవోపాఖ్యానమునందు:—

క. యువ కేతుద్విఘనకుఁ గి,ల్పిషపర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా
త్రిఘనకు ఋషిపూజితునకు, విషమాత్మన కింద్రముఖదివిజపత్తునకున్. 330

సాంబవిలాసమునందు:—

క. వసుధాకళత్రునకు సార్వదళనేత్రునకు మరుదరాలమదలమో
విసరాంబుజమిత్రునకు, నిష్పమశిలీముఖసహస్రనిభగాత్రునకున్. 331

తే. ప్రాణములఁ బాపె నాహవతోణియందుఁ, బ్రాణవల్లభఁ గొని చన్నదానవేంద్రుఁ
దండడును దాను గీళజాతముతోడ, శరధి బంధించి దాఁటె దాశరథి యనఁగ.

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ప్రాణుఁడు భీష్మఁడుం గృభుఁడు ద్రోణసుతుండును గర్ణశబ్దలున్
 బ్రాణము లాసుయోధనునిపాలివ యందు నిజానుజన్తు ల
 షీణపరాక్రము లున్నతు లజేయులు బాహికసోమదత్తు లా
 సాణున కైన నోడరు వశంబె జయింపఁగ వారి నేరికిన్. (1-299)

833

కాశహస్తీమాహాశ్త్రమునందు:—

మ. ప్రణతు లేయఁచుఁ గాంచె గుంభజుఁడు లోసాముద్రతోఁ గూడి ద
 షీణకైలాసము నంబికాహరకృత శ్రీసాదుకాన్యాసమున్
 మణిమంత్రేషధవాసము న్భవమహామాయావిపర్యాసమున్
 గణనాతీతనీలీలాసము సమగ్ర శ్రీ సముల్లాసమున్. (1-109)

834

కాశీఖండమునందు:—

క. శ్రీ ణయనునిరాణివాసము, నణిమాద్యైశ్వర్యవితరణామరతరువున్
 మణికర్ణిక ముక్తివధూ, మణికర్ణికఁ దలఁచె మాని మానఁగిధిన్. (2-110)

835

రామాయణమునందు:—

చ. రణమున నుగ్ర సాయకపరంపర భానుకులం బరామల
 త్తణము జగం బవానరముగా విలునేర్పును మద్భుజావిజృం
 భణమును జూపి తండ్రీమదిఁ బట్టినచింత దొలంగఁ బెట్టి శూ
 ర్వణఖకు నిట్లు వాటిలినబన్నము నీగుదు నే నవశ్యమున్. (యం. 544)

836

మధునేవనమునందు:—

క. పో నుద్యోగముఁ జేసిన, ప్రాణంబా యింక నీకుఁ బాథేయం బీ
 మానినిమందస్థితమధు, రాననచంద్రికలు గ్రోలి యరుగుము పిదపన్. 837

శృంగారషష్ఠమునందు:—

క. అనుటయుఁ గృష్ణద్వైపా, యనతనయుం డిట్టులనియె నవహితమతి యై
 విను మతిగుహ్యము నారా, యణకవచము భక్తవాంచితార్థప్రదమున్. 838

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కనకగిరిం బ్రదక్షిణముగా శశిభాస్కరతారకాగణం
 బనవరతంబు ద్రిపుటు మహామూనిస ప్తకమండలంబుతో

— ఇచ్చట ణ్యైశ్వర్యముకాదు; కాని శ్రీ నాథుఁడు ప్రయోగించినందున సాధుత్వము కల్పనీయము. లేక సామాన్యముగ నణలకుఁ బ్రాసమైనను ఓప్పకొనవలసివచ్చును.

ననఘ తదీయశైలశిఖరాగ్రమున.....

* త్రిణయనవిష్ణు లుండుదురు దేవగణంబులు గొల్పుచుండఁగఁ. (4-38) 339

అనునాసిక ప్రాసము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై తనరునవిఁముఁ

బూర్ణ బిందులు దాపఁబఁ బొరయునవిఁముఁ

గలసి యనునాసిక ప్రాసము అనుపేర

నను అమరుఁ గావ్యములయందు దమకుఁ దాము.

క. మిన్నేలు పాదమున ధాత స్నాభిని గునుమశరు నెదం గాంచిన

సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి నేయించురు నిన్ను సనకాదు లజ్ఞా. 341

క. తమలను మల్లికౌకుసు, మమ్ముల మరువాదివత్త మాలికలను భ

క్తి మురసంహారుపూజలు, సప్తదమున నలుపఁ గలుగు నకలార్థంబుల్. 342

ప్రాసమైత్రి ప్రాసము.

తే. గట్టిబిందువుమీఁది బకారమునకు, జమిలిమా ప్రాసమైత్రి నా జరుగుచుండఁ

గవృతావులు వెదచల్లునంబుజములు, శంబరారాతిచేటివాలమ్మ అనఁగ. 343

ప్రాసవైరము.

తే. కబ్బుములు రేఫమునకు అకారమునకు, మైత్రి గలుగమిఁ గవిశిఖామణులు ప్రాస

వైర మనుచును గలపరు వాని నెందుఁ, గూర్తు రారెండు నెఱుంగక కుకవిజనులు.

స్వవర్గజ ప్రాసము.

తే. గ్రంథమంథశబ్దంబులఁ గలద్వితీయ, వర్ణములు రెండును నఘోపవర్ణము లగు

వైన నిజవర్గభవచతుర్థాక్షరములఁ, గలియుఁ బ్రాసంబులను స్వవర్గజము అనఁగ. 345

ప. 'గ్రంథగ్రంథసందర్భే'యనుధాతువులవల్లను 'కాస్త్రుప్రవిణయౌ ర్గ్రంథశ'అని నా

మలింగానుశాసనమునందు నానారవర్ణములోపలను దవర్గద్వితీయాంతములయందే

అమరసింహుండు చెప్పుటచేతను గ్రంథిశబ్దము తనయందు రెండవవ్రాయి తవర్గ

మునందు ద్వితీయాక్షర మైనఁగానీ ప్రాసములయందు చతుర్థాక్షరములకు మహాకవి

ప్రయోగములు గలుగుటవల్లను చెల్లును. 346

అరణ్యపర్వమునందు.

ఉ. అంధకవృష్టిభోజకురారాన్వయభూపతు లెల్ల నీదెనక

బాంధవసౌహృదప్రణయభక్తివిశేషము లొప్ప నీమనో

* ఇచ్చట ఇత్వప్రాప్తి కవకాశములేదు; కాని వ్రాతప్రతులయందు ఇత్వ మే కనఁబడుచున్నది.

గ్రంథి యడంగఁ జేయునెనకంబునఁ బూనినవారు లోభమో

హంధులు ధార్తరాష్ట్రులు నయముమెయి న్న న కుర్వి యిత్తురే. (అ. 4-160) 347

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. బాంధవశాత్రవా కలితభావభవా భవపాశబంధసం

బంధవిరామకామపరివక్వనివేకనియాధభక్తహృ

ద్గ్రంథివిభేదనా పరమకారుణికా పరిమాణదూర దుః

ఖేంధనపావకాయితసమీక్షణ¹చైత్రమహద్భుతాత్మకా. (1-888)

348

వ. మంథ విలోడనే యనుధాతువు కవికల్పదుమమునందుఁ దనర్గద్విఠీయాంతధాతువు

లలోను బరిగణిత మైనది గనుక మంథరశబ్దములోని రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు

ద్విఠీయాక్షరమైనను ప్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను

జతురవర్ణములకుఁ జెప్పవచ్చును.

349

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. సింధురము మదోద్రేకమ,దాంధం బై పచ్చునోజ నాచార్యునిపై

గంధవహసుతుఁడు శివయఁగ, మంథరగతి నెవ్వఁ డాఁగు మనయోధులలోక.

(1-88)

అము క్తమూల్యదయందు.—

ఉ. కంధరవీలవర్ణ మధుకైటభనాగనుపర్ణయోగిహృ

ద్గ్రంథిభిదోత్థభోగివనితాస్వనవచ్చ్యసనప్రవచ్చిర

స్పంధివనన్నిశావతిరస సుతిదుగ్ధపయోధిపీచికా

మంథరకేళికాధర సమాక్రితపజ్జి²శిరోధిసోదరా. (5-158)

351

వ. బుధ అవగమనే అనుధాతువువలనను బుధశబ్దములోనిరెండవవ్రాయి తవర్గమునందు

చతుర్థాక్షరమైనను ప్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను

ద్వితీయవర్ణమునకుఁ జెప్పవచ్చును సుధాశబ్దము మొదలైనవానికిని ఇటువలెనే

యని తెలిసికొనునది.

352

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. కాదన కిట్టిపాటియపకారము తక్షకుఁ డేకవిప్రసం

బోధనఁ జేసి చేసె నృపపుంగవ వీవు ననేకభూసురా

పాదితసర్వయాగమున భస్మము నేయుము తక్షకాదికా

కోదరసంచాతిక³ హుతవహోగ్ర మహోగ్ర శిఖాచయంబులక. (2-200) 353

1 చైత్ర్య (అచ్చు. భా). 2 గియన, మంధరగతి (వా. ప).

నరసింహపురాణమునందు.—

క. వేదము లాదిగఁ గలయుష్టదశవిద్యలకు నీవ స్రష్టవు తత్త
ద్వోధకులును భవదాజ్ఞా, పాదకులు సమ స్తధర్మ పాలనచతురా.

354

విరాటపర్వమునందు.—

క. ముద మొదవ రమ్యహర్షము, తుది నిలువున నిష్టసఖులతోడ విహా
స్పద మగు నెశవున మెలఁగెడు, మధేష్ట తజ్జాలకములజూచెన్ బ్రీతికా. (1-301.

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. వింధ్యాద్రివోలే నాప్రతి, వింధ్యుఁ డచలితోగ్రమూర్తి వెలయ నిలిచి గ
ర్వాంధ్య మలరఁగను దీప్తానంధ్యాస్త్రము లక్ష్మ-మారవహుపైబులు శైకా. (1-135)

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. ఎండకు వాన కోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసపుచోటనాకనా
కొంట్ల నలంగితి న్నిదురకుం దటి దప్పెను డప్పి వుట్టె నొ
క్కండను నెట్లకో యనకఁ గార్యము గల్గినవేళ నేలినా
తండొకచాయఁ జూపినను దత్పరతం బని సేయు టాప్పగుకా. (1-135) 357

ఋషాసము.

తే. స్వరము లెల్లను బ్రకృతిభావంబులందు, రావెనుక వ్రాయి యగుఋస్వరంబొకండు
తగుయజాదేశమున రేఫ మగుటఁజేసి, ప్రాసముల కట్ల యగు వశిపట్ల గాదు. 358

క. ధారుణి ఋషాస మనంగ, రేఫాక్షరమానకు ఋకారము చెల్లకా
నారికి నై నాకకుజం, బాఋభుపతిఁ గెలిచి తెచ్చె నమృతుఁ డనఁగకా. 359

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. ఆఋషిపుత్రుఁడు గట్టిన, చీరలు మృదులములు నవ్యశిష్టములు మనో
హరులు నాతనిపృథుకటి, భారంబున నొక్కకనకపట్టము వ్రేలుకా. (3-104) 360

లఘుయకారప్రాసము.

తే. ప్రక్తి-భావంబుఁ జెందినప్రాణములకు, మొదలియంతస్థములు ప్రాసములకునిలుచు
నటమణులలేకలఘుయకారాహ్వయములు, నాయజానిత్యోద్ధి, ఫణిరాజకాయాయనఁ

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నెన్నడుం గననియింపులు గుల్మెడుఁ దద్దశస్వనం
బాయత మైనకాకుకము నద్భుతము నొలపింప నెయ్య దె

[నెలన (పూ.ము).]

ద్వీ యిది చాలఁ గ్రొత్త బలి యిక్కొకమా టిక నొక్కమా టటం
చాయలసిల వేడి నలకాధిపమానుఁడు వేఁడే వేఁడినక. (1-92)

362

అభేదప్రాసము.

తే. రేఫమునకుఁ బై నుండఁమాత్మకకుఁ బెద్ద, లా యభేదాహ్వయప్రాస మై యెసంగు
ఖలజనవిపక్ష జలరుహదళనిభాక్ష, కాలియోరగమదవనకీలి యనఁగ. 363

రాజశేఖరునిచరిత్రమునందు:—

క. కేళికాంచనసాధవీధికల చక్కికా వొట్టిలోఁ బెట్టి యో

ప్రాతేయాచలకన్యకాధవకృపాపారంగతా నిద్ర వో

వే లానన్యపయోనిధి యనుచు నావిర్భూతమోదంబుతో

జోలన్యోడుదు రక్కుమారకునకుక శుద్ధాంతకాంతామఃఖల్. (2-4)

364

రామాభ్యుదయమునందు:—

ఉ. పాలును నీరు నేఱుపఱుపం గలమావుల వేదవీధి వా

హ్యళి యొనర్చు నేనులికులాలక తా నిశవర్ణ యయ్యు నే

బాల సువర్ణదేహమాన భాసిలు నానలుమోమావేల్పుపో

యాలు ప్రవీణ మామకసుహాకృతినాథుఁ గృతార్థుఁ జేయుతక. (1-8)

365

తే. పెద్దలాకును దనకు నభేద మగుట, లళిలకు నభేద మట్లును గలుగుకతన

క్షీతిని మూడవసరళంబు యతులఁ బ్రాస, ఘులను లఘులఘులకారములకు నిలుచు.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

క. జలనిధి యను తెరమఱుఁ గటు, వెడలి విలిచినట్టియాటవెలఁదియపోలెక

గడు నింపులు గులుకుమఁ దన, రెను నిపురలక్షి యవధరించి తె యధిపా. (1-57)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—(1-221)

క. కొడుకులు దానును గుఱుపు, దళములు కరిఘటలు భటరథ వ్రాతములుం

బుడమి చలింపఁగ ద్రుపదుఁడు, గడు వేడుకఁ వోడు నూపె గాంతేయులకుక.

భీష్మపర్వము:—

క. కొడుకులు దమ్ములు గుఱుపు, దళములు పెక్కినబలవితానము తగుమై

నడపింపుచు మెలపున సం, గడములతో నడుచుకకుని కడు నొప్పారెన్. (1-63)

శృంగారశైవ్యమునందు:—

చ. చిలుకలు గూయునో చెవులు నిలులు వోపఁగ నంచు వెన్నడు

స్వేదలఁడు నందనోపనవీధులకె యట మూలిభాగని

ర్తలశశిరేఖ చేయునపరాధమునక గజదైత్యశాసనుం

గొలువఁడు పాకశాసనుఁడు కోమలి నీదెసఁ గూర్చి యెట్టిదో. (4-24) 870

కూర్తపురాణమునందు:—

తోటకము. తాలిమి దూలినతాపనపత్నుల్, వీడ్డమనంబున వీడ్కొని జాఱక
లోలమదాలసలోచనపక్షిక్, జాలఁ దలిర్చిరి శంకరులీలక. 871

సంధిగతప్రాసము.

తే. సంధిఁ గూడినవ్రాలు ప్రాసంబు లైన, నవియె సంధిగతాఖ్యల నమరుదుండు
దివిజు లాశ్చర్య మొంద శారి పడవైచెఁ, జెంగి పోసకమధురలోనం గరి నన. 872

శల్వపర్వమునందు:—

క. కవచోనలును గాండీవము, నవల నిడం బనుపు ముంద రరదము డిగు మే
న్మ విదప డిగియెద శుభకర,మవు నివ్వగ మిట్ల. సేయ మనుడు నతండుక. (2-884

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

కా.అవాలంగనుదోయి యానగు మొగం బాగుబ్బ పాలిండ్లపెం
పావేణీధర మాతనూవలసనం బాయెప్పు లేఁ జెప్పినం
గైవారం బగుఁ గావె కేవలశిరశంపంబు గల్పించి యా
హా వుట్టింపదె యిటుంధన్వనమ నయ్యబ్బాక్షి వీక్షించినక.

విరాటపర్వమునందు:—

కా.సింగం బాఠటితో గుహంతరమునక జేడ్పాటుమై నుండి మా
తంగమ్మూరి తయూధదర్శనసముద్యతోధ మై వచ్చునో
జం గాంతారనివాసఖిన్నమతి నస్త్రేన్నపై వీఁడె వ
చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరసేమాఖిరామాకృతిక. (4-95) 873

లకారప్రాసము, కాకుల్ న్ధవిజయమునందు:—

కా.మాదుం డదృష్టశంఖ మొక్కటిని సంపాదించి దోర్తధ్వక
న్మారీచర్చ నెపంబునం దనదుకే ల్దోపక సువర్ణ త్వరే
ఖాలిప్పక శశి క్తిఁ జూప నతఁ డుత్కంఠోత్థుఁ డై చేర నిఁ
పారక బట్టుట దోచెఁ దదగళము కేశాఘంబు మోముం గనక. 874

వ. ఈపద్యములోను 'రేఖాలిప్పక' అన్నచోటను రభిరాభస్యే యనుభూతువులనఁ
బుట్టినది లిప్పాశబ్దము గనుక సంధిగతప్రాసమాయెను. 877

అప్రశస్తప్రాసము.

అ. అప్రశస్తము లగు ప్రాసజాలము లిలం,కారవిప్లితములు గావు గావఁ

దివి ధూర్జులైనకవులు కల్పనఁ జేసి, యొప్పినంబు లనుచుఁ జెప్పరాదు. 378

వీధినాటకమునందు:—

ఉ. కందుకకేళి సల్పెడుప్రకారమునం బురుషాయితక్రియా
తాండవకేళి సల్పెడువిధంబునఁ బాపరభామ లేతని
కెండఁ బ్రభాతవేళ రచియించెను గుబ్బలమీడిహారముల్
కుండలము ల్కూరు లదల గోమయపిండము లింటిముందటన్. 379

రామాయణమునందు:—

చ. కడుకొని వేడిబాష్పములు గ్రమ్మి పయిం బడి పర్వ భీతిమై
నడరుచు విన్న నైనహృదయంబునఁ బొల్గుహారయష్టి ప
య్యద దడియంగఁ గానఁబడి యంచితనిర్తలరత్న భూషలన్
దడుదితదృశ్యమానమణిభామసమాజ్ఞ్వలభాతి దోషగణన్. 380
ఇవి పదియేడును బ్రధానప్రాసంబులు.

ఇంక శబ్దాలంకారంబు లగువిశేషప్రాసంబు లెఱింగించెద:—

సీ. ప్రాసంబు సులభాక్షరం బైన సుకరంబు దుర్లభం బైనను దుష్కరంబు
తగఁ కెండుమూఁడునాలుగువర్ణములపదంబుల నెల్ల నొకభంగిఁ బాసఁగనేని
వరుసఁ గావ్యముల ద్వంద్వప్రాసమును ద్విక్షరప్రాసమునుజతుఃప్రాసము నగుఁ
బదములఁ దుది నొక్కపగిదియక్షరములు దనరు సంత్యప్రాసమునకు నెందు
తే. బడిఁడిని వర్ణ మొక్కఁడుకడను వెడలఁబలుకఁబడు నేని యది యనుప్రాసమయ్యెఁ
గంజలొచన యవి యలంకారకాస్త్ర, కథితములు వీని నేడింటిఁ గానవలయు. 381

సుకరప్రాసము.

క. కమలదళనయన సకలా, గమవేద్య పురాణపురుష కలుణాకల ము
ద్రమహీశ ప్రియతనయా, రమణ యనుచుఁ బలుక సుఖకరప్రాస మగున్. 382

దుష్కరప్రాసము.

క. దుష్కృతగివజ్రాయుధ, పుష్కరసదనాధినాథ బుధసత దవళో
చిష్మేశాహర యనన్, దుష్కర మని దీనిఁ బలుకుదురు ప్రాసజ్ఞుల 383

ద్వంద్వప్రాసము.

క. వ్యాసమునివిసుత గోప, స్త్రీసముదయమానహరణ శృంగారరసా
హసముగ నిట్లు ద్వంద్వ, ప్రాసము కావ్యములఁ జెప్పఁబడు నెలెడలన్ 384

త్రిక్షరప్రాసము.

క. తిర మగుఁ ద్రిప్రాసము నుం,దర మగుమూరవె రియాపు తరుణులకు మనో

హర మగు దానవులకు భీకర మగుఁ దపసులకు ముక్తికర మగు ననినకా. 385

చతుష్పాసము.

క. ధీరుఁడు కమలయశుభా, కారుఁడు కమలావధూటికొమ్మదుమ్మదయా
ధారుఁడు కుమతిజనాధిక, దూరుఁడు కమలాక్షుఁ డెనఁ జతుష్పాసమజా. 386

అంత్యస్థానము.

క. తొలుతను గురులఘువులలో, పల నెయ్యెది పదముతుదిని బ్రాసమునకుఁ డాఁ
పల నిచ్చు నదియె నాల్గడు, గులకడఁ బ్రాసముల మొదలఁ గూర్చుఁగవలయుకా. 387

తే. అంఘ్రితుదివ్రాయి డాఁపలియక్షరంబు
గురు వయినఁ బ్రాస మొక్కయక్కరమ యగును
గాక లఘు పైన వర్ణయుగ్గంబు నడుచు
స్వరవిభేదంబు గాక కావ్యంబులందు. 388

క. నందాంగనాకుమారా, మందరగిరిధీర దనుజమదనంహారా
బృందాగహనవిహారా, కందర్పాకార రాధికాస్త్రీజారా. 389

క. గోపవధూజనమదనా, గోపాలనచతుర మండకుట్టలరదనా
గోపారివిజితకదనా, గోపతివాహప్త ధవళగోసమపదనా. 390

అనుస్థానము.

క. నందనుత పురందరముఖి, బృందారకవంద్య దానబృందావన గో
వింద యన ననుస్థానం, బందం బగు నెందుఁ గృతులయందు ముకుందా. 391

క. వడులకుఁ బ్రాసంబులకును, విడువక చెల్లుబడు లెల్ల వివరించితి బా
ల్పడి పీనిలోన సత్కవు, లాడఁబడి కావలసినవి ప్రయోగింపఁ దగుకా. 392

మత్తేభవృత్తకందగీతగర్భసీసము.

సీ. వినయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాస్త
విభయదాకారహవిర్భుగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానలవిక్రమప్రధతసాత్విగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విజయశీలా యదువీర కాస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్తజా ముకుంద
తే. కరివరద పూతనాంతక గరుడగమన, సత్త్వసహిత కామజనక శంకరసఖ
కనకవననసుందరదేహ వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణసరసిజయంగ. 393

గర్భమత్తేభము.

నయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా
భయదాకారహవిర్భుగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా

అయకాలావలవిత్రమప్రథితసాల్వగ్రావవృద్ధశ్రవా
జయశీలా యదువీర కాన్తుభధరా చక్రీయశోదాత్తజా.

394

గర్భకందము.

కరివరద పూతనాంతక, గరుడగమన సత్త్వసహిత కామజనక శం
కరసఖ కనకవసనసుందరదేహా వనధిశయన సనకమునినుతా.

395

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్రభారద్వాజసగోత్రకామెపల్లిపురమందిరనంద
నందనచరణారవిందవందనాఖిలాష మనీషాప్రాభవవేంగనార్యతనూభవ విద్యావిశే
షసురాచార్యకామనూర్యష్టకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యను
వ్యాకరణకాస్త్రంబునందు వళిస్వరూపంబును నేకచత్వారింశస్త్యుఖ్యవిశ్రామం
బులును నగ్రాహ్యవిరామంబులును, ప్రాసలక్షణంబులును, సప్తదశప్రధాన
ప్రాసనిర్ణయంబులును, ఉభయప్రాసంబులును, శబ్దాలంకారనిరూపణంబునుం గల
వళిప్రాసపరిచ్ఛేదం బనుత్పత్తియాశ్వాసమా సంపూర్ణము.

చతుర్థాశ్వాసము

సహస్రత్యంతో

ర్యసంభృతృభవకృష్ణవేణితటభూ

1 వానైశ్వరపూర్వా

కా² సప్తసుయోజనప్రసన్న నమస్తే

- క. అవధారు శబ్దకాసనుఁ, దవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, ద్రవచోవ్యాకరణనూత్రతతిఁ జెనుఁగింతున్. 2
తే. ఘనుఁడు వాగనుకాసనకవివరుండు, ముందు వర్ణపరిచ్ఛేదమునకుఁ దుదిని
బద్యలక్షణ మెల్ల నేర్పడఁగఁ బల్కె, సారది సంక్షేపముగ నైదుశ్లోకములను. 3

పద్యపరిచ్ఛేదములనూత్రంబులు:—

ఆర్యావృత్త శ్లోకంబులు.

వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాఖ్యైః,
సంబధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః.
శాస్తార ఏకమాత్రం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి పదన్తి,
గౌతా గగలలసంజ్ఞా స్తో హగణో లఘుగురూ లగో షగణః.
గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్వ్యాన్వ్యా,
గురువ శ్చే ద్భజసగణా లఘువో యది యరతసంజ్ఞికాః క్రమశః.
మిత్రే నగలా వింద్రా నలనగనలభరతా శ్చంద్రా మలఘుః,
రలరగతలతగనవసహభలభగనలనలలనగగనవసహః.
దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,
ఏతే గురువ శ్చేమా స్స ర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః.

1 వానైశ్వర (వా); వానైశ్వర (వె); వానైశ్వర (పూ. ము. 1859).

2 సప మ (పూ. ము). 3 క్రమతః (పూ. ము).

- ప. ఈశోకంబు ¹లైదును తొమ్మిదిమాత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద. 4
- ²అ. సకలభాషలందు ఛందంబు దెలియక, పద్యములు రచింపక బాటి గామిఁ
దద్విధం బెఱుంగఁదగుఁ గావ్యములు సేయు, తలఁపు గలిగినట్టిధన్యులకును. 5
- మ. హరభక్తుం డగుభీమసత్కువి నసంతామాత్మ్యునిం బెద్దన
ద్వరునిం దాతనఁ గాచిరాజు బసవప్ప నైభరవు స్మిధరుం
బరమోత్సాహమునం దగం దలఁచి చెప్పం బూనితి న్నారించే
త రచింపంబడినట్టిఛందములచందం బెల్ల నందంబుగాక. 6
- క. భువి నిఛందముఁ దెలియక, ³కవితను రచియింతు ననుచుఁ గడఁగుట లెల్ల
వివరింప నీత ⁴నెఱుంగక, తవిలి యమున దాటి పోవఁ దలఁచుట గాదే. 7

ఛందః ప్రభావము.

- తే. అదిమూలస్వరూపుఁ డైనట్టివేద, పురుషుఁ డాఱు ప్రధానాంగముల వెఱుంగు
వాని నెఱిగింతుఁ జేదిధూవరకృతాంత, తంగెడాహ్వయదేశమధ్యమనిశాంత. 8
- తే. శిక్ష నాన నిరుక్తంబు చెవులు ఛంద,మం ఘ్రియుగ్గంబు కల్పంబు హస్తయుగము
జ్యోతిషము నేత్రయుగశంబు శబ్దవిద్య, సురుచిరానన మామ్నాయపురుషునకును.
- తే. వేదమునకుఁ బాదంబు లై వెలయుకతన
ఛంద మన్నిటిలో నవశ్యంబు గాదె
పురుషుఁ డఖిలాంగయుతుఁ డయ్యుఁ జరణయుగము
లేక నడవ నమర్థుఁడే లోకమునను. 10
- క. ఛందస్సాత్రంబులచేతం దగఁ గూర్పంగఁబడి కదా వాక్యమణుల
చెందుఁ జతుర్దశవిద్యా, సుందరహారంబు లై యజునినతిగళముక. 11

ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము.

- తే. అట్టిఛందంబు నంది దా నందె ముందు, శివునిచే నంత నొక్కనిచేత నొకరు
వడసిరి ననత్కుమారకుంభజబృహస్ప, తీంద్ర నాసుకిసింగళాహి ప్రముఖులు. 12
- క. గురుఁడయి పింగళకాకో, దరపతి వెనుఁ జెప్పె హనిదానవవిద్యా
ధరనిర్జరగంధర్వా, పృరోభుజగయక్షసిద్ధసాధ్యుల కెల్లక. 13
- ప. తత్స్వరూపం బెట్టి దనిన. 14
- క. క్రేమమున ⁵బ్రహ్మ గాయ, శ్రీమహిమ గ్రంథకథితదివ్యచ్ఛందో
నామము లింకను దెలిపెదఁ, గామెపలీపురనివేశ కంఠవివాహ. 15

1 లేదును (పె). 2 ఈపద్యము (పె) లో లేదు. 3 కవిత్యము రచింతు (ఓ.; పూ. ము). 4 నేరక (ఓ.; పూ. ము). 5 ధర (ప. పె).

అనుష్టుప్ శ్లోక త్రయము.

- ఉక్తాత్తుక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠా న్యా సుపూర్వీకా,
గాయత్రీస్త్రిగనుష్టు ప్పు బృహతీ పక్షి రేవ చ. 1
- త్రిష్టు ప్పు జగతీ చైవ తథా తిజగతీ మతా,
శక్వరీ చాతిపూర్వా న్యా దష్టి రత్యష్టి రేవ చ. 2
- ధృతి చ్చాతిధృతి తైచ్చ కృతిః ప్రకృతి రాకృతిః,
వికృతి సంకృతి తైచ్చ తథా భికృతి రుత్కృతిః. 3

పదవిభాగగద్యము.

ఉక్తా, అత్తుక్తా, మధ్యా, ప్రతిష్ఠా, సుప్రతిష్ఠా, గాయత్రీ, ఉష్టిక్, అనుష్టుప్, బృహతీ, పక్షిః, త్రిష్టుప్, జగతీ, అతిజగతీ, శక్వరీ, అతిశక్వరీ, అష్టిః, అత్యష్టిః, ధృతిః, అతిధృతిః, కృతిః, ప్రకృతిః, ఆకృతిః, వికృతిః, సంకృతిః, అభికృతిః, ఉత్కృతిః, ఏతాని షడ్వింశతి శ్చందో నామాని.

క. యదుతిలక కామెపలిపుర, సదనా యివి యిరువదాఱుధందంబులకున్
మొదలుకొని వరుస వెంబడి, సదమల నామములు వీని జను చెలియంగా. 16

ఇతిహాసాదిన్వయాపము.

- ఆ. కవిత యనుచు నొకటి కల్పించి వాల్మీకి, చెలగి రామకథ రచించె మొదల
నతని జూచి చెప్పి రామిడికపు లెల్ల, గామెపల్లిగోపకామినిశ. 17
- వ. అది యెట్లంటేని. 18
- తే. ఎఱుకు మును క్రాంచమిధునంబు నేయఁ గాంచి
వగచి వాల్మీకి దాఁ బల్కువాక్యములును
బద్య మైనను నేర్చి చెప్పంగఁ దొడఁగెఁ
బూర్వరామాయణము నాడు పుట్టె గవిత. 19
- క. విసు మితిహాసము కావ్యము, నన ద్వివిధం బయ్యె గవితయం దితిహాసం
బసుపసుచాతుర్యపురా, తనవృత్తం బయ్యె భారతం బదియ కదా. 20
- క. పుడమిని గవితే జెప్పం, బడునది కావ్యం బటరయఁ బలుకుదు రాద్యుత్
తొడిబడ నదియె కదా యిప్పుడు రామాయణ మనంగ భూసుతచరితా. 21

ఆ. ద్వివిధ మయ్యై గావ్య మవని సంగీతసా, హిత్యసంజ్ఞలను మహేంద్రవంద్య
సప్తతాళభవము సంగీత మాజయ, దేవకావ్య మదియె పో వచింప.

22

మ. ధర సాహిత్యము గద్యపద్యములనం దా రెండుభేదంబు లై
పరగు నద్వయమునందు బాదనియతు ల్భావింపఁగా లేవు వా
క్కుప్పరణం దై విలసిల్లఁగా నుడువ నొప్పుం గావ్యుఁ డెంతేనియుక్
మరుతండ్రి మఱి దీనికే వచననామం బయ్యై నాంద్రంబునక.

23

గద్యము. శ్రీ విలాసినిపక్షి రుమాద్వయగిరిదుర్గసర్వాధ్యక్ష, పద్మజాండానేకభరణదత్త
దత్త బామాత్యధాత్మ ప్రభమవికాల నేతృప్రముఖినిఖిలబర్హిర్దుఖప్రన్మాయమానశుభ
శీల ధరణీతనూజాద్విత్తకాలకాలయవనజరాసుత ప్రభృతిమపక్షినిపక్షినిగ్రహోపా
యపారీణ, సౌందర్యవిజితారవింద బాణ, బాణాభిధానపూర్వగీర్వాణేంద్ర సహస్ర
బాహురంభా సుభనునిశితకుతార, ద్వారకాపట్టణవిహార, హారాంగదవలయమకర
కుండలకిరీటాద్య శేష విశేష భూపణభూషితగాత్ర, భూమిధరా రాతిపు త్తమిత్ర, మి
త్రమహారీకాంతికాంతారాంతరలతానికాంత సంచరణ చరణసముల్లాస, యోగీం
ద్రహృదయపయోజవాస, వాసవరత్నాభ, వారిజనాభ, నాగారిస్యందన, నందగోప
నందన, కరుణాలవాల, కాంచనచేల, భుజగేంద్ర శయన, పుండరీకనయన, ఆర్తరక్షణ
పరాయణ, గోవింద, మాకుంద నమస్తే నమస్తే పునస్తే పునస్తే.

24

వ. అని యివ్విధంబున గద్యరూపంబుగా నాదిమధ్యాంతసూన్యండును, చతుర్దశభూన
మాన్యండును, సకలసద్గుణసంపన్నుండును, సజ్జనాసన్నుండును, భవబంధమోచనుం
డును, బంకజలోచనుండును, కందర్పకోటిబిలాసుండును, గామేపల్లినవాసుండును
నగు గోపాలుని వినుతించుజనంబులకు ధర్మంబు కరతలామలకం బరంబు ముం
గొంగుబంగారంబు, కామంబు తంగెటిచెట్టునంబెట్టినజాంటి తేనియపెరయ, మోక్షం
బంగణంబునం గలవేల్పుటా వివినిశ్చయం బని విపశ్చిద్వచనంబులు ప్రచురంబు
లై వెలయుచుండు.

25

తే. కొంగను నిషాదుఁ డేయఁ గన్గొనినవామ, లూరుభవునిశోకంబు లకారసహిత
మై కదా శ్లోక మయ్యై బద్యంబు నండు, దానిగొందఱునాల్గుపాదమాలకలిమి.

మూ-నూః—వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిస
ర్నావై ష్టిః, సంబద్ధం వృత్తం స్వాదువగణానూత్రాభి రన్వితః జాతిః.

1

తే. పాదీనియమంబు గలయట్టిపద్యసమితి

వృత్తములు జాతులును నన ద్వివిధ మయ్యై

నిట నిసర్గగణంబుల వృత్తము లగు

జాతు లుపగణమాత్రల జగగుచుండు.

2

ప్రథమ ప్రత్యయోద్ధారణ¹క్రమము.

క. ఆశ్యాశ్చర్యము లగువ, ట్పుత్యయములు దాన యొనప్రస్తారాఖ్య
ప్రత్యయమువలన గణములు, దైత్యాంతక తెలియఁ జెప్పెద న చెట్లన్నకా. 28

మూ.నూ.—శాస్తార ఏకమాత్రం లఘో ద్విమాత్రే గురో
రితి వదన్తి. 2

క. భరితేందిర కామెపలీ, పురమందిర యొక్కమాత్ర భువి లఘువునకుకా
గురువు ద్విమాత్రాయుత మీ, యురవువలన రెండులఘువు లొకగురువునకుకా. 29

తే. మహిని లఘువులు నిగుపు గా మరుశరముల, వైఖరిని వ్రాయ నగు గురులో హనికెట్టి
యగుట రెండేసి రేఖలు దిగునకొనలు, గలయఁ గాఁ గ్రొన్నెలభంగి నిలుపఁ దగును.

క. సమవృత్త ప్రస్తార, క్రమ మిది వో యుక్త మొదలుగా నెన్నవఛం
దము వలయు నన్నిగురువులు, కమలాప్రియ యడ్డచాలుగా నిడి పిదపకా. 31

అ. బంతిబంతి మొదల భాసిల్లు గురు వెంను, దానిక్రింద లఘువు దానికుడిని
బైకి సమము వామభాగోర్వి గురువులు, నయ్యో సర్వ²లఘువు లైనదనుక. 32

తే. ఇటుల వ్రాయంగ నేఛంద మెన్నిబంతు
లన్ని సమవృత్తములు దానియందుఁ బుట్టె
బంతి యొక్కొక్క సమవృత్తపాదగణము
అయ్యో నాలుగుపదముల నవియే నిలుచు. 33

ఇంచునకుటిక. ప్రస్తార ప్రత్యయ మనం గా: ఇన్నవఛందంబున నెన్ని సమవృత్తంబులు
పుట్టెను? వానిలోపల నిన్నవసమవృత్తంబునకు నేయేగణంబు అని యడిగిన సరి
చెప్పెడువిధము:-వా రెన్నవఛందమున నడిగిన నన్నిగురువులు అడ్డపక్తిగాను
వ్రాసి పుస్తరించునది. అదియెట్లనిన: అబంతి మొదల ఎక్కడ గురు వుండునో
దానిక్రిందగా లఘువును వ్రాయునది. అలఘువునకు వలపలనుమీఁదను గురువుండిన
గురువును లఘువుండిన లఘువును నిలుపునది. ఏమియు లేకుండిన నేమియు వ్రాయక
ఊరకుండునది. ఈబంతిని ముందుగా వ్రాసినలఘువునకు ఎడమదిక్కునను
మీఁదను గురులఘువులలోపలను ఏది ఉన్నను దానిక్రింద గురువే నిలుపుచు వచ్చు
నది. మీఁదను ఏదియు లేకుండినఁ గ్రిందను వ్రాయఁబనిలేదు. ఇప్పుడు వ్రాసిన
కృమముననే క్రిందిబంతి చూచి యాక్రిందట దిరుగాఁ దిరుగా బంతిని అన్నియు

1 చక్కమా (పె. వ). 2 యురవు (పూ. మా). 3 గురువు (పె. ప).

అఘువులు వచ్చినదనుక ప్రస్తరించి అన్ని బంతులను లెక్కచెట్టగా నెన్ని యవునో యాఛందమున నన్ని సమవృత్తములు పుట్టిన వనునది. ఎన్నవవృత్తమడిగిన వన్నవ బంతి నున్నగుదువులు అఘువులు గణములు చేసి అవృత్తమునకు ఏకపాదమునకు అవిగణము లని చెప్పినది. నాలుగుచరణములకును అగణములే నిలుచు నని తెలిసి కొనునది. ఇరువదియఁబది ఛందములకును ప్రస్తరించుకృమము ఈలాగుననే యని తెలిసికొనునది.

34

క. భూమి నిసర్గోపగణ, స్తోమము వివరింతు వినుము సురరిపుభీమా

కామిపలీపుటభేదన, ధామా సుగుణాభిరామ దైవలలామా.

85

క. ఉక్తాత్మక మధ్యల, వ్యక్తం బగునాప్రతిష్ఠయందును గణముల్

సూక్తిమయము లై పుట్టెను, భక్తపరాధీన కామెపలిపురవాసా.

36

సై సర్వకళాములు, ప్రథమచ్ఛందోజాతకళాములు.

క. గా యనఁగ నొక్కగురు వగు, లా యనఁగా ధాత్రి నొక్కలఘునామం బా

నీయక్షరములు గణములపై యోగం బైన గలయం బలుకడ వలయు.

87

ద్వితీయః పంచో జాతగణంబులు.

మూ-సూ:-గౌ లో గగలలనంజ్నో గో హగణో లఘుగురూ

అగ్ని వగదా.

3

క. గగ మాయె రెండుగురువులు, లగమును వగణంబు నయ్యె లఘువును గురువు

జగతిని లఘుముగ ము లల, మగు గురువును లఘువు గలము హాగణంబు నగున్.

శ్రుతియచ్చందోజాతగణంబులు.

మూ.సూ.—గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమః

నాస్తిత్వాః । గురవ శ్చే ద్భజనగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞకాః
కమతః.

4

తే. మూడు గురువులు లఘువులు గూడిన మన, లాదిమధ్యాంతముల గురు లైనభజన
 ఎవియే లఘుక్షరము లైన యరత లయ్యెడి, గ్రమము దప్పక నెనిమిదిగణములకును.

ఉపగణోత్పత్తి ప్రకారము.

మూ.సూ.—మిత్రే, నగలా విందా నలనగనలభరతా శంఖా,

మలఘ్నః, రలరగతలతగనవనమాభలభగనలలనలలనగగనవనహః. 5

క: ద్వివిధం బయ్యెను గణచయ; మవని నిసర్గములు సుపగజాలియు ననఁగా
నివి నైసర్గగణంబులు, రవిశక్రశకాంకు లివి ధరణి సుపగణముల్. 40

తే. గరిమ నత్యుక్త మొదలుగాఁ గలుగునట్టి, మూట రెండేసిపంక్తులు మొదల విడిచి
మొదల లఘువున్న పంక్తుల మొదల లఘువు, వెండియును నిల్పి రవిశక్రవిధుగణములు.

వ. దీనికి తెలివిడి: ఆత్యుక్త యనురెండవభందము ప్రస్తరించిన నాలుగుపంక్తులు వుట్టె
ను, మధ్య యనుమూడవది లిఖించిన ఎనిమిదిచాళ్లవును. ప్రతిష్ఠ యనునాలవది వ్రా
సినఁ బదహాటుపీఠులవును. ఈమూడుభందములయందును మొదలివి రెండేసిపం
క్తులు విడిచి మిగిలినపీఠులలోను ఏవీధి మొదలను లఘువు వుండిన ఆవీధిని ఆలఘువు
నకు మొదలను, మఱియు ఒక్కొక్కలఘువు నిలుపునది. ఇటువలెనే ప్రస్తరించి
యొక్కొక్కచాలునఁ గలగురులఘువులు గణములు చేసిన ఆత్యుక్తయందలిరెం
డుబంతులవియు సూర్యగణము లవును. మధ్యయందలి ఆటుచాళ్లవియు చంద్రగ
ణము లవును. ప్రతిష్ఠయందలి పదునాలుగుపీఠులవియు చంద్రగణము లవును. 42

క. నగణమును గురువు నగ మగు, నగణము తుదిలఘువు గదియ నల మనఁ బరఁగున్
నగణముపై గగ ముండిన, నగగం బగు మఱియు సుపగణము లి ట్టొప్పున్. 43

క. హన లర్కగణము లనఁగాఁ, జను నింద్రగణములు భరత సలనలనగముల్
పనిపడి జాతులయం దివి, కనఁబడు నక్కరలు మొదలుగా శక్తి కొప్పున్. 44

క. భలభగురుతలతగములును, మలఘురలరగములు నేడు మఱి నవనహలున్
నలలనగగములు నాలుగు, సలలసవనహములు మూడు చంద్రగణంబుల్. 45

స్వభావగణప్రస్తారము.

ఉక్తాఘందోజాతగణంబులు.

౮ గగణము.

౧ లగణము.

పెరసి ౨ ఉభయమున్ను.

అత్యుక్తాఘందోజాతగణంబులు.

౮౮ గగణము.

౧౮ లగణము.

౮౧ గల గణము (ఇదేహగణము)

౧౧ లల గణము.

పెరసి ౪ గణములు.

మధ్యఘందోజాతగణంబులు.

౮౮౮ మగణము.

౧౮౮ యగణము.

౮౧౮ రగణము.

౧౧౮ సగణము.

౮౮౧ తగణము.

౧౮౧ జగణము.

౮౧౧ భగణము.

౧౧౧ నగణము.

పెరసి ౪ గణములు.

సూర్యేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము

సూర్యగణములు:—

{ ॐ }

ॐ ॐ ॐ గలగణము.

ॐ ॐ ॐ నగణము.

వెరసి ఉభయమున్ను.

ఇంద్రగణములు.

{ ॐ }

ॐ ॐ ॐ రగణము.

ॐ ॐ ॐ నగణము.

ॐ ॐ ॐ తగణము.

ॐ ॐ ॐ సలము.

ॐ ॐ ॐ భగణము.

ॐ ॐ ॐ నలము.

వెరసి ౬ గణములు.

చంద్రగణములు.

{ ॐ }

ॐ ॐ ॐ రగణము.

ॐ ॐ ॐ నగగణము.

ॐ ॐ ॐ తగణము.

ॐ ॐ ॐ సవగణము.

ॐ ॐ ॐ భగరుగణము.

ॐ ॐ ॐ నవగణము.

ॐ ॐ ॐ మలఘుగణము.

ॐ ॐ ॐ సహగణము.

ॐ ॐ ॐ రలగణము.

ॐ ॐ ॐ నహగణము.

ॐ ॐ ॐ తలగణము.

ॐ ॐ ॐ సలగణము.

ॐ ॐ ॐ భలగణము.

ॐ ॐ ॐ నలలగణము.

వెరసి ౧౪ గణములు.

గురులఘుపర్ణనియమము.

క. గురువు పరమేశ్వరాకృతి, యరయ లఘువుగిరికుమారి కాకృతి గణమూర్తి
పరికింపఁగఁ దత్ప్రకృతులు, మరహర గణములకు లక్ష్యములు వర్ణంబుల్. 46

మూ.-సూ:-—దీర్ఘ స్పందయుక్తాద్యఃపూర్ణానుసావరపుర్యవర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్చేషా స్పర్శ్య లఘుప్రకారా ఇతిజ్ఞేయాః. 6

క. ఇల జమిలియక్కరములకు, బలుసున్నకు నెడమ మూడి పల్కెడువర్ణం
బులుఁ జూపి పలుకునవియును, లలి గురువులు కడవలివులు లఘువు లమూర్తి. 47

క. విను తన్వంగి యని ప,ల్కిన మూడును గురువు లయ్యె గిరిజ యనుచుఁ బ
ల్కిన మూడు లఘువులయ్యెను, దనరులివుల కల్ల నిట్లు దనుజవిభేది. 48

తే. కొమ్మకైరలు ద్విత్వార్థంబు లగుట, వానియెడమవి గురువులు పట్టునుడులు
ప్రాణములు గాన వానిదావలను గల్గ, నక్కరము లెల్ల లఘువులు నిక్కమగును.

- అ. వ్యంజనాక్షరంబులందుఁ గ్రిందటివ్రాత, లైనవట్లునుడులు నైత్వములును
వాని గూడి యున్న స్వరములు కాని జడ్డక్కరములు గావు యజ్ఞరూప. 50
- అ. అన్యతసదృశ మగు మహావృజినంబును, చిత్తృసమర్పఁ బోలునతిసుకృతము
నన్యతసింధుకాయిననుమగుదైవంబు, గలుగ దనఁగ లక్ష్యములు ముకుంద. 51
- అ. అంగ్రకృతులమాట కాదివర్ణముక్రింద, నూఁదఁబడనిజడ్డ లుండెనేని
వానియొడను నున్న వ్రాలునందును గూడి, గురువు అనుచు గణము గూర్చవలదు. 52
- తే. భవవినతనామ వ్రజభామ పృథనభీమ, కంజదళనేత్ర స్తుతిపాత్ర త్తాకళిత్ర
కౌరి పృథ్వస్తవై భ్రాజత్కిరీట, హరకేయూర యనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె. 53

సర్వగణలక్ష్యంబులు.

- క. ఇలఁ బద్మా యన గగ మై, పొలుచు రమా యనిన వగణమును లగమును నై
వలయు గిరి యనఁగ లల మగు, లలి లక్ష్మి యనంగ నగు గలము హగణంబుకా. 54
- క. మయరసతజభనగణముల, భయమానఁ బింగళుడు దొల్లి పక్షింద్రునితో
రయమానఁ బల్కినమాటల, పయిపొల్ల లటంచుఁ జెప్పఁబడు నెనిమిదియుకా. 55
- ప. అవి యెయ్యెని యనినః ధీశ్రీశ్రీమై, వరాహాయ్, కాగుహర్, వసుదాన్, సా
తేక్వత్, కదాసజ్, కింపిదభ, నసహన్, అనియెడు నీయెనిమిది వాక్యంబులయం
దు నొక్కొకదానికి మొదల నుండెడుమాఁడక్షరంబులకు నైవగురులఘువులకు
నాలవది యగుపొల్ల గణసంజ్ఞాక్షరం బని వియద్గంగాతరంగిణీరంగదుత్తుంగభంగ
శృంగారసంగతోత్తుంగదయాపాంగసుధారసైకపావనాంగుం డగుపింగళభుజంగ
మపుంగవుండు వేదాంగంబునందు మాంగల నెఱింగించె నట్లు గావున. 56
- క. శ్రీరామా యన మగణం, బారయ ఘనుఁ డనఁగ నగణ మగు మధ్యాప్ర
స్తారాద్యకసానఁబుల, నీరెండును వలయుఁ గ్రమత నెఱుంగఁగ వలయుకా. 57
- క. ధీరుఁ డన భగణ మొప్పు ము,రారి యనం జగణ మయ్యె ననఘా యనఁ జె
న్నారు సగణంబు వీనికి, నారయ గురు లాదిమధ్యమాంతగతంబుల్. 58
- క. సారది నుజేంద్రా యనినన, బరుణడి యగణంబు నల్లభా యన రగణం
బరుడగ గోవింద యనకా, ధరఁ దగణము క్రమత లఘుయుతము లీమాఁడుకా.
- తే. నరమృగా యన నగమగు నరసఖ యనఁ, దలఁకొను నలంబు నరకజైత్రా యనంగ
నగ నైకగు నీతి జగతి నిండ్ర, చంద్రగణములు మఱియను జను నుపేంద్ర.

గణాధిదేవతాఫలంబులు.

- తే. కంఠవర్గన కృతిముఖగ్రాహ్యవర్గ, మాత్ర మన శబ్ద కాసనసూరివరసి

చేత సంక్షేపముగ మును జెప్పబడిన, శుభగణము లిచ్చట వచింతు నుకవు లలర.

మూ. నూ:—యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదా గ్రహణ్యే. 7

క. తలఁపఁగ శుభఫలదాయకములు మంగళదేవతాకములు నగుగణముల

నిలుపఁ దగు గృతిముఖింబునఁ, చెలిసి కవీశ్వరుఁడు పతి కతిశ్రేయముఁగాక. 62

ఆ. బాలచంద్ర నిభము పార్వతీవల్లభు, దాసి యుచ్చరించుతటి ద్వీమా త్ర

హరలఁ దక్కు గణములం చెల్ల మొదలను, భూతిదాయి గురువుఁ బొగడ వశమె.

క. శరసన్నిభము లలసజేతరగణములమొదల భద్రదాయి పలుకుచో

ధర నేకమాత్ర హిమభూధరనందన దాసి లఘువు తరమే పొగడక. 64

ఆ. గగము భూమిగణము లగ మంబుగణమును, లలము వాయుగణము గలము పాన

కమును మధ్య నైనకతమునఁ దత్సమానంబులై శుభాశుభంబు లొనఁగ. 65

క. మయరసతజభనలకు భూపయోగ్ని పవనగగనరవిపద్ధారివృషా

హ్వయు లీశులు శివజయలయ, భయశుభరుగ్ధనముదములు ఫలములు వరుసక. 66

ప. అది యెట్లనిన నధర్వణవేదముఖింబున మగణంబు ననుమతీదేవతాకంబు గావున శివ

ప్రదంబని మహానాటకంబునందు “విఘ్నే శో న స్స పాయా” తని హనుమంతుం

డును, సూర్యశతకంబునందు, “జంభారాతిభకుంభోద్భవ” మని మయూరుండును,

మేఘసందేశంబునందు “కశ్చి త్కాంతావిరహగురుణా” యని కాళిదాసుండును,

కాలామృతమునందు “శ్రీమద్వేంకటనాయక” మ్మనిమదీయాన్వయ ప్రభవుం డగు

తిరుమలభట్టారకుండును, భారతంబునందు “శ్రీ వాణీగిరిజా” యని వాగమళాసనుం

డును, కవిజనాశ్రయమునందు, “శ్రీ కాంతా” యని వేమలవాడభీమకవియును,

ఛందంబునందు “శ్రీరామా స్తనమండలీమితకాశ్చి రార్ద్రపక్షంబుతో” నని య

నంతుండును మొదలం గదియించిరి. యజుషామ్నాయాద్యం బగుయగణంబు జీవ

నదేవతాకంబు గాన జయప్రదం బని యాదికావ్యంబునందు, “తపస్వ్యాభ్యాయ

నిరత” మ్మని వాల్మీకియు, ప్రథమశైవ స్తంబునందు “మహిమ్నః పారంతే” యని

పుష్పదంతుండును, సౌందర్యలహరియందు “శివ శ్చక్తాయోక్త” యని శంకరా

చార్యభారతులును తొలుత నిలిపిరి ఋక్సమంబులకుం బ్రథమం బగురగణ మా

శ్రయశదేవతాకంబు గాన లయప్రదం బని యెల్లవారు నాది నిడ నొడిరి. కవి

కంఠపాశంబునందు “వ్యోమనూర్యం వితనుతే” యనిపల్కినకతంబునఁబంచత్వంబు

నొంపె. సగణంబు దహనసఖిదేవతాకంబుగాన భయప్రదంబని కవివరులు మొదలం

గుర్చివెలచిరి. వెలవక ‘కాలిసనమాకారంబు’నందు “అవలంబ్యస్వపారంబు” మని

సార్య భాముండును, వృత్తరత్నాకరమునందు “సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ” మని కేదా

రకవియును రచియించి పంచత్వంబునొందిరి.

తే. గగన మేలిక గావునఁ దగణమునకు, ఫలము శూన్యం బటందు రాపలకు
యఖిలభూతంబులందు నిత్య మయి నిల్చు, వ్యోమముశుభ ప్రదంబుగాకుండుటెట్లు.

ఆ కాశము నిత్య మైనందుకు భాగవతము ద్వితీయస్కంధమునందు.

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును సర్వశరణ్యుడు సర్వశక్తియుఁ
సర్వజగత్ప్రసిద్ధుఁడును సర్వగుణుండును జైనచక్రి యా
సర్వశరీరులు నిగిగతసంగతిఁ జెంది విశిర్యమాణు లై
పర్వినచో¹ నభంబుగతి బ్రహ్మము దాఁ జెడ కుండు నెప్పుడుఁ.

69

తే. ఎల్లరును శుభదము లని యొన్ని నట్టి, గణములకు వ్రాయు టేపాటి? కాని వనిన
దజలు మంచివిగా వ్రాయఁ దగు మహాకవిప్రయోగలక్ష్యంబులు వెదకి పెక్కు.

ప. అవి యెయ్యెని యనినఁ బ్రక్రియాకాముదియందు “యేనాక్షరసమామ్నాయ” మని
ధర్మక్షీర్తియు, తర్కభాషయందు “బాలాపి యో న్యాయనయే” యని కేశవమి
శ్రుండును, మంత్రదర్పణమునందు “అధారపద్ధ వనఖేలనరాజహంసీ” మనిపృథివీధ
రాచార్యుండును, కృష్ణవిజయంబునందు “పాయా దపాయా” త్తని కుసుమాయా
ధుండును, సాహసాంకంబునందు “అవ్యాత్సవో” యని పరిమళుండును కావ్యాదిని
బ్రతిపాదించిరి. మఱియు “అరోగ్యం భాస్కరా² దుపైతి” యని మనువచనంబు
గలుగుటంజేసి.

71

తే. అరయ నారోగ్యకరుఁ డైనయరుణుఁ డేలు
జగణమున నెట్లు రోగంబు సంభవించుఁ
గాంతి యగుఁ గాని రోగంబు గాదు రుక్ప
దార్ మనుచు వెల్లంకితాతప్ప చెప్పె.

72

ప. కావున కిశుపాలవధంబునందు “క్రియః పతి స్త్రీమతి” యని వణిజ్ఞాఘండును,
కిరాతాద్భుతంబునందు “క్రియః కురూజా” మని భారవియును, మణిదర్పణము
నందు “దివాకరం నమస్కృత్య” యని యును³ కాకుననామ గ్రంథంబునందు “విరించి
నారాయణాంకరేభ్య” యని యును ఛప్పన్నంబునందు “బ్రహ్మ్య లోకకర్తార”
మనియును భోజరాజీయంబునందు “సునీతిశాస్త్రసద్విద్యా” యనియును ముందరం

1 శక్తుఁడుఁ (అచ్చు. భా). 2 గతుండుగు చక్రపాణియీ. 3 విగమ.

4 విశిర్య. 5 నభంగ. (అచ్చు. భా.) ఈపాతము అప్పకవిమతమున కాధారముగాదు.
నభంబుగతి యన్న నే యాకాశమునకు బ్రహ్మమునకు సమానధర్మ మగు నిత్యత్యమేర్ప
డును. 6 దిచ్ఛేత్ (ప). 7 లాసువలనానుకాకుననామ గ్రంథంబునందు (పె); లూకుం
డును కాకుననామ (ప).

బొందించిరి. భగణంబు సుధాకరదేవతాకంబు గాన ధనప్రదం బని శుభ మపేక్షించి భారతశేషమగువిరాటపర్వము ప్రారంభించునప్పుడు, “శ్రీ యన గౌరి నాబరఁడు” నని తిక్కనయును, శ్రీమద్రామాయణమునందు “రామునిశుభచరితములను” అని భాస్కరుండును, యుద్ధకాండమునందు అంకాదహనముపట్టుకథ ఉపక్రమించుచును “శ్రీయుతమూర్తియైన” యని యశ్వలభట్టారవుండును, నృసింహపురాణమునందు “శ్రీకి నిరంతరం” బని ప్రబంధపరమేశ్వరుండును, రుక్మాంగదచరిత్రమునందు “శ్రీమయపత్రమల్ జడలు” అని ప్రాథకవిమల్లనయుం బ్రయోగించిరి. నగణం బమృతాంధోనాథదేవతాకంబు గాన సకలభోగప్రదం బని నలోదయమునందు “హృదయనదా” యని కాళిదాసుండును, శివభద్రంబునందు “ప్రణమిత శిరసి” యని కవివరుండును, ఆరణ్యపర్వావశిష్టంబునంబు భీమకవిశాపభయంబున జయము గౌరి “స్ఫురదరుణాంశురాగరుచి” యని శంభుదాసుండును, త్రిసలీదండకమునందు “విజయనగరహేమకూటంబున న్నిల్చి” యని నందిలిమ్మనయుం జెప్పి రదియునుం గాక.

73

- సీ. గ్రహములలోన భాస్కరునిచందంబునఁ దరులలోఁ బారిజాతంబుకరణి
క్షుధరంబులలోనఁ గనకాద్రికై నడి నగులలో జహ్నుకన్యకవిధమున
దైవతంబులలోన దైత్యారిచాడునఁ బ్రమథులలో శూలపాణిపగిది
మృగములలోన గరిద్యౌషి భాతిని వివిధవిద్యలలోన జేదముక్రియ
తే. క్షేత్రములలోన వారణాశ్రీసలంబు, తీవి నిభములలోన నైరావణంబు
రీతి గణములలోనఁ జర్చించి చూడ, నగణ మొప్పారు శుభనిధానంబు గాన. 74
- . కృతిమొదల నిలిచినప్పుడు, మతిఁ దలఁపఁగ నుపగణములు మగణాదులతో
జత గూడి చూఫలంబులె, పతి కిచ్చు రవీంద్ర శీతభానులమహిమ. 75

అష్టగణాలక్షణంబులు.

- సీ. చంద్రసూర్యాగ్నిలోచనుఁ డగుముక్కంటిమూడునేత్రములను మూడుగురువు
లావిర్భవించి మధ్యాఘండమున కాది యై మగణం బయ్యె నందువలన
జనియించెఁ బ్రస్తరించిన క్రమమున యరసతభజన అనంగ సప్తగణము
లివి. మగణముఁ గూడ నెనిమిదిగణము లై తనరు పీటికి రూపదైవవర్త
తే. కులసస్వరదిగ్భామగోత్రయోని, గణభరాశక్తిహతదీయకాంతిజనక

1. ‘మృగములలోఁ గరిద్యౌషి భాతినిచూడ’ అనిపూర్వముద్రాణములం దన్నిటఁ గలదుగాని యతిభంగము. 2. పూ. ము. అన్నిటను ‘లక్ష్యంబు’ అనియున్నది; గాన తపః.

తనయఫలములు నాచుడు నెనిమిదియును, దెలిసి కృతిముఖమునఁగూర్చవలయుఁగృహ్య.

మగణలక్షణము.

సీ. అలఘుత్రయంబు కాశ్యపము గోత్రము వన్నె పచ్చన సంతతి పాదజంబు
ధరణి దైవంబు రాద్రము రసంబు శుభంబు ఫల మాదియామ ముత్పత్తివేళ
స్వరము మధ్యమము శంఖరయోనియును దైత్యగణమును నగువృషభంబు తార
వృశ్చికాఖ్యము రాశి విపులాకుమారుండు గ్రహము వానిశరీరకొంతి యెఱుపు

తే. ప్రమథనాభునిలోచనత్రయము జన్మభూమి గారావుపట్టి యంభోగణంబు
మందిరము శంభుకోణంబు మగణమునకు, దానపవనాశ కామెపల్లినీవేళ. 77

యగణలక్షణము.

సీ. అదిలఘువు ద్వితీయప్రహరము జన్మవేళ బ్రాహ్మ్యంబు భావింపఁ గులము
గౌతమగోత్రంబు కారుణ్యము రసంబు జలము దైవము పంచమము స్వరము
కపియోని మర్త్యంబు గణము పూర్వాషాఢ నక్షత్ర మిష్టాననంబు రాశి
గ్రహము గురుండు తత్కాంతి పీతాభంబు పరుణునిదిక్కు నివాసభూమి

తే. తండ్రి ధరణి గణంబు సంతాన మగ్ని, దేవతాకంబు ఫల మతిభావుకంబు
హరిణవర్ణంబు తనుకొంతి యగణమునకు, దానపవనాశ కామెపల్లినీవేళ. 78

రగణలక్షణము.

సీ. మధ్యమలఘువు యామంబు మూడవయది తాత్రంబు కులము రక్తంబు చాయ
దైవతంబు స్వరంబు దైత్యంబు గణము దస్యము యోని శతతార జన్మభంబు
రాశి కుంభము వికర్తననుతుండు గ్రహంబు ఖంజనాభంబు తత్కాయకొంతి
శృంగారము రసంబు కృష్ణవర్త యధీశుఁ డాంగిరసము గోత్ర మంబుగణము

తే గణుతి నేయంగఁ గడుపారఁ గన్నతండ్రి, యమఁగుఁబట్టి సకారంబు వ్యధఫలంబు
రచ్చపట్టు హుతాశాశ రగణమునకు, దానపవనాశ కామెపల్లినీవేళ. 79

సగణలక్షణము.

సీ. గురు వంత్యవర్ణంబు ఘోరంబు రసము వంశంబు పంచమము తేజంబు నలుపు
ధవుఁడు మారుతము గోత్రంబు కాశిక మున్నిపట్టు వాయువ్యంబు ఫలము లయము
నాకేశము గణంబు హస్త తారక యోని మహిష మంగనరాశి గ్రహము బుధుండు
నానిదేహము పీతవర్ణంబు స్వరము గాంధారంబు యామంబు నాలవయది

తే. యేడుచేతులు గలదయ్య మేలునట్టి, వ్రాయి జనుమఁగు గగన్దైవత్యి మూర్తి
సంభవుం డెంచి చూడంగ సగణమునకు, దానపవనాశ కామెపల్లినీవేళ. 80

తగణలక్షణము.

సీ. అవసానమున లఘు వాకాశ మీశుడు రసము శాంతంబు భార్గవము గోత్ర
మనిలదైవత్యంబు జనకుడు వనజబాంధవదైవతాకుండు నందనుండు
జనన మగ్ర జము పంచమము యామము వర్ణ మనితంబు ఫలము శుభాభివృద్ధి
సౌరంబు గణము పుష్కమి తార బస్తంబు యోని రాశి కుశీర ముడువిభుండు
తే. గ్రహము తద్విగ్రహచ్ఛబి తుహినకైల, సన్నిభంబు నిషాదసంజ్ఞంబు స్వరము
తావు దేవేంద్రభాగంబు తగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 81

జగణలక్షణము.

సీ. నడుచక్కి నుండువర్ణము గురు వాఙమయిది యామ మన్వవాయంబు త్కత్తి
యము రుక్మ ఫలము శోణాభంబు రుచి నభోగణ మయ్యశీతాంశుగణము కొడుకు
నరసంజ్ఞ కంబు గణంబు యోని వృషంబు కెండవఫల్గుని రిక్కు రసము
వీరంబు రాశి కంఠీరవం బాత్రేయగోత్ర మంబరచారి కువలయారి
తే. యతనిమైచాయ కెంపు పూర్వాశ యిరవు
ఋషభసంజ్ఞంబు స్వరము త్రయీతనుండు
జలజబంధుడు వేలుపు జగణమునకు
దానవవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 82

భగణలక్షణము.

సీ. ప్రథమాక్షరము ద్విమాత్రము కాపిలము గోత్ర ముత్తరం బిరవు మహారగంబు
యోని మృగోక్షంబు లుడురాసు లుశనుడు ఖచర మాతడు మల్లికానిభాంగుఁ
డూరుజంబు కులంబు నూరదైవత్యంబు జనకుఁ డైంద్రము చూలు స్వరము షడ్జ
మధిపతి జాబిల్లి యాదితేయంబు గణంబు సప్తమము జన్మప్రచారము
తే. రసము హస్యంబు వన్నియ రజతనిభము, ఫలము ధనహేమమణివస్త్రపశుతనూజ
పరిజనాశ్వాదిసంప్రాప్తి భగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 83

నగణలక్షణము.

సీ. ఏకమాత్రలు మూడు నింద్రుడు పతి యద్భుతము రసంబు నిశీలదైవతాశ
మారయఁ దండ్రి బృందారకాధీశునిదంతావళం బుండుతావు నెళవు
దివ్యభోగం బీగి తెలుపు వర్ణము జాతివిప్ర ముద్భవవేశ వేగుజాము
రవము షడ్జము ప్రవరంబు వాశిష్ఠంబు చుక్క రేణతి గాము సురగురుండు
తే. వానిలేజంబు పచ్చన యోని గజము, రాశి మీనంబు గణము సుధాశనంబు
నందనుడు లేడు మధ్యమ నగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 84

దేవతాంకితనియమంబులు.

క. స్వరమును జామును దిక్కును, బరికించి కపీశ్వరుండు పదపద్యంబుల్
సురనామాంకితములుగా, విరచించినఁ గలుగు సకలవిభవము లెపుడున్. 85

స్వరకూటము.

క. నిరతము నిషాదముఖ్య, స్వరములపదములు రచించుచక్కిని దత్త
త్స్వరగణములె మొదలను గూర్తురు గానకళాయుగంధములు భద్రేచ్ఛన్ 86

యోమకూటము.

క. పనివడి పద్యం బేజా, మనసు రచింపంగ వలయు మొనలను నాజా
మునఁ బుట్టినగణ మిడఁ దగు, ఘనసకాశ ప్రకాశ కామెపలీకా. 87

దిక్కుకూటము.

క. ఏదిక్కున నెలకొను గణ, మాదిని గూర్చంగఁబడియె నపుడు కృతికిఁ దా
నాదిక్కున కభిముఖ మై, మోదంబునఁ జెప్ప వలయు మురనరకచారా. 88

నరాంకితనియమంబులు; దగ్ధాదితారలు.

తే. దగ్ధమును జ్వలితము ధూమితంబు మృతము, గదయుతము నగుతారలగణము లాది
నిడఁగఁ నొల్లరు విభునకు నివృత్తిది, గలుగఁ గోరెడునట్టిసత్కవులు కృతుల. 89

ప. వీనిలక్షణం బంతయు ముందర రెండవపరిచ్ఛేదంబున వర్ణదుష్టతారానిర్ణయంబు
నందు విస్తరింపఁబడియెఁ గావున నది చూచి తెలిసికొనునది. 90

నాయకకూటంబులు.

చ. అలయక కబ్బపుండోరకు నాదిగణంబునకుం గ్రమంబునన్
గులములు యోని లింగములు గోత్రములు న్నటికాంతులు న్గణం
బులు సుదురాశి ఖేటములు బొందిక లై శుభదాయకంబు లై
వెలయ నరాంకితంబులు గవిప్రవరు మ్రచియింపఁగాఁ దగున్. 91

క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిక
కృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ జెలియఁ దగు సుకవి యివి తొమ్మిదియున్. 92

గణకులకూటము.

తే. నాథుకులమును మొదలిగణంబుకులము, నొకటి గాక విజాతు లై యుండ నేని
భిన్నకులజాత యగుచంద్రబింబవదనఁ, గేలు వట్టినపగిది దుష్కర్తఁ జెందు. 93

గణయోనికూటము.

క. జా నగునాయకతారా, యోనియుఁ గృత్యాదిగణభయోనియు వైరం
బూనక యుండ నహల్యా, జానివచనమున నెఱుంగఁ జను సుకవులకున్. 94

తే. తత్తదాఖ్యముఖార్ణసంతతికి నైన, తారకలు గావు ఛందోమతంబునందు
జన్మ తారక లని బహుజనము లాడు, కతన నవియె వచించితి గణములకును. 95

క. వర్ణఃపరిచ్ఛేదంబున, వర్ణములకుఁ గూటనిర్ణయం బంతయు వి
స్తీరముగా మును జెప్పితిఁ, గర్ణాహితమిత్ర దానిఁ గని తెలియ నగుకా. 96

గణలింగకూటము.

క. మొనగణమురిక్కలింగంబును బలినక్షత్రలింగమును పైరముఁ జెం
దిన నాయకుధన మెల్లను, మనుజుపతి హరించుఁ బంచమాసంబులకుకా. 97

గణగోత్రకూటము.

క. పతిగోత్ర ప్రవరములొ, సతతంబును బలుకఁబడిన సన్మనిగోత్రాం
కేతము లగుగణము లతినిం,దితములు కావ్యాది¹ నాదితేయసహాయా. 98

గణకాంతికూటము.

తే. నాయకునికాయ మేచాయ నలుపు మీఱు, నరసి తద్వర్ణమునఁ దనరారునట్టి
గణము పద్యాదిఁగూర్చినఁగలుగు శుభము,వ్యత్యయంబయ్యెనేని దేహంబుచెడును.
క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమున రక్తపీతములకు నభేదం
బై తనరు నరతనుద్యుతు, లీతెఱుగునఁ వెలియనలయు నిభపతివరదా. 100

గణదేవాదికూటము.

తే. గద్యపద్యాదిగణతారకాగణంబు, భర్తృనక్షత్రగణమును బంధు లైన
వత్సరకతంబు బ్రతుకుఁ గావ్యప్రభుండు, మైత్రి లేకున్న నెలకు ధర్మపురిఁ జేరు.

గణనక్షత్రదూరము.

అ. అదిగణమురిక్క కథిపతినక్షత్ర, మెన్నఁ బదియు మూటి కేక్కుఁ దైన
బ్రతుకు నూలునత్సరంబులు కృతినేత, తక్కు వైన జేగఁ దనువు విడుచు. 102

గణరాశికూటము.

క. పదపద్యగద్యముఖమున, ²గదియ గణమురాశి³నుంచి గణుతించిన నా
రదనుత విభురాశి శుభ,ప్రద మై యుండంగ నుకవి పరికింపఁ దగుకా. 103

గణఖేటకూటము.

క. మహి.స్థానాయకురాశి, గ్రహమును గృతిముఖగణోదురాశి గ్రహముకా
మిహిరేండులు దమగతిలో, సుహృత్తులై యున్న సరియ చుట్టము గాదే. 104

1 నాదేనసహాయా (పూ. ము). 2 గదయు (పె.ప. పూ. ము.) లోను,
3-అ. 126 వ పద్యములోనున్నది. 3 తాటాకుపు పుకములలోనుంచి⁴ అనియెయున్నది.

చతుర్థాశ్వాసము.

క. కొందఱు జ్యోతిశ్శాస్త్రము, పొందు వదలి భిన్న మార్గముల గణములకుం
బొందింతురు గ్రహముల నా, చందమునకు గణము శాస్త్ర సాధక మెంచుకొ. 1

కృత్యాదిగణద్వయకూటములు.

తే. మొదల నుండుగణద్వయంబునకు లెస్స, జూడఁ దగు యోనిలింగగణోదురా
ఖచరతత్కాంతినైసర్గికరమనామ, కూటములు తొమ్మిదియును నికాటదమన. 1

అ. ప్రథమగణము వధువు పైగణంబు వరుండు, నగుట నాగణద్వయంబునకును
బొత్తు గలిగినట్టిపాత్రంబు ముంగిటఁ, గలుగువేల్పుటావు గాదె పతికి. 1

ఆ. తొలుత నేడుకూటములు మాత్రమేకొపరి, చేబ్బదమునను దెలియఁ జెప్పబడియొ
గాన వాని మాని కడమవి రెండును, వివరపఱుతు నిచటఁ గవులు వొగడ. 1

గణనై సర్గికకూటము.

అ. తండ్రికొడుకు లగుచుఁ దనరారుగణములు, గలసి మెలసి కృతిముఖమున నిలు
రసలనడుముఁ బచ్చికనవు వైచిన మండు, నన్ని పవనగణము లగుట నేమొ. 1

క. నుతజనకులు గడిసిన ధనయుతుఁ డగుఁ గృతిభర్త రెండు నొకగణ మైన
గుతలాధినాయకుం డగు, నితరగణద్వయము గూడ నిల్పఁ గూలుకొ.

గణరసకూటము.

క. మొగదలఁ గలగణయుగమున, కగపడురసములకు వైర మగుపాత్రము భ
ర్తగణంబునఁ జుట్టినపాముగతిం దత్ప్రాణపవనములు భక్షించుకొ.

తే. తలఁప శృంగారబీభత్సములకుఁ బగలు
హాస్యకృపలకుఁ బోరు రాద్రాద్భుతముల
కధికవైరంబు వీరభయానకముల
కీను శాంతంబునకుఁ జెలు లెనిమిదియును.

క. రసములకు రెంటికిని సమ, రస మైన శుభంబు వైరరససంగతి సా
ధ్యస మొకరస మైనను సం, తన మన్యరసములు గూడినను ముద మొదవుకొ. 11

ప్రళస్తకూటంబులు.

తే. ఊతిసురల కాలు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు కూద్రాంత్యవర్ణములకు
మూడురెండును శుభకరంబులయియున్నఁ, జాలువనియెసంహితలోనకొనకుండు.

తే. విశ్రులకు గ్రహమైత్ర మర్హీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన కూడ
ఏమలకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రళస్తము లిది వృద్ధగర్హణము.

దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులు.

అ. స్వల్పదోషములును సమధికగుణములు, నైన ను క్తఫలము లధిక మగును

సద్గుణంబు లిచ్చు సప్తాశ్వపవమాన, కీలిగుణము లిడవు కృతిముఖమాన. 116
 లే. గుణము లవగుణములకన్నఁ గొంచె మైన, నాథునకు మెండు దుష్టగుణంబు లిచ్చు
 సోఁగనియ వొకింతయు శుభగుణములు, నిజఫలములను బద్ధ్యాది నిలిచినపుడు. 117

మగణద్యయయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, రెండును హరిణయోనులేకొన ఏకయోనులేకనుక మంచిది. 2. లింగకూటము, జ్యేష్ఠప్రథమయోని గానఁ బులింగనక్షత్రమురెండును బులింగతారలే అయెను. పోరుపుట్టినఁగాని మొదలిగణము వధువును రెండవగణమువరుఁడును గనుక స్త్రీకి పులింగతారఅయినందుచేతను అదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక ఉత్తమము. 4. ఉడుకూటము, మొదలిగణము తారనుండి రెండవగణము తారదనుకను లేక్కపెట్టవలెను గనుక రెండింటికిని జ్యేష్ఠయొక్కటే అయెనుగనుక లేక్కకు మొదలిదేఅయెను. పదమూఁడులోపలఉండుటచేతను కృతి పతికల్పాయువు. 5. రాశికూటము, ప్రథమగణరాశినుండి ద్వితీయగణమారాశిదనుకను నెన్నవలెనుగనుక రెండునువృశ్చికరాసులేకనుక సంఖ్యకుఁబలమిడిదేఅయెను గనుక సామాన్యము. 6. భేటకూటము, రెంటికినికుజాఁడేకనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, అంగారకుఁ డెఱుపుగనుక పాపియాయెను. ఆ రెంటికిని పాప గ్రహమైనను వతఁ డొక్కఁడే కనుక సుఖము. 8. నైసర్గికకూటము, రెండును మగజాలేకనుక కుతలాధినాయకత్వము. 9. రసకూటము, రెండును రౌద్రరసములేఅయెను గనుక సంతసము. వీనికిలేరుగడవివరము: ఉడుకూటమొకటి చెడ్డదియు, కడమకూటము లెనిమిదియు మంచివిగనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలానుగాన అది మన్నమగణము తనమీఁద మగణమునిల్పినప్పుడు తానిచ్చుశుభఫలమధికముగానిచ్చును.

మగణయగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణకపులు భిన్నయోనులుగనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము రెంటికిని పులింగతారలే కనుక పోరు పుట్టును. అయిన నేమి? మొదలిగణము వధువు గనుక స్త్రీకిఁ బులింగతార అయినందుచేతను అదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమనుష్యగణములు గనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు పూర్వాషాఢ మూఁడవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృత్తిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు ధనుస్సు రెండవరాశి గనుక నిర్ధనము. అయిన నేమి? వృశ్చికాధిపతి యొనకుజుఁడును ధనురధిపతి యొనగురుఁడును వనోన్యమిత్తులుగనుక నారదమతమున అదోషము పనిలేదు. 6. భేటకూటము, కుజగురు లన్యోన్యమిత్తులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపుగనుక పాపియు, గురుఁడు పంచనగనుక శుభుఁడునుగాన పాప

శుభయోగము గనుక జగదము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, ప్రస్తుతించునప్పుడు మగణమువలనను యగణము పుట్టుటచేతను మగణము తండ్రియు యగణము కొడుకును గనుక సుతజనకయోగమున నిధనము. 9. రసకూటము, రాద్రకారుణ్యరసము లన్యములు గనుక సుఖము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణోడుగ్రహకౌంతికూటములు మూడును చెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక మగణము తనమీఁదను యగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణరగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణతురగములు భిన్న జంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలుగనుక ఉత్తమము. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక మంచిది. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు శతతార యొనిమిదవ నక్షత్రము గనుక పదమూటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గుంభము నాలుగవరాశి గనుక సామాన్యము. 6. భేటకూటము, కుజునకు శని సముండు అమందునకు భాముండు శత్రుండు కాఁగాను సమశాస్త్రవముగనుక కీడు. 7. గ్రహకౌంతికూటము, కుజుఁడెఱుపు శని నలుపును గనుక నిద్దఱును బాపగ్రహములే కాన మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రశృంగారము లన్యరసములుగనుక ముదము. 10. వీనికిఁదేరుగడవివరము: ఉడుభేటగ్రహకౌంతి నైసర్గికకూటములునాలుగును చెడ్డవి కడమకూటములయియును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక అదినున్నమగణము తనమీఁదను రగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగానిచ్చును.

మగణసగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమహిషములు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక ఉత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు హస్తయిరువది నాలుగవనక్షత్రముగనుక పదుమూటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గన్యపదునొకొండవరాశి గనుక దైన్యము. 6. భేటకూటము, కుజునికి బుధుండు శత్రుండు అసామ్యునకు భాముండు సముండు కాఁగాను సమశాస్త్రవము గనుక కీడు. 7. గ్రహకౌంతికూటము, కుజుఁడెఱుపు గనుక పాపి బుధుండు పచ్చు గనుక శుభుండు అయినను కూరగ్రహముతోఁ గూడినప్పుడు తానును గూర్చుండే కావునను ఖిలద్యయయోగము గనుక మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూట

ము, మగణసగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రభ యానకము అన్యరసములు గనుక మదము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము: గణరాశి ఫేటగ్రహతత్కాంతికూటము లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను గుణములు కొంచెమును గనుక మగణము త నమోదను సగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము అధికముగా వియ్యదు.

మగణతగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమేషములు భిన్న జంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక సుత్రము. 3. గణకూటము, రాక్షస దేవగణములు గనుక అధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకుం బుస్యమీనక్షత్రము పందొమ్మిదనిది గనుక పదుమూటికిం బై నుండుటంచేసి కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుం గర్కటము తొమ్మిదవరాశి గనుక నపత్నము. 6. ఫేటకూటము, కుజనూరు జంధ్రుఁడు మిత్రుఁడు ఆశకికి మంగళుఁడు సమఁడును గాఁగాను సమమిత్రముగనుక భద్రము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపియుఁ జంధ్రుఁడు తెలుపుగనుక శుభుఁడునుగాఁగాను బాపశుభయో గముగనుక జగడము నుచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణము లు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రశాంతములు మిత్రములు గనుక శుభము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము: రాశిగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములు నాలుగు ను జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలానుగనుక యాది సున్నమగణము తనమోదఁ దగణము నిలిచినప్పు ఁడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణజగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణవృషభములు భిన్న జంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగ కూటము, రెంటికినిబుంలింగతారలేకనుక పోరువుట్టను. అయిననువధూగణమునకుఁ బుంలింగతారయియినందుచే నాదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమునస్య గణములుగనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు సుత్రయిరువదిమూడవనక్షత్రముగనుక పదుమూటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు సింహముపదవరాశిగనుక యుఖము. అయిననేమి? వృశ్చికాధిపతి యైనకుజుఁడును సింహాధిపతియైనసూర్యుఁడును అన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున నాదోషము పని లేదు. 6. ఫేటకూటము, కుజసూర్యులన్యోన్యమిత్రులుగనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళభాను లిద్దఱును ఎఱుపే కనుక పాప గ్రహములే కాఁగాను ఖలద్వయయోగమునను ముత్తువు. 8. నైసర్గికకూటము.

మగణజగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రవీరము లన్య రసములు గనుక మూదము. 10. వీనికిఁ దేరుగఁడవివరము: గణగ్రహకాంతి నైసర్గిక కూటములు మూడును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాటును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుకను అది మన్నమగణము తనమీఁదను జగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణభగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణభుజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక సుత్రము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవ గణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు మృగశిర పదియాఱవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లై నుండుటచేత కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు వృషభ మేడవది గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజ శుక్ర లన్యోన్యసములు గనుక మధ్యమము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపియు, శుక్రుఁడు తెలుపు గనుక శుభుఁడును గాన పాపిశుభయోగముగనుక జగడము. 8. నైసర్గికకూటము, మగణభగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రవీరము లన్యరసములు గనుక మూదము. 10. వీనికిఁ దేరుగఁడవివరము: గణఖేటగ్రహకాంతినైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములుచాలానుగనుక అది మన్నమగణము తనమీఁదను భగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చు శుభఫల మధికముగా నుండును.

మగణనగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణగజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక సుత్రము. 3. గణకూటము, రాక్షస దేవగణములుగనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు రేవతి పదునొకొండవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను గృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు మీన మయిదవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజబృహస్పతులన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళుఁ డెఱుపుగనుక ఖిలుఁడును గురుఁడు పచ్చగనుక శుభగ్రహముకాఁగాను బాప శుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణనగణము లితర గణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రాద్భుతములు నిత్యవైరములుగనుక సాధ్యము. 10. వీనికిఁ దేరుగఁడవివరము: గణోడుగ్రహకాంతినైసర్గికరసకూటము

తైదును జెడ్డవీయుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను, గుణములు కొంచెమును గనుక అది మన్నమగణము తనమీఁద నగణము నిల్పినపుడు తా నిమ్మశుభఫలము నియ్యదు.

తే. మగణమున కెల్ల వ్రాసితీ మిగిలినట్టి, గణములకు నిట్లువ్రాసిన గ్రంథ మధిక
విస్తరం బగు నని వ్రాయ వెఱచినాఁడఁ, చెలిసికొనఁదగుఁ గవులుయాదులకునిట్లు.
వ. ఇది కౌవ్యముఖంబున నుండురెండుగణంబులకుం గవిరాక్ష సమతానుసారంబు
లగు యోగ్యాదినపకూటఫలంబులు. ఇంక నధోక్షజాచార్యమతానుసారంబులగు
గణసాధయోగఫలంబు లెఱింగించెద.

119

తే. అష్టగణములు శిపివిష్టనష్టమూర్తు, లయి వెలింగెడుతమతమయధిపతులకుఁ
జెల్లుచుండెడునామంబు లెల్లఁ దాముఁ, దాల్చి ఛందంబులం చెల్లఁ దనరుచుండు.

అ. ధరణిపై స్థిరాంబుదహనమారుతవిష్ణు, పదరపిందుదేవపతులు గదియఁ
బ్రమదవిత్తతాపభద్రాక్షజయసౌఖ్య, శత్రునాశనము లొసంగు వరుస.

121

క. తోయముపై భూజలశిఖ, వాయుగగనసూర్యచంద్రవాసవు లున్నకా
శ్రీయోగ్యాధిక్షేణ, ల్పాయుర్దరణసుఖభోగహర్షము లబ్బుకా.

122

అ. వీతిహోత్రుమీఁద విశ్వంభరాంభోగ్ని, వాయుగగనసూర్యచారిజారి
వృక్షులు గదియఁ గుశలవిభవాగ్నిభయరాజ్య, శోకరోగయుద్ధశుభఫలములు.

123

చ. అవనిజలాగ్నివాయుగగనార్కశశీంద్రులు డాయఁ గల్గు గం
ధవహుపయికా స్వరాజ్యగృహదాహమృతార్తిగదార్థభోగముల్
దివిపయిఁ గీర్తిశర్తలయదీప్తిబలక్షయభద్రమోదమల్
రవిపయి ఖేదముద్భయపరాభవభోగమృతిస్వరాజ్యముల్.

124

క. హిమకరుమీఁద నిలాంభో, గ్నిమరుద్వియదర్కసోమనిర్జరనాథుల్
క్రమమున నిత్తురు జ్వరభయ, సమరశుభాశుభగదార్థసౌఖ్యము లెపుడుకా.

125

సీ. శర్కరతోఁ గూడి చవి గానినన్తువు లెంతయు మధుర మె యెనెనెట్లు
గంగోదకంబులఁ గలసి పల్వలతోయమును బవిత్త్రంబునఁ బొందునట్లు
పరుసము సోఁకంగఁ బడి యయగపిండంబు బంగార మై కనుపట్టునట్లు
చందనవృక్షంబుసంగతి నిర్గంధతరువు నామోది యై పరఁగినట్లు

తే. నిర్జరేశ్వరగణముపై నిలిచి చుట్ట, మగుగణంబును శుభకారి యై మెలంగ
శోభనగణంబు గదనెనచోట నిత్తు, దండమునఁ బండుపండుచందంబు గాచె.

126

వ. మఱియుఁ గొందఱుకవిపురందరులు నిజకృతచ్ఛందంబులందుఁ గొన్నివిశేషంబులు
చెప్పి రవియొల్ల వివరించెద.

127

- తే. భువనముల కెల్ల నాధారభూత మైన, జగతి యధిచైవతంబుగాఁ జనుమగణము
తమకుఁ గారణ మగుటచే దానిఁ గూడి, ధన మొసఁగునేడు ననిపల్కెఁ దాతనొజ్జ.
తే. చందనోదకమాలను నిచ్చులును బెంపఁ, బడియు వెల్లులి తనకంపుఁ బాయనిగతి
శుభగణము గూడియును నిజశూన్యఫలము,తగణము త్యజింప దనియెనధర్వణుండు.
ఆ. ఇది గణప్రపంచ మింక నీగణముల,చేతఁ గూర్చఁబడుచుఁ జెల్లు మీఱు
వృత్తముల తెఱంగు విదితంబు గాఁగ ప్పట్పుత్యయములు లేటపఱుతు మొదల.

మట్పుత్యయములు.

- తే. వృత్తసంఖ్యయుఁ బ్రస్తారవిధము నష్ట
లబ్ధియును వెన నుద్దిష్టలభుగురుక్రి
యాధ్యభాగము లనఁగఁ బ్రత్యయము లాఱు
వెలయు వానిఁ గపిం ద్రులు చెలియ నలయు.

181

1. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము.

- ఉ. ఇన్నవదాన నెన్ని జనియించెను వృత్తము లన్న ధాత్రిపై
నన్నిగురు ల్లిఖించి యొకఁ డాదిగ నిబ్బడి వానిక్రిందటకై
సన్నతలీల వ్రాసి తుదిసంఖ్యలు రెట్టిగఁ జేయ నెన్ని యా
నన్నియె దానియం దుదయ మా సమవృత్తము లన్నఁ జెన్నగుకై.

182

- తే. ప్రత్యయము లాఱు నీచెప్పుపద్యములను, చెలిసికొన నెంతవారికి నలవి గామి
వరుస నన్నింటికిం దీక వ్రాయ నలసె, చెనుఁగుమాటలఁ గడు లేటతెల్ల గాఁగ.

- టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవచందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు పుట్టి
నవిఅని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము: వా రెన్నవచందమున కడిగినఅన్ని గురువు లడ్డవ
రుసగా వ్రాసి వానిక్రింద నొకటి మొదలుగా నినుమడించుచును లెక్కలు వరుస
వెంబడిని గడకు వెడల వ్రాసి తుది లెక్క లినుమడింపఁగా నెన్ని ఆయెనో అన్ని
సమవృత్తము లాచందమునందుఁ బుట్టినవి యని చెప్పునది.

184

- తే. అక్షరం బొక్కటియె యుక్త కంతకంత, కవలి వానికి నేకోత్తరాధికంబు
లుక్తయం చెల్ల సమవృత్తయగము వుట్టె, నదియె మొద లంతకంతకు నయ్యేరెట్టి.

తత్తచ్చందోష్ట త్తసంఖ్యాసినమూలిక.

- ఉక్తను గరము లత్యుక్తను వేదముల్ మధ్యను వసువులు మఱి ప్రతిష్ఠ
వలనను ర్భా లవ్వలినుప్రతిష్ఠను నేత్ర పావకులు గాయత్రియందు

నిద్య లుక్తిక్కున వేదండలోచనక్షమ లనుష్టుప్పన శాస్త్ర బాణ
పాణులు బృహతిని ¹బాహుభూశరములు పక్షిని గతికరాంబరజగతులు
త్రిష్టుప్పనందు దంతియుగా భ్రనయనములో జగతి నంగవిరించిగగనయుగము
లతిజగతిని లోచనాజభూవసువులు శక్వరిని గతీభసలిలయోని

శాస్త్రమంభిను లతిశక్వరిని గజర్తుమునిబాహురాము లష్టిని రసాగ్ని
సాయకభూతరసంబు లత్కృష్టిని హస్తగోత్రనభోధరాగ్ని శతులు
ధృతియందు గతియుగక్షీతిపక్షరసబాహు లతిధృతిని వసుద్విపాక్షీనిగమ
శయబాణములు కృతిచ్చందంబున రసాద్రి పర్వభవేదాభ్రపద్మరిపులు
ప్రకృతిని నేత్రనారాచసోమాహర్యగీర్వరాభ్రాతు లాకృతిని ధాతృ
వదనాంతరిక్ష పావకయుగ బ్రహ్మచంద్రశ్రుతు ల్వికృతిని నాగకూన్య
తర్కసింధురవసుదహనకుంజరములు సంకృతిని రసాంబుజాతవైరి
హస్తాద్రి గిరివర్వతాంగోడుపతు లభికృతిని బాహుకృశానుగతియుగాస్త్ర

తే. రతిపశరకిఖివహ్ను లుత్కృతిని వేద, శాస్త్ర సామజగజనభశ్చంద్రశైల
రసము లిట్లుద్భవం బయ్యె ¹బ్రహ్మతింప, సమపదము లగువృత్తముల్చందములను,
టీ. ఇవి అన్నియు ఉక్తాదిపద్ధింశతిచ్చందంబులకును ద్వితీయాదిద్విగుణితంబు లై యు
క్తోక్తాచందంబునం బుట్టినసమవృత్తసంఖ్యలకు గణితశాస్త్రోక్తసంజ్ఞలు గావున
జ్యోతిశ్శాస్త్రాని సూరంబున కుడినుండి యెడమకు పద్యక్రమంబున ఆయాసంజ్ఞలు
లెక్కలువైచి యుగ్గడించి వామాదిగాను చెలిసికొనునది. 187

ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య.

తే. చందమున నొక్కటను వృత్తసంఖ్య మడపి, రెండు వెలియ మక్తాదిజవృత్తసంఖ్య
యటుల నుత్కృతివృత్తసంఖ్యయును జేయ, సర్వసమవృత్తసంఖ్య భుజంగశయన.
టీ. ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య అనగా ప్రథమచ్చందం బగునుక్త మొదలుకొని యిన్నవ
చందమువద్దకి ఈవెనుకటిచందము లన్నిటియందును పుట్టినవృత్తములు అన్ని
యు అన్ని యాయెనని యడుగంగా సరి చెప్పెడువిధము: వారు ఎన్నవచందమువద్ద
కడిగిన ఆచందమునను బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య యినుమడించి ఆలెక్కలో రెండు
దీసివేయగా నెంత లెక్కనిలిచె నన్ని సమవృత్తములు మొదలిచందమువద్దనుంచి
వారడిగిన దానివద్దకి ఆయె నని చెప్పెడిది. ఉక్తాదిపద్ధింశతిచ్చందంబుల నన్నిం
టను పుట్టినసమవృత్తములన్నియు కలయఁ గూడ నెన్ని యయ్యె నని యడిగిన సరి
చెప్పెడువిధము: మునుపటివలె నే కడపటిచందమగునుత్కృతియందుఁబుట్టినసమవృ

త్రసంఖ్య రెట్టించి అందులోను రెండు కడమ దీయఁగా ఎన్ని నిలిచె నన్ని సమవృత్తములు ఇరువదాఱుచందములయందును బుట్టిన పని చెప్పవచ్చును. 139

క. పదుమూఁడుగోటులును నలు,బదిరెండును అక్ష అవలఁ బదియే డ్వేలుక

దుది నేడునూటిపై నిరు,వదియాఱు సమాంఘివృత్తపద్యములు వారి. 140

తే. అందులో నొకకొన్ని వేదాంగమైన,చందమనఁ బల్కఁబడి యుండె నందులోనఁ గొన్ని తెనుఁగుగఁ జేసె భీమన్న మొదల, నవియె వెనుఁ జెప్పకొని రసంతాదికవులు.

2. ప్రస్తార ప్రత్యయము.

సీ. పరఁగ నేఁచందంబు ప్రస్తరింపు మటన్న నాఁచందమునఁ బుట్టినట్టిసర్వ సమవృత్తసంఖ్యకు సమ మగునందాఁక దొంతిగాఁ గ్రిందుక్రిందులను వ్రాయ నగు మీఁదగురువును వాక్రింద లఘువును నొప్పారఁ దొలుబంతి నొక్కటాకటి తరువాత నది మొద ల్దప్పక రెట్టించి ఁంద మెన్న న దన్ని చాళ్లుగాఁగఁ తే. బొడవునకు నడ్డవరుసలు పొసఁగ నిలుప, వందనందన వేడినఁచంద మగును ధారుణీమండలమునఁ బ్రస్తారమనుచు, దీనినామంబు కవులచేఁ దేటపడియె. 142

టీక. ప్రస్తార ప్రత్యయ మనఁగాను: ఇన్నవఁచందంబునందు పుట్టినసమవృత్తంబులకు ఏయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వారు ప్రస్తరింపు మన్న ఁందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు వుట్టె నన్ని గురులఘువులు దొంతరగా ఒకదాని క్రింద నొకటి వ్రాయవచ్చును. అదియె ట్లనిన: తొలిదొంతరకు నొకగురువును నొక లఘువును, రెండవదానికి రెండుగురువులును రెండులఘువులును, మూడవదానికి నాలుగుగురువులును నాలుగులఘువులును, ఇటువలెనే యినునడించుచు ఎన్నవఁచందమైన అన్ని నిడుద చాళ్లుగాను అడ్డవరుసలు సరిపోవునట్టిగాను పొడవునకును వ్రాసి వా రెన్నవసమవృత్తమునకు నడిగిన అన్నవయడ్డవరుస నున్న గురులఘువులు గణములు చేసి ఆవృత్తమునకు నొక్కొక్కచరణమునకు ఆగణంబు లని చెప్పవచ్చును.

ప్రస్తారద్విగుణము.

క. అందముగా నేఁచందము, క్రింద మఱియు నదియె నిలిపి రెండర్థములం

బొందుగ గురులఘువులకుడి, బందునఁ జెఱిసగము వ్రాయఁ బైఁచంద మగుక. 144

టీక. ఎదియేని యొకఁచందము ప్రస్తరించి యాఁచందమే దాని తరువాతిదిగాను బ్రస్తరించు మనఁగాఁ బ్రస్తరించెడివిధము. ఆఁచందము క్రిందను తిరిగి ఆఁచందమే ప్రస్తరించి కుడికడను మీఁదినుండి క్రిందుక్రిందులను నిడుపుగా నగుముదమక గురువులును కడమ సగము లఘువులును వ్రాసిన ఆమీఁదటిఁచంద మవును 145

3. నవ్వులబిప్రత్యయము.

నీ. జలజాత్య యిన్నవభందంబులోపల నిన్నవసమవృత్త మెట్టిదనిన
నావృత్తసంఖ్య దా నందంద యర్థించి వ్రాయంగ దిగుదానివైపు చెలిసి
సరిలెక్క లేడనెడ సగము గావించువేళల నెల్ల నొక్కొక్కలఘువు నిలిపి
విషమంబులను బాలు వెలయు మహాకృటి, గలిపి యర్థము నేయుకాలములను
తే. గురుశుభాకార యొక్కొక్కగురువు నిడుచు, నడిగి రెన్నవభందమునందు వారు
దన్ను. గురువులు లఘువులు నన్నియైన, మాననగు నవ్వులబి రమాసహాయ! 146

టీక. నవ్వులబిప్రత్యయ మనఁగా: ఇన్నవభందంబున ఇన్నవసమవృత్తమునకు నేయేగణం
బు లని యడుగఁగా సరి చెప్పవిధము. వా రెన్నవసమవృత్త మడిగిన నన్నవలెక్క
నుండి లేవలేకు నర్థించుకొనుచును గురులఘువులు వ్రాయునది. అది యెట్లున్నను:
సరిలెక్క యర్థించునప్పు డెల్లను ఒక్కొక్కలఘువు పెట్టునది. జేసిలెక్కయైన
ప్పు డర్థించుటకు బాలుపోదు గనుక మఱి యొక్కటి కలియఁ గూడి సరిగాఁ జే
సి యర్థించునది. ఒకటి కూడి యర్థించునపు డెల్లను నొక్కొక్కగురువు పెట్టునది.
తన్ను వారెన్నవభందములోనిసమవృత్త మడిగిన అన్నియగునట్లుగాను గురులఘు
వులు వ్రాసి అవి గణములు చేసి ఆభందమున అన్నవసమవృత్తమునకు ఒక్కొక్క
పాదమునకు అవి గణము లని చెప్పనది.

147

4. వృత్తోద్దిష్టప్రత్యయము.

నీ. తనయిచ్చ వచ్చినట్లును గురులఘువులు జగతిపై నడ్డచాలుగ లిఖించి
యేభందమునఁ బుట్టి నెన్నవసమవృత్త మిది యన్న నొక్కడు మొదలుగాఁగ
రెట్టించుచును వానిక్రిందను లెక్కలు వరుస దప్పక యుండ వైచియందు
లఘువులక్రింది వెల్లను గూడి వెండియు నొక్కటి గలుపుక యుగ్గలింప

అ. నైనవృత్తసంఖ్య మది గురులఘువుల, సంఖ్య భందమునకు సంఖ్యయిట్లు
చెలిసి చెప్పవలయు దీని వృత్తోద్దిష్ట, మండు ప్రత్యయజ్ఞ లంబుబాత్. 148

టీక. ఉద్దిష్టప్రత్యయ మనఁగా: దనమనస్సునకు వచ్చినట్లు గురువులఘువులు అడ్డ
చాలుగా వ్రాసి యిది యేభందమునఁ బుట్టివది, ఆభందమునందె ది యెన్నవసమ
వృత్తము అనియడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. అతఁడు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను
వరుసకును ఒకటి మొదలుకొని లెక్క లినుమడించి వ్రాసి వానిలోపలను గురువుల
క్రిందివి అన్నియొ విడిచిపెట్టి లఘువులక్రిందిలెక్క- అన్నియుఁ గలయఁ గూడి

1 బోలి (పూ. ము). 2 గలుపుకొ (పె).

అందులోపలను మఱి యొకటి కలిపిన నెన్ని ఆయెనో అన్నవృత్త మనునది. అతఁడు వ్రాసిన గురులఘువు లెన్ని యైన అన్నవచందమునఁ బుట్టినది యనునది. ఇరువదియాటింటిలోపల నెన్ని గురులఘువులు వ్రాసినను ఇటువలెనే వ్రాపి సరి చెప్పనది.

149

5. లఘుగురుక్రియాప్రత్యయము.

సీ. రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రింద వెంబడి నిరుమేల నొక్కొక్కయిల్లు మించి యుండ మొదలనుంచయు నిరువదియనాఱ్డవీధు లమర్చి రెండుకోపులను గల్లు. గీముల నన్నింట సోమల నిడి మధ్యగృహములయందుఁ బైయిండ్లరెంట నిలుచు లెక్కలు గూడి విలిఖింప సీమేరుచక్ర పార్శ్వద్యంతసదనములను

తే. వెలయునవి సర్వగురులఘువృత్తసంఖ్య
లగు ద్వితీయాదిగృహములయందుఁ దనరు
సంఖ్య లేకాదిలఘువృత్తసంఖ్య లయ్యె
నన్నియును వానివృత్తసంఖ్య లగుఁ గృష్ణ.

150

టీక. మేరుచక్ర మనఁగా: ఇన్నవచందమునందు ఎన్నే సీలఘువులవృత్తములు ఎన్ని? యని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము. మొదల అడ్డవీధిగా రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రిందను వెంబడిగాను రెండుపార్శ్వములయందును ఒక్కొక్కయిల్లు మించియుండు నట్లుగా మొదటివీధితోఁగూడ నిరువదియాఱ్డవీధులుగా గీటులు తివించి యుభయపార్శ్వములయందు మించియున్న కడపటియిండ్లను మీడియిండ్లు మొదలు కొని యన్నియిండ్లను దప్పకుండను ఒక్కట్లు పెట్టి మీడివీధి నున్న లెక్కలక్రిందను దిగువవీధియందు నిడుపుగా ఒక్కొక్కయింటను ఆలెక్కలకుఁ గ్రింద నుండునట్లుగా వ్రాయునది. ఇటుల వ్రాయఁగా మీడివీధికంటెఁ గ్రిందివీధి ఒక్కొక్కయి లెక్కువ అవుచును వచ్చును. ఈక్రమమున వ్రాయఁగా ఈమేరుచక్రమునందుఁ బైవీధి మొదలుగా అడ్డవీధు లన్నియు ఉక్త మొదలైనయిరువదియాఱు చందములను గ్రమముననే యవును. అవీధులయందు మొదలియిండ్ల నున్న యొక్కటొక్కటియు సర్వగురువృత్తములు. తుదియిండ్లనున్న ఒక్కొక్కటియు సర్వలఘువృత్తములు. రెండవయిండ్ల నెన్ని యుండిన అన్ని ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవయిండ్లవి రెండేసిలఘువులవి. నాలుగవయిండ్లవి మూడేసిలఘువులవి. ఈప్రకారముననే ముందరను అన్నియిండ్లకు నని తెలిసికొనునది. అవీధిని నున్న లెక్కలన్నియుఁ గలయఁ గూడ ఆచందమునఁ బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య

యవును. వా వెన్నవచందమున కడిగిన అన్నవయడ్డపీథి చూచి యిప్పుడు చెప్పిన చొప్పున సరి చెప్పినది. ఏచందముదనుకను వ్రాయు మన్నను అచందముదనుక వ్రాయ వచ్చును.

151

లగనిర్ణయశకటచక్రము.

సీ. ఒకమందిరంబులో నొకలెక్కవైచి యాదిగున వడ్డంబిండ్లు దిద్దుకొనుచుఁ గ్రమతఁ జెప్పిథిలెక్కలు ద్విగుణించుచుఁ దొలుసారి యని యెల్లఁ గలుపు వ్రాసి వెండియు రెట్టించువేళ నొక్కొక్కటి విడిచి వ్రాయుచు దాని వృత్తసంఖ్య కచ్చెచ్చిన మానుచు నీరీతి నావృత్తసంఖ్యపజ్జీకిఁ దొలినదనమునను

తే. నిలుచునందాఁక బంతు లెన్నన్నివ్రాయ
శకటచక్రంబు నాఁగఁ బ్రశస్త మయ్యె
వరుస నాద్యంతములు సర్వగురులఘువులు
కడమ వేకాదిలఘునియు క్తంబు లిందు.

152

టీక. శకటచక్ర మనఁగా: ఇన్నవచందమునందు ఒకలఘు వాదిగా ఎన్నేసిలఘువృత్తములు. ఎన్నవ వెన్నవయని యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. వారడిగినచందమువృత్తసంఖ్యనిర్ణయించుకొని ముంగుగాను ఒకయిల్లువ్రాసి యాయెంటు లెక్కయొక్కటి వైచి దాని క్రిందనుండి యడ్డముగా ఇండ్లు వ్రాసికొందు ఆయిండ్లలో వానికి మీఁద నున్న యడ్డపీథియిండ్ల మొదలియిల్లు మొదలుకొని వరుస వెంబడి నొక్కొక్కయింట నున్న లెక్క సారెసారెకు నినుమడించుకొంచు వ్రాయుచు వచ్చునది. అది యెట్లంటే: తొలుసారి ద్విగుణించునపు డెంతలెక్క యైనను అంతయువ్రాయునది. అంతటనుంచి అవి యెన్నిమాటు లినుమడించినను ఒక్కటొక్కటి కడకుం బుచ్చి చిక్కినలెక్క వేయునది. ఇటువలెను వ్రాయ నాచందంబునంబుట్టినవృత్తసంఖ్య యెప్పుడు మించునో అప్పు డది విడిచి మీఁదిపీథిని ఆతరువాతను ఇండ్లలెక్కలు ఒక్కటొక్కటి యిప్పుడు వ్రాసినట్లే రెట్టించుచును వ్రాయునది. ఏదియైనను వృత్తసంఖ్యకు సధిక మయ్యేనేని అది విడిచిపెట్టునది. పైపీథిలెక్కలయ్యేనేని అంతటను అపీథిని వ్రాయక చాలించునది. ఇప్పుడు వ్రాసినబంతిలెక్కలు మునుపటియట్లనే చేయునది. ఆక్రింద తిరుగాను ఇండ్లు వ్రాసి ఆయిండ్లలో నిప్పటివలెనే లెక్క నిలుపునది. ఇటువలెనే ఒక్కొక్కబంతి వ్రాసి అదిచూచి దానిదిగ్గునను మఱొక్కబంతివ్రాయుచునురాఁగా బంతికి మొదలియింట అచందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య యొక్కడ వచ్చిన నక్కడనుండి వ్రాయక మానునది. ఈతీరునవ్రాసిన ఏయింటనువచ్చినలెక్క¹రాక వచ్చును. దీనిపేరు శకటచక్ర మని

పించుకొనును. ఈచక్రమునందు మొదలిబంతిది సర్వగురువృత్తము. కడపటిబంతి యెంతయుండినను అన్నవయది సర్వలఘువృత్తము. రెండవబంతియిండ్ల ఎన్నియుండిన అన్నవయవి ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవయడ్లపీఠిని నెన్నియుండిన అన్నవయవి రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాలుగవచాలన నెన్నియుండిన అన్నవయవి మూడు మాత్రలు గలవృత్తములు. ఈచక్రమునన మందర ఎన్నిబంతు లున్నను రెండవ బంతి మొదలుగా బంతిబంతికి ఒక్కొక్కలఘు వెక్కువయని తెలిసికొనునది. ఇండ్లు అన్నియులెక్కింప ఎన్ని ఆయినవో అన్నివృత్తము లాఛందమునం బుట్టిన వని యెఱుఁగునది. ఈరెండుచక్రంబులయందును జెప్పిన లఘుసంఖ్యఛందస్సంఖ్య లో తివిసివేయఁగాను ఎన్ని మిగిలిన నన్నిగురువులు ఆయావృత్తములకు గలవు గాన ఈచక్రములురెండును లఘుగురుక్రియాచక్రములని యనంబడును. కొందఱు లగనిర్ణయచక్రమందురు.

153

6. అధ్వభాగప్రత్యయము.

క. నందనుత అధ్వభాగము

ఛందస్సంఖ్యయును వృత్తసంఖ్యయు రెంట్

బొందుగ గుఱించి యొక్కటి

యందుఁ దిగియ నెన్ని యన్ని యంగుళములగున్.

154

టీ. అధ్వభాగప్రత్యయ మనఁగా : ఇన్నవఛందము ప్రస్తరించుటకు ఎన్నియంగుళ ములపొడవుభూమి కావలె నని అడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. ఎన్నవఛందమున కడిగిన నంతయు రెక్కపెట్టి యందులో ఆఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య గలి యఁగూడి యిసుమడించి యందులో ఒకటి తివిసి వేయఁగా నెంతయైనదో అన్ని యంగుళములపొడవు భూమి ఆ ఛందమునకుఁ బ్రస్తరించుటకుఁ గావలె నని చెప్పినది.

155

సమవృత్తసంఖ్యాజ్ఞానము.

అయిదవఛందమునం దెన్నిసమవృత్తములు

పుట్టిన వని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

UUUUU
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬

ఈకడపలిరెక్క పదునాఱునరెట్టించిన ముప్పదిరెండు ఆయెను. అటుగనుక విదవ ఛందమునందు ముప్పదిరెండుసమవృత్తములు పుట్టిన వని చెప్పెడిది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. ప్రస్తరించి చూచిన అన్నివృత్తములే పుట్టుచు న్నువి.

156

పంచమచ్చందమునకుఁ బ్రస్తారము.

UUUUU	౧	UUUUU	౧౩
UUUUU	౨	UUUUU	౧౪
UUUUU	౩	UUUUU	౧౫
UUUUU	౪	UUUUU	౨౦
UUUUU	౫	UUUUU	౨౧
UUUUU	౬	UUUUU	౨౨
UUUUU	౭	UUUUU	౨౩
UUUUU	౮	UUUUU	౨౪
UUUUU	౯	UUUUU	౨౫
UUUUU	౧౦	UUUUU	౨౬
UUUUU	౧౧	UUUUU	౨౭
UUUUU	౧౨	UUUUU	౨౮
UUUUU	౧౩	UUUUU	౨౯
UUUUU	౧౪	UUUUU	౩౦
UUUUU	౧౫	UUUUU	౩౧
UUUUU	౧౬	UUUUU	౩౨

పంచమచ్చందము ప్రస్తరించినాను. ముప్పదిరెండుసమవృత్తములేవుట్టెను.

చందస్సంఖ్య	సమవృత్తసంఖ్య	చందస్సంఖ్య	సమవృత్తసంఖ్య.
౧ ఉక్తయందు	౨ ౧౪ శక్యరియందు	౧౬ ౩౪ ర	
౨ అత్యుక్త	౪ ౧౫ అతిశక్యరి	౩౨ ౩౬౮	
౩ మధ్య	౮ ౧౬ అష్టి	౬౫౫౩౬	
౪ ప్రతిష్ఠ	౧౬ ౧౭ అత్యష్టి	౧౩౧౦౩౨	
౫ సుప్రతిష్ఠ	౩౨ ౧౮ ధృతి	౨౬౨౧౪౪	
౬ గాయత్రి	౬౪ ౧౯ అతిధృతి	౫౨౪౨౮౮	
౭ ఉష్ణిక్కు	౧౨౮ ౨౦ కృతి	౧౦౪౮౫౩౬	
౮ అనుష్టుప్	౨౫౬ ౨౧ ప్రకృతి	౨౦౯౩౧౫౨	
౯ బృహతి	౫౧౨ ౨౨ అకృతి	౪౧౯౪౩౦౪	
౧౦ పక్షి	౧౦౨౪ ౨౩ వికృతి	౮౩౮౮౬౦౮	
౧౧ త్రిష్టుప్	౨౦౪౮ ౨౪ శుంకృతి	౧౬౭౭౭౨౧౬	
౧౨ జగతి	౪౦౯౬ ౨౫ అభికృతి	౩౩౫౫౪౪౩౨	
౧౩ అతిజగతి	౮౧౯౨ ౨౬ ఉత్కృతి	౬౭౧౦౮౮౬౪	

ఇవి యన్నియుఁ గలియఁగూడిన సర్వసమవృత్తసంఖ్యయగును.

వెరసి ౧౩౪.౨౧౭౭౨౬

ఉక్తాప్రభృతిచ్ఛందోజాత వృత్తసంఖ్యావివేకము.

ప్రథమచ్ఛందం బగును క్తమొదలుకొని చతుర్థచ్ఛందమునదికి నీలాగుఛందముల యందుఁ బుట్టినసమవృత్తము లన్నియు నెన్నియాయె నని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

నాలవఛందమువృత్తసంఖ్య.

UUUU
౧౨౪౮

¹పదునాఱుసమవృత్తములు పుట్టెను.

ఈవృత్తసంఖ్య యినుమడించిన ముప్పదిరెండాయెను. అందులోను రెండుపు చ్చిన ముప్పది గనుక ఉక్తనుండి ప్రతివృత్తికి నాలుగుఛందములయందును 30 సమవృత్తములు పుట్టినవి. ఏఛందమునదికి అడిగిన నిటువలెనే చూచునది. వెరసివేసి కూడినను సరే.

158

సర్వవృత్తసంఖ్య.

²ఇరువదియాఱుఛందములయందును ఎన్ని సమవృత్తములుపుట్టె నన సరిచెప్పె డువిధము. ఈఉత్కృతిచ్ఛందమువృత్తసంఖ్య మునుపటివలె ద్విగుణించి రెండుతివిది వైచిన ౧2౪౨౧౭౩౨౬ ఆయెను. కనుక ఇరువదాఱుఛందములయందును ఇన్ని సమ వృత్తములు పుట్టె నని చెప్పవది వెరసివేసి కూడినను సరి.

159

వృత్తప్రస్తారవిధము.

నాలవఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బుట్టినసమవృత్తంబుల

కేయేగణంబు లని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

UUUU	౧ మగము	UUUU	౯ మలఘువు
UUUU	౨ యగము	UUUU	౧౦ యలము
UUUU	౩ రగము	UUUU	౧౧ రలము
UUUU	౪ సగము	UUUU	౧౨ సలము
UUUU	౫ తగము	UUUU	౧౩ తలము
UUUU	౬ జగము	UUUU	౧౪ జలము
UUUU	౭ భగము	UUUU	౧౫ భలము
UUUU	౮ నగము	UUUU	౧౬ నలము

ఇవియన్నియు అడ్డబంతులుగాఁజేసి ఆయాబంధిసమవృత్తమునకు ఆయాగణంబు లనునది నాలుగుపాదములకును అగణములే యని చెప్పవది. ఏఛందమునకడిగినను ఇట్లు వలెనే వాయునది.

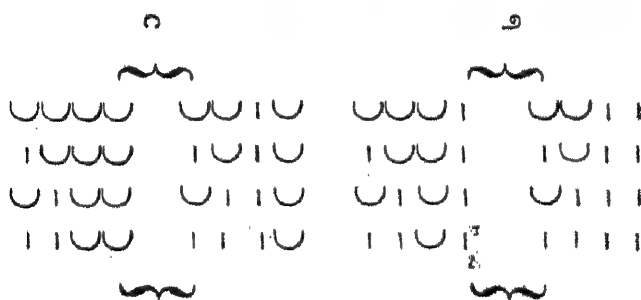
160

1 పదహారు (వా. పే. ప.). 2 ఇరువైయారు (వా. పే. ప.).

ద్విగుణప్రస్తారలేఖనక్రమము.

మగణము	౧	మగణము	౧
యగణము	౨	యగణము	౨
రగణము	౩	రగణము	౩
సగణము	౪	సగణము	౪
తగణము	౫	తగణము	౫
జగణము	౬	జగణము	౬
భగణము	౭	భగణము	౭
వగణము	౮	వగణము	౮

ఈమూడవఛందము వాలవయదిగాఁ బ్రస్తరించువిధము. ఒక ప్రతికడ గురువును అఘ్రువును వ్రాయునది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 161

నవ్వత్తప్రస్తారము.

అఱవఛందమున నలువదిశాల్గనసమవృత్తిమునకు నేయేగణము అని యడిగిన సరి చెప్పేడివిధము. వారు నలువదిశాల్గవదియడిగిరి గనుక సరిలెక్క గనుక నవి యర్థించి అఘ్రువుపెట్టునది. నిలిచినయిరువదిరెండును సరిగనుక నవి యర్థించి అఘ్రువుంచునది. చిక్కిన పదునొకొండును బేసిగనుక మఱియొకటి కలియఁగూడి పండ్రెండుచేసి యర్థించి గురువు పెట్టునది. మిగిలినయాఱును సరిగనుక నవి యర్థించి అఘ్రువు పెట్టునది. ఊన్న మూడును బేసిగనుక మఱియొకటి గూర్చి నాల్గుచేసి యవి యర్థించి గురువు పెట్టునది. కడమరెండును సరిగనుక నవి యర్థించి అఘ్రువు పెట్టునది వా రొఱవఛందమున కడిగిరి గనుక గురుఅఘ్రువు లాఱునినఁ జాలింపవలయు. ఏవృత్త మడిగినను నిటువలెనే సరి చెప్పవలయును.

౪౪	1				3	1
౨౨	1				౨	౨
౩౩	1	౪			౪	౨
౩					౨	౨
౨౨					౨	౨
౦						

ఆటవఘండమునకుఁ బ్రస్తావము.

౦౦౦౦౦౦	౧౦౦౦౦౦౦౦	౨౩
౧౦౦౦౦౦	౨౦౦౦౦౦౦౦	౨౪
౨౦౦౦౦౦	౩౦౦౦౦౦౦౦	౨౫
౩౦౦౦౦౦	౪౦౦౦౦౦౦౦	౨౬
౪౦౦౦౦౦	౫౦౦౦౦౦౦౦	౨౭
౫౦౦౦౦౦	౬౦౦౦౦౦౦౦	౨౮
౬౦౦౦౦౦	౭౦౦౦౦౦౦౦	౨౯
౭౦౦౦౦౦	౮౦౦౦౦౦౦౦	౩౦
౮౦౦౦౦౦	౯౦౦౦౦౦౦౦	౩౧
౯౦౦౦౦౦	౧౦౦౦౦౦౦౦	౩౨
౧౦౦౦౦౦	౧౧౦౦౦౦౦౦	౩౩
౧౧౦౦౦౦	౧౨౦౦౦౦౦౦	౩౪
౧౨౦౦౦౦	౧౩౦౦౦౦౦౦	౩౫
౧౩౦౦౦౦	౧౪౦౦౦౦౦౦	౩౬
౧౪౦౦౦౦	౧౫౦౦౦౦౦౦	౩౭
౧౫౦౦౦౦	౧౬౦౦౦౦౦౦	౩౮
౧౬౦౦౦౦	౧౭౦౦౦౦౦౦	౩౯
౧౭౦౦౦౦	౧౮౦౦౦౦౦౦	౪౦
౧౮౦౦౦౦	౧౯౦౦౦౦౦౦	౪౧
౧౯౦౦౦౦	౨౦౦౦౦౦౦౦	౪౨
౨౦౦౦౦౦	౨౧౦౦౦౦౦౦	౪౩
౨౧౦౦౦౦	౨౨౦౦౦౦౦౦	౪౪

ఉదివృత్తనిర్ణయము.

౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬ ౩౨ ౬౪	౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬ ౩౨
౪	౧
౩౨	౨
౩౬	౪
౧	౩౨
౩౭	౪౩
	౧
	౪౪

“ఇది యెన్న వఛందమునందుఁ బుట్టినది? అఛందమునం దెన్న వసమవృత్తము?” అని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. వారు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను వరుస వెంబడిని ఏకాదిద్విగుణితముగా వ్రాసినరెక్కలలో లఘువులక్రిందిరెక్క లన్నియు వెరసువేసి వానిక్రింద మఱొకటి పెట్టి కలయఁగూడ ముప్పదియేదాయెను. కనుక అన్న వసమవృత్త మనునది వారు వ్రెచినగురులఘువులు రెక్కపెట్టఁగా నేడు అయెను. గనుక నేడవఛందమునను బుట్టినది యనునది.

168

స వ్రమచ్చందః ప్రస్తారము.

౧	౧	౨౦
౨	౨	౨౧
౩	౩	౨౨
౪	౪	౨౩
౫	౫	౨౪
౬	౬	౨౫
౭	౭	౨౬
౮	౮	౨౭
౯	౯	౨౮
౧౦	౧౦	౨౯
౧౧	౧౧	౩౦
౧౨	౧౨	౩౧
౧౩	౧౩	౩౨
౧౪	౧౪	౩౩
౧౫	౧౫	౩౪
౧౬	౧౬	౩౫
౧౭	౧౭	౩౬
౧౮	౧౮	౩౭
౧౯	౧౯	

ప్రస్తరించినను రెండుతగణములు సొకగురువు వాయెను.

మేరుచక్రోద్ధారము.

నాలవ ఛందమునకు ఎన్నేసిలఘువుల వృత్తములు ఎన్నెన్ని పుట్టెననగా సరి చెప్పెడువిధము. వీధివీధి ఒక్కొక్కఁడఛందము గనుక ఈచక్రమునకు నాలుగడ్డచాళ్లు గాన నాలవఛందముపర్యంతము ఆయెను. దీని నాలుగవబంతి చూచి చెప్పవచ్చును. 164

		౧		౧								
			౧		౨		౧					
		౧		౩		౩		౧				
			౧		౪		౬		౪		౧	

నాలవబంతిమొదలింటి దొకటియు సర్వగురువృత్తము. రెండవయింటినాలుగును ఒంటి లఘువృత్తములు. మూడవయింటియాఱును రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాలవ యింటినాలుగును మూడేసిలఘువులవృత్తములు కడపలియింటి దొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువులవృత్తము. 165

శకటచక్రోద్ధారము.

ప్రతిష్ఠాఛందమునందు ఎన్నేసిలఘువులవృత్తములు ఎన్నవయెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. 166

౧

౫

౪ ౧౩ ౬|౧౧|౧౦

౮ ౧౫|౧౪|౧౨

|౧౬

ఈచక్రమునందు మూడియింటి దొకటియు నాలుగుగురువుల సర్వగురువృత్తము

రెండవయిద్దవీధినున్న ౨ వది, ౩ వది, ౫ వది, ౯ వది ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవచాలున నున్న ౪ వది, ౭ వది, ౧౩ వది, ౧౬ వది, ౧౧ వది, ౧౦ వదియు రెండేసి లఘువులవి. నాలుగవబంతి నున్న ౮ వది, ౧౫ వది, ౧౪ వది, ౧౨ వది, మూడే సిలఘువుల వృత్తములు. కడపటి ౧౬ వది యొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వ లఘువృత్తము.

167

పద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలు.

ఉక్తాఛందం బొక్కయత్నరంభుననుండి యొండొంటికవచ్చునత్నరంబు పట్టిం కాత్నరపర్యంతంబుగా జరుగు నంచు నుక్తకుఁ బ్రతిపాద మేకాత్నరం బాను. 168

ఛందస్సంఖ్యలు.	వృత్తసంఖ్యలు.	సందస్సంఖ్యలు.	వృత్తిసంఖ్యలు.
౧ శ్రీవృత్తము	౧ ౭	లోల	౨౪
౨ శ్రీవృత్తము	౨	హంసమాల	౨౫
నారీవృత్తము	౩	మదరేఖ	౨౬
మృగి	౪	కుమారలలిత	౨౭
వినయ	౫	సరసిజము	౨౮
కన్య	౬	విభూతి	౨౯
వీర	౭	మధుమతి	౩౦
సుకాంతి	౮	మదనవిలసిత	౩౧
బింబము	౯	౮ విద్యున్దాల	౩౨
ప్రీతి	౧౦	విభానమా	౩౩
త్రుగుణ	౧౧	విమానము	౩౪
సతి	౧౨	సింహరేఖ	౩౫
పక్షి (నుందరి)	౧౩	చిత్రపదము	౩౬
నంద	౧౪	హంసరుతము	౩౭
ఆంబుజ	౧౫	నారాచము	౩౮
సావిత్రి	౧౬	ప్రమాణి	౩౯
విచిత్ర	౧౭	నాగరము	౪౦
తనుమధ్య	౧౮	మాణవకము	౪౧
చంద్రపదన	౧౯	సమాని	౪౨
శశిపదన	౨౦	౯ భుజంగశిశురతము	౪౩
సురలత	౨౧	ఉత్పక్వము	౪౪
వసుధ	౨౨	భద్రకము	౪౫
వసుమతి	౨౩ ౧౦	హలముఖి	౪౬
		పణవము	౪౭

మయూరసారి (మయూర		ఉపసీతము	
భాషిణి)	౪౮	(శిఖండిరుతము)	౭౮
రసాలి	౪౯	(మై)	
రుగ్గ వతి	౫౦	ఏకరూప	౭౯
చంపకమాలి	౫౧	చంద్రిక	౮౦
మణిరంగము	౫౨	౧౨ స్రగ్విణి	౮౧
మత్త (హంసశ్రేణి)	౫౩	భుజంగప్రయాతము	౮౨
కాముది	౫౪	తోటకము	౮౩
భోగివిలసితము (విలసితము)	౫౫	జలధరమాల	౮౪
మనోరమ	౫౬	వంశసము	౮౫
శుద్ధవిరాటి	౫౭	ఇంద్రవంశము	౮౬
నందిని	౫౮	దుతవిలంబితము	౮౭
పక్షి	౫౯	తోదకము (తామరసము)	౮౮
ఇంద్రవజ్ర	౬౦	ప్రియంపద	౮౯
ఉపేంద్రవజ్ర	౬౧	ప్రమితాక్షర	౯౦
ఉపసీత	౬౨	జలోద్ధతగతి	౯౧
దోదకము	౬౩	విశ్వదేవి	౯౨
రథోద్ధత (పరాంతిక)	౬౪	చంద్రవర్త	౯౩
భద్రిక	౬౫	ప్రహేయము	౯౪
స్వాగతము	౬౬	ప్రముదితపదన	౯౫
కాంతి	౬౭	కుసుమవిచిత్రము	౯౬
కేయి	౬౮	మణిమాల	౯౭
వాతోర్తి	౬౯	మేఘవిలసితము	౯౮
కలితాంతము (గీతాలంబనము)	౭౦	౧౩ మత్తమయూరము	౯౯
కాలిని	౭౧	ప్రహ్లాది	౧౦౦
సుముఖ	౭౨	ప్రభాతము	౧౦౧
భృమరవిలసితము	౭౩	జలదము	౧౦౨
వృత్త	౭౪	మంజుభాషిణి	౧౦౩
పృథ్వి	౭౫	రుచిరము	౧౦౪
వృంత	౭౬	క్షుధ	౧౦౫
చూర్ణికపూల	౭౭	క్షుప	౧౦౬
	౭౮	చంచరీకావళి	౧౦౭
	౭౯	మత్తహంసిని	౧౦౮
	౮౦	సుమంగలి	౧౦౯
	౮౧	౧౪ ననమయూరము	౧౧౦

ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్తయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నొక్కొక్కయక్షరం బై
రెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు శ్రీ యనువృత్తము.

శ్రీవృత్తము. ౧-౧

౮ గ.

శ్రీ

గో

పా

లా

ద్వితీయచ్ఛందంబగు నత్యుక్తయందుఁబ్రతి

పాదంబునకు రెండేసి యక్షరంబులై

నాల్గు వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

శ్రీవృత్తము. ౨-౧

౮౮ గగము.

శ్రీనా

గాది

త్తనిం

పూనుక.

తృతీయచ్ఛందం బగుమధ్యయందుఁ బ్రతి

పాదంబునకు మూడేసియక్షరంబులై

యెనిమిది వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

నారీ. 3-౧

౮౮౮ మగణము.

శ్రీనాథుక

నే నెంతుక

మా నొప్పం

గా నాదిక.

మృగీ. 3-3

౮౮౮ రగణము.

భూమిలో

బా మహా

ద్దామ హా

దా ముగి

అందు వినయవృత్తము. 3-౪

౮౮౮ సగణము.

వినయం

బనగా

జను సా

ననఘా.

చతురచ్ఛందం బగుప్రతివ్యయందుఁ బ్రతి

పాదంబునకు నాలుగేసియక్షరంబులై

౧౬ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

కన్య. ౪-౧

౮౮౮౮ మగ.

భావింప నా

గావా పీ న

నావృత్తంబీ

శేవదొప్పిల్లుక.

వీడి. ౪-౨

౮౮౮౮౮ య ౮ గ

యగల్ చెప్పం

దగు స్పీడిక

నగోద్ధరా

జగద్భరా.

సుకాంతి. ౪-౬

౮౮౮౮౮౮ జ ౮ గ.

జకారముక

గకారముక

సుకాంతికి

శుకస్తుతా.

లింబ. ౪-౭

౮౮౮౮౮౮ భ ౮ గ.

ఇత్తు హిలో

గ్గము భగల్

లింబమునం

గంబుధరా.

పంచమచ్ఛందం బగును ప్రతిష్ఠయందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నైదేసియత్తరంబుల మ
ప్పదిరెండువృత్తంబులు వుట్టె నందుః.

ప్రీతి. ౫-3

|| || ర || || గగ.

ప్రీతికి నే పా
న్వితగద్వంద్వం
దై తగుణ దైత్యా
రాతివర్ణింపక.

ప్రగుణ. ౫-౪

|| || స || || గగ.

ప్రగుణాఖ్యం బా
ప్రగుణ జెప్పంగా
సగగాసక్తి
నిగమస్తుత్యా.

సతి. ౫-౬

|| || || గగము.

క్షీతిం జగాసం
గతిం దనర్చక
సతీసువృత్తం
బతిప్రసిద్ధా.

పక్షి- (సుందరి). ౫-౭

|| || || గగము.

ఏకభక్తారం
దేకగగంబుక
గగోనుఁ బక్షి-
త్రికమలాక్షా.

నంద. ౫-౮

|| || || గగము.

దేవసుత నం
దావృత్తమునక
లేవ న్నిలుపం
గా వచ్చుఁ దకల్.

అంబుజము. ౫-౧౫

|| || భ | || గగము.

ఇముల భక్తా

రము లగయు

క్రిం బరగూ దా

నంబుజమనక.

షష్ఠచ్ఛందం బగుగాయత్రియందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నాతేసియత్తరంబు లై
యఱువదినాల్గువృత్తంబులు వుట్టెనందుః

సావిత్రి. ౬-౧

|| || మ || || మ.

గోవిందస్తోత్రంబుల్
దైవారు న్నాయుక్తి
సావిత్రివృత్తంబుల్
గావింపంగా నొప్పుక.

విచిత్ర. ౬-౧౦.

|| || య | || య.

తనర్చు న్విచిత్రం
బనంగా యయాప్తి
ఘనశ్యామగాత్ర
మునిస్తోత్రపాత్ర.

తనుమధ్య. ౬-౧౩

|| || త | || యగణము.

కామేపలివాసుక

మే మెంతు మనంగక

స్వామి తనుమధ్యక

భూమిక దయ లొప్పుక.

చంద్రవదన. ౬-౧౫

|| || భ | || య.

చంద్రవదనక దే

వేంద్రవిమతా ని

చంద్ర తభయంబుల్

సాంద్రముగఁ జెప్పుక.

శశివదన. ౨-౧౭

||| న | ||| య.

శశివదనాఖ్యైక్
విశదము లయ్యైక్
దిశల నయంబుల్
దశముఖునైరీ.

* సురలత. ౨-౧౭

||| న | ||| య.

మరహారుఁ దేవే
కురుకుచ నాఁగా
ధరణి నయంబుల్
సురలత కొప్పుక్.
అందు ఏనుఁధావృత్తము
వసుధ. ౨-౨౦

||| స ||| స.

వసుదేవసుతుక్
బాసఁగింపు మనక్
వసుధాహ్వయ మిం
పెసఁగుక్ ససలక్
వసుమతి. ౨-౨౧
||| త ||| స.

బృందావనవిహారం
రిం దరించెద నం

చందు న్వసుమతిం

బొందింతురు తనల్

వ. సప్తమచ్ఛందం బగునుష్టిక్కునందుఁ
తిపాదంబునను నేడేనియక్షరంబు
నూట యిరువది యెనిమిది వృత్తములు
పుట్టె నందు:—

లోల. ౩-౧౦

||| య ||| య ||| గ.

ధరిత్రీ సుతారాతిక్
సరోజాతపత్రాక్షుక్
మరిక్ యాగలక్ లోలక్
గరం బొప్ప వర్ణింతుక్.

హంసమాల. ౩-౨౦

||| స ||| ర ||| గ.

సరగంబుల్ రచింపక్
బరఁగుక్ హంసమాలా
నరసింహవతారా
సురవిద్విద్విదారా.

మదరేఖ ౨-౨౧

||| మ ||| స ||| గ.

గోపాలాఖ్యుఁడు నిచ్చల్, మాపాలం గలఁ దంచుక్
యాపింప న్నసగంబుల్, దీపించు న్నదరేఖక్.

కుమారలలిత ౨-౩౦

||| జ ||| స ||| గ.

సుమాంతుధనిభాంగా, రమాహృదయనాథా
కుమారలలితావృత్త మొప్పు జనగా ప్తిక్.

* 'సురలత' కును, 'శశివదన'కును భేదములేదు. కాబట్టి లక్షణమును మరలఁ
జూప నవసరము

సరసిజము 2-3౧

ॐ || భ ॥ ॐ స ॐ గ.

కోరి సరసిజం బిం, పారు భసగయుక్తి

నారదనుతిపాత్రా, నీరదనిభగాత్రా.

విభూతి 2-౪3

ॐ ॐ ర ॐ ॐ జ ॐ గ.

ఇష్టహి స్రజంబులం, తమ్మునం గకారము

గ్రమ్మి యుండునట్టివు, తమ్ము చా విభూతి యా.

మధుమతి 2-౪౬

|| న ॐ || భ ॐ గ.

కుధరవైరికడకా, విధుడు చా నమరుకా

మధుమతి స్తువమ, స్తుభశరీర హరీ.

మదనవిలసితము 2-౬౪

|| న || న || ॐ గ.

పదపడి ననగల్, గదసి వెలసినకా

మదనవిలసితం, బది యదుతిలకా.

వ. అప్రమచ్చందం బగుననుష్టప్పనందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నెనిమిదేసియత్తరంబు లై యిన్నూటయేబదియు వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

విద్యున్నాల ౮-౧

ॐ ॐ ॐ మ ॐ ॐ ॐ మ ॐ ॐ గగము.

శ్రీదేవీధాత్రీప్రాణేశా, యాదిత్యజ్యేష్ఠాదిస్తుత్యా

వేదోద్ధర్తా విద్యున్నాలం, బా దై మాగాప్రాప్తిం బొల్చుకా.

వితాన ౮-౬

|| ॐ || జ ॐ ॐ ॐ మ ॐ ॐ గగము.

క్షీతి స్తగాయుక్తం బైనకా, వితానవృత్తం బై యొప్పుకా

వితామహాద్యాదిత్యప్రస్తుతప్రభావా సర్వేశా.

విమానము ౮-3౮

ॐ || జ ॐ ॐ ॐ త ॐ ॐ గగము.

క్షమకా జతాంతస్థగాయు, క్తమై రచింపం బొసంగుకా

విమాన మంభోరుహత్కా, రమాంగనావాసవత్కా.

సింహరేఖ ౧-౪౩

౧ | ౧ ర | ౧ | జ | ౧ | ౧ గ గ ము.

ద్వారకాపురీవిహారా, మేరుధీర పంచబాణా

కార సింహరేఖనుం బెం, పారు రేఫజల్ గగంబుక్.

చిత్రపదము ౧-౫౫

౧ | ౧ భ | ౧ | ౧ భ | ౧ | ౧ గ గ ము.

చిత్రపదం బనువృత్తం, బత్రిమునికుతు శౌరిక్

స్తోత్రము సేయగ నొప్పుక్, ధాత్రిని భాగగయుక్తిక్.

హంసరుతము ౧-౫౭

౧ | ౧ | ౧ మ | ౧ | ౧ న | ౧ | ౧ గ గ ము.

శ్రీవత్సాంకితనువత్స, దేవా హంసరుత మెందుక్

భావింప న్ననగ గాత్తిక్, గావింపం దగు ధరిత్తిక్.

నారాచము ౧-౫౯

౧ | ౧ | ౧ త | ౧ | ౧ ర | ౧ | ౧ వ గ గ ము.

క్షీరాబ్ధికన్యకాపతిక్, నారాయణుం ద్రవంబులక్

దోరంబుగా నుతించినక్, నారాచవృత్త మై చనుక్.

ప్రమాణి ౧-౬౦

౧ | ౧ | జ | ౧ | ౧ ర | ౧ | ౧ వ గ గ ము.

అమిత్రలోకసంహారా, సమగ్రకాంతి భానురా

క్షుణక్ జరేభగంబులక్, ప్రమాణివృత్త మొప్పుగక్.

నాగరము ౧-౬౨

౧ | ౧ భ | ౧ | ౧ ర | ౧ | ౧ వ గ గ ము.

బా గమరుక్ భరేఫసం, యోగలగంబుల న్నహ

యోగినుకు నివ్వనంబడుక్, నాగరనామవృత్త మై.

మాణవకము ౧-౬౩

౧ | ౧ భ | ౧ | ౧ త | ౧ | ౧ వ గ గ ము.

శోణమయూఖప్రవిభా, బాణనుపర్వారహరా

వేణుధరా భత్వములక్, మాణవకం బై తనరుక్.

† ఇది (పూ. ము.) లో లేదు. దీనిపేరుమాత్రము సంక్షలపట్టిలోనున్నది (చూ.

సమూహి ౫-౧౦౭

ఉ. ఉ. ర. ఉ. జ. ఉ. పగణము.

నారదాదిమూనివరుల్, చేరి శౌరిఁ గొల్పు రనన్

గోరి రేఫముం జవముల్, ధారుణి నృమాని కగున్.

వ. నవమచ్ఛందం బగుబృహతీయందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ దొప్పిదేసియుత్తరంబు లై యేనూటపండ్రెండు వృత్తంబులు వుట్టె నందుః—

భుజంగశిశురుతము ౮-౧ ౨౮

|||న|||న|||యగణము.

సీజమున ననయ లొప్పక, భుజగశిశువుత మయ్యెన్

సుజనవినుతచరిత్ర, వృజినత్యణఘనదాత్ర.

ఉత్పరము ౯-౧౮౩

८ ॥ భ ८ ॥ భ ८ । ८ రగణము.

వాసవముఖ్యి సురస్తుతా, దాసమనోంబుజపట్నదా

వాసిగ భారము లొందినక, భాసిలు నుత్సుకవృత్తముల్.

భద్రకము F-౧౫౭

ఓం నమః శివాయ

కాద్ర, వేయళయనా సమ, స్నిద్ర, దైత్యమదభంజనా

రుద్రమిత్ర రనరేఫముల్, భద్రకంబునకు భాసిలుక్.

హాలముఖి F-2710

८ । ८ ర । । । న । । ८ సగణము.

కింకరీక్ష్మతసురవరా, పంకజాతదళనయనా

పాంక్ మా రనగణముల్, శంక లేక హలముఖికిన్.

అ. పక్షినుంచి శృంగపక్షి కిన్నవల్రాయ, పడి యటంచుఁ జెప్పఁబడియె. నిచట సంస్కృతమునందుఁజనుఁబదవిచ్చేద, మడుగుమొదలివర్ణముగుఁ దెనుఁగున. 177

క. ధర గణితకా (స్ర) సంజల, శరరసగిరిదంతినిధిది, కాశంకరభా

స్కరవిశ్వమనుదినోర్వీ, శ్వరనామములు యతివర్ణ సంఖ్యార్థంబుల్.

వ. దశమచ్ఛందం బసవ జ్ఞి-యందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బడేసీయక్షరంబు లే వేయఁ
నిరుపది నాలుగ్గు త్తములు పుట్టె నందుః—

*సంజ్ఞలపట్టిలో 'భుజంగశశి' అనియేయున్నది; గాని ఇచ్చట (పూ. మూ)లో 'భుజంగశశి' అని తప్పగనున్నది.

చతుర్థాశ్వాసము.

కౌముది ౧౦-౨౯౬

||| న ||| త ||| త |||

మనినుతా కామదీప్యత మౌ, పృను నతాగంబులఁ బు
దునిమెఁ బాలఁస్త్వ భూపుత్రికై, కినుక రామఁక్షీతీశుం డనన్.

భోగివిలసితము (విలసితము) ౧౦-౩౧౧

|| భ || స || జ || గ.

సాగభసములున్ + జగంబులున్, జా గగు నగవిశ్రమంబులున్
భోగివిలసితంబుఁ జెప్పఁగా, సాగరతనయాసమన్వితా.

మనోరమ ౧౦-౩౧౪

||| న ||| ర ||| జ ||| గ.

నరజగంబుల + న్మనోరమల్, సరవి కైలవిశ్రమంబులున్
దురితదూరు సింధుజాపతిన్, సారిది సన్నుతించు నెంతయున్.

* శుద్ధవిరాటి ౧౦-౩౧౫

||| మ ||| స ||| జ ||| గ.

చా లాప్స న్తసంజల్లకారమున్, గ్రాలు న్ముద్ధవిరాటిన్ పడ్యతిన్
నీలాంగా రమణీమనోభవా, నాశీకాననానందనస్తుతా.

నందిని ౧౦-౩౧౬

|| భ || త ||| జ ||| గ.

శ్రీరమణా నిర్జితదానవా, సారసపత్రేక్షణ పడ్యతిన్
సార భతంబుల్లగము ల్దగన్, ధీరులచే నందిని నాఁ జనున్.

పక్షి ౧౦-౪౩౯

|| భ || భ || భ || భ ||

గ్రావవిరామముగా విబుధుల్, భావజాతం ద్రీనిభాభగురుల్
గా వినుతించినఁగావ్యముల, వ్యావిరి బక్షియనం బరగున్.

వ. ఏకాదశచ్ఛందం బగు త్రిమృత్పన్నండుఁ బ్రతిపాదంబునకుం బదునొకఁడేసియత్తు
రంబు లై ౨౦౪౦ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

* (పూ. ము.) సంజ్ఞలపట్టిలో 'వరాటి' అనియున్నది; (పె)లో విరాటి.
విరాట (ప).

ఇంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౭

౮౮ | త ౮౮ | త ౮౮ | జ ౮౮ గగము.

ఇంతు ల్పదా పాడుదుఁరింద్రవజ్రల్, స్వాంతంబున న్నోహముఁసంధిలంగఁ
దంతావళక్రాంతినిఁతా జకార,స్రాంతంబునం గద్వయఁమంద మందన్.

ఉపేంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౮

౮౮ | జ ౮౮ | త ౮౮ | జ ౮౮ గగము.

క్షపాచరారు ల్జతఁజ లగంబుక, బ్రహ్మర్ష మై దంతివిఁరామ మొప్పక
ద్విపాధిపత్రత నుఁతంపఁ జేరై, యుపేంద్రవజ్ర త్వలఁయు న్ధరిత్రన్.

ఉపసితము ౧౧-౩౬౫

౮౮ | త ౮౮ | జ ౮౮ | జ ౮౮ గగము.

భక్తుల్పరిమిఁద నుఁపసితం బా, సక్తి స్విరతు ల్కరిఁసంఖ్య సాగక
నూత్తుల్లాని చెప్పెడుఁచోఁ దజాగా, యుక్తం బగుచుం జెలుఁవొందుచుండున్.

దోదకము ౧౧-౪౩౯

౮౮ | భ ౮౮ | భ ౮౮ | భ ౮౮ గగము.

తోరపువేడుక + దోదక మొప్పక, భూరివిరామము + భూధరసంజ్ఞం
బారుచు భాభగఁగాన్విత మై ల,క్షీరమజా విరఁచింప నెసంగున్.

రథోద్ధతము (పరాధతిక) ౧౧-౬౯౯

౮౮ | ర ౮౮ | న ౮౮ | ర ౮౮ వగము.

అంది రేఫనరఁవాప్తి నొప్ప గో,వింద భూమిధరఁవిశ్రమంబులక
జెంది కబ్బములఁ + జిత్రభంగిఁ జె,నొందు నెంతయు రఁథోద్ధతం చిలక.

భద్రకము ౧౧-౭౦౪

౮౮ | న ౮౮ | న ౮౮ | ర ౮౮ వగము.

నరకదమన + నారవంబులక, సరగఁ గుధరఁసమ్మితంబు లై
విరతు లమర + వేడ్కఁ జెప్పినం, బరగఁ గృతులఁభద్రకం బనక.¹

స్వాగతము ౧౧-౪౪౩

౮౮ | ర ౮౮ | న ౮౮ | భ ౮౮ గగము.

స్వాగతంబు దగు + శైలివిరామం, లై గజేంద్రవరఁదా రవభంబుల
మై గురుద్వయము + భాసీలఁ జెప్పక, యోగిమానసపఁయోజనలిగా

ક્રમિક નં-522

ఉ. త. ఉ. జ. ఉ. జ. ఉ. లగము.

క్రొతు ల్కరిసంఖ్యను + రాజిలంగా, సంతోషముతోడఁ దఱచాలగముల్
చింతింపఁ బదంబులఁ + జెంద రమా, కాంతాహృదయేశ్వర + కాంతి యగున్.

५४३ ००-६५३

[illegible]

మానితాద్రివిశ్రామంబుఁ బూనఁగా, తేనికి నజల్పయి నవంబులుకొ
గాని యొండు గూర్పుఁ గాదు రుక్మిణి, ప్రాణనాథకౌమేపల్లిమందిరా.

ವಾತ್ಸರ್ಯ ೧೧-೮೧೭

మల్లభూతపరమము.

ఆమోదం బొప్పగ + వ్యాసాదికవుల్, భూమిధ్రుక్రాంతులు + పాంగార మహీ
భామాప్రాణేశ మంభంబుల్ తవలున్, దా మీవాత్మోర్తిని + దాపింతు లొగిన్.

కలితాంతము (గీతాలంబనము) ౧౧-౨౭౭

ఉ ఉ త ఉ జ ఉ జ ఉ లగమ.

సామోద్ధవవిశ్రమః సంయుత మై, వేమాణు తజాలగః విస్తృత మై
దామోదరదేవుకథ ల్పలుకక, భూమిం గలితాంతముః పూర్ణ మగున్.

જાલિની ૦૦-૨૫૬

మ ట త త గగము.

దీరశ్రేష్ఠు ల్పన్నుఁ తింపం గవీంద్రాధారం బై ధాత్రిన్, తాగాగజాపిక
దోరం బై భూభ్యద్యుతృల్ సంఘటింపక, నీరేజాక్షా కాలిఁ నీవృత్త మొప్పుక.

సమస్య గరి-౪౪ ౦

|| న || ఉ || జ || ఉ || జ || ఉ || లగము.

భగవతివాహః + కవర్దినుతా, మృగపతిమధ్య + సీతార్తిహారా
నగవిరమం జెనయంగ నజా, లగములచే జెలగు స్వముఖుల్.

భూమరవిలసితము ౧౧-౧౦౦

ॐ మ ॥ భ . . . న . ॐ వగణము.

ఏయంభీం బారయి మగణభన, ల్యా యొక్కం దప్పలను నెలకొనన్
మాయాతీతా భృమరవిలసితం, బై యొప్పం ధర్మయతుల నిజమన్.

వృత్త: ౧౧-౨౮౮

||| న ||| స ||| త ||| గ గ ము.

అనయమును వేదాంగంబు నెప్పుడూ, దనుజవార న స్తంబు ల్లగంబుకా
బెనగొని ధరాభృద్విశ్రమంబుల్, దనరునది వృత్తావృత్త మంచున్.

వృద్ధి: ౧౧-౨౯౬

||| న ||| న ||| జ ||| వ గ ము.

నలినభవనుతనాజలగం, బులు గలయతులఁ బొందుపడం
బెలుచఁ బలికినఁ బృథ్వి యనక, వెలయు నొకసమవృత్త మిలన్.

వృంత: ౧౧-౨౯౬

||| న ||| న ||| స ||| గ గ ము.

నగణయుగము సగణం బొందుక, గగ మొకటియు జతగాఁ గూడక
ఖగనిరమములను గల్పింపక, దగుఁ గవులకు పనుధ వృంతల్.

మాక్తికమాల ౧౧-౪౮౭

||| భ ||| త ||| న ||| గ గ ము.

భక్తజనత్రైత భతనగానం, యుక్తము లై హానియుతయతుల్ ను
వృక్తము లై నూత్నలమరఁ జెప్పక, మాక్తికమాలాక్రమము రెసంగున్.

ఉపస్థితము (శిఖండినిరుతము); (స్త్రీ) ౧౧-౨౯౬

||| జ ||| స ||| త ||| గ గ ము.

ఉపస్థితమునం దొప్పారుమండుక, దపస్త్వివిరుతు ల్లాకం జకారం
బుపై సతగణంబు ల్లద్యయంబుక, గపిధ్వజసఖా కామేపరీక.

ఏకరూప ౧౧-౩౯౬

||| మ ||| భ ||| జ ||| గ గ ము.

ఏపారుం గావ్యముల నేకరూపల్, త్తైపుత్రీసుక మభజగాగణంబుల్
బ్రాహ్మిండుం గుంజరవిరామ మొప్పుక, బాపంబుల్ బాయుటకుఁ బ్రస్తులింపన్.

చంద్రిక ౧౧-౭౦౪

||| న ||| న ||| ర ||| వ గ ము.

అగసరధర వారవాన్వితం, బుగఁ గృతులను జెప్పఁ బొందిక
తగ నిధివిరమంబు దాఁకఁగా, జగతిని నెగ దొందుఁ జంద్రికల్

వ. ద్వాదశచ్ఛందం బగుజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బండ్రెం దేసీయక్షరంబు.
 శై రం౯౬ వృత్తంబులు వుట్టె నందు.

ప్రగ్టి ౧౨-౧౦౭౦

U I U 8 U I U 8 U I U 8 U ; U 8.

కామెపల్లిమహాగ్రామమధ్యంబున
భూమిదేవోత్తము + ల్పాజ నేయంగ నా
స్వామియున్నాడనక + స్రగ్విణిక్ కైలవి
క్రామయుక్తిం జతుష్కంబగుక రేఫముల్.

భుజంగ ప్రయాతము ౧౨-గీ.౧౬

। उ उ उ उ । उ उ उ उ । उ उ उ उ । उ उ उ उ ।

భజంతుః సదా కామోపరీనివాసుః
 వ్రజశ్రీవిటుః యాదవశ్రేష్ఠః సంచుః
 భజంగ ప్రయాతాభ్యుముల్లాలు యాలక్
 గజవాతవిక్రాంతిగాఢ జెప్ప వొప్పున్.

తోటకము ౧౨-౧౭:౩౬

॥ ॐ नमः ॥ ॐ नमः ॥ ॐ नमः ॥ ॐ नमः ॥

తగుఁ దోటకవృత్తము + ధాత్యయతిక్తా, సగణంబులు నాలుగు + సాగినఁ బ
ష్టగపుణ్యవదీసుర+నాథదిశా, జగతీద్విజపట్టణ+సంఛరణా.

జి. ధర్మాల ౧౨-౨౪౧

మ. భ. స. మ.

ధీమల్ మొచ్చుం గృతుల నతిక్రీడం బై, మారాకారా జలధరః మాలావృత్తం
బై రాజ్జిల్లక భువిఁ జతుఃరాస్యకృంతుల్, సారం జేరక మభసమః సంయుక్తం బై.

వంశస్థము ౧౨- ౩౫౨

| U | ■ U U | ଶ | U | ସ U | U ଋ.

జయల్ జరేఫంబులు + సామజాతన, మిత్రాక్షర శ్రాంతలు + మెప్పు వట్టగాఁ
బయంగరాజధ్వజఁ + బద్ధలోచనుక్, నుతింప వంశస్థు మఁనూన మైచనున్.

ప్రొద్దవంశీము ౧౨-౧౩౫౧

பு | த | பு | த | ப | ஐ | ப | ர.

ఇందిరావూట్ తగ + నింద్రవంక మా, నందంబునం బాడిది + నందనూత్తిపై
డెండంబుల నోహమః లేవ మిఱుగోఁ, బొం దె గజకాంతులుః పూనదా జలన్

ద్రుత్రవిలంబితము ౧౨-౧౪౬౪

||| న ||| భ ||| భ ||| ర.

ద్రుత్రవిలంబిత+యాప మగుం గుభ్య, ద్యతి నభారయు+తంబుగఁ జెప్పినకా
నతజనా ర్థిన+నశ్వసనప్రియా, వితతభూసుర+వీరపురాలయా.

తోదకము (తామరనము) ౧౨-౨౦౦.

||| న ||| జ ||| జ ||| య.

సలలితతోదక+సామజవిక్రాం, తులను నజాయలఁ + దోదకవృత్తం
బలవడుఁ గేతవ+రానురకాహో, జ్వలనవకోశర+సాస్థలవాసా.

ప్రియంవద ౧౨-౧౪౦౦

||| న ||| భ ||| జ ||| ర.

విభు శమీరప్పథి+వీజరక్షభా, గభననాలయనిఁ గామెపల్లికా
ప్రభు నభజ్రులను + బ్రస్తుంప నా, నిభవిరామమున + నిప్రియంవదల్.

ప్రమితాక్షరము ౧౨-౧౪౭౨

||| స ||| జ ||| స ||| స.

ప్రమితాక్షరం + బమరుఁ బద్మజవి, శ్రమ మొప్పమీఱ + సజసాయుత మై
యమునానదీతటవి+హార పృథా, ప్రమదామమారసఖ + భద్రయశా.¹

జల్లోద్ధతగతి ౧౨-౧౪౮౬

||| జ ||| స ||| జ ||| స.

జల్లోద్ధతగతిం ది+శాగజయతికా, మెలంగు నినుమాఱు + మెచ్చుగ జసల్
ఫలానుభవ కామె+పల్లినిలయా, ఖలాంబుదసమీర + కామజనకా.

విశ్వదేవి ౧౨-౧౪౭౭

||| మ ||| మ ||| య ||| య.

శ్రీవత్సాంకాపద్మాధారిశ్రీకళత్రా, దేవేంద్రస్తోత్రావిశ్వ+దేవీసమాఖ్యంజెప్పన్.
తై విప్లందు వ్తాయాగ+ణావాప్తి దిక్సం, ఖ్యావిక్రమంబుల్+చోద్య+మైయుండఁ

చంద్రవర్ ౧౨-౧౪౭౯

||| ర ||| న ||| భ ||| ర.

ఇంద్రప్రద్య జగ+దీశ ఘనయశ, స్సాంద్ర కామెపలి+సద్ద యదువరా
చంద్రవర్ష యగు + శైలవిరతి ని, స్తంద్ర మై రనభ+సంబు లమరినన్.

1 (ప. పె) లో ౧౪౭౭ అనియే ఉన్నది. (పూ. ము) లో ౧౪౪౦ ఉన్నది.
ఇదిచూచి యిటీవలివారు వ్రాతప్రతులలో సరి గానున్న సంఖ్యను తప్పుగాదిద్దుకొన్నారు.

ప్రహరీణి గతి-గళంగ

అలలమ. | నానాజలాలరల.

ధీరుల్ సింధురవిరతి మన జగంబుల్, సారెం బాదములను సంఘటించుచుండన్
గూరారి ప్రహరణకుం బహర్షణులై, పారంజెప్పదురుమహాముదంబుతోడన్.

ప్రభాతము ౧౩-౧౩౯౨

|| న || బ || జ || బ || జ || బ || ర || ల || క ||

మొనని నజారగముల్ ప్రభాతవృత్తం, బునకు మదేభసమువావిశ్రమంబుల్
దనరగ నిల్పి బృహదురాజతల్ప, కనకమయాంశుక కామెపల్లివాసా.

జలదము ౧౩-౩౫౪౩

॥ భుజుర ॥ న ॥ భుజు.

బంగారుచుంగుపచ్చడము + పైఁ గలయా, తంగెడదేశవాసు జల+దంబులచే
తంగడు పసుపు తింటు నవ+తారయతిక్కా, బొంగుచు సారె భర్త భగ+ముల్ గదియన్.

మంజుభాషిణి ౧౩-౨౯౬

॥ उसराजि । उसराजुख.

ఉరిగాపగాదివారి+దుర్వరాలయా, కరుణాసముద్ర మూర+గర్వభంజనా
యిర వొందుచుండు సజ+లిబ్బడింపఁ బల్లరు గా ప్రిధాత్మయతి+మంజాభాషిణుల్.

మ-చిరము గది-౨౪౦౬

॥ ज्ञानं ब्रह्म ॥

గదాధరుక్ జభసజగంబులక్ గవుల్, సదా పితామహాయతిసాగుచుండఁ గా
ముదంబుతోడ రుచిరఁను మ్రచింతు రి, ట్టుదారభక్తిఁ గృతులఁ నుర్వరానన్.

క్షమ (క్షవ) ౧౩-౨౩౬౮

॥ नमः ॥ नमस्तुभ्यं.

క్రమమన నిభవి+క్రాంతి నాతాగయు, క్రమగ సుకవిప+ద్యంబు లూహించినన్
క్షమ ననఁ బరఁగుం + గంజపత్రేక్షణా, సుమశరజనకా + కూరవంశో త్తమా.

చంచరీకావళి ౧౩-౧౧౭౩

అమలమలరగిరగిరగి.

కంఠగీవాసత్యా+కామిప్రాణనాథా, బింబోష్ఠమారాగ+శ్చర్చిభూభృద్యతుల్లాం
 మంబాదంబైశ్చ, త్రిం+జంచరీకావరీనా, మంబొందుంగావ్యక్తి+మానసిభూషణంబై.

చతుర్థాశ్వాసము.

మ త్సహాంసిని ౧౩-౨౫౦

||జ||||స||జ||

మనోహరాకార + మధుదైత్యసంహారా, వినాయకారూఢ + విబుధేంద్రవందితా
జనార్దనా జత్యుజగురుల్ పభృద్యతిక్, దనర్బుంబద్యంబు+దగు మత్తహంసినిన్.

సుమంగలి ౧౩-౧౭౭౨

॥ ॐ नमः । ॐ । ज ॥ ॐ नमः ॥ ॐ नमः ॥ ॐ ।

సారిదిక్ష్వా ధరిత్రిని * సుమంగళివృత్తం, బరయంగ సామజ * యతిక్ష్వా సజసాగర్
తిర మొంద నొప్పు విధిపూజితపాదాం, బురుహద్వయా ఖరఃమురాసురశైలి.

వ. చతుర్దశఃస్థానం బగుశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాలుగేసియక్షరంబు
 లై ౧౬౩౮౪ వృత్తులు వృత్తి నందు:—

వనమయూరము గర-35-93

ॐ || భ || ॐ || జ || ॐ || న || ॥ ५ ॐ ॥ గగము.

శ్రీకర ధరారిధరఃజిహ్వానుత పుణ్య, శ్లోక భజనన్నగగః+లక్ష్మీ ద్రుహీణసంఖ్యక్
సోఽనువీరమంబుగనుఁచున్వనమయూరః, ఖ్యాతమనునృత్తిమిలఁనత్తిమిలుచుండున్.
వసంతతిలక (సింహాశాన్వతము, బౌద్ధర్మిణి, శోభావతి, మధుమాధని)

୩୪-୭୫-୩୩

८८ । ३८ ॥ భ । ८ । జాబ్రజల గగము.

శ్రీ మేడిరమణసింధుతరంగరంగ, ప్రామాణిత్వ వినతామతనాహ రాధా
కామా వసంతతిలకకౌదభజాగంబుల్, సామప్రభుతయితసాగిధరంజెలంగళ.

భూనుతము ౧౪-౩౫౧౫

|| ర || || న || భ || భ || గగము.

మును రించి రసభాగగముల్ దశవిక్రా, మంబుభూతలమునందునమానితమయ్యెకా
జాంబవత్సద్ధిప కేశవసారసనేత్రా, కంబునందకగదాధరఖండితసాశ్వా.

సుందరి గర-గిరగి

ॐ॥భ॥భ॥భ॥ర॥ సామగ్రణము.

సూరిజనత్రకరంబు నుందరి నెన్నఁగా
భారసంబులు రత్నభాసితవిశ్రమా
ధారమాఁ దనరారుఁ దార్శ్వితురంగమ
కూరి ముకుందమునంద, సన్నుతకళవా.

ప్రహరణకలిత గర-౨౦౨౨

|| న || న || న || భ || న || న || పగణము.

పనిగోను నెపుడుంబ్రహరణకలితా, ననభవపలు మం + దగజవిరమముకా
ఘననిభఘనవిగ్రహ బకమూరమ, ర్దన మధునరక + ప్రహరణకలితా.

నవనందిని గర-౩౨౨౦

|| న || న || న || జ || న || న || పగణము.

నవనందినికా సజగణాన్నగగ లాయోకా, నవవిశ్రమంబును ద + నర్చి చెలువొప్పకా
నమితచోరకు జానార్దనునుపేంద్రుకా, భవదూరు నెంతుకు సభానదులుభక్తికా.

అపరాజితము గర-౩౨౨౨

|| న || న || న || న || న || న || పగణము.

నవరసలగ లాందిన న్నవవిశ్రమం, బును గలిగి కపింద్ర + భూషిత మై జనా
ర్దన నిగమసుగోచరా యపరాజితం, బనగల దనరు క్రావ్యమై వినువారికికా.

అసంబాధ గర-౨౦౨౨

|| న || న || న || త || న || న || పగణము.

వాలాయంబుకా సత్కవిజనములు + వాక్రస్వకా
వాలారుకా గోవింద వరద భువ + వాత్సల్యా
కాళిందీపా మతనసగ + గప్రాప్తికా
జాలాభాస్వద్విశ్రమమునను నసంబాధల్.

కమలవిలసితము గర-౨౦౨౨

|| న || న || న || న || న || న || పగణము.

క్రమమున నననసగగములు గూడకా, కమలవిలసితము + కమలజవిక్రా
మము జగతిని నగుమహితచరిత్రా, కమలదళనయన + కడుల బాగ డొందుకా,
వ. పంచదశచ్ఛందం బగునతిశక్వరియందుల బ్రతిపాదంబునకుల బదిపానేసి యుక్త
రంబులై ౩౨౩౬౨ వృత్తంబులు వుట్టె నందు.

మాలిని గర-౨౦౨౨

|| న || న || న || న || న || న || పగణము.

కనకకశిపువార్తకా + గానలాలకు శుభాంగుకా
దనుజహరణదక్షుకా + ధర్మమార్గానుసారికా
మనసిజగురు నెంతుకా + మాలినివృత్త మందుకా
ననమయగణంబుల్ + నందివిక్రాంతి గూడకా.

సు కేశరము (భద్రకము) ౧౫-౧౧౧౮౮

॥ నా బ్రాజుగా భావించుచు.

సురుచిరధర్మ మూల మయిఁసొంపు మీఱు నా, గిరిధర నాభిపంకజసుఁకేసరంబువై
ఖరి నజభ్రమ ముల్లదియుఁగల్పనంబునక్కా, గిరిత విరామసంగతి సుఁకేసరంబునక్కా.

మనోజ్ ౧౫-౧౧౬౩౨

|| న || జ || జ || భ ||

అజమృదవానవసంతఃతార్చితపాదపం
కణయుగళుః హరి నిర్వికారు మనోజ్ఞ నా
ఋజు వగువృత్తమునందుఁ + బ్రీతి సుతింపఁగా
నజజభరంబులు మోల్చు + నచ్చిన దిగ్భ్రతిఁ.

మణిభూషణము ౧౫-౧౧-౨౦౨౨

ఉ||ఉ||ర||న||ఉ||భ||ఉ||భ||ఉ||ర||

వింత యైనమణిభూషణః + పృతమనందు న
త్యంతమోదమున సెన్నును + నద్దశవిశ్రమా
క్రాంత మయ్యు రనభారలఁ + గంజదళాక్షుఁ గం
సాంతకు న్నరకసంహరు + సార్వసమాహూతుఁ

సుగంధి (*శాలిసీ, చామర, ప్రశాంతి) ౧౫-౧౦-౨౩

புறநாடுபுறநாடுபுறநாடுபுறநாடு.

రంబు జంబు రంబు జంబు + రంబు చెన్ను మీఱగాఁ
దొమ్మిదింటు విశ్రమంబు + తోర మై నుగంధికిఁ
గ్రమ్మఁగా నుతింప నొప్పుఁ + గానలోలుఁ డచ్యుతుం
డంబుజాతుం డాదిదేవు + డత్తు రాఖ్యుం డెప్పుడున్.

ସ୍ଥଳ ନୂ-ନୂ-୩୩୪

॥ సుబ్రహ్మణ్య ! నమః ! నమః ॥

గజవిశ్రమంబునఁ గనలు నిల యనఁగా, సజనాసు లుండిన సకలకవికృత మై భుజగాశనధ్వజః భుజగపతిశయనుక్, ప్రజనుందరీముఖి వనజహితుఁ బొగడెన్.

గందసమానమహోన్నతగాత్రుని శౌరిని గో
విందునిఁ బ్రస్తుతి సేయఁగ + వేడుక యయ్యెఁ జామి.

మదనదర్పణము ౧౬ - ౨౧౮౫౫

||భ||స||జ||ర||జ||గ.

చారుమదనదర్పణంబు భజనరజము త్తిగుణ
మారవిమతవిశ్రమంబున + వహిం జెలంగు నా
భీరుల యమునాతటంబునం + బ్రియంబుఁ జేసి యా
ధీరవరుఁడు గూడె నంచు భక్తి సన్నతింపఁగా.

గజవిలసితము ౧౬-౩౨౨౨౨

||భ||ర||న||న||న||గ.

బాలసరోజనాభ + వరద తనుమిలితజం, బాల దిగంబరా సమస్పృణకబళకర లం
బాలక మంగళానామా గజవిలసితమున, న్నాల్గు భరేఫనాననగము లిభవిరమ మై.
న. సప్తశచ్ఛందం బగుఅత్యష్టియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదియే డేసియత్సరంబు
లై ౧౩౧౦౬౨ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

శిఖరిణి ౧౭-౫౯౩౩౦

||య||స||భ||గణము.

భజింతు న్నిత్యంబు స్తునిజనసదాప్రార్థనపరుల
గజేంద్రార్థిధ్వంసిం గృతకలలనాగ్రావు నజరుల
ద్విజశ్రేష్ఠుల్ మెచ్చ న్యమనస భవల్ + విశ్వవిరతి
ప్రజాతావ్లదం బై శిఖరిణి యనా + భాసుర మగున్.

వృద్ధి ౧౭-౩౮౭౫౦

||జ||స||జ||స||య||గణము.

జనల్ జనయనంబు లున్లకరసంఖ్యవిశ్రాంతులు
బాసంగి కవిపుంగవుల్ పలుక + భూమిలోఁ బృథ్వి నా
నసంశయ మగుం గలిందతనయామనోవల్లభా
ప్రసన్నవదనాంబుజా భృతపరశ్వధా మాధవా.

హరిణి ౧౭-౪౬౧౧౨

||న||స||మ||ర||స||గణము.

హరిణి యనువృత్తం బొప్పు న్నాస్కారాత్తవిరామ మై
నరి నసమరేఫనం బై పోడఁగ ప్రమదాననా

శ్రురమణుఁ దృణావర్తకవ్యాధఃసంహరు మస్తథా
పరిరుచిరపింఛాచూడుం బీతవస్తు నుతింపఁగా.

నర్మూటము (కోకిలకాకము) ౧౭-౫౬౨౦

॥న॥జ॥భ॥జ॥జ॥వగణము.

కొలిచెద నాదిదేవుపదఁకొకనదంబులు నేఁ
దొలఁచెదఁ దొంటిబామునఁ గుఁదుర్పడుపాపములం
దలఁచెద నామధేయ మతితత్పరత స్తభజా
వలఁ దగునర్కుటంబునకు * భర్తవిరామములకా.

మందాక్రాంతి ౧౭-౧౮౯౨

అమలభానలతలతలగము.

మందాక్రంత నిగిళవిరతుఁ + ల్లభ్యతాగాగణంబుల్
పొందె న్నాందీపునివలన సంపూర్ణవిద్యాచయంబుల్
మ్రుందించె ద్దారుణరణమునం + బౌండ్రసాశ్వాదులం జే
యంచెం జేరెం డడుగులకు నంఁదాల్ జుం డంచుఁ జెప్పక.

పాలాశ్చదలము

02-3-92E5

[illegible]

అదనదనున హరిసుతు + అమర ధరఁ బాలా
శదశ్ మనఁ దనరఁ గవిఁజనులు వచియింపజ్ఞ
బదుసొకఁ డగునెడ యతి + పదిమునఁ జేరజ్ఞ
గదియు నగణములయిదు + గగము తుద నొందజ్ఞ.

వంశజ తృప్తితము ౧౭-౬౪౯౫౩

॥ భుజర ।। న ॥ భ ।। న । పవన.

బాగుగఁ జెప్ప నొప్పు వసుధకుఁ * భరనభవలగల్
సాగి పినాదీనిశ్రమముమక్ష * సభలనుఁ గుదుర్చె
రాగిలువంశపత్రపతిత * ల్లామన నరకు
స్వాగతనంబునం దునిమె వంఁదతనయుఁ డనినక్ష.

చంపక కేసరి ౧౭-౪౬౮౨౮

॥ అస ॥ ౧ ॥ జ ॥ అస ॥ అస ॥ అస ॥ ౧వగ.

సనకాదియోగినుతు + జాంబవతీ ప్రీయు నిర్విక
ల్పు నమేయు నక్షరు విభు న్యమశార్జ్యనభంజనుక
వనమాలిఁ గృష్ణ మురఁభంజను నెంతురు వారిజా
సనవిశ్రమంబు సజఁసాస్వలు చంపక కేసరికా.

వ. అష్టదశచ్ఛందం బగుధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునెనిమిదియక్షరంబు
లై ౨౬౦గరర వృత్తములు పుట్టె నందుః—

మత్తకోకిల ౧౮-౯౩౦౧౯

అ ॥ అర ॥ అస ॥ అజ ॥ అజ ॥ అభ ॥ అర.

అత్తమిల్లు మహేశవిశ్రమ + మార్కసమతి నొప్పఁగా
సత్తు లౌ రసజాభరేఫలు + చాకలింపుచు నొందఁగా
మత్తకోకిలవృత్తపద్ధతి + మక్కువం బొనరింపఁగా
హత్తి పూజ యొనర్ప వచ్చు జనార్ద నాహ్వయు నెప్పుడుకా.

కుసుమితలతావేల్లిత ౧౮-౩౭౮౫౭

అ ॥ అమ ॥ అత ॥ అస ॥ అయ ॥ అయ ॥ అయ.

నేమా తెన్నంగాఁ గుసుమితలతా వేల్లిత న్నత్న యాయర్
శ్రీమార్తండక్రాంతియుఁ గుదిరినం + జెన్ను మీలు న్ధిత్రిక
గామేపల్లిశుం గనకవసనుం + గంజనే త్రుక శుభాంగుక
గోమద్బాలుం గాలయవనవాయం + గుంజరేంద్రాద్రివాసుకా.

నిశ ౧౮-౭౪౯౪౪

॥ న ॥ న ॥ అర ॥ అర ॥ అర ॥ అర ॥ అర.

ప్రబలు నిశను నారఁరారంబుల నృత్నవికాంతియుకా
గబలితదవపానఁకాపూతనాజీవితాహరి కృ
ష్ణ బలసహజ పారిజాతాపహరా యదుశ్రేష్ఠ జే
వబలదమనవంద్య + బంహిష్ట వార్ణేయ శైవేయకా.

మారనర్తనము ౧౮-౯౦౯౭౧

అ ॥ అర ॥ అస ॥ అజ ॥ అయ ॥ అభ ॥ అర.

దావపావకఘాది మాఁధవ దాశార్హాదనుజాంతకా
దేవకీప్రియశందనాదివిషద్వంద్యాధృవసస్సుతా

భావగోచర విశ్వరూప దగు న్వాసుని వ్యవస్థనం
ఖ్యాతిరామమరేఘనః జ్యోతిరేఘంబుల్ హరన రనన్.

ప్రౌఢశ్రమ గూ-సింహగ

అమృతము నుండును అమృతమును.

బాహుబాహిని దమలాః, భ్రాతృ బౌద్ధపక్షం బోరాడం
గా హంపీరుః డగ్గుబుధుః తానూనుక్ జగతిని గూలంగా
నాహుః యేనీననరపాలా రత్నే ఘాయతులు పొందంగా
తాహుగంబు మనయతన్తంబుల్ చెంది, మనుసు నందం బై.

వ. ఏకానవింశతిచ్ఛందం బగునతిథ్యతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బందొమ్మిదేసి య
క్షరంబు లె ౫౨౨౨౨౨ వృత్తములు వుట్టె నందుఁ—

శాస్త్రాల వికీడిత ౧౯-౧౪౯౩౩౭

ఓం నమః ॥ ర స । ర । జ ॥ ర సరసత ర స తరగమః.

నీరేజాంబితలోచనాయ హరయే * నీలాంబుదాంగాయ మా
యా రాత్రించరఖండనాయ విభవే * హర్యక్షవక్త్రాయ తా
ర్జ్యరూఢాయ యటంచుః గూర్తురు నరీ+హః విశ్వవిశ్రాంతి వి
స్ఫూరింప స్త సజ సతంబులు గము * న్యార్దులవిఠీడితక్ష

తరళ గ-2గి2గర

|| న || భ || ర || స || జ || జ || గ || మ ||

జలజలోచనుఁ గైటభాంతకు + శంఖచక్రగదాధరుఁ
గలశఁ జాదిమసింద్రనేవితకుఁ + గారియాంతకు నమ్యుతుఁ
బలుకుచోఁ దరళంబు లందుల + భానువిశ్రమపద్ధతిఁ
గలియ నభ్రసూరగామలో సమకట్టి చెప్పదు రుత్తమలో.

మేఘవిస్ఫూరి తము ౧౯-౧౦-౬౫

|| యలమ || న || స || ర || ర ||

శ్రీమాలక్ష్మీనాథుణ్ విదురవరదుణ్ + జాహ్నువీజాతపాదుణ్
సమామ్నాయస్తవ్యుణ్ గరుడతరగుణ్ + సామజస్రాణదాతణ్
మిముం దాఁ బేర్కొన్న స్వభలఁ దవర + స్తేఘవిన్నూర్జితంబుల
విమర్శం గూర్చున్ యమ్మ సరరగము + ల్విశ్వవిక్రాంతిచేతణ్.

చంపకమాల ౨౧-౨౧౧౬౦౦

||న||జ||భ||జ||జ||జ||జ||జ||

చఫలమనీషతోడ నొక * సంయమి వే మొఱ వెట్టుచుండఁగాఁ
గృహను దదీయపుత్తు బ్రతికించినమేటివిభుండ వంచు నిజ
సపరిగణంబుతో నజభజాజలు రేఫయుఁ గూర్చి సత్కవుల్
త్రిపురవిభేదనాఖ్యవిరఃతిం దగఁ జంపకమాలఁ గొల్తు రా.

వనమంజరి ౨౧-౨౪౪౩౦౪

||న||జ||జ||జ||జ||జ||జ||భ||జ||

మనువిరతు ల్నజజాజభర ల్వనమంజరిం గవిశేఖరుల్
దనరఁగ నాజయుఁడు న్విజయుం డను * ద్వారపాలకు లిర్వరు
న్యనకునికాపము దాఁకి నికాటు లనంగఁ బుట్టి సుపద్యులక్
జెనకినవాండ్రును జంపినకోలన్యసింహుని న్వినుతింతు రా.

* స్తగ్ధర ౨౧-౨౦౨౯౩

||మ||మ||భ||న||య||య||య||

మానొందుకై స్తగ్ధరాఖ్యకై * మరభనయయయల్ * మత్తనాగావ్వికై
మానూనప్రాప్తలైకై * హరిముఖదివిజుల్ * యాతుధానవ్రజంబుల్
సానందాసక్తితోఁ దోయధికడ నమృతం * బారగింపంగ నచ్చొ
మానిశ్యాకారతకై సమృద్ధమువొదలుఁ బదాధవానందపుత్రా!

లాటీవిటము ౨౧-౩౯౪౯౭౨

||స||స||స||స||స||స||మ||త||య||

సగణంబులు నాల్గిట మత్తలవిశ్వక్రాంతి న్లాటీవిటవృత్తం
బగు నంచుఁ గవీంద్రులు గొల్తురు సమృద్ధీతి న్నాచించి యథేచ్ఛం
దగు నేర్పున మూఁడు పదంబులుగాఁ * జైలోక్యంబు స్థిలృచ్చు మరారుల్
వొగలం బలిదానవుఁ ద్రొక్కినయాపాటిం దిట్ట న్వావసుఁ గృష్ణుక.

మణిమాల ౨౧-౯౬౫౩౫౬

||స||జ||స||జ||స||జ||స||

అజనాత్మయోదధిఘృతంబు * లమ్మచు మురారిఁ బాడి రెలమిక్
వజ్రఁగాఁ దదీయచరణాత్తనవ్యహృదయారవింద లగుచు

ఇది (పూ.ము)ల లా- రయ. (ప) లా- ఉన్నది. ౩ (పూ.ము.)లలో-గొల్తుఁ
గజాగజ్జి.

స్వృజనుందరీజనము లొక్కనాడు మణిమాలయందు బొసఁగ
స్వజము త్రివారము సముం బినాకివరమంబు పొందు దనరక్ష.

కరిబృంహితము ౨౧-౨౮౨౨౨౧

||భ||న||భ||న||భ||న||భ||న||భ||న||

మూడు భవములు రేఫమును బదు + మూడు విరతియు సొంపుగాఁ
గూడుకొనఁ గరిబృంహితము సమ+కూర్చి వసుమతి మండలా
పీడ మసుకరిబృంహితరవము + పెల్లుగఁ బలుకుచుండఁగాఁ
గోడిగ పురిచిననాడు శకటునిఁ + గూల్చినవారి నుతించెదక్ష.

కనకలత ౨౧-౧౦౮౮౧౨౨౨

||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||

జనమున భగభగ యనుచు ప్రజజనములఁ బొదవినం
దవశిఖి నుడిపినమధుమూర + నరకదమన యని పే
లవముగఁ బలుమఱు నిరువది + లఘువులు గము పదుమూఁ
డవయెడ విరతిఁ బొసఁగిన బెడఁ గడరుఁ గనకలతక్ష.

వ. ద్వావింశచ్చందం బగునాకృత్యయందుఁ బ్రతిపాదంబున కిరువదిరెం డేసి యక్షరం
బులై ర౧౯౩౦౮ వృత్తములు వుట్టెనందుఁ—

మహాస్రగ్ధర ౨౨-౨౬౦౮౧౯౮౮

||స||స||స||స||స||స||స||స||స||స||

స్తతసప్రాగ ల్విరించావ్తవిరతులు మహాస్రగ్ధరం జెప్ప నొప్పుక్ష
గ్రతువిఘ్నం బావహిల్లం + బ్రమదమున వ్రజఁ న్రాతదత్తాన్న మెల్లక్ష
క్షీతిభృద్రాపంబున నైక్కిన రుష నమరాగ్రేసరుం డంప మ్రబ్బుల్
ధృతిమై జాల్వానఁ గూల్పక్ష + దివిరి కరుణతోఁ ధేనువృద్ధ్యద్రి మోచెక్ష.

భద్రకము ౨౨-౧౯౩౦౨౧౧౧

||భ||భ||భ||భ||భ||భ||భ||భ||భ||భ||

భంబు రవత్రయంబు గము నొంది + భానుయతి భద్రకంబు దనరుక్ష
బంబినపిల్లగోల కరయుగ్మ + పాదమలఁ బట్టి యూడి పశువ
ర్గంబు నరణ్యమధ్యమధరిత్రీఁ + గామసమయంబున న్యమన తి
రంబున గొల్లలం గలసి యోగిరంబు దినఁ గృష్ణుఁ డంపుఁ బలుకక్ష;

1 చిననాడుటకుసల. (పె). 2 గూల్పక్ష (ఓ); గూల్పక్ష(ప) గుర్వక్ష (పూ.
ము). 3 ధేనువర్ధాద్రి (పూ.ము).

సరసిజము ౨౪-౫౩౫౫౫౫౩

[illegible]

సంబంధించు న్నత్యలు నానాశలు దశనిధియతి + సరసిజనునకుక్
గంబూర వృందాటవిలోనం + ¹గవిసికొనినమరకరువలిదనుజుక్
శంపాభీలం తై తగుముష్టిం + జదిపినయదుపతి + స్తవములు ననురా
గంబూర న్యోభిల్లంగఁ బ్రాంచత్కవివరు లభినుతిఁ + గజపురు రవనిక్.

కౌంచపదము ౨౪-౪౧౯౩౪౭

॥భ॥ర॥మ॥ర॥స॥భ॥న॥న॥న॥ర॥య॥

పంచమకేశుం డిచ్చినభాస్వః ద్వరమున మనమున + బవరము గోరక
పంచనతో బాణాసురుహస్తప్రజములు దరిగెను + పడి హరి యంచు
స్పృంచితలీల న్మంకరనంది + ప్రకటితవిరతులు + భమనభనాన్యలో
క్రంచపదీప్యత్రమునఁ జెన్నారంగ బలుమును రిలఁ + గవిపరు లెల్లక.

తన్వీ ౨౪-౪౦గిగి3౬౭

॥భ॥ప్ర॥త॥న॥స॥భ॥భ॥న॥ప్ర॥య॥

దూడలతోఁ గాపరులను గుహలోఁ జొంగిలిదాచినవిధి నదలింపఁ
 గూడుక తద్రూపము లయి పనులంఁ జగోపవధూటులు మురిపము నొందఁ
 బాడి వినోదంబులు సలిపినగోపాలుఁ డటంచును భతనసభాన్యలో
 దాడి గొన నిశ్శక్తివీరమణముతోఁ జన్వించి జెప్పంగఁ దనరుఁ గవీంద్రుల్.

అష్టమూర్తి ౨౪-౩౬నరగి ౨౧

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

శ్రీకృష్ణుం గవకపస్తులిం + జితత్పజావర్తదైత్యుఁ + నితకుళేశయనాభుక్
వైకుంఠు స్వరదు బృందావనచరు న్వాసుదేవుఁ + న్వసుమయుం బరమాంబ
ద్ధాకాంతు నినిధిసాహాయలవిరామంబు లొప్ప + న్న సతసగ్గుజనుంబుల్
సోకం జెప్పుదురు విద్వాంసు లిలలో నట్టమూర్తిస్సుప్రతిభు అమృతచద్యుల్.
వ. పంచవింశతిచ్చందం బగు సతకృతీయండుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరుపదియైదేసి
యక్షరంబు లై కరిగెరకరికరివృత్తంబులు వుట్టె నందుః—

బంధురము ... ౨౫-౧౪౩౬౫౭౬౫

॥न॥न॥न॥न॥स॥भ॥भ॥भ॥भ॥

సారిది న్ననననభభభములతో • పోడోసంఖ్యవిరామముతో
బరువడి దినదినమును బుధజను లీబంధురవృత్తమునందు నుతిం

మంగళమహాశ్రీ ౨౬-౧౫౬౫౧౨౩౫

॥భ॥జ॥స॥న॥భ॥జ॥స॥ న॥గ॥మ॥

పాత్తు లెడఁబాయుటను బోరుసమయంబునను బొంగుచు గురూద్వహుల నెల్ల
దుత్తుమరు నేయఁగఁ గుఁదుర్చును మనసు వదిఁదుష్టసమరావనిఁ గిరీటి
క్షుత్తు భజన్మభజనానగలు మణ్యజాల శ్రాంతులును మంగళమహాశ్రీ
వృత్తములఁ జెన్నలర నిచ్చిరి సువాసినులు నిం పడర మంగళమహాశ్రీ.

క. పొందుగ నిరువదియఁ జుగు, ఛందములం దుదయ మైన సమవృత్తము లా
నందమునఁ గవులు పొగఁడెడు, కందువల వచించినాడఁ గామెపలీకా. 178

వ. ఇవి సమవృత్తలక్షణంబు లింక ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణంబు లెఱింగించెద. 179

ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణము.

సీ. సమవృత్తపక్షి స్వస్థానార్థసమయములు స్వస్థానవిషమాఖ్యఁ జనునవియును
బృథినిపై సమవృత్తభేదంబు లీమాఁటి కక్షరంబులు సమం బన్నికాళ్ల
నివి వృత్తముఖ్యంబు లికఁ బరస్థానార్థసమవృత్తములు పరస్థానవిషమ
సంజ్ఞలఁ బద్యము ల్నిర్వపరస్థానవిషమంబులును నివి విషమవృత్త
తే. భేదములు వీనినాలుగుపాదములను, సమముగాఁ జూపడవు షట్టసంఖ్య లెచ్చు
కడమ లై యుండు నీమాఁటిగౌణవృత్త, పద్యములటం ద్రుక్తి కామెపల్లినెలయ.

సమవృత్తవివేకము.

గీ. జగతి సమవృత్త మెన్నవఁఛందమునను, సంభవము నొందె నన్ని యక్షరము లమరుఁ
బదపదంబున హెచ్చునుగొరువ గాక, బ్రాసములు విరామంబులుఁబరిధవింప.

స్వస్థానార్థసమవివేకము.

అ. అక్షరములు సమములయ్యె స్వస్థానార్థ, సమములందు నాల్గఁచరణములను
విషమపదము లొక్కవిధముగఁబులు, సమపదంబు లొక్కసరిగఁబులు. 182

క. సగ మొక్కవిధంబునఁ బెరి, సగ మొక్కతెఱంగు గాఁగఁసమకూర్పఁదగున్
జగతి నొకకొ లొకకరణి, నొగి మూఁడుపదంబు లొక్కయోజం దనరున్.

తే. సాధుకవికృతగ్రంథసంజాత మెల్ల, వెదకి సకలౌపజాతులవిచ్చలవిడిఁ
గాలిదానుఁడు రఘునంశకావ్యమునను, జెలఁగి రెండవసర్గలోఁ జెప్పినాడు. 184

వ. అటుగాన స్వస్థానార్థసమవృత్తంబులం దుపజాతి యనువృత్తము. 185

ఉపజాతివృత్తము.

ఈపాటితో బేసుల నింద్రవక్త్రం, బుపేంద్రవక్త్రావ్యయ ముర్విస్థం
దాపించినంతం గరుఁజాసన్నుదా, జపిష్ఠలోలా గుహజాపి యయ్యెన్

వ. ఇది పదునొకండవ త్రిష్టుష్పదంబునందలి యింద్రవజ్రచ్ఛాయను బేసి పాదాలును
నుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదాలును నడుచును. ¹దీనిపేరే నిశి. 187

మఱియు, వ్యత్యస్తోపజాతి.

తలంబులై బేసి జఃతజగంబుల్, చాలాపునల్లందతజల్ గగంబుల్
జలంబుతోనిట్లు + సాగినంతన్, వాలారు వ్యత్యస్తము + వాసుదేవా ! 188

వ. ఇది ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను బేసి పాదాలును, ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాద
ములును నడుచును. మఱియు, 189

సమోపజాతి.

తాపింఛనిలాంగుఁ బృథ్విదాకుతల్పుక్, గోపాలబాబు న్రవిఁకోటిలేజుక్
గృహసముద్రు న్నృతిఁయించెద స్తుక్త్యుపాధిఁ గాంక్షించి సఃమోపజాతిక్.

వ. ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములను నుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను గడమ
రెండుపాదములను నడుచును. మఱియు, 191

వ్యత్యస్త సమోపజాతి.

తపంబుచే గొల్తు విఃధాతృతాతక్, గపాలికోదండవిఃఖండనాఖ్యుక్
గోపీభుజంగుక్ ధృతఁగోత్రు సన్తో, త్రోపాయు వ్యత్యస్త సఃమోపజాతిక్. 192

వ. ఇది యుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములును నింద్రవజ్రచ్ఛాయ
యను గడమ రెండుపాదాలును నడుచును. మఱియు, 198

వైపరీతోపజాతి.

తాజ జగంబొంట జఃతజగంబుల్, గజిక్కున మూటనుగంతువేయుక్
ప్రజాంగనావల్లభఃవైపరీతోపజాతివృత్తంబు సభం కెలంగుక్. 194

వ. ఇది యింద్రవజ్రచ్ఛాయను మొదలిచరణమున నుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను గడమ
మూడుచరణములును నడుచును. దీనిపేరే వారాంగియు, మఱియు నివృత్తముననే
యింద్రవజ్రచ్ఛాయను ఏదైన నొకచరణమును నుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను ఏదైన
మూడుచరణములును కెప్పినను తప్పలేదు. మఱియును 195

ఉపచిత్ర.

భిదురంచినసావలు + వేసులక్, గాదిలి భాభగగంబులు సర్లక్
గుదు రై రసికస్తుతిఁగూడినక్, శ్రీదయితా యుపచిత్ర వెలంగుక్. 196

1 ఈవాక్యము పూ. ము. లలో లేదు.

2. వారాంగిని (పూ. ము.); వారాంగి ముందు వచ్చును. (చూ. అ. 4. 207)

వ. ఇది త్రిష్టుప్తందమునందలి వృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను దోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను నడుచును. మఱియు, 197

నారీనుతము.

పేరెంబు ల్పారోరిఁ బేసి న్నతాగా, పారంబు సర్లక దతఁజల్లగంబుక
ధీరోదాత్తుల్ సన్నుతింపక ధరిత్రిక, నారీనుతం బయ్యె జనార్దనాఖ్యా. 198

వ. ఇది పదునొకొంటఁ ద్రిష్టుప్తందమునందలి కాలివృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును నింద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 199

అజితప్రతాపము.

జలజాత! బేనుల సజల్ ససలుక, బలుమఱుక సరి నభజ్ర లొందఁగా
జలజోద్భవాబ్జవిఁకాలయతుల్, దశము లైన యజితప్రతాపమా. 200

వ. ఇది పండ్రెండవ జగతీచ్ఛందమునందలి ప్రమితాక్షరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను బ్రియంబదావృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను నడుచును. మఱియు, 201

రతిప్రియము.

బేసి న్ననరగలుఁపేర్చి సర్ల జంబుక, భిన్నగల్గిదిసినపాదబద్ధ మై
యాసామోద్భవచతుఃరాస్యవిశ్రమఖ్యాతి సన్నుతింపఁడగు రతిప్రియం బనక. 202

వ. ఇది పదుమూడవ అతిజగతీచ్ఛందమునందలి ప్రహర్షిణీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును రుచిరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. 203

ఇది స్వస్థానార్థ సమవృత్తిలక్షణం బింక స్వస్థానవిషమవృత్తంబు లెట్టి వనినః—

స్వస్థానవిషమవృత్తివివేకము.

అ. చరణములను వర్ణసంజ్ఞలు దప్పక, నాల్గుపాదములగణములు నాల్గు
విధములై చెలంగువృత్తముల్ స్వస్థాన, విషమవృత్తసంఖ్యఁవెలయుచుండు. 204

ధరణి.

రసపై సచతుష్కము, రాంసలుక, నాససల్ మాససల్ నాటిన న్నణితా
పసనగరసఁపరిపక్వయతు, లా సొం పారు న్వాఁటాయముగా ధరణుల్. 205

వ. ఇది జగతీచ్ఛందమునందలి తోటకవృత్తచ్ఛాయను మొదటిపాదమునను గడమ మూడుచరణములును గవికల్పితములై నడుచును. మఱియు, 206

వారాంగి.

తాజల్లయగ్గంబు జఁతజగంబుల్, తహాగగంబుల్ మభఁతల్లగంబుల్
రాజల్లు నిశ్చంద, విఁరామయుక్తిక, వాజగ్గివా మారివారాంగి దగ్గక. 207

చతుర్థాశ్వాసము.

వ. ఇది యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను సుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను రెండవచరణమునను గీతాలంబనవృత్తచ్ఛాయను మూడవచరణమునను వాతోర్వివృత్తచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 208

అంగజాస్త్రము.

రంగు భుస్సల్ + గ్రాలు మసజల్, పొంగై మన్యగ+ము ల్లజర్ల లా
పృంగా నార్తపగిరివ శైతే, నంగజాస్త్రవృత్త + మందగించుకా. 209

వ. ఇది రుగ్వతిశ్చాయను మొదలిచరణమునను శుద్ధవిరాటిచ్ఛాయను రెండవచరణమునను ఫణవచ్ఛాయను మూడవచరణమునను మయూరసారిచ్ఛాయను నాల్గవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 210

నదీప్రఘోషము.

పోలిమై రారరం+బుల్ జతజ్రంబులుకా
తలించగా యాయులుకా + దతజ్రలుకా
విలాసాచలాష్టేభ+విక్రాంతిలోడకా
దేలింప నొప్పారు నదీప్రఘోషముల్. 211

వ. స్వగీతీవృత్తచ్ఛాయను మొదలిచరణమునను సంశసచ్ఛాయను రెండవచరణమునను భుజంగప్రయాతవృత్తచ్ఛాయను మూడవచరణమునను ఇంద్రవంశచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. 212

ఇది స్వస్థానలిపిమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానార్థసమవృత్తవివేకం బెఱింగించెదః—

పరస్థానార్థసమవృత్తవివేకము.

క. మానుగ సమాంఘ్రి లాకగతిఁ, బూనిక విషమాంఘ్రి లాక్క+పోలికలిపుల్
హీనాధిక్యములు పరస్థానార్థసమంబులందు + సమవిషమములకా 213

మనోహరవృత్తము.

పేరై నతజజ్వులు + బేసియెడకా, సరుల్ సచరుష్కమా + సాగిన గం
భీరేభపితామహ+విశ్రమముల్, పెరుగంగ మనోహర+వృత్తము లా. 214

వ. ఇది కలితాంతవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును దోటకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 215

కేతుమతి.

జుత బేనుల న్స+జనగముల్, భాతి సరికా భరే+ఘనగంబుల్
యత్తిశైలసంఖ్య + నమరంగా, నాతతకేతుమ+త్యభిధ మొప్పకా 216

వేగవతి.

సగణత్రయగల్గును బేసిక, బాగుగ స్థలము + భక్తిగగంబుల్
వగవిశ్రమ మందము నొందుక, వేగవతినుతవృత్తమునందుక. 217

వియోగిని.

ససజల్ గముసాగ బేనులక, బససప్ర ల్లము + భాసిలుక సరిక
రసశైలవిరామసంగతిక, బాసంగు న్యోగిని + భూరమాధిపా. 218

వరావతి.

ఓలి రజ్రబాంతగంబులించి బేనులందులక జరజ్రగంబులుం గుండుర్పరింపక
గ్రామము న్నిధానదిగ్విరామ మొప్పగానిలం బరావతినువృత్తమింపుగాంచుక.

ధృతమధ్య.

బారిగ బేనుల + భాభగగంబుల్, సయల నజాయలు + సాగగమే ల
య్యారె కిలోచ్చయ + మాస్తినిరామా, దారత నొప్పును + దా ధృతమధ్యక. 220
వ. ఇది దోదకవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును తోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణ
ములును నడుచును. 221

ఇది పరస్పానాధ్యసమవృత్తవివేకం బింక బరస్పానవిషమవృత్తవివేకంబెఱింగించెదః—

పరస్పానవిషమవృత్తవివేకము.

క. దానవపార యొకచరణం, బైనను రెండడుగు లైన + నక్షరగణసం
ధానములను బెఱిలెఱి వగు, పీనికి బేరు పరదేశవిషమము లయ్యెక. 222

శరభ క్షీడ.

ఘనాదిత్యశ్రాంతి న్యనుసరగ ల్లాడుకాళ్లక
గనద్ధాత్యశ్రాంతి స్తభసయజగద్వంద్య మొందక
దనర్పంగా బారాణికకథలదాకాద్దు వాక్కు
వృత్తం బై చెన్నార వనిశరభక్షిడసంజ్ఞక. 223

వ. ఇది చంద్రశ్రీఘాయను బ్రథమచరణమునను వికాలచ్ఛాయను మూడుచరణముల
ను నడుచును. 224

1 శుదిరింపగా (పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 ఈచరణము రెండవచరణ
మువలెలేదు. అన్ని ప్రతులందును ఇది ఇట్లే ఉన్నది. 3 ఇందు నాలుగు చరణములును
చంద్రశ్రీఘాయనే ఉన్నవి. రెండవచరణము గనద్ధాత్యశ్రాంతిస్తభసయజగద్వంద్య
మొందక (పూ. ము).

శ్రీరమణము.

అది భమస్థాతి న వాపై, గాదిలి భాభగంబులు మూటక
బాదుకొనంగ విపల్కినవో అత్తిదయితా ధర + శ్రీరమణం జా.

225

వ. ఇది రుగ్గ వత్తిఛాయను నొలిచరణమును దోదకచ్చాయను మూడుచరణములను న
చూచును.

226

రథగమనమనోహరము.

గ్రథితనముగరల్ల గంబులుంబొసంగం, బ్రథమత్వతీయచతుర్థపాదముల్పచింపక
విధిదశయతు లొందివింతగా నచార్యుల్, రథగమనమనోహరం బగుకా ధర్మిక్.

ఇది పరస్థానవిషమవృత్తివేకం లింక సర్వపరస్థానవిషమవృత్తివేకం బెట్టి దనినః.

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తివేకము.

క. ఉర్విని నాలుగుపదములఁ, బర్వినగణములను వర్ణపక్షి-గణనయుకా
సర్వము విపరీతం బగు, సర్వపరస్థానవిషమసంజ్ఞలను హరి.

228

వీణారచనము.

దారిఁ దయసాగ అత్తితఁజ్ఞుభగాలు, వ్సారింబి తజ న్నసలు భానాజనగంబుల్
జేర న్నడిద్దగళళళి శేఖరంబి నీ, జారచన ధరఁ జెలంగును + నారదవినుతా.

229

ఉద్ధృతము.

అరుచార నుద్ధృత మయ్యె, న్నరి సజయలుకా + నసజలుకా
బారుభనజలం + పజ్నలుకా, ధర న్నణపీఠగజ + ధాత్యయతికా
నుధుర.

230

వెనమధురాఖ్యము + విన్నజారగల్ నా
రసలగములు మీద + రాగననమ్యయల్
నసజజజగ లొందకా + దంతిరత్నాబడి
క్రృసరవిరమంబుజెందిరసందనరారజా!

231

వ. ఇది ప్రభాతచ్చాయను మొదటిచరణమునను అటరాజితచ్చాయను రెండవచరణము
నను మాలిభిఛాయను మూడవచరణమునను నడుచును. నాలవచరణముకవికల్పితము.

మణిదీపిక.

గురుపితామహముఖ్యులఁ గినిసి + ఘోరరణములొ
జెరలిచె నరుఁ డని పలుక రత్నదీపిక అనరును న

క్షరసభభృభస ల్పనాసజఃకారభసలు సభర్పససనసలు
వృరసజాగలు భూపతు ల్విసభానువిశ్రమముక్తితోకా.

288

ఉ. ఈసమవృత్తరాజి నుదయించువిరామములు న్నణుబులు

బ్రాసము లెల్లఁ దప్పక నమర్చి పవించిన నైదుత్రోవ లై

భాసిలు వృత్తపద్యము లపారము లై విమహాహ్వాయంబు లై
వాసికి నెక్కు శిష్టజనపాలన దుష్టనికాటచాలనా.

289

ఇది పంచవిధవృత్తివేకం బింక వైతాళీయజాతివృత్తంబు లెఱింగించెదః—

మ. ప్రకటింతు స్థర దక్షిణాంతికయు నాపచ్ఛాందసంబుం బ్రవ

ర్తక యాపాతలికాపరాంతికలు వైతాళీయము న్నారము

సిక ప్రాచ్యంబు నుదీచ్యవృత్తి యనఁగాఁ జెన్నారువృత్తంబు లిం

దుకులక్రేష్ట యనేకము ల్గులుగు నందుం గొన్ని వాక్రచ్చెదకా.

290

క. ఖ్యాతిగను రగడలందును, వైతాళీయాఖ్యవృత్తపారములందుకా

వీతాంబరగురువునకు, ఏతిగఁ గృతుల న్లఘువులు + రెండేసి యగుకా.

291

దక్షిణాంతిక.

ఉరుసాజగ + లుండు బెనులకా, సరులం చూకొను + సభ్రవంబులకా

దొర లేడిటఁ + దొమ్మిదింట రా, ధరలోఁ జెన్నగుదక్షిణాంతికల్.

292

బ్రౌపచ్ఛాందసము.

ఇమిడి సలములేడు తొమ్మిదింటకా, సమకూలు న్యతిషడ్ధరేఫయంబుల్

సమత న్యనులసహరేఫయంబుల్, క్షమలో నాపచ్ఛాందసంబు మించుకా. 293

ప్రవర్తక (వర్తక).

సిర చేసి నుదీచ్యవృత్తియుకా, బరఁగు న్నర్లను + బ్రాచ్యవృత్తియుకా

గిరిమణియతిఃకీలితంబుకా, బరముఁ గొల్పఁ బ్రవర్తకాఖ్యమా.

294

ఆపాతలిక.

లము లాఱు వలున్యగగంబుల్, లము లెనిమిదిటికడన్యగగంబుల్

క్షమ గిరిసపాత్రాంతులుం దగుకా, బ్రమధితముర యాపాతలికాఖ్యల్.

295

పరాంతిక.

ఇలవర్తకవృత్తరీతితో, దుల యై పాదచతుష్టయంబులకా

బలసినయది + పద్మనాభ చెన్నులయ గృతులఁ బరాంతికాఖ్యచే.

296

వైతాళీయము.

ముతులఘువులు + రేఫవంబులుకా, ధృతవసులఘువులు + రేఫవంబులుకా
జత సమకొన + సారసాక్ష పా, లితశుక వైతాళీయవృత్తమా.

242

చారుహాసిక.

ప్రమదమునను + వర్తకాఖ్యవృ, త్తముచందంబున + ధాత్రి సత్కవుల్
సమహర్షిన+కార్జకార్జక, సమత స్తి యను + జారుహాసికల్.

243

ప్రాచ్యవృత్తి.

తొలి నేడిటల + దొమ్మిదింట క్రం, తులు పదునాలుగు+దూలు బేసులం
దులఁ బదాఱు+తొంగలించు స్వర్గలలి వ్వాధవ+ప్రాచ్యవృత్తి యా.

244

ఉదీచ్యవృత్తి.

తమ కిర వగు+దక్షిణాంతికా,ఖ్యము లేజంబున + నందగించు మే
లిమిక్యతులఁ గ+డిందివేలుపా,తిమరు స్థాత్రి సు+దీచ్యవృత్తికల్.

245

ఇది వైతాళీయజాతివృత్తివేకం చింక మాలికావృత్తివేకంబు లెఱింగించెదః

మాలికావృత్తివేకము.

తే. మాలికావృత్తము లనంగ + మఱియు నైదు

దనరు నిరువదియాఱు ఛం+దముల మించి

యల లయగ్రాహి లయవిభా+తి లయహరి

గదసహజత్రిభంగియు దండకంబు లనంగ.

246

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదియక్కరములపద+ములయంఘ్రులు నా

ల్లాప్పయతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయగ్రాహి యనంగఁ + గొమ రొందు హరి. 247

లయగ్రాహి.

ఇం బడరఁగా భజన+నంబులకుద న్భజన+నంబులపదంపడి భ+యంబులు లయ గ్రా
హింబరఁగుప్రాసవిర+మంబునలమాఱుగుదు+రంబటుకపీతులతి+రంబుగ వచింపకా
నంబరముగా వలసి+తొంబగలి దానవక+దంబము సహాయముగఁ+బంచి త్రిదశుల్లు
గ్ధాంబునిధి ద్రచ్చి యమృ+తంబు గొనఁజాలుసమ+యంబు దొరకించితి ము+దంబున
ముకుందా.

248

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదివాలరముపద+ముతిదంఘ్రులు నా

ల్లాప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయవిభాతి యనంగఁ + గొమ రొందు హరి. 249

1 ప్రథమ (పూ. మ.) ప్రాసభంగము.

లయవిభాతి,

పెనిమిటులు భార్యలును + దనయులను గాంచిరఁజేసెనునమలర దొడ్డతపఃముననలదక
స్యం, దనుఁడు సుతికోసలియుఁ, దనకడుపులోపల భువనము లఖలంబు నిడుఁగొనిన
కొడుకునా, ముననినసనద్వయము + వెనుకనసగంబులును + జొనిపియతులుండు నెడఁలన
లుముఱు ప్రాసం, బునిలిపి కవీశ్వరులు + మును లయవిభాతి నిటు + నినువినుతి సేయఁదురు +
వనజదళ సేత్రా. 250

క. ముప్పదితో మిదిమాత్ర లు, ముప్పదియేడర్థముపద + ముతదంఘ్రిలు నా
ళ్లాప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్పిన లయహరి యనఁగఁ + గామహిందు హరి. 251
లయహరి.

నగణములుపదునొకడు + సగణమునుగురువునిడి + మిగులనలుముఱుయతులు + దగులులయ
హరికా, బెగడితద్యతిపరిపరిగతుల మొఱయిడినమ + రిగిర్పువతనువుఁబొదివి + నిగిడి
చనియంతకా, నిగమములు గొనివెసను + జగము లద్రువఁబఱచి యొ + దిగిడపలిజడధి
ము + నిగిననభియాతికా, బెగడుచునొడిసికరిచి + తెగఁగొనినతురగగళుఁ + డగుహరివనఁగ
కుకవుఁలగణుతిచెలంగుకా. 252

క. ఇది సేత్రాంబుధిలము ముప్పది నాలుగువర్ణములను + బాదం బగం ద
త్పదచాతుర్ధికములచే, నొదవుఁ ద్రిభం యనువృత్తి + ముర్వరలోనకా. 253

త్రిభంగివృత్తము.

వినువక¹ సుకవులు + రసఁబ్రతిపదమున + హసగగమాఁడొకతీరై మఱివేత్తైమాఁడొక
తీరై, రసనగణములును + ససభసగములును + పొనగినపద్యతిసంగిన్రణతింగింజెల్లుఁది
భంగికా, మసలెడు వ్రజమున + దుసికిలి మధురకుఁ + గసికినమ్మద్ధభాంగిందగుభంగిం
జేరిత్రిభంగికా, వెసమనిచిననవ + బిసరుహవయనయ + ని సభలవేడ్కగురింతుకా విను
తింతుకా నిచ్చులుఁగాంతుకా. 254

క. ఇదినియమము లేనిమహా, పథమునఁ గావలసినంత + వత్కాఁజింపకా
గొద లేక నమరు దండక, మదధీంద్రకయాన తావఁకోత్తమనుతులకా. 255
దండకము.

విద్వాంసు లెల్లకా హకారంబె కాని నకారంబె కాని సకారంబె కాని వచిం
పం దగున్తుందుగా నిందుఁ గాదేని యాదిం దకారంబు గల్పించి యామిది
వెల్లం దకారంబులే మెందుగా నిచ్చకు న్వచ్చునందాఁకనిర్దిం చి గుర్వంతముం జేసిన
న్దండకర బం ద్రుభక్తానుయాయీ భుజంగేంద్ర కాయీ పయ స్తక్రదధ్యాదిక స్త్రీయ

1 ముపలరస (పూ. ము). భండోభంగము. 2 వత్కాఁజింపకా (ప); వట్టా
జింపకా (ఓ).

నైర్ల్యతాపింఛగుచ్చ చ్చవిస్వచ్చమాయూరపింఛావమాదాసదాపూతబృందాట
వీ మధ్యర్థ్యాసమారాధ్యతథ్యార్థక క్రీ డహేమేక్షణా ఖర్వద్ధర్వసంభూతస్వ
ర్వోరరాభారనిర్వాహకార్థాంగితక్రోడ చండప్రభామండితానేకమార్తాండకోటి
ప్రతీకాశ నానావిధస్తోకలోకేజ వైకుంఠసంవేశ ఘోషాంగనాలాల కాదంబిసి
సల గోపాలబాలా నమస్తే పునస్తే నమః.

256

క. దండిగ నేకపదంబున, నుండెడివిన్ నాల్గుదుగుల + నుండెడివిన్ వే

దండావన దండకముల, పిండువు దనరామఁ జండవృష్ట్యాదికముల్.

257

దండకము. ధూర్తు ల్నకారంబులు నైంటిపై సప్తరేఘంబులుం గూర్చినం జండవృష్ట్యా
ఖ్య మయ్యె న్నకారంబులు నైంటిపై నవ్వురేఘంబులుం గూర్చి నశ్వాఖ్య మయ్యె
న్నకారంబులు నైంటిపై రత్న సంఖ్యాక రేఘంబులుం గూర్చిన న్నర్జునం బయ్యె
నోలి న్నకారంబులు నైంటిమీఁదం దశఖ్యాతరేఘంబులుం జెప్పినకా న్నాళ
మయ్యె న్నకారంబులు నైంటిపై రుద్ర సంఖ్యాక రేఘంబులు నిల్పజీమాత మయ్యె
న్నకారంబులు నైంటిపై నొప్పపండ్రెండు రేఘంబులుం జెంది లీలాకరంబయ్యె
జేర్చి న్నకారంబులు నైంటిపై మించు పద్మాదురేఘంబులు న్నంత నుద్దామ
మయ్యె న్నకారంబులు నైంటిపై రూఢి బద్మాల్లరేఘంబుల న్సంఖ్యున్దండకం
బయ్యె నీతితోడ న్నకారంబులు నైంటితర్వాత నేడాదిగాఁగారకారంబు లొప్ప
రంగా నంఘ్రే నొక్కొక్కటెక్కించి కావించినం జండవృష్ట్యాది నానాలనద్దండ
కంబు ల్పిసాలించుఁ గాకుండె నాల్గఁఘ్రిలుం జేయఁగా నచ్చు నీరీతి నేకొన
సానాన్రపర్యంతమంగూర్చి యిచ్చావిధింజెప్పఁగానచ్చు గాంతంబుగా రాధికా
బార శ్రీరుక్మిణీమానవోరా కుదంతాకునాథా కలిందాత్మజానాథవాకేలికాస్తక
గోపీజనోత్పత్తివస్త్రాపనారామకాస్తోత్రవాక్యమృతాంభోధిచంద్రోదయా
సాంద్రోదేవా నమస్తే పునస్తే నమః.

258

జాతువృషజాతినామములు.

క. జాతులు నుపజాతులు నన, భూతలమున కెందు భేదములు జాతులలో

జాతులు కందాదిక మున, జాతులు గీతాదికములు + సరసిజనయనా.

259

సీ. కందభేదము లాటు + గాక నుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యమాంక్తరలు నైదు

దీపించుమంజరీద్వీపదత్రిపదచతుష్పదపంచపాదిషట్పదవిధములు

తొమ్మిదివిధములతో నొప్పరిగిడిలు కలికలు నుత్కలికలును గూడ

జాతులు నవివిధగీతంబులును నీగున పకంబును నుపజాతు లయ్యె

పూర్వవం (పూ.ము.). 3 నితరు (ప).

తే. ననుచు నన్నయభట్టు భీమనయుఁ బెద్ద
సచివుఁడును మూర్తి తాతనొజ్జలు ననంత
మంత్రీయునుఁ దివ్యరాజు నిఁమాడ్కిఁ జెప్పి
రందముగఁ దాము చేసినఁచందములను.

260

జాత్యుపజాతినిరూపణము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యొది

మూరసంహర ప్రథమపాదఃముఖమున నిలిచెన్

ధర సుపజాతులు దక్కఁగఁ

బరఁగ నిలుచు నవియె నాలుఁపదములమొదలన్.

261

మ. ధరజీక జాతుల కాదివర్ణ మొక్కఁడేతప్పంగరా చల్లెడన్

హరి తజ్జాతిగణంబులైన నరి యిట్టట్టైనఁ గావచ్చు మం

దరధారీ యుపజాతులం బ్రథమసర్గంబు న్యథేచ్ఛంబుగా

సారదిం జెప్పఁగ వచ్చుఁ బ్రాసములు నిల్చు న్యల్లకె యొక్కచోన్.

262

క. తెలియఁగ వినుమీ కామే, పలినామగ్రామధామః ప్రస్తుతపద్యం

బులు గీతకందసీసా, దలు విరతిగణనియములుతోఁ వివరింతున్.

263

క. గురులఘువులఁజేరిటియ, శ్రీరములు నవ్వుగణనామఃకము లగులివులున్

మరిపుగర్వతమోభా, స్మర దీర్ఘము లైన రెండుఁగా నెన్నఁబడున్.

264

కందమట్కాభిధానంబులు.

గీ. పరఁగఁ గందము పథ్యయుఁ మరి వివులయుఁ

జపలయును ముఖపపలయుఁ జఘనచపల

లనఁగ గందపద్యంబు లీయాఁబువిధము

లఖిలనుకవికృతులలోనఁ నలరుమండు.

265

సీ. నలగగభజనగఁణంబు లేమనె కాని కందంబునకు నొండుఁగణము సారదు

పిఁటిలోపల నొకఁమూఁటిచే వడి లేనిహీనపాదము మాండుఁ గానబడును

దర్శనాత దీర్ఘ పాదము పంచగణములఁ దగుదాని మూడవఁకావునందు

నలజలు దక్కంగఁగలయ వామిఁడనే యతి దాఁచునిజపదాద్యశ్రీరంబు

తే. తుదినిగ్రాసలు దక్కంగఁ గదియ దొక్కటి, కొంచెపడుగులలేనులఁ గొప్పకాల

సరుల జగణంబు గూడదీఁచరణయుగము, భువిని సగమయ్యె రెట్టింపఁ బూర్ణమయ్యె.

ఇది సమస్తప్రబంధములందుఁ జెప్పెడుసహజకందపద్యలక్షణము:—

పద్య.

ధరలోఁ బథ్యాకందము, హరి యగు నాణవయొడ నల + మాటిట్టిపై
విరతియుఁ గూడఁగ మాటును, నెరయుఁ జతుర్థణములు గమ + నిలిచినవోక.

విపుల.

క్షమ లేనికాలు గమపా, దమలోఁ జొర శబ్ద మొకటి + తనరించెక
సమధికపథ్యాకందము, గమనిక విపుల యన నలరు + కంద మగుక 26

చపల.

సమపదముల మొదలం జగ, ణముం గడచుదుగునను ద్విగ+ణలఘువుపై
సమకొనువిరతియు పదియొక, లముల్ ముకుంద చపలకు నమరుక. 269

ముఖచపల.

స్థిరఁ జపలాకందముపై, ఖరిక మొదలియదుగు చెప్పఁగఁ గవులు పె
ట్టిరి ముఖచపల య నెడుపే, రరిదిగ వైకుంఠ వరద + యఘజైత్ర. 270

జిఘనచపలాకందము.

క్షమఁ బద్యరీతిఁ బూర్వ, ర్థము చపలాకందముక్రియఁ + దగు నపరా
ర్థము జిఘనచపలకు మునిం, ద్రమానసమరాళ+దాకార్హ. 271

క. గురువొకటి రెండులఘువులు, సరియైనకతమున వృత్త+చయములఁ దక్కక
తెరజా త్యవజాతులు ని, బ్బరముగ నెవ్వైన నిలవ+నచ్చుక గృతులక. 272

ఉత్సాహలక్షణము.

ఈనా మీఱ నూర్వగణములేడు గాంత మైన ను
త్సాహవృత్త మనఁగఁ గృగులఁ + జాగుచుండు సత్కవి
ప్రసాదములు గాంచి కృష్ణఁ + జొడిసి కాళ్లు నట్టి పెక
ద్రోహి చావు మనుచు ఖరునిఁ + ద్రోచెఁ గాళ్లు మీఁదుగాక. 273

తరువోజ.

శతమఖ త్రితయంబు+జలజాత్తుఁడొకఁడు శతమఖ త్రియమీఁదఁ + జనువిక్రమంబు
ప్రతిభ నయదుగులొ+ప్పఁగరెండుగూర్వఁ బ్రతిమీఱుకొక్క+పాదమేతనరుఁ

1 సమపదముల మొదలం జగ, ణముగడపాదమునకు ద్విగ+ణలఘువుపై (ప.ఓ.). ఇందు రెండవపాదమున మొదటిగణము జగణముకాదు. 2 సమకొనుయతియొనయది, లమాముకుందచపలకునమరుక (పూ.ము). 3 ఈనాకారక (ప.ఓ.).

జతురంఘ్రి లీరితిఃజత కూర్చి సుకవి చతురవాచారూఢిఃజలజాతుసుతులః
గృతులంఘ్రి దరువోజఃమోజ నెసగః గృతకృత్యుః డై చెప్పఃక్షీతి నెల్లనభల.

పంచవిధాక్కరంబు లెట్టివనినః—

క. మధుదమన పురందరభా, మధిచంద్రగణాలిచే త్తమ మహామధ్యా
మధురాంతరాల్పపూర్వ, గృథితాక్కర లైదు దవరు + గ్రంథమాబంధుక. 275
మహాక్కర.

సూరుఁ డొకఁడును మున్ను గాఁ దర్వాత + సుత్రామ లేవును పిఱుద నొక్క
తారకేతుండు జత యైన నిట్టిసః ప్తగణంబు లొక్కపాదంబునకుఁ
జేరు చెండవచోట నాలవచోటఁ + జిత్ర భాసుగణంబు గదియుచుండు
నోరసిలు నాలవగణంబుపై శ్రాంతి + యుత్పలాంగ మహాక్కరంబునకు. 276

మధ్యాక్కర.

మునుపుగాఁ బ్రాసంబు గూర్చిఃః మూఁటిపై విరమంబు నిల్చి
చన నింద్రయుగశంబుమీఁద + కలజాపు నొక్కనిఁ జేర్చి
యినుమడించిన నాఱుగణము + లెనసిన నొక్కపాదంబు
దవర వక్కాణించినంతఁ + దగు నిట్లు మధ్యాక్కరంబు. 277

మధురాక్కర.

మరనికాఁబేంద్రసంహర + మూఁటిపై విరతు లుంచి
తరణిక్తత్రయంబు సుఃధామయూఖునితోఁ గూర్చి
వరుసతో నేనుగణములపాద మొక్కటి యొనర్చి
దొరలఁ జెప్పిన నొప్పుఁ గృతుల మధురాక్కరంబు. 278

* అంతరాక్కర.

భానుఁ డిద్ద తాదిత్యఃపతులు చంద్రుండు
పూని నాఱుగుచరణఃములఁ ద్రిగణాంత
మైనవర్ణంబు విరతి + నంతరాక్కరంబు
భానుశీతాంశునేత్ర + పద్మాకళత్ర. 279

1 భానుఁ డిద్ద రాదిత్యఃపతులు తమిస్త్రాపతియు, జానుమీర నీనాలుగు + చర
ణములకుఁ త్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతిఃనంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశునేత్ర +
పద్మాకళత్ర (ప. ఓ.). *భానుఁ డిద్ద తాదిత్యఃపతులు చంద్రుండు, పూని నాఱుగు
చరణఃములఁ త్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతిఃనంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశు
నేత్రపద్మాకళత్ర. ఛందోభంగములేకుండ నిటు నవరణ చేయవగునేమా ?

అల్పాక్కర.

విరమంబు రెంటిపై + విస్తరిల్లి, సురపు లిద్దఱు నొక్కసోముండు రాఁ
జరణ మీమాటిచే + సాగి యొప్పు, హరిపర్యంక యల్పాక్కరంబు. 280

మఱియు, మంజరి.

తుద మొదళ్లును ¹నంటిదూకు శబ్దంబు, వర్జించి యతి మాటుప్రాసంబు లిడక
ప్రాసంబులేనిద్విపద యై చెలంగ, ప్రాసంబుతుదలందు + బదిలంబు చేసి
²(సాగింపఁగాఁ జాలసత్కవీశ్వరులు, మోదంబు పెంపార + భూమిలోపలను
బద్ధాక్షుఁ డెపుడు చేపట్టు మంజరుల, చందాన నలరారుఁజగతి మంజరులు.) 281

ద్విపద.

సురపతిత్రితయంబు + నూర్పుఁ జొక్కండు
విరమంబు రెంటిపై + వెలయు నొక్కటికి
క్షీతిఁ దగ నెరెంటిచే నొప్పు ద్విపద
మితి లేక చెప్పిన + మే లండ్లు కవులు. 282

త్రిపద.

తొలుతను నల్పు రింఁ ద్రులు రెంటు మూటను
బలభిద్దయంబును రవియు + వలి లేక నలరారుఁ ద్రిపద. 283

చతుష్పద.

జలజాసనవిశ్రమఁసంయుతమై, లలి పోడకమితఁలఘువులతోడఁ
గలసి చతుష్పదఁగతులను ధరలోఁ, జెలు వగుఁ జొపద + నేవకసులభా. 284

వితాళచతుష్పద.

¹భాసుయుగము పైఁపయి నవల నిం, పూన మణివిరతి + నొంది ధరలో
జా నలరఁ జతుష్పదవితాళా, భానమున వినాయకతురంగా. 285

కర్ణాటచతుష్పద.

మొగిఁ బంచలఘుగణంబులు మూడు రవియుఁ
దగుతుడఁ ప్రాసంబుదాఁక రెంటిపయి
నగువిశ్రమము కర్ణాటచొపద యై
నగుఁ గృతుల సత్కవులసమృతముతోడ 286

1 నంటితూను (ప); నంటుతూను (ఓ). 2 ఈరెండుచరణములు వ్రాతపు స్తక
ములందు లేవు. పూ. ము. లలో 'బదిలంబుచేసి' తర్వాత కనబడుచున్నది. 3 ఈపాతము
పూ. ము. లోనిది (ప. ఓ.) లలో 'భాసుగణయుగముపయినవలతి' అనికొన్నది. అర్థము
విచార్యము.

పంచపద.

క. అది సమవృత్తములలో, నైదుఘ్రిల నెద్ది యైన + నార్యలు వలుకన్
బాచుకొని కృతులలోపల, నాదరమున బంచపాది + యనగా నలరుకన్. 287

ఉ. ధన్య సుశీల యన్వనిత + తత్పరత న్నదియొడ్డునందు స
త్కన్యలు సేయునువ్రతము + తానును వేడుక నాచరించి స
న్నాన్యత గట్టినట్టినవఃమండితతోర మమాయ చేసి పె
న్దైన్యము నొంది కానల విధాతృకృతంబున సంచరించుకొం
డిన్యమహామునిశ్వరుఁ గడించిగఁ బ్రోచినరుక్మిణీశ్వరా. 288

పట్టపద.

ప్రాసము బుమ్మాలు + వాసవు లాఱురిపై సుధా దీధితితో నిర్వృతి
భాసిల్లఁగాఁ బాద + మినూటితో నాల్గుఁ + జేసిన కృతులందు పట్టపాఱు. 289

నవవిధరగడలు.

వ. మఱియు నైతాళీయభేదంబు లైనరగడ లనేకంబులు గల నందుఁ బ్రసిద్ధంబులైన
హయప్రచారాదినవవిధంబులు ప్రబంధంబుల వర్తిల్లు నవి యెయ్యోవి యనిన. 290

క. నరసఖ హయప్రచారము, వసుసఁ దురగవల్లనము విజయమంగళముకా (?)
ద్విరదగతి విజయభద్ర మధురహరి హరిణవృక్షగతులు + దొరలుం గృతులకా. 291

క. ఆద్యంత ప్రాసంబు లభేద్యంబులు రెంటురెంటుఁ + బెనించి పదంబుల్
హృద్యంబులు గూర్చిన నవనద్యంబులు రగడ రెల్ల + వాలుం గృతులకా. 292

క. కొద లేనినైపుణులఁ జౌ, పదచే నుత్సాహవృత్తిపదయుగ్మముచే
దుడ నాదిని ప్రాసంబుల, వదలక విరచింప వలయుఁ + బ్రాజ్ఞులు రగడక. 293

హయప్రచారము.

బుతువిరామ + మినులు నల్గు, రతుక నొక్కయంఘ్రి చెల్లు
దనర హయతఁ + దాన్యుఁ డంచు, దనుజహరణదత్తుఁ డంచు
మును శుకాదిమునులు వొగడ, జను హయప్రచారరగడ. 294

తురగవల్లనము.

ఇరవుల స్వయప్రచార + మినుమడించి కృతులఁ జెప్పు
దురు విఘ్నారితాగ్నివరణ + తురగవల్లనాఖ్య మొప్పు. 295

విజయమంగళము.

తురగవలనంబు రెంటితోడ విజయమంగళంబు
ధూర్తకంసతూలహన + తుహినహీరసదృశక్తిర్తి

పరగ దుగ్ధసింధుమధ్యభానురాంతరీపవర్తి
వారివాహనదృశమూర్తి + భక్తజనహృదబ్జపూర్తి.

397

ద్వీరదగతి.

కర మొప్పుఁ బంచలఘుఁగణచతుష్టయముచే
విరమంబు రెంటిపై + ద్వీరదగతి పేరిచే.

విజయభద్రము.

ద్వీరదగతి రెట్టింప + విజయభద్రము చెల్లు +
విదురపూజితపాద + వేదసన్నతనామ

దరచక్రకారుకగఁదాఖడ్గధారణా +

తాపింఛనమగాత్ర + దళితదైత్యస్తోమ.

299

మధురగతి.

¹నాలుగుమాత్రలు + నాటినగణములు, నాలుగు రెంటికి + నలి విరమణములు
గలసి మధురగతిఁకనలును జగణము, తొలఁగిన ధృతకాఁస్తుభ కవిరమణము.

300

హరిగతి.

నలసభగగణులలోపల నేతైనను నెనిమిది నాల్గిట్టిపై విరమము

గలసిన హరిగతి చెల్లు ఐగుఁ గృతులం + గవివరుల నని చెప్పిననియమము.

301

హరిణగతి.

నరహరి పదియు + నాలుగులములు, కరియలి హరిణగతికి నెళ్ళవులు

302

వృషభగతి.

ఇరుపదియేనిమిది లఘువులు ¹పదియేనిట విక్రాంతియుఁ గూర్చిన

నిర వగు వృషగతి పద్మాధిప + యిది విను మాదరమ న మాదమాన.

303

యక్షగానలక్షణము.

సీ. తుద నేడులఘువులు + తొలఁగించి చదివినఁ ద్రిపుటకు వృషభగతిపదయగము

లలిఁ గడపల నొక్కఁలఘువు మానిన జంపె మనుద్వీరదగతిసఁకుపదయగము

గురు తగురచ్చెరఁకుఁ దురగ ల్లనాహ్వయ మేకతాళియాఁమధురగతికి (?)

నంఘ్రి కిర్వదినాలు + గటతాళిమాన మాత్ర లోలి విక్రాంతి పఁద్మాలింగింటఁ

తే. ఇలియ నర్థంబు నర్థచంద్రికలు వీన

యక్షగానప్రబంధంబు + లతుక పచ్చు

రగడభేదంబు లివి యంద్రు + రసఁ గవీంద్రు

లవిలసిజనేనకిస్తోమ + యల్పిధామ.

304

ఉదాహరణలక్షణము.

సీ. సప్తవిభక్తులు + సంబోధనంబును గూడ నెన్నివిభక్తులు గ్రమమునఁ
బలికేర దొరలంగఁబద్య మొక్కటిఁ జెప్పి రగడభేదములు మాఁగ్గములుఁగాఁగఁ
గళికలు నెనిమిది + దళములు గావించి దానిలో సగము నుత్కలికఁ జేసి
యది యొక్కసమసనం + బయ్యెడు దళము లెన్నిదిఁ గూర్చి వానికిఁబదుద విభక్తి
లే. బయలు పఱచి కట్టకడనుఁబద్య మొకటి, పలుక వలయును సార్వవిభక్తికముగ
నిర్వదాటుపద్యములందు + నిదిన ధాత్రి, నిది యదాహరణ మటందు + రిద్ధచరిత.

సీ. సంబోధనమునకు + సరసాళి జయపతి వ్రథమకు వాణి విఠావళియును
క్షీతి ద్వితీయకు ఝట + క్షీర్తిమతియఁ దృతీయకుఁ గీర్తి మభగయు + నటఁ జతుర్థి
కిని దేవలాభినిఁయును భోగమాలిని పంచమికి నెసంగు + వాణియును గ
ళాపతి షష్ఠియు + లలిత కాంతిమతియు సప్తమికిని ఘోషి + సత్కములయు

లే. నాదిమా క్తులనామధేయములు వెనుకఁ, బలికినది వేల్పు లప్త విభక్తులకును
వారుతమక క్తికొలదిని + న్రాలుఫలను, లిత్తు నాయక ద్వయమున + కిందిరేక

సీ. సంబుద్ధి యెడలించి + సప్తవిభక్తులు పలికిన భక్తిసంద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోఁ గూడ + సప్తవిభక్తులు పలుక నొప్పారు బద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోడ విఘమవిభక్తులతోడఁ బలికినకృతియు విద్దలి యనంగఁ
గళిక లుత్కలికలు + గమకింపఁ బలికినకావ్యంబు నుత్కలఁకంబనంగ

లే. నవనిఁ జాటు ప్రబంధంబులందు మిగుల, నాటుకొనియొప్పుచుండునిఁ నాటుఁదెగఁ
గానఁబడు నుదాహరణము + ల్గనలోల, కామెపల్లిక నల్లవీఁకామకృష్ణ. 807

ఉ. శ్రీవనితాసనాధుఁడు వశిక్యతభక్తమనోంబుజాండు వి
శ్వావసుఁ డుగ్ర సేనుఁ డురుఁవైద్యుఁ డజేయుఁ డగణ్యసద్గుణ
ప్రాప్యతభూషణోజ్జ్వలుఁ డహంకరతొటిమరిచి భద్రదం
తావళనాయకావసుఁ డుదారుఁడు కృష్ణుఁడు మమ్మఁబ్రోవుతెకా.
కళిక.

808

మఱియు దేవకికౌరసేనికుఁమారనిర్తలరత్నరాజము
కలుకుటసురల నెల్ల దారుణఁకదనధారుణి దునుము లేజము
బలిమి నొడవనములోపలిఁపారిజాతము ధరకుఁ దెచ్చెను
గొలఁడు మ్హిఱినసమదంబునఁ + గుండలంబులు తల్లి కిచ్చెను
జెలఁగి నరునకు మాతకృత్యము + చేసి కౌరవులఁ బరిమార్చెను
దలఁపు మఱువనిదాసచయములఁ + దవిలి తిరుగనిముక్తిఁ జేర్చెను

చతుర్థాశ్వాసము.

వెలదికొఱకును బాణుచేతులు + వేయు నటికినవిక్రమోగ్రుడు
జలదములజగి దెగడునొడలున + జానుమొఱుడుశుభసమగ్రుడు.

809

ఉత్కలిక.

కమలనేత్రునిరాక రోయుచు + యమునయొడ్డునఁ దపముసేయుచు
నున్న కాంతను జూచి రయమున + నున్న సుద్ది వచించి ప్రియమున
నరుడు గూర్చినమిత్రునానతి + కరము పట్టెడుదానిదానతి
విదళితాసురసార్వభౌముడు + యదుకులాంబుధిపూర్ణ సోముడు.

810

ఉ. మానవులార రోగములు + మానును లేములు లేవు సంపదలో
జా నగు దుఃఖము ల్దొలగెను + జాటు నఖంబులు మందబుద్ధులై
దీనత నొంద నేటికి నత్తినిరభక్తినిఁ గొల్వఁడీ పరా
ధీనులుగాక మీరు ఐను + దేవకుమారకు ముక్తికోసమై.

811

కలిక.

మేటియు వ్రేతల నెల్ల + మరులుకొల్పినవాని
మెఱసి కానను బసుల + మేపి తిరిగెడువాని
భామతో దూర్వాసుఁబండియొడ్చినవాని
వేమరెదిరినమగధు + విరగఁ దోచినవాని
బాల్కండై తోరెక్కి + పాలుద్రావినవాని
పేలతోఁ బదిరూపు + లెలమిఁ దాల్చినవానిఁ
దాశప్యక్షము లెల్ల + ధరణిఁ గూల్చినవాని
గాలిరక్కముఁ జావఁ + గాలఁ దన్నినవాని
లీలఁ గొల్వను గడిది + లేమిఁబాపెడివాని.

812

మందుపావకుఁ గొల్చి + కాండవాహుతి వ్రేల్చి
పార్థి వేళ్వరుఁ గాంచి + పార్థు నక్కడ నుంచి
దారకుం డమరించి + చెరఁ దెచ్చినమంచి
యరద మెక్కుక పూని + పురికి వచ్చినవాని.

813

1 ఇందు రెండవచరణము మొదలుకొని అయిదుపాదములు పూ. ము. లలో
లేవు. (ప. ఓ.) లలోఁగలవు. (పూ. ము.) లలో ఇందలి 1-7-8 పాదములును (ప. ఓ.)
లలో లేని 'లీలఁగొల్వను గడిదిలేమిఁబాపెడివాని' అపపాదమును ఇట్లు నాలుగుపద
ములు మూర్తమే కలవు. * 'కొను' కుక.

చ. ¹పులకిల నేల మానవుల²పుట్టును పాపన మయ్యె నెప్పుడుకా
³గళవడ మేల రోగము ల⁴కాలగతిం గడవట్టు నీతిబా
 ధలును దరిద్రతావృథలు ⁵దవ్వలకేగును వాంఛితార్థముల్
 గలుగు నమేయుచేతఁ గమలాధవుచే నటపత్రకాయించేక

814

శ్లోక.

మఱియు బ్రహ్మమాయఁ గెల్చి ¹మసలుమంత్రవాదిచేత
 నెఱింగి సౌంధకునకు పరము ²లిచ్చి మెఱయుమోదిచేత
 మృతతనయుని మరల గురున ³కిచ్చినట్టియమ్మతుచేత
 నతులరాసుకేళి సలిపినట్టియాదినటునిచేతఁ

బిండి రుబ్బునాతిమోము ⁴పెరుగు దుడుదుకొంఁటచేత
 మండుచున్నకారుచిమ్మ ⁵మరిగి త్రావునమరుచేత
 నెలుఁగుతోడఁ బోరి మణియు ⁶నింతిఁ గొనినయజరుచేతఁ
 వెలయుఁ దులసిపూసపేరు ⁷వేసికొనినజోగిచేత.

815

ఉత్పల్లిక.

గట్టిగళరపంజరంబు ¹గట్టఁ దలఁచి వేగిరంబు
 చవుటికడలిచెంతఁ జేరి ²పవనతనయుతోడఁ బోరి
 తన్నుఁ జీరినంత వచ్చి ³చెన్ను గెలుపు నరున కిచ్చి
 మహిమ మెఱయకృష్ణచేత ⁴మిహిరణోటిదీప్తుచేత.

816

కా. ఓలం బాసకుఁ దేక మత్సరముతో ¹సుహృద్విఁపెక్కేడుల
 భీలాకారమునం గొలంకునడుమకా ²జేటాడునక్రంబుతోఁ
 జాలం గయ్యము చేసి చిక్కిననుదఁస్తంజేరమస్వామిమై
 కేలం బట్టి నిమిర్చినట్టిహరికై ³కృష్ణాంబుభృన్నూర్తికై.

317

మఱియునుఁ గౌమోదకియును ఖిడము ¹మణియును శంఖముఁ బట్టినహరికై
 మెఱయఁగ విద్యుచ్చేలముఁ దాల్చుక ²మెలఁగెడుదధికణపరిదిగునకై
 పెల్లవం గదిసిన్మల్లల నిరువురఁ ³బిడికిటఁ బొడిచినబలుమల్లునకై
 వెలయుఁగ యమునానదిలోఁ గాలియఁవిషధరుఁ దోలినయదునింహునకై
 విజయనిరథసారథి యై గురువృషభీష్మాదులఁ గలిచినభూపతికై

1 పులకిల (ఓ. పూ. ము). 2 పుట్టువు. (ఓ. పూ. ము). 3 గళవళమేల (పూ. ము). 4 నడుమనిట్టాడు (పూ. ము); జేపాడు (ఓ.). 5 మలర (పూ. ము).

గజగా యవనాభిధు ముచునుందునిఁ + గనుదృష్టినిఁ జంపినశ్రీ పతిక
బలువిడి దేవకితండ్రిని మధురకుఁ + బట్టము గట్టినగోవిందునకై
గల దాల్చినవైఖరి గోవర్ధనగిరి మోచినమహాదానందునకై.

318

ఉత్కలిక.

తొలిపుట్టువునోను¹ ఫలంబున వే, బలువిడి నగు పేదటికంబున వే
సరి కొందల మందుచుఁ బై నందై, పురికిం బరమానందమునం బై
కొని యుబ్బుచు వచ్చి కలిమిపనికిం, గని యడుగు లొసంగినభాషనో
స్థలి మిచ్చినబాలన్నీహునకై, కలుములచే నేలినకృష్ణునకై.

319

మ. పురిటింటం బనిబిడ్డచందమున నాపోవంగ నాఁ డాత్మలో
మురు వొప్ప న్నిషగుగ్ధయగ్ధ కుచయై + మద్దాడురాకాస్యచ
న్నిరుకేలంగొని బాబు ద్రావుమిషచే + నిష్టైనకొలంబునకై
ధరణిం గూల్చిననందపుత్రులనం + దార్కాణధర్మసితుల్.

320

కళిక.

మఱియు గీతామృతసమగ్ర సింధునివలన, వఱులు భవపటుతిమిరసనజబంధునివలన
బొంతు పెయ్యెడ లేనిసంధూరినత్యునివలన, జంతు పెన్నడు లేనిసమరనిత్యునివలన
భేదము ల్పెడబాపు² కికిమర్దనువలన, నాదికారణమూర్తి + యగుజనార్దనువలనఁ
గాన రానిపదములఁ గాముపాసుపువలన³, బూని గొడ్డాలికిం + బుట్టెకొనుపువలన.

ఉత్కలిక.

తను బిల్వ మిగురు గూర + దిని పాక మింపారఁ
జేసి ద్రాపదిచేత + నాస దీరఁగ మేత
యడిగినమునీశులకు + నిడఁ గల్గుదాసులకుఁ
గల్పించుచారివలనఁ + గల్పస్థాయివలన.

322

1 ఫలంబుననే—పూ. ము. అంత్యప్రాసనియమభంగము. 2 కళ (పూ. ము.).
3 పూనిగొడ్డాలికిఁ బుట్టు కొనుపువలన (పూ. ము.) ఛందోభంగము; బూని గొడ్డురాలికి
(ఓ.ప). 4 తనుఁ బిల్వమిగుల—పూ. ము. ఈచరణమున 21 మాత్రలున్నవి.

5 గుత్తలేఁ గిష్టంబుగఁ.....నిరై వ్విసకొలంబునకై—పూ. ము. ఇది “కైవర్థి
కారనంధి” ఇని యచ్చకవి యుపయోగించి యుండడు. “కొబట్టి దీనినిసవరింపుటన్యా
య్యమా. చుచోలాక్షణికుఁ డెఱువచ్చకవియై యిట్టియాకా స్త్రీయమైన సంధినిజేసినచో
సాంధ్రభాషకు మాప్యనచ్చుననుట మతిశయోక్తిగాదు. మరియు “నిరై వ్విస” అను
పదము మిక్కిలి కర్లకతారముగ నున్నది. తక్కినపద్యకైలినిచూడగా పదముల మార్ద
వము, సుష్టముగదా.

కా.¹కారాగారమునందు వెల్వడి భుజాగస్వామి సుచ్చత్ర మై

పై రా దాన్యుడు వాకిసు ²తైలున నశ్రుస్తామసు ³మీటి శ్రీ
సూర్యోద్యాతి పథం బొసంగె దనుఁ గొండు దండ్రి యేతెంచి ⁴హ
ల్వారేపల్లెను నిల్వ బొచ్చు⁵హరికి + వ్యాలార నే మొక్కదళ.

323

కలిక.

మఱియుఁ బెఱయ నెఱయ నుఱియుఁబుధునిఁ గూల్చినట్టిహరికి

నఱిమి తఱిమి చఱిమి నుఱుమునక్కుఁ గెల్చినవితకరికిఁ

గఱచి చఱచి యఱచి పఱచుఁ + గపినిఁ జంపినమృతునకు

మఱిగి తిరిగి విఱిగి ⁶సారగుఁబుద్ధులీడ్చినయమితనకు

⁷సరలి కెరలి వరలి మరలి + సాల్వఁ జంపినక్షరనకు

గరిమ మెరిమె యెరిమి నెరిమి + కామెపల్లిమందీరునకు

నయముఁ బ్రియము రయము జయము + నరుని కిడినకేశవునకు

వ్యయము భయము అయము త్తయము + వైరి కొసఁగుమాధవునకు.

324

ఉత్కలిక.

¹గొల్ల లెల్ల దల్లడిల్లఁ + బెల్లుజల్లు లల్లి రాల్ల

సోనవాన మాన పూని + కాన రానికోనలొన

చుట్టి పట్టి గట్టి దిట్టి + పొట్టు గట్టు మట్టు గుట్టు

నూచి లోచి నోచి మోచి + ²బోచినట్టి వామయనకు.

325

మ. పృథులావతివరస్వయంనరమున + నిందామనిందామలక

బ్రధనతోజీని గెల్చి సగ్గుణ సుభద్ర నృత్రఁ కోకొండు వ

చ్చి ధరాధీశుననుజ్ఞచే ననలసాక్షికంబు గృహ్యోక్తన

ద్విధిఁ బెండ్లాడినకృష్ణునందు నిలిచె + ³ధీరప్ర తాపాన్నతుల్.

326

కలిక.

మఱియు నుగ్ర సేనామాత్యునందు, నెఱి మీఱ అయకాలనిత్యునందు

విదురాద్రితపదారవిందునందు, విదలితహారావిందునందు

¹ కారాగారమునందె. పూ. ము. ² తైలియ (ప). ³ చెల్వారంబల్లెను. (పూ. ము). ⁴ హరికివార (ప). ⁵ యొగగు (పూ. ము). ⁶ సరలిమరలి కెరలివరలి సాల్వఁ జంపినక్షరనకు (ప. ఓ). ⁷ ఇందు (పూ. ము) లొన (ప.) లోన మూడు చరణములు మాత్రమేకన్నవి; (ఓ)లో నాల్గుచరణములున్నవి. ⁸ కాన-పూ. ము. ⁹ బోచినట్టి వామయనకు (పూ. ము); బోచినట్టి వామయనకు (ప) ¹⁰ దీర్ఘ (పూ. ము).

నాభీరుపస్రాపః హారనందు, బలిపట్టణద్వారః పాలునందు
జలగాదిదశతనూః చ్ఛాదునందు.....

327

ఉత్కలిక.

సజ్జరాగంబు, రజ్జనాగంబు, కంధియోగంబు, మందరాగంబు
రాపుతో నూచి, వీఁపుతో మోచి, వెలయువారియందు, జలశాత్తునందు. 328

ఉ. ధర్తజాఁ డంపినం జరిగి + దంతిపురంబున నాంబికేయుతో
ధర్తయుఁ జెప్పి దుష్కృతుల + ¹దగ్గఱ శాంతనవాదిసజ్జమల్
నిర్తలచిత్తు లెల్లఁ గనుఁ నేరుపున నృభఁ దాల్చినట్టిని
న్నర్తవహాకృతిం దలఁతు + నాదుమనంబున నందనందనా.

329

కలిక.

మఱియు జగన్తోహనఃమాయఁదాల్చినజాల, జిటుముతఱి ద్రౌపదికిఁజీరలిచ్చినకాల
సఖులతో నదిలోనఁజల్ది గుడిచినబాల, విఖనసుం డెడలోన + నేఁదలిర్చినలోల
నరులేరినొగలపై + నాట్యమాడినవీర, సరకుగొని భీష్ముపైఁ + జక్ర మెత్తినశూర
తరిని సద్గురుసుతులఁదాపరించినసదయ, పెరిమెనాగ పురంబుఁ పెక్కలించినవిజయ.

ఉత్కలిక.

గురుభీష్మ రాధేయు + లురుజన్మమున నేయు
శరవహ్ని బయ లెక్కి + యరద మెల్లను నెక్కి
తరి గొల్పునెడ పాండుఁవరుల నేగురి మెండు
బ్రతుకఁ జేసినపుణ్యఁవితత దీనశరణ్య.

331

కా. ని వొక్కండవు నిన్ను నమ్మి కొలుతు + న్నిచే ముఖం బబ్బెఁ
కై వేదండ మొనర్తు నీవలన నిఁష్టావాప్తి చేకూఱు ని
కే విశ్వాసమాఁ జేర్చి తింక మదిలో + హెచ్చయ్యె నీయందు నా
కైవారంబులు శౌరసేనతనయా + కామేపలీవల్లభా.

332

ఉ. వామన విచ్ఛగింపు మిట + నన్నయభట్టకృతాంధ్ర శబ్దం
తామణికల్పనోక్తికలఁనాచతురోపమ లుల్లసెల్లి ని
చ్ఛామలి నర్పణంబుగ నొసంగితిఁ గామేపలీశ నీకు నై
రామయ మై తగ నృపదుఁదాహరణంబు జగత్ప్రసిద్ధిగాక.

333

1 దగ్గఱ (పూ. ము.) యతిభంగము. 2 తరుగొల్పునెడ పాండుతనయులేగురి
మెండు(పూ.ము.); తరిగొల్పు(ఓ.); తరుగొల్పు(ప.); మఱికొన్ని తాటాపుస్తకములు
చూచినగాని సరియైనపాఠమువిరంబునుటకు సాదుముగాదు. 3 జేర్చుతింక(పూ.ము.).

వ. సీసంబు లనునవి సమవిషమంబుల రెండుదెలుంగు లయ్యె వానివిశేషంబు రెట్టివనిన

సీసమాలిక.

యతి నైనఁ బ్రాసంబు + వందైన నొకటితోఁ జెప్పిరెనియు సమసీస మగును
నియమము లీనిపై + నిలిపిన సీసంబు లాఱుదెలుంగు లై + యతిశయిలు
నెనిమిదంఘ్రిలఁ బ్రాస + మెక్కింప వల్లకై సర్వతః ప్రాససీ+సం బనంగఁ
బ్రాస మాఱంఘ్రిలఁ + బదిలంబు గావించ వక్కిలిప్రాససీ+సాఖ్య మనఁగ
నాది నేవడి నిల్చి + రావడే పద మెల్లఁ జేయ నయ్యది వడిసీస మనఁగఁ
బదఖండములయందుఁ + బ్రత్యేకయతులుగా నిర వకలివడిసీస మనఁగఁ
గుదురుగా నుత్సాహ. + తుదయందు గీతంబు చెప్పిన విషమాఖ్యసీస మనఁగఁ
గడ వెళ్ల లఘువులే + కల్పించి రెద్దాన సరవి సర్వలఘుసీ+సంబు ననఁగఁ
తే. సప్తవిధము లివియ శబ్దాసమండు, పంచమామ్నాయఫక్తితోఁ + బల్కెఁగాని
కడమకవు లాఱుసీసము + ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసపద్యమే + చెప్పినారు. 886

అందు సీసలక్షణ మెట్టి దనినః—

క. సురపతు లాఱురీపై భా, స్కరు లిరువురు గూడ నొక్క + చరణము పొల్పుం
బరఁగు నవి నాలుగడుగుల, విరమముపై రెంటు రెంటు + వెలయుఁగ వలయున్. 887
క. వానిఁ జరణములు నాలుగు, చేసి తుదిని గీత మొకటి + చెప్పఁగ నయ్యెన్
సీసము తంగడదేశవి, భాసురశుభఘోర కామోపలిగోపాలా. 887

సమసీసము.

బ్రతికించె నెవ్వఁడు + మృతగురుతనయుని మెలఁత వేడిన మెచ్చి + మేలు చేసెఁ
బోపించె నెవ్వఁడు + పొదివినదారుణాపద లెల్లఁ దొలఁగించి + పొందుసుతుల
వెడలించె నెవ్వఁడు + వెడపాడుబావిలో నూసరవెల్లి యై + యున్ననృగుని
మర్దించె నెవ్వఁడు + మాసలంబున వృష్టియదుభోజనైవ్యాంధ+కాదినృపుల
1. శ్రేష్ఠ నేవాడు ఖాండవవిపిన మెల్ల, జాతవేదోత్థవిలసితః జ్ఞాన్ముద
నతనిఁ గీర్తింతు మదిలోన + ననుదినంబు, ననఁగ నలరారు సమసీసమఖిలకృతుల

సర్వతః ప్రాససీసము.

వేదంధవరదుండు + వేదోండగాంగుండు కాదేశయమండు + యాదవేండుఁ
డాదిత్యవంద్యుండు + నౌదాససులభుండు వేదాంతవేద్యుండు + కాదసిలుఁ
డాదిత్యేయుండు బిందు + నాదకళాతీతుఁ డాదిత్యకులజుండు + భాధితాది
మేదిత్రీశుండు + భూధరగాతుండు శీదమిత్ర, సఖుండు + ద్వాదశాత్తుఁ

1. రెంటితో (పూ. ము.)

తే. దాదిదేవుఁ డాక్రితగంధఃమాదనుండు, చేదిసౌంభకవైదర్భఃసూదనుండు
మేదురమురలి నాదవిఁనోదుఁ డనుచుఁ, జెప్పినను సర్వతఃప్రాసఃసీస మగును. 339

వృత్తప్రాససీసము.

కిఁచె నెవ్వఁడు + ¹చేటుకై సభలోనఁ జెడుమాట లాడిన + చేదివిభుని
రఁచె నెవ్వఁడు + ద్రాణిబాణముఁచేతఁ జిదియకుండఁగఁ బరిఁక్షిన్నపాలు
భఁచె నెవ్వఁడు + పర్వతాకృతిచేత నాభిరు లర్పించు + నారగింపు
వీఁచె నెవ్వఁడు + వేడ్కతో సేవకుల్ బ్రతుకునట్లుగఁ గృపాపాంగదృష్టి
తే. దాక్షిణాత్యుని సౌంభకఃధారుణీశుఁ, జంపె నెవ్వఁడు పోరిలో + సాహసమునఁ
బక్షిరాజతురంగుఁ డెవ్వఁ డనంగఁ, జెలఁగుచుండు వృత్తప్రాసఃసీసము లిల. 340

వడిసీసము.

విజయసారథిఁ గాని+వినుతింపఁగా నొల్లఁ గిరినాయకునిఁ గాని + కీర్తిసేయ
యాదవేంద్రునిఁ గాని+యభినుతింపఁగ నొల్ల మధునూదనునిఁగాని + మదిని నిల్పఁ
బద్దనాభునిఁ గాని + ప్రణుతింపఁగా నొల్లఁ బాతీనపతిఁ గాని + ప్రస్తుతింప
బాణసంహారుఁ గాని + భజయింపఁగా నొల్లఁ బీతాంబరునిఁ గాని + ప్రీతిఁ దలఁప
తే. నవితవేదండపతిఁగాని + యనుసరింప, ననుచు నినుఁ గూర్చి యనురక్తిఁ నాత్మనైపుడు
పొగడునత్కవిప్రజనులఁ + చోచి తనఁగఁ, దనరు వడిసీసభేదంబు + తాళభేది.

అవకలివడిసీసము.

సామాజికాహితఃస్తోమంబు సామంబుగా మించి మైత్రికి + నానుతింప
నభిమానధారుణీవిభులు దానంబుచే నక్కట లన్నియఁ + జక్కఁ జేయ
నతిరుక్తపక్షమావతులు భేదంబుచే దినదినక్షీణత్వమునకుఁ జెడఁగఁ
బదిలింపుటద్దండు + లొదిగి దండంబుచేఁ దనయాజ్ఞ యాదల + నునిచి నడువ
తే. సంధియానాదిమధున్యబంధురముగ, సోమి శక్తిత్రయోపేతుఁ + దైమురారి
నేల ననురక్తి నితితో + నేల ననుచుఁ, జేయ వవకలివడినామఃసీస మగును. 342

విషమసీసము.

అంచితముగ భిమునకు సహాయ మేగుదెంచి తా
నించు కదిలి దురిము నయు + నయినంతుశంబు తా
కించుకొనక కనుకవిలనఁ + గంబు నంకఃపూర్వు మ
ర్దించినట్టిపవ్యపాచి + అంబులుకొనలం

1. దివికె (పూ. ము.) లో అక్షరప్రాసవిషయమిచ్చెను. 2. చేటుకై (ప).

3. క్షిప్రఁగఁగ (పూ. ము.) 4. ననుల (ప.) 5. నం (పూ. ము.)

అ. దోలుకృష్ణ యంచుఁడోరంపుటల్పాహ, మీఁద గీత మొకఁడు + మేలవింప
విషమనీస మనఁగ + వెలయుఁ గామెపల్లీశ, జమ్మిచెంత నున్న + చతురపచన. 843

సర్వలఘునీసము.

క. త్తమ ప్పడ్డింకల్లఘువులు, త్రిమహేశవిరామము గల + దీర్ఘ పదచతు
ష్కముపై నొకగీతి మర, ప్రమథన సర్వలఘునీస + పద్యమున కగుఁ. 844

నీ. చిటుతయగు కొడుకున కెదరయ మృతికి మొదలగు
బొరులవలన విని రుష + పరుషుఁ డగుచు

చరమశరధిజలముల + తరణి మునుగక మునుపు

దురమున నురువడి బలు + దురుసుపరచి

కెరలి గొనయము దురిమి + మురిగుణము మొరయిడఁగ

నిరికిన శిలశరములు + పరుప విడువ

జరిగి నెళవెఱిఁ గొదిగి + మఱుఁగున నిలిచిన కురు

పతిమఱుఁదిని నెరి నురు + మగను దలఁచి

తే. చేసినట్టిప్రతిజ్ఞ కానింపఁగోరి, సన్యసాచితాంగంబు + సైంధవములఁ

దోలుగోవిందునుతులచేఁ + దొడరుఁగృతుల, సర్వలఘునీసపద్యంబు + సాగుచుండు.

క. బలసోదరగీర్తుగీతా, ర్మలు నా ల్గార్యాఖ్యగీతు + లాటవెలదితే
టులురెండు సమము లెత్తుక, మలనాన్వాయ పవడలు విష + మంబులు మూఁడుక.

సమగీతి.

త్తమఁ బథ్యాకందముచందమునకొ రెండరలు చెలియఁ + దనరింపక
సమ మనుగీతికఁతులతోఁ, గమలాన్యదయాబ్జవాస + కమలాత్.

847

కరివరద పరమకృప + ధరణిధర మురవినత కనకవసన నరహరి + గరుడగమన

నలినకరపదనయన + దళితఖరదనుజలయ నరసఖ పరగుణనిధి + శరధిశయన

పరమపదనిలయ హరి + పరమపురుష ప్రకృతికే బరుడని నినునిగమని + వహముపలుకు

నిరతమునున్యదయమున + నినుఁ దలఁతునను మనుపు మనియనఘచరిత జల + దనిభత

తే. సర్వలఘునీస మీరీతి + సకలనుకవి, నరులు చెప్పదు రిలమీఁద + వరుస నెల్ల న్రువ

వారు మైచ్చంగ సర్వేశ + వారిజాత్, కామెపల్లీశ యచ్చుత + కామజనక. 848

ఈపద్యము (పూ. ము.)లో నున్నది. 1 కెదరయ(ప). 2 ఊరుల(ప). 3 నరు
షుఁడనుచు (ఓ).

ఉద్గీతి.

మొదలినగము చపలగతిం, దుద న్నగము పథ్యగతిని + దొడరంగా
నిది యుద్గీతి యనం దగు, విదురాక్రూరాదివరద + వేణుధరా.

848

వగీత.

ధరఁ జపలాకందమువై, ఖరి న్నగం బైనఁ + గావ్యములకా
బరఁగు నుపగీతి పూర్వా, మరవ్ర జతమిస్త్ర + మార్తాండా.

849

ఆర్యాగీతి.

సముదీరతపథ్యాకం, దముకన్నను నొక్కగురువు + చాకించినచో
క్షమ నార్యాగీతి యగు, న్నమలాప్రాణేశ సహజకందం బదియే.

840

సమగీతులందు నాటవెలఁది.

మేలు మే లటందు + మిత్తులు ముగ్గురు, వింత వింత యనుచు + విబుధు లిద్ద
అహహ యనుచు నూరులయిదుగురును మెచ్చ, నాటవెలఁది మూటనలరు సగము.

మిత్తుఁ డొక్కఁడు వీణియ+మీటుచుండ, విబుధవరు లిద్ద. అర్థంబు+విప్పి చెప్ప
నినులు నిద్దఱు వినుచుండ+నేకగతిని, దేటగీతంబు మూటను + వాట మయ్యె. 352

విషమగీతులందు నెత్తుగీతి.

మరనాథుమీఁద+నూరు లిరువురు చెంట విరతి
ధరణిఁ బ్రాసంబు + 1 దనరు హరి యెత్తుగీతియందు.

853

కములః

హగణ మైనఁ జాలు నగణ+మైనఁ జాలు హగణ
నగణములును చెందు గలవే + నాటి యంఘ్రి కేడు
తగినవిరతి నాలుగింటఁ + దనరఁ బ్రాస మొదవి
మిగుల మెఱయుచుండుఁ + గృతులఁ గమలనాఖ్యగీతి.

854

పవడగీతి.

అనని ముగ్గురుభాను + లాదిత్యపతు లిద్ద, అవల నేగు రర్కు + లర్థమునకుఁ
బవడగీతియందుఁ + బ్రాసముల్ సమకూలు, నవియె యాటవెలఁది+యందులేవు.

వ. ఇది నవగీతివివేకం చింక చిరుదావలిలక్షణం బెఱింగించెద. 856

తే. క్షితి మహారాష్ట్రభావచేఁ జెప్పఁబడెడు, ధీకరోక్తులు బిరుదు లై+పెక్కు దనరు
1 నాటబిరుదావలియొనర్ప+వలయునందున్, బుధులుసంబుద్ధి పదములు+హసగగూర్చి.

1 దనరు నెత్తుగీతియలఁడు (ప్రా. ము) ఛరివోభంగము. 2 వాని (ప్రా. ము). 'వాట'
అగ బ్రాతప్రతులలోని హసము తప్పని దిద్దినయెడల 'వాని' అనియుండవలెను.

చ. అతిభుజవిక్రమోద్భవము + లై రిపుకర్ణకఠోరకంబు లై
 యతులితవీరవాక్కు లయి + యాదిమపార్థివలాంఛనంబు లై
 ప్రతిపదనూతనంబు లయి + భాసీలుమాక్తులు గూర్చి స్వస్తివా
 క్యతతులఁ జెప్ప నొప్పు బిరుదావళి సార్వవిభక్తికంబుగాన్.

358

చ. సలలితవాక్యగుంభనల + సర్వవిభక్తుల దీపనంబులకై
 జెలు వగుపద్య మొక్కటి రఁచించినపిమ్మట గొడరీతి సం
 కలితచతుష్కపట్నదళఁగద్యము లెన్నిదియుం బదాఱు నిం
 పలరఁగఁ గూర్చి పేర్చి బిరుదావళిఁ జెప్పఁగ నొప్పు నెంతయున్.

359

చక్రవాళము.

క. ఒకపద్యముపిదప దళా, వ్యకసందర్భావ్యగద్య + చతురం బగుభ
 క్తికిఁ బేరు చక్రవాళం, బకట చతుర్బద్ధ మదియె + యమ్యుత మఱియున్.

క. తొలిసమసనాంత్యవర్ణయు, గళమే పునరుక్తిఁ గాఁగఁ + గైకొని సామీ
 ప్యలసత్సమాసమామొదల, నలరించినఁ జక్రవాళ + మగు దాకార్తా.

361

తే. అపధరింపుము దేవ దివ్యప్రభావ, భావనాతీత నిస్తులఁపరమపూత
 పూతనాజైత్ర సుత్రామఁపుత్రిమిత్ర, మిత్రశశినేత్ర నిర్జరఁస్తోత్రపాత్ర.

362

చిత్రకవిత్వము.

నీ. అనులోమము విలోమఁము నిరోవ్యమును దలఁకట్టును గుడులు శృంగములు నక్ష
 రవిలోపమును బదఁబ్రమకంబు పద్యభ్ర, మకమును నల్లెంటు + మఱియు నేక
 పదియు ద్విపదియుఁ ద్రిపదియును నేకవర్ణంబును ద్వ్యక్షరి + త్రిక్షరియును
 సరవి నిచ్చావాక్యఁసంఘట్టనంబును, నాదిగాఁ గొన్నిపద్యంబు లెల్ల

తే. క్షీణినిఁ జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధనామ, ధేయములచేతఁ బెం పొంది + తెలివి మీఱు
 వానిఁ జెలియఁగ వచియింతు + పాసుదేవ, నందగోపాంగనాపుత్రినరకజైత్ర.

అనులోమము.

క. దామోదరసామతనధ, రామాసరసాకరదళఁరధహారిరాధా
 కౌమా సదయాతిపరమ, ధామా వరయాదవకులఁదారకరాసా

364

విలోమము.

సాతకఠరదాలకునద, యారసమాధామరపతిఁయాదసమాధా

ధారాహివాధరశదరక, సారసమారాధనతిమఁసారదమోదా.

365

1 యతులనిరుద్ధ (ప. 2.). 2 దివనొక్తులక (ప. 2.). 3 పరమమూర్తి (పూ.ము)

పునరుక్తి గియవధిఁగను. 4 వాటి యని తొటూకుపు సకములన్నిటను గలదు.

నిరోష్ఠ్యము.

క. సావన సాఫాబాభా, మావా యనునాఱులిపులు + మఱి పద్యములొ
భావింప దొరల కుండిన, భూవలయమున నిరోష్ఠ్యము పిసాళించున్. 366

క. నరహర్యక్ష దయాకర, కరిరక్షణ చక్రహస్త + కాంచనచేలా
గరుడతురంగ జనార్దన, భరదైత్యనికృంతన హరి + కంజదళాక్ష. 367

తలకట్టు.

క. హర కలశజ తపన పవన, శరభంగ మతంగ దక్ష + సత్యావాసా
స్తరపదయుగ గరుడధ్వజ, ధరధర మమరయు మనంగ + దలకట్టులగున్. 368

గుడులు.

క. విరివిని నిలిచిరి విని చిక్కిరి దివి నిశి దిరిగిరి తిరిగి మిడికి భీతి
ల్లిరి చింతిల్లిరి తివిరిరి, సిరికొఱకు ధనాధ్యులనంగ + క్షీతి గుడుసు లగున్. 369

కొమ్ములు.

క. గురుడును శుక్రుడు నుగ్రుడు
పురుహూతుండును శుకుండు + బుధుండును గుహుండున్
బురుకుత్సుండును గుత్సుండు
గురుసుతు లానరించి రనంగ + కొమ్ములు కృష్ణ. 370

అక్షరవిలోపము.

క. రవికన్యాసుందరకర, మవలంబన మోర్చి యూరద + నమ్యతుఁ డని యే
నవవర్ణవిలోపముగా, నవనిం బలియింప నలయు + నార్యులు నలరన్. 371

పదభ్రమకము.

క. ధీరానానారాధీ, ధారాకరతాతరలిత + తారకరాధా
ధారాసుతతసురాధా, ధారితతిరిధావ నా బదభ్రమక మగున్. 372

పద్యభ్రమకము.

క. రాధానాథా తరలిత, సాధకరథతావరసుత+సరసనిధానా
నాధానిసరసతసురవ, తాధరకథసాతలిరత+ధానాధారా. 373

నల్లెంట్లు.

క. వారదమునికాద్దులము, కూరిమి నజినంబు గవ్వకొని వేడుకతో
నారాయణవాసమున క, నారత మే తెందు ననంగ + నల్లెంట్లు లగున్. 374

ఏకపాది.

లే. మతివినాయక భరితసమ్మదుఁ డనంగ, మతివినాయక భరితసమ్మదుఁ డనంగ
మతివినాయక భరితసమ్మదుఁ డనంగ, మతివినాయక భరితసమ్మదుఁ డనంగ. 375

ద్విపద.

లే. సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి + సరసిజాత
భోగిభోగాననుం డని + పొలుచు టరుచె
సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి + సరసిజాత
భోగిభోగాననుం డని + పొగడ ద్విపద. 376

త్రిపద.

లే. దేవమునివంద్య గోవింద + చితిజహరణ
పుండరీకాక్ష యవ్యక్త + పుణ్యపురుష
యమరసన్నత గోపాల + హరి ముకుంద
దేవ యవ్యక్త హరియు నాఁ + ద్రిపదయయ్యె. 377

ఏకాక్షరి.

క. నానాననానున్నన, నూననునిన్న నెను నేనుఁనున్నునినిననై
నానననునానానును, నానూన యనంగ నొంటిఁచుక్షర మయ్యెన్. 378

ద్వ్యక్షరి.

క. మునినామా మమును మనమున నూనిన నేమమునను + మొనమానను న
ననుమని మననము మన్నన, ననుమానానామునిన యియ ద్వ్యక్షమగున్. 379

త్రిక్షరి.

క. మానితమతితో మమతను, వినామము నేమమునను + నేను మనమునక
నూనమున మతము మానను, దానకముగఁ దలఁతు ననంగఁ + త్రిక్షరి యయ్యెన్

ఇచ్చావాక్యసంఘటనము.

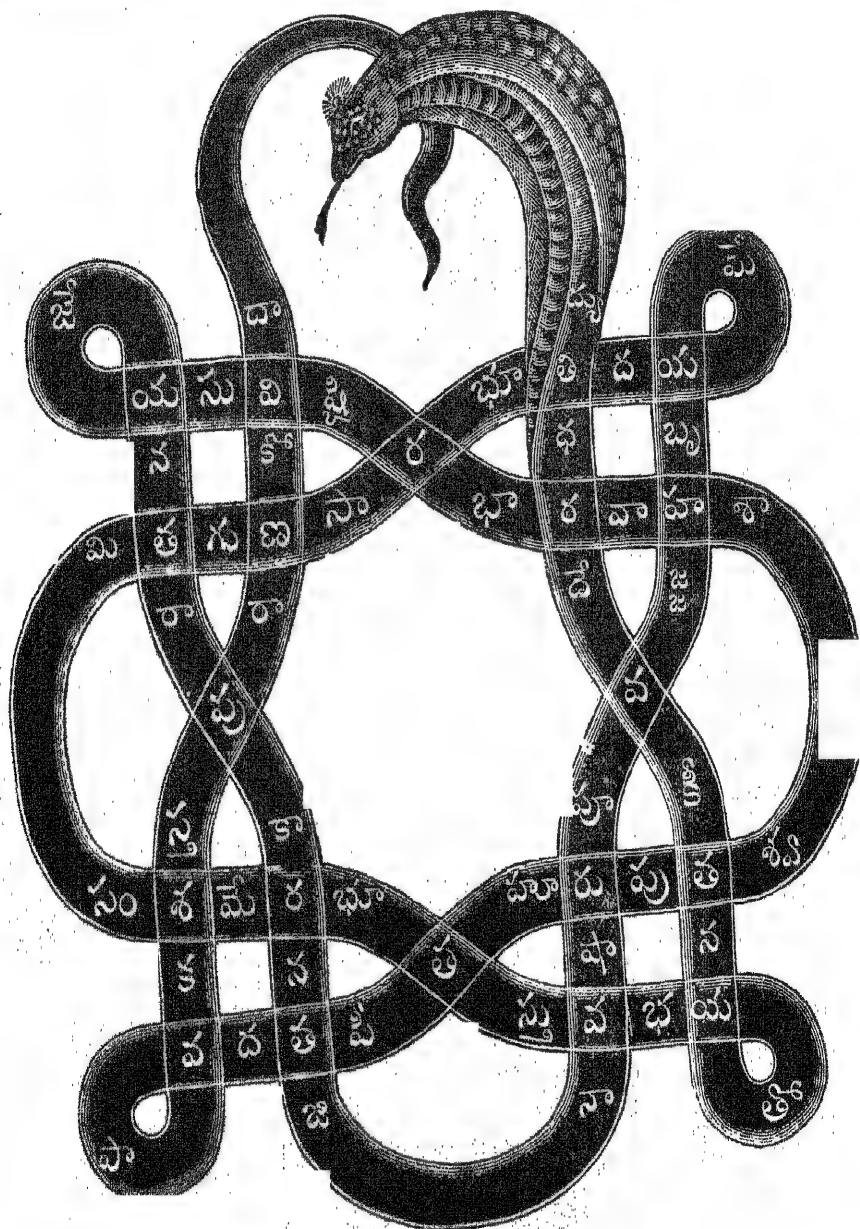
క. తోటలు లె సైని యన్నవి, తాటాదూటములు గావు + తాపను లుండక
వేట్లులు దామోదరుచె, ర్లాటలకు న్నెరవులు మధుఁరాపురిచెంతన్. 380

వ. ఈపద్యమునఁ దోట తాట వేట ఆట యనుమాట లర్థవంతముఁగాఁ గూర్పుటం
జేసి దీనివేరు ఇచ్చావాక్యసంఘటనము. 381

1 పొల్పు (పూ. ము); పొగడు (Hd.). 2 'యనం ద్వ్యక్షమగున్' అని
ఉండవలెను. యనద్యక్ష-ఇందు 'న' గుర్తుకొను గనుక ఛందోభంగము.

కుండలినాగబంధము.

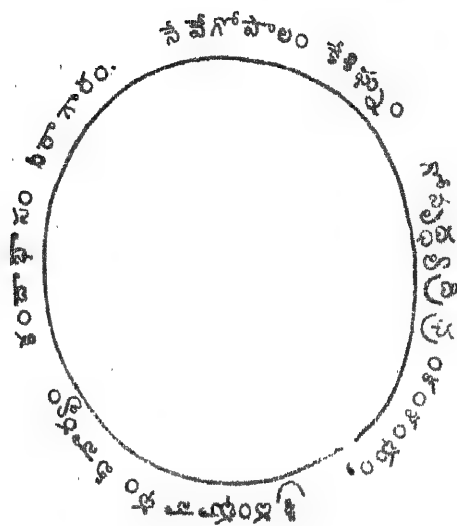
క. ఇలతో నెనబడినాలుగు, నిలయంబు లగుఁ బయోధఃనిభిలాంగా
మెలిగొన్న పామువలె వెలుపలగుక దలతోక నాగఃబంధంబునకుకా.

చ. ద్యుతిధరచేతనయఃతోయభవస్తుత ధూరమేక సం
మిలిగుణసారధూతిదయః మేయబృహజ్జవహాయమననా

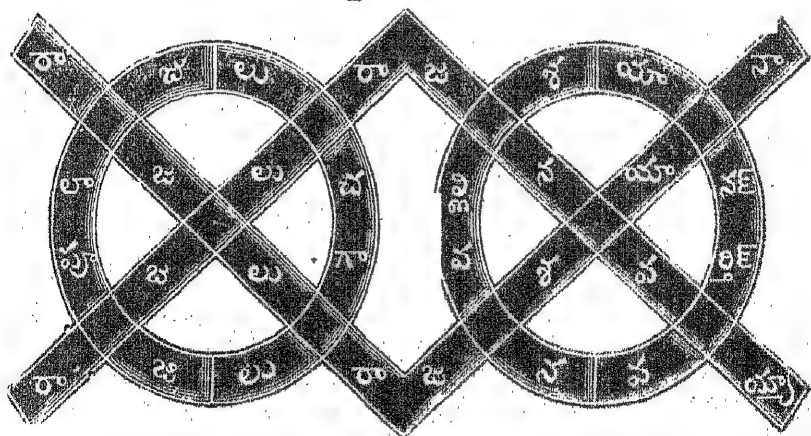
శ్లోకప్రయవాలాశితదవఃపావక నృత్రరాణివిదా.

కంకణబంధము.

సేవేగోపాలం కేళిఘ్నం, గోవృద్ధ్యద్రిత్రం కంశంభం
శ్రీదం భూనాథం వీనార్యం, కందాభాసం నీరాగారం.

మర్దలబంధము.

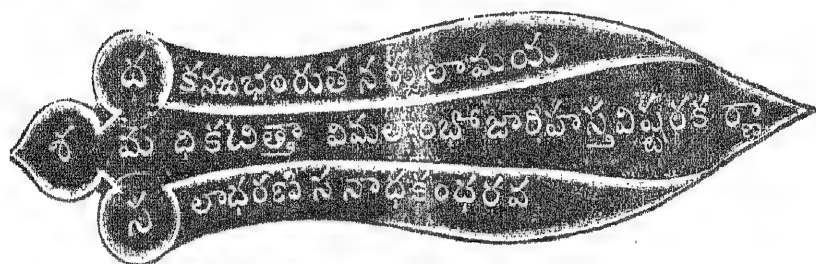

రాజులు రాజశయానా, రాజులు శత్రునయానా
రాజులు గావశేవ రిక్ష, రాజులు రాజనయానా.

ఖడ్గబంధము.

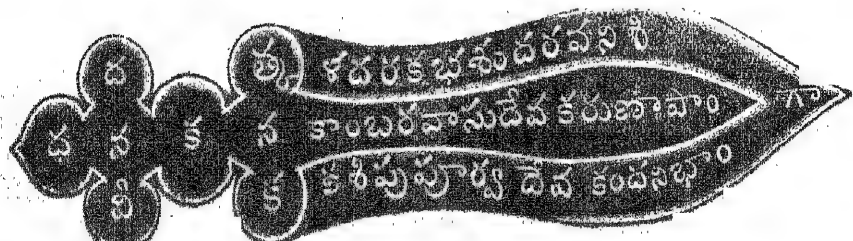
శ్లోకము:—

చరణాంత్యవర్ణ మొక్కటి, చరణయు గాద్యంబుజేసి * సరసులు
రిరుగడల మధ్య మొకటిగ, పరుణుల గదియింప * ఖడ్గబంధం జూనరుకొ.

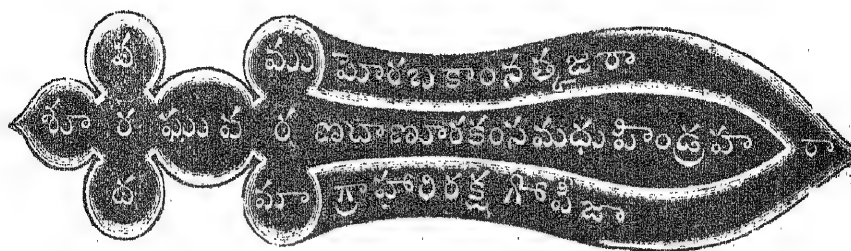

శ్లోకములు:

క. కమదమసమధికచిత్తా, విమలాంభో జానిహస్తవిప్లవకర్తా
యమలాద్భుతపరుభంజన, కమలాధరణీ సనాధ * కంధరవర్ణా.

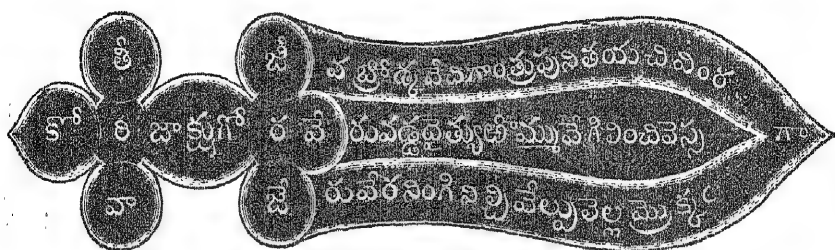
క. ధవదనవీణకన్తన, కనకాంబరవాసుదేవ * కరుణాపాంగా
వివివరద శుభకర దశకన్తనకకళు పూర్వదేవకందనిభాం

క. మూలవరద రఘువరముర, మూలబాహుకాంతమధుసాంద్రహారా
రారాజత్కనకాంబర, మూలగ్రాహణిగ.క. * గోపీ...

క. తారదరసారమణదర, పారదరజనిశక్తి * పాపనచరితా
తారకరిపువినతహరియ, పారదయార్థవహుకుండ * భావజతారా.

మంగళి:—

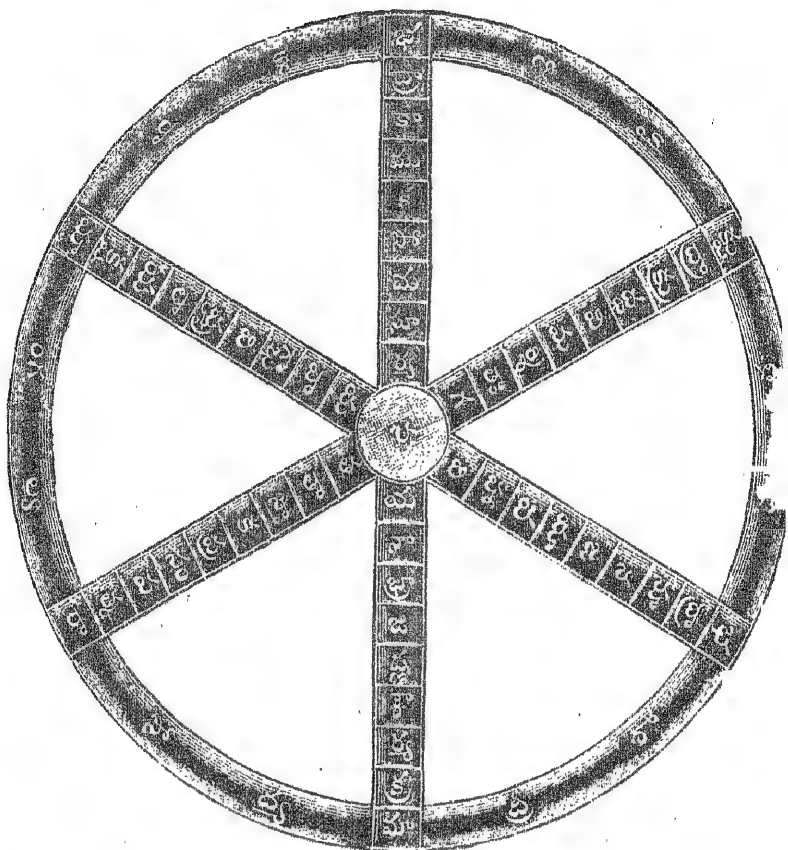
కోరితీరి వారిజాతు + గోరఁజేరఁజేరవే
 వేరువడ్డెత్తుటొమ్మ + వేగిలించి లెప్పగా
 గారవించి యతనిపుత్ర + గాంచి వేడ్కఁ బ్రోవవే
 వేరువేర నింగినిల్చి + వేల్పులెల్ల మొక్కగఁ.

చక్రబంధము.

అక్షరము:—

నీ. వర్తలాకృతులుగా పదిగీతులు లిఖించి యాతలితరమధ్యమాతయమున
 నంటంగఁ గడలెల్ల నాయరేఖలు గీసి, క్రిందిపందొమ్మిదోధందమునను
 బ్రోదిపుట్టినవృత్త మేదైన మూడంఘ్రు లటువ్రాసి నడిమింట నాదివర్ణ
 మేది యయ్యెను నది యినుమారు రాఁజెప్పి, మూట నారిట నామమాలరేచించి
 గీ. కడలు గలయంగ నాలవాఁకలువలికి, చక్రబంధస్వరూపంబు + సభ్యులెల్ల
 వ్రాయఁదగుఁ గామెపల్లిక + వారిజాక్ష. జమ్మికడనున్న గోపాలఁచారుశీల

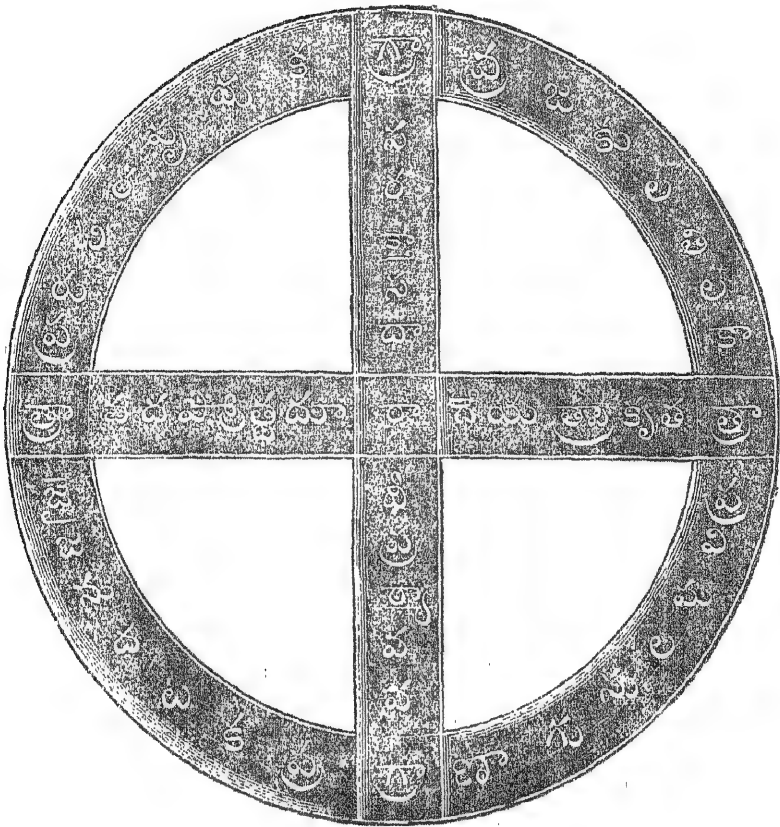
చక్రబంధము.

అక్షరము:-

కా.భద్రాకామకసోమమూర్త్యనయనా + బ్రాహ్మకౌర్మకమా
 తు.బ్రాహ్మద్ధ విమర్శితాంగవతతాస్తోకప్రసంపత్కరా
 భద్రానూనజయవహవినియవాః గృహిష్ఠతాయతనా
 నాద్రీకాభవతత్కా శుభకరా + మాంగలరాసోద్దమా

అష్టదశవద్, బంధము.

స్వగ్ర. రాధానక్షత్రసగ్రావజగతిలికా తాతకృత్వా
 రాధేయత్వాకృతత్రాప విమలసుగుణాగ్రావరాత్రిప్రధీరా
 రాధీత్రయావనగ్రావకటదనుజజై తాపద ప్రోత్థమారా
 రాధాత్మప్రదపత్రావ్రుచిరపుణుక గ్రావరక్తసహారా

సర్వతోభద్రబంధము

వం	జ్ఞ	స	దా	దా	స	దా	వం
జ్ఞ	జ	రం	జ	ప్ర	రం	జ	జ్ఞ
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
జ్ఞ	ప	కం	త	త	కం	ప్ర	జ్ఞ
జ్ఞ	ప్ర	కం	త	త	కం	ప్ర	జ్ఞ
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
జ్ఞ	జ	రం	జ	ప్ర	రం	జ	జ్ఞ
వం	జ్ఞ	స	దా	దా	స	దా	వం

పంచేసదా దాసదేవం, దేవరం తనరం వదే
సరంగకంకంగరసం, దాపకంతతకం పదా.

మాలికాబంధము. 1

అనంత పండనందనా సనాతనా జనార్దనా
వివాహిరత్నంకరిమ్మనాగనాథనానా.

మాలికాబంధము. 2

.చ. ఖరహర ధీరదేవకసంక ప్రకటాంబరవీరసారదు
 ధీరధరవారవేణురవంరమ్యరమేళ మహామహామహీ
 ధీరగరహరసన్నత కృతజ్ఞతీర్థిష్టపరాపరాపరం
 శరణ రజోరమావిశదశ చక్రమాత్రకృత్తీకకారా.

౪. ఇది బంధకవిత్వం దింక గర్భకవిత్వంబు వివరించెద.

885

గర్భ

సీ. గాంగేయకాశేయః పునకందగీతసద్గర్భచంపకమాలింకయు పరిష్క
కందపద్యద్వయః కమలవిలసితరుగ్గవతికాగర్భితక్రాంచపదము
గీతమత్రైభవిక్రీడితాకందగర్భితసీసము నట సఃస్వత్తగర్భ
తోత్పలమాలికాయును సుకల్పితకల్పవల్లియు సీసరూపద్విపదయు
ప్రగ్విజీగర్భభుజంగప్రయాతంబు కందగర్భితమణిగణనికరము
కలితచతుర్విధఃకందపద్యము నట్టవిధకందమును బంచవిధసువృత్త
తే. మాదిగాఁ గలకొన్ని పాద్యములు పెక్కు, సరవిఁ బద్యము లిమిడి దోషములులేక
కాన వచ్చిన నవి యెల్ల + గర్భకవిత, ధరణి నొప్పార్యనిరీతిఁ + దనరి కృష్ణ. 886

కందగీతగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశనా పనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్య గీ
ర్వరగిరిశస్త్రుతా మురహారా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దరపురుషగ్రణీ భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రగక్షణా.

౪. ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె.

కందద్యయకమలవిలసితరుగ్గవతిగర్భక్రాంచపదము.

ద్వారపతీనాథా సమదారా తరుణధవళకర + ధరసుతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంభా
సారసనేత్రా + సత్యవిచారా శరయహభవముఖసకలసురేశా
సూరకులా తేజోజితనూరా సురవరమణినిభఃసురువిరదేహ.

889

౪. ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములోఁ దెలియఁజేయఁబడియె.

890

మత్రైభవిక్రీడితాగీతకందగర్భసీసము.

వినయసంసన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాత్త
విభయదాకార హావిర్భూతయతిరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకొలానలవిక్రమప్రథిత సాల్వగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విలయకుల యనుపీర కాస్తుభధరా చక్రియశోదాత్తజా ముకుంద
తే. కరివరద పూతనాంతక + గరుడగమవ, సత్యసహిత కామజనక + శంకరసఖ
కవతవసన సుందరదేహ + వనదశయన. సనకమునివిసుతచరణసరసిజయుగ. 891

౪. ఇది విక్రీడానపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె.

892

వాణిపద్మాంబారతిదరధ్వనితాశమధురగర్భోత్పలమాలికావృతము.

ఈ. కారదకాశిత త్రసవఃచాపవిఖండన సామనస్సుతా
తారణదాసహోషధన + తాపనమండన ధర్మతత్పరా
వారణభానురత్నభవఃప్రాపకభండన వాసవానుజా
సారద వాసుదేవ భవఃసాపవిదండన భర్గపూజితా.

393

ఇది యీపద్మపరిచ్ఛేదముతుదను చెలిపెదము.

త్రికల్పవల్లిప్ర.

కరధృతకరుహం + కరిహితకరణం, కరుహనఖరుచిం + గరుడఖగరభమ్
ఖరఘనకరవిం + ఖరతరకరగం, గరళముఖిపుం + గరధరకరతమ్.

394

ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములోఁ చెలిపెదము.

మఱియుఁ, గల్పితకల్పవల్లి భాస్కరవిలసితము.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహః, యక్షపసఖనుత + యదుకులదత్త
రక్షకసురవిదురద్విపరత్త, రాక్షసవిదళన + ప్రరుచిరవత్త
పక్షగపతిరథ + పాండ్రవిపత్త, భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీత్త
వృక్షగసహచర + ఋక్షసదృత్త, ఋక్షపదుహితృప + ఋషిజనపత్త.

395

గర్భప్రథమకందము.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహః, యక్షపసఖనుత + యదుకులదత్త
రక్షకసురవిదురద్విపరత్త, రాక్షసవిదళన + ప్రరుచిరవత్త.

396

గర్భద్వితీయకందము.

పక్షగపతిరథ పాండ్రవిపత్త, భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీత్త
వృక్షగసహచర ఋక్షసదృత్త, ఋక్షపదుహితృప + ఋషిజనపత్త.

397

గర్భద్వీపద.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహః, యక్షపసఖనుత + యదుకులదత్త
రక్షకసురవిదురద్విపరత్త, రాక్షసవిదళన + ప్రరుచిరవత్త
పక్షగపతిరథ, + పాండ్రవిపత్త, భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీత్త
వృక్షగసహచర + ఋక్షసదృత్త, ఋక్షపదుహితృప + ఋషిజనపత్త.

398

లాలిపాట.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహః, యక్షపసఖనుత + యదుకులదత్త
రక్షకసురవిదురద్విపరత్త, రాక్షసవిదళన + ప్రరుచిరవత్త. లాలి

పక్ష్యగపతిరథ * పాండ్రవిపత్నా, భక్షితదవశిఖి * బహుసవదీత్నా
వృక్షగసహచర * ఋక్షసదృత్నా, ఋక్షపదుహితృప * ఋషిజనపత్నా. లాలి. 399

అక్షరహారివిక * చాంబురుహత్నా, యక్షపసఖిసుత * యదుకులదత్నా
రక్షకసురవిదురద్విపరత్నా, రాక్షసవిదళన * ప్రరుచిరవత్నా. ¹గౌరీకల్యాణవై భవమే.
పక్ష్యగపతిరథ * పాండ్రవిపత్నా, భక్షితదవశిఖి * బహుసవదీత్నా
వృక్షగసహచర * ఋక్షసదృత్నా, ఋక్షపదుహితృప * ఋషిజనపత్నా. గౌరీకల్యాణ

ధవళము.

రక్షకసురవిదురద్విపరత్నా రాక్షసవిదళన
పక్ష్యగపతిరథ పాండ్రవిపత్నా భక్షితదవశిఖి
వృక్షగసహచర ఋక్షసదృత్నా ఋక్షపదుహితృప. 401

¹ సువాల.

అక్షరహారివిక * చాంబురుహత్నా, యక్షపసఖిసుత * యదుకులదత్నా
రక్షకసురవిదురద్విపరత్నా, రాక్షసవిదళన * ప్రరుచిరవత్నా. సువీర్ణ సువ్వాలలే. ౧
పక్ష్యగపతిరథ * పాండ్రవిపత్నా, భక్షితదవశిఖి * బహుసవదీత్నా
వృక్షగసహచర * ఋక్షసదృత్నా, ఋక్షపదుహితృప * ఋషిజనపత్నా. సువీర్ణ సువ్వాలలే.

అర్ధచంద్రికలు.

అక్షరహారివిక * చాంబురుహత్నా.	౧
యక్షపసఖిసుత * యదుకులదత్నా.	౨
రక్షకసురవిదురద్విపరత్నా.	౩
రాక్షసవిదళన * ప్రరుచిరవత్నా.	౪
పక్ష్యగపతిరథ * పాండ్రవిపత్నా.	౫
భక్షితదవశిఖి * బహుసవదీత్నా.	౬
వృక్షగసహచర * ఋక్షసదృత్నా.	౭
ఋక్షపదుహితృప * ఋషిజనపత్నా.	౮

1 'గౌరీకల్యాణవై భవమే' అని (పి. ప.) అలా వ్రాసిఉన్నది.

2 సువ్వాలలే (పూ. మా.).

కందగర్భసీసరూపద్వీపద.

మకరకుండలకర్ణ * మహితాభివర్ణ శకటదానవవిపక్ష * కమలజాత
శుభికాలసత్ఫల * సుయశోవికాల యభిరమతస్నిగ్ధయాపీతదగ్ధ
శ్రితదేవతరుమాల * చేదీశకాల ధృతమణిధరగదారి * తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ * నియతాబ్జకంఠ వికళాదశుభనేత్ర * విజయమిత్ర
తే. సతతసనకాదిసన్నత, చతురచరిత, యాదవకుల సత్యనిరత * యచ్యుత మధు
విదళన హరికాశ్యతకృష్ణవిదురవరద, భవవిరించినుతా యంచుఁ * బ్రస్తుతింప. 405

గర్భద్వీపద.

మకరకుండలకర్ణ * మహితాభివర్ణ
శకటదానవవిపక్ష * కమలజాత
శుభికాలసత్ఫల * సుయశోవికాల
యభిరమతస్నిగ్ధ * యాపీతదగ్ధ
శ్రితదేవతరుమాల * చేదీశకాల
ధృతమణిధరగదారి తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ * నియతాబ్జకంఠ
రవికళాదశుభనేత్ర విజయమిత్ర.

406

గర్భకందము.

సతతసనకాదిసన్నత, చతురచరిత యాదవకుల * సత్యనిరత య
చ్యుత మధువిదళన హరి కాశ్యత కృష్ణ విదురవరద భవవిరించినుతా. 407

ప్రగ్విణీగర్భభుజంగ ప్రయాతము.

నమో దాశకా వేణు * నాదప్రవీణో, ద్యమా యాశుషేణా మహాయావనారీ
రమాధీశ దామోదరా దేవదేవో, త్రమా భేశమిత్రాక్ష యింద్రానుజాతే. 408

గర్భప్రగ్విణీవృత్తము.

దాశకా వేణునాదప్రవీణోద్యమా
యాశుషేణామహాయావనారీరమా
ధీశ దామోదరా * దేవదేవో త్రమా
భేశమిత్రాక్ష యింద్రానుజాతే నమో.

409

1 కందగర్భద్వీపదియొకపదము (కీ). 2 తార్కానుయాయీ-(పూ. ము.)
ఇందును యతిభంగము. 3 ఈచరణమున (ప. కీ.) అలోనిది హాశము ఇందును యతి
భంగము.

కేంద్రగర్భవర్ణనాంతరము.

కరద్యతబలజానిఁ గరివతి, సరసుక్షా నరతాపదబిజితఁ * ననసునిఁ బరశుక్షా
బరివృథుఁ గొలిచెదఁ * బరపదశరముక్షా, కరద్యతాపద * నరతాపద గరుణాక్షా. 410

కరద్యతబలజానిఁ గరివతి, సరసుక్షా నరతాపదబిజితఁ * ననసునిఁ బరశుక్షా
బరివృథుఁ గొలిచెదఁ బరపదశరముక్షా, కరద్యతాపదముతాచరితునిఁ గరుణాక్షా. 411

చతుర్విధకందము.

కేంద్రచరణంబునను, స్త్రైండ్రుగణ మూడి గాఁగ * నిర్మించినవో
దండేఁ జతుర్విధకందము, శౌండ్రుగణ మెలందుఁ బ్రజ్ఞా లసభలక్షా. 412

చతుర్విధకందము.

బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ * జేకొని కృపతోక్షా
* పు కేసుదు, నెలమిం గృప జేంగితద్జహితవుగ విప్రులక్షా 413

శ్లోకముగింపము.

బిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోక్షా గలి మిచ్చినావు * కేసుదు నెలమిం
గృప జేంగితద్జహితవుగ, విప్రులం బలులేమిచేత * వేసరుచెలికిక్షా. 414

గర్భవృత్తిచరణంబు.

కలి మిచ్చినావు కేసుదు, నెలమిం గృప జేంగితద్జహితవుగ విప్రులక్షా
బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ * జేకొని కృపతోక్షా. 415

గర్భచతుర్థకందము.

కృప జేంగితద్జహితవుగ, విప్రులక్షా బలులేమిచేత * వేసరుచెలికిం
జిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోక్షా గలి మిచ్చినావు * కేసుదు నెలమిక్షా. 416

మూలికాచతుర్విధకందము.

తరతర పునర్త మాదిగ, దొరలించిన మూలికాచతుర్విధకందం
బరుచారును సత్కృతులం, మరగాధిపనన్యతల్ప * యుదధిశయానా. 417

క. శ్రీ భూమిన వరద హరి, గోభూమానవపినుత సుగుణాబుధ మధునా
కా భీమా ననకృష్ణఘనాభా మానవహరి దరి * యభినవమలనా. 418

గర్భద్వితీయకందము.

భూమిన వరదహరి గో, భూమానవవినత సుగుణ + బుధ మధునాశా
భీమా నవకృష్ణునా, భూమానవహరి దరి యభ+నకమలనాశ్రీ.

419

గర్భతృతీయకందము.

మీనవరద హరిగోభూ, మానవవినత సుగుణబుధ + మధునాశా భీ
మా నవకృష్ణునా భా, మానవహరిదరియభవక+మలనాశ్రీభూ.

420

గర్భచతుర్థకందము.

నవరద హరిగోభూమా, నవవినత సుగుణబుధమధు+నాశా భీమా
నవకృష్ణునాభామా, నవహరిదరియభవకమల+నాశ్రీభూమి.

421

అష్టవిధకందము.

రెండేసిగణంబులపై, నుండినగణ మాది గాఁగ + నొనరఁగఁ జనువఁ
ఖండిత సౌంభకఘోటకి, తాండజ యష్టవిధకంద + మనఁగాఁ బరఁగుఁ

422

ప్రథమకందము.

తన కిరుగెలనను కనలుచు, గొన బయి గిలిపెడుకనుగొలు+కులఁ దగుఁ బెలుచ
న నులను గలయం బెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను + ఖలశృంఖల మై.

423

ద్వితీయకందము.

కనలుచు గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను + కునులను గలయం
బెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ దనిపెను ఖలశృంఖల మయి + తన కిరుగెలనకు.

తృతీయకందము.

గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగు, పెలుచ న నులను గలయను + బెనఁకువఁ గనుచు
గలుములఁ దనిపెను ఖలశృంఖల మయి తన కిరుగెలనను + కనలుచు గొన బై

చతుర్థకందము.

కులదగ్గరపెలుచ న నులను, గలయం బెనఁకువఁ గనుచును + గలుములఁ దనిపెను
ఖలశృంఖలమయి తనకిరు, గెలనను కనలుచు గొనబయి + గిలిపెడుకనుకొల్.

426

పంచమకందము.

కునులను గలయం బెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను + ఖలశృంఖల మై
తన కిరుగెలనను కనలుచు, గొన బయి గిలిపెడు కనుగొలు+కులఁ దగుఁ బెలుచ

షష్ఠకందము.

బెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి + తన కిరుగెలనన్
గనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచనుఁగునులనుగలయన్.

సప్తమకందము.

కలుములఁ దనిపెను ఖలశృం, ఖలమయి తన కిరుగెలనను + గనలుచుఁ గొన బై
గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ, బెలుచ న్నులను గలయను + బెనఁకువఁ గనుచున్.

అష్టమకందము.

ఖలశృంఖల మయి తన కిరు, గెలనను గనలుచుఁ గొన బయి + గిలిపెడుకనుగొ
లుములఁ దగుఁ బెలుచ న్నులను, గలయం బెనఁకువఁగనుచును + గలుములఁదనిపెన్.

కందద్వయినీలోత్పలమాలామణిగణనికరగర్భసరసిజవృత్తము.

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావనజీవు + నితభృగుతనయుని + నీరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావితభావుం + బ్రతియుగసముదితఁబహుతనుమహితున్
దేవేంద్రాద్రిప్రస్తుతదేవు + నితితనయతుహిసఁదినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవు + స్థితిమదగుణయుతుఁ + దృణితవిదురదున్. 481

గర్భప్రథమకందము.

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావన, జీవు నితభృగుతనయుని + నీరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావిత, భావుం బ్రతియుగసముదితఁబహుతనుమహితున్. 482

గర్భద్వితీయకందము.

దేవేంద్రాద్రిప్రస్తుత, దేవు నితితనయతుహిసఁదినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసు, దేవు స్థితిమదగుణయుతుఁ + దృణితవిదురదున్. 483

గర్భనీలోత్పలమాల.

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావనజీవున్ + భావింతు న్సంభావితభావున్
దేవేంద్రాద్రిప్రస్తుతదేవున్ + ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవున్ 484

గర్భమణిగణనికరము.

జితభృగుతనయుని + నీరిగలుగుటకై, బ్రతియుగసముదితఁబహుతనుమహితున్
నితితనయతుహిసఁదినకరకిరణున్, ధృతిమదగుణయుతుఁ + దృణితవిదురదున్. 485

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

కానితప్రసవ + చాపవిఖండన సామసన్నతా
తారణదాసపోషధవ + తాపసమండన ధర్మతత్పరా
భాసురప్రభవ + ప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారదవానుదేవభవ + సాపవిదండన భర్గపూజితా.

486

గర్భవాణీవృత్తము.

కానితప్రసవ + చాపవిఖండన + సామసన్నతా
దాసపోషధవ + తాపసమండన + ధర్మతత్పరా
భాసురప్రభవ + ప్రాపకభండన + వాసవానుజా
వానుదేవభవ + సాపవిదండన + భర్గపూజితా.

487

గర్భపద్మావృత్తము.

సవచాపవిఖండన + సామసన్నతా, ధవతాపసమండన + ధర్మతత్పరా
భవప్రాపకభండన + వాసవానుజా, భవసాపవిదండన + భర్గపూజితా.

488

గర్భాంబావృత్తము.

చాపవిఖండన + సామసన్నతా, తాపసమండన + ధర్మతత్పరా
ప్రాపకభండన + వాసవానుజా, సాపవిదండన + భర్గపూజితా.

489

గర్భరతీవృత్తము.

ఖండనసామసన్నతా, మండనధర్మతత్పరా
భండనవాసవానుజా, దండన భర్గపూజితా.

440

గర్భదరధ్వనితాళము.

కానితప్రసవ + దాసపోషధవ
భాసురప్రభవ + వానుదేవభవ.

441

గర్భమధురగతిరగడ.

కానితప్రసవ + చాపవిఖండన, దాసపోషధవ + తాపసమండన
భాసురప్రభవ + ప్రాపకభండన, వానుదేవభవ + సాపవిదండన.

442

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమద్ధాపస్తంబమూర్తిభారద్వాజగోత్రకామిపల్లిపురమండిరనందనందనచరణా
రవిందనందనాభిలాష మునిపాప్రాభవనేంగకార్యతనూభవవిద్యావికేషమురాచార్య
కామనూర్యప్రకవివర్యవీరచిత్తం జైనయాంధ్రకబ్బచింతామణి యనువ్యాకరణకాస్త్రం

బునందు మూలనూత్రంబులును, ఛందఃప్రభావంబును, ఛందోవ్యాపక¹సంప్రదాయంబును, ఛందస్స్వరూపంబును, నితిహాసాదిస్వరూపంబును, గద్యవచనంబులును, బ్రథమప్రత్యయోద్ధారణక్రమంబును, గణజననచ్ఛందంబులును, గురులఘువర్ణనిర్ణయంబును, సర్వగణిత్యంబులును, గణాధిదేవతాఫలంబులును, అష్టగణిత్యంబులును, దేవతానరాంకితనియమంబులును, నాయకగణకూటంబులును, గృత్యాపిగణద్వయకూటంబులును, బ్రశస్తకూటంబులును, దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులును, గణద్వయయోగఫలంబులును, గణనాథయోగఫలంబులును, షట్ప్రత్యయంబులును, బద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలును, పడ్వింశతిచ్ఛందోజాతసమన్వృతంబులును, ముఖ్యగౌణవృత్తంబులును, మాలికావృత్తనివేకంబును, జాత్యుపజాతులును, జిత్రబంధగర్భకవిత్వంబును గలచతుర్థాశ్వాసము సంపూర్ణము.

పంచమాశ్వాసము.

కృష్ణాపూర్వతట
ప్రాకారప్రాంతమతలపరిశోభితవ
జ్ఞాకరకేతవరసగర
నాకాతివిదిక్తియోజనస్థితభవనా.

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమాన కాది + నారాజమహేం.

ద్రవరంజునఁ జెప్పినయం, భ్రవచోవ్యాకరణమాత్రతతిఁ దెనుఁగింతుకా. 2

ఆ. అంగ్రసంధు లెల్ల + నహ్మదశార్కల, మకవు లా నటంచుఁ + జోద్య మంద
భత్రితాద్రినాథ + శబ్దానుశాసనుఁ, డవనిఁ దేటపఱిచె + నతిముదమున. 3

సంధిపరిచ్ఛేదము.

మూ. నూ. తిజ్జధ్యశేషవస్థీనుస్కర్తప్రసవనీయజవిభక్తిః,

కిచ్చిత్ప్రశంసనాద్భుతసంతాపయదాతదాకిమేవాం శ్చ. 1

త్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతికలా ద్రుతోనయేమాం స్యాత్,

అన్యే ద్రుతప్రకృతయోయే స్యుర్వ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. 2

సర్వ త్రాజ్య త్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః,

లుక్సంజ్ఞేషా నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమానేషు. 3

సస్థి ర్నాచో చ్యసుతో వాతో నాదిషు విభక్తి షూతో వా,

నిత్య మనుత్తమచురుష్క్రియా స్వితః పరిమితౌ సమస్తనామ్. 4

స స్యా త్తద్ధర్మోత శోచీ ర్వాస్యా ద్వర్తనూనవిహితస్య,

తద్వస్తేదాదిజస్య ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక స్యేతః. 5

అపిశబ్దేతో లుగ్వా స్యా దిచ్చ విభక్త్యన్తిమస్య జే రలిచ,

శబ్దా త్తచ్చబ్దాతో లుద్ధారార్థే త ఉదవి రేఫ స్యాత్. 6

సామానాధికరణ్యే షూదంతానాం టుగాగమో చి స్యాత్,

- ధాతుపదనమ్భువానాం విశేషణానా ముత స్తథాను మచి.
 పశ్యా ఉతో చి ను పే చాద్య స్యాప్రేడితే న్యలోప శ్చ,
 అహమాదీనాం ద్విత్యం లోపో నను ఆదికే విసర్గ శ్చ. 8
- బో రద్భుతశబ్దార్థే పో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే ఘాతః,
 వికృతిపదే లా టో రపుపధారే శ్చా విత శ్చలు గ్వోస్యాత్ 9
- పదమధ్యసరలడానా ముత శ్చ పూర్వప్రయోగసిద్ధానామ్,
 లోపో వా స్యా త్రేమా మిత శ్చ తద్వ త్రివిక్రమమతేన. 10
- కవిభల్లటైః క్రియాణాం నామ్నాముల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు,
 ప్రథమైకపదసమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యంతే. 11
- ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ప్రింట్యాదయో భవ నీహ,
 రుల్వాదే ర్నామ్నాం స్య నేహి విభక్తా నమానే చ. 12
- ప్రథమావై భక్తికమార్థ్యం పూర్ణో వా వత్క్రియార్థే తు,
 తస్య నమానే పునా ను మ్చోతో హ్యధర్వణార్యమతాత్. 13
- శత్రుర్థే తూత శ్చో నో న్తస్య స్యా చ్చ పూర్ణబిస్తు రపి,
 వాత్తాన్తదో ద్భృతస్య స్యాల్లు గ్వోక్యాన్తగతపదానాం చ. 14
- పరుషా ద్భృతప్రకృతికా త్పరళా స్సున్య స్తద్భృతం చ బిస్తుస్స్యాత్,
 అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరతః. 15
- లు గ్వో న ప్రకృతిపదా త్పరత స్సరళే స్థిరే చ నస్య స్యాత్,
 అలుకి చ సంక్షేప స్యా ద్భిస్తుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 16
- ప్రథమలు గపి ద్వీనులోప ద్భృతస్య సర్వత్ర లు క్షమానేషు,
 హేమోక్తేః పరుషాణాం గనడదవా స్యుః పదార్థవృద్ధేః. 17
- గనడదవా స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్తాన్తదో ర్వివా పరుషా,
 న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సాన్సన్ప్రతికానాం భవన్తి గనడదవాః. 18

ఇతి సకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాంధ్ర శబ్దచిన్తామణి
 సన్నిపరిచ్ఛేద స్తోత్రీయః.

వ. ఈశ్లోకంబులు పదునెనిమిదియును నలునదియెనిమిదిసూత్రంబు అయ్యె నవి యెల్ల
 నిందు వివరించెద.

తే. హేమచంద్ర త్రివిక్రమః నామ లాదిః

త్రా కృతము త్రోవఁ జూపి రాఁపా కృతంబు

నందు భేదంబుగావునఁ నాంధ్రమునకుఁ

గలుగులక్షణ మెఱుంగఁగఁ నలయుఁ గవులు.

5

అ. తెలుఁగుబాస యెంతఁ నెలిసి యుండిన దీనిఁ, జమనకున్నఁ గవితఁ చక్కగాదు
ఇంటిలోన హేమఁ మొత్త గల్గిన నేమి, తొడవు నేయ కున్నఁ దొడుగ రాదు.

క. పదసంధులు చెక నదికినఁ, బదపద్యము లార్యసభలఁ బరువడి హాస్యా
స్పదము లగుఁ గాన వైకృత, పదసంధివిధములు తేటఁపఱిచెద వరుసక.

7

క. వసుధ విసంధియును మహా, విసంధియుఁ గుసంధిదోషవిధమును దుస్సం
ధిసమాఖ్య యు ననుసాల్గును, బోసఁగింపరు సంధిదోషయు లటంచుఁ గవుల.

8

తే. హరి ముసలికిని అనుజుండుఁ అర్జునునకుఁ

జెలి యనుచు నిట్లు గుడునుపైఁ శృంగముపయి

స్వరములకు సంధి గలుగకఁ సాగకేని

దానిని విసంధి యందు సత్కవులు కృష్ణ.

9

తే. సాల్వభూమివరు న్నండఁజగ్ధజుండు

ధరణిఁ గూల్చె మరల్ యద్భుతంబు నొంద

ననుచు బొల్లలవలపలఁ నచ్చు లున్న

జరుగును మహావిసంధిదోషం బనంగ.

10

తే. మగు వొకతె సారతెలనామఁమడుపు లీయఁ

బాలఁ తొకతె తెలనవరంబుఁ బూని విసరఁ

జొకతె చక్రితో నెత్తఁ మాడె ననఁ గు

సంధియగు నిట్లు గలయనిసంధు లదుక.

11

క. ఎందును దుస్సంధిసమాఖ్యం దిర మగు నందు నిందుఁ ననుచో నందు

న్నిందు న్నని పై నచ్చులు, పొంద నమచ్చుమరకారములు కృతి నూడక.

12

తే. తొలుత నీసంధిదోషచతుష్టయంబు, చెంద మండఁగఁ గావ్యముఁల్లెప్పవలయుఁ

గానఁజెలి మంగ సంధిలక్షణు లెల్ల, విన్నవించెద గోపాలఁ విమలశీల.

13

క. వుడుముల్లు ప్రభ మెక్కికిఁ, గడఁ గూర్చిన యని విభక్తికం బనఁబడుఁ బా

ల్పడి యని చెందలినుడు గెప్పడు నవిభక్తికము నామఁమును ననఁబరఁగు.

14

- క. తరు వనఁ హరుఁ డనఁ బుర మనఁ, బరగ నివి విభ క్తికములు + బరువు ¹వురుడు నుం
దరి దుర మనునివి యెల్లను, నరసఖ యవిభ క్తికములు + నానుములు నగున్. 15
- ఆ. ²వెనక నున్న పదము + కొనయత్కరంబుతోఁ, బైపదంబుమొదలి + ప్రాణమునకు
నూత్రమునను సంధిఁచొప్పడకున్న న, ప్పట్ల బుధులు ప్రకృతిభావ ముండు. 16
- క. తొలఁగి చనుఁ దొలఁగ కుండును, గలుగును లే కుండు నొకటఁ + గా కుండును ని
చ్చలు వచ్చును రాకుండును, జెలువార వికల్ప మనుచుఁ + జెప్పెడుచోటన్. 17
- క. మొదలను జెప్పినవిధమున, కొదవు వికల్పంబు లేక + యొక్క తెలుగునక
బదపడి నిలిచినదానిని, యదుగోత్రపవిత్ర నిత్య + మందురు ధీరుల్. 18
- తే. పుడమిఁ దొల్లింటిరాజుల + వెడల నొత్తి, వారినెళవులఁ దా ముండుఁవైరినృపుల
పగిది మను పున్న వాలను + బాఱఁ దోలి, తా మచట నిల్చు నాదేశ + నామకములు.
- తే. వెండికొండను నెలకొన్న + వేల్పుఁతేని, చెంత నత్యంతమైత్రిమైఁ + జేరి యుండు
యత్కుగతి శబ్దమునఁ గల్గఁనత్కరంబు, పొంత నుక్తాగమము పొందుఁ + బూనినిల్చు.
- తే. పదములను మున్నుగలవ్రాల + తుడినిదాము, నతికికొనినిల్పులిపులుప్ర + త్యయములయ్యె
మున్ను పదములఁ గలవర్ణములునిలు పక, తొలఁగి చనుట లోపం బనిపలుకఁబడును.

ద్రుత ప్రకృతికసంజ్ఞ.

మూ. నూ. తిజ్జధ్యశేషషష్ఠీసుస్కర్తప్రవచనీయజవిభక్తిః
కిచ్చిత్ప్రశంసనాదృతసన్తాపయదాతదాకిమేవాశ్చ.
క్వాకిలతూష్ణీమాద్యా సభిదధతి కలా ద్రుతోన యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుత ప్రకృతయో యే న్యు ర్న్యనుజీవిత ద్రుతా నిత్యమ్. 1

- క. వలసినచోఁ దుది ద్రుతములు, తలచూపెడుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతు లనక
వెలయు నవి నొడమ కుండెడు, తెలుగుపదంబులు కళాప్ర + దేశము లయ్యెన్. 22
- తే. ధాత ధాతను భూపతి + ధరజీపతిని
జనకు జనకుని గనియొఁ గ + న్గనియొ ననుచుఁ
గడ ద్రుతము లిటు లోపము + ల్గాంచి వలయు
పట్లఁ గనుపట్టునవి ద్రుతప్రకృతు లీశ. 23
- క. వికృతిపదంబులలోపల, నకారములు వలయుచోఁ గొనలఁ బొడము ద్రుత
ప్రకృతు లసంఖ్యంబులు గొంకక యివి యెన్నంగ నలవి + గా దహిపతికిన్. 24

1 పురుండు (ఓ.). 2 వెనక (ప. ఓ.).

తే. గూను సెమ్మేను మెడ నాను+మీను పేను, ¹మానుపటిచేను బులిబోను+మటియు నిట్లు
భువి నకారంబుతోఁగూడఁబుట్టుకబ్బములు ద్రుతప్రకృతులుగావు+మనిశరణ్య.

తే. అన్న బంగరుపాన్న చా+య యగు తెన్ను
చెన్ను పులిజున్న దొరపన్న+జొన్నయెన్ను
మొదలు గా జడ్డలు నకార+మలకుఁ దుదివి
దనరుపదములు గావు ద్రుతప్రకృతులు.

26

అ. తన్ను నిన్ను నన్ను + విన్ను మున్నామిన్ను, చన్ను కన్ను వెన్ను+శబ్దములకు
జడ్డలుండుఁ బోవుఁజర్చింప నివి ద్రుతప్రకృతు లెపుడు గావు + భక్తనులభ.

కళాప్రదేశములు.

నీ. ఇనుఁడు గోత్రము గోవు జను లని యిబ్బంగిఁ బలికెడు ప్రథమావిభక్తులందు
రాముఁ గూర్చి రణోగ్ర+భీముఁ గూర్చి యటంచుఁ చెలిపెడుకర్త ద్వి+తీయలందుఁ
గృహునకై సురో+చిహ్ననకై యని తొడిబడ నుడుగుచ+తురులందు
బలునిబట్టి మురారిఁ + బట్టుండి యని పలికెడుపంచమివిభక్తి క్తుదలందుఁ

తే. బద్ధ బాంధవసుతయొక్క+భద్రయొక్క
జాంబవతియొక్క యను శేష+షష్ఠులందు
క్షీతిసముచ్చయములఁ దక్క + ద్రుతము గానఁ
బడదు ²గావున నవిపల్కఁబడుఁ గరలని.

28

నీ. సుగ్రీవుఁడే వాయు+నూనుఁడే యనుచు నేవార్థము లైలుపువ్యా+హరములును
నటియించెనట పాడెనట కూడెనట యను లలితకిలార్థాను+లాపములును
వింటిమి కంటిమి + వేడి రటంచు నిమాడ్కిని బలుకుతి+జ్జ+ధ్యములును
గాంచి విచారించి + కరుణించి యనియెడుక్త్యాప్రత్యయాంతార్థ+వాచకములు
తే. సుజక మిన్నక సేయక+యెఱుంగక యను, నట్టితూష్ణింపదార్థవా+క్యములు నాది
శబ్ద ముండుటచేతను+జనియె నున్ను, కనియెఁ గద యనునవియును+గళలుకృష్ణ. 29

తే. నవ్వుచున్నాఁడు వచ్చుచు+న్నాఁడు వాఁడు
మనఁ గలడటన్న తిజ్జ+ధ్య+మంబు లెందుఁ
గాకయును బ్రథమలలోనఁ + గలసి సరసి
జాతశేత్ర కళాప్రదేశంబు లగును.

30

నీ. కటకట యక్కట + కట్టయయ్యో యని పరితాపమునఁ బల్కు + భాషణములు
జౌర బరీ+మజ్జ + యయ్యోరె యంచుఁ బ్రశంసించునంధ్రభా+షాపదములు

1 మానుపటిచేను (పూ. ము). 2 గావునఁ బల్కఁగా (ప); గావున నివి(ప).

3 రూర (ప).

నిది క్రొత్త యిది వింత యిది లెస్స యెదితా యోహా యనుమహాద్భుత¹ోదితములు
నించుక గోరంత + యనుమంత చీమంత యావంత యనుకించి²దర్శములును
తే. హరిహయా త్తజసఖయిష్ట³డప్పడెప్ప, డనియెడుయదాతదాద్య⁴శ⁵జ్ఞాన్వయములు
నెది యెయ్యెది⁶యేటది + యేమి యనుకి, మర్శములును గళాసంజ్ఞ⁷ + లంగజపిత. 31
తే. ఇంతియే కావు తెలుగున⁸నిట్టికళలు, మధునిపూదన వెదకిన⁹మఱియుఁ గలవు
వీనికొనల ద్రుతంబులు¹⁰గానబడవు, తాపసమనోనివేశ కా¹¹మేపతిక. 32

సంధివివేకము.

క. వెనుకటిక బ్రమునకుఁ దుది, దనరెడువర్ణమును బైపదమునకు మొదలం
గనుపట్టునక్షరంబును, సనకస్తుత కూర్చి పలుక + సంధి యనఁ జనుక. 33
క. విను ప్రాణసంధులును వ్యంజనసంధులు ననఁగ శబ్దసంధులు కృతులక¹
దనరారు నిరుదెఱంగుల, గొనకొని తద్విధము రెటిగి + కూర్చు డగు హరీ. 34
ఆ. మీఁదిక బ్రములకు + నాదివర్ణంబులు, స్వరము లైనఁ బ్రాణసంధు లయ్యె
హల్లు లయ్యెనేని + వ్యంజనాక్షరసంధు, లయ్యె వాని తెఱఁగు + లరయవలయు. 35
తే. హల్లు లై హల్లు రెల్లను²బుట్టి పిదపఁ, ప్రాణములఁ గూడుకొని బహుభంగు లైన
కతన హల్లులఁ గలతలకట్లుగుడులు, మొదలుగానిన్నియును స్వరంబులునిజంబు. 36
ఆ. ఎచట సంధి గలుగు + నచటఁ బూర్వపదాంత, హల్లుతోడఁ గూడినట్టిస్వరము
లోపముగ నొనర్చి + యాహల్లుతో మీఁది, యక్షరంబు గూర్చి + నయ్యె సంధి. 37

స్వరసంధిలక్షణము.

క. అరయ శకంధ్వాదిషు తే, పరరూపం వాచ్య మనుచుఁ + బ్రక్రియలోనక¹
వరరుచివాక్యముకలిమిని, బరరూపమె వికృతిఁ గానఁబడు స్వరసంధిక. 38
తే. కృష్ణుఁ డవ్యయుఁ డాద్యుఁ డి²భేంద్రవరధుఁ
డీశ్వరం దుత్తముం దూర్జి³తేష్టఫలదుఁ
డేకపదుఁ డైంద్రసఖుఁ డోషాధీశుఁ డార్వ
కేయసుతుఁ డన సంధులు + నెలగు నిట్లు. 39

అంధ్రీపదాదియకారమునకు

మూ. నూ. సర్వ త్రాజ్య త్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుత ప్రకృతి కేభ్యః.

1 శక్తారములును (పూ. ము). 2 యెదియేది (పూ. ము). 3 వెనుకటి (ప. ఓ).
4 ణిలు (పూ. ము)

జి. ఆరయ వైకృతోక్తులఁ బదాదులయందు ముకార ముండ దా
 తీరునఁ బల్కువ్రాత గణుఁతింపఁగ న చ్చగు దానిదాపలక
 నిరజనాభనాంతములు + నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె
 న్నారు నితండు చైద్యవసుఁధాధిపు నేపడఁగించె నేఁడనక. 40

వాక్యము. నాంతము అనఁగా ద్రుత ప్రకృతులకు పేరు. 41

క. శృంగాంత్యవక్రయుగముల, సాంగత్యము వాకు నాంధ్రఁసంస్కృతముల నా
 దిం గలుగ దట్టివ్రాత ధరం గలయుద్రతాంతములను + బ్రాణములట్లక. 42

క. ముంగామురువులు నాలుగు, నుంగరములు మూడు నేడు + నొడ్డాణంబుల్
 పొంగుచు నొసంగి హరి యొక, యంగవసు రమించె నన నుదాహరణంబుల్. 43

ద్రుత ప్రకృతిస్వరసంధిలక్షణము.

మూ. నూ. లుక్సంక్లేషా నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమానేషు. 44

తే. అచ్చు పరమైన నాంతపదాంతమునకు, సంయుతమును లోపంబును + జగతి లేవు
 సంయుతం బయ్యేనేని దుఃస్సంధి యగును, లోపమైన గ్రామ్యం బగుఁలోకవిమత.

అ. చూచె నింతి ననెడు + చోటఁ జూచె న్నింతి
 వనిన సంధిదోష + మయ్యెఁ గృతులఁ
 బొడిచె నర్కుఁ డనెడు + నెడఁ బొడిచెర్కుండు

పాచి వనఁగ గ్రామ్యఁభాష యయ్యె. 45

క. ధరణి ద్రుత ప్రకృతులపై, స్వరపూర్వపదములు గదిసి + సంధి గలయువో
 నరకాసురదమన ద్రుతా, త్తరములు లోపములు గాక + కడపల నిలచుక. 46

క. అవిభక్తికతత్వములు, భువి నటువలె నుండు నాంధ్రములు నచ్చులపైఁ
 గనసినను బ్రకృతిభావము, లవు శృంగాంతములు దక్క + నహిపతిశయనా. 47

అ. హరి యొసంగు మోక్ష + మాచక్రి యంగన
 యందు భక్తి నిలుప + నబ్బు నీరులు
 నిక్క మనుచు దీని + ముక్కంటి యెఱుంగును
 నలున యెఱుంగు గట్టుతులున యెఱుంగు. 48

తే. కుత్సనుత యవిభక్తికతత్వమాంధ్ర, శబ్దముల రెంటికొమ్మల + స్వరము లదుకు
 కితరు క్షుద్ధిరా బంద్రఁజిత్రనంగఁ, బచ్చవిలుదాలు పెక్కుడుఁబంట నంగ. 49

వ్యంజనసంధి.

క. పొల్ల లగు వ్రాల కవతలి, పొల్లులు ద్విత్వంబు లగుచు + ననురాంతక సం
 ధిలును వ్యంజనసంధులు, తెల్లగుఁగ దద్విధంబు + తెలియఁగ వలయుక 50

తే. ప్రాణపరుషాదినంజ్ఞలు + పలికి వాని, యం దొక్కక్కరమునకు లక్ష్యములు పలికి
దాని తెలుగున నానంజ్ఞ + దనరునట్టి, వ్రాల కెల్లను బట్టింపఁవలయు నెందు. 51

అకారాదినంధులు.

మూ. నూ. సంధి రాచోఁగ చ్యనుతః. 4

తే. పొల్ల యగుపూర్వశబ్దాంతఃపాల్లమీఁదఁబరపదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ + బ్రాణసంధి
కొమ్ముపైఁదక్క నితరస్వరమ్ముమీఁదఁ, నచ్చు గదిసిన వచట లే + దాంధ్రమునకు.

సీ. కడు లెస్స యగుపట్టుకమ్మిపుట్టం బన జాళువాయొలుపుపఁచుచుడ మనంగ
సిరియన్నఁ బురజించు + చిన్ని నెమ్మో మన వలదు సుమీ యింతఁవైర మనంగ
జన్నె యావులపాలఁచవి చెప్ప రా దన రేయెండ విరహంబు + రేపు ననంగ
మైయొప్పు చూపట్టెఁ + బైయంట నెదకినఁ గలదొ యించుక లేదొ + కా ననంగ

తే. ధనమొకొ యింతులకుఁ జక్కఁదన మనంగ

నలినము నివాసమా యెలఁనాగ హరికి

దేవి యన నిపదింటిపైఁ + చెలుగులందు

స్వరము లెదిరినఁ బ్రకృతిభావంబై నిలుచు.

53

క. బి ప్పగుపేరెద నొప్పులకుప్ప ననారతము సంచుఁకొని గోవిందుం

దెప్పడు భోగించు ననం, దప్పక కొమ్ముపయిసంధిఁదనరు రమేకా.

54

అదంతసంధి.

మూ. నూ. వాతః.

5

తే. నెట్టన వికల్పమునఁ దలఁకట్టునకును, స్వరము పై నిల్చునప్పుడు + సంధి కలుగు
హరికి బలదేవుతల్లి పెద్దదమ్మ యనఁగ, నల్లపాండునిసతి మేనఁయత్త యనఁగ. 55

విభక్తిసంధి.

మూ. నూ. అనాదిమ విభక్తి మూతో వా.

6

తే. ప్రథమఁ దక్కంగ నితరవిభక్తులందు

దుదలఁ గొమ్ములు గలవిభక్తులకు పక్షిఁ

బలుకుకాగుడికిని వికల్పంబువలన

నిల ద్రుతప్రకృతిత్వంబు + గలుగుచుండు.

56

సీ. నిమ్మ నే నెలుంగంగ + నే నెంతవాడను న న్నేలుకొనుము ఘృణానముద్ర

సారె నికొలుకు నంజలి మోడ్చి మొక్కెద నిమ్మ నాకొలు కైహిఁకమ్ము లెల్ల

1 ఇట్టిమాటలలో 'చ్చ' కు బదులుగా 'త్వ' కొన్నియెడల వ్రాతప్రతులలోఁ

- సమ నాశ్రితులు వాఁజీ నాథముఖ్యులు గణుతింప వాఁకేడుగడయు సమ నిలువ జేయుము నాకు • సీయందు నతిభక్తి స్వజనులం దర్శి లినిజము సమ
- తే. ప్రాపదికి నత్తయాంబరదాన మిచ్చి, సవ్యసాచికాయోధనజయ మొసంగి పోచుపగిదిని మమ్మనెఁప్పడును గావు, మయ్య శ్రీ కృష్ణ యనఁగఁలత్త్యంబులయ్యె.
- తే. రాముఁ డధికుండు తారకబ్రహ్మ మాశ్రి, తాఘసురధేను వామేటియనుజు లహిత భంజను లటంచుఁ బ్రథమాపిభక్తులందుఁ, గొమ్మలకు సంధి వచ్చు నిత్యముగాఁ.
- తే. కూర్చి విడిచి ద్వితీయఁ బల్కునవి మూడు
నవతలివిభక్తిఁ జెలుపువాఁక్యములు నాల్గు
వలనఁ గంటె లోపల ననునచనములును
బదివిభక్తులు లో ద్రుతప్రకృతు లయ్యె.
- సీ. తాటక నొకకోల • ధరణిపైఁ గూల్చెను మొక్కలపును బాహును క్కడంచె
మానుల సానందముగ్నులఁ గావించె వారిచే నందె దీవనలు పెక్కు
జనకునిచేత నర్చనములు గావించె ఘనతతో నధ్వరాఁగారమునను
వరశక్తితోడ సీశ్వరునిల్లువిఱచెను నరులకంటె నమర్త్యవరులు పొగడ
- తే. వెన విదేహునివలన నుద్వీతనూజ
మిథిలలోపల నుద్వాహవిధిని జెందె
ద్యుమణికులుఁ డన నివి విభక్తులు పదియును
ధరణి ద్రుతప్రకృతికలు నిత్యముగ నగును.

59

60

భూతాశ్రిక్రియాసంధి.

మూ. సూ. నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్వీత్య.

- తే. వసుధ నుత్తమపురుషైకవచనమునను
దక్క భూతక్రియాపదాంతములఁ గల్గు
నిత్తులకు మీద నచ్చులు • హత్తునపుడు
నిత్యముగ సంధులు ఘటించు • దైత్యదమన.
- తే. పుడమి నూత్రోక్త ముత్తమపురుష మనుచుఁ
దత్తరుష మెల్లఁ గొన రాదు • తద్వహూ
మున్ను తిజ్జఘములతోడ • నెన్నుకతన
నిత్యముగఁ బ్రాణసంధి దానికి ఘటించు.

61

62

ననిని దీవింబిరంట మునీశ్వరులు నిన్ను, రవిజా నేలితివంట నీవు + రామచంద్ర
మీరు గట్టితిరంట కపులార జలధి, వింటి మీనార్త మేమన + వెలయునిట్లు. 63
క. విరచించెను శ్రీ నాథుఁడు, ధరణిని శృంగారనైషఁధంబునఁ “గూర్చుం
డిరి యొండొరు”నని కానక, పరపురుష క్రియలఁ బ్రకృతిభావముఁ గలదే. 64
వ. నైషధంబున గుడిమీఁద విసంధిగా శ్రీ నాథుఁడు చెప్పినపద్యము. 65

మ. బలభిద్యమ్ని పరేతరాజవరుణు + ల్పయ్యత్సుకత్వంబు సం
ధిలఁ గూర్చుండిరి యొండొరుం గదిసి యుగ్ధిం దత్ప్రదేశంబున
న్నలనాళీకమ్మజాళనాళలతికానవ్యపృజాళీమిశ
ల్లలనాలాపకథానుధానుధవలీలాలోలచేతస్కు లై. 66

క. గరుడధ్వజ ప్రథమోత్తమపురుషైకవచనము లెల్ల + భూతార్థమునక
ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు, భరియించె నుపేంద్రుఁ డేనుఁబ్రతికితి ననఁగక.

వర్తమాన క్రియాసంధి.

వర్తమానత్రిపురుషవచనములకు, జరుగుస్వరసంధు అని శబ్దాశాసనుండు
చెప్పఁడయ్యెఁ గొమ్ములసంధిసీద్ధమగుటఁ, బ్రథమసూత్రంబునవకానఁబడుటఁజేసి,
మ. చనుచున్నాఁడదె నీరి గోపకులు పుజ్జం జీరుచున్నా రహో
యనుచున్నా ఐభువైరి ఏ వరుగు కార్యం బే మన ద్విరలు
న్వినుచున్నా రెఱుఁగింపుఁ డెద్దియును దా + నే చెప్పచున్నా నికక
జనులారా చొరసియ మా వ్రజము నిచ్చుల్నిల్చుచున్నా మనక. 69

భావిక్రియాసంధి.

తే. భావిపదములలో ద్రుతప్రకృతి గాన, సోర్వఁ గల ననున త్తమైఁకోర్తి దక్కఁ
దక్కినవి శృంగములు తుదిఁ,దాల్చుకతన,స్వరపరము లైన నిత్యమైఁసంధిఁ జెందు.

తే. కావఁ గలఁ డయ్యుఁడు మెచ్చుఁ + గల రమరులు
తొడరఁ గల వర్కనందనుఁతోడ నీవు

మెలఁగఁ గల రానరుపిఱుండ + మీరు భూమి
కాంతులార మేమును నాడఁ + గల మనంగ.

71

పరిమాణసంధి.

మూ. సూ. పరిమితౌ సమస్తానామ్,

8

సీ. కనినెడు వేలెడు + కమికెడు జేనెడు మూరెడు చేతెడు + బారె డనఁగ
జేతుడు పుడినెడు + చేరెడు దోనెడు గంపెడు పుటికెడు + గాడె డనఁగ

• జెంబెడు దుత్తెడు • చెరనెడు బింబెడు పఱుబెడు కండెడు • బానె డనగఁ
బారిడు చిట్టెడు • పడెడు సోలెడు తవ్వె డామానకుంచెడు • తూమె డనగఁ
తే. దక్క డన పీనె డన నొక్క+చిక్క డనగఁ
నాటె డన మోపె డనఁ బెద్ద+వామె డనగఁ
బరిమితార్థంబు తుది నిల్పు+పట్ల నిట్లు
ప్రాణమతి నెల్ల దఱిమి వక్రములు బలయు.

72

తద్ధర్మార్థక్రియాసంధి.

మూ. నూ. న స్యా త్తద్ధర్మోత్పత్తిః.

9

తే. ఉర్విఁ దద్ధర్మ మునఁ శ్రుథి+మోత్తమాఖ్య, పురుషముల నేకవచనములో+పోషవిడిచి
కడమ పదములు తిచ్చిధ్యు+కములుఁ గానఁ, గొములను ప్రాణసంధులు+గూర్చుటొప్పు.
క. కాంతు రజప్రభృతులు నిను, సంతతమాను బ్రోతు పీవు • సనకాదుల మ
ర్దింతు రభవుండు నీవును, బంతంబుల ఖలల ననుచు • భావింతు మెదకా. 74
క. పదలక తద్ధర్మములను, బొదలెడుప్రథమోత్తమాఖ్య+పురుషైకవచః
పదములు ద్రుతప్రకృతు లగుఁ, బదరును న్నతః శోర్తు చేను+బలుమఱు ననగఁకా.

వర్తమానార్థద్రుతప్రకృతులు.

మూ. నూ. చో ర్వా స్యా ద్వర్తమానవిహితస్య.

10

తే. పదపదార్థ మపేక్షింపఁ+బడినయట్టి, వర్తమానార్థమున వ్యవ+వర్ణశృంగ
కంబుతుడిఁ గల్గుపదము వికల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగుఁ గైటభి+దర్పదళన.
క. కేరును నొయ్యన డగ్గరఁ, కేరును నురుముష్టిహతికిఁ • జిక్కక వేగం
దారు చహంకృతిఁ గ్రమ్మఱు, దూరు చఘోషజాడు మల్లుఁ+ద్రుంచె ననంగఁకా.

తదాదులు.

మూ. నూ. తద్వ త్తదాదిజస్య.

11

క. తుదిగుడుల నదుకునది యిది, మొద లగుపదముల వికల్పమున స్వరసంధు
ల్పదతి య దెవ్వతె చెపుమా, యది యిది యని నన్నుఁ బఱుక+నన లక్ష్యంబులో.

కీమూదులు.

మూ. నూ. ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక స్వేతః.

12

క. కమలాక్ష యేమి యను నాకృత మొద లగు వానితుదలఁ+గలగుడులను ప్రా
ణము లదుకు వికల్పంబున, హిమగిరి యే మనియే నేమి+యిచ్చె నున కవఁకా. 79

అపిశబ్దసంధి.

మూ. నూ. అపిశబ్దే తో లుగ్యా స్యాత్.

13

- క. ఏని యనుమాటకడపలఁ, గానంబడు నిత్తుమిఁడఁ + గదిసినచోటకా
బ్రాణములు సంధి గాంచును, బూని వికల్పంబువలనఁ + బుణ్యచరిత్రా. 60
- తే. పలుకుచెలియేని నాప్రాణభర్తయేని, వనజభవుఁడేని యహికులఁస్వామియేని
సిమహత్త్వంబు వర్ణింప + నేర్చు నెట్లు, నా నుదాహరణంబులు + దానవారి. 81

క్వాప్రత్యయాంతార్థసంధి.

- అ. వారిజాతనేత్ర + క్వాప్రత్యయాంతార్థములు వచింతుఁ దెలుగుఁపలుకులకును
ఔస్వరంబు లుండుఁపట్టులఁ బ్రకృతిభావంబు గాని సంధి + వాటపడదు. 82
- అ. కాంచి యాలకించి + యెంచి యాలాకించి
యొరసి యాడి యోడి + యొరగి యెఱిగి
యంటి యెచ్చి యిచ్చి యని + యాడుకొని యెత్తి
యెనసి యేగి యాగి + యనఁగ వచ్చు. 83

ఇకారాదేశవిభక్తులు.

మూ. నూ. ఇచ్చ విభక్త్యన్తిమస్య.

14

- క. లలి నాదేశము లగుని,త్తులు సమసనములను జేత + తోడ వలన లో
పల ననునివి మొద లగుపలు,కులతుడిఁ దలకట్టులకు విఁకుంతతనూజా. 84
- అ. కృష్ణావలనిబలిమి + కేశవుతోడిస,ఖ్యంబు శకటదానఁవారిచేతి
పోవు భాగవతులఁలోపలిగణనయు, ధవళవాహనునకుఁ + దక్కఁ గలచె. 85

అల్యాదేశము.

మూ. నూ. జే రలిచ.

15

- అ. కడవిభక్తు లైన + నుడుగుల కలి యను, నాగమంబు వచ్చు + నంత్యములను
సమసనమున శేషఁకాయాయందలిభక్తి, వొడమునతఁడె లోకఃపూజ్యుఁ డనఁగ.

ఆదిలోపము.

మూ. నూ. శబ్దై త్తచ్చబ్దైతో లుక్.

16

- తే. శబ్దముతుదను నది యను + శబ్ద మదుకు, నప్పు డది యనుపదమున + తొది నుండు
నత్యము వికల్పమున లోపఁమగునుగాన, నిది ప్రకృతిభావమున మృదుఁనిందిరేశ
తే. పానఁగు లోపప్రకృతిభావములను నరున
భావనది తొమిటిది మంచిఁకాఁపది యన.

మహిని బాపనయదియుఁ గోమటియదియును

గాఢయదియును ననఁగభక్తజనవరద.

88

ఉదాదేశరేఫాగమములు.

మూ. నూ. దారార్థే త ఉ దపి రః.

17

తే. కొనలఁ దలకట్లు గలసురోత్తలకు మీఁదఁ

గర్తధారయసమసనకల్పనమున

నా లనుత్రిలింగదేశవాక్యంబు గూర్చ

మహి నుదాదేశరేఫాగమములు వచ్చు.

89

అ. బుద్ధిమంతురాలు + పుణ్యాత్మరాలు దయాసమగ్రురాలు + దాసురాలు

వినుతకీలురాలు + ఘనురాలు గంభీరు, రాలు విష్ణుపెద్దరాణి యనఁగ.

90

టుగాగమము.

మూ. నూ. సామానాధికరణ్యే షూదన్తానాం టుగాగమోఽచిస్యాత్.

క. కమితాఘ కర్తధారయ, సమసనమునఁ దుదిని గొమ్ము + సంధిల్లెడుశ

బ్దములు వికృతిఁ బొల్లటకొరము వెట్టుక సంధిఁ జెందుఁ + బ్రాణముతోడకా. 91

అ. అక్కజంపుటడవి + నలశూర్పణఖముక్కు, మెఱుఁగుటంప మొననుదటిగివైచెఁ

జిగురుటాకు గోటఁజదిమినచాడ్పునఁ, గఱకుటసుర లులుక + గ్రహపకులుఁడు.

విశేషణాంతద్రుతాగమము.

మూ. నూ. ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథాన గచి. 19

తే. షీతిని బైపదములకు విశేషణంబు, లగుక్రియాపదములతుది + నమరుక్కంగ

మానకు వచ్చు నాగమ మయిఁబొల్ల ద్రుతము, ప్రాణపర మైనఁ గర్తధారయమునందు.

క. అనుటయు నతండు కవ్వడి, కనుఁగొనియెడునతండు మాద్రి + కడపటికొడు కా

మొననందునతండు వడముడి, వెనుసనునతం డర్కనుతుఁడు + విరఘుఁడనంగకా. 94

వష్టీసమాసదుితాగమము.

మూ. నూ. వష్ట్యా ఉతో చి ను మ్నే చ.

20

తే. కొమ్ముఘాద వష్టీసమాసమునందు, న చ్చెనురఁ బొల్ల ద్రుత మగు + నాగమంబు

కొడుకునాలు నేనుఁగునొడఁల్లాడవునొజపు, రాజనానతి భేనువునొజ యనఁగ.

ఆమ్రేడితసంధి.

మూ. నూ. ఆద్య స్యామ్రేడితే స్త్యలోపశ్చ.

21

తే. ఒక్కమాటయె రెండుమా + ఋచ్చరింప, దానిపే రార్య లామ్రేడితంబటండు
పృథివి దత్పదములలోనఁ బ్రథమపదము, తుదిని సంధి ఘటించు నఁచెడిరినపుడు.

తే. అచ్చటచ్చట నాడాడి + వచ్చు నొక్క
దొక్కఁ డయ్యారయారె యోహోహో నందు
పట్టి యనఁగ నామ్రేడితపదము లందు
మొదలిపదములతుద సంధి + గదియుఁ గృష్ణ.

97

అనుకారసంధులు.

మూ. నూ. అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపో నమ ఆదికే వినర్గవ్య.

నీ. అనుకరించెడుచోట + నవ్యయాదులకొనఁ గలబొట్టుగవకు దీర్ఘంబులకును
వచ్చు లోపము కేశవాయ తుభ్యం నమ యనఁగ రామోఘసంహర్తయనఁగఁ
బూర్ణంబులకు నోష్ఠ + భూతానునానికశ్యంగంబు జడ్డను + జెంది నిలుచు
నంబుజాక్ష తప దాసోహ మ్మనంగను బొల్లులకును ద్విత్వములు ఘటించు
ఆ. బండితోత్తములు కృపాసముద్రో మురజి త్తటంచుఁ జదివి + చెప్ప వినుచు
ననురవైరి విడిచి + యన్యదైవతములఁ గొలుచుమాధమతులుగలరె యనఁగ. 98
వ. ఇవ్వి స్వరసంధు అనంబరఁగు నింక వ్యంజనసంధు లెట్టి వనిన. 99

అద్యుతశబ్దసంధి.

మూ. నూ. బో రద్యుతశబ్దార్థే.

23

ఆ. అద్యుతార్థవాచకాంధ్రశబ్దంబున, నడిమివ్రాతకొమ్ము + చెడును నిలుచు
హరి ధరించె గేల + నట్రంపుగిరి యనఁ, ద్రావె నబ్బురంపుఁదన మనంగ. 100

పుకారసంధులు.

మూ. నూ. పో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే మూతః.

24

తే. అప్పు డెప్పుడు కప్పురంబిప్పు డనుచుఁ, బలుకుచో వీనినడిమివ్రాతలకుఁ గలుగు
కొమ్ములుండును బోవునుగొమ్మ కప్ర, మపు గా తెప్పుమేనఁ బూయఁ గల దనఁగ.
లుకారసంధులు.

మూ. నూ. వికృతిపదే తా టో రపి.

25

ఆ. అవని శృంగగహిత + మగుత్పతీయాంతస్థమునకు డాపలించి + తెనుఁగులందుఁ
గలటకారశృంగములు పోవు నుండు ని, ట్లనియె నిట్లు లనియె + ననఁగ గృష్ణ.

రేఫసంధి.

మూ. నూ. ఉపధారే శ్చా విత శ్చ లు గ్వో స్స్యాత్. 26

క. కడవర్ణమునకు దాపలి, కడరేఫముగుడును లుక్కు + గాంచును దనకుఁ
గుడిని ¹చకారము లుండెడు, నెడల వికల్పమునఁ బన్న + గేశ్వరతల్ప. 108

క. పేర్చిరి పేరిచి రరిఁ బరి, మార్చిరి పరిమారిచిరి గ్ర + మంబున ధనముల్
గూర్చిరి గూరిచి రప్పు, దీర్చిరి తీరిచిరి నాగఁ + డెల్లం బయ్యెన్. 104

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ + జదువుకొనుచు
మొందు జడ్డయు వెన రేఫమునకు బదులు
గిలుక విభజించియు లిఖింతు + రిలఁ గుమతులు. 105

క. అఱఁటులఁ బఱఁటులఁ బఱిఁటెల, గఱిఁటెల మొఱిఁటెలను 'గలఱ + కారము లెల్లన్
ధర నెఱునున్నలు నగు న, య్యఱఁటులఁ బఱఁటులను ద్రుతము + లగువలసినచోన్. 106

నరలడశృంగసంధులు.

మూ. నూ. పదమధ్యనరలడానా ముత శ్చ, పూర్వప్రయోగసిద్ధా
నాం లోపో వా స్స్యాత్. 27

క. ధరఁ బదమధ్యనరలడా, త్తరములకొమ్ములు వికల్పకంబున విద్యా
ధరసన్నత లోపము లగుఁ, బురాతనకవిప్రయోగములఁ గొన్నింటన్. 107

అ. కాన్పు తూర్పు లెల్పు + గాడ్పు కానుపు తూరు, పచ్చలెలుపు గాడు + పనుచు నిట్లు
కొమ్ము లడఁగు నుండుఁ + గొన్నింటఁ దొల్లింటి, వారు కావ్యములను + వాడుకతన.

క. ²పద మానుదుఁ బదరుదుఁ బొద, లుదుఁ బాడుదు ననుచు నిట్లు + లోకంబున నొ
ప్పదము లగుకొన్ని పదములఁ, గదలపు నడికొమ్ము లాదికపు లాడఁబడమిన్. 109

అ. వినుఁడు చొరుఁడు తలుఁడు + విడుఁ డనుపలుకులు
చిలుఁతబొట్లమీఁద + జెందియునికి
సరసిజాతనేత్ర + నరలడాక్షరముల
కొమ్ములడఁచి సంధిఁ + గూర్చ రాదు. 110

త్రివిక్రమమతసంధులు.

మూ. నూ. తేమా మిత శ్చ తద్వ త్త్రివిక్రమమతేన. 28

- అ. నడిమినరలడలకు + గుడు లేగు నుండును, ధరఁ ద్రివిక్రమునిమతమునఁ గొన్ని
పూన్ని గూర్చి కల్కిఁబుద్ధి పూనికి గూరి, మనదు కలికి బుడిపియనుచు నిట్లు.
- చ. కొలదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలికొండన్మసింహుండు వెల్ల యంచు నీ
పల నగసాలరుద్ర పనువాండును మొల్క లటంచుఁ గూరిచెం
చెలియక కొండ టిట్లు విక్రఁతిం బదమధ్యమునన్ లకారరే
ఫలఁ దలపై యకారమును + బాపుదు రార్యులు నవ్వునట్లుగఁ. 112
- ప. ఇందునకు వినుకొండలోను గుంటిపల్లిభాస్కరయగారిసముఖమందుఁ గందుకూరి రు
ద్రయగారు చెప్పినపద్యము. 113
- చ. వెలగకు వెల్ల యంచు సరఁవిం జలికొండన్మసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవిఁముఖ్యుండు రుద్రప పల్క వోసమే
భరిభలి మంచిమాటయె ప్రబంధము నా జలరాశ యందులో
పల నెరను ల్గిహింతురె యహారములౌ మణు లెల్ల నుండఁగన్. 114

కవిభల్లటమతసంధులు.

- మూ.నూ.కవిభల్లటైః క్రియాణాం నామ్నాం చోల్లోప ఇవ్యతేహ్యేషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యతే. 29
- తే. భాతుపదమాలకడపటఁ + దనరురేఫ, శృంగములకు లోపంబలు + చెల్లుచుండు
పాల్లు పైకొన్నచోఁ గవి + భల్లటార్య, మతమున వికల్పనంబునఁబతగగమన. 115
- తే. సర్వగతుఁ డని హరి నెన్నుదు ర్విబుధులు
పరమపురుషుని గాఁ దలంతురు తపసులు
శ్రుతిమయుం డని చెప్పుదు + ర్భూమిసురులు
బ్రహ్మ మనుచు నెఱుంగ లే + ర్దనుజవరులు. 116
- నీ. భల్లటవిరచితఁఫక్కిలో మాత్రంబువలనను బైపాల్లు + నిలుచునపుడు
ప్రథమైకవచనము + ల్పలికెడుచోటను సమసనములు గూర్చునమయమునను
చెనుఁగునామంబుల + కొనల నుం డెడునరలడలకొమ్మలు వికల్పంబువలనఁ
గాంచును లోపమాంబులన్ననఁ గనుమూసె గోర్నాటఁ జెక్కిట + గోరు నాటె
తే. మరుఁడు విల్పానె విలు పూనె + మధుఁడు జాలి
నవల వీడ్కొనియెను వీడుకొనియె నవగ
సాయపాన్వయవేంకటఁత్తపద త
కామెపల్లగ వారనగర్వధీక. 117

1 శ్రుతిమయుండుని చెప్పుదు ర్భూమిసురులునతని (పూ.మూ).

తే. కాంతచన్దన చనుగవ + కాంతైఱుపులు

కాఱుమెఱుపులు హల్లంటికిలికి వాలు

1 గంటి చెడ్పాటు చెడుపాటు + గాంచె ననుచు

చెలుగుసమసనముల నిట్లు + పలుక వచ్చు.

118

తే. చట్టుతాటికిఁ జట్టాయితగట్టుతేని, పట్టి యనుచోట గట్టేనిపట్టి యనుచు
సమసనములటకారశృంగములు నడఁగు, నాదిశబ్దంబు సూత్రంబునందుఁ గలిమి.

బౌపవిభక్తికములు.

మూ.నూ. బౌపవిభక్తికసంజ్ఞ వర్ణాప్త్యిష్ట్యాదయో భవన్తీ
హ, రుల్వాదే రామూం స్యుస్తే హి విభక్తౌ సమానే చ.

నీ. అవిభక్తికము లగు+నాంధ్ర నామములందుఁ బ్రథమావిభక్త్యేకభాషణముల
కొన నుండురుల్వాదు+అను బాఱు చోలి విభక్తులందును సమా+సోక్తులందు
నవని నాదేశంబు + అగుచుఁ డింట్యాద్యక్షరంబులు నిలుచుప+దంబు లెల్ల
నాపవిభక్తికా+హ్వయము లై కృతులను బహువిభక్తులను జూ+పట్టుచుండు

తే. నిపుడు చెప్పినరుల్వాదిలిపులు కొన్ని, యందు నాదేశములు లేక+యప్పట్లు
సమసనవిభక్తులను రెంట+నమరెనేని, యవియు నాపవిభక్తికా+హ్వయము లయ్యె.

నీ. రలవర్ణములశృంగ+ములకును గుడులకు డాలకొమ్ములకును + టీలువచ్చు
నీటికి 1 బాఁకపం+దిటికిఁ దోఁడేటి కంబటికిఁ గూటికి గుడి+పాటి కనఁగ
జడ్డలు గలనలా+క్షరశృంగములకును గొన్నిమాటలకు లా+గుడుసులకును
గట్టిబొట్టులకుడి+కడ డుకారములకుఁ బూర్ణ యుక్తంబు లై + పొందుఁ డీలు

తే. చంటి కింటికి గొంగగుద్దంటి కఱటి
పంటికిఁ దుపాకిగుంటికి + రెంటి కనఁగ
*యిఱులకుఁ దిఱు లగునూతి + కేటిమిర్తి
కనఁగ షష్ఠిని గొన్నింటి + కమరు నిట్లు.

121

1 గంటి చెడ్పాటు చెడుపాటు + గాంచెననుచు(పూ. ము); రెండును ఛందో
భృంగములని తెలియజేయుచిహ్నము కలదు. 2 డాక (ప. ఓ).

*'నీటులకు (పూ. ము); 'నూయి' శబ్దము యొక్క 'యి' కారమునకు 'రి'
రాగా 'నూతికి' అగును. 'మిఱు' శబ్దముయొక్క 'ఱు' కారమునకు 'మి' రాగా
'మిటిమి' అగును. 'కొబట్టి' 'యిఱులకు' అనియుండవలయును గాని 'నీటులకు'
అనుట లేపక.

సీ. పాటికాటన + పందిటిగుంజ తాఁబేటినో రంబటిపిండిమండ

కాటిపాపండు జొంటిగడ్డ యింటిమగండు గొడ్డంటినరుకుడుగుంటికోవి
ముండేతికంకణంబులు చేతిసారకాయ కొత్తిపీరుడు పెద్దగొత్తిచెక్క-
నాఁపజొన్నలు కఱివేచపూవులదండ లలపాఁపమేతరియంపములకు

తే. విభుప పెనమున బోసినమినుపదోసె

లనుపపప్పును జొక్కంపుఁ బెనుపనేయి

యనుచు నిట్లు సమాసంబులందుఁ గొన్ని

పలుకులను నిల్పు నాపవిభక్తికములు.

122

అనాపవిభక్తికములు.

సీ. దూరు పేరుబిడారుతొలకరి పుల్లరి చాబుపాలు రవాలుజగిలి మొగలి

యీడు జోడును గీడునెన్ను పన్నును చెన్ను కల్లు జల్లును పొలుగాలి జాలి

చెండు దిండును దండుచేదోయి ప్రాయి వేయి పాచు వేదూదేదుగేదెముట్టు

గీము తొలిటివాముమోము పున్నమనోము కొమ్మిమ్మ తలదిమ్మ + తొమ్మ సొమ్మ

తే. మనుము మొదలగువికృతినామంబు లొక్క

కొన్నితుదల రుల్వాదులఁ గూడుకొనియు

లలి విభక్తులను సమాసములను రెంట

భువి ననాపవిభక్తికంబు లగుచుండు.

123

మువిభక్తిలోపము.

మూ. నూ. ప్రథమావైభక్తికమో ద్విందు శ్చ మహా స్తుతిక్రి

యార్జేతు.

31

తే. పడియె ననుక్రియతుడి నిల్వఁ బడియెడు నెడఁ

బ్రథమ యగుమాకు సమసనాపదమునందుఁ

బెలుచ నాదేశ మగుఁ బూర్ణబిందు వడియ

లోపమును జెందును వికల్పరూపములను.

124

క. పడతి స్త్రియంపడియె భయం, పడియె సుఖంపడియె సంభ్రమంపడియె బదం
పడియె ద్రియపడియెగడుభయ, పడియెరమించి సుఖపడియెభ్రమపడియె ననక.

తే. భ్రాంతిపడి చింతపడి యనుపట్లఁ బెద్ద

మన్న గలుగదు కొనను మాకున్న యగుట

1 బోటికొల్ప (పూ, మూ; ప.), 2 లినుప (పూ, ము), 3 పెను (పూ, ము).

వెన్న (ఓ), 5 లేమా (పూ, ము).

బలము పడియె మదేభము + పడియె ననినఁ

జెడి చనదు మూ సమాసంబు + నుడుగు గామి.

126

పువర్ణాదేశము.

మూ. నూ. తస్య సమాసే పుంపూ.

32

క. అదివిభక్తిముకారము, యాదవవర కర్తధారాయసమాసమునకా

మేదినిపైఁ జెందుఁ బువ, ర్ణాదేశం బది సబిందు + మగు పలసినచోకా. 127

తే. పడఁతి యబ్రపుటారు ల+బ్రంపుటారు, లతివచోద్యపుటారు చోద్యంపుటారు
మగువనూత్తపుఁగౌనునూత్తంపుఁగౌను, కలికిచొక్కపుమేనుచొక్కంపుమేను.

అధర్వణమతనంధులు.

మూ. నూ. ను మ్చాతో హల్యధర్వణాచార్యమతాత్. 33

తే. సమసనమున నామాంతశ్చంగములకెల్ల, హల్లు గదియ స్వార్థంబునఁ బొల్ల ద్రుతము
వికృతి నాగమ మై ద్రుతప్రకృతిపగిది, గాంచు సంధి నధర్వణాకవిమతమున.

క. చనుగపమఁ జనుంగవ యనఁ, దనరుఁ దలిరుజొంపమునకుఁ + దలిరుంజొంపం
బన వచ్చు ననుఁగువెలడికి, ననుఁగు స్వెలది యన శ్లిష్ట + మగు స్థిరపరతకా. 180

పదమధ్యద్రుతలోపబింద్యాదేశములు.

మూ. నూ. శత్రురేతూత శ్చో నో స్తస్యస్యా చ్చ పూర్ణబిన్దరపి.

అ. తెలుఁగువర్తమానములవృత్తంబు, కొమ్మపిఱుఁద ద్రుతము+కొమ్మమరినఁ
గొమ్మలోప మగు ద్రుతమ్మ పూర్ణం బగు, త్తమను గొన్నిటను వికల్పమునను.

క. చనుచును బూనుచు నెన్నుచు, ననుకొన్నిటఁ దక్క నంచు + ననుచును వించుకా
వినుచును గనుగొంచును గను, గొనుచును దిండుఁ దిను చనఁగఁ+గూడునుగృతులకా.

తే. ధాతుపదములనడుమను + దటలపిఱుఁద

వెలయు ద్రుతములు స్వరసమన్వితము లగుచుఁ

దొలగి తమచోటఁ బూర్ణబిందువులు నిలుచుఁ

గొన్నిటను గనుగొందుఁ జేకొంటి నవఁగ.

188

ప్రథమైకవచన ద్రుతప్రకృతులు.

మూ. నూ. వాత్తాన్వదో ద్రుతస్యస్యా ల్లుక్

35

క. క్యాహంగ నేను దా నను, ఏమాటలకొనద్రుతంబు + లేగు నిలుచు హ
ల్లుమిఁద సండునప్పుడు, నే మనుదును నేను మనుదు + ఏకృప నవఁగకా 184

1 నిలుపు (పూ. ము).

లే. తాను నే ననుపలుకుల + లోని ద్రుతము, అడగునో మీఁదఁబురుషంబులనుతదమన
సరళలిప్తు లగుఁ దద్భుతాక్షరము లర్థ, విందు లగుఁ దాఁజనంగ నేఁబిలిచితనఁగ.

పదాంత ద్రుతలోపము.

మూ. నూ. వాక్య న్నగతపదానాం చ.

36

క. పస గలసీసాదికముల, వసుమతి నొక్కొక్కపదము + వాక్య మనంగా
నెసఁగుఁ దదంత్యపదముకుదఁ, బొసఁగునకారంబు పొల్లఁపోవు న్నిలుచుకా. 136

లే. దానవారాతికేలికోఁద్యానసీమ, వాకభూజంబుచెంతఁ గాంతాలలామ
ననఘగుణధామ సత్యభామను బెరిమను, గలయు నిచ్చలు ననఁగ లఁక్ష్యంబులయ్యె.

పదాంత ప్రాణలోపము.

క. నాంతపదాంత ద్రుతమున, కెంతయుఁ బ్రథమాబహూక్తి + కేతెంచుత్పత్తి
యాంతస్థంబునకుం బ, ద్యాంతంబున స్వరము లోప + మగుఁ గొన్నింటికా. 138

క. నలినాక్ష తెలుఁగుపద్యంబులకడపల నుండునలల + పొల్లులకు మహీ
స్థలి గుడుసులు శృంగములును, నిలుపరు చదువునెడ లాక్షణికు లెచ్చొట్టా 100

ద్రుత ప్రకృతికాంతబిందుసరళా దేశము.

మూ. నూ. పరుమా ద్రుత ప్రకృతికా త్సరళా స్వస్య స్తద్భ్రతం

చ బిష్ట స్సాన్యతే.

37

సీ. ధర ద్రుత ప్రకృతికాంతంబులచేఁ బరుషంబులు సెడి సరళంబు లగును
ద్రుతములు ఖండబిందువు లగు నాపట్ల గాఢేయముని వెంటఁ + గదలి నడచెఁగ
జరణపంకజభూళిఁజట్టు నాతిగఁ జేసె వెనుఁ డొక్క మనకుండ + విల్లు విటిచె
ధాత్రితనూభవఁ + దగ వివాహం బయ్యె గురువై భవంబునఁ + బురికి వచ్చె

ల. నినుకులేంద్రుఁ డనఁగ + నివి యుదాహరణంబు, లిట్టిచిన్ని సున్న + లెల్ల గుఱుచ
లిపులమీఁద నుండునపుడు గొప్పలు నగుఁ, గడమవ్రాలమీఁదఁగావుగాని. 140

ల. ముంగమురువు దాలిఁచెం గాంత యన నిట్లు, గొప్పసున్న లగునుగుఱుచమీఁద
రాజె నగ్ని గాలిఁచేఁ జాల నన నిట్లు, నిడుదమీఁదఁ గావు + నిండుబొట్టు. 141

ద్రుత ప్రకృత్యంతసరళా దేశము.

మూ. నూ. అవికారగ లే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ నన్తి లే షరతః. 38

సీ. అవని ద్రుత ప్రకృత్యంత ద్రుతంబులు చెడి బిందువులు గానియొడల కాని
వలపలిపరుషముల్యరుసతో సరళంబు లవుఁగాని యచట బిందువులు లేవ

1 విలిచితి ధన (ప). 2 నిజసరళంబు (పూ. ము; ఓ.).

తండ్రి పంపునను గాంతారంబునకు నేటి సమదవిరాధునిజావ మొత్తె
నతివతోడను డేకుటాకుటింట వసించె గనకమృగంబును + దునిమివైచె

లే. భామినిని బట్టుకొనిపోవుపజ్జికంఠ
వంతకునిఁ జేర్చె బుత్తమిఁ త్రాన్వితముగ
నగరమునకు మహిజాతఁను గొనివచ్చె
రాముఁ డర్మకులాంబుధిఁసోముఁ డనఁగ.

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతలోచము.

మూ. సూ. లు గ్వో ద్రుతప్రకృతికా త్వరత స్సరశే శ్చిరే చ న
స్య స్వాత్.

39

నీసమాలిక. సరళంబులును సిరాక్షరచయంబును ద్రుతప్రకృతికబ్బంబులఁపైని గదియు
నపుడు తదంత ద్రుతాక్షరంబులు వికల్పమున లోపంబు లై + పరఁగుచుండు
జనియించె గరుడకేతనుఁడు దేవకియందుఁ బెరిగెను గోపికి + బిడ్డఁ డనఁగ
నతినుతిఁ గాంచె జంభారిముఖ్యులచేతఁ బూతనను జయించె + బురిటిలోన
ననుపమసితి డెందఁమున భీతి నొందక చంచెను డింభుఁ డై + శకటచైత్య
నడఁచె దుష్టాత్ముఁ దృణావర్త మెడఁ బట్టి తిగిచి నేపల్లెను + దిక్కు లద్రున
గర్గచే బహునామఁకములు గాంచెను నెఱచెను బాలలీలలఁ + బెక్కుగతులఁ
బాడమాపె భేచరఁధూచరావలి దల్లి కాననంబునను ఖిఁగాలి మెచ్చఁ
గదలె ఘోషాంగనాసదనంబులకు వెన్న ముచ్చిలియెను గంటఁ మ్రోగ కుంఠ
జేసె ఛిద్రంబులు + తీరభాండంబులఁ బలికెను ఛలవాక్యఁముల వనితలఁ
బడవైచె ఝంపాప్రభంజనం డన మద్దు లరిగెను ఘుల్లీరఁబాలవికిని
వదలక కాచె తేనెలు మీఱఁ గ్రేపుల గోపకులను తీవిఁ + గూడి మాడి
తునిమె ధక్కుకుఁ జర్తఁమునకు నోయన వత్సదనుజాని ధాకలోఁ + దలక కుండ
నిర్మించె ధీరుఁ డై + నిలిచి బకాసురు నఘుని ధాత్రిని గూర్చె + నమ్మతముగఁ
గల్పించె నీరజఁగర్భుండు దాచిన వలను మీఱఁగ నూర్చెఁపత్సములను
గ్రీడించె ఫలితకాఁఖిచ్చాయలను మారిఁ జాటెను పుల్లప్రఁనూనమాల
వవలిల భంజించె + వావులఁ గాయము గర్దభాసురుని భీకరకరీరుఁ
గాలియు నుద్గించి + కాలింది వెడలించెఁ బాపెను ముండెడుఁదావనప్పి
సరసి యాద్యకేరి + సలుపుచుండంగఁ జేకొనియెను యువకులఁకొక లెల్ల
భుజయించె రుచికరంబుగ విప్రవనితలచేతను రాజాన్నఁజాత మెలమి
రక్షించె లేఖభఁ ర్త మరింప నెల్లర హస్తంబునను లీల + నచల మెత్తి

శరమున వరుణకింకరుఁ డెత్తికొనిపోవునందుని వెదకి పంతుమునఁ దెచ్చెఁ
దాల్చె శయాంబుజాతంబున వేణువు పూరించెను కిరీషములు చిగుర్పఁ
బాడె పద్మస్వరః ప్రభవగీతంబు విరాలిఁ బెట్టెను పట్నః దాలకలను
జలమున నుండరీఃజనములఁ గితురించి చనియెను సూనవ్యః త్నములనడుమఁ

తే. గరుణ హేమాంబరంబుతోఁ గానవచ్చి, మాన మెల్లను హరియించి + మరునికేలి
చారి నెల్లను దేల్చెను + వరుసకొలఁది, నన ద్రుత ప్రకృతుల కుదాహరణము లగు.

తే. ధేనుపాల తవర్గద్విఃతీయ మొకఁడు, మొదలియనునాసికంబులు + మాఁడులిపులు
నాంధ్రసంస్కృతశబ్దాదులందు లేమి, జేసి వానికి లక్ష్యము + లెప్ప నైతి. 144

ద్రుత ప్రకృతికాంత ద్రుత శ్లేషము.

మూ. నూ. అలుకి చ సంశ్లేష స్సన్యత్.

40

క. లలి సరళసిరములదా, పలినాంతపదంబు లూడిపలికెడుచో సం
ధులు గాంచును దతవర్గం, బులు నాటిటిచెంతఁ దక్కుఁ బొల్లు లయి హరి. 145

క. టతవర్గంబులు రెంటును, సతతము సరళాక్షరములు + సమలిపులును ని
ర్జితముర నాంతపదాంత, ద్రుతములనుం గూడుకొనవు + తుదిఁ గదిసినచోకా. 146

మాలినీవృత్తము.

నలువఁ గనినవేల్పు + న్గంధవాహదతల్పు
న్నలకలిభయహర్త + జ్ఞాంబవత్పాతభర్త
న్నలినదశసమాక్షు + స్వాణదైత్యేంద్రశిక్షుం
దలఁతు ననఁగ జెందుం + దన్నకారంబు లెందుకా.

147

మహాస్రగ్ధర.

నవత ల్పాయం దలంతు + నగపతిగమను + స్ఫుత్రచిత్రధ్వజాంకు
న్నవకందర్పావతారు + స్ఫణిపతిశయను + స్ఫుస్తవాధేందునేత్రు
న్నవరత్నాంచక్కిరీటు + న్నవపదజనకు + స్ఫర్తవస్త్రాపిధాను
న్నవసితక్షీరచోరు + న్నతజనులభు + న్నానిహృత్పద్మవాసుకా

148

సరకపుష్పిణీవృత్తము.

సరకభయసంహారు + శ్యాదవాగ్రేసరు
న్నరకదనుజాంతకు + శ్రాపిణేయానుజు
న్నరముఖసురార్చితు + న్నత్తజావల్లభు
న్నరహరిఁ దలంచెద + న్నాంభితార్ద్రాపికా

149

ప్ర సేవృత్తము.

నిరజాలేక్షణుఁ + శ్శేషసింహాసను, న్నారదాదిస్తుతు + న్నట్పదక్యామలు
న్నారకాపద్ధరు + న్నామజేంద్రావను, న్నే రహస్యంబున + న్నృద్గతుం జేసెదకా.

ద్రుతప్రకృతికాంతబింద్యాదేశము.

మూ. సూ. బిన్దుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచుత. 41

తే. కడుఁ దృతీయచతుర్థవర్గములు గలుగు, సరళములు సమలిప్తులును + బరము లైన
శబ్దాని కాంతపదాంతద్రుతంబుపాల్ల, బెఱికి యై నిత్యముగఁ బూర్ణబిందు వగును.

క. నన్నయనూత్రమునఁ గ్వచి, తన్న దొకటిఁ దక్క బొట్ల + కత్తరనియమం
బెన్నుట లే దాదికవుల్, గొన్ని తెలుఁగు లరసి తెలిసిఁకొంటిని వీనికా. 152

అని యెఱుఁగి యనినఁ దృతీయవర్గసరళంబునకు రాచమల్లువారివృత్తసంధములోను
ప్రయోగము చతుర్థవర్గసరళంబునకు రాఘవపాండవీయములోను భారతార్థము
నందు పింగలివారపరాజు ప్రయోగము టవర్గద్వితీయమునకు త్రైకంకవోపాఖ్యా
నములోను కవిసింగరన్న ప్రయోగము. 158

క. దుంతీశు ధైరవుని నీతి, కంకు విశాలాక్షి దండకరు జాహ్నువి వై
కురతపతి గుహుని లోలా, రుక్మం తేవలు మీఱ భూవారుడు పొడగనియెకా. 154

టవర్గచతుర్థంబునకు అధర్వణాచార్యులవిరాటవర్ణమునందు:—

తే. ధాంధమితభేరికాధ్వనశ్రీమం ధులీని, నాదమును మిన్ను మూట్ట నానారతంబు
పెక్కుగంధర్వపతులు నల్దిక్కులందుఁ, గాచసౌగంధికంబుఁ జేఁగలరె యెరులు.
తవర్గంబునందు ద్వితీయవర్ణము సంస్కృతాంధ్రశబ్దాదులందులేదుగానఁ
బ్రయోగంబు గలుగ నేరదు చతుర్థాక్షరంబునకు అనంతనిఘండము
నందు:—

తే. పేర్చి పొల్లనకారంబు + బిందు వగుచు
మీఁద నున్నధకారంబు + నూది ప్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణఁ దుదయించినం ధరిత్రి
యంతయును నిరుపద్రవం + బయ్యె ననగ. 156

క. మందర్గ గజబహుకారము, లొందిననాంతములతుదల + నుండుద్రుతములం
గ్రందుకొని వికల్పంబున, బిందువులుగఁ జేసి కృతులఁ + బెట్టదు రొకచోకా

నీ. అంగజకేళిఁ జేల్చెం గోపకాంతల నగము మా న్నంబున + న్గరిమఁ దాల్చె
గుంజి భోజధరావారుం జముకడఁ జేర్చి నరుఁ బ్రోచె రణమున + న్నగ మెఱుంగ

జాంబవంతుని గెలిచెం బంటుతనమున నటికె జక్రంబున + న్నాణుపాణు
లన్తుకుండలము లిచ్చెం మహీసుతుం జంపి నాటె భూతలమున + న్నక్షువతరువు
తే. దైవమాత్రంబె దేవతీ దేవిపట్టి, దేవదేవుండు శ్రీవాసుదేవుం డనగ
గజబమంబుల డాపల + గదియునట్టి, నాంతపదముల కెల్ల లక్ష్యంబు లయ్యె. 158

నమకారద్విత్యమైత్రము.

తే. తమకుం దాము ద్విత్వంబు లై + యమరునవియు
బిందువులు డాపలను వెలుగొందు నవియు
నొక్కరూ పయి పూర్వప్రయోగ సరణి
నములు ప్రాసంబులకు నిల్చు + దమకుం దాము. 159

క. మిన్నేలు పాదమున ధాత న్నాల్గిని గుసుమశర నెదం గాంచిన
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నతి సేయదురు నిన్ను + సనకాదు లజా. 160

క. తమ్ములను మల్లికాకుసుమముల మరువాదిపత్రమాలికలను భ
క్తి మురసంహరుపూజలు, సత్తుదమున సలుపఁ గలుగు + సకలార్థంబుల్ 161

పదాంతములుకారద్విత్యలోపములు.

మూ. సూ. ప్రథమ లుగపి ద్విసుల్పాః. 42

క. సమయును వికల్పకంబున, శమితదనుజ తమకుం దాము + జడ్డ లయి పదాం
తముల వెలింగెడినులపవర్ణములను బ్రథమాక్షరములు + రాజీవాక్షా. 162

తే. కన్న మూసెను గను మూసె + జన్నదోయి
గబ్బిచనుదోయి మిన్నవాఁక మినువాఁక
ములు నాటెను ములు నాటె + బల్లగంటి
తరుణి పలుగంటి కలుముంత కలుముంత. 163

ద్రుతలోపసమాసములు.

మూ. సూ. ద్రుతస్య సర్వత్ర లు కృమానేషు. 43

తే. పనధితనయేళ యయినటువంటి యనుచుం
బరపదవిశేషము తేటపఱుచుకొనుచుం
దొలుతటిపదంబుకొన నుండు + ద్రుతేషు గుడియు
సమసనమునందుం జెందు లోపములు కృతుల. 164

క. కడపలి ద్రుతమును గుడియును, బొడ వడఁగిన బయిని బరుషముల సరళము లొ
జెడవు వెఱుమాల్లు లెల్లను, సడలక స్థానంబు లెల్ల + సంధులు గాచున్. 165

తే. జగతిఁ జప్పనికూరకుఁ జప్పగూర, చనును జక్కనిచాయకుఁ జక్కజాయ
 హెచ్చు¹పచ్చనిటోపికిఁ బచ్చడోపి, గరిమఁ గమ్మనితావికిఁ గమ్మదావి. 166
 అ చల్లగాలి తీయ విలు నా సరళిన్, రాక్షరములు తొల్లి టట నిలుచుఁ
 బంచబాణజనక పచ్చాపు నల్లాపు, అనుచు నచ్చు లెల్ల నడుకు నిట్లు. 167

హేమాచార్యమతసంధులు.

మూ. నూ. హేమోక్తేః పరుమాణాం గనడదవా స్ఫుటః పదాత్
 ద్వంద్వేఽ. 44

క. నుమనఃసుత ద్వంద్వసమా, సమనను హేమాక్షిని బరశబ్దాదిమవ
 ర్ణము లగుపరుపాక్షరములు, తమరూపులు విడిచి గనడదవ లగు వరుసక. 168
 అ. కనువుగట్టెలనఁగఁ గాలునేతు లనంగ, నిక్కు డెక్కు లితఁడు నేరఁ డనఁగ
 నొప్పదప్ప లనఁగ నూరువల్లె లనంగ, జరుగు నిట్లు ద్వంద్వసమసనమున. 169

ప్రథమాంతగనడదవాదేశము.

మూ. నూ. గనడదవా స్ఫుటః ప్రథమామాత్రా దాత్తాన్తదో
 ర్విసాపరుషాః. 45

సీ. శుకమునిస్తుత ద్రుతప్రకృతు లా నేను దా ననురెండు దక్కంగనవనిఁ గలుగు
 ప్రథమావిభక్తుల పైని దత్తుల్యశబ్దములమీదను గనుపట్టు నాంధ్ర
 శబ్దాదిగతపరుషంబు లేనింటికిఁ గ్రమము దప్పక వచ్చు గనడదవలు
 సిరి గలిగిననాఁడు పురుషుండు నెలరేగి నిక్కంబు డెక్కులు నెరవుఁ గాని

తే. ప్రియము దళు కొత్త నరికిఁ బెట్ట లేఁడు
 కలిమి వోయిన నీకిఁ గాంక్ష నేయు
 నపుడు గలుగునె తనకు గా నైన ననఁగ
 నివి యుదాహరణము లయ్యె నెన్నిచూడ. 170

మూ. నూ. న వికృతిశబ్దా త్వరత స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి
 గనడదవాః. 46

సీ. పరమాత్మప్రథమావిభక్తులమీదను దత్తమానాంధ్రశబ్దములమీదఁ
 గలసంస్కృతపదాదిగతపరుషంబు లెల్లడ నిజరూపము లెట్లడక నిలుచు
 గాదిలిజవరాలు కమలనివాసిని చిటుతముద్దులపట్టి చిత్తజాతుఁ
 డనుఁగుఁజ్జుట్టంబు టంకాయుధహస్తుండు మక్కువముఁబడి తామరసవైరి

1 పచ్చనిటోటకుఁ బచ్చడోట (పూ. ము); పచ్చనిటోపికిఁబచ్చడోపి (ప);
 పచ్చనిపోటికిఁ బచ్చబోటి (ప).

తే. నిక్కమర్తి మామ పానీయరాశి, యరసి చూడంగ నెప్పని + కట్టివేల్పు
నాడు కరుణించి నాకు స్వప్నమున వచ్చి, తెనుగు గావింపు మనియెను + దీనిననఁగ

కల్పితకల్పవల్లీనమానలక్షణసీనమాలిక.

పంచదశవిధాంధ్రపద్యగర్భితములై కరభృతకరుహముఖ్యంబు లగుచుఁ
బరఁగు ద్వితీయవిభక్త్యైకపదసాంతసంస్కృతభాషాష్టసమసనములు
వాని కధ్యాహార్య + మై నామి యనుధాతుపదము పైకొనునభిప్రాయములకు
సమససాంతస్థితాక్షరములపైఁ గలతలకట్టులకు శృంగములు ఘటించి
బొట్టులవలపలఁ + బాదలునర్ధాద్యక్షరము లెల్లఁ దత్సరఃశములు చేసి
యాదివర్గద్వితీయములదాపల నుండుపూర్ణంబులకుఁ బద్యములకుఁ దుదిని
దనరునున్నులును బొట్టునకారములఁ జేసి పరియింప నగుసాంధ్రపద్యవిత్తి
తరువాతఁ గందపఃపద్యముతోడఁ గులకమై తలచూపు దానికి + ధాతుపదము
మదనవిలసితయుఁగ్తం బయ్యెఁ బదపదంబునకు సప్తాక్షరంబులుగఁ జదువ
నిపుడు చెప్పినవృత్తమే యంగవిధులచే మధుమతివృత్తసామంబు గాంచుఁ
బాదపాదమునకుఁ + బగునాలువర్ణము ల్లావింపఁ బ్రహరణకలిత మయ్యెఁ
దొలుతటిసమసనంబుల ద్రుతప్రకృతులై పై నొక్కసమసనపదముఁ గూడి
పంచదశాక్షరఃపదంబులై మణిగణనికరసమాఖ్యఁ జెందు
సప్తమాత్రావృత్తయమళ మయ్యె ద్రుతాంతసమసనం బొక్కొక్కచరణ మైన
సాంతసమాసపద్యంబు బొక్కపాద మై రగడలలో మధురగతియు నగుఁ
దలపోయ నిటుల వ్యత్యయలేఖనక్రమవిధులు పోడకలఘువృత్త మండ్రు
ద్విపదపాదం బయ్యె + దీనికిఁ గడపలఁ జూపట్టు ద్రుత మరఃసున్న యైన
వెన ద్రుతాంతంబులై + ససమాసములు నాలుగవరగతి కేకాంఘ్రి + యై తనర్పు
వేములు కడపల + వెలయు సమాసంబు మొదలుగాఁ దుదయును మొదలు గలయఁ
జదువువేళఁ దృతీయఃసప్తమసమసనచరమబిందులు ద్రుతాక్షరములైనఁ
గనుపట్టు నెనిమిది + కందపద్యంబులు గణయతిప్రాసము + ల్కడమ గాక

తే. నిట్టిగర్భకవిత్వంబు + లెఱిగి నీకుఁ గవిత రచియించు వానిభాగ్యంబు వొగడ
నమరనేతకు ధాతుకు + నైనఁ దరమె, సవ్యాభూ(జా)దక్షిణైకయోజననివేశ. 172

అవతారిక.

అథేదానిం కాకుమార్యప్రకవివర్యః పంచదశాన్ధిపద్యగర్భితాష్టసమాసాన్
ప్రహరణకలితవృత్తేన సంగృహీతి.

1 పంచదశ (ఓ. ప; పూ. ము). 2 పంచాశద (పూ. ము). 3 సవ్యామీ (పూ. ము).

కరదృతకరుహం • కరిహితకరణం, కరుహసఖరుచి • గరుడఖగరధమ్
ఖరఘనకరవిం • ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం • గరధరకరతమ్.

173

టీక. బాలానాం మందబుద్ధీనాం సుఖావబోధార్థ మేత దప్తసమాసాంతగత శబ్దానాం
క్రమేణార్థం దర్శయతి ప్రపంచయతి-కరదృతకరుహం కం జలం కం శిరోంబునో
రితి నానార్థాభిధానాత్-కేజలే రుహతి ప్రాదుర్భవతీతి-కరుహ మబ్జం శంఖ మితి
యావత్-రుహబీజచర్చణః ప్రాదుర్భావ ఇతి ధాతుః కరో హస్తః బలిహస్తాంశవః
కరా ఇత్యమరః-కరేణ దృతం కరుహం శంఖం యేన తం కరదృతకరుహం శంఖ
ధారిణ మిత్యర్థః యద్వా కరేణ మాస్తేన దృతం కరుహమంబుజంయేనతం కరదృతక
రుహం పద్మస్యాంభోరుహ త్వేన కరుహత్వస్యవక్త్రంశక్యత్వాత్ తథాచ మాస్తదృ
తాంభోరుహ మిత్యర్థః శంఖచక్రగదాపద్మధారిణృ వనమాలిన మితి ధ్యానాస్త
రప్రసిద్ధేః.

1

కరిహితకరణం కరో హస్తోస్యాస్తీతి కరీ మతంగజః కుశ్మరో వారణః
కరీత్యమరః-కరిణో హితం మోక్షణం కరిహితం-కరిహితే కరణః సాధనభూతః-
తంకరిహితకరణం-అత్ర కరణాధికరణయో రితి కరణార్థే ల్యుట్ నచాస్య ల్యు
డస్తస్య పుంస్త్యం శంకసియం నారాయణ ఇత్యాదౌ పుంస్త్యస్యాపి ప్రసిద్ధేః వి
శిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లింగస్యేతి జనపదాదిషు పూర్వై రభిహితత్వాత్ పురా
ణి సాంధ్యరా డింద్రద్వయమౌఖ్యే రాజర్షి రగస్త్యకాపనకా ధజేంద్రితా మా
పన్నస్సక్ కదాచి త్యుష్ణావకాదుగోదధిమధ్యతిహుటవలాగ్రవారుణోద్యానాం
తరసరోవరం సమాగత్య దేవతకాపాగతగ్రాహరూపిణా హూహూగంధర్వేణ
గ్రస్తః ప్రాక్తన జన్మతపోవిశేష విజ్ఞానసంపన్న స్సక్ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య
స్తోత్రం చకార వైకుంఠభవస్థో వాసుదేవస్తత్సమీపం ప్రాప్య మోక్షయామా
నేతి సుప్రసిద్ధం భాగవతే.

2

కరుహసఖరుచి కేజలే రుహన్తి కరుహః ణ్యుమౌఖజానికరుహః ణ్యుంభోజాని
కరుహఃణాం నీరజానాం సఖాహితః కరుహసఖ నూర్యః అత్ర రాజాహ
స్సఖిభ్య వ్దజితి టచ్చ్రుత్వియః కరుహసఖస్య నూర్యస్య రుచి రివరుచి ర్యస్య
తం కించ యథా భాస్వాక్ తమో నివర్తయణ్ లోకం దీపయత్యేవం
విష్ణు రప్యజ్ఞానరూపతమో నివర్తయణ్ లోక దీపకత్వా త్రస్య భాస్కర
తేజోవత్త్వం యుక్తం యద్వా కరుహః ణ్యుత్పలాని తేషా మపి జలరుహత్వస్య
వక్త్రం శక్యత్వాత్ కరుహణా ముత్పలానాం సఖాహితః కరుహసఖ శ్చంద్రః
కరుహసఖస్య భూషణమయచంద్రస్య రుచి ర్యస్య తం బాలభావే మారిణార్థ
చక్రాకారణభూషణధారణస్య కర్ణామృతే షూక్తత్వాత్ యద్వా నూర్యకోటి

ప్రతికాశం చంద్రకోటిసమప్రభ' మితి పద్మ పురాణే భగవద్ధ్యానాంతరస్య సత్త్వా
చ్చ అస్తిన్నర్థ కరుహసఖేత్యత్ర బహువచనతయా సమాసో జ్ఞేయః బహుత్వస్య
త్రిత్వాదిసాధారణత్వాత్ అథవా కరుహః జీవీవరాణి తేషాం సఖా మృదయ
భూతా తుల్యరూపిణీత్యర్థః-తాదృశీ రుచి ర్యస్య తం తైత్వం హి యత్సా ప్రకృ
తే ర్జల స్వేత్వాదివ ద్భిన్నలింగానా మపి విశేషణవిశేష్య భావ స్సమ్మద్యతే. 3

గరుడ ఖగరథం-గరుడో గరుత్మాక-గరుత్తా న్గరుడ స్తార్త ఇత్యమరః గరుడ
ఇతి ఖగః పక్షి గరుడఖగః గరుడఖగ ఏవ రథో వాహనం యస్య తం యద్వా ఖేగ
చ్చన్తి చరన్తితి ఖగా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఖగశబ్దస్య దేవతావాచకత్వస్యాపి వక్తుం శ
క్యత్వాత్ గరుడఖగో గరుడదేవః స ఏవ రథో యస్య తం అథవా గరుడ ఏవ ఖ
గరథో వ్యోమసంచారణపటూ రథో యస్య తం కించ-ఖగ స్సూర్యః శరార్క-
విహగాః ఖగా ఇత్యమరః సూర్యశబ్దస్య శ్రేష్ఠవాచకత్వస్యాపి వక్తుంశక్యత్వాత్
గరుడానాంపక్షికాంశ్రేష్ఠః గరుడఖగః స ఏవ రథో యస్య తం.

ఖరఘనకరవిం-ఖరః ఖరాసురః ధేనుకవనవాసీగర్దభాసురః-అథవాదండకారణ్య
నివాసో రావణజ్ఞాతిః ఖరాసురః స ఏవ ఘనః మేఘః ఘనజీమాతమూదిరా ఇత్య
మరః కః వా.యః మారుతే వేధసి బ్ర ధ్నే పులసి క ఇత్యమరః కానాం వాయూ
నాం రవిశ్రేష్ఠ శ్చణ్డమారుత ఇతి యావత్ ఖరఘనస్య కరవిః తం ఖరసమానఖరా
సురస్య ప్రళయవాయుస్సూరూపః అస్తిక పక్షే భాగవతరామాయణ ప్రసిద్ధిర్ద్ర
ష్టవ్యూ. 5

ఖరతరకరగం ఖరతరా న్నీత్యతరాః తిగ్గం తిత్సం ఖరం తద్వదిత్యమరః, కరా
అంశవో యస్య సః ఖరతరకర స్సూర్యః తంగచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం ధ్యేయ
స్సదాసనిత్యమణ్డలమధ్యవ ర్తీతి ధ్యానశ్లోక ప్రసిద్ధత్వాత్ యద్వా ఖరతరో దర్దరః
కరో యస్య సః ఖరతరకరః కుంజరః స ఇవ గచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం మత్త
మాతంగవిక్రమమితి రామానుజే బాలకాం వాలీ కింపనప్రసిద్ధేః - నచాత్ర
విక్రమపదస్య పరాక్రమార్థపరతాత్పర్యణీయా తద్వ్యాఖ్యానే తత్పదస్య క్ర
ము సాదవిశేషణ ఇత్యస్తాద్ధాతో ర్గమనార్థకత్వ స్యోక్తత్వాత్.

గరళముఖరిపుం గరళం విషం ముఖే యస్య సః గరళముఖః కాళియః తస్య
రిపుః శత్రుః తం కాళియమర్దన మిత్యర్థః ఆశ్ర భగవాన్ యమానామ్రదన్
కాళియాఖ్యం మహారగం శిక్షితవా నితి పూర్వభాగవతప్రసిద్ధేః. 7

గరధరకరతం గరతీతిధరః దుధాణో ధారణిపోషయో రితిధాతుః గరస్య కాల
కూటస్య ధరో గరధరస్యదాశివః స ఏవ గరధరకః స్వాధ్యక్ష ప్రత్యయః తస్మిన్తతః

ప్రీతిమంతం నారాయణస్మియ మనంగమదాపహార మితి స్తోత్రాత్ యద్వా కశబ్ద
స్య బ్రహ్మహుతత్వాత్ గరభర శ్చకశ్చ గరభరకా తయోః రతం ప్రీతిమంతం య
ద్యపి నారాయణస్య సర్వసమత్వ మేవ వక్తవ్యం తథాచ లోకీకసామ్యా త్పురాణ
ప్రసిద్ధే శ్చ తద్వ దుక్తి రితి జ్ఞేయమ్ అత్ర నామిత్యాధ్యాహారేణ తథావిధం గో
పాలం నామిత్యర్థః యద్వా గరభరకరక మిత్యత్ర గరేతి ధరేతి కరత మితి పద
త్రయం ద్రష్టవ్యం తథాచ హేగర విష స్వరూపసాపిష్టేతి యావత్ కే బ్రహ్మణి
రతం ప్రీతిమంతం పూర్వోక్తవిధం దేవం ధర హృది ధ్యాయన్వే త్యర్థః అత్ర కృ
ష్ణస్య గరుడఖగరథమితి విశేషణద్వయసామర్థ్యాత్తదభజనేనాస్య పాపకోఢో
భవిష్యతీతి తథోక్తిరితి జ్ఞేయమ్.

8

వ. సప్తాక్ష రైకపాదం బైన గర్భరుదనవిలసితవృత్తద్యయము.

కరద్యుతకరుహుణ్, గరిహితకరణుణ్, గరుహసఖరుచిణ్, గరుడఖగరథుణ్. 176

గర్భద్వితీయమనవిలసితవృత్తము.

ఖరఘనకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్, గరభరకరతున్. 177

వ. కొంద షీరెండువృత్తములు మధుమతీవృత్త మందురు.

చతుర్దశాక్షరైకపాదం బైన గర్భప్రహరణకలితవృత్తము.

కరద్యుతకరుహుణ్ + గరిహితకరణుణ్, గరుహసఖరుచిణ్ + గరుడఖగరథుణ్
కరఘనకరవిణ్ + ఖరతరకరగుణ్, గరళముఖరిపుణ్ + గరభరకరతుణ్. 178

పంచదశాక్షరైకపాదం బైన గర్భమూళిగణనికరవృత్తము.

కరద్యుతకరుహుని, గరిహితకరణుణ్, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరథుణ్
ఖరఘనకరవిని + ఖరతరకరగుణ్, గరళముఖరిపుని + గరుడఖగరథుణ్. 179

అష్టాక్షరైకపాదం బైన యవ్యమూత్రావృత్తద్యయము.

కరద్యుతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని. 180

గర్భద్వితీయమూర్త్యవృత్తము.

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరభరకరతుని. 181

షోడశాక్షరైకపాదం బైన గర్భమధురగతిరగడ.

కరద్యుతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని
ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరభరకరతుని. 182

వ. కొందఱు దీనినె షోడశలఘవృత్తము నందురు.

పంచమాశ్వాసము.

పంచదశాక్షరైకపాదం బై నగర్భద్విపదము.

కరద్యుతకరుమాని, గరిహితకరణున్, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరఘన్
ఖరఘనకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతున్. 183

దావ్రిత్రింశదశాక్షరైకపాదం బై నగర్భహరిగతిరగడ.

కరద్యుతకరుమాని + గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని + గరుడఖగరఘన్
ఖరఘనకరవిన్ + ఖరతరకరగున్ + గరళముఖరిపుని + గరధరకరతున్. 184

గర్భప్రథమకందము.

కరద్యుతకరుమాన్ గరిహిత, కరణున్ గరుహసఖరుచిని + గరుడఖగరఘన్
ఖరఘనకరవిన్ ఖరతర, కరతున్ గరళముఖరిపుని + గరధరకరతున్. 185

గర్భద్వితీయకందము.

గరధరకరతున్ గరద్యుత, కరుమాన్ గరిహితకరణుని + గరుహసఖరుచిన్
గరుడఖగరఘని ఖరఘన, కరవిన్ ఖరతరకరగుని + గరళముఖరిపున్. 186

గర్భతృతీయకందము.

గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతున్ గరద్యుతకరుమాని + గరిహితకరణున్
గరుహసఖరుచిన్ గరుడఖ, గరఘన్ ఖరఘనకరవిని + ఖరతరకరగున్. 187

గర్భచతుర్థకందము.

ఖరతరకరగున్ గరిళము, ఖరిపున్ గరధరకరతుని + గరద్యుతకరుమాన్
గరిహితకరణున్ గరుహస, ఖరుచిన్ గరుడఖగరఘని + ఖరఘనకరవిన్. 188

గర్భపంచమకందము.

ఖరఘనకరిహితఖరతర, కరగున్ గరళముఖరిపుని + గరధరకరతున్
గరద్యుతకరుమాన్ గరిహిత, కరణున్ గరుహసఖరుచిని + గరుడఖగరఘన్. 189

గర్భషష్ఠకందము.

గరుడఖగరఘన్ ఖరఘన, కరవిన్ ఖరతరకరగుని + గరళముఖరిపున్
గరధరకరతున్ గరద్యుత, కరుమాన్ గరిహితకరణుని + గరుహసఖరుచిన్. 190

గర్భసప్తమకందము.

కరుహసఖరుచిన్ గరుడఖ, గరఘన్ ఖరఘనకరవిని + ఖరతరకరగున్
గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతున్ గరద్యుతకరుమాని + గరిహితకరణున్. 191

గర్భాష్టమకందము.

కరిహితకరణున్ గరుహస, ఖరుచిన్ గరుడఖగరఘని + ఖరఘనకరవిన్
ఖరతరకరగున్ గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతుని + గరద్యుతకరుమాన్. 192

పదప్రకాశితకందము.

క. కామెపలినానుపురిను, లామ సరోజా ప్తకోటిధామ జలధర

శ్యామ యదుసోమ దనుజవి, రామ న్వృజశ్రీమనోభిరామః దలంతుకా. 193

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్ర భరద్వాజగోత్ర కామెపల్లి పురమందిర వందనందన చరణారవిందవందనాభిలాషమనిషాప్రాభవ వేంకటార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవీరచితం బైనయంధ శబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణ శాస్త్రంబునం దప్టాదకార్యావృత్తంబులు నష్టచత్వారింశత్సూత్రంబులుం గలసంధి పరిచ్ఛేద మను పంచమాశ్వాసము.

అప్పకవీయము సంపూర్ణము.

శుద్ధపత్రము.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	ఆసాధువు.
8	5	దిద్దసు	డిద్దసు
40	26	1 చెల్లమి...చెల్ల	1 చెల్లము...మిచెల్ల
42	11	2 అది	అది
51	1	తులా	తలా
55	1	అంతసలు	అంతసులు
56	28	విశ్రుత	విశ్రుతి
66	22	టవరాక్షర	టవరాక్షర
72	16	శస్సస్యత్	శస్సస్యత్
86	5	డేలు	డేటు
96	10	చెలుగు	చెలుగుఁ
106	19	పష్టాప	పష్టాప
112	2	ననియెఁ	ననియెఁ
120	17	వైశ్య	వైశ్న
122	17	మంత్ర	మత్ర
146	11	దాంగ	దాంగ
152	27	¹ నిన్నదర్శక	¹ నిన్నదర్శక
172	24	వాంఛితార్థ	వాంచితార్థ
179	7	నిచ్చు	నిచ్చు
180	5	దేహ...మునివిను	దేహ...మునిను
190	29	గూర్చ	గూర్చి
191	27	4 నికీర్య	⁴ నికీర్య
219	4	విచికిలిత	విచికిలిత.
220	11	లలలమలగ.	లలలమగ.
221	17	లలలలలగగము.	లలలలగగము.
228	14	న న గ.	న లగ.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
225	7	ఁ-గిరి	ఁ-గిరి
226	21	గిరి-అర్చ	గిరి-అర్చ
243	17	గిరి-గిరి-అర్చ	గిరి-గిరి-అర్చ
247	28	గిరి-గిరి-అర్చ	గిరి-గిరి-అర్చ
247	8	గిరి-గిరి-అర్చ	గిరి-గిరి-అర్చ
257	14	దారి	దారి
264	13	జలజాపు	జలజాపు
268	2	నెన్నిదివిభ	నెన్నిదివిభ
280	13	దేవ	దేవ
304	13	సాగనేని	సాగనేని
305	1	తరువన	తరువన
308	21	గవసినను	గవసినను
311	30	తెలిమిగా	తెలిమిగా
316	6	రప్పలు	రప్పలు
317	11	జలరాశి	జలరాశి
323	26	సంహరు	సంహరు
326	1	జగ్గ	జగ్గ

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి రు. అ.

ఆంధ్ర భారతవిమర్శనము, మల్లాది నూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది ...	0	8
శకుంతలాపరిణయము. కృష్ణకవికృతము ...	0	12
తెనుగుసమస్యలు, చక్కనికూర్పు ...	0	2
భాస్కరరామాయణము, చక్కనికూర్పు, అత్యుత్తమప్రతి ...	4	0
కృష్ణరామవిజయము, కుమార ధూర్జటి కృతము ...	0	8
లంకావిజయము (రావణదమ్మియము), సటిక, నిర్వచనోత్తరరామాయణము, సాధారణప్రతి ...	0	12
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి పాపరాజప్రణీతము ...	2	4
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కనికొత్తకూర్పు ...	8	8
గోపీనాథరామాయణము, 2 సంపుటములు, శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైనపద్యము, కవనము మిక్కిలి సొంపు, పీఠిక అతివిపులము ...	5	8
మొల్లరామాయణము, చిన్ననెజున పెద్దఅక్షరములతో ముద్రించివారము ...	0	10
అచ్చ తెనుగురామాయణము, శుద్ధప్రతి ...	1	4
ఆంధ్ర భాగవతము, పోతనామాత్య ప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగనున్నది (అచ్చగుచున్నది)		
ప్రభావతీప్రద్యుష్ణము, కొత్తకూర్పు		10
మార్కండేయపురాణము, చూరనకృతము		12
వసుచరిత్ర, సటిక, వావిళ్ల. రామస్వామికాశాస్త్రిగారివ్యాఖ్యానముతో చిన్న నెజున మేలుకాకితములమీఁద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కగ ముద్రించియున్నాము ...		
వసుచరిత్ర విమర్శనము, శ్రీచిన్మతారామస్వామికాశాస్త్రికృతము. అత్యుత్తములగు కొత్తవిషయము అనేకము లిందుగలవు ...	1	0
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, చక్కనికూర్పు ...	8	8
అమృతమాల్యద, వావిళ్ల. రామస్వామికాశాస్త్రిగారివ్యాఖ్యానముతో మేలుకాకితములమీఁద చక్కగ మరల ముద్రించియున్నారము... ..	8	8
హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, సటిక, పీఠికవిపులము	2	8
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాకితములు	2	4
రాఘవపాండవీయము, సటిక, చక్కనికూర్పు	2	8

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి రు. అ.

స్వంగారనైషధము, శ్రీనాథకవిది, క్రొత్తకూర్పు	...	1	4
కాశీఖండము, చక్కని క్రొత్తకూర్పు	...	1	8
కవికర్ణరసాయనము, మాంధాతచరిత్ర	...	1	8
హరవిలాసము	...	0	12
సారంగధరచరిత్రము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము	...	0	8
గరసభాపాలీయము	...	0	10
విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటకవిది	...	0	8
సంగారాయచరిత్ర, దిట్టకవి నారాయణకవిప్రణీతము	...	0	8
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు. రామభద్ర కవికృతము	...	1	4
విరంకుళోపాఖ్యానము, రుద్రకవికృతము	...	0	6
విలాసుందరీపరిణయము, కూచిపూడి తిమ్మకవికృతము	...	0	4
శివలీలావిలాసము,	...	0	6
పారిజాతాపహరణము, సాధారణప్రతి	...	0	4
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవిప్రణీతము	...	0	12
ఆనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి. అబ్బయమాత్యప్రణీతము	...	0	8
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిప్రణీతము	...	1	4
తారాశకాంకవిజయము, చక్కనికూర్పు	...	0	12
బసవపురాణము, పిడుపర్తి. సోమనాథప్రణీతము	...	2	4
హంసవింశతి, నారాయణామాత్యప్రణీతము	...	0	14
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండ వెంకటప్పది, చక్కనికూర్పు	...	1	6
రాజయోగసారము, ద్వీపద	...	0	4
చెన్నబసవపురాణము, పాపకవికృతము	...	1	2
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము	...	1	4
నీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక. అనేక నూతనాంశములు చేర్చి			

చిన్ననైజాన ముద్రించినారము. టీక, వివరణము మిక్కిలివిభులము.

ఈవిలువ ప్రకటితమైన ప్రతులకన్న బాగుగనున్నది ... 8 8

జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము, చక్కనికూర్పు ... 1 6

నృసింహపురాణము: ఎఱ్ఱాల్లగడ, క్రొత్తకూర్పు ... 0 12

వైశ్యపురాణము ... 1 4

ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము ... 1 8

రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము ... 0 14

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములు అనేకములు మాయొద్దగొగమును.

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్.

బుక్ ఎంపానీస్, చెన్నపురి. ఈ.

